

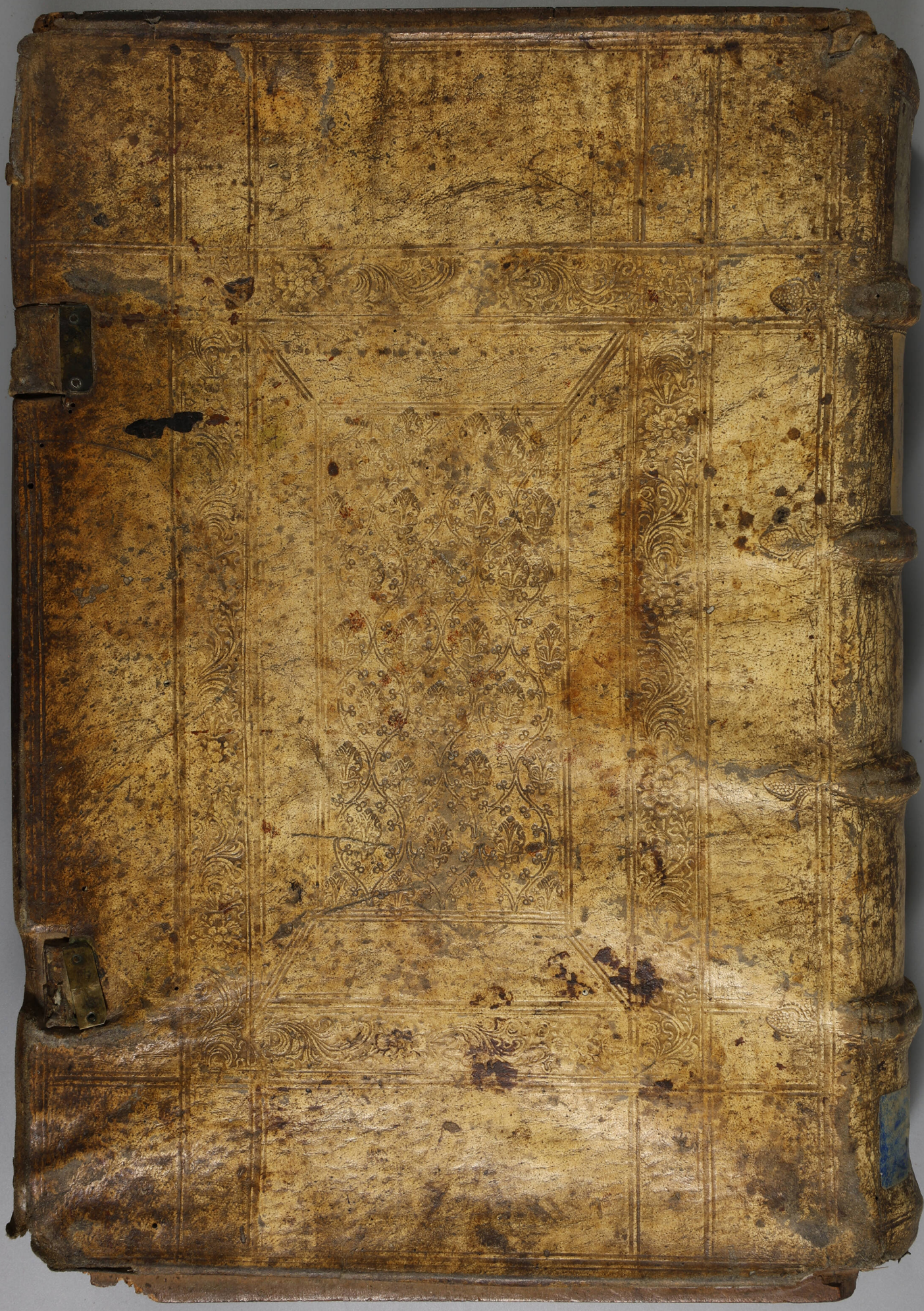

II
393. c.

TOMVS QVAR

TVS EPISTOLARVM
SIVE LIBRORVM EPISTO
LARIVM
DIVI EVSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS,
COMPLECTENS TA EXHFHMATIKA,
NEMPE, QVAE AD EXPOSITIO
NEM DIVINAE SCRIPTVRAE
FACIVNT.
VNA CVM ARGVMENTIS
ET SCHOLIIS
ERASMI ROTERODA
MI.

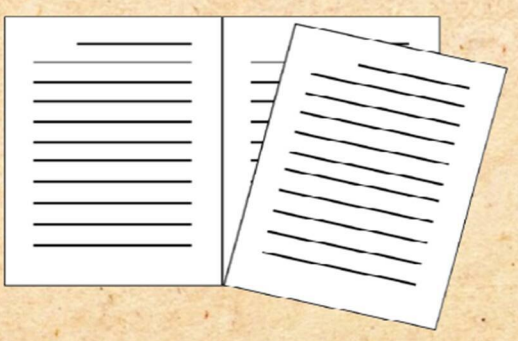

W woluminie kolejno współoprawne sygnatury:

SD 300 IV a

SD 300 IV b

BIBLJOTEKA
VNIWERSYTECKA
W POZNANIW

Dar Kuratorjum Okr. Szk. Poznańskiego.
Z księgozbioru Gimn. im. Marji Magdaleny w Poznaniu.
1930.

S. D. 250. IV

TOMVS QVAR

TVS EPISTOLARVM
SIVE LIBRORVM EPISTO
LARIVM
DIVI EVSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS,
COMPLECTENS TA EΞHΓHMATIKA,
NEMPE, QVAE AD EXPOSITIO
NEM DIVINAE SCRIPTVRAE
FACIVNT.
VNA CVM ARGVMENTIS
ET SCHOLIIS
ERASMI ROTERODA
MI.

ERASMVS ROTERODAMVS PIO

LECTORI S. D.

TAnta erat Hieronymiani nominis celebritas, ut ad unum ex omnibus totius orbis regionibus, uelut ad certissimum quoddam oraculum concurreret, si quid in litteris diuinis, aut obscurũ esset, aut controuersum. Ad hunc uarijs de rebus quæstiones deferebant, ex Italia, ex Hispania, ex Aphrica, e Græcia, ex omnibus Galliarum partibus, Ac tam parata fuit sacræ eruditionis uis & ubertas, ut & unus & senex, tot argumẽtis sũffecerit. Huius igitur generis libellos, aut epistolas, quibus diuersorum hominũ quæstionibus satisfecit, in hoc uolumen digessimus, non alium ordinẽ secuti, q̃ qui librorum est, unde quæstiones huiusmodi proferuntur. Paucula quædã, quæ partim huius generis non erant, partim ne speciem quidem habebant epistolarum, semouimus, alijs adiungenda tomis, quibus magis congruũt. Adiunximus autem p̃fationes, quæ in uulgatis codicibus sacrorum librorũ hodie præfixæ uisunt, quo posthac & emendatiores habeantur, & scholijs illustratæ, sed eas dũtaxat, quæ uere essent Hieronymi. Sũt em̃ inter has ψευδεπίγραφοι nõ nullæ, quas annotauimus quidem, uerũ nõ adiecimus, ne quid hic esset alienũ. Volumen igitur hoc habet ἐξηγηματικὰ, hoc est, quæ ad enarrationem diuinæ scripturæ faciunt. Quod quidem eo consilio uoluimus ultimum habere locũ, quo magis cõgruat cum his tomis qui mox sequent. Nec̃ uero male quadrat opinor ordinis ratio. Primus uitam ac mores instituit, quam curã omnium primam esse conuenit. Secũdus huic annexus est, ob argumentorũ affinitatem, alioqui in extremã classem reijciendus. Tertius fidei defensionem habet. Quartus eruditionem. Vale lector, & Hieronymi simul ac nostris uigilijs feliciter fruere, nosq; si promeremur, precibus tuis, Christo commenda. Basileæ. Anno. M.D. XVI. Kal. Martijs.

SD 300 IV 6 (14)

VD16 H 3482

A473791

D. ERASMI ROTERODAMI SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS IN SEQVENTEM EPISTOLAM ARGVMENTVM.

A Ethnicorum ſapientum,& eccleſiaſticorum exemplis prouocat ad ſtudium litterarum, præcipue ſacrarum,& in his quantum ſit difficultatis oſtendit. Deinde ceu mundum quẽdam diuinæ ſcripturæ exponit oculis ac ueluti per tranſennam oſtendit,quo magis inflammet ad huius ſtudiũ,ſingulos eius libros, authores & argumẽta elogijs quibuſdam breuiter cõmendans.

HIERONYMVS PAVLINO.

FRater Ambroſius tua mihi munuſcula perferens, detulit & ſuauiſſimas litteras:quæ a principio amicitiarũ,fidem iã ꝓbatæ fidei & ueteris amicitiæ præferebant. Vera em̃ illa neceſſitudo eſt, & Chriſti glutino copulata:quã non utilitas rei familiaris,non præſentia tantum corporum,non ſubdola & palpans adulatio:ſed dei timor & diuinarum ſcripturarum ſtudia conciliãt. Legimus in ueteribus hiſtorijs, quoſdam luſtraſſe prouincias,nouos adiſſe populos,maria tranſiſſe:ut eos quos ex libris nouerant,coram quoq; uiderent. Sic Pythagoras Mẽphiticos uates,ſic Plato Aegyptũ & Architã Tarentinũ,eamq; oram Italiæ:quæ quõdã magna Græcia dicebat̃,laborioſiſſime peragrauit:ut qui Athenis magiſter erat & potens,cuiuſq; doctrinam Academiæ gymnaſia perſonabant,fieret peregrinus atq; diſcipulus, malens aliena uerecunde diſcere,q̃ ſua impudenter ingerere. Deniq; cum litteras quaſi toto fugientes orbe p̃ſequitur, captus a piratis atq; uenundatus,etiam tyrãno crudeliſſimo paruit,captiuus,uinctus, & ſeruus. Tamen quia philoſophus,maior emente ſe fuit. Ad Titũ Liuium lacteo æloquẽtiæ fonte manantẽ,de ultimis Hiſpaniæ, Galliarũ q; finibus quoſdã ueniſſe nobiles legimus: & q̃s ad contẽplationẽ ſui Roma nõ traxerat:unius hois fama perduxit. Habuit illa ætas inauditũ oi bus ſæculis celebrandũq; miraculũ,ut tantã urbem ingreſſi, aliud extra urbẽ quærerent. Apollonius,ſiue ille magus(ut uulgus loquit̃),ſiue philoſophus,ut Pythagorici tradũt, intrauit Perſas,ꝓtranſiuit Caucaſum,Albanos,Scythas,Maſſagetas,opulẽtiſſima Indiæ regna penetrauit:
B & ad extremũ latiſſimo Phyſon amne trãſmiſſo,puenit ad Brachmanas:ut Hiarchã in throno ſedentẽ aureo:& de Tãtali fonte potantẽ,inter paucos diſcipulos,de natura,de motibus ſyderũ ac dierũ curſu audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios,Chaldæos, Medos, Aſſyrios, Parthos,Syros,Phœnices,Arabes,Palæſtinos,reuerſus Alexãdriam,perrexit Aethiopiam: ut gymnoſophiſtas & famoſiſſimam ſolis menſam uideret in ſabulo. Inuenit ille uir ubiq; quod diſceret:& ſemper proficiens,ſemper ſe melior fieret. Scripſit ſuper hoc pleniſſime octo uolumi nibus Philoſtratus. Quid loquar de ſæculi hominibus? cum apoſtolus Paulus uas electionis & magiſter gentium, qui de conſcientia tanti in ſe hoſpitis loquebatur: An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus? poſt Damaſcum Arabiamq; luſtratam, aſcẽderit Hieroſolymam,ut uideret Petrum,& manſerit apud eũ diebus quindecim. Hoc em̃ myſterio hebdomadis & ogdoadis, futurus gentium prædicator inſtruendus erat. Rurſumq; poſt annos quatuordecim,aſſumpto Barnaba & Tito expoſuerit apoſtolis euangelium,ne forte in uacuũ curreret aut cucurriſſet. Habet enim neſcio quid latẽtis ἐνεργείας uiua uox:& in aures diſcipuli de authoris ore trãffuſa fortius ſonat. Vnde & Aeſchynes,cũ Rhodi exularet:& legeretur illa Demoſthenis oratio,quã aduerſus eum habuerat,mirantibus cunctis atq; laudantibus,ſuſpirans ait: Quid ſi ipſam audiſſetis beſtiã,ſua uerba reſonãtem? Hæc nõ dico,quod ſit in me aliquid tale, quod uel poſſis, uel uelis diſcere:ſed quod ardor tuus ac diſcẽdi ſtudium,etiam abſq; nobis per ſe probari debeat. Ingenium docile & ſine doctore laudabile eſt. Non quid inuenias, ſed quid quæras conſyderamus. Mollis cera & ad formandum facilis,etiam ſi artificis & plaſtæ ceſſent manus,tamen uirtute totum eſt,quicquid eſſe poteſt. Paulus apoſtolus ad pedes Gamalielis legem domini & prophetas didiciſſe ſe gloriatur,ut armatus ſpiritualibus telis,poſtea diceret confidenter:Arma militiæ noſtræ,non carnalia ſunt:ſed potentia deo,ad deſtructionem munitionum,conſilia deſtruentes:& omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam dei, & captiuantem omnem intellectum,ad obediendum Chriſto: & ſubiugare parati cunctam inobe-

C dientiam. Ad Timotheum ſcribit ab infantia ſacris litteris eruditum: & hortatur ad ſtudium lectionis, ne negligat gratiã quæ data ſit ei, per impoſitionẽ manus preſbyteri. Tito præcipit, ut inter cæteras uirtutes epiſcopi, quem breui ſermone depinxit: ſcientiam quoq; eligat ſcripturarum. Obtinentẽ (inquit) eum qui ſecundũ doctrinam eſt fidelem ſermonem: ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & cõtradicentes reuincere. Sancta quippe ruſticitas ſolũ ſibi prodeſt: & quantũ ædificat ex uitæ merito eccleſiam Chriſti, tantũ nocet ſi deſtruẽtibus nõ reſiſtat. Malachias propheta, imo per Malachiam dñs interrogauit ſacerdotes legem. Intantum ſacerdotis officiũ eſt, interrogatũ reſpondere de lege. Et in Deuteronomio legim⁹. Interroga patrẽ tuũ, & annunciabit tibi: ſeniores tuos, & dicent tibi. In pſalmo quoq; centeſimo decimo octauo. Cantabiles mihi erant iuſtificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ. Et in deſcriptione iuſti uiri, cum eũ Dauid arbori uitæ, quæ eſt in paradiſo compararet: inter cæteras uirtutes & hoc intulit: In lege dñi uoluntas eius: & in lege ei⁹ meditabit᷑ die ac nocte. Daniel in fine ſacratiſſimæ uiſionis: iuſtos, ait, fulgere ſicut ſtellas: & intelligentes, hoc eſt doctos, quaſi firmamentũ. Vides quãtum inter ſe diſtent, iuſta ruſticitas, & docta iuſticia? Alĩ ſtellis, alĩ cœlo cõparantur: quãcq; iuxta Hebraicam ueritatẽ, utrũq; de eruditis poſſit intelligi: Ita eñ apud eos legimus: Qui autem docti fuerint, fulgebũt quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad iuſticiã erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Cur dicitur Paulus apoſtolus uas electionis? Nempe quia legis & ſanctarũ ſcripturarũ armariũ eſt. Phariſæi ſtupent ad doctrinã dñi: & mirant᷑ in Petro & Iohanne quõ legem ſciant, cum litteras non didicerint. Quicquid eñ alĩs exercitatio & quotidiana in lege meditatio tribuere ſolet, illis ſpiritus ſanctus ſuggerebat. Et erant iuxta quod ſcriptum eſt θεοδίδακτοι. Duodecim annos ſaluator impleuerat: & in templo ſenes de quæſtionibus legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat: Niſi forte ruſticum Petrũ, ruſticũ dicimus Iohannem: quorũ utercq; dicere poterat: Et ſi imperitus ſermone, nõ tamen ſcientia. Iohãnes ruſticus, piſcator, indoctus? Et unde uox illa obſecro: In principio erat uerbũ, & uerbũ erat apud deũ, & deus erat uerbũ? λόγος eñ græce multa ſignificat. Nã & uerbũ eſt, & ratio, & ſupputatio, & cauſa uniuſcuiuſq; rei, per quã ſunt ſingula quæ ſubſiſtũt. Quæ uniuerſa recte intelligimus in Chriſto. Hoc doctus Plato neſciuit: hoc Demoſthenes æloquens ignorauit. Perdam (inquit) ſapientiam ſapientiũ, & prudentiã prudentium reprobabo. Vera ſapientia perdet falſam ſapientiã, & quãcq; ſtulticia prædicationis in cruce ſit: tamẽ Paulus ſapientiã loquit᷑ inter perfectos. Sapiẽtiã aũt nõ ſæculi huius, nec principũ iſtius ſæculi, quæ deſtruit᷑: ſed loquit᷑ dei ſapiẽtiã in myſterio abſconditã, quã p̃deſtinauit ante ſæcula. Dei ſapia Chriſtus eſt. Chriſtus eñ dei uirtus, & dei ſapiẽtia. Hæc ſapientia in myſterio abſcõdita eſt: de qua & noni pſalmi titulus prænotatur, pro occultis filĩ: in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi: & qui in myſterio abſconditus erat, prædeſtinatus eſt ante ſæcula. Prædeſtinatus autem, & præfiguratus, in lege & prophetis. Vnde & prophetæ appellabant᷑ uidentes: quia uidebant eum, quẽ cæteri non uidebant. Abraham uidit diem eius, & lætatus eſt. Aperiebantur cœli Eçechieli: qui populo peccatori clauſi erãt. Reuela (inquit Dauid) oculos meos: & conſyderabo mirabilia de lege tua. Lex eñ ſpũalis eſt: & reuelatione opus eſt, ut intelligat᷑, ac reuelata facie dei gloriã contemplemur. Liber in Apocalyſi ſeptẽ ſigillis ſignatus oſtẽditur: quẽ ſi dederis homini ſcienti litteras ut legat, reſpondebit tibi: Nõ poſſum, ſignatus eſt eñ. Quanti hodie putãt ſe noſſe litteras, & tenent ſignatũ librum: nec aperire poſſunt, niſi ille reſeraverit, qui habet clauem Dauid: qui aperit & nemo claudit: claudit & nemo aperit? In actibus apoſtolorum ſanctus Eunuchus: imo uir (ſic eñ eum ſcriptura cognominat) cum legeret Eſaiam, interrogatus a Philippo: Putaſne intelligis quæ legis? reſpondit, quomodo poſſum, niſi aliquis me docuerit? Ego (ut de me loquar interim) nec ſanctior ſum hoc Eunucho, nec ſtudioſior: qui de Aethiopia, id eſt de extremis mũdi finibus uenit ad templũ, reliquit aulã regiã: & tãtus amator legis, diuinæq; ſciẽtiæ fuit: ut etiã in uehiculo ſacras litteras legeret: & tamẽ cũ librũ teneret, & uerba dñi cogitatiõe cõciperet, lingua uolueret, labĩs perſonaret, ignorabat eũ quẽ in libro neſciens uenerabat᷑. Venit Philippus, oſtendit ei Ieſum, qui clauſus latebat in littera. O mira doctoris uirtus. Eadẽ hora credit eunuchus, baptiçat᷑: & fidelis & ſanctus factus eſt, ac de diſcipulo magiſter: plus in deſerto fonte ec-

D

cleſiæ,

A desiæ,cꝫ in aurato synagogæ templo repperit.Hæc a me breuiter perstricta sunt(necꝫ eñ epistolaris angustia,euagari longius patiebatur)ut intelligeres te in scripturis sanctis, sine præuio & monstrante, semitā non posse ingredi. Taceo de grāmaticis,rhetoricis,philosophis,geometris,dialecticis,musicis,astronomis,astrologis,medicis:quorum scientia mortalibus,uel utilissima est,& in tres partes scindit,τὸ δόγμα,τὴν μέθοδον,τὴν ἐμπειρίαν.Ad minores artes ueniā,& quæ nō tā lingua cꝫ manu administrātur. Agricolæ,cementarij,fabri metallorū, lignorū ue cæsores, lanarijq; quoq; & fullones, & cæteri qui uariā suppellectilē & uilia opuscula fabricantur, absq; doctore nō possunt esse quod cupiūt.Quod medicorū est,promittunt medici:tractant fabrilia fabri.Sola scripturarū ars est,quā sibi oēs passim uindicāt.Scribim⁹ indocti doctiq; poemata passim.Hanc garrula anus,hanc delirus senex,hanc sophista uerbosus,hanc uniuersi p̄sumunt, lacerant, docent anteꝫ discant. Alij adducto supercilio,grandia uerba trutinātes:inter mulierculas de sacris litteris philosophantur.Alij discunt(prohpudor)a fœminis,quod uiros doceant: & neparū hoc sit,quadā facilitate uerborū,imo audacia edisserunt alijs,quod ipsi non intelligūt.Taceo de mei similibus,qui si forte ad scripturas sanctas,post sæculares litteras uenerint: & sermone cōposito,aurē populi mulserint:quicquid dixerint,hoc legem dei putāt:nec scire dignant̄,qd prophetæ,quid apostoli senserint.Sed ad sensum suū incongrua aptant testimonia,quasi grande sit, & nō uitiosissimū docēdi genus,deprauare sententias,& ad uoluntatē suā,scripturam trahere repugnantē.Quasi nō legerimus Homerocentonas,& Vergiliocentonas:ac non sic etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianū,quia scripserit:Iam redit & uirgo,redeūt Saturnia regna.Iā noua ꝓgenies cœlo demittit̄ alto.Et patrē loquētē ad filiū:Nate,meæ uires, mea magna potētia solus.Et post uerba saluatoris in cruce.Talia perstabat memorans,fixusq; manebat.Puerilia sunt hæc,& circulatorū ludo similia,docere quod ignores,imo ut cum stomacho loquar,ne hoc quidē scire quod nescias.Videlicet manifestissima est Genesis,in qua de creatura mūdi,de exordio generis humani,de diuisione terræ,de cōfusione linguarū & gentiū, usq; ad exitū scribit̄ Hebræorū.Patet exodus,cū decem plagis,cū decalogo,cū mysticis diuinisq; p̄ceptis. In promptu est Leuiticus liber,in quo singula sacrificia,imo singulæ pene syllabæ:& ue-
B stes Aaron,& totus ordo leuiticus, spirant cœlestia sacramēta.Numeri uero,nōne totius arithmeticæ,& prophetiæ Balaam,& quadraginta duarū per eremū mansionū mysteria continent? Deuteronomiū quoq; secūda lex,& euāgelicæ legis p̄figuratio:nōne sic ea habet quæ priora sūt ut tamē noua sint oia de ueteribus? Hucusq; Moyses,hucusq; pentateuchus:quib⁹ quinq; uerbis,loq se uelle Apl̄us in ecclesia gloriat̄.Iob exēplar patiētiæ, q̄ nō mysteria suo sermone cōpletit̄? Prosa incipit,uersu labit̄,pedestri sermone finit̄:oēsq; leges dialecticæ,ppositiōe,assūptione, cōfirmatiōe, cōclusiōe determinat,Singula in eo uerba,plena sunt sensib⁹.Et(ut de cæteris sileā)resurrectionē corporū sic ꝓphetat:ut nullus de ea uel manifestius,uel cautius scripserit.Scio (inquit)qd̄ redēptor meus uiuit,& in nouissimo die de terra resurrectur⁹ sum:& rursum circūdabor pelle mea:& in carne mea uidebo deum.Quē uisurus sum ego ipse:& oculi mei conspecturi sūt, & nō alius.Reposita est hæc spes mea in sinu meo.Veniā ad Iesum Naue, q typus dñi non solū gestis sed etiam nomine ,transijt iordanē,hostiū regna subuertit:diuisit terrā uictori ppl̄o, & p̄ singulas urbes,uiculos,mōtes,flumina,torrētes,atq; cōfinia,eccl̄iæ cœlestisq; Hierusalē spūalia regna describit.In Iudicū libro q̄t principes ppl̄i,tot figuræ sūt.Ruth Moabitis,Esaiæ explet uaticiniū dicētis:Emitte agnū dñe dñatorē terræ,de petra deserti,ad montē filiæ Siō.Samuel in Heli mortuo,& in occiso Saul,ueterē legē abolitā monstrat. Porro in Sadoch atq; Dauid,noui sacerdotij, nouiq; imperij sacramēta testat̄.Malachim,id ē Regū tertij⁹,& q̄rtus liber,a Solomone usq; ad Ieconiā:& ab Hieroboā filio Nabath,usq; ad Osee,qui ductus est in Assyrios,regnū Iuda & regnū describit Israel.Si historiā respicias,uerba simplicia sunt.Si in litteris sensum latētem inspexeris,ecclesiæ paucitas,& hæreticorū cōtra ecclesiā bella narrant̄.Duodecim prophetæ in unius uoluminis angustias coartati, multo aliud cꝫ sonant in littera, præfigurāt. Osee crebro nominat Ephraim, Samariā,Ioseph, Ieçrael,& uxorem fornicariā,& fornicationis filios,& adulteram cubiculo clausam mariti,multo tempore sedere uiduam:& sub ueste lugubri,uiri ad se reditum p̄stolari.Iohel filius Phatuel,describit terrā duodecim tribuū, heruca,brucho,locusta,ru/

C bigine uaſtante corruptã: & poſt euerſionẽ prioris populi, effuſum ſpiritũ ſanctũ ſuper ſeruos dei, & ancillas, id eſt ſuper cẽtũ uiginti credentiũ noia, q effundẽdus erat in cœnaculo Sion: qui cẽtũ uiginti, ab uno uſq; ad qndecim paulatim & p̃ incremẽta ſurgẽtes, qndecim graduũ numerum efficiunt: qui in pſalterio myſtice continẽtur. Amos paſtor & ruſticus & ruborẽ mora deſtringens, paucis uerbis explicari nõ põt. Quis em̃ digne exprimat tria aut quatuor ſcelera Damaſci, Gazæ, & Tyri, & Idumeæ, & filiorũ Ammon, & Moab, & in ſeptimo octauoq; gradu Iudææ & Iſrael? Hic loquitur ad uaccas pingues, quæ ſunt in monte Samariæ, & ruituram domũ maiorem minoremq; teſtatur. Ipſe cernit fictorem locuſtæ: & ſtantem dominũ ſuper murum litum uel adamãtinum, & uncinũ pomorũ, attrahentẽ ſupplicia peccatoribus, & famẽ in terrã: nõ famem panis, nec ſitim aquæ, ſed audiendi uerbum dei. Abdias qui interpretatur ſeruus dei: pertonat cõtra Edom ſanguineum, terrenumq; hominẽ. Fratris quoq; Iacob ſemper æmulum, haſta percutit ſpiritali. Ionas columba pulcherrima, naufragio ſuo paſſionẽ dñi præfigurans, mundum ad pœnitentiam reuocat: & ſub nomine Niniue, ſalutẽ gentibus nunciat. Micheas de Moraſti cohæres Chriſti, uaſtationem annunciat filiæ latronis, & obſidionem ponit contra eam: quia maxillam percuſſerit iudicis Iſrael. Nahum cõſolator orbis, increpat ciuitatẽ ſanguinum, & poſt euerſionem illius loquitur: Ecce ſuper montes pedes euangeliçantis & annunciantis pacẽ. Habacuk luctator fortis & rigidus, ſtat ſuper cuſtodiam ſuam, & figit gradum ſuper munitionem: ut Chriſtum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra. Splendor eius, ut lux erit, cornua in manibus eius, ibi abſcondita eſt fortitudo eius. Sophonias ſpeculator & arcanorũ dñi cognitor, audit clamorẽ a porta piſcium, & eiulatum a ſecunda, & contritionem a collibus. Indicit quoq; ululatũ habitatoribus pilæ: quia cõticuit omnis populus Chanaan: diſperierunt uniuerſi, qui inuoluti erãt argento. Aggeus feſtiuus & lætus: qui ſeminauit in lachrymis, ut in gaudio meteret, deſtructum templũ ædificat, do-
D minũq; patrem inducit loquẽtem. Adhuc unum modicum, & ego cõmouebo cœlum & terram & mare & aridam, & mouebo omnes gentes: & ueniet deſyderatus cũctis gentibus. Zacharias memor domini ſui, multiplex in p̃phetia, Ieſum ueſtibus ſordidis indutũ, & lapidem oculorum ſeptem, candelabrum q; aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoq; oliuas a ſiniſtris lãpadis cernit & dextris: ut poſt equos uarios, & rufos, & albos, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Hieruſalem, pauperem regem uaticinetur & prædicet, ſedẽtem ſuper pullum filium aſinæ ſubiugalis. Malachias aperte, & in fine omnium prophetarũ, de abiectione Iſrael & uocatione gentium: non eſt mihi (ait) uoluntas in uobis dicit dñs exercituum, & munus non ſuſcipiam de manu ueſtra. Ab ortu em̃ ſolis uſq; ad occaſum, magnũ eſt nomen meũ in gentibus: & in omni loco ſacrificatur & offert̃ nomini meo oblatio munda. Eſaiam, Hieremiam, Eçechielem, & Danielẽ quis poſſit uel̃ intelligere, uel exponere? Quorũ primus non prophetiam mihi uidetur texere, ſed euangeliũ. Secundus uirgam nuceam, & ollam ſuccenſam a facie Aquilonis, & pardũ ſpoliatum ſuis coloribus: & quadruplex diuerſis metris nectit alphabetũ. Tertius principia & finem, tantis habet obſcuritatibus inuoluta: ut apud Hebræos iſtæ partes cum exordio geneſeos ante annos triginta non legant̃. Quartus uero qui & extremus inter quatuor p̃phetas, tẽporũ conſcius, & totius mundi philoſtoros, lapidem præciſum de monte ſine manib9, & regna oia ſubuertentẽ, claro ſermone p̃nunciat. Dauid Simonides noſter, Pindarus & Alcæus, Flaccus quoq;, Catullus & Serenus, Chriſtũ lyra p̃ſonat, & in decachordo pſalterio ab inferis ſuſcitat reſurgẽtẽ. Solomõ pacificus & amabilis dñi, mores corrigit, naturã docet, eccleſiã iũgit & Chriſtũ, ſanctarũq; nuptiarũ dulce canit epithalamiũ. Heſter in eccleſiæ typo populũ liberat de periculo, & interfecto Aman, q interpretat̃ iniquitas, partes cõuiuij & diẽ celebrẽ mittit in poſteros. Paralipomenon liber, id eſt inſtrumẽti ueteris τοπογραφία, tantus ac talis eſt: ut abſq; illo ſi qs ſcientiã ſcripturarũ ſibi uoluerit arrogare, ſeip̃m irrideat. Per ſingula qp pe noia iũcturaſq; uerborũ, & p̃termiſſæ in Regũ libris tangunt̃ hiſtoriæ, & innumerabiles explicant̃ euangelij quæſtiones. Eſdras & Neemias, adiutor uidelicet & cõſolator a dño, in unũ uolumen coartant̃: inſtaurant templũ, muros extruũt ciuitatis: omniſq; illa turba populi redeũtis in patriã, & deſcriptio ſacerdotũ, leuitarũ, Iſraelis, proſelytorũ, ac per ſingulas familias muro-

rum ac

A rum ac turriū opa diuisa: aliud in cortice p̃ferunt, aliud retinēt in medulla. Cernis me scripturarū amore raptū excessisse modū epistolæ: & tamē nō implesse qd uolui. Audiuimus tantū quid nosse, qd cupe debeamus, ut & nos quoq; possimus dicere: Cōcupiuit ania mea desyderare iustificatiōes tuas in om̃i tpe. Cæterū Socraticū illud implet̄ in nobis, Hoc tantū scio quod nescio.

Tangā & nouū breuiter testamētū. Matthæus, Marcus, Lucas, & Iohānes, quadriga dñi, & uerū Cherubim, quod interp̃tat̄ scientiæ multitudo, per totū corpus oculati sunt, scintillæ emicāt, discurrunt fulgura, pedes habent rectos & in sublime tendentes, terga pēnata & ubiq; uolitantia. Tenēt se mutuo, sibiq; perplexi sunt, & quasi rota in rota uoluunt̄, & pergūt quocunq; eos flatus sancti spūs perduxerit. Paulus apostolus ad septē ecclesias scribit (octaua em̃ ad Hebræos a plærisq; extra numer̄ ponitur), Timotheū instruit ac Titū, Philemonē pro fugitiuo famulo deprecat̄. Sup quo tacere melius puto, q̄ pauca scribere. Actus apostolorū, nudā qdē sonare uidēt̄ historiā, & nascentis ecclesiæ infantiā texere: sed si nouerimus scriptorē eorū Lucā esse medicū: cuius laus est in euangelio: animaduertemus pariter oīa uerba illius, animæ languētis esse medicinam. Iacobus, Petrus, Iohānes, Iudas apostoli, septem epistolas ediderūt tā mysticas q̄ succinctas, & breues pariter & longas: breues in uerbis, longas in sententijs, ut rarus sit qui nō in earū lectione cæcutiat. Apocalypsis Iohānis tot habet sacramēta, q̄t uerba. Parū dixi p̃ merito uoluminis. Laus om̃is inferior est: in uerbis singulis multiplices latent intelligentiæ. Oro te frater charissime, inter hæc uiuere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quærere: nōne tibi uidetur iam hic in terris regni cœlestis habitaculū? Nolo offendaris in scripturis sanctis simplicitate, & quasi uilitate uerbor̄: quæ uel uitio interpretū, uel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent: & in una eadēq; sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans & hebes: ut hæc me nosse pollicear, & eorū fructus capere, quorū radices in cœlo fixæ sunt: sed uelle fateor. Sedēti me p̃fero, magistrū renuēs, comitē spōdeo.

B Petenti datur, pulsanti aperitur, quærens inuenit. Discamus in terris, quorū nobis scientia perueret in cœlo. Obuijs te manibus excipiā: & (ut inepte aliquid ac de Hermagoræ tumiditate effundam) quicquid quæsieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimū tui fratrem Eusebiū: qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honestatē morū tuorum, contemptū sæculi, fidem amicitiæ, amorem Christi. Nam prudentiam & æloquij uenustatē, etiam absq; illo ipsa epistola p̃ferebat. Festina quæso te, & hærentis in salo nauiculæ funē magis p̃cide q̄ solue. Nemo renūciaturus sæculo bene potest uendere, quæ contēpsit ut uenderet. Quicquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro cōputa. Antiquū dictū est. Auaro tam deest quod habet, q̄ quod non habet. Credenti totus mundus diuitiarū est. Infidelis etiam obolo indiget. Sic uiuamus tāq̄ nihil habentes, & oia possidentes. Victus & uestitus, diuitiæ Christianorū. Si habes in potestate rem tuā, uende: si nō habes, proijce. Tollenti tunicam, & pallium relinquēdum est. Scilicet nisi tu semper recrastinans: & diem de die trahens: caute & pedetentim tuas possessiunculas uenideris, nō habet Christus unde alat pauperes suos. Totū deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli nauem tantū & retia reliquerūt. Vidua duo æra misit ad gaçophylaciū, & præfertur Crœsi diuitijs. Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

Cap 8.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

QVæ a principio amicitiarū fidē.) Hūc locū esse deprauatū, uel ex hoc liquet, qd exēplaria nulla inter se cōsentiūt. Forte sic legēdū est: Quæ a principio, p̃batæ iā fidei fidē, & ueteris amicitiæ noua p̃ferebāt argumēta. Apparet Paulinū in initio epl̄æ suæ locutū fuisse de necessitudine sua quā habebat cū Hieronymo. Eā cū uetus esset, nouis argumētis renouauit. Catalog⁹ exemplorū quæ sequunt̄ eo ptinet, ne qs sibi statim uindicet scientiā sacrarū scripturarum, sed diu discat priusq; doceat. Sic Pythagoras Memphi.) De studio Pythagoræ, meminerūt Valerius Maxim⁹ libro. 8 & Diogenes in illi⁹ uita. Iuuenis adhuc, Aegyptū adijt: nā Aegypti ciuitas est Mēphis, eiusq; gētis litteras ac sermonē p̃didicit. Tū uatū mēphiticor̄ arcanos cōmētarios scrutās, innūerabilū sæculor̄ obseruationē cognouit. Hinc ad Persas, p̃fect⁹, magorū disciplinas oēs didicit. Deinde in Cretā nauigauit, ibiq; cū Epimenide descēdit i antrū Idæū. Profect⁹ ē & Lacedæmoniā, ut eor̄ politiā, & īstituta cognosceret. Post hæc descēdit ad certamē olympicū. Deniq; Italiā adijt. Nā a Samo patria, iā tyrannide oppressa discesserat, Crotone docuit, & leges Italis dedit. Plato Aegyptū.) De Platone refert eodē i loco Valeri⁹, & Laerti⁹ in ipsius uita. Is cū post poeticā; nā hanc primū fuit amplex⁹, cōtulisset sese ad philosophiæ studiū, audissetq; post Socratis mortē Cratylū & Hermogenē ānos iā nat⁹ duodetriginta, Megarā p̃fect⁹ est ad Euclidē mathematicū; post Cyrenē Aphricæ ciuitatē adijt: authore Plutarcho. Hinc in Italiā ad Pythagoricos, Philolaū & Eurytū. De hinc Aegyptū adijt, & sacerdotū arcana didicit. Lōgius aūt amore philosophiæ pegrina

C turus, bellis Asiæ coactus, Athenas rediit. Architã Tarentinũ.) Huius non meminit Laertius, sed Valerius. Architas Pythagoricus erat, cuius epitaphium in Odis scripsit Horatius. Hunc audiuit Tarenti. Locris autem audiuit Timæũ, Arionẽ, & Chœtũ. Oram Italiæ.) Id est finẽ, quia mari obiacet ea pars Italiæ. Magna Græcia.) Sic Valerius. In Italiæ etiã partẽ quæ tũc maior Græcia dicebatur perrexit. Et Plinius. Quotã partẽ ex ea appellãdo Græciã magnã. Apparet aũt illic olim Italos græce fuisse locutos, ob cõmercia græcæ gentis: quãdoquidẽ & Hercules huc pueniſſe legit. Vt qui Athenis. m. e.) Videtur imitatus Valeriũ, sic em̃ ille. Quoq; tẽpore a studiosis iuuenibus, certatim Athenæ Platonẽ doctorẽ quærẽtibus, petebant, ipse Nili fluminis inexplicabiles ripas, uastissimosq; cãpos, effusam barbariẽ, & flexuosos fossarum ambitus, Aegyptiorũ senum discipulos lustrabat. Academiæ gymnasio.) Villa Platonis in qua docebat semotus ab urbe, dicebatur Academia. Gymnasia, dicunt loca, in quib⁹ exercebãtur palestritæ, aut similes: postea philosophorũ quoq; cõuentus gymnasia dicta: nã γυμνάζειν Græcis est exercere. Captus a piratis.) Nec Plutarchus, nec Laertius, meminit huius rei. Narrant aũt Platonẽ primũ Siciliam adisse, ut Aetnæ ardentis uideret miraculum: ibi euocatus a Dionysio ad colloquium, cum liberius quiddã dixisset, offensus grauiter tyrãnus, occidere parabat, uerum exoratus a Dione tradidit Pollidi legato Lacedæmoniorũ, ut eum uenderet. Is Aeginã adductũ uendidit. At Aeginitæ, legẽ tulerãt, ut capitale esset, si quis Athenienſis Aeginã ueniret. Itaq; capitis accersitus est. Absolutus est autẽ, cũ patronus diceret legem dicere, si quis homo, at hunc esse philosophũ. Sed amicoꝝ pecunia redemptus, liber Athenas remissus est. De hac re loqui Hieronymũ satis apparet: cum addat, maior emente se fuit. Sed fieri potest, ut ille historicũ aliquẽ secutus sit, qui rem paulo diuersius exposuerit, id quod sæpe faciunt. Venit in mentẽ hoc loco quiddã magnopere ridiculũ. Est Londini apud Anglos theologus quidam, multorũ opinione magnus, sua maximus, inter hos qui declamãt apud populũ, haud quaq; instrẽnu⁹, factionis Franciscanæ, cuius nomẽ æderẽ, ni nossem, id hominẽ gloriæ famelicũ magnope cupere. Is cũ nullas omnino bonas attigerit litteras, neq; quicq; omnino didicerit, præter aliquot Scotticas cõclusiũculas, atq; id quoq; prorsus infeliciter, tamẽ admirabat eẽ quicq; in Hieronymo, quod ab illuminatis theologis nõ intelligeret. Cũq; in huius epistolæ mentionẽ incidissemus, risit homo satis, me parare scholia in hoc opus, quod Brito quidam Minorita, suis cõmentarijs tam luculenter explicuisset. Cũq; Britonis nomẽ parum agnoscerem, misertus est insciti æ meæ, qui tantũ authorẽ, non haberem familiarẽ. Atqui cõmentariolũ illud usq; ad id tẽporis Lyrani eẽ putarã stolidus. Cœpit efflagitare, quid nã illic eẽt, q d' qsq; nõ intelligeret, modo theologus. Proposui qd' tũ mihi forte suggerebat mẽoria, de Iarca deq; Tãtali fonte. Deũ immortalẽ, ut ille nihil cõtatus, nodũ explicuit, ꝓdigiosa quædã somnia, uel ex tpe cõminiscens. Proposui nescio qd simile, ille simili dexteritate dissoluit. Admirabar hois impudentiã. At is se credebat rem facere magno theologo dignã. Nã hæc disputatiuncula inciderat, in pandocheo meritorio, & cõpotatiũcula fuit uerius q; disputa-
D tiũcula. Circũstabãt, ut fit auditores, illo digni rhetore. Cõprobaui quicqd dixisset, siquidẽ me magnope delectabat. Quid aũt facerẽ? cũ ille stupidior eẽt, q; ut refelli posset. Deniq; sublatus homo successu tãto, cœpit ultro admonere, quid ipse obseruasset in ea epistola lynceus: nimirũ illud in uulgatis codicib⁹ scriptũ esse, maior emẽte se fuit, uerũ id quidẽ mendose: legẽdũ aũt maiore mẽte se fuit. Obstupui ad tam nouũ acumen, & egi gratias, qui rem tã abstrusam indicasset. Iussit ut hãc quoq; ãnotatiũculã meis adderẽ scholijs, & recepi facturũ. Aliquãto post incidit illi cõuiuiũ, cũ aliquot amicis meis, partim claris, partim eruditis: ortaq; mentione nostri: cũ ille iã Erasmi nomen agnosceret, rogatus est quid de me sentiret. Vnũ hoc uerissime respõdit, Erasmũ nihil scire. Atqui inquiebat qspiã, molit ille nescio quid in opa Hieronymi. Tũ ille. Nihil agit, inquit, nã Erasmus est satis bonus latinista, sed in Hieronymo nihil oino intelligit. Qui scis adiecit quispiã. Ipse, inquit, feci periculũ. Nup orta est inter nos disputatio de quadã epistola diui Hieronymi, ac ꝓmulta illũ docui: sensiq; hominẽ in eis reb⁹ nihil oino sapere. Ridentib⁹ cæteris ac mussantibus, Montioius meus, ut est citra mordacitatẽ facetus & festiuus magis q; dicax, respõdit illũ hoc egre ꝓsuasurũ, esse in Hieronymo, qd' is intelligeret, nõ intellectũ Erasmo. Deierauit homo sic habere. Hoc quicqd est uoluptatis tibi lector uisum est impartire, simulq; ꝓstare hoi qd' erã pollicit⁹. Ad Titũ liuiũ.) Plinius in epistola ad Nepotẽ. Nũq; ne legisti Gaditanũ quẽdã Titi Liuij noie gloriaq; cõmotũ, ad uisendũ eũ ab ultimo terrarũ orbe ueniſſe, statimq; ut uiderat, abisse? Gades aũt in Hispania sũt. Apollonius.) Tyaneũ intelligit, q uixit magni nois, sub Claudio & Nerone usq; ad tpa Neruæ. Huius pegrinatiões ac uitã oẽm scripsit Philostratus sophista, nugacissimis deliramẽtis, & ꝓdigiosis somnijs refertã. Vnde Hieronymus dubitat utrũ magũ eũ appellare debeat, an philosophũ. Peruenit ad Brachmanas.) Brachmanes populi sunt Indiæ, de quib⁹ incredibilia ꝓdunt authores. Sũt uitæ tẽperatissimæ, nullũ illic animal quadrupes, nulla agricultura, nullũ ferrũ, nõ dom⁹, nõ ignis, nõ aurũ, nõ argentũ, nõ panis, nõ uinũ, sed aeris salubritate, paucissimis arborũ fœtib⁹ & limpidissimæ aquæ potu, q; diutissime uiuũt, pietatis & iusticiæ obseruantissimi. Aliaq; cõplura mira narratu, quæ ꝓsequi nõ est huius instituti. Ad hos & Alexandrum uisendi causa legimus pueniſſe. Physon amne trãsmisso.) Physon Hieronymus eundẽ putat, quẽ authores Gangen appellãt, q & ipse in India est. Quãq; ponũt authores Brachmanas in Oceano Indico, ut intelligas insulã esse. Vt Iarchã in throno &.) Philostratus in uita Apollonij libro .3. scribit apud Brachmanas sapiẽtes esse, quorũ princeps, ipsorũ opinor lingua Iarchas uocetur. Hos uisit Apollonius, a quib⁹ ita est acceptus. Iarchas in æreo sedebat throno, aureis exornato statuis, is Apollonium nominatim salutabat. Infra larcham in sellis humilioribus sedebant cæteri. Deinde post dissertionem philosophicam, Iarchas ostendit Apollonio statuã, Tantali subscriptione notatã, longam cubitos quatuor, similẽ manu phialã porrigenti. In hãc humor perennis ita distillat, ut nũq; tamen exundet. Ex ea phiala bibunt Indici philosophi, priusq; eant cubitũ. Deinde thoris herbaceis incũbentes dormiũt: ex eadẽ ꝓpinãt, si quem in amicitiã recipiũt.

De Tantali

A De Tantali fonte.) Fontem uocat phialam, quod in ea uelut e fonte subscatens semp exuberet humor aquæ. Tantali uocat, quod statua quæ phialã tenet, Tantali titulũ habeat. Nã hũc putant humanissimum fuisse. Inter paucos discip.) Nam Apollonius refert duodeuigínti fuisse. Vt gymnosophistas.) Gymnosophistæ, sunt ultra Indoscythas, ita uocati, qđ nudi in syluis agant, uoluptatũ omniũ expertes, quibus mortaliũ uita corrũpit. De his quoq; mira dictu prodiderũt authores, quæ nihil ad hũc ptinẽt locũ. Famosissimã solis mensam.) Locus est in Aethiopia, nempe pratũ quoddã, semp multa carniũ copia refertũ, quas illic noctu magistratus ponũt, ut exorto sole, liceat unicuiuis q uelit accedere, uescíq; unde uulgus putat eã ciborũ uim, diuinitus innasci campo: proinde locũ ἡλιοτράπεζαν, id est solis mẽsam uocãt. Ad hãc uisendã, Cambyses rex legatos suos misit. Authores, Herodotus in tertio, Solinus, & Pomponius Mela.

Post Damascũ Arabiãq;.) Sic em̃ ipse narrat in epistola ad Galatas. Sed abij in Arabiã, & iterũ reuersus sum Damascũ. Deinde post ãnos tres ueni Hierosolymam uidere Petrũ, & mansi apud eũ diebus quindecim. Et paulo post. Deinde post annos quatuordecim, iterũ ascendi Hierosolymã cũ Barnaba: assumpto & Tito. Ascendi aũt secũdũ reuelationẽ & cõtuli cũ illis euãgeliũ, quod prædico in gẽtibus: seorsim aũt ijs, q uidebant̃ aliquid esse, ne forte in uacuũ currerem, aut cucurrissem. Hoc em̃ mysterio.) Quindecim, septenariũ & octonariũ cõplectunt̃. Septenarius ad Iudæos & legẽ Mosaicã ptinet. Octonarius ad euãgeliũ. Sabbatũ em̃ Iudæoꝝ septẽ dieb⁹ finiebat̃: huic successit euãgelij gloria, & resurrectionis quies, quã octonarius numerus significat. Vnde tres psalmi sunt eodẽ inscripti titulo, nẽpe ꝓ torcularibus, q oẽs ogdoadis mysteriũ habẽt, octauus, octogesimus, octogesimus tertius. Siquidẽ euãgelij gloria coruscante, gentiũ torcularia, nouo musto exuberabãt, dilatato in octauũ diẽ, Mosaicæ legis sabbato. Huiusmodi fere me Hilarius in psalmos. Ideoq; addit Hieronymus, futurus gentiũ p̃dicator. Latentis energias.) ἐνέργεια cũ p ε scribit̃, uim significat & efficaciã, ab ἐνεργέω, quod est ago, siue efficio in aliquo qppiã, cũ p a, euidẽtiã.

Viua uox.) Sic uocant, nõ uocẽ scriptam, quæ quasi mortua est, sed ab ore docentis ꝓlatam. Cicero, in Tus. quæst. Licet em̃ satis exemplorũ ad imitãdũ ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicit̃ uox, alit plenius præcipueq; præceptoris. Et Plinius in epistola quadã. Præterea magis, ut uulgo dicit̃, uiua uox afficit. Quid si ipsum audissetis.) Id Plinius in epistola ad Nepotem narrat hisce uerbis. Nisi uero falsum putam⁹ illud Aeschynis, qui cũ legisset Rhodijs orationẽ Demosthenis, admirantib⁹ cũctis, adiecisse fert̃, τί δὲ εἰ αὐτοῦ θηρίου ἀκηκόητε, id est, qd aũt si ipsam beluam audissetis. Et sine authore.) Alij codices habent sine doctore. Et plastæ cess.m.) πλάττω græce fingo, & πλαστὴς q fingit e materia, ueluti argilla, cera, gypso aut similibus. Ars dicit̃, πλαστικὴ. i. plastice. Virtute totũ est.) Semigræce locut⁹ est, illi siquidẽ δυνάμει dicunt, id est potẽtia, quod actu nõ sit, sed quod esse possit: ut semẽ exiguũ, δυνάμει, magna est arbor. Ad

B pedes Gamalielis.) De hoc legis Actuũ cap. 5. Surgẽs aũt quidã in cõcilio pharisæus, noie Gamaliel, legis doctor, honorabilis uniuersæ plebi. Hui⁹ discipulus fuit Paulus, ut ipse testat̃ Actuũ capi. 22. Ego sum uir Iudæus, natus Tharso Ciliciæ, nutritus aũt in ista ciuitate secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta ueritatẽ paternæ legis. Arma militiæ nostræ.) Ad Corinthios. 2. cap. 10. Quãq; ædítio uulgata, nõ nihil discrepet a uerbis Hieronymi. Malachias ꝓpheta.) Ita legim⁹ Malachiæ ca. 2. Labia em̃ sacerdotis custodiũt sciẽtiã, & legẽ requirent ex ore eius, qa angelus dñi exercituũ est. Intantũ sacerdotis.) Sacerdotẽ episcopũ dicit. Nã olim soli episcopi sacerdotes uocabant̃, & ijdẽ p̃sbyteri. Deinde cũ plures eẽ cœpissent, princeps omniũ, sacerdos & episcopus uocabat̃, cæteri presbyteri. Ex his palã liquet, ꝓpriũ episcopi munus eẽ docere populũ, nõ Scoticas argutias, sed Christũ, & arcanas scripturas. Atq; is q sũmi põtificis nomẽ sibi uendicat, deberet in eo qđ sũmũ est munus esse sũmus. At nũc plæriq; sũmas episcopi parteis, ad uilissimos relegant, ipsi quod est infimũ sibi sumũt, litiũ cognitiones, & censuũ rationes. Et ne nihil omnino sacri populo uideant̃ dare, mota manu benedicũt. Interroga patrẽ.) Patrẽ intelligit episcopũ, qui patres esse debe rent nõ dñi. Patres sua oia transfundũt in filios. Dñi ad suũ cõmodũ seruis utunt̃ & abutunt̃. Seniores aũt uocat presbyteros. Græce em̃ πρεσβύτερος senior dicit̃. Cũ eũ arbori uitæ.) Tãq; lignũ, quod plantatũ est secus decursus aquarũ &c. Meditabit̃.) Id est exercebit̃, hoc em̃ significat & latine meditari, & græce μελετᾶν. In doctrinã, rationem, & usum.) Hoc loco desunt græca, quæ ex ueterum codicum uestigijs restituimus ad hunc modum, τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν, id est decretũ, rationem & experientiam.

Homerocentonas.) Latini uestem e pannis uersicoloribus consutã uocant centonẽ, Græci κέντρωνα. Nã latini detrahũt ꝙ in ea dictione. Vnde & carmẽ ex uarijs uersuũ fragmentis, hinc atq; inde consutis, cõtextum, centonẽ appellamus. Qualis est Ausonij centon nuptialis, ex Vergilianorũ carminũ fragmẽtis conconnatus: extat & Probæ centon: extat & Homerocentonargumẽto cõsimili. Arbitror aũt legẽdũ nõ Homerocẽtonas, sed Homerocẽtronas & Vergiliocẽtronas. Etem̃ cũ cõpositio græca sit, oportet & græcã seruare dictionem. At ea habet ꝙ. Quãq; in Suida, & Etymologico græco, ὁμηρόκεντρα legimus, nõ ὁμηροκέντρωνας, sed haud scio an deprauate. Est aũt huic generi peculiare, authorũ uerba, in sensum lõge diuersum detorquere, uelut illud Vergilij de inferis, Nulli fas casto sceleratũ insistere limẽ, Ausonius detorquet ad coitũ, & pudenda muliebria. Qui uolet huius carminis leges cognoscere, legat præfationẽ Ausonij in suũ centonẽ Iã redit & uirgo.) Hæc quidã trahũt ad Mariã uirginẽ Christiparam, & credidit diuus Augustinus sanctũ spm̃ p os inimicorũ, uera fuisse locutũ, cũ Vergilius de Erigone sentiat. Quãq; illic poeta Sibyllæ uaticiniũ recensuit. Carmẽ est in buccolicis. Nate meæ uires.) Carmen est ex primo libro Aeneidos. Atq; his uerbis Venus alloquit̃ cupidinẽ filiũ. Quæ qdã stulte trahere conabant̃ ad patrẽ æternũ & illius filiũ Iesum. Talia pstabat me.) Verba sunt Aeneæ apud Maronẽ secũdo Aeneidos libro, quæ qdã accõmodãt Christo pẽdẽti in cruce. Ne hoc quidẽ scire qđ.) Quod, hoc loco cõiũctio est. Perinde est quasi dicat, ne hoc qdẽ scire, te insciũ eẽ. Alludit ad Socratẽ, q solitus est dicere, se unũ illud scire, qđ nihil sciret. Videlicet manifestissima est Genesis.) Hæc legẽda sunt nõ simpliciter, sed per Ironiã, cũ nulla pars

scripturæ

C ſcripturæ diuinæ difficilior ſit ꝙ Geneſis, propter myſteriorũ ꝓfunditatẽ: adeo ut olim Iudæi non admiſerint ad huius libri lectionem, niſi prouectiores ætate. Patet exodus.) Et hoc κατ' ἀντίφρασιν dictũ eſt, ut & illud quod ſequit̃, in promptu eſt. Deuteronomiũ.) Expoſuit græcã uocem. δεύτερος græce ſecũdum ſignificat ſiue poſteriorem, & νόμος legem. Hucuſq; Moyſes.) Horum quinq; uoluminum Moyſen authorẽ exiſtimant. Pentateuchus.) πέντε quinq;, & τεῦχος uolumen, quod quinq; complectatur uolumina. Proſa incipit.) Initium & finis Iob, oratione ſoluta compoſita ſunt, ipſum opus, carmine conſtat.

Quibus quinq; uerbis.) Hic Hieronymus nonnullam facit uim uerbis Paulinis. Nam is in epiſtola prima ad Corinthios capite decimo quarto, ſentit ſe malle paucula uerba loqui in eccleſia, ſic ut audientes ædificentur, ꝙ decem milia, quæ ſolus intelligat, & nulli proſint ad ædificationẽ. Quãꝙ hodie ſacerdotũ uulgus, magni faciat ſua uerba, quæ nec ipſi q̃ ſonãt intelligũt. Propoſitione &.) His partibus cõſtat ſyllogiſm⁹ rhetoricus. Propoſitiõe, qua exponũt id quod cõſtituũt ꝓbare. Aſſumptione, quã quidã rationẽ uocant, qua probãt id quod propoſitũ eſt. Cõfirmatione, quæ plurib⁹ argumẽtis cõfirmat rõnẽ. Cõcluſione, quæ iam ueluti probatũ repetit, id quod propoſitũ fuerat. Quidã cõfirmationi, ſubijciũt exornationẽ, quæ rationẽ & cõfirmationẽ exẽplis locupletat. Ergo qđ dialectici ſuo more colligũt aridi⁹, hic rhetorice diſſerit. Sup ſeruos dei.) Sic em̃ legimus Iohel cap. 2. Sed & ſup ſeruos & ancillas in dieb⁹ illis effundã ſpiritum meum. Super centum uiginti credentium nomina.) Tantus enim erat numerus cõgregatus poſt aſcenſionem Chriſti, ut narrat Lucas, actuũ apoſtolicorũ capite primo. Qui locus adhuc oſtẽdebat̃ uiuo Hieronymo in Hieruſalem. Ab uno uſq; ad quindecim.) Hæc lectio mihi nonnihil eſt ſuſpecta. Forte ſcriptũ erat, ab imo uſq; ad ſummum. Siquidem cœnaculum appellatur ſuperior pars ædium, quæ procul a terra ſemota eſt. Quoniam igitur in cœnaculũ gradibus aſcenditur, admiſcuit Hieronymus myſterium quindecim graduum, qui ſũt in pſalmis, quibus ſignificantur incrementa piorum ab imo ad ſummã paulatim proficientium. In cœnaculo Sion.) In Hieruſalem datus eſt ſpiritus ſanctus, & in monte Sion ædificata eſt Hieruſalem, ut teſtatur in cõmentarijs Eſaiæ. Maluit autẽ dicere cœnaculum Sion, ut alluderet ad aſcenſum. Sion em̃ mons, & latine ſonat ſpeculã. Denicq; in pſalmis quindecim graduũ noiatim fit mentio Sion. Qui confidunt in domino, ſicut mons Sion, ut intelligas cœnaculum hoc ſignificaſſe faſtigium illud, ad quod quindecim perfectionis gradibus aſcenderetur. Ipſe cernit fictorẽ.) Sic em̃ legis Amos ca. 7. Et ecce fictor locuſtæ in principio germinũ. Micheas de Moraſthi, cohæres Chriſti.) Moraſthi uiculus eſt, iuxta Eleutheropolin urbem Palæſtinæ, ubi natus fuit propheta Micheas, unde ſe Moraſthiten uocat, uti ſcribit Hieronymus in præfatione commentariorum, quos in hunc ædidit. Porro Moraſthi ſermone Hebraico ſonat hæredẽ. Vnde diuus Hieronymus ſimul alluſit & ad Hebraicam uocem, & quod ſcripſit Paulus ad Romanos cap. 8. Hæredes quidem dei, cohæredes autẽ Chriſti. Habacuk luctator &c.) Nam hæc omnia ſignificat Hebraice Habacuk. Sophonias ſpeculator.) Nã Sopho-
D nias Hebraice ſonat, ſpecula dñi, uel cognitor arcanorũ dñi. Aggeus feſtiuus & lætus.) Et hic alludit ad uocem Hebraicam, quæ illis ſignificat feſtiuũ ac lætum. Zacharias memor dñi.) Zacharias Hebræa lingua memoria dñi eſt. Teſtis Hieronym⁹ in huius enarratiõe. Malachias aperte.) Obſcurius quidẽ, ſed tamen hic quoq; uidetur ad Hebræam uocem alludere. Malachias ſonat angelus domini, uel annuncians dominum, Id enim eſt angeli, palam annunciare Chriſtum. Et quadruplex.) Hoc ad Threnos, id eſt lamẽtationes pertinet. Verum quoniam id paucis explicari nõ poteſt, qui uolet cognoſcere, legat præfationem Hieronymi in Threnos Hieremiæ. Iſtæ partes.) Principium & finis. Cum exordio.) Quoniam & hic multa fabulis ſimillima uideantur, niſi in ingenium incidant præparatum. Et totius mundi philohiſtoricus.) Non dubiũ eſt, quin hic locus ſit deprauatus. Sunt q̃ legendũ putẽt, polyhiſtor, Id enim cognominis additum fuit Appioni grãmatico, qui ſingularum gentium hiſtoriam contexuit. Author Aulus Gellius lib. 5. cap. 14. Aut certe polyhiſtoros, ne lõgius recedamus a ſcriptura. Polyhiſtor, ſiue polyhiſtoros græce dicitur, qui multa nouit ac memorat: Præmiſit enim, temporum conſcius. Mihi potiſſimũ arridet ut legamus philiſtoros, id eſt cognoſcendi cupidus. Sic enim audiuit a Gabriele, quia uir deſyderiorum es. Danielis capite nono. Simonides noſter.) Quoniã Dauid Lyricis uerſibus ſcripſit pſalmos, & ab alijs ſcriptos cecinit, recenſet poetas Lyricos gentilium, ad quorum diſtinctionem Dauid Simonidem noſtrum uocat. Serenus.) Hic Gordiani iunioris præceptor fuit. Cuius mentionem fecit Macrobius in Caracalla, & Macrobius libro Saturnal. 3. Fernnt & hodie extare nõnulla illius carmina. Reliqui Lyrici noti ſunt. Ab inferis ſuſcitat.) Alluſit ad id quod eſt in pſalmo quinquageſimo ſexto: Exurge gloria mea, exurge pſalteriũ & cithara, exurgã diluculo. Solomõ pacificus.) Nã hoc hebræis ſonat. Et amabilis dñi.) Id em̃ Hebræis ידידיה iedidia ſignificat, qđ nomẽ Solomoni a Nathã impoſitũ ẽ, ut habeť. 2. Reg. 12. Epithalamiũ.) Id ẽ carmẽ nuptiale. Significat aũt cãticũ myſticũ. Paralipome.) Græce ſonat omiſſoꝝ, ſiue ptermiſſoꝝ. ἐπιτομή.) Id ẽ cõpẽdiũ, ſiue abbreuiatio. Adiutor uidel. & cõſol.) Rurſum exponit Hebræa noina. In unũ uolumẽ.) Apud hebræos Eſdræ & Neemiæ ſermones in unũ uolumẽ coartãt̃, ut teſtat̃ Hieronym⁹ in ꝓfatione in Eſdrã, ubi quæ tertio & quarto referũt̃, ſomnia uocat. Itaq; duos primos libros unũ faciũt Hebræi, reliquos duos non recipiũt. Scio qđ neſcio.) Ambiguis uerbis explicuit Socratis ſentẽtiã. Quod hic cõiũctio eſt, nõ nomẽ. Sẽſus eſt: hoc tantũ ſcio, qđ ſum neſci⁹. Octaua em̃ ad Heb.) In alio loco dixit epiſtolã ad Hebræos nõ recipi a latinis, ſicut nec Apocalypſim a græcis. Nũc utrũq; cõplectit̃ eccleſiæ cãdor. Pro fugitiuo.) Pro Oneſimo. Hermagoræ timiditate.) Nõnulli codices habent tumiditate. Vterq; ſenſus eſt tolerabilis. Hermagoras rhetor erat, quẽ citat aliquoties. M. Tullius in opere de inuentione. Auaro tam.) Senecæ dictũ eſt quod unum citat Gellius tãꝙ benedictum. Totus mundus.) Mundus hic ſignificat ſupellectilem repoſitam, unde & mundum muliebrem dicimus. Totum integrum dixit. Scilicet niſi tu.) Scilicet hic ironiam habet.

Præfatio

Præfatio in pentateuchum, qua reddit rationē quo consilio post æditionē Septuaginta, uetus testamentum ex Hebræorum uoluminibus latine uerterit.

HIERONYMI IN PENTATEVCHVM MOSI PRAEFATIO.

DEsyderij mei desyderatas accepi epistolas, qui quodam præsagio futurorum cū Daniele sortitus est nomē, obsecrantis ut translatū in latinā linguam de Hebræo sermone pentateuchū, nostrorū aurib⁹ traderē. Periculosum opus certe & obtrectatorū meorū latratibus patens: qui me asserunt in Septuaginta interpretū suggillationem, noua pro ueteribus cudere: ita ingenium quasi uinum probantes: cum ego sæpissime tenuissimum sim, me pro uirili portiōe in tabernaculo dei offerre quæ possim: nec opes alterius aliorū paupertate fœdari. Quod ut auderem, Origenis me studium prouocauit, qui æditioni antiquæ, translationem Theodotionis miscuit, asteriſco & obelo, opus omne distinguens: dum aut illucescere facit, quæ minus ante fuerant: aut superflua quæq; iugulat & confodit, maxime, quæ euangelistarum & apostolorum authoritas promulgauit. In quibus multa de ueteri testamento legimus, quæ in nostris codicibus non habentur: ut est illud: Ex Aegipto uocaui filium meum: Et, quoniā Naçaræus uocabitur: Et, uidebūt in quem compunxerunt: Et, flumina de uētre eius fluēt aquæ uiuæ: Et, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascēderūt, quæ præparauit deus diligentibus se: & multa alia quæ propriū σύνταγμα desyderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc scripta sint: & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Primum testimoniū est in Oseæ: secundū in Esaia: tertiū in Zacharia: quartū in Prouerbijs: quintū æque in Esaia: quod multi ignorantes, apocryphorum deliramenta sectantur: & Hiberas nænias, libris authenticis præferunt. Causas erroris nō est meum exponere. Iudæi prudenti factum dicunt esse consilio: ne Ptolæmeus unius dei cultor etiam apud Hebræos duplicē diuinitatē deprehenderet. Quod maxime idcirco faciebant: quia in Platonis dogma cadere uidebatur. Deniq; ubicūq; sacratū aliquid scriptura testatur de patre & filio & spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt: ut & regi satisfacerent, & arcanum fidei non uulgarent. Et nescio quis primus author, septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus diuisi, eadem scriptitarint: cum Aristeas eiusdem Ptolæmei ὑπερασπιστής, & multo post tempore Iosephus nihil tale retulerint: sed in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enī uatem, aliud est esse interpretem. Ibi spiritus uentura prædicit, hic eruditio & uerborum copia, ea quæ intelligit trāffert. Nisi forte putandus est Tullius Oeconomicū Xenophontis: & Platonis Protagorā: & Demosthenis, p Ctesiphonte, afflatus rhetorico spū trāstulisse. Aut aliter de eisdem libris per Septuaginta interpretes: aliter per apostolos spūs sanctus testimonia texuit: ut quod illi tacuerunt: hi scriptum esse mentiti sint. Quid igitur? Damnamus ueteres? Minime, sed post priorū studia, in domo dñi q̄d' possumus, laboram⁹. Illi interp̄tati sunt ante aduētū Christi, & q̄d' nesciebāt, dubijs ꝓtulere sentētijs: nos uero post passionē & resurrectionē ei⁹, nō tā ꝓphetiā, q̄ historiā scribimus. Aliter enī audita, aliter uisa narrāt'. Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igit' æmule, obtrectator ausculta: nō dāno, non rep̄hendo Septuaginta, sed cōfidenter cūctis illis apostolos p̄fero. Per istorū os mihi Christus sonat, quos ante ꝓphetas inter spiritalia charismata positos lego: in quibus ultimū pene gradū interp̄tes tenēt. Quid liuore torqueris? Quid imperitorū animos cōtra me concitas? Si cubi in translatione tibi uideor errare, interroga Hebræos: diuersarū urbiū magistros cōsule. Quod illi habent de Christo, tui codices nō habent. Aliud est, si contra se postea ab apostolis usurpata testimonia probauerūt, & emēdatiora sunt exēplaria latina q̄ Græca, & Græca q̄ Hebraica. Verum hæc contra inuidos. Nunc te precor Desyderi charissime, ut me quia tantum opus subire feciſti, & a Genesi exordium capere, orationibus iuues, quo possim eodem spiritu quo scripti sunt libri, in latinum eos trāsferre sermonē.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

TIta ingenium quasi uinū probantes.) Alluſit ad id quod Horatius taxat eos q libros ānis æstimāt nō suis meritis. Nam uina meliora redduntur ætate: libri non item. Ita & Iuuenalis. Atq; uni cedit Homero propter mille annos. Pro uirili portione.) Virili, non a uiro dictū uidebatur, sed a uiribus, nisi reclamaret primæ syllabæ quantitas: quandoquidem perinde sonat, quasi dicas, ꝓ modo uiriū. Dicim⁹ & ꝓ parte uirili, nōnūq̄ pro uirili, ut subaudias parte. Asterico & obelo.)

C & obelo.) Asteriſco legendū eſt. Eſt em̄ Græcis diminutiuū nomē, ſicut ἀστερίσκος & μεσρίσκος, ab ἀστὴρ, ſtella, quaſi dicas ſtellula. ὀβελὸς gladij ſeu teli genus eſt, figura ueru. Brito ille minorita belle interpretatur Aſtericum, ab aſter, quod eſt ſtella, et ycon imago, uel ſignum. O impudentiā fuſtuario dignam.

Nec in cor hominis aſcendit.) Græcis eſt aſcenderunt: quemadmodū plenius docuimus in Annotationibus, quas ædidimus in nouum teſtamentum recognitum. Proprium ſyntagma.) Id eſt uolumen, a συντάττω cōpono. Rurſus hic occurrit eximius ille Brito, Syntagma, inquit, idē eſt quod dogma, idq; gratui nimirum authore Huguitione. Alij dicunt, inquit, quod taſſo eſt ordino, inde taſſus ſiue taxus maſculini generis, & tagma neutri generis. O doctores, o ſæculū infelix, o deploranda ingenia, quæ in huius generis authoribus, optimos annos peſſime collocant. Apocryphorū delyramenta.) κρύπτω occulto. ἀπὸ κρυφοῦ reconditum ſiue occultum, quod ea non legerentur publicitus, ſed priuatim ac domi, pro ſuo cuiuſq; animo. Ab apos, inquit Brito, quod eſt de, & cryſis ſecretum, quaſi de numero ſecretorū: uel ab apo, quod eſt, pcul, & cryſis iudiciū, quaſi longe a iudicio. Hiberas nænias.) Ita ſubinde Hieronymus appellat portentoſas nugas: quod apud Hiberos magica miracula narrarent̄, ut apud Theſſalos. Quia in Platonis dogma cadere uidebatur.) Id pertinet ad illud quod dixit: Ex Aegypto uocaui filiū meum. Nam Plato in Timæo deos facit incorporeos & immortales, & horū filios dæmones, immortales & ipſos, ſed corporeos, quorum opificio conditus ſit hic mūdus. Cæterū quæ recenſet hoc loco Brito, de noy & Thugathon, & anima mūdi, mera ſunt ſomnia, & ut maxime uera ſint, ne tantulum quidem faciunt ad hunc locum. Mendacio ſuo extruxerit.) Auguſtinus nonnihil tribuit huic hiſtoriæ, & item Hilarius, quod nihil addi uellent Septuaginta. Eiuſdē Ptolæmei hyperaſpiſtes.) ὑπεραωιστὴς, id eſt ſatelles & protector, a clypeo, cuius obiectu, ſatellites tegūt corpora principum. Feſtiuiter autem uocat, defenſorem regis, ſatellitē. Hyperaſpiſtes, inquit Hugo cardinalis undiquaq; ſui ſimilis, eſt fidelis interpres: ipſe parum fidelis interpres, ab hyper, quod eſt ualde, & piſtis fides, ſed aſſem interim donat pauperibus. Et ne qd addubites, probat teſtimonio Iohannis, nardi piſtici precioſi. Nefas autem non habere fidem euangelio. Et tamē ſi hoc parum probatur, eſt altera interpretatio non minus lepida. Hyperaſpiſtes, inquit, eſt notarius, ab hyper, quod eſt ſuper, & piſtan, aſſiſtens. Hæc non referrem, niſi cōduceret in commune, notari ſcriptorum huiuſmodi non dicam imperitiam, ſed impudentem arrogātiam, perinde quaſi pecudibus, aut trūcis ſcribant non hominibus, ut poſthac qui ſacræ theologiæ ſcientiam amant, ex bonis eam hauriant authorib⁹.

Oeconomicum Xenophontis.) Liber eſt de adminiſtranda re domeſtica. Liber extat, trāſlatio Tullia na perijt. Platonis Pythagoram.) Protagorā legendū eſt nō Pythagoram, quod hoc titulo nullus ſit liber Platonis. Illo extat elegātiſſim⁹ dialogus aduerſus Sophiſtas, quāq; & hic a Cicerone uerſus interciditur. Aliud eſt ſi cōtra ſe.) Hunc locū inſulſiſſime citat gloſſematarius quiſquis is fuit, in decretis pontificum, diſtinctione nona, cap. Vt ueterū librorum, putans Hieronymum uere ſenſiſſe, Græcorum exēplaria emendatiora eſſe q̄ Hebræa, & latina emendatiora q̄ Græca. Et hunc nodum multis modis diſſoluit, nugaciſſime nugans in re non intellecta, uel dic, uel dic, uel dic. Tantum ne eſt iſtis authoritatis, ut cum rem prorſus non intelligant: tamen illis ius ſit quicquid lubitum fuerit dicere? Nam Hieronymus inducit
D hoc uelut ἀδύνατον, & dictu abſurdum, quo magis refellat, quod iſti uolebāt. Nec, aliud eſt, recte interpretatē Carrenſis, aliud genus defenſiōis: imo quod Cicero dicere ſolet, niſi forte, hic ſuo more dicit, aliud eſt: ueluti ſi dicas, diuitiæ non reddunt hominem beatum, niſi forte mentitus eſt Chriſtus, qui pauperes beatos appellat. Quid em̄ abſurdius, q̄ dicere hæc ab Septuaginta probata, quæ poſt Septuaginta dicta ſint ab apoſtolis? Quod ſi uere ſenſit Hieronymus, id quod interpres ille ſomniat, quæ tādem inſania fuit hoc laboris ſuſcipere? Verum hæc abſurdiora ſunt q̄ ut refelli mereantur, & tamen haud indigna uidētur quæ a magnis doctoribus magno ſupercilio doceantur in ſcholis publicis.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Refellit calumnias æmulorum: & hoc opere confecto, pollicetur ſeſe ad intermiſſam prophetarum interpretationem rediturum.

HIERONYMI IN IOSVE PRAEFATIO.

TAndem finito pentateucho Moyſi, uelut grādi fœnore liberati, ad Ieſum filiū Naue manum mittamus, quē Hebræi Ioſue Ben nun, id eſt Ioſue filium Nun uocāt: & ad Iudicum librum, quem Sophtim appellant: ad Ruth quoq; & Heſter quos eiſdem nominibus efferunt. Monemuſq; lectorem, ut ſyluam Hebraicorum nominum & diſtinctiones per membra diuiſas, diligens ſcriptor conſeruet, ne & noſter labor & illius ſtudiū pereat. Et ut in primis, quod ſæpe teſtatus ſum, ſciat me non in reprehenſionem ueterū noua cudere: ſicut amici mei criminantur: ſed pro uirili portione, offerre linguæ meæ hominibus, quos tamen noſtra delectant: ut pro Græcorum ἑξαπλοῖς, quæ & ſumptu & labore maximo indigent, æditionem noſtram habeant. Et ſicubi in antiquorum uoluminum lectione dubitarint: hæc illis conferentes, inueniant quod requirunt: maxime cum apud latinos tot ſint exemplaria quot codices: & unuſquiſq; pro arbitrio ſuo, uel addiderit, uel ſubtraxerit quod ei uiſum eſt: & utiq; non poſſit uerum eſſe quod diſſonat. Vnde ceſſet arcuato uulnere contra nos inſurgere ſcorpius: & ſanctum opus uenenata carpere lingua, uel ſuſcipiens ſi placet, uel contemnens.

A temnēs ſi diſplicet,memineritq; illorū uerſuū:Os tuum abundauit malicia:& lingua tua concinnabat dolos: Sedens aduerſus fratrē tuum loquebaris, & aduerſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum:hæc feciſti & tacui.Exiſtimaſti inique quod ero tui ſimilis:arguam te & ſtatuam cōtra faciem tuam.Quæ enim audientis uel legentis utilitas eſt,nos laborando ſudare,& alios detrahendo laborare:dolere iudæos qđ calumniandi eis & irridēdi chriſtianos ſit ablata occaſio: & eccleſiæ homines id deſpicere,imo lacerare,unde aduerſarij torqueant? Qđ ſi uetus eis tantū interpretatio placet,quæ & mihi nō diſplicet:& nihil extra recipiendum putant:cur ea quæ ſub aſteriſcis & obelis uel addita ſunt uel amputata, legunt & negligunt? Quare Danielem iuxta Theodotionis traditionē eccleſiæ ſuſceperunt? Cur Origenē mirantur & Euſebium Pamphili: cunctas ædītiones ſimiliter diſſerētes? Aut quæ fuit ſtultitia:poſtq; uera dixerint,proferre quæ falſa ſunt? Vnde autem in nouo teſtamento probare poterunt aſſumpta teſtimonia quæ in libris ueteribus non habentur? Hæc dicimus:ne omnino calumniantibus tacere uideamur.Cæterum poſt ſanctæ Paulæ dormitionē,cuius uita uirtutis exemplum eſt,& hos libros quos Euſtochio uirgini chriſti negare non potui:decreuimus dum ſpiritus hos regit artus,prophetarū explanationi incumbere,& omiſſum iam diu opus, quaſi quodam poſtliminio repetere: præſertim cum & admirabilis ſanctuſq; uir Pammachius hoc idem litteris flagitet: & nos ad patriam feſtinātes,mortiferos Sirenarum cantus,ſurda debeamns aure tranſire.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Inito pentateucho.) πέντε quinq;,τεῦχος uolumē, qđ ea pars quinq; conſtet uoluminibus. Grandi fœnore.) Id eſt debito ſiue ære alieno,qđ mora tēporis augeſ. Ioſue ben Nun.) Ben בן filius. Filiū Nun dixit ad differentiā Ioſue filij Ioſedech ſacerdotis. Quē Sophtim.) Sophet שופט iudex eſt,ſophtim שופטים iudicū. Iiſdē nomibus.) Nimirū Iudicū cōmuni titulo. Vt ſyluā hebraicorū nominū) Materiā rudē & temere congeſtā, latini ſyluā uocant, ducta metaphora a materijs arborum.Et hic nugatur Carrenſis,quāq; ubi non facit idem? Per membra diuiſas.) κῶλα ſentit.Si quidē omnis oratio diſtinguitur κώλοις, κόμμασιν & περιόδοις.Carrenſis membra interpretatur capitula. Pro græcorū hexaplis.) ἑξαπλοῦν ſexcuplex, ſi prima uocalis habeat aſpirationem, qđ apud græcos cōplures haberent ædītiōes. Prima Septuaginta, ſecūda Theodotionis,tertia Aquilæ, quarta Symmachi,quinta Origenis,ſexta Euſebij,Et hic ſtrēnue nugant interpretes,præcipue Carrēſis. Ad patriam feſtinantes.) Alluſit ad fabulam Vlyſſis Ithacam properantis.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Omnium ſacræ ſcripturæ uoluminum uelut indicem facit, numerum & ordinem indicans,quæ primæ notæ ſint, quæ agiographa, quæ apocrypha & extra canonem. At hodie recepta ſunt in canonem quæ tum in canone non erant.

HIERONYMI IN LIBRVM REGVM PRAEFATIO.

Viginti & duas litteras eſſe apud hebræos, Syrorum quoq; lingua & Chaldæorū teſtatur,quæ Hebrææ magna ex parte confinis eſt.Nam & ipſi uiginti duo elemēta, habēt eodē ſono:ſed diuerſis characteribus.Samaritani etiā pentateuchum moyſi totidem litteris ſcriptitant,figuris tantū & apicibus diſcrepantes.Certū q; eſt Eſdrā ſcribam legiſq; doctorē, poſt captam hieroſolymam, & inſtaurationē templi ſub Zorobabel alias litteras reperiſſe,quibus nunc utimur:cum ad illud uſq; tempus,ijdem Samaritanorum & hebræorū characteres fuerint. In libro quoq; Numerorū hæc eadem ſupputatio: ſub leuitarū ac ſacerdotum cenſu myſtice oſtēditur:Et nomen domini tetragrāmaton in quibuſdam græcis uoluminibus uſq; hodie antiquis expreſſum litteris inuenimus.Sed & pſalmi triceſimuſſextus & centeſimuſdecimus & centeſimuſundecimus:& centeſimuſdecimuſoctauus: & cēteſimuſquadrageſimuſquartus quāq; diuerſo ſcribant metro:tamen eiuſdem numeri texūtur alphabeto. Et Hieremiæ lamētationes & oratio eiꝰ.Salomonis quoq; in fine Prouerbia ab eo loco in quo ait:Mulierem fortem quis inueniet? eiſdem alphabetis uel inciſionibus ſupputantur. Porro quinq; litteræ duplices apud hebræos ſunt:caph,mem,nun,phe,ſade.Aliter enim ſcribūtur per has principia,medietateſq; uerborum,aliter fines. Vnde & quinq; a plæriſq; libri duplices æſtimantur:Samuel,Malachim,Dibre haiomim, Eſdras,Hieremias cū Cinoth :id eſt lamētationibus ſuis.Quomodo igitur uigintiduo elementa ſunt per quæ ſcribimus hebraice omne quod loquimur:& eorum initijs uox humana comprehenditur:ita uigintiduo uolumina ſupputant: quibus quaſi litteris & exordijs,in dei doctrina tenera adhuc & lactēs uiri iuſti erudit infantia.

C Primus apud eos liber uocatur Breſchith:quem nos geneſim dicimus.Secũdus Elle ſmoth:quĩ Exodus appellatur.Tertius uaiḳra:id eſt Leuiticus.Quart⁹ uaiedabber:quẽ Numeri uocamus. Quintus elle hadborim:qui Deuteronomiũ prænotatur.Hi ſunt quinq; libri Moyſi: quos proprie thora:id eſt legem appellant.Secundũ prophetarũ ordinẽ faciunt, & incipiunt ab Ieſu filio Naue:qui apud illos Ioſue ben Nun dicitur.Deinde ſubtexũt ſophtim,id eſt Iudicũ librũ:& in eundem compingunt Ruth:quia in diebus Iudicũ facta eius narratur hiſtoria,Tertius ſequitur Samuelquẽ nos regnorũ primũ & ſecundũ dicimus.Quartus Malachim,id eſt regum:qui tertio & quarto regnorũ uolumine continet̃.Meliuſq; multo eſt malachim:id eſt regum q̃ malachoth:id eſt regnorũ dicere.Non em̃ multarũ gentium regna deſcribit:ſed unius Iſraelitici populi,qui tribubus duodecim continetur.Quintus eſt Eſaias.Sextus Hieremias. Septimus Eçechiel.Octauus,liber duodecim prophetarũ:qui apud illos uocat̃ there aſar. Tertius ordo agiographa poſſidet.Et primus liber incipit ab Iob.Secundus a Dauid,quẽ qnq; inciſionib⁹ & uno pſalmorũ uolumine cõprehẽdunt.Tertius eſt Salomon:tres libros habens,Prouerbia quæ illi parabolas: id eſt miſle appellant. Quartus Eccleſiaſten: id eſt coeleth. Quintus eſt canticum canticorũ:quẽ titulo ſir aſirim appellant.Sextus eſt Daniel.Septimus dibre haiomim:id eſt uerba dierũ,qd̃ ſignificantius χρονικὸν totius diuinæ hiſtoriæ poſſumus appellare:qui liber apud nos Paralipomenon primus atq; ſecũdus inſcribit̃.Octauus Eſdras: qui & ipſe ſimiliter apud græcos & latinos in duos libros diuiſus eſt.Nonus Heſter:atq; ita fiunt pariter ueteris legis libri uigintiduo:id eſt Moyſi quinq;:& prophetarum octo: agiographorũ nouẽ: quãq; nõnulli Ruth & Cinoth inter agiographa ſcriptitent:& hos libros in ſuo putent numero ſupputandos: ac p hoc eſſe priſcæ legis libros uigintiquatuor:quos ſub numero uigintiquatuor ſeniorũ, Apocalypſis Iohannis inducit:adorantes agnũ,& coronas ſuas proſtratis uultibus offerentes,ſtantibus coram quatuor animalibus oculatis ante & retro:id eſt in præteritũ & in futurũ reſpicientibus:& indefeſſa uoce clamantibus:Sanctus,ſanctus,ſanctus dñs deus omnipotẽs q erat & qui
D eſt,& qui uenturus eſt.Hic prologus ſcripturarũ quaſi galeatũ principiũ, omnibus libris quos de Hebræo uertimus in latinũ cõuenire poteſt:ut ſcire ualeamus quicqd extra hos eſt,inter apocrypha eſſe ponendũ.Igitur ſapiẽtia quæ uulgo Salomonis inſcribitur: & Ieſu filij Sirach liber, & Iudith & Tobias & Paſtor, nõ ſunt in canone.Machabeorũ primũ librũ Hebraicũ repperi. Secundus græcus eſt:qd̃ex ipſa quoq; phraſi probari poteſt.Quæ cũ ita ſe habeant:obſecro te lector:ne laborẽ meũ reprehẽſionẽ exiſtimes antiquorũ: in templo dei offert unuſquiſq; quod poteſt.Alij aurũ,argentũ,& lapides precioſos:alij byſſum & purpurã & coccũ offerũt & hiacynthũ.Nobiſcũ bene agitur ſi obtulerimus pelles & caprarũ pilos. Et tñ Apoſtolus contẽptibilio/ra noſtra magis neceſſaria iudicat. Vnde & tota illa tabernaculi pulchritudo,& p ſingulas ſpecies eccleſiæ præſentis futuræq; diſtinctio,pellib⁹ tegit̃ & cilicijs:ardorẽq; ſolis & iniuriã imbriũ ea quæ uiliora ſunt prohibẽt.Lege ergo primũ Samuel & Malachim meũ. Meũ inquã meum. Quicquid em̃ crebrius uertẽdo & emẽdando ſollicitius & didicimus & tenemus,noſtrũ eſt.Et cũ intellexeris qd̃antea neſciebas:uel iterpretẽ me exiſtimato,ſi grat⁹ es: uel paraphraſten,ſi ingratus.Quãq; mihi omnino cõſcius nõ ſim, mutaſſe me qppiã de Hebraica ueritate. Certe ſi incredulus es:lege græcos codices & latinos:& confer cũ his opuſculis quæ nup emẽdauimus, & ubicũq; diſcrepare inter ſe uideris,interroga quẽlibet Hebræorum cui magis accõmodare debeas ſidẽ:& ſi noſtra firmauerit,puto qd̃ eũ nõ exiſtimes cõiectorẽ:ut in eodẽ loco mecũ ſimiliter diuinauerit. Sed & uos famulas chriſti rogo quæ dñi diſcũbẽtis precioſiſſima fidei myrrha ungitis caput, quæ nequaq̃ ſaluatorẽ quæritis in ſepulchro,qbus iã ad patrẽ chriſtus aſcẽdit:ut contra latrãtes canes,q aduerſum me rabido ore deſeuiũt,& circũeunt ciuitatẽ,atq; in eo ſe doctos arbitrant̃,ſi alijs detrahãt,orationũ ueſtrarũ clypeos opponatis. Ego ſciẽs humilitatẽ meã: illi⁹ ſemper ſentẽtiæ recordabor.Dixi cuſtodiã uias meas:ut nõ delinquã in lingua mea. Poſui ori meo cuſtodiã:cum conſiſteret aduerſum me peccator.Obmutui & humiliatus ſum:& ſilui a bonis.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Leuitarũ ac ſacerdotũ cẽſu.) Qd̃ horũ uiginti duæ familiæ cenſeant̃. Et nomẽ dñi tetragrãmaton.) Qd̃ hiſce q̃tuor ſcribebat̃ litteris יהוה. Alphabetis uel inciſionib⁹.) Cõmata ſentit,qbus diſtinguit oratio quẽadmodũ & colis. Catrẽſis homo ſuauiſſimus,inciſiones interpretat̃ litteras. Idq; pbat carmine Naſonis

A Naſonis. Verbaq; correctis incidere talia ceris. Apud hebræos duplices ſunt.) Hoc ē duplici figura. Nā caph in principio medioq; dictiōis ſcribit hac forma כ, in fine hac ך. Mem in fine hoc modo ם, alibi ſic מ. Nun i fine notat hoc pacto ן, in alijs locis ſic נ. Phe in calce hāc habet figurā ף, in cæteris hāc פ. Sade in fine pingit hoc typo ץ, alijs in locis hoc צ. Malachim Dibre haiomim.) Id eſt regū ac uerba dierū. מלך melech, rex, דבר dabar, uerbū, ים iom, dies. Cū Cinoth.) קינות Cinoth lamētatiōes. Vocat Breſith.) בראשית. Id eſt, in principio. Hāc uocem Hilarius ait tria ſignificare Hebræis, in principio, in capite, & in filio. Notāt em librū primis uocibus unde liber incipit. Secūdus ueelle ſmoth.) ואלה שמות .i. & hæc ſunt nomina. Nam id exordium exodi. Cæterum ἔξοδος exitus eſt latinis. Tertius Vaiqra) ויקרא id eſt, & uocauit. Sic enim incipit Leuiticus. Quartus Vaiedabber.) וידבר, & locutus eſt. Hoc initiū libri Numerorū. Quintus Elle hadbarim.) אלה הדברים, hæc ſunt uerba. His uerbis exordit Deuteronomiū. Porro δευτερονόμιον græcis pinde ſonat, quaſi dicas ſecūda lex, aut poſterior lex. Qui apud illos uocatur There aſar.) תרי עשר .i. duodecim. Nam There duo ſunt, & aſar decem. Tertius ordo agiographa poſſidet.) ἁγιόγραφα, id eſt ſancta ſcripta, ſiue ſanctorū ſcripta, quæ proximæ ſint authoritatis. Cū illa tribuantur deo, hæc ſanctis. Quinq; inciſionibus.) Id eſt diſtinctiōibus, quas græce uocāt τμήματα, nos uulgo partes. Quæ illi parabolas.) παραβολὴ ſimilitudo ſiue collatio, ut Cicero uertit, a παραβάλλω confero, cum ſententia metaphoræ inuolucro conueſtitur. Eā Hebræi uocant miſle משלי. Quartus eccleſiaſten.) ἐκκλησιαστὴς grece concionator, hoc eſt qui loquitur apud populum, a nomine ἐκκλησία cōcio, unde ἐκκλησιάζειν, & hinc uerbale nomē eccleſiaſtes. Hebræis dicit קהלת coeleth. Quē titulo Sir ha ſirim.) שיר, ſir cantio, שירים Sirim cantionum, ut eximium canticum intelligas iuxta proprietatem hebræi ſermonis. Quod ſignificantius chronicon.) χρόνος tempus, χρονικὰ uocant græci quæ latini annales, cum res digeſta tēporibus recēſetur. Apud nos Paralipomenon.) παραλειπομένων id eſt omiſſorū, Eſt hoc titulo liber Xenophontis. Atq; idē tituli uſum eſt Paulo Aemilio noſtro, hiſtoriæ quā de rebus Gallorū eruditiſſime conſcripſit indere. Quaſi galeatū principiū.) Opinor qd' in ſummis malis, & in capite poni ſoleat galea. Tobias & Paſtor.) Tobias extat, Paſtor nup emerſit in lucē. Ex ipſa phraſi.) Id eſt dictione, ſiue genere ſermonis. φράζω dico, φράσις dictio, hoc eſt, qcquid ad inſtructā orationē pertinet. Vide lector, ut Hieronymus ſtili argumento potiſſimum colligit librum non eſſe Hebræum. Sunt enim qui ſtili iudicio parum tribuūt. Vel paraphraſten ſi ingratus.) Paraphraſis eſt interpretādi genus liberius, cum a uerbis authoris diſceditur, & ita ſentētia redditur, ut aliquid addas & de tuo, nōnulla dilucidius dicas, quædam exponēs interim, ut Themiſtius Paraphraſtes erat Ariſtotelis. Eſtimes cōiectorē)
B Coniectores, diuinorum genus eſt, qui ex coniecturis futura quædam aut arcana proferunt.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

In nonnullis codicibus ex fragmēto primæ præfationis cuius initium, Tātus ac talis, & hac epiſtola, ne ſcio quis unam conflauerat præfationem, & artifex connexuerat, per ſed interiectum.

DIVI HIERONYMI IN LIBRVM PARALIPOMENON PRAEFATIO.

SI ſeptuaginta interpretum, pura & ut ab eis in Græcum uerſa eſt æditio permaneret, ſuperflue me Chromati epiſcoporum ſanctiſſime atq; doctiſſime impelleres, ut Hebræa uolumina latino ſermone tranſferrem. Quod enim ſemel aures hominum occupauerat, & naſcentis eccleſiæ roborauerat fidem: iuſtū erat etiam noſtro ſilentio cōprobari. Nūc uero cū pro uarietate regionum, diuerſa ferātur exēplaria, & germana illa antiqua q; trāſlatio corrupta ſit atq; uiolata: noſtri arbitrij putas aut e pluribus iudicare quid uerū ſit: aut nouū opus in ueteri opere cudere: illudētibuſq; iudæis, cornicū (ut dicit) oculos cōfigere. Alexādria & Aegypt⁹ in ſeptuaginta ſuis, Eſychiū laudat authorē. Conſtātinopolis uſq; Antiochiā, Iuliani martyris exēplaria probat. Mediæ inter has prouinciæ, Palæſtinos codices legūt, quos ab Origene elaboratos, Euſebius & Pamphilus uulgauerūt. Totuſq; orbis hac inter ſe trifaria uarietate cōpugnat. Et certe Origenes nō ſolū exēpla cōpoſuit quatuor æditionū e regione ſingula uerba deſcribēs, ut unus diſſentiēs, ſtatim cæteris inter ſe conſentiētibus arguatur: ſed quod maioris audaciæ eſt, in æditione ſeptuaginta, Theodotiōis æditionē miſcuit, aſteriſcis uidelicet deſignās, quæ minus fuerant, & uirgulis quæ ex ſuperfluo uidebātur appoſita. Si igit alijs licuit nō tenere, qd' ſemel ſuſceperāt, & poſt ſeptuaginta cellulas, quæ uulgo ſine authore iactātur ſingulas cellulas aperuere, hocq; in eccleſijs legit, quod Septuaginta neſcierūt: cur me nō ſuſcipiāt latini mei, qui inuiolata æditiōe ueteri ità nouā cōdidi, ut laborē meum Hebræis, & qd' his maius ē apoſtolis authoribus cōprobē? Scripſi nup librū de optio genere interptādi, oſtēdēs illa de euāgelio, Ex Aegypto uocaui filiū meū: Et, quoniā nazaræus uocabit: Et, uidebūt in quē cōpunxerunt: Et illud apoſtoli, Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, & nec in cor hois aſcenderūt, quæ præparauit deus diligentibus ſe: cæteraq; his ſimilia, in Hebræorū libris inueniri. Certe apoſtoli & euangeliſtæ, Septuaginta interpretes nouerant, & unde eis hæc quæ in Septuaginta interpretibus nō habent? Chriſtus dñs noſter, utriuſq; teſtaméti cōditor, in euā-

C gelio ſcd'm Iohannē: Qui credit (inquit) in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Vtiq; ſcriptū eſt, qd' ſaluator ſcriptū eſſe teſtat'. Vbi ſcriptū eſt? Septuaginta nō habent: apocrypha neſcit eccleſia. Ad Hebræos igitur reuertendū eſt: unde & dñs loqt', & diſcipuli exempla præſumunt. Hæc pace ueterū loquor: & obtrectatoribus meis tantū reſpondeo: qui canino dente me rodunt, in publico detrahētes & legētes in angulis: ijdē & accuſatores & defenſores, cum in alijs probent qd' in me reprobant: quaſi uirtus & uitium nō in rebus ſit, ſed cū autore mutet'. Cæterū, memini æditionē Septuaginta trāſlatorū olim de Græco emendatā tribuiſſe me noſtris: nec inimicū debere exiſtimari eorū, q̄s in cōuentu fratrū ſemp ediſſero. Et qd' nunc dibre haiomim: id eſt uerba dierū interpretatus ſum: idcirco feci, ut inextricabiles moras & ſyluā nominū, quæ ſcriptorū confuſa ſunt uitio ſenſuū q; barbariē, apertius, & per uerſuū cola digererem, mihimetipſi & meis iuxta Iſmeniā canens, ſi aures ſurdæ ſunt cæterorum.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

RVra & ut ab eis in græcū.) Tribuit nonnihil animo Chromatij, apud quē ſciebat ſanctam eſſe Septuaginta authoritatē, nam alias aliter ſentit de ijſdē. Illudētibuſq; Iudæis, cornicū ut dicitur oculos cōfigere.) Prouerbiū eſt apud Ciceronē & Macrobiū, dici ſolitum de ijs qui re uehemēter ingenioſa prodita, efficiant ut cæteri nihil ſcire uideant'. Nam ante a Iudæis in huiuſmodi rebus uelut oracula petebant'. At Hieronymus ſua correctione præſtitit, ut nihil iam opus eſſet illos conſulere. Exemplaria cōpoſuit.) Nonnulli codices habebāt exēpla. Ipſa uarietas mihi ſuſpitionē facit legendū eſſe hexapla: id eſt ſextuplicia, qd' e ſex æditionibus eā miſcuerit. Canino dente.) Idem dictus eſt genuinus, medi⁹ inter planos primores & molares. Per uerſuū cola.) κῶλον mēbrū. unde apparet ſingulos uerſus, ſingulis colis finiri ſolere. Iuxta Iſmeniū.) Ridiculū dictu, qd' Hugo Carrenſis ſiue quiſquis alius is fuit, nam mihi ſubolet nō unius hominis eſſe collectanea, ut in his arduis negocijs iuxta prouerbiū ἀδελφὸς ἀδελφῷ παρεῖναι ſolet, Iſmeniū fluuiū facit, iuxta quē orgia bacchi ſolita ſint celebrari. Aut ſi minus placet fluuius, ille philoſophū facit e fluuio, nimirū qua pollet authoritate. Cæterū hiſtoriæ meminit Valerius maximus libro rerū memorabiliū tertio, capite ſeptimo. Antigenidas tibicen diſcipulo docto, ſed parū populo grato: Mihi inquit cane & muſis. Iſmeniā legendū eſt, non Iſmenium.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Oſtēdit utilē eſſe Geographiā ad diuinæ ſcripturæ cognitionē: duos Paralipomenon libros, q̄ apud Hebræos unus eſt, cum Iudæo quodā Tyberiadenſi diligēter collatos reſtituit. Ex Hebræorū uoluminibus
D addita, ſtellulis prænotauerat: ab ſeptuaginta interpretibus adiecta, obeliſcis ſignauerat.

AD DOMNIONEM ET ROGATIANVM IN LIBRVM PARALIPO. PRAEFATIO

QVomodo Græcorū hiſtorias magis itelligūt, q Athenas uiderint: & tertiū Vergilij librū, qui a Troiade p Leucaten, & Acroceraunia ad Siciliā: & inde ad oſtia tyberis nauigauerint: Ita ſanctā ſcripturā lucidi⁹ intuebit', q Iudæā oculis contēplat⁹ ſit: & antiq̄rū urbiū memorias locorū q; uel eadē uocabula, uel mutata cognouerit. Vnde & nobis curæ fuit cū eruditiſſimis Hebræor; hūc laborē ſubire: ut circūirem⁹ puinciā, quā uniuerſæ Chriſti eccliæ ſonāt. Fateor em̄ mi Dōnion & Rogatiane chariſſimi, nunc; me in diuinis uoluminib⁹, pprijs uiribus credidiſſe: nec habuiſſe opinionē meā: ſed ea etiā de qb⁹ ſcire me arbitrabar interrogare me ſolitū. Quāto magis de his, ſup qbus anceps erā? Deniq; cū a me nup litteris flagitaſſetis: ut uobis Paralipomenō latino ſermone tranſferrē, de Tyberiade quendā legis authorē, q apud Hebræos admirationi habebat', aſſumpſi: & cōtuli cū eo, a uertice (ut aiūt) uſq; ad extremum unguē: & ſic cōfirmatus, auſus ſum facere qd' iubebatis. Libere em̄ uobis loquor. Ita in græcis & latinis codicibus hic nominum liber uitioſus eſt: ut nō tam Hebræa q; Barbara quædā & Sarmatica noia cōiecta arbitrādū ſit. Nec hoc Septuaginta interpretib⁹, q ſpū ſancto pleni, ea quæ uera fuerūt trāſtulerāt, ſed ſcriptor; culpæ aſſcribēdū, dū de emēdatis inemendata ſcriptitāt: & ſæpe tria noia ſubtractis e medio ſyllabis, in unū uocabulū cogūt: uel e regione unū nomē, propter latitudinē ſuā in duo uel tria uocabula diuidūt. Sed & ipſe appellatiōes, nō hoies (ut plæriq; exiſtimāt) ſed urbes & regiones & ſaltus & prouincias ſonāt: & oblique ſub interpretatione & figura eorū quædā narrant' hiſtoriæ. De qbus in regnorū libro dicit': Nōne ecce hæc ſcripta ſunt in libro uerborū dierū regū Iudæ? Quæ utiq; in noſtris codicib⁹ nō habent'. Hoc primū ſciendū, qd' apud Hebræos liber Paralipomenō unus ſit, & apud illos uocat⁹ dibre haiomim: id eſt uerba dierū, q propter magnitudinē apud nos diuiſus eſt. Qd' nonnulli etiā in Bruto Ciceronis dialogo faciūt: ut eū in tres ptes ſecent, cū unus a ſuo authore ſit ædit⁹. Deinde etiā illud attēdendū: qd' frequēter noia, nō uocabula hominū, ſed rerū (ut dixi) ſignificantias ſonant.

A nãt. Ad extremũ: qd' omis eruditio scripturarũ in hoc cõtinet': & hiſtoriæ quæ uel prætermiſſæ ſũt in ſuis locis, uel ꝓſtrictæ leuiter, hic ꝑ quædã ỿborũ cõpẽdia explicẽt'. Orationũ ita q; ueſtrarũ adiut9 auxilio: miſi librũ beniuolis placiturũ, tñ iuidis diſpliciturũ eſſe nõ ambigo. Optia em̃ q̃q; (ut ait Plini9) malũt cõtẽnere plæriq; q̃ diſcere. Si qs in hac iterp̃tatiõe uoluerit aliqd repre hẽdere: iterroget Hebræos: ſuã cõſciẽtiã recolat: uideat ordinẽ textũ q; ſermonis: & tũc noſtro labori ſi potuerit detrahat. Vbicũ q; ergo aſteriſcos, id ẽ, ſtellas, radiare i hoc uolumie uideritis: ibi ſciatis de Hebræo additum, quod in latinis codicibus nõ habetur. Vbi uero obelus, tranſuerſa ſcilicet uirga præpoſita eſt: illic ſignatur quid Septuaginta interpretes addiderint: uel ob decoris gratiam: uel ob ſpirituſſancti authoritatẽ: licet in Hebræis uoluminibus nõ legatur.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Quõ græcorũ.) Hieronymo nõ ſatis erat noia ſituſq; locorũ ex Geographoꝝ libris habere cognita, niſi luſtratis regionib9 ſingula diligẽti9 & oculis luſtraſſet. At hodie multis mei ſimilib9 theologis, ſat ẽ ſi tantũ ſciãt nomẽ eſſe loci: quãq; ſunt q ex loco nõnunq; pecudẽ reddant, tam ſupinus eſt hui9 partis contẽptus.

A troiade p Leucaten.) Troias eſt ipſa regio in q̃ erat urbs Troia, eadẽ dicta Iliũ & Teucria & Dardania. Leucate ꝓmontoriũ eſt Epiri, quẽadmodũ & Acroceraunia, hinc dicta, qd' ob celſitudinẽ crebro fulmine tangant'. Vel eadẽ uocabula.) Et hinc ingẽtes nõnunq; tenebræ, qd' eidẽ loco ſæpenumero quaterna aut ſena ſunt uocabula, ueluti Iebus, Salem, Hieruſalẽ, Hieroſolymæ, Aelia, eiuſdẽ urbis uocabula ſunt.

A uertice, ut aiũt, uſq; ad extremũ unguẽ.) Ita totũ hominẽ ꝓuerbiali ſchemate ſignificam9, a ſummo uertice capitis uſq; ad extremos ungues pedũ. Et ſarmatica noia.) Sarmatæ barbariæ ſua nobiles olim erãt ut Thraces & Scythæ. Qui ſpũſctõ pleni.) Hoc Hieronymus Dõnionis ad quẽ ſcribit aio tribuere uidet', Nã alias his diuerſa ſcripſit, nec id uno fane loco. Vbicũ q; ergo aſteriſcos.) Quis hæc abſq; dolore legat, intellígẽs & Hieronymi uigilias & noſtrã utilitatẽ in hac ꝑte theologorũ incuria piſſe? Nã ſi qd' hæc diſtinxit Hieronymus nihil ad rẽ ꝑtinebat: ſtultus fuerat oportet, q in re infrugifera ſudandũ putarit. Sin id ad ſcripturæ diuiæ ſyncritatẽ faciebat, impie fecerũt, q notas huiuſmodi ſuſtulere de uoluminib9. Vel ob ſpũſſancti authoritatẽ.) Et hoc illorũ affectib9 ad quos ſcribit dediſſe uidet' Hieronymus.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

B Duos Eſdræ & Neemiæ libros ꝓbat, q apud Hebræos unico uolumie cõtinent': tertiũ & q̃rtũ iprobat.

HIERO. AD DOMNIO. ET ROGA. IN ESDRAM ET NEEMIAM PRAEFATIO.

VTrum difficilius ſit facere qd' poſcitis, an negare, necdũ ſtatui. Nam neq; uobis aliquid imperãtibus abnuere ſentẽtiæ eſt, & magnitudo oneris impoſiti, ita ceruices premit: ut ante ſub faſce ruendũ ſit, q̃ leuandũ. Accedũt ad hoc inuidorũ ſtudia: qui omne quod ſcribim9, reprehẽdendũ putãt. Et interdũ cõtra ſe cõſciẽtia repugnãte publice lacerãt, quod occulte legũt: intantũ ut clamare cõpellar & dicere: Dñe, libera animã meã a labꝛ̃s iniq̃s, & a lingua doloſa. Tertius annus eſt quod ſemper ſcribitis atq; reſcribitis: ut Eſdræ librũ & Heſter uobis de Hebræo trãſferã: quaſi nõ habeatis græca & latina uolumia: aut quicqd illud eſt qd' a nobis uertit': nõ ſtatim ab omnib9 cõſpuẽdũ ſit. Fruſtra autẽ (ut ait qdã) niti, neq; aliud fatigãdo niſi odiũ quærere, extremæ demẽtiæ eſt. Itaq; obſecro uos mi Dõnion & Rogatiane chariſſimi, ut priuata lectione cõtenti, libros nõ efferatis in publicũ: nec faſtidioſis tibos ingeratis: uitetiſq; eorũ ſupciliũ: q iudicare tantũ de alꝛ̃s, & ipſi facere nihil nouerũt. Si q aũt fratrũ ſũt qb9 noſtra nõ diſplicẽt: his tribuatis exẽplar, admonẽteſ ut Hebræa noia q̃rũ (grãdis i hoc uolumie copia ẽ) diſtincte & ꝑ iterualla trãſcribãt. Nihil em̃ ꝓderit emẽdaſſe librũ niſi emẽdatio, librariorũ diligẽtia cõſeruet'. Nec quẽq; moueat, qd' unus a nobis liber ædit9 eſt: nec apocryphorũ tertij & q̃rti libri ſomnꝛ̃s delectet': qa & apud Hebræos Eſdræ Neemiæq; ſermones in unũ uolumẽ coartant': & quæ nõ habent' apud illos: nec de uigitinquatuor ſenibus ſunt procul abꝛ̃ciẽda. Si qs autẽ Septuaginta uobis oppoſuerit interpretes: quorũ exẽplaria uarietas ipſa lacerata & inuerſa demõſtrat: nec põt utiq; uerũ aſſeri quod diuerſum eſt: mittite eũ ad euãgelia, in qb9 multa ponunt' quaſi de ueteri teſtamẽto, quæ apud Septuaginta interp̃tes nõ habent', uelut illud: Q m̃ naçaræus uocabit': Et, ex ægypto uocaui filiũ meũ: Et, uidebũt in quẽ cõpũxerũt: multaq; alia, quæ latiori operi reſeruam9: & quærite ab eo ubi ſcripta ſint? Cũq; ꝓferre nõ potuerit: uos legite de his exẽplarib9 quæ nup a nobis ædita, maledicorũ quotidie linguis cõfodiunt'. Sed ut ad cõpendiũ ueniã: certe quod illaturus ſum, æquiſſimũ eſt, ædidi aliqd quod nõ habet' in græco: aut aliter habet' q̃ a me uerſum eſt? Quid iterpretẽ laniãt? Interrogẽt Hebræos: & ipſis authoribus tranſlationi meæ: uel arrogent uel derogent fidẽ. Porro aliud eſt ſi clauſis qd' dicit' oculis, mihi uolũt maledicere: & nõ imitant' græcorũ ſtudiũ ac beniuolẽtiã: qui poſt Septuaginta trãſlatores iam Chriſti euangelio coruſcãte, Iudæos & Hebionitas legis

C ueteris interptes:Aqlā uidelicet & Symmachū & Theodotionē,& curioſe legūt,& p Origenis laborē i hexaplois eccl'ijs dedicarūt. Quāto magis latini grati eſſe deberēt,q̄d exultātē cernerēt græciā a ſe aliqd mutuari.Primū em̄ magnorū ſumptuū ē & infinitæ difficultatis,exēplaria poſſe habere oīa:deinde etiā q habuerint,& Hebræi ſermōis ignari ſunt,magis errabūt: ignorātes qs e multis ueri⁹ dixerit.Quod etiā ſapiētiſſimo cuidā nup apud græcos accidit:ut interdū ſcripturæ ſenſum relinquēs,uniuſcuiuſq; interptis ſequeret' errorē.Nos aūt q Hebrææ linguæ ſaltē paruā habem⁹ ſciētiā:& latin⁹ nobis utcūq; ſermo nō deeſt:& de alijs magis poſſum⁹ iudicare: & ea quæ ipſi intelligim⁹ in noſtra lingua promere.Itaq; licet hydra ſibilet:uictorq; Sinon incēdia iactet:nūq; meū(iuuāte Chriſto)ſilebit eloquiū:etiā præciſa lingua balbutiet. Legāt q uolunt:qui nolūt,abijciāt.Euentilēt apices litteras calūnient'. Magis ueſtra charitate prouocabor ad ſtudiū,cū illorū detractioē & odio deterrebor. PRAECEDEN. EPISTO. SCHOLIA

Vitetiſq; eorū ſupciliū.) Supciliū faſtuoſam arrogantiā dixit. Mire uero taxauit quorūdā mores, qui uelut e ſublimi ꝓnūciant de ſcriptis alioꝝ tanq; Areopagitæ,neq; quicq; illis ſatisfacit, cū ipſi neq; poſſint quicq; edere ſi uelint,neq; uelint ſi poſſint. Nec apocryphorū tertij & quarti.) Mirū cū Hieronym⁹ tertiū & q̄rtū Eſdræ librū inter apocrypha numeret,& q̄d in eis ſcriptū ē ſōnia uocet, qui factū ſit ut ijdē nūc citra diſcrimē ullū leganť a nobis. Quæ latiori operi.) Nimirū libro de optimo genere interpretandi.

Porro aliud eſt.) Eadē eſt ſermonis forma quā annotauimus in ſecūda præfatiōe. Clauſis q̄d' dicitur oculis.) Q̄d' eſt Andabatarū, quēadmodū lati⁹ explicuimus in Chiliadib⁹ noſtris in ꝓuerbio Andabatæ.

Et Hebionitas.) Hæreticos,ſemiiudæos,& ſemichriſtianos .Et p Origenis laborē in ἑξαπλοῖς.) In q̄buſdā uetuſtis nō erat i hexaplis ſed hexaplis.Dedicarūt eccl'ijs dixit, q̄d' Origenes ea admiſcuerit æditioni quæ legebať in eccleſijs. Itaq; licet hydra ſibilet.) In uetuſtis legimus, licet excetra ſibilet. Victorq; Sinon.) Ruffinū opinor notat hoc hemiſtichio Vergiliano.

IN SEQVENTEM EPISTOLAM SCHOLIVM.

Cū hic liber nec ſit apud Hebræos,& iter agiographa cēſeať authore Hieronymo,tñ a nobis inter præcipua receptus eſt. HIERO. AD CHROMA.ET HELIO.IN TOBIAM PRAEFATIO.

D Mirari nō deſino exactioſ ueſtræ inſtātiā.Exigitis em̄ ut librū chaldæo ſermōe cōſcriptū ad latinū ſtilū trahā:librū utiq; Tobiæ, quē Hebræi de catalago diuinarū ſcripturarꝝ ſecātes:his q̄ agiographa memorāt māciparūt, Feci ſatis deſyderio ueſtro:nō tñ meo ſtudio.Arguūt em̄ nos Hebræorꝝ ſtudia,& iputāt nobis cōtra ſuū canonē,latinis auris⁹ iſta trāſferre.Sed meli⁹ eſſe iudicās phariſæorꝝ diſplicere iudicio:& eꝑꝝ iuſſionib⁹ deſeruire,inſtiti ut potui.Et qa uicina eſt Chaldæorū lingua ſermoni Hebraico,utriuſq; linguæ pitiſſimū loquacē repiēs.uni⁹diei laborē arripui:& qcqd ille mihi Hebraicis ỿbis expreſſit:hoc ego accito notario ſermonib⁹ latinis expoſui.Oratiōib⁹ueſtris mercedē hui⁹ opis cōpēſabo,cū gratū uobis dicere me q̄d' iubere eſtis dignati cōpleſſe. SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIVM.

Nō affirmat approbatū hūc in ſynodo Nicena,ſed ait legiť cōputaſſe .Subjcit hoc loco aliud argumētū ſed indoctū & parū dignū Hieronymo,ꝓinde nō adiunxim⁹. HIERO. IN IVDITH PRAEFA.

APud Hebræos liber Iudith inter agiographa legiť: cui⁹ authoritas ad roborāda illa q̄ in cōtētionē ueniūt min⁹ idonea iudicať. Chaldæo tñ ſermōe cōſcriptus, inter hiſtorias cōputať.Sed qa hūc librū ſynod⁹ Nicena in nūero ſctārꝝ ſcripturarꝝ legiť cōputaſſe:ac q̄ui poſtulationi ueſtræ imo exactioni, & ſepoſitis occupationibus qbus uehemēter artabar: huic unā lucubratiūculā dedi,magis ſenſū e ſenſu,q̄ ex ỿbo ỿbū trāſferēs. Multorū codicū uarietatē uitioſiſſimā amputaui:ſola ea q̄ intelligētia integra in ỿbis Chaldæis iuenire potui latinis expſſi.Accipite Iudith uiduā caſtitatis exēplū:& triūphali laude,ꝓpetuis eā p̄conijs declarate. Hāc em̄ nō ſolū fœminis,ſed & uiris imitabilē dedit:q caſtitatis ei⁹ remūerator uirtutē ei talē tribuit,ut iuictū oīb⁹hoīb⁹ uiceret,& inſupabilē ſuparet. SEQVEN. EPISTO. SCHOLIA

Releuās lege ꝓ reuelans. Lacinioſis hinc inde uerborū ſinib⁹.) Flexuoſa laxitas ueſtis nō aſtrictæ ſed fluētis lacinia dicitur.Sinus item flexus dicunť.Rurſum hic notas quas ex minio addiderat Hieronymus deſyderamus. HIERO. IN LIBRVM HESTER PRAFATIO.

LIbrū Heſter,uarijs trāſlatorib⁹ cōſtat eſſe uitiatū:quē ego de arciuis Hebræorū releuās, uerbū e uerbo expreſſius trāſtuli. Quē librū æditio uulgata,lacinioſis hincinde uerborū ſinib⁹ trahit: addēs ea q̄ ex tpe dici poterāt & audiri:ſicut ſolitū eſt ſcholarib⁹ diſciplinis ſumpto themate excogitare: qb⁹uerbis uti potuit q iniuriā paſſus ē:uel q iniuriā fecit. Vos aūt o Paula & Euſtochiū q̄m & bibliothecas Hebræorū ſtuduiſtis intrare,& interptū certamia cōprobaſtis,tenētes Heſter Hebraicū librū,p ſingula uerba,noſtrā trāſlationē aſpicite,ut poſſitis agnoſcere me nihil etiā augmētaſſe addēdo,ſed fideli teſtimonio ſimplr ſicut in Hebræo habeť hiſtoriā

A bet᷑ hiſtoriã hebraicã latinæ linguæ tradidiſſe. Ne affectam⁹ laudes hoim, nec uitupatiões expa
ueſcim⁹. Deo em̃ placere curãtes, minas hoim penit⁹ nõ timem⁹: qa de⁹ diſſipat oſſa eorũ, q ho
minib⁹ placere deſyderãt: & ſcd᷑m Ap̃lm, q eiuſmodi ſũt, ſerui Chriſti eſſe nõ p̃nt. Rurſũ i libro
Heſter alphabetũ ex minio uſq; ad theta litterã fecim⁹ diuerſis i locis: uolẽtes ſcilicet Septuagin
ta interp̃tũ ordinẽ p hoc inſinuare ſtudioſo lectori. Nos em̃ iuxta morẽ Hebraicũ ordinẽ ꝓſe-
q etiã in Septuagita æditiõe maluim⁹. ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS

Oſtẽdit ſe bis uertiſſe Iob. Semel iuxta æditionẽ Septuagita, additis obelis & aſteriſcis: ac rurſũ ex He
bræis uoluminib⁹. Hæc utra ſit, incertũ eſt. HIERO. IN LIBRVM IOB PRAEFATIO.

COgor p̃ ſingulos ſcripturæ diuiæ libros aduerſariorũ r̃ndere maledictis: q interp̃tationẽ
meã rep̃hẽſionẽ Septuagita interp̃tũ crimin᷑t᷑, q̃ſi nõ & apud græcoſ Aqla, ſymmach⁹ &
Theodotio: uel ỿbũ e ỿbo: uel ſenſũ e ſenſu: uel ex utroq; cõmixtũ & medie tp̃atũ ge/
nus trãſlatiõiſ exp̃ſſerit: & oĩa ueteris inſtrumẽti uolumia Origeneſ obel᷑ aſteriſciſq; diſtixerit: q̃s
uel additos uel de Theodotiõe ſũptos, trãſlatiõi antiq̃ ĩſeruit: ꝓbãſ defuiſſe q̃d additũ ẽ. Diſcãt
igit᷑ obtrectatores mei recipe i toto, q̃d i p̃tib⁹ ſuſceperũt: aut interp̃tationẽ meã cũ aſteriſcis ſuis
tradere. Neq; em̃ fieri põt ut q̃s plura ĩtermiſiſſe ſuſceperit: nõ eoſdẽ etiã i qbuſdã erraſſe fateãt᷑:
p̃cipue i Iob: cui ſi ea q̃ ſub aſteriſcis addita ſũt ſubtraxeris, ps maxia detrũcabit᷑: & hoc dũtaxat
apud græcos. Cæterũ apud latinos añ eã trãſlationẽ quã ſub aſteriſcis & obel᷑ nup̃ æditim⁹: ſe-
ptingẽti ferme, aut octingenti uerſus deſunt: ut decurtat⁹ & laceratus corroſuſq; liber, fœditatẽ
ſui publice legẽtib⁹ p̃beat. Hæc aũt trãſlatio nullũ de ueterib⁹ ſeq᷑t᷑ interp̃tẽ, ſed ex ipo Hebraico
arabicoq; ſermõe, & iterdũ ſyro: nũc ỿba, nũc ſẽſus, nũc ſimul utrũq; reſonabit. Obliqu⁹ em̃ etiã
apud Hebræos tot⁹ liber fert᷑ & lubric⁹: & q̃d græci rhetores uocãt eſchematiſmenos: dũ q aliud
loq᷑t᷑, aliud agit: ut ſi uelis anguillã uel murenulã ſtrictis tenere manib⁹: q̃nto fortius p̃ſſeris, tãto
citi⁹ elabit᷑. Memini me ob itelligẽtiã hui⁹ uolumis lyddeũ q̃ndã p̃ceptorẽ, q apud Hebræos pri
mus haberi putabat᷑, nõ puis redemiſſe nũmis: cui⁹ doctria an aliqd ꝓfecerim, neſcio. Hoc unũ
B ſcio, nõ potuiſſe me interp̃tari, niſi q̃d añ itellexerã. A principio itaq; uolumiſ uſq; ad ỿba Iob apud
Hebræos ꝓſa oratio ẽ. Porro a ỿbis Iob i qb⁹ ait: Pereat dies in q̃ nat⁹ ſũ: & nox in q̃ dictũ ẽ, cõ
cept⁹ ẽ hõ: uſq; ad eũ locũ ubi añ finẽ uolumis ſcriptũ ẽ: Idcirco ipe me rep̃hẽdo & ago pœnitẽ-
tiã i fauilla & cinere: hexametri ỿſus ſũt: dactylo ſpõdeoq; currẽtes, & ꝓp᷑t᷑ liguæ idioma crebro
recipiẽtes & alios pedes: nõ earũdẽ ſyllabaꝝ, ſed eorũdẽ tẽporꝝ. Interdũ q̃q; rhythm⁹ ipe dulcis
& tinnul⁹ fert᷑ nũeris pedũ ſolutis. Q d᷑ metrici magis cõp̃ ſimplex lector itelligũt. A ſupradicto
aũt ỿſu uſq; ad finẽ libri: puũ cõma q̃d remanet, proſa oratione cõtexit᷑. Quod ſi cui uidet᷑ icre
dulũ, metra ſcilicet eẽ apud hebræos: & i morẽ noſtri Flacci græciq; Pidari & alcæi & ſapph⁹ uel
p̃ſalteriũ uel lamẽtatiões Hieremiæ uel oĩa ferme ſcripturarũ cãtica cõp̃hẽdi: legat Philonẽ, Ioſe
phũ, Origenẽ, cæſariẽſẽ Euſebiũ, & eorꝝ teſtimonio me uerꝝ dicere cõprobabit. Audiãt q̃prop᷑t᷑
canes mei idcirco me i hoc uolumie laboraſſe: nõ ut interp̃tationẽ antiquã rep̃hẽderẽ, ſed ut ea q̃
i illa aut obſcura ſũt aut omiſſa, aut certe ſcriptoꝝ uitio deprauata: manifeſtiora noſtra interp̃ta
tiõe fierẽt: & q Hebræoꝝ ſermonẽ ex p̃te didicim⁹, & i latino pene ab ipſis cunabul᷑ iter grãmati
cos & rhetores & philoſophos detriti ſum⁹. q d᷑ ſi apud græcoſ poſt ſeptuagita æditionẽ iã Chri
ſti euãgelio coruſcãte: iudæ⁹, Aqla & Symmach⁹ ac Theodotio iudaiçãtes hæretici ſunt recepti
q m̃lta myſteria ſaluatoris ſubdola interp̃tatiõe celarũt: & tñ in ἑξαπλοῖς habẽt᷑ apud eccl᷑ias, & ex
planãt᷑ ab eccl᷑iaſticis uiris, q̃ntomagis ego chriſtian⁹ & de parẽtib⁹ chriſtianis nat⁹, & uexillũ cru
cis i mea frõte portãs: cui⁹ ſtudiũ fuit omiſſa repetere, deprauata corrigere, & ſacramẽta eccl᷑iæ, pu
ro & fideli apire ſermõe: uel a faſtidioſis uel a malignis lectorib⁹ nõ debeo reprobari. Habeãt q
uolũt ueteres libros uel i mẽbranis purpureis auro argẽtoq; deſcriptos: uel uncialib⁹ (ut uulgo
aiũt) litteris onera magiſ exarata cõp̃ codiceſ: dũmõ mihi meiſq; p̃mittãt paupes habere ſcedulas
& nõ tã pulchros codices cõp̃ emẽdatos. Vtraq; aũt æditio & Septuagita iuxta græcos: & mea iu-
xta Hebræos i latinũ, meo labore trãſlata eſt. Eligat unuſq;ſq; q d᷑ uult: & ſtudioſũ me magis cõp̃
maleuolũ probet. PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Schematiſmenos.) Scribendum ἐσχεματισμένος. id eſt figuratũ, q d᷑ non ſit ſimplex oratio. Carrenſis ut
hoc riſus gratia notẽ obiter, exponit uocẽ dictam a ſchema & mene, citans cãtorẽ neſcio quẽ q dixerit le
gẽdũ eſſe, cacoſſallotrionmenos: a cacos mal⁹, allotrion alienũ, & mene defect⁹. Eam⁹ nũc & hos authores
dignos exiſtimem⁹, q legant᷑. Et alcæi & ſappho.) Sapphus legẽdũ ẽ, nõ ſappho, ſicut a dido didus. Et
uncialib⁹ ut uulgo aiũt.) Vncialib⁹ hoc ẽ magnis. Nã uncia nõ ſolũ ad põd⁹ & numerũ, uerũ & ad mẽſurã

C ptinet. Nōnulli codices habebāt initialib⁹, qd' primores litteræ ſoleāt eſſe maiores & inauratæ nōnunq̄.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Hæc ē præfatio in Iob e ſeptuagīta uerſum, ſed additis notulis. Addīt & tertia præfatio: cuius initiū, In terra quidē, quæ non eſt Hieronymi.

ALIA PRAEFATIO.

SI aut fiſcellā iunco texerē, aut pālmarū folia cōplicarē: ut in ſudore uult⁹ mei comederē pa nē: & uētris opus ſollicita mēte ptractarē, nullus morderet, nemo rep̄hēderet. Nūc aūt qa iuxta ſentētiā ſaluatoris, uolo opari cibū q nō perit: & antiquā diuinorū uoluminū uiā, ſentibus uirgultiſq̄ purgare, error mihi gemin⁹ infligit': corrector uitiorū, falſari⁹ dicor: & erro res nō auferre, ſed ſerere. Tāta eſt em̄ uetuſtatis cōſuetudo, ut etiā cōfeſſa plæriſq̄ uitia placeāt: dū magis pulchros habere uolūt codices q̄ emēdatos. Quapropter o frēs dilectiſſimi, unicū no bilitatis & humilitatis exēplar: p flabello, calathis, ſportelliſq̄ munuſculis monachorū, ſpiritalia hæc & māſura dona ſuſcipite: ac beatū Iob q adhuc apud latinos iacebat in ſtercore, & uermib⁹ ſcatebat errorū, itegrū imaculatūq̄ gaudete. Quō em̄ poſt ꝓbationē atq̄ uictoriā, duplicia ſūt ei uniuerſa reddita: ita ego in lingua noſtra, ut audacter loq̄r: feci eū habere quæ amiſerat. Igit' & uos & unūquēq̄ lectorē ſolita præfatiōe cōmoneo: & in pricipijs libroꝝ eadē ſemp annectēs, rogo, ut ubicūq̄ præcedentes uirgulas uideritis: ſciatis ea quæ ſubiecta ſunt in Hebraicis uolu minib⁹ nō haberi. Porro ubi ſtellæ imago p̄fulſerit, ex Hebræo in ſermōe noſtro addita ſūt. Nec nō & illa quæ haberi uidebāt' & ita corrupta erāt ut ſenſū legētib⁹ tollerēt, orātib⁹ uobis magno labore correxi: magis utile qd ex ocio meo eccleſijs Chriſti uenturū ratus: q̄ ex aliorū negocio.

SCHOLIVM Fertur & panæretos.) παναίρετος. id eſt eximius ac præcipuus.

HIERONYMI IN PROVERBIA SOLO. PRAEFATIO.

D IVngat epiſtola quos iungit ſacerdotiū: imo charta nō diuidat quos Chriſti nectit amor. Cōmentarios in Oſee, Amos & Zachariā, Malachiā quoq̄ poſcitis: ſcripſiſ ſem ſi licuiſſet præ ualetudine. Mittitis ſolatia ſumptuū: notarios noſtros & libra rios ſuſtētatis, ut uobis potiſſimū noſtrū deſudet ingeniū. Et ecce ex latere frequēs turba diuerſa poſcētiū: quaſi aut æquū ſit me uobis eſuriētibus, & alijs laborare: aut in ratione dati & accepti: cuiq̄ præter uos obnoxius ſim. Itaq̄ longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerē: & apud uos mutus eſſem, tridui opus nomini ueſtro conſecraui: interpretationē uidelicet triū Solomonis uoluminū: Miſle, quod Hebræi parabolas: uulgata autē ædītio pro uerbia uocat: Coeleth, quē græce eccleſiaſtē: latine cōcionatorē poſſum⁹ dicere: Sir haſirim, qd' in lingua noſtra uertit' Cāticūcāticorū. Fert' & panæretos Ieſu filij Sirach liber: & ali⁹ pſeudepigra phus q ſapiētia Solomonis inſcribit'. Quoꝝ priorē Hebraicū repperi: nō eccleſiaſticū ut apud la tinos, ſed pabolas prænotatū. Cui iūcti erāt eccleſiaſtes & Cāticūcāticoꝝ: ut ſilitudinē Solomōis nō ſolū nūero librorū, ſed etiā materiarū genere coæq̄ret. Secūdus apud Hebræos nuſq̄ eſt: qn & ipe ſtil⁹ græcā eloquētiā redolet: & nōnulli ſcriptorū ueterū hūc eſſe iudæi Philonis affirmāt. Sicut ergo Iudith & Tobiæ & Machabeoꝝ libros legit qdē eccl'ia, ſed eos iter canonicas ſcriptu ras nō recipit: ſic & hæc duo uolumia legat ad ædificationē plæbis, nō ad authoritatē eccl'iaſtico rū dogmatū cōfirmādā. Si cui ſane Septuaginta interp̄tū magis ædītio placet, habet eā a nobis olim emendatā. Neq̄ em̄ noua ſic cudimus, ut uetera deſtruamus. Et tn̄ cū diligētiſſime legerit: ſciat magis noſtra ſcripta intelligi: quæ nō in tertiū uas tranſfuſa coacuerint: ſed ſtatim de prelo puriſſimæ cōmendata teſtæ, ſuum ſaporem ſeruauerint.

HIERO. IN LIBRVM ECCLESIASTEN PRAEFATIO.

MEmini me ante hoc ferme qnquēniū cū adhuc Romæ eſſē: & eccleſiaſtē ſanctæ Bleſil læ legerē: ut eā ad contēptū mūdi hui⁹ prouocarē: & om̄e q̄d in mūdo cerneret, puta ret eſſe pro nihilo: rogatū ab ea ut in morem cōmētarioli obſcura quæq̄ diſſererē: ut abſq̄ me poſſet itelligere q̄ legebat. Itaq̄ qm̄ in ꝓcinctu noſtri opis ſubita morte ſubtracta eſt: & ubi nō meruimus o Paula & Euſtochiū talē uitæ noſtræ habere conſortē: tātoq̄ uulnere tūc pcuſſus obmutui, & nūc in Bethelehē poſitus: anguſtiore uidelicet ciuitate, & illius memoriæ & uobis reddo qd' debeo. Hoc breuiter admonēs quod nulli⁹ authoritatē ſecut⁹ ſum: ſed de Hebræo tranſferēs: maxie Septuagīta interp̄tū cōſuetudini me coaptaui: in his dūtaxat quæ nō multū ab Hebraicis diſcrepabāt. Interdū Aqlæ q̄q̄ & Symmachi & Theodotionis recor datus ſum: ut nec nouitate nimia, lectoris ſtudiū deterrerē, nec rurſum contra conſcientiā meam, fonte ueritatis omiſſo, opinionū riuulos conſectarer.

Verſibus

A Versibus esse descriptos.) Et prosæ orationis esse uersus hinc liquet, nec ẽ omnis uersus est carmen. Per cola & commata.) Id est per membra & incisa.

AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM IN TRANSLATIONEM ESAIAE EX HEBRAICA VERITATE PRAEFATIO.

NEmo cum prophetas uersibus uiderit esse descriptos: metro eos existimet apud Hebræos ligari, & aliquid simile habere de psalmis & operibus Solomonis: sed quod in Demosthene & in Tullio solet fieri, ut per cola scribantur & commata: qui uticꝫ prosa & non uersibus conscripserunt: nos quoꝙ utilitati legentium prouidentes, interpretationem nouam, nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Esaia sciendum, qđ in sermone suo disertus sit: quippe uir nobilis & urbanæ æloquentiæ: nec habens quicq̃ in æloquio rusticitatis admixtum: unde accidit ut præ cæteris florem sermonis eius, translatio nõ potuerit conseruare. Deinde etiam hoc adijciendum: quod non tam propheta dicendus sit q̃ euangelista. Ita em̃ uniuersa Christi ecclesiæꝙ mysteria, ad liquidum prosecutus est: ut non putes eum de futuro uaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde conijcio noluisse tũc temporis Septuaginta interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue ethnicis prodere: ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent. Quæ cũ hanc æditionem legeritis, ab illis aniaduertetis abscondita. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere: nec facile quẽpiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit ante quæ legerit: nos quoꝙ patere morsibus plurimorũ, qui stimulante inuidia: quod consequi non ualent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum: & nihilominus hoc a fastidiosis lectoribus precor, ut quomodo Græci post Septuaginta translatores Aquilam & Symmachum & Theodotionẽ legunt, uel ob studium doctrinæ suæ: uel ut Septuaginta magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem unũ post priores habere dignentur interpretem. Legant prius & postea despiciant: ne uideantur non ex iudicio, sed ex odij̃ præsumptiõe ignorata damnare. Prophetauit autẽ Esaias in Hierusalẽ &
B in Iudæa necdũ decem tribubus in captiuitatẽ ductis: ac de utroꝙ regno nunc cõmixtim, nunc separatim texit oraculum. Et cum interdum ad præsentem respiciat historiam: & post Babyloniæ captiuitatem, reditũ populi significet in Iudæam: tamen omnis eius cura de uocatione gentium, & de aduentu Christi est. Quem quanto plus amatis o Paula & Eustochium, tanto magis ab eo petite: ut pro obtrectatione præsenti, qua me indesinẽter æmuli laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro: qui scit me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse: ne Iudæi de falsitate scripturarum, ecclesijs eius diutius insultarent.

SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Hieremias propheta.) Et in hoc bona pars Hieronymiani laboris intercidit, nec uersuum manet distinctio, nec distinctio uisionum. Et Baruch additus est, quem ille prætermiserat.

HIERONYMI IN HIEREMIAM PRAEFATIO.

HIeremias propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidẽ apud Hebræos, Esaiæ & Osee, & quibusdã alijs prophetis uidetur esse rusticior: sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetauerit. Porro simplicitas eloquij̃, a loco ei in quo natꝰ est, accidit: Fuit em̃ Anathotites: qui est usqꝙ hodie uiculus, tribꝰ ab Hierosolymis distãs milibꝰ. Sacerdos ex sacerdotibꝰ, & in matris utero sanctificatus, uirginitate sua euãgelicũ uirũ Christi ecclesiæ dedicans. Hic uaticinari exorsus est puer: & captiuitatem urbis atqꝙ Iudææ: non solum spiritu, sed & oculis carnis intuitus est. Iam decem tribus Israel, Assyrij̃ in Medos trãstulerãt: iam terras earum, coloniæ gentium possidebant. Vnde in Iuda tantũ & in Beniamin prophetauit: & ciuitatis suæ ruinas, quadruplici planxit alphabeto: qđ nos mensuræ metri, uersibusq̃ reddidimus. Præterea ordinem uisionum qui apud græcos & latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autẽ Baruch notarij̃ eius: qui apud Hebræos, nec legitur, nec habetur, prætermisimus: pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes: quibꝰ me necesse est, per singula opuscula respondere. Et hoc patior: quia uos me cogitis. Cæterum ad compendium mali, rectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere: q̃ quotidie noui aliquid scriptitantem, inuidorum insaniam prouocare.

Ezechiel

DIVI HIERO. IN EZECHIELEM PRAEFATIO

C

EZechiel propheta cū Ioachin rege Iuda captiuus ductus est in Babylonē: ibiq; his qui cū eo capti fuerant prophetauit, pœnitentibus quod ad Hieremiæ uaticinium se ultro aduersarijs tradidissent:& uiderēt adhuc urbem Hierosolymā stare, quam ille casurā esse prædixerat. Triceſimo autē ætatis suæ anno, & captiuitatis quinto, exorsus est ad cōcaptiuos loqui. Et eodem tēpore, licet posterior, hic in Chaldæa, Hieremias in Iudæa prophetauerūt. Sermo eius nec satis disertus, nec admodū rusticus est: sed ex utroq; mediē tēperatus. Sacerdos & ipse fuit, sicut Hieremias: principia uoluminis & finem magnis habēs obscuritatibus inuoluta. Sed & uulgata eius æditio, non multū distat ab Hebraico. Vnde satis miror, quid causæ extiterit, ut si eosdem in uniuersis libris habemus interpretes, in alijs eadem: in alijs diuersa transtulerint. Legite igitur & hunc iuxta translationē nostrā: quoniā per cola scriptus & cōmata, manifestiorem legentibus sensum tribuit. Si autem amici mei & hunc subsanna uerint: dicite eis qđ nemo eos compellat ut scribant. Sed uereor ne illud eis eueniat, quod Græce significantius dicitur, ut uocentur phagolœdori: quod est manducantes senecias.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

VT phagolœdori uocent.) Nō paulo facilī⁹ est docere scripturā hāc nō carere mēdo, q̄ restituere qđ deprauatū est. Primū si φαγολοίδορoι, cōpositū est ex φαγεῖν & λοιδορία, ne consistit qdē cōpositio, neq; em̄ dicimus φαγόλωτος sed λωτοφάγος. Iam quod adiectū est, qđ est manducātes senecias, palam est ab Hieronymo nō fuisse asscriptū, sed ab alio quopiā græce perito, qui subito qđ scriptū offendit uertit utcūq;. Deinde scriba quispiam ex conuitijs fecit senecias, Pudet em̄ referre qd hic nugent̄ interpretes de senecijs: qbus senecia in plures uertit̄ formas q̄ apud poetas Empusa. Senecia immundū est animal, senecia labium senis, senecia rubrū illud quod est sub aure piscis: sic em̄ illi loquūtur: senecia labia corrosa: senecia illusa piscium, quod equidem quid sit non intelligo, senecia saliua defluens per genas; quasi uero ex oculis defluat saliua. Verum his nihil interest inter mentum & genam, imo ne inter uentrem quidem & caput. Senecia mus est, sed immūdus: senecia herba est. At quanto simplicius erat dicere, nescio, q̄ ad hunc nugari modū: Nam quod Plinius meminit herbæ senecionis, quæ græce dicatur ἐριγέρον, non uideo quid pertineat ad λοιδορίαμ, quæ uox & ipsa græca est. Proinde quod unum licet, quādoquidē exemplaria uetusta nihil opitulantur, conijcio scriptū fuisse φιλολοίδορoι; quibus studio est calumniari & carpere, uelut id suo morbo faciant, nō merito aliorum.

D

DIVI HIERO. IN DANIELEM PRAEFATIO

DAnielē prophetā, iuxta Septuaginta interpretes, dñi saluatoris ecclesiæ non legūt, utentes Theodotionis æditione: & hoc cur acciderit, nescio. Siue quia sermo Chaldaic⁹ est & qbusdā ꝓprietatib⁹ a nostro eloq̄o discrepat: noluerūt Septuagita interpretes easdē linguæ lineas in trāslatione seruare: siue sub noīe eorū ab alio nescio q̄ nō satis Chaldæā linguā sciēte, æditⁿ est liber: siue aliud qd causæ extiterit ignorās: hoc unū affirmare possum: qđ multū a ueritate discordet: & recto iudicio repudiatus sit. Sciēdū q̄ppe est Danielem maxime & Esdram Hebraicis quidē litteris, sed Chaldæo sermone conscriptos: & unam Hieremiæ pericopen: Iob quoq; cum Arabica lingua plurimam habere societatem. Deniq; & ego adolescentulus post Quintiliani & Tullij lectionem ac flores rhetoricos: cū me in linguæ huius pistrinū reduſissem: & multo sudore, multoq; tempore uix cœpissem anhelantia stridentiaq; uerba resonare: & quasi per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi nouissime in Danielem: & tanto tedio affectus sum: ut desperatione subita, omnem laborem ueterem uoluerim contemnere. Verum adhortāte me quodam Hebræo, & illud mihi crebrius in sua lingua ingerēte: labor om̄ia improb⁹ uincit: & qui mihi uidebar sciolus inter Hebræos: cœpi rursus esse discipulus Chaldaicus. Et ut uerū fatear, usq; ad præsentē diē, magis possum sermonē Chaldaicū legere & intelligere q̄ sonare. Hæc idcirco refero: ut difficultatē uobis Danielis ostenderem: qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam: nec hymnum trium puerorum: nec Belis draconis fabulas, quas nos: qa in toto orbe dispersæ sunt: ueru antepositō easq; iugulante subiecimus: ne uideremur apud imperitos magnam partem uoluminis detruncasse. Audiui ego quendā de præceptoribus Iudæorū, cū Susannæ derideret historiā: & a græco nescio quo eā diceret esse confictā, illud opponere, qđ Origeni quoq; Aphricanus opposuit: etymologias has ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι, de græco sermone descendere. Cuius rei nos intelligentiam, nostris hanc possumus dare: ut uerbi gratia: dicamus de arbore ilice dixisse

A te dixisse eum, ilico pereas,& a lentisco in lentem te comminuat angelus:uel non lente pereas, aut lentus:id est flexibilis ducaris ad mortem:siue aliud quid ad arboris nomen conueniens: Deinde tantum fuisse ociꝰ tribus pueris cauillabatur:ut in camino æstuantis incendꝰ metro luderent:& per ordinem ad laudem dei omnia elementa prouocarent. Aut quod miraculum diui næqꝫ aspirationis indicium:uel draconem interfectum offa picis:uel sacerdotum Belis machinas deprehensas:quæ magis prudẽtia solertis uiri,cꝫ prophetali essent spiritu perpetrata? Cum uero ad Habacuk ueniret,& de Iudæa in Chaldæã raptũ discophorum lectitaret,quærebat exemplum,ubi legissemus in toto ueteri testamento quencꝫ sanctorum graui uolasse corpore: & in puncto horæ tanta terrarum spacia trãsisse? Cui cum quidam e nostris satis ad loquendũ promptulus,Eçechielem adduxisset in mediũ:& diceret eũ de Chaldæa in Iudæã fuisse translatum: risit hominẽ: & ex ipso uolumie demõstrauit Eçechielẽ in spũ se uidisse trãspositũ. Deniqꝫ & Aplm nostrũ,uidelicet ut eruditũ uirũ:& q legẽ ab Hebræis didicisset,nõ fuisse ausum affirmare se raptũ in corpore,sed dixisse:Siue in corpore siue extra corpus,nescio,deus scit. His & talibus argumẽtis,apocryphas in libro ecclesiæ fabulas arguebat. Supꝫ qua re, lectoris arbitrio iudiciũ derelinquẽs,illud admoneo,nõ haberi Danielẽ apud Hebræos inter prophetas: sed inter eos q agiographa cõscripserũt. In tres siqdẽ partes,omis ab eis scriptura diuidit: In legẽ,in prophetas, & in agiographa:id est in qnqꝫ,& octo,& in undecim libros:de q̃ nõ ẽ hui⁹tẽporis disserere. Quæ autẽ ex hoc ꝓpheta,imo cõtra hunc librũ,Porphyrius obiꝰciat:testes sunt Methodi⁹, Eusebius,& Apollinari⁹:q multis uersuũ milib⁹ eius uesaniæ respondẽtes, nescio an curioso lectori satisfecerint. Vnde obsecro uos, o Paula & Eustochiũ,fundatis pro me ad dñm preces:ut cꝫdiu in hoc corpusculo sum,scribã aliquid gratũ uobis,utile ecclesiæ,dignũ posteris. Præsentiũ quippe iudiciꝭ oblatrantiũ,nõ satis moueor:qui in utrãqꝫ partẽ aut amore labunt aut odio.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

B Et unã Hieremiæ pericopen.) A περϊκόπτω reseco,qd ea pars resecta sit a relíquo corpore prophetiæ. Qui apud Hebræos.) Mirũ,quod Hieronymus ueru iugulat, id nũc passim legit & canitur in tẽplis,ceu res in primis sancta. Tanto plus ualet consuetudo multitudinis imperitæ,cꝫ hominis eruditi iudicium. Imo nullo delectu,legim⁹ de Bel,dracone,quã Hieronym⁹ nõ uerit⁹ est appellare fabulã: nec additur⁹, ni ueritus fuisset, ne bonã uoluminis partẽ detrũcasse uideretur,sed apud quos tandẽ? Apud impitos inqt, ipse. Sic ubi cõmodũ est,quiduis apud nos ualet Hieronymi authoritas:ubi nõ est cõmodũ,ne tantulum qdẽ ualet,ac postea nos ut parũ credulos damnant,cum nulli minus recte credãt cꝫ isti qui qduis credũt.

Audiui quendã.) Hunc locũ inter cætera crimina,Ruffinus obiꝰcit Hieronymo: ad qd tamen ille satis oblique uafrecꝫ respondet. Quod ad græcã etymologiã attinet,absurdum est in libro quẽ Hebraice Chaldaicecꝫ scriptũ uideri uelis adducere Græcam etymologiã, quæ nõ semp respondet in omni lingua:ueluti si quis dicat,non debent esse in eadem mensa,qui nõ sint eiusdẽ mentis,nimirũ eadẽ alluso non respondet in uerbis græcis τράπεζα & μοῦς. Porro χῖνος lentiscus est arbor,unde cuspides fiunt, aptæ purgandis dentibus, & χίζω scindo græcis est. Ad grecã igitur uocem alluσit Daniel cũ ait:Ecce enim angelus dei acceꝓta sententia ab eo, scindet te mediũ. Et πρίνος ilicis est genus,& græcis πρίω sonat seco. Huc igitur alluσit Daniel cum ait: Manet emꝫ angelus dei gladiũ habens ut secet te mediũ. Cæterũ ea uocũ alluσio,quoniam nõ respõdet in sermone Chaldaico,nimirũ constat hoc esse græci scriptoris cõmentum. Discophorũ.) δίσκοφόρον,quod discũ adferret.

IN SEQVENTEM EPISTOLAM SCHOLIA.

Et Osee synchronon Esaiæ.) σύγχρονοι qui eisdem uixere tẽporibus, quasi dicas contẽporaneos. Extrema prophetarũ minorũ argumenta decerpta sunt ex epistola, Frater Ambrosius.

HIERONYMI IN DVODECIM PROPHETAS PRAEFATIO.

NOn est idem ordo duodecim prophetarũ apud Hebræos qui est apud nos. Vnde scdm id quod ibi legitur:hic quoqꝫ dispositi sunt. Osee cõmaticus est: & quasi per sententias loquens. Iohel planus in principiꝭ,in fine obscurior:& usqꝫ ad Malachiã habent singuli proprietates suas;quem Esdram scribam,legisqꝫ doctorem Hebræi autumant. Et quia longum est nunc de omnibus dicere:hoc tantũ uos O Paula & Eustochium admonitas uolo: unum librum esse duodecim prophetarũ: & Osee synchronon Esaiæ:Malachiam uero Aggei & Zachariæ fuisse temporibus. In quibus autem tempus non præfertur in titulo,sub illis eos regib⁹ prophetasse:sub qbus & hi qui ante eos habẽt titulos,prophetauerũt.

Cætera in minores ꝓphetas argumẽta,partim qd nihil habeãt difficultatis,partim qd ex prima decerpta sint epistola,nõnullis etiã incertũ authorẽ præterẽtibus, nõ curauimus adiꝰcere.

Sanctus

HIERO. IN IOHELEM PRAEFATIO.

C SAnctus Iohel apud hebræos poſt Oſee ponit᷑.Et ſicut ibi ſub noīe Ephraim ad de cē trib⁹ cōfert᷑ uaticiniū:quæ uel Samaria uel Iſrael ſæpe memorant᷑:ſic in hūc prophetā omē qd᷑ dicit᷑,ad tribū Iuda & ad Hieruſalē ptinere credēdū eſt:& nullā omnino Iſraelis:id eſt decē tribuū in hoc fieri mētionē. Tēpora quoq; qbus propheta/uit,eadē debem⁹ accipe quæ in Oſee legimus in dieb⁹ Oçie,Ioathan & Achaç,& Eçechiæ regū Iuda:& in dieb⁹ Hieroboā filij Ioas regis Iſrael.Porro factū eſſe ſermonē dñi,ad meritū eius refert᷑ cui fit:nō ad cōditionē eius q fieri dicit᷑,ut alibi legim⁹. Dñs fact⁹ eſt mihi in ſalutē. Audit⁹ aūt in ſcripturis ſanctis: nō eſt iſte q ad aures ſonat: ſed qui corde ꝓcipitur: iuxta illud qd᷑ dñs loqt᷑ in euāgelio:Qui habet aures audiēdi audiat. Q d᷑ aūt dicit᷑ Hebraice haaçenu האזינו:græce ἐρωτῆσαι ,& latine ſonat,auri⁹ ꝓcipite:proprie nō aure,ſed corde ꝓcipit᷑.Qui ſenes ſunt & cœleſtes,audiūt ſpūaliter:qui autē habitant in terra, appellāturq; terreni,auribus ꝓcipiunt. Vbicūq; autē hæc duo uerba iuncta ponunt᷑,non ad ſimplicē tantū uerborū ſonū: ſed ad recondi/tam quoq; dictorū intelligentiā ptinere intelligendū eſt. In Geneſi Lamech loquit᷑ ad uxores ſuas,Ada & Sella.Audite uerba mea uxores Lamech:auribus ꝓcipite ſermones meos:quia uirum occidi in uulnus meū:& iuuenē in liuore meo.Et Eſaias:Audite cœli & auri⁹ ꝓcipe terra.

HIERO. IN QVATVOR EVANGELIA AD DAMASVM PRAEFATIO

NOVVM opus me facere cogis ex ueteri:ut poſt exemplaria ſcripturarum toto orbe diſperſa,quaſi quidam arbiter ſedeam: & quia inter ſe uariant,quæ ſint illa quæ cum græca conſentiant ueritate, decernam. Pius labor, ſed periculoſa præſumptio, iudicare de cæteris ipſum ab omnibus iudicandum: ſenis mutare linguā,& caneſcentē iam mundū,ad initia retrahere paruulorū. Quis em̄ doctus pariter uel indoctus: cum in manus uolumē aſſumpſerit: & a ſaliua quā ſemel imbibit uiderit diſcrepare qd᷑ lectitat:nō ſtatim erūpat in uocē,me falſariū,me clamitās eſſe ſacrilegū: q audeā aliqd in ueteri⁹ libris addere,mutare,corrigere. Aduerſus quā inuidiā duplex cauſa me cōſolat᷑:qd᷑ & tu q ſummus ſacerdos es,fieri iubes:& uerū non eſſe qd᷑ uariat, etiā maledicorū teſtimonio cōprobatur.
D Si em̄ latinis exēplari⁹ fides eſt adhibēda:reſpōdeāt qbus: tot em̄ ſunt exēplaria pene q̄t codices. Sin aūt ueritas eſt quærēda de pluri⁹:cur nō ad græcā originē reuertētes,ea quæ uel a uitioſis interpreti⁹ male reddita:uel a præſumptoribus imperitis emēdata peruerſius:uel a librarijs dormitātibus aut addita ſunt aut mutata corrigimus? Neq; uero ego de ueteri diſputo inſtrumento:quod a Septuaginta ſenioribus in græcam linguam uerſum,tertio gradu ad nos uſq; peruenit. Non quæro quid Aquila:quid Symmachus ſapiant:quare Theodotion inter nouos & ueteres medius incedat. Sit illa uera interpretatio, quā apoſtoli probauerunt. De nouo nunc loquor teſtamēto,quod græcum eſſe non dubium eſt:excepto apoſtolo Matthæo: qui primus in Iudæa euangelium chriſti Hebraicis litteris ædidit. Hoc certe cum in noſtro ſermone diſcordat,& in diuerſos riuulorum tramites ducit: uno de fonte quærendum. Prætermitto eos codices quos a Luciano & Eſychio nuncupatos,paucorū hominū aſſerit peruerſa contentio: quibus utiq; nec in toto ueteri inſtrumēto poſt Septuaginta interpretes emendare quid licuit,nec in nouo profuit emendaſſe:cum multarum gentium linguis ſcriptura ante trāſlata, doceat falſa eſſe quæ addita ſunt. Igitur hæc præſens præfatiūcula pollicetur:quatuor tantū euangelia,quorum ordo eſt iſte:Matthæus,Marcus,Lucas,Iohannes:codicum græcorum emendata collatione:ſed & ueterū,nec quæ multū a lectionis latinæ conſuetudine diſcreparent. Ita calamo tēperauimus,ut his tantū quæ ſenſum uidebantur mutare,correctis: reliqua manere pateremur ut fuerāt. Canones quoq; quos Euſebius Cæſariēſis epiſcopus Alexandrinus ſecutus Ammoniū, in decem numeros ordinauit:ſicut in græco habentur, expreſſimus. Qd᷑ ſi quis de curioſis uoluerit noſſe,quæ in euangelijs,uel eadem,uel uicina, uel ſola ſint: eorum diſtinctione cognoſcet. Magnus ſiquidē hic in noſtris codicibus error inoleuit,dū qd᷑ in eadē re alius euāgeliſta plus dixit:in alio quia minus putauerint,addiderunt: Vel dum eundem ſenſum alius aliter expreſſit: ille qui unum e quatuor primum legerat,ad eius exemplum cæteros quoq; exiſtimauerit emēdādos. Vnde accidit ut apud nos mixta ſint omnia:& in Marco plura Lucæ atq; Matthæi. Rurſus in

A fus in Matthæo plura Iohannis & Marci: & in cæteris reliquorum quæ alijs propria sunt, inueniãtur. Cum itaq; canones legeris qui subiecti sunt, confusionis errore sublato: & similia omnium scies: & singulis sua quæq; restitues. In canone primo concordant quatuor: Matthæus, Marcus, Lucas, Iohannes. In secundo tres: Matthæus, Marcus, Lucas. In tertio tres: Matthæus, Lucas, Iohannes. In quarto tres: Matthæus, Marcus, Iohannes. In quinto duo: Matthæus, Lucas. In sexto duo: Matthæus, Marcus. In septimo duo: Matthæus, Iohannes. In octauo duo: Lucas, Marcus. In nono duo: Lucas, Iohannes. In decimo, propria quiq; quæ non habentur in alijs ædiderunt. Singulis uero euangelijs ab uno incipiens usq; ad finem librorum, dispar numerus accrescit. Hic nigro colore præscriptus, sub se habet alium ex minio discolorem numerũ, qui ad decem usq; procedens, indicat, prior numerus in quo sit canone requirendus. Cum ergo aperto codice (uerbi gratia) illud siue illud capitulum scire uolueris cuius canonis sit: statim ex subiecto numero doceberis: & recurrens ad principia in quibus canonum est distincta congeries: eodemq; statim canone ex titulo frontis inuento: illum quem quærebas numerum, eiusdẽ euangelistæ, qui & ipse ex inscriptione signatur, inuenies: atq; e uicino cæterorum tramitibus inspectis: quos numeros e regione habeant, annotabis: cum scieris, recurres ad uolumina singulorũ: & sine mora repertis numeris, quos ante signaueras, reperies & loca in quibus uel eadem uel uicina dixerunt. Sciendum tamen ne quis ignarum ex similitudine numerorum error inuoluat: qd' sicubi in subnotatione canonum distinctorum in canone quolibet tres euangelistæ bis ter uel quater, aut etiam amplius eundem numerum per ordinem habuerint annotatũ, & quartus econtrario discrepantes: qd' id tres illi in eo loco semel dixerint, quartus toties in corpore uoluminis sui ponat, quoties diuersi numeri in eius canone positi stant contra prædictorũ numerorum continuatas similitudines. Item si in uno quolibet eorum aut etiam duobus, idem in canone numerus bis, ter & quater aut eo amplius reperiat̃ in ordine collocat9: & dispares inueniantur in cæteris: dubium non erit quin id quod illius illorum ue canonis numerus bis terq; re-
B petitum ab his in uolumine semel dictum esse ostendit: alter alteriue eorũ toties uno atq; eodẽ sensu loquantur: quoties prætulerint in numerorũ annotatione distantiam. Et hoc in omniũ nouẽ canonũ collatione seruabitur. Cæterũ in decimo (quoniã ꝓpria singulorũ tantũmodo continentur) non potest contra id comparatio esse qd' solum est. Opto ut in christo ualeas: & memineris mei papa beatissime.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Senis mutare linguam.) Cum ad omnia magis docilis est puericia ꝙ senectus, tum facillime linguam ea ætas arripit, qd' seni difficillimũ est. Vnde prouerbiũ. Senex psitacus negligit ferulã. Et a saliua quã semel imbibit.) Saliuam appellat gustum & animi iudiciũ, metaphora sumpta a nutricibus quæ præmansum cibum pueris in os inserunt. Cui assueti, recusant ab alio præmansũ. Nec omnino gustus est, nisi lingua contingat palatũ interueniente saliua. Quod græcũ esse.) Mirũ de epistola ad Hebræos nullã fieri mẽtionẽ. Cæterq; hæc p̃fatio declarat Hieronymũ euãgelia, quæ apud latinos diuersissimis ac deprauatissimis exemplaribus habebant̃, ad græcorũ uoluminũ eorũq; ueterum fidem emendasse. Qui labor si extaret incorruptus, fortasse non perinde fuisset opus nostra collatione. Et tamen opus erat aduersus librario rum deprauationes. Illud annotandum quod Damasum summũ sacerdotẽ uocat, non summũ pontificẽ.

CENSVRA PRAEFATIONIS IN MARCVM.

Marcus euangelista.) Stilus arguit hanc præfationem non esse Hieronymi, licet eruditam esse fatear, sed e græco translatã apparet. Et cõsentaneũ est Hieronymũ unica p̃fatiõe fuisse cõtentũ in quatuor euãgelia.

CENSVRA PRAEFATIONIS IN LVCAM.

Lucas Syrus.) De hac nemo dubitabit, quin e Græco sermone trãslata sit, q̃ uel illa legerit, plane Græca etiã cũ sint latina. Cui ideo post baptismũ filij dei, a pfectione generationis in Christo cõpletæ, repetendæ a principio natiuitatis humanæ potestas permissa est, ut requirentibus demõstraret, in quo apprehendens erat, per Nathan filium Dauid, introitu recurrẽtis in deũ generatiõis admisso indisparabilis dei &c. Quæso te lector, quis Græcus potuit dicere magis Græce, ꝙ hic dixit latinus?

CENSVRA PRAEFATIONIS IN IOHANNEM.

Hic est Iohãnes.) Nec hãc opinor esse Hieronymi. Argumẽta cætera q̃m nihil habent, qd' scholijs sit explicãdum, deinde incertũ cuius sint, omisimus. Adiecimus his uelut auctariũ, annotatiunculas aliquot in reliquas diui Hieronymi præfationes. Id quicquid est, quoniam lucro accedit, boni cõsules lector.

IN PRAEFATIONE SECVNDI LIBRI IN OSEE.

C Amasinios ac Rabirios.) Legendū arbitror, Asinios ac Rabirios. Nam Asinius Pollio fuit infensus ingenio Ciceronis. Subest autem tacita allusio, ad asinum & rabiem maledicētiae: sentit em̄ de Ruffino & illius fautoribus. Hydramq; & scorpium.) Allusit ad fabulam Herculis, qui eodem tēpore depugnauit aduersus hydrā lemeā, & cancrū qui hydrae uenerat auxilio. Alterum refert ad Ruffinum, alterū ad Palladium illius adiutorem. Aduras cauterio.) Allusit ad illud, quod Hercules igni Graeco exusserit hydrā, & scorpij soleis obteruntur. Nam cancer ille pedem Herculis momorderat, quē obtriuit excitus dolore.

Virens sylua.) Respexit ad Homericam collationem, qua genus hominum foliis arborum comparat, quod alijs defluentibus alia succedunt.

IN PRAEFATIONE IOHEL.

Spiritalem nobis ἀκρίτην.) Id est, suffragatorem. Caeterum quid hoc ad uenena scorpij? Nos in uetusto quodā exēplari, quod praebuerat bibliotheca monasterij sancti Blasij, scriptū repperimus Graecis ac latinis litteris psyllea. Cōstat autem psyllos fuisse Lybiae populos, quibus hoc natura datum est, ut nō solum ipsi non lædantur a serpentibus, uerum etiam ab alijs qui morsi fuerint uenenum exugant. Vnde ψυλλέα uocat Pammachium, quod psyllum quēdam agat, succurrens aduersus obtrectatorum uenena.

IN PRAEFATIONE TERTII LIBRI COMMENTARIORVM IN AMOS.

φιλοπομωλάταις.) Id est maxime industrijs & laboriosis, quod miro studio feruerent cognitionis diuinae. προσεφώνησα.) Id est promisi siue dedicaui. Vtitur hoc uerbo. M. Tullius aliquoties in epistolis.

IN PRAEFATIONE IN MICHEAM.

ξοπάλῳ cōtundere.) ξόπαλος Graece claua, atq; id fuit Herculis gestamen, q uicit hydrā multorū capitū.

EX PRAEFATIONE DECIMI LIBRI IN ESAIAM.

In suo pure moriturum.) Plaeriq; codices habebant in suo puluere. At ex fide uetustissimorum codicū restituimus pure, hoc est ueneno. Sic Horatius. Rupili pus atq; uenenum.

EX PRAEFATIONE DVODECIMI.

Milesias fabellas.) Milesias uocat molles ac lasciuas, id qđ explicauit copiosissime politissimus ille Politianus in suis Miscellaneis, & nos nonnihil attigimus in prouerbio, Domi non hic milesia.

Grūnij Corocottae.) Ridiculum fuit argumentū de testamēto porci. Quale est & Plutarchi de Gryllo.

Luscius Lauinius.) Hic fuit obtrectator Terentij, sub cuius nomine notat Ruffinum.

D EX PRAEFATIONE LIBRI TERTII IN HIEREMIAM.

Per alpinū canem.) Allusit ad Cerberum, quē Hercules extraxit ab inferis, ex cuius spuma cautibus excepta, natum est aconitum. Vnde & alpinum uocat, quod illic sint maximi ac ferocissimi.

Scotticae gentis.) Quae humanis uescebaī carnibus. Sentit autē de Palladio, quē Ruffinus subornarat in Hieronymum. Percutiendus est clauo.) Lege claua, ut accipias de claua Herculis, qui solus domuit Cerberum.

EX PRAEFATIONE PRIMI COMMENTARII IN EZECHIELEM.

Scorpiusq; inter Enceladum & Porphyrium.) Velut ænigmate notauit Ruffinum, & huius adiutores. Enceladus & Porphyrius gigātes erant, aggressi Iouem deturbare cœlo, hi fulmine deiecti sub Aetna mōte Siciliae, quae a figura trium promontoriorū Trinacria dicta est, præmuntur. Porro scorpius clam molit perniciem.

EX PRAEFATIONE DANIELIS.

Quosdam μεμψιμοίρους.) Id est querulos, & quibus nūq̄ fit satis, uerbū est frequēs apud Lucianum.

HIERONYMO DAMASVS ROMANVS EPISCOPVS.

DOrmientem te longo iam tempore: legentem potius q̄ scribentem, quæstiuncullis ad te missis excitare dispositui: non quo & legere non debeas: hoc em̄ ueluti quotidiano cibo alitur, & pingueſcit oratio, sed quo lectionis sit fructus iste si scribas. Itaq; quoniam & heri tabellario ad me remisso, nullas iam te epistolas habere dixisti: exceptis his quas aliquando in eremo dictaueras, quasq; tota auiditate legi atq; descripsi: & ultro pollicitus es te furtiuis noctium operis aliqua si uellem posse dictare: libenter accipio ab offerente qđ rogare uoluerā etiā si negasses. Neq; uero ullam puto dignioré disputationis nostræ cōfabulationē fore, q̄ si de scripturis sermocinemur inter nos: id est ut ego interrogē, tu respondeas. Qua uita nihil puto in hac luce iucūdius: quo animæ pabulo omnia mella superant. Quā dulcia (inquit propheta) gutturi meo æloquia tua super mel ori meo. Nam cum idcirco (ut ait præcipuus orator) homines a bestijs differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re cæteros superat, in qua hoies bestias antecellunt? Accingere igitur & mihi quæ subiecta sunt edissere, seruans utrobiq; moderamē: ut nec proposita solutionē desyderent: nec epistola breuitatē. Fateor quippe tibi, eos q̄s mihi iam pridē Lactantij dederas libros, ideo nō libenter lego: quia & plurimæ epistolæ in eis usq; ad mille spatia uersuum tenduntur, & raro de nostro dogmate disputāt: quo fit, ut & legenti fastidiū generet longitudo: & si qua breuia sunt, scholasticis magis sint apta, q̄ nobis, de metris & regionum situ & philosophis disputantibus.

Quid

A Quid ſibi uult quod in Geneſi ſcriptum eſt:Omnis qui occiderit Cain,ſeptem uindictas exoluet. Si oīa deus fecit bona ualde:quare Noe de mūdis & immundis animalibus præcepit: cum immūdū nihil bonum eſſe poſſit? Et in nouo teſtamento poſt uiſionem quæ Petro fuerat oſtenſa dicenti: Abſit domine a me,quoniam cōmune & immūdum nūq̄ introiuit in os meū: uox de cœlo reſpōdit:Quod deus mūdauit,tu ne cōmune dixeris? Cur deus loquit̄ ad Abraham,quod quarta progenie filij Iſrael eſſent de Aegypto reuerſuri: & poſtea Moyſes ſcribit, Quinta autem progenie filij Iſrael exierunt de terra Aegypti:quod utiq̄ niſi exponatur, uidet̄ eſſe contrarium. Cur Abraham fidei ſuæ ſignū,in circūciſione ſuſcepit? Cur Iſaac uir iuſtus, & deo charus,non illi cui uoluit,ſed cui noluit deceptus errore benedixit?

SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

αὐτοσχεδίασί tibi cōfeſtim.) αὐτοσχεδιάζω, id eſt ruditer, ex tpe,& impræmeditate rem tracto. Vnde αὐτοσχεδίασι aduerbium tumultuāter, & ruditer. Propter hoc uerbum non intellectum,in plæriſq̄ codicibus aliquot uerba fuerant omiſſa,quæ ex peruetuſtis exemplaribus reſtituimus. In quarto Pauli ad Romanos homo.) Sic habent exemplaria plæraq̄,uerum pro homo reponenda ſunt duo uerba:ad Romanos ἐξηγήσεωμ τόμῳ,id eſt enarrationū tomo,ſiue ſectiōe. Nam quædā opuſcula ſua uocauit τόμους,quædā ὁμιλίας. Antelatis itaq̄ problematibus.) Id eſt propoſitis in fronte quæſtionibus. Id eſ̄ ſignificat problema. πρόβλημα a προβάλλω propono. Ex prima quæſtione.

Cataclyſmum.) Id eſt inundationem,ſiue diluuium,κατακλυσμὸν. Ex ſecūda quæſtiōe.

Ita tranſtulit.) καὶ ἐμοπλισάμενοι ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς αἰγύπτου.

HIERONYMVS DAMASO.

POſtq̄ epiſtolam tuæ ſanctitatis accepi, confeſtim accito notario,ut exciperet imperaui:quo ad officiū præparato:quod erā uoce prompturus, ante mihi cogitatione pingebam. Interim tamen & ego linguam,& ille articulum mouebamus, cū ſubito Hebræus interuenit,deferens non pauca uolumina:quæ de ſynagoga, quaſi lecturus acceperat. Et ilico:habes,inquit,quod poſtulaueras:meq̄ dubium & quid facerem neſciē tem:ita feſtinus exterruit: ut omnibus prætermiſſis, ad ſcribendum trāſuolarem:quod quidem
B uſq̄ ad præſens facio. Verum quia heri diacono ad me miſſo: ut tu putas epiſtolam: ut ego ſentio,cōmentarium te expectare dixiſti:breuem reſponſionem ad ea deſyderans,quæ ſingula magnorum uoluminum prolixitate indigent αὐτοσχεδίασι & tibi confeſtim diſcuſſi: duabus tantum quæſtiunculis prætermiſſis:non quo non potuerim & ad illas aliquid reſpondere: ſed quod ab æloquētiſſimis uiris, Tertulliano noſtro ſcilicet & Nouatiano,latino ſermone ſint ædi/tæ:& ſi noua uoluerimus afferre, ſit latius diſputandum. Certe expecto quid placeat:utrum ne epiſtolari breuitate ſententias tibi uelis digeri,an ſingulorum libros confici. Nam Origenes in q̄rto Pauli ad Romanos ἐξηγήσεωμ τόμῳ de circūciſiōe magnifice diſputauit:& de mūdis atq̄ immūdis animalib9,in Leuitico plura differuit,ut ſi ipſe inuenire nihil poſſem:de ei9 tamē fōtibus mutuarer: & ut uerius loquar, Didymi de ſpiritu ſancto librum in manibus habeo:quem tranſ/latū tibi cupio dedicare:ne me exiſtimes tantummodo dormitare:qui lectionē ſine ſtilo ſomnū putas. Antelatis itaq̄ problematibus quæ epiſtolæ tuæ ſubieceras:quid mihi uideretur ānexui, ueniam poſtulans,& feſtinationis pariter & morarum. Feſtinationis,quia ad unam lucubratiū culam dictare uoluerim multorum opus dierum. Tarditatis,quia alio opere detentus, nō ſta/tim ad interrogata reſcripſi.

Prima quæſtio.

QVid ſibi uult quod in Geneſi ſcriptū eſt:Omnis qui occiderit Cain, ſeptem uindictas exoluet. Anteq̄ de quæſtione aliquid dicamus:rectum uidet̄,ut æditiones interpretū ſingulorū cum ipſo Hebraico conferentes ſermone,digeramus,quo facilius ſcripturæ ſenſus poſſit intelligi. וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם Vaiomer lo adonai lachen col horeg cain ſibathaim iucam. Aquila. Et dixit ei dñs:Propterea oīs qui occiderit Cain,ſeptempliciter ulciſcetur. Symmachus: Et dixit ei dñs:non ſic, ſed omnis qui occiderit Cain:hebdomada ſiue ſeptimus uindicabitur. Septuaginta & Theodotion:Et dixit ei dñs:non ſic:ſed omnis qui occiderit Cain:ſeptem uindictas exoluet. Poſtq̄ Cain occiderat fratrē,interrogatus a dño:ubi eſt Abel frater tuus? contumelioſe reſpondit,neſcio:nūquid cuſtos fratris mei ſum? Quāobrem maledictiōe damnatus,ut gemens & tremens uiueret ſup terrā: noluit ueniā

deprecari,ſed peccatis peccata cõgeminans,tantũ putauit nephas,cui a dño non poſſet ignoſci. Deniq; reſpõdit dño:Maior eſt cauſa mea, cũ ut dimittar:id eſt,plus peccaui,cũ ut merear abſolui.Ecce eĳcis me hodie a facie terræ,& facie tua abſcondar,& ero gemens & tremẽs ſup terrã: & erit omnis qui inuenerit me,occidet me.Eĳcior(inquit)a cõſpectu tuo,& cõſcientia ſceleris tremebundus,lucẽ ipſam ferre nõ ſuſtinens,abſcondar ut latitẽ:eritq; omnis qui inuenerit me, occidet me:dum ex tremore corporis & furiatæ mentis agitatu,eũ eſſe intelligit, qui mereat͠ interfici. Verũ deus nolens eũ cõpendio mortis finire cruciatus,nec tradens pœnæ,qua ſeipſe damnarat,ait:nõ ſic,id eſt,nõ ut exiſtimas morieris,& mortẽ pro remedio accipies: uerũ uiues uſq; ad ſeptimã generationẽ,& cõſcientiæ tuæ igne torqueberis:ita ut quicũq; te occiderit,ſecundũ duplicem intelligentiã,aut in ſeptima generatione,aut ſeptimo te liberet cruciatu.Nõ quod ipſe q occiderit Cain,ſeptem ultionibus ſubĳciendus ſit,ſed quod ſeptẽ uindictas,quæ in Cain tãto tẽpore cucurrerũt,ſoluat interfector,occidẽs eũ q uitæ fuerat derelict9 ad pœnã. Vt aũt q̃d dicim9 manifeſtius fiat,quotidianæ cõſuetudinis ponamus exemplũ. Loquit͠ inter uerbera ſeruus ad dñm,quia incendi domũ tuã,& uniuerſam ſubſtantiã tuã diſſipaui,interfice me.Dñſq; reſpondet.Nõ ut uis,morieris,& finies morte ſupplicia:uerũ longo tpe cuſtodieris ad uitã:& tã infeliciter in hac luce uerſaberis,ut quicũq; te occiderit:beneficiũ preſtet occiſo:dũ te de tã multis liberet cruciatibus:& ſecundũ Septuaginta quidẽ æditionẽ hic ſenſus nobis uidet͠.De eo autẽ quod Aqla poſuit,ſeptẽpliciter: & Symmachus,hebdomada ſiue ſeptimus ulciſcet͠:maior9 noſtrorũ iſta ſententia eſt,quod putẽt in ſeptima generatiõe a Lamech interfectũ Cain.Adã quippe genuit Cain.Cain genuit Enoch.Enoch genuit Irad.Irad genuit Mahiuael.Mahiuael genuit Mathuſalem.Mathuſalẽ genuit Lamech,qui ſeptimus ab Adã,nõ ſpõte(ut in quodã Hebræo uolumine ſcribit͠)interfecit Cain:ut ipſe poſtea cõfitet͠,quia uirũ occidi in uulnere meo:& iuuenẽ in liuore meo:quoniam ſepties uindicabit͠ de Cain:de Lamech autẽ ſeptuagies ſepties. Hoc quidẽ de Cain,quod in ſeptima generatione a Lamech interfectus ſit,& iuxta aliã æditionẽ pœnam ſui ſceleris dederit:quod tot generationibus gemens & tremens uiueret ſup terrã.Nihil obſcuri arbitror remãſiſſe. Nũc illud quod nõ interrogaueras: dũ aliud agimus,irrepit, quæ ſint ſeptuaginta ſeptem uindictæ,quæ in Lamech exoluendæ ſunt.Aiunt ab Adã uſq; ad Chriſtũ generatiões ſeptuaginta ſeptem.Lege Lucam euangeliſtã,& inuenies ita eſſe,ut dicimus. Sicut ergo ſeptima generatiõe Cain peccatũ eſt diſſolutũ,nõ em̃ uindicabit deus bis in idipſum:& q ſemel recepit mala in uita ſua,non eoſdẽ cruciatus patiet͠ in morte,quos eſt paſſus in uita:ita & Lamech peccatũ,id eſt,totius mundi atq; ſanguinis qui effuſus eſt,Chriſti ſoluet͠ aduentu: qui tulit mũdi peccata,qui lauit amictũ ſuũ in ſanguine uuæ,& torcular calcauit ſolus:qui de Edom ad cœlũ rubicundus aſcendens,clamãtibus angelis miraculũ præbuit:Eleuate portas principes ueſtras,& introibit rex gloriæ &c.Referebat mihi quidã Hebræus in Apocryphor9 libris ſeptuaginta ſeptẽ animas ex Lamech progenie reperiri,quæ diluuio deletæ ſint, & in hoc numero de Lamech factã eſſe uindictã,quod genus ipſius uſq; ad cataclyſmũ pſeuerauerit. Alĳ de ſeptẽ uindictis Cain uaria ſuſpicant͠.Primũ eius aſſerũt fuiſſe peccatũ,quod nõ recte diuiſerit.Secũdũ quod inuiderit fratri ſuo.Tertiũ quod doloſe egerit dicẽs,trãſeamus in cãpũ.Quartũ q̃d interfecerit.Quintũ q̃d procaciter negauerit,dicẽs,neſcio,nũq̃d cuſtos fratris mei ſum?Sextũ, q̃d ſeipſum damnauerit,dicẽs,maior culpa mea eſt,cũ ut dimittar.Septimũ,quia nec dãnatus egerit pœnitentiã,ſecundũ Niniuitas,& Eçechiam regẽ Iuda:qui imminentẽ mortem lachrymis diſtulerunt, ut qui damnati fuerant non perirent,ſed agẽtes pœnitentiã, impetrarẽt miſericordiã dei.Nam tradũt illũ a clæmentiſſimo deo,ideo uſq; ad ſeptẽ generationes fuiſſe dilatũ,ut ſaltẽ malis ipſis & longæuitate mœroris cõpulſus,pœnitentiã ageret,ut mereret͠ abſolui. Nõnulli ſeptenariũ numerũ,plenũ & pfectũ interpretant͠,de multis ſcripturarũ locis,teſtimonia cõtrahentes:& hunc eſſe ſenſum,quẽ ſupra perſtrinximus:quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eũ afflictione,& oĩa ſupplicia tranſeunte liberarit pœna.Sunt aũt qui & de euangelio interrogationẽ Petri replicẽt. Dñe quoties peccabit in me frater meus,& dimittã ei?uſq; ſepties? Dicit ei Ieſus. Non dico tibi ſepties,ſed uſq; ſeptuagies ſepties.Et putant mortẽ atq; peccatũ in ſeptima progenie ſabbatiçaſſe,quãdo Enoch raptus eſt,& nõ inueniebat͠,qa trãſtulit illũ deus.De ſeptuaginta autem

A ta aũt & ſeptem,illam expoſitionẽ ſequũtur,in aduentu Chriſti,mortis atq; peccati aculeũ eſſe confractum.Ponam & aliã opinionẽ:ne quid uidear prætergreſſus.Quidam,ſeptimũ annũ remiſſionis & quinquageſimũ iubilæi:& quadringẽteſimũ nonageſimũ,quod uolũt intelligi ſeptuagies ſepties,multis modis interpretant:aſſerentes ob hanc cauſam,quinquageſimi & quingẽteſimi numeri ſacrati,in euãgelio poſitũ debitorẽ,& quinquageſimũ pſalmũ pœnitentiæ,qui ſeptẽ cõficit ſeptimanis, & in principio ogdoadis erũpit.Verũ ne lõgius ſermo ꝓcedat, hucuſq; ſup hoc locutũ eſſe ſufficiat,quia & ex his quæ reſperſimus,ingentẽ tibi diſputationis ſyluã poteris ipſe cõficere:ſciẽs Origenẽ,duodecimũ & tertiũdecimũ in Geneſim librũ de hac tantum quæſtione dictaſſe.

Secunda quæſtio.

CVr deus loquit ad Abrahã,quod quarta ꝓgenie,filij Iſrael eſſent de Aegypto reuerſuri:& poſtea Moyſes ſcribit:Quinta aũt ꝓgenie,aſcenderũt filij Iſrael de terra Aegypti. Quod utiq; niſi exponat,uidet eſſe cõtrariũ.Hoc uero ꝓblema cũ legiſſem,cœpi mecũ tacitus æſtuare,& eueſtigio Geneſim,Exodũq; ꝓcurrens,repperi loca,in quibus ſcripta ſunt, quæ uident facere quæſtionẽ.Ac primũ exiſtimabã ſpiritalibus ſpiritalia cõparans,indiſſolubilia eſſe ſicut & multa ſũt alia.Nã & Mathuſalẽ quatuordecim ãnos poſt diluuiũ uixiſſe ſcribit, nec tamẽ ingreſſus eſt arcã cũ Noe.Et cũ ipſe deus locutus ſit ad Abrahã:Sciẽdo ſcies,quia peregrinũ erit ſemen tuũ in terra nõ ſua, & in ſeruitutẽ redigẽt eos & affligent,& humiliabũt eos annis q̃dringentis: poſtea Moyſes ſcribit in Exodo:Et factũ eſt poſt quadringẽtos & triginta annos, exiuit oĩs populus dñi de terra Aegypti.Agar quoq; Iſmaelẽ,q̃ſi lactentẽ & tenerũ portat in humeris, cũ decem & octo ferme,& amplius reperiat annorũ:& ridiculũ ſit tam grandẽ iuuenẽ matris ſediſſe ceruicib⁹.Roboã uero filius Solomonis,q̃drageſimo primo ætatis ſuæ ãno,re
B gni ſumpſit exordiũ,& regnauit in Hieruſalẽ ãnis ſedecim: cũ utiq; pater eius duodecimo ãno regnare incipiens,annis q̃draginta regnauerit,& undecimo ãno,filiũ generare nõ quiuerit. Dũ hæc & multa iſtiuſmodi mecũ ſollicitus uoluerẽ,aperuit mihi oſtiũ,q habet clauem Dauid,& introduxit me in cubiculũ ſuum, poſuitq; me in foramine petræ:ut poſt ſpiritũ ſeuientẽ,poſt terræ motum, poſt incendium ignorantiæ q̃ urebar: uox ad me auræ lenioris accederet,dicerẽq;: Inueni quẽ quæſiuit anima mea,tenebo eũ,& nõ dimittã.Etẽm cũ uideat ſcriptura inter ſe eſſe cõtraria:utrũq; uerũ eſt,cũ diuerſum ſit.Egreſſi ſunt quarta generatiõe filij Iſrael de terra Aegypti.Replica genealogiã Leui.Leui genuit Caath.Caath genuit Amrã. Amram genuit Aaron. Aaron genuit Eleaçar.Eleaçar genuit Fínees.Caath cũ patre ſuo Leui ingreſſus eſt Aegyptũ. Rurſum Eleaçar cũ patre Aarõ egreſſus eſt de Aegypto.A Caath uſq; ad Eleaçar cõputant generationes quatuor: licet quidã uelint ab Amram uſq; ad Fínees, ut nos in Eleaçar fecimus peruenire.Si uero uolueris diſparẽ numerũ oſtẽdere,quõ ſecundũ Exodũ quinta generatiõe egreſſi ſunt filij Iſrael de terra Aegypti, tribus tibi Iudæ ordo numeret.Iudas genuit Phares. Phares Eſrom.Eſrom genuit Aram.Aram genuit Aminadab.Aminadab genuit Naaſon.Naaſon genuit Salmon.Phares cum patre ſuo Iuda ingreſſus eſt Aegyptũ.Naaſon princeps tribus Iuda,in deſerto deſcribit: cuius filius Salmon terrã repromiſſiõis intrauit.Cõputa a Phares uſq; ad Naaſon, & inuenies generationes quinq;: tametſi nonnulli (ut in tribu Leui oſtendimus)in Eſrom initiũ faciãt,& ad Salmon uſq; perueniant.Puto problema diſſolutũ:quod ſi diſplicet, ad cõpendiũ ueniã,& dicam in Hebræo nõ eſſe diuerſum.Aquila nãq; q non cõtentioſius, ut qdã putãt,ſed ſtudioſius uerbũ interꝓtat ad uerbũ,in eo loco,ubi Septuaginta poſuerũt:Quinta aũt generatiõe aſcenderũt filij Iſrael de terra Aegypti:ita trãſtulit, καὶ ἐνοπλισάμενοι ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς Αἰγύπτου,id eſt,& armati aſcenderũt filij Iſrael de terra Aegypti.Licet ꝓ eo quod nos armati diximus:ſecũdũ Græci ſermonis ambiguitatẽ inſtructi,ſiue muniti ꝓpter ſupellectilẽ qua Aegyptios ſpoliauerãt,poſſit intelligi.Exiſtimãti curioſitatẽ eẽ finitã,maior quærẽdi ardor exorit: & ad ſimilitudinẽ Hieremiæ diſſoluor undiq; & ferre nõ poſſum: quare Septuaginta, quinta generatione, & Aquila trãſtulerit armatos.Volumẽ Hebræũ replico,quod Paulus φαιλόνην, iuxta quoſdam uocat,& ipſos characteres ſollicitius attẽdens, ſcriptũ reperio. וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. Vahamucim Alu bene Iſrael Meerez Mizraim. In reliqua parte interprætationes nõ diſcordant: omnis pugna de uerbo eſt חֲמֻשִׁים hamuçim,quod

C his litteris ſcribitur ח heth, מ mem, ש ſin, י iod, ם mem: utrū nam quinq; an munitos ſonet. Et quidem quinq; hoc ſermone dici, negare non poſſumus: uerum quinq; plurali numero, non quinta, ut illi interp̄tati ſunt, ſingulari: ſed nec generatio inuenitur adiūcta, quæ lingua Hebræa דור dor dicit, ut ſi eēt qnta generatiōe, ſermone legeret illor דור חֲמִישִׁי dor hamiſi. Nūc aūt hamuſchim, id eſt qnq;, imo quinta, tātū ſcriptū eſt, ut ſit q̄ſi ſenſus: Quinta aūt aſcenderūt filij Iſrael de terra Aegypti: qd' quia minus uidebat intelligi, adiuncta generatio eſt. Aquilā uero ut in cæteris, & in hoc maxime loco ꝓprie trāſtuliſſe. Ois Iudæa cōclamat, & ſynagogar cōſonāt uniuerſa ſubſellia, qd' uidelicet idē ſermo, & eiſdē litteris ſcript9, diuerſas apd' eos & uoces, & intelligentias habeat. Ex qbus exēpli cauſa unū ponimus, ut qd' dicimus ꝓſpicuū fiat: paſtores & amatores eiſdē litteris ſcribūt, ר res, ע ain, י iod, ם mem: ſed paſtores roim רֹעִים: amatores legūt רֵעִים reim. Vñ euenit, ut ubi Hieruſalē in ꝓphetis, cū amatorib9 ſuis fornicatiōis ſcelere arguit, ibi in noſtris codicib9, ꝓ amatorib9, paſtor nomē ſit imutatū. Scio hæc moleſta eſſe lectori, ſed de Hebraicis libris diſputātē, nō decet Ariſtotelis argumēta cōqrere, nec ex flumine Tulliano, ælo quētiæ ducēd9 eſt riuulus: nec aures Quintiliani, floſculis & ſcholari declamatiōe mulcendæ. Pedeſtris, & q̄tidianæ ſimilis, & nullā lucubrationē redolēs oratio, neceſſaria eſt, quæ rem explicet: ſenſum ediſſerat, obſcura manifeſtet, nō quæ uerbor cōpoſitiōe frondeſcat. Sint alij diſerti, laudentur, ut uolunt: & inflatis buccis, ſpumantia uerba trutinēt: mihi ſufficit ſic loqui, ut intelligar, ut de ſcripturis loquens & diſputans, ſcripturarum imiter ſimplicitatem.

Tertia quæſtio.

D CVr Iſaac uir iuſtus & deo charus, nō illi cui uoluit, ſed cui noluit, deceptus errore benedixit? Differo pauliſper typū, & ea quæ a maioribus noſtris ſup hoc loco ſunt in terpretata prætereo: nō quod opinioni eorū nō acquieſcā, ſed qd' tu hoc tantū quæras, quare uir iuſtus aliqd ignorauerit, & cōtra ſuā fecerit uolūtatē. Ad quod diſtricta reſpōſio eſt: nullū hominē, excepto eo qui ob noſtrā ſalutē carnē eſt dignatus induere, plenā habuiſſe ſcientiam & certiſſimā ueritatē. Deniq; Paulus ex parte cognoſcit, & ex parte prophetat: & nūc per ſpeculū uidet in ænigmate, & ſecūdū quod oportet orare, neſcire nos dicit: Quia cū uenerit quod perfectū eſt: tūc qd' ex parte eſt deſtruet. Samuel ꝓpheta cōnumeratus Moyſi in ſacerdotio dei: ad ungendū regē miſſus, cū maximū filiorū Ieſſe uidiſſet Heliab, ait: Ecce corā dño Chriſt9 eius. Et dixit dñs ad Samuel: noli reſpicere faciē ei9 neq; ſtaturā illius, qm̄ reprobaui eū, quia nō quō uidet deus, uidet homo. Homo em̄ uidet in facie, deus autē inſpicit cor: & per ſingulos filios ſeptem ignorās, uſq; ad Dauid neſciſſe deſcribit. Heliſæus quoq; qui duplici glorificatus eſt ſpiritu, cui9 oſſa uitā exanimato cadaueri reddiderūt: cū Sunamitis ad eū ueniſſet in montē, & ad pedes eius flebiliter corruiſſet, Gieçi ꝓhibente ne faceret, ait: Dimitte eā, quia anima eius in amaritudine eſt, & dñs abſcōdit a me, & nō nūciauit mihi. Plura ſunt q̄ ut exēplis debeamus docere, ſanctos uiros & deo charos, ea tātūmodo ſciſſe quæ eis a dño reuelata ſunt: ignoraſſe uero quæ eis reuelata nō fuerint: & ad ſingulas uiſiōes Zachariā, atq; Danielē interrogare angelū, & ſuppliciter deprecari: ut exponat ſibi quæ ſint illa quæ uiderant. Vnde nō mirū eſt, & Iſaac in ſuam maxime utilitatē neſciſſe quid faceret: cū magis eo tēpore erraret quo filiū ſanguinariæ deditū uoluptati, & eū qui poſtea fratrē, ſi poſſet occideret, prætermiſſo illo qui innocēter habitaret domi, uellet efferre: & ſuā magis uolūtatē facere q̄ dei. Ego puto diuinæ diſpēſatiōis fuiſſe, ut oculis cæcaret: & cū ipſe diceret: Vox qdē, uox Iacob eſt, manus aūt manus Eſau: tamē nō intelligeret minorē eſſe filiū, qui ad benedictionē fratris, præreptor aſtiterat. Quoniā aūt polliciti ſum9, & de eo in figura quid ſignificaret adiungere, Hippolyti martyris uerba ponamus, a quo & Victorinus noſter nō plurimū diſcrepat: nō quod oīa plenius executus ſit, ſed qd' poſſit occaſionē præbere lectori ad intelligentiā latiorem. Iſaac portat imaginē dei patris. Rebecca ſpūs ſancti. Eſau populi prioris & diaboli. Iacob eccleſiæ ſiue Chriſti. Senuiſſe Iſaac, cōſummationem orbis oſtēdit: oculis caligaſſe, fidē periſſe de mūdo, & religionis lumē ante eū neglectū eſſe ſignificat. Quod filius maior uocat, acceptio legis eſt Iudæorum. Quod eſcas eius atq; capturā diligit pater: homines ſunt ab errore ſaluati, quos per doctrinā iuſtus quiſq; uenatur. Sermo dei, benedictionis eſt repromiſſio, & ſpes regni futuri, in quo cum Chriſto ſancti ſunt regnaturi, & uerum

ſabbatum

A sabbatū celebraturi. Rebecca plena spū sancto, sciēs quod audisset antecp̄ pareret, quia maior seruiet minori, magis autem forma spūs sancti, quæ futura nouerat in Christo, in Iacob ante meditat̄: loquit̄ ad filiū minorē: Vade ad gregē, & accipe mihi inde duos hædos: p̄figurās carneū saluatoris aduentū, in quo eos uel maxime liberaret, q peccatis tenebant̄ obnoxiū: si quidē in oibus scripturis, hædi p peccatorib⁹ accipiunt̄. Quod aūt duos iubet̄ afferre, duorū populorū significat̄ assūptio: qd̄ teneros & bonos dociles & innocētis aniæ significat. Stola uel uestimētū Esau: fides Hebræorū & scripturæ sūt, qbus gentiliū indut⁹ est populus. Pelles quæ eius brachijs circūdatæ sunt, peccata utriusq; sunt plæbis, quæ Christus in extensione manuū cruci secū pariter affixit. Quod Isaac quærit ab Iacob, cur tā cito uenerit: admirabat̄ celerē credētiū fidē. Qd̄ cibi delectabiles offerunt̄, hostia placēs deo, salus est peccatorū. Post esum sequit̄ benedictio & eius odore p̄fruit̄: uirtutē resurrectiōis & regni, aperta uoce pronūcians: quod etiā adorent eū fratres sui, & seruiāt ei credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est inimica iusticiæ, Esau in discordiā concitatur, & necem fraudulenter excogitat, dicens in corde suo: Appropinquēt dies passionis patris mei, ut interficiam Iacob fratrem meum. Diabolus fratricidas Iudæos in Cain ante præmeditans, in Esau manifestissime confitet̄: tēpus quoq; interfectionis ostendens. Appropinquent (inquit) dies passionis patris, ut interficiam Iacob fratrem meum. Quapropter Rebecca, id est, patientia: nunciauit uiro fratris insidias: qui uocato Iacob, præcepit ei, ut in Mesopotamiā pergeret: & inde acciperet uxorē de genere Laban Syri fratris matris suæ. Quomodo itaq; fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Iacob: ita & Christus Iudæorum incredulitate compulsus, proficiscitur in Galilæam: inde sibi ex gentibus spōsam sumpturus ecclesiam. Hæc supra dictus uir. Nos autem dicimus nō uenisse dn̄m, nisi ad oues perditas domus Israel, nec uoluisse accipere panem filiorum & dare canibus, & benedictionem primā Iudæorū populo detulisse:
B quibus sunt credita æloquia dei & repromissio & legislatio & cōfectio testamenti. Verum quia illi credere noluerunt, ad Iacob minorem populum benedictionē esse translatā. Neq; tamē maiorē filiū penitus fuisse despectū, quia cū subintrauerit plenitudo gētiū: tūc oīs Israel saluus fiet.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Historiā quæ est Geneseos cap. 16. de Melchisedec rege Salē, qui decimas acceperit ab Abrahā exponit iuxta sensum Pauli, reiecta interpretatione cuiusdam & infantis & indocti, qui Melchisedec non hominem, sed aut angelū, aut spiritū sanctū esse uoluerit.

SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

VOlumē ἀνώνυμον & ἀδέσποτον.) Id ē sine noīe, & sine dño. Sic em̄ uocāt Græci librū, q nullius authoris titulū præferat. Ad Hebræos.) Alibi dicit epistolā ad Hebræos, simpliciter a latinis non fuisse receptā: hic quoniā utitur illius testimonio addit, a nōnullis. Melchisedec.) id est rex iustus. Siqdē Hebræis מֶלֶךְ regē sonat, צֶדֶק iustū, & שָׁלֵם pacē sonat. Quāq; hic Hieronym⁹ magis aliorū recenset opinionē, cū mox doceat Salē nō esse eandē cū Hierosolymis. Sine patre, sine matre.) Sic est in epistola ad Hebræos cap. 5. ἀπάτωρ & ἀμήτωρ. Et philencemoni.) Ex notulis ac uestigijs quorundā exēplarioꝝ suspicor legēdū eē, φιλεῖ καί μοι, a καίομαι incēdo, ut accipiamus eū librū hoc agere, ut incēdiū cōcitaret. Ἀγενεαλόγητος.) Id est, cui⁹ genealogia referri nō possit, aut certe nō sit reddita. Mult⁹ sermo est & interp̄tabilis.) δυσερμήνευτος. i. difficilis ad interp̄tādū, fortassis interp̄s uerterat ininterp̄tabilis, ut clarius explicuim⁹ in ānotatiōib⁹ nouo testamēto additis. Certe diuus Hieronym⁹ palā testat̄ pperā a nobis legi interp̄tabilis: cū paulopost subijcit, si uas electiōis stupet ad mysteriū, & de quo disputat, ineffabile cōfitet̄: qd̄ ille uertit ininterp̄tabilis, hic exponit ineffabilis. In breui tabella.) Alluſit ad Geographos, q spatiosissimas mūdi regiōes in angusto depingunt. Ita Propitius. Cogor & in tabula pictos edisscere mūdos. Quod interpretat̄ in latinū hoc modo.) Hæc nescio quis alius addidit. Siue quod habeat̄ ambiguū.) Id accidit hinc, quod Hebræa uox sit indeclinabilis: nec addiderūt articulū septuaginta. Qua de re nōnihil attigimus & in annotationibus nostris in nouū testamentum.
Siue ut Septuaginta trāstulerūt cāpo.) Nā illi uertūt, κοιλάδα, ac mox πεδίον: primū uallē, deinde campū appellātes. Imperitia cōfidētiā.) Sentētia ē Thucydidis ἡ ἀμαθία θρασύτητα, τὸ λελογισμένον ἀδεᾶ ἐργάζεται.

HIERONYMVS EVAGRIO.

MIsisti uolumen ἀνώνυμον καὶ ἀδέσποτον, & nescio utrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculū fugeret disputādi, authorē noluerit cōfiteri: quod cū legissem, intellexi famosissimā quæstionē sup pontifice Melchisedek illuc plurimis argumentis esse perductam: ut docere conatus sit, eum qui benedixerit tāto patriarchæ, diuinioris naturæ fuisse, nec de hominibus æstimandum. Et ad extremum ausus est dicere, spiritū sanctū occurrisse Abrahæ, & ipsum esse qui sub hominis figura uisus sit. Quō autē

C ſpiritus ſanctus, panē uinūq; protulerit, & decimas prædæ quas Abrahā uictis quatuor regib⁹ reportaret, acceperit, omnino tāgere noluit: petiſq; ut quid mihi, uel de ſcriptore, uel de quæſtione uideat, reſpōdeā. Fateor uolui diſſimulare ſententiā, nec me piculoſo & φιλεγκαίμονοι miſcere tractatui, in q̄ q̄dcūq; dixiſſem, reph̄ēſores habitur⁹ forē. Sed rurſum cū epiſtolā legerē & inueniſſem in extrema pagella, miris me obteſtationib⁹ adiuratū, ne ſpernerē p̄catorē, reuolui uetꝛ libros: ut uiderē qd ſinguli dicerēt, & tibi quaſi de multorū cōſilio reſponderē, ſtatimq; in fronte Geneſeos in prima Homiliaꝝ Origenis repperi ſcriptū de Melchiſedek, in qua multiplici ſermone diſputans, illuc deuolutus eſt, ut eū angelū diceret. Iiſdēq; pene argumētis qbus ſcriptor tuus de ſpiritu ſancto: ille de ſupernis uirtutibus eſt locutus. Trāſiui ad Didymū ſectatorē eius, & uidi hominē pedibus in magiſtri iſſe ſententiā. Verti me ad Hippolytū, Hirenæū, Euſebiū Cæſarieñ, & Emiſenum, Apollinarium quoq; noſtrum, & Euſtathium, qui primus Antiochenæ eccleſiæ epiſcopus, cōtra Arriū clariſſima tuba, bellicū cecinit, & deph̄endi horꝝ omniū opiniones, diuerſis argumētatiōib⁹ ac diuerticulis ad unū compitū pueniſſe, ut dicerent Melchiſedek hominem fuiſſe Chananæum, regē urbis Hieroſolymæ, quæ primū Salem, poſtea Iebus, ad extremū, Hieruſalē appellata ſit: nec mirū eſſe ſi ſacerdos dei altiſſimi deſcribat̄ abſq; circūciſione & legalibus cerimoniꝭ & genere Aaron: cū Abel quoq; & Enoch & Noe placuerint deo, & uictimas obtulerint: & in Iob uolumine legimus: quod ipſe & oblator munerū fuerit, & ſacerdos, & quotidie pro filiꝭ ſuis, hoſtias immolarit: & aiunt ipſum quoq; Iob, non fuiſſe de genere Leui: ſed de ſtirpe Eſau, licet aliud Hebræi autument. Quō autē Noe inebriatus in domo ſua, & nudatus atq; deriſus a mediano filio, typum ſaluatoris præbuit, & Chā populi Iudæorū: Samſon quoq; amator meretricis & pauperis Dalilæ, multo plures hoſtiū mortuus q̄ uiuus occidit: ut Chriſti exprimeret paſſionē, oñeſq; pene ſancti & patriarchæ & pphetæ, in aliqua re figurā expreſſerunt ſaluatoris: Sic & Melchiſedek, eo quod Chananæus fuerit, & nō de genere Iudæo
D rū, in typū p̄ceſſiſſe ſacerdotis filiꝭ dei: de quo dicit̄ in centeſimonono pſalmo: Tu es ſacerdos in æternū, ſecundū ordinē Melchiſedek. Ordinē aūt eius multis modis interp̄tant̄, quod ſolus & rex fuerit & ſacerdos, & ante circūciſionē functus ſacerdotio: ut nō gentes ex Iudæis, ſed Iudæi a gentibus, ſacerdotiū acceperint: neq; unctus oleo ſacerdotali, ut Moyſi p̄cepta conſtituunt, ſed oleo exultatiōis, & fidei puritate: neq; carnis & ſanguiniſ uictimas imolauerit, & brutoꝝ ſanguinē, eoꝝ animaliū exta, id eſt, quicqd ſup eſcā eſt ſuſceperit, ſed pane & uino ſimplici puroq; ſacrificio Chriſti dedicauerit ſacramētū: & multa alia q̄ epl̄æ breuitas nō recipit. Præterea plenius eſſe tractatū in epiſtola ad Hebræos, quā oēs Græci recipiūt, & nōnulli latinorū, quod iſte Melchiſedek, id eſt, rex iuſtus, rex fuerit Salem, id eſt, rex pacis, ſine patre ſine matre: & quō hoc intelligendum ſit, uno ſtatim uerbo explicarit ἀγενεαλόγητος, non quod abſq; patre & matre fuerit, cum Chriſt⁹ q̄q; ſecūdū utrāq; naturā & patrē habuerit & matrē, ſed qd̄ ſubito introducat̄ in Geneſi occurriſſe Abrahā a cæde hoſtiū reuertēti: & nec ante, nec poſtea ei⁹ nomē ferat̄ aſſcriptū. Affirmat aūt Apoſtolus, quod Aaron ſacerdotiū, id eſt, populi Iudæorū, & principium habuerit & finē. Melchiſedek aūt, id eſt Chriſti & eccleſiæ, & in p̄teritū & in futurū æternū ſit, nullū q̄ habuerit authorem: & quod tranſlato ſacerdotio, legis quoq; mutatio fiat: ut nequaq̄ de Agar ancilla & monte Sina, ſed de Sara libera, & arce Sion egrediatur uerbum dñi, & lex dei de Hieruſalē: & difficultatē rei procemio exaggerat dicēs: Super quo multus nobis ſermo eſt, & interp̄tabilis: nō quia Apoſtolus nō potuerit id interp̄tari, ſed quia illius tēporis non fuerit. Hebræis em̄, id eſt Iudæis p̄ſuadebat, nō iā fidelibus, quibus paſſim proderet ſacramentū. Verūtamen ſi uas electiōis ſtupet ad myſteriū, & de quo diſputat ineffabile cōfiteꝛ: quanto magis nos uermiculi & culices, ſolā debemus ſcientiā inſcitiæ confiteri, & ampliſſimā domū, paruo quaſi foramine oſtendere: ut dicamus duo ſacerdotia inter ſe ab apoſtolo cōparata, prioris populi & poſterioris. Et hoc agit tota diſputatione, ut ante Leui & Aaron, ſacerdos fuerit Melchiſedek ex gentibus: cuius tantum prædicat meritum, ut futuris ſacerdotibus Iudæorum, in lumbis benedixerit Abrahā: totūq; quod ſequitur in laudes Melchiſedek, ad Chriſti typū referri, cui⁹ profectus eccleſiæ ſacramēta ſūt. Hæc legi in græcoꝝ uoluminib⁹, & quaſi latiſſimos terraꝝ ſitus, in breui tabella uolui demōſtrare, nō extendens ſpatia ſenſuū atq; tractatuū, ſed qbuſdam pūctis

atq; cō

A atq; cõpendijs infinita significans: ut in parua epistola, multorum simul discere uolũtates. Verũ quia amantẽ interrogas, & uniuersa quæ didici, fidis auribus instillanda sunt: ponam & Hebræorũ opinionẽ: & ne quid desit curiositati, ipsa Hebraica uerba subnectam. וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וְיַיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ Vmalchizedec melech Salem hozi lehem uaiain uehu chohen leel elion uaiebarchehu uaiomar baruch Abram leel elion kone samaim uaarez: ubaruch el elion escher migen zadecho beiadecho uaitten lo maeser michol. Et Melchisedek rex Salem, protulit panem & uinum: erat autem sacerdos dei excelsi: benedixitq; illi, & ait: Benedictus Abram deo excelso, qui creauit cœlum & terram: & benedictus deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua, & dedit ei decimas ex omnibus. Traduntq; hunc esse Sem primum filium Noe, & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta: qui ita supputantur. Sem post diluuium anno secundo: cum centũ esset annorum genuit Arphaxad: post cuius ortũ, uixit ãnos quingẽtos, hoc est simul sexcẽtos. Arphaxad annos natus triginta & quinq; genuit Salẽ, qui & ipse tricenarius, procreauit Heber, quẽ triginta quatuor annorũ legimus genuisse Phaleg. Rursum Phaleg expletis annis triginta genuit Rehu: qui & ipse post trigesimũ & secundũ natiuitatis suæ annũ, ædidit Serug: de quo cũ ad triginta pueniisset ãnos, ortus est Nachor: quigintinouẽ ãnorũ genuit Thare: quẽ legimus qđ septuagenarią genuerit Abrahã & Nachor & Aran. Supputa per singulas ætates, annorũ numerũ, & inuenies ab ortu Sem, usq; ad generationẽ Abrahã, trecẽtos nonaginta ãnos. Mortuus est aũt Abrahã cẽtesimo septuagesimoqnto ætatis suæ ãno. Ratiõe deducta, inuenit Sem abnepoti suo decimi gradą, Abrahã supuixisse ãnos quadraginta. Simulq; & hoc tradũt, quod usq; ad sacerdotiũ Aaron, oẽs primogeniti ex stirpe Noe, cuius series & ordo describitur fuerint sacerdotes, & deo uictimas immolarint: & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo uenderit Iacob. Nec esse mirum, si Melchisedek uictori Abrahã, obuiã, pcesserit, & in refectionẽ
B tam ipsius, q; pugnatorũ eius, panes uinumq; protulerit, & benedixerit ei, cũ abnepoti suo hoc iure debuerit: & decimas prædæ atq; uictoriæ acceperit ab eo: siue quod habeatur ambiguum ipse dederit ei substãtiæ suæ decimas, & auitã largitatẽ ostẽderit in nepotẽ. Vtrũq; em intelligi potest: & iuxta Hebraicũ, & iuxta Septuaginta interpretes, quod & ipse acceperit decimas spoliorum, & Abrahæ dederit decimas substãtiæ suæ, q; Apostolus in epistola sua ad Hebræos apertissime definiat, nõ Abraham suscepisse a Melchisedek decimas diuitiarũ ei⁹, sed de spolijs hostiũ, partẽ accepisse põtificẽ. Salẽ aũt nõ ut Iosephus, & nostri oẽs arbitrant esse Hierusalẽ nomẽ, ex Græco Hebraicoq; compositũ: quod absurdũ esse, peregrinæ linguæ mixtura demõstrat: sed oppidũ iuxta Scythopolim, quod usq; hodie appellat Salẽ, & ostẽdit ibi palatiũ Melchisedek, ex magnitudine ruinarũ, ueteris operis ostendẽs magnificẽtiã: de q̃ in posteriore q̃q; parte Geneseos scriptũ ẽ. Venit Iacob in Socoth, id est in tabernacla, & fecit sibi ibi domos atq; tẽtoria, & transiuit in Salẽ ciuitatẽ regionis Sichẽ, quæ est in terra Chanaã. Cõsyderandũ quoq; est, qđ Abrahæ a cæde hostiũ reuertẽti: quos persecutus est usq; Dan, quæ hodie Pameas appellat, nõ de uia Hierusalẽ, sed de oppido Metropoleos Sichẽ, in itinere fuerit: de q̃ in euãgelio quoq; legim⁹. Erat aũt Iohãnes baptizãs in Ennon, iuxta Salim, qa aquæ erãt multæ ibi. Nec refert, utrũ Salẽ, an Salim noiet, cũ uocalib⁹ in medio litteris ꝓraro utãt Hebræi, & ꝓ uolũtate lectorũ, atq; uarietate regionũ, eadẽ uerba diuersis sonis atq; accẽtib⁹ ꝓferant. Hæc ab eruditissimis gentis illius didicimus: qui intantũ nõ recipiunt spiritum sanctũ, uel angelũ fuisse Melchisedek: ut etiã certissimum hois nomen asscribant. Et reuera stultũ est id quod in typo dicitur: eo quod Christi sacerdotium finem non habeat: & ipse rex & sacerdos nobis utrũq; donauerit: ut simus genus regale & sacerdotale, & quasi angularis lapis parietem utrũq; coniunxerit: & de duobus gregibus bonus pastor unum effecerit gregem, sic quosdam referre ad ἀναγωγὴν ut historiæ auferant ueritatem, & dicant non fuisse regem, sed in imagine hominis angelum demonstratũ: cũ intantum nitantur Hebræi Melchisedek regẽ Salem filiũ Noe Sem ostendere, ut ante hoc scriptum sic referant. Egressus est aũt rex Sodomorum in occursum ei: haud dubiũ, quin Abraham postq; reuersus est a cæde Chodor Laomor, & regũ qui cum eo erant in ualle

Saue

C Saue:hæc eſt uallis regis, de qua ſtatim ſequit̃:Et Melchiſedek rex Salē ꝓtulit panē & uinum, & reliqua. Si ergo hæc ciuitas regis eſt & uallis regis, ſiue ut Septuaginta tranſtulerūt campus: quē hodie Aulonē Palæſtini uocāt: manifeſtū eſt hominē fuiſſe q in terrena, & ualle & urbe regnauerit. Habes quæ audierim, & quæ legerim de Melchiſedek. Meū fuit recitare teſtes: tuū ſit de fide teſtiū iudicare. Quod ſi oēs repuleris: tuū certe ſpiritalem illū interpretē nō recipies: q im peritus ſermone & ſcientia, tanto ſupcilio & authoritate Melchiſedek ſpiritū ſanctum pronunciauit, ut illud ueriſſimū comprobarit: quod apud Græcos ponit̃, imperitia cōfidentiā: eruditio timorem creat. Ego poſt longā ægrotationē, uix in quadrageſimæ diebus hæc fabricare potui: cum alteri me operi ꝑpararē: paucos dies qui ſupererāt in Matthæi expoſitione cōſumpſi: tantaq; auiditate ſtudia omiſſa repetiui: ut qd̃ exercitatiōi linguæ ꝓfuit, nocuerit corpis ualetudini.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quod Fabiolæ uiuēti promiſerat Hieronymus, id illius memoriæ reddit, iam em̃ uita deceſſerat, ut in ſuperioribus ipſe teſtatur. Quæ leguntur in libris, Exodi, & Numerorum de egreſſu Hebræorū ex Aegypto, deq; manſionibus diuturni itineris, iuxta tropologiam exponit, qbus gradibus Chriſtianus, relictis uitijs duce Chriſto, perueniat ad perfectam pietatem.

HIERONYMVS FABIOLAE.

IN ſeptuageſimoſeptimo pſalmo, quē iuxta euangeliſtam Matthæū ex pſona domini dictū credimus, decem plagarū in Aegypto, & egreſſionis Iſrael in ſolitudinē, narrat̃ hiſtoria. Cūq; nulli dubiū ſit, facta eſſe quæ ſcripta ſunt, quaſi aliud littera ſonet, aliud clauſum ſpūs teneat: aperiam (inquit) in parabola os meū, loquar propoſitiones ab initio. Quāta audiuimus & uidimus ea, & patres noſtri narrauerūt nobis. Vnde & apoſtolus ijſdem uerbis, quia & eodē ſpiritu: Hæc autē (ait) oīa in figura cōtingebant illis: ſcripta ſunt autem ad cōmonitionē noſtrā, in quos fines ſæculorū deuenerūt: Et, nolo uos ignorare fratres, quoniā patres noſtri, oēs ſub nube fuerūt, & omnes mare tranſierunt, & oēs in Moyſe baptiçati ſunt, in nube & in mari: & oēs eandē eſcam ſpiritalē manducauerūt, & oēs eundē potū ſpiritalē biberūt: Bibebant aūt de ſpiritali conſequente eos petra: petra aūt erat Chriſtus. Si ergo pars hiſtoriæ itineris ex Aegypto ſpiritaliter accipit̃: & cætera quæ ab apoſtolo pro anguſtia temporis prætermiſſa ſunt, eiuſdē eſſe intelligentiæ conuincent̃. Nam idē propheta, qui in
D alio loco dixerat: Habitaui cū habitantibus Cedar: multū incola fuit anima mea: abſentiam terræ ſanctæ non ſuſtinens: lachrymabiliter ingemiſcit & dicit: Hæc recordatus ſum, & effudi in me animā meā: donec tranſeam in locū tabernaculi admirabilis, uſq; ad domū dei: in uoce exultationis & cōfeſſionis ſonus epulantis. Et in alio pſalmo. Reuela oculos meos, & cōſyderabo mirabilia de lege tua. Paulus quoq; lex ſpiritualis eſt. Et ipſe dñs: Si crederetis Moſi, & mihi crederetis, de me em̃ ille ſcripſit. Et euangeliū ſecundū Lucam: Tūc incipiens a Moyſe & omnibus ꝓphetis, interpretabat̃ illis in cunctis ſcripturis, quæ de ipſo dicta erant. Igit̃ Iudæi paruuli, & qui ſolidū cibū glutire nequeūt, ſed adhuc lacte nutriunt̃ infantiæ: legant Pharaonē carneū & mare rubrum, per quod ad Indiam nauigat̃, & māna coriandro ſimile: & oīa quæ ſcripta ſunt, audiāt corporaliter: lepram domorū, & leprā pellis, & ſtaminis, taurum homicidam, & iumentū adulterij reū, & Hebræi ꝓpter uxorem ac liberos ſeruire cupientis, aurē ſubula perforatam. Nos autē derelinquētes Capharnaū, agrum quondā pulcherrimū, & cum Ieſu egrediētes in deſertū, paſcamur panibus eius: ſi inſipientes ſumus & iumēto ꝛ ſimiles, hordeaceis: ſin ratiōale animal, triticeis, & ex grano frumēti cōmolitis: qd̃ in terrā cadens multos fructus mortuum attulit. Nouē plagis ꝓcuſſa eſt Aegyptus, fractus Pharao, ut dimitteret populū dei. Ad extremū primogenita ꝓdidit, ut primogenita Iſraelis dño ſacrarent̃. Qui prius tenere cupiebāt, inſtāter expellūt. Exterminator trāſit, & terrā Geſſen paſtoralē & pluuijs irrigatā, nō audet attingere: erāt em̃ poſtes eorū agni cruore ſignati, & opere loquebant̃: Signatū eſt ſup nos lumē uultus tui dñe. Vnde & appellat̃ ipa ſolēnitas phaſe, quā nos trāſitū appellare poſſum⁹, eo qd̃ de peiorib⁹, ad meliora pgētes: tenebroſā Aegyptū relinquim⁹. Sed iā tps eſt, ut ꝓmiſſa cōplētes, māſionū Iſrael ordinē ꝓſequamur. Scriptū eſt in ultima parte uoluminis Numeroꝛ (qd̃ apud Hebræos appellat̃ uaiedabber וידברו) Hæc ſūt caſtra filiorū Iſrael, q egreſſi ſūt de terra Aegypti ꝓ turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron, q̃s Græci ἀπάξοδος uocāt, nos ꝓpter linguæ ꝓprietatē ſignificantius

manſiones

A mãſiones,ſiue quia de exercitu dicit᷑,caſtra trãſtulimus.Fit aũt catalogꝰmanſionũ a prima uſq; ad ultimã:& numerant᷑ ſimul q̃draginta duæ,de qbꝰMatthæus loquit᷑:Ab Abrahã uſq; ad Dauid generatiões q̃tuordecim,& a Dauid uſq; ad trãſmigratiõnẽ Babylonis q̃tuordecim generatiões:& a trãſmigratiõe Babylonis uſq; ad Chriſtũ gn̄atiões q̃tuordecim,id eſt ſimul gn̄atiões q̃dragintaduæ.Per has currit uerus Hebræus:q de terra trãſire feſtinat ad cœlũ:& Aegypto ſæculi derelicta,terrã repromiſſiõis ingredit᷑.Nec mirũ,ſi in illo nũeri ſacramẽto pueniamus ad regna cœlorũ:ſub quo dn̄s atq; ſaluator a primo patriarcha peruenit ad uirginem, quaſi ad Iordanem:quæ pleno gurgite fluens,ſpiritus ſancti gratiꝭ redundabat.Quod autẽ in manu Moyſi & Aaron egreſſus ſcribitur: intellige legem & ſacerdotium,opera & cultum dei:quorũ alterũ altero indiget. Nihil enim prodeſt exercere uirtutes, niſi noueris creatorem: nec dei ueneratio proficit ad ſalutem,niſi præcepta conditoris impleueris.His duabus manibus,quaſi duobus Seraphim in confeſſionem ſanctæ trinitatis erumpimus dicentes:Sanctus, ſanctus, ſanctus dn̄s deus ſabaoth.

Prima manſio.

MOuerũt itaq; caſtra de rameſes רַעַמְסֵס mẽſe primo,quintadecima die menſis primi. Altera die poſt paſca,egreſſi ſunt filij Iſrael in manu excelſa in cõſpectu omniũ Aegyptiorũ:& Aegyptij ſepeliebãt q̃s ꝓcuſſerat dn̄s ex eis,om̃e primogenitũ in terra Aegypti:& in dijs eor̃ fecit dn̄s iudicia.Rameſes a quibuſdã interpretatur cõmotio turbulenta, aut amaritudo,commotioq; tineæ:nos autem uerius exiſtimamus exprimi,tonitruum gaudij. Ad hanc urbem quæ in extremis Aegypti finibus erat:populus cõgregatus eſt,qui in deſertum exire cupiebat,eo quod tumultum ſæculi derelinquens,mouebatur a uitijs priſtinis,& ab exedente ſe prius tinea peccatorum,ut omnem amaritudinem uertens in dulcedinem,dei uocem in Sina monte deſuper tonantis audiret.Quod autem uerba diuina & æloquia ſcripturarum,in iſtius ſæculi & mundi rota,tonitruus appellentur,pſalmiſta declarat dicens:Vox tonitrui tui in rota. Et dei patris uocem in baptiſmo ſaluatoris audientes,tonitruum putauerunt. Cunq; com-
B moti fuerimus ad euangelicã tubã, & excitati tonitrui gaudio,eximus in menſe primo,quando hyems præterit & abit ſibi,quando ueris exordium eſt, quando terra parturit,quãdo cuncta renouantur:& eximus quindecima die menſis primi,in craſtinũ paſcæ, pleno menſis lumine,poſt eſum agni immaculati: & calciatos pedes habentes de apoſtolo: & accinctos pudicitia lumbos,& baculos in manibꝰ p̃paratos.Q̃uis em̃ in Aegypto decimaquarta die mẽſis paſca facientes,comederimus agnum:tamen tunc nobis lux plena completur,quando in manu excelſa Ramaſem dimittimus, quæ excelſa dicitur:uel quod Aegyptum percuſſerit,uel quod protexerit Iſrael uidentibus Aegyptijs,qui admirantur nos exire de ſæculo,& torquentur inuidia: & poſtea nos tenere cupientes,in perſecutionibus ſuffocantur: quando & Aegyptij ſepeliunt primogenitos ſuos,& patres mortui terrenis operibus,opprimunt mortuos filios. Mihi uidet᷑ Aegyptiorum primogenita dogmata eſſe philoſophorum,quibus deceptos homines atq; irretitos tenebant. Quæ cũ Iſrael uiuus effugerit,circũdant᷑ mortuis ſuis: ne exeuntium imitentur exemplum.Porro quod ſequitur:in dijs eorum fecit iudicia, ſiue ut Septuaginta tranſtulerunt, ultiones:illud Hebræi autumant,quod nocte qua egreſſus eſt populus,omnia in Aegypto tẽpla deſtructa ſint,ſiue motu terræ,ſiue ictu fulminum.Spiritaliter aũt diſcimus, quod egredientibus nobis de Aegypto, errorũ idola corruãt,& ois puerſarũ doctrinarũ cultura quatiat᷑.

Secunda manſio.

ET proficiſcentes filij Iſrael de Rameſe, caſtrametati ſunt in סֻכּוֹת ſocoth.Secunda manſio. In hac coquunt panes açymos,& primũ tendunt tabernacula:unde & ex re locus nomẽ accepit.Socoth q̃ppe interpretat᷑ in lingua noſtra tabernacula ſiue tẽtoria.Et ob hoc ſeptimo mẽſe,q̃ntadecima die mẽſis ſolẽnitas tabernaculorũ eſt.Cum ergo exierimus ex Aegypto,primũ tabernacula figimus:ſciẽtes nobis ad ulteriora pergendũ.T̃ũc nõ comedimus de fermento Aegypti maliciæ & nequiciæ:ſed ueſcimur azymis ſynceritatis & ueritatis:dn̄i præceptũ opere cõſummantes: Cauete a fermento Phariſæorũ.In hac nobis præcipitur manſione,ut ſemper egreſſionis ex Aegypto memores ſimus:ut celebremus trãſitum,id eſt phaſe dn̄i,ut primogenita noſtri uteri, cũctarũq; uirtutũ,ꝑ primogenitis Aegypti quæ ꝓcuſſa ſunt dn̄o cõſecrem⁹.

Tertia mãſiõ

Tertia Mansio.

C ET profecti de Socoth, castrametati sunt in אֵתָם Ethã, quæ est in extremo solitudinis. Ter/tia mansio offertur post tabernacula, in qua primum uidetur dominus nocte in colum/na ignis, & per diem in columna nubis: ut præcedat populum, & dux itineris fiat. Etham nobis sonat fortitudo atq; profectio, de qua & Dauid canit: Tu dirupisti flumina Etham, id est, fortes. Grandis est fortitudo, Aegyptum dimittere, & in extrema solitudine cõmorari. Ex quo intelligimus locũ Socoth adhuc iuxta Aegypti fuisse regiones. In eo emẽ quod dicitur, quæ est in extremis finibus solitudinis, ostẽdit inter cõfinia esse eremi & Aegypti. Præparémꝰ nobis for titudinem, assumamus perfectum robur: ut inter errorum tenebras & confusionem noctis, scié/tiæ Christi lumen appareat. Dies quoq; noster nubem, & nox ignẽ habeat protegẽtem: ut his ducibus ad sanctam terram, peruenire ualeamus.

Quarta mansio.

PRofectiq; de Ethã, reuersi sunt ad פִּי הַחִירוֹת Phi hahiroth, qđ est cõtra Beel sephon, & castrametati sunt e regiõe Magdal. Quarta mãsio est phi hahiroth, quæ interpretat os nobiliũ, scribiturq; per litterã ח heth. Quidã male, hiroth uillas putant, errorq; ma/nifestus, quod pro supradicto elemento, ע ain litteram legant. Beel sephon in linguã nostrã uer titur dominus Aquilonis, aut ascensus speculæ, aut habens arcana. Porro magdal, magnitudo, uel turris. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in dño, & Beel sephon idoli arcana cõtem/nimus, illiusq; magnificentiam & turritam superbiam declinamus. Non emẽ est ab austro, un/de dominus uenit, & a meridie, in qua sponsus recumbit in floribus, sed possessor Aquilonis uẽ ti frigidissimi, ex quo exardescũt mala super terrã: qui cum sit frigidissimus: nomine dexter uo/catur, falsum sibi assumens uocabulum uirtutis ac dextræ, cum totus sit in siniſtra.

Quinta mansio.

D ET profecti de Phi hahiroth, transierũt per medium mare in desertum: & ambulauerũt uiã triũ dierũ in solitudine Etham, castrametati sunt in מָרָה Marah. Quinta mansio est in Marah, quæ interpretatur amaritudo. Non poterãt ad rubri maris gurgites peruenire: & Pharaonem cum suo exercitu uidere pereuntẽ: nisi postq; habuerunt in ore nobilitates: id est in domini confessione uirtutes, quando crediderunt deo & Moysi famulo eius: & audierunt ab eo: Dominus pugnabit pro uobis, & uos tacebitis: & uictores, Maria præcinẽte, in tympanis & choris resonare cœperunt carmina triumphantium. Cantemus domino, glorioſe enim honori ficatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Post prædicationem euangelij, post taberna/cula transmigrantium, post assumptam fortitudinem, post confessionis nobilitatem: Aegyptij & Pharao, rursus occurrũt. Vnde discimus cauendas semper insidias, & inuocandam misericor diam dei: ut insequentem Pharaonem possimus effugere: & nobis in spiritali baptismo suffo/cet. Egressis de mari rubro, occurrit eremus Sur, quæ & solitudo Etham dicit, in qua tribus die/bus ingredientes non habuerunt aquã: & peruenerunt ad Marah, quæ ex amaritudine nomen accepit. Habebat fons aquam, & dulcedinem non habebat. Murmurat populus uidens aquas, & potare nõ sustinens. Marah intellige aquas occidẽtis litteræ: quibus si immittat confessio cru/cis, & passionis dominicæ sacramenta iungantur: omne quod impotabile & triste uidebatur ac rigidum, uertitur in dulcedinẽ. Vnde & scriptũ est: Cõstituit deus populo legem & iudicia: & tẽ tauit eũ. Vbi emẽ magnitudo gratiæ, ibi magnitudo discriminis. Nec terrearis, si post uictoriam uenias ad amaritudinem: quia uerum pasca facientes, açyma cum amaritudinibus comedũt, & tentatio probationem, probatio spem, spes parit salutem. Apud medicos quoq;, quædam anti/dotus, noxios humores temperans, ex amaritudine nũcupatur, quæ dulcis ostẽditur, restituẽs sanitatem: sicut econtrario uoluptas atq; luxuria amaritudine terminãt: dicente scriptura: Quæ ad tempus pinguefacit fauces tuas, nouissime uero amarius felle inuenies.

Sexta mansio.

ET profecti de marah, uenerunt in אֵילִם elim, ubi erant duodecim fontes aquarũ: & sep tuaginta palmæ, ibiq; castrametati sunt. Sexta mansio in arietes forteſq; uertitur. Quã pulcher ordo uirtutum. Post uictoriam tentatio, post tentationem refectio. De amaritu/dine ueni-

A dine uenimus ad arietes & robuſtos principes gregis,quos apud Eçechielem dñs iudicaturum eſſe ſe dicit:quod alíj eorum conculcauerint aquas & compreſſerint oues: alíj lenes & placabiles fuerint. De his & uiceſimus octauus pſalmus loquit̃:Afferte domino filíj dei: afferte dño filios arietum.Sextæ manſionis tenemus hoſpitium.Nunc̃p̃ prius occurrerunt fontes puriſſimi: niſi ubi magiſtrorum doctrina prorupit. Nec dubium, quin de duodecim apoſtolis ſermo ſit: de quorum fontibus deriuatæ aquæ,totius mundi ſiccitatem rigant.Iuxta has aquas ſeptuagin ta creuerunt palmæ,quos & ipſos ſecundi ordinis intelligimus præceptores,Luca euangeliſta te ſtante,duodecim fuiſſe apoſtolos,& ſeptuaginta diſcipulos minoris gradus:quos & binos ante ſe dominus præmittebat.De quibus & Paulus refert,quod apparuerit dominus primum unde cim,deinde apoſtolis omnibus:alios uolens intelligi primos,& alios ſecundos Chriſti diſcipu/ los.Bibamus de huiuſmodi fontibus:& dulces fructus uictoriæ deuorantes,ad manſiones reli- quas præparemur. Septima manſio.

PRofecti q̃ de Elim,caſtrametati ſunt ad mare rubrum,quod Hebraice dicitur,יַם סוּף iã ſuph.Septima manſio.Et quæritur,quomodo poſt tranſitionem maris rubri & fontis Marah.& Elim, rurſum ad mare rubrũ uenerint,niſi forte in itinere pergentibus, ſinus quidam maris occurrerit, iuxta quem caſtrametati ſint. Aliud eſt enim tranſire mare:aliud in proximo figere tabernacula.Ex quibus monemur,etiam poſt euangelicam doctrinam & cibos dulciſſimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: & præterita diſcrimina poni ante oculos.Quan̄c̃p̃ multæ differẽtiæ ſit trãſire mare,& mare procul aſpicere.Verbũ iam ſuph apud Hebræos ex mari & rubro compoſitum eſt.Suph autem & rubrum & ſcyrpus uocatur. Vnde poſſumus ſuſpicari, quod uenerint ad paludem quãdã & lacum,qui & carecto & iuncis plenus fuerit.Quod autem omnes congregationes aquarum ſcriptura ſancta,mare uocet:nulla dubita tio eſt.Hæc manſio in Exodo non habetur:ſed ſcriptum eſt pro ea, quod de mari rubro uene- rint ad deſertũ Sin,quæ eſt inter Elim & Sinai,quintadecima die mẽſis ſecundi egreſſionis eorũ
B ex Aegypto,id eſt triceſimaprima poſt̃c̃p̃ egreſſi ſunt de Rameſes.

Octaua manſio.

ET profecti de mari rubro,caſtrametati ſunt in ſolitudine סִין Sin.Octaua mãſio:licet iu- xta ordinẽ Exodi ſeptima ſit.Sed ſciendũ, quod omnis uſq̃ ad montem Sinai eremus Sin uocetur,& ex tota prouincia,etiam locus nomen unius mãſionis accepit:ſicut Moab tam urbis q̃ prouinciæ nomen eſt.In hac ſolitudine quinq̃ mãſiones ſunt:iam ſuph,de qua ſu- pra diximus,& eremus Sin, & Daphca,& Alus, & Raphidim, de quib9 loquemur in cõſequẽti bus.Sin,autem interpretatur rubus,uel odium,quorum utrũq̃ facit ad myſticos intellectus,q̃d poſt̃c̃p̃ uenerimus ad eum locum, de quo ſit nobis dominus locuturus,grande odiũ mereamur inimici.Tunc uidebimus ardere rubum,& non cõburi: inflãmari eccleſiã pſecutionibus,& eã lo- quente in illa domino,non perire.Et nota,quod in octaua manſione,in qua torcularia noſtra ſunt(unde & octauus pſalmus,hoc titulo prænotatur)deſertum capimus rubi: quia plures fi- líj,deſertæ magis,c̃p̃ eius quæ habet uirum. Nona manſio.

ET profecti de deſerto Sin,caſtrametati ſunt in דָּפְקָה Daphca.Nona manſio.Hoc nomẽ apud Hebræos κροῦμα, id eſt pulſatio dicitur: iuxta quod & dñs ait:Pulſate & aperietur uobis.In libro autem Hebraicorum nominum,adhæſionem retentionẽq̃ tranſtulimus, quod lectorem turbare non debet.Nec putet nos diſſonantia ſcribere. Ibi enim iuxta hoc quod uulgo habetur edidimus,ſi mediũ uerbũ ſcribat̃ per ב beth litterã:hic autẽ in Hebraico uolumi ne ſcriptũ repperi p̃ פ phe,quod elemẽtũ magis pulſationẽ c̃p̃ glutinũ ſonat:ſenſuſq̃ eſt mani/ feſtus,poſt reſponſa dñi, poſt octauũ numerum reſurrectionis, Chriſti incipimus ſacramenta pulſare.Prudentẽ ſtudioſumq̃ lectorẽ rogatũ uelim,ut ſciat me uertere nomina iuxta Hebrai/ cam ueritatẽ. Alioquin in græcis & latinis codicib9 præter pauca,omnia corrupta repperimus:& miror quoſdã eruditos & eccleſiaſticos uiros ea uoluiſſe tranſferre quæ in Hebraico nõ habent̃: & de male interpretatis,fictas explanatiões quærere,ut in præſenti pro Daphca legãt Raphca, litteram ponentes pro littera,eo q̃d ר res & ד daleth paruo apice diſtinguantur, & interpretãtur curationẽ:atq̃ exinde tropologiã ſimilẽ proſequuntur. Decima manſio.

C PRofecti de Daphca,caſtrametati ſũt in אלוש Alus.Decima mãſio in Exodo nõ habet, creditur q̃ in Sin eremo cõtineri,eodẽ narrãte libro. Profecta eſt omnis multitudo filiorũ Iſrael de eremo Sin per mãſiones ſuas iuxta os dñi,& uenerũt Raphidim.Ex quo ꝑſpicuũ eſt plures mãſiones,eiuſdẽ regionis uocabulo demonſtrari. Interpretatur q̃ Alus fermẽtum:quod tollens mulier,miſcuit farinæ ſatis tribus,donec fermentaret totũ. In hac ſolitudine murmurat populus propter famẽ,& cõuerſus reſpicit procul in nube gloriã dei,accipitq; ueſperecoturnicẽ:& mane alteri⁹ diei mãna.Et nota in mãſione decima fermentũ poni, & poſt eſum carnium mãna tribui:impleriq; ſcripturam,Panem angelorum manducauit homo.

Vndecima manſio.

PRofecti de Alus,caſtrametati ſunt in רפידים Raphidim:& nõ erat ibi aq̃ ppõ. Vndecima mãſio eſt, quã uiolẽter interpretatã in libro Hebraicorũ nominũ repperi,uidit os ſufficiẽs eis,aut certe uiſio oris fortiũ:meliuſq; tranſfertur, diſſolutio fortium,uel ſanitas fortiũ: ſiue iuxta proprietatẽ linguæ Syræ,remiſſio manuũ.Hæc & in Exodo legitur poſt profectionẽ de eremo Sin. Querit in ea populus ob ardorẽ ſitis:fons de petra Horeb erumpit & profluit: & qa tẽtauerũt deũ,locus Raphidim,tẽtationis quoq;:id eſt מסה maſa ſortitus eſt nomẽ. Moyſes aſcendit in montẽ:Ieſus contra Amalec militat: ad crucis ſignum, ſuperat inimicus:remiſſis manibus,hoſtis uictor inſequitur.Sedet Moyſes ſuper lapidem dictũ a Zacharia, qui ſeptem habebat oculos:& in Samuelis uolumine appellatur aben haaſer:id eſt lapis adiutorij:& utrãq; manũ ei⁹, Aaron & Hur:id eſt mõtanus luciduſq; ſuſtẽtat.Deuicto aduerſario ſupuenit Iethro, adducit Zephoram & utrũq; filium,dat conſiliũ ſeptuaginta ſeniorũ:& in typũ eccleſiæ de gentibus cõgregatæ,legis immunitio euãgelio ſuggerẽte completur.Pulchre autẽ diſſolutio ac ſanitas fortiũ Raphidim dicitur,uel propter diſſipatũ Amalec, uel propter ſanatum Iſrael. Sinautem remiſſionẽ manuũ iuxta Syros Raphidim ſonat,dicemus propter offenſam populi:quia
D contra dñm murmuraret,iſtud loco nomẽ impoſitũ.Hæc tangimus potius q̃ exponimus,breuiter indicaſſe contẽti,quod poſt fermentũ Alus & maſſam eccleſiæ,ſoleant multiplicia dæmonum aduerſum nos tentamenta conſurgere.

Duodecima manſio.

ET profecti de Raphidim,caſtra poſuerũt in ſolitudine סיני Sinai.Duodecima mãſio eſt. Statim tibi ueniat in mentẽ apoſtolorũ numer⁹. Vna de pluribus, ſed maior omnibus, nõ ſeparatur in ordine: ſed præcellit in merito.Ad hunc locũ quadrageſimoſeptimo die perueniũt,ſcriptura dicente:Menſe tertio egreſſionis filiorũ Iſrael de Aegypto,in die hac trãſierũt in ſolitudine Sinai, profectiq; de Raphidim uenerunt in deſertũ Sinai: & caſtrametati ſunt in eremo,ſeditq; ibi Iſrael e regiõe montis,& Moyſes aſcendit ad deũ,uocauitq; dñs de mõte dicẽs:& reliq̃.Et rurſum,uade(inqt)ad populũ,& ſãctifica eos hodie & cras: & lauẽt ueſtimẽta ſua, ſintq; parati in diem tertiũ:quia tertia die deſcendet dñs :uidente uniuerſo populo ſup montẽ Sinai.Quod & factũ eſt.Lauerũtq; ueſtimenta ſua,& ab uxorũ coitu ſeparatis,die tertio deſcẽdit dñs in montẽ:quo fumãte,& fulgore,tonitruo,caligine,uoce,tuba, mortaliũ corda terrẽtib⁹: Moyſes loquebat,& dñs reſpondebat ei.Supputemus numerũ,& inueniemus quinquageſimo die egreſſionis Iſrael ex Aegypto in uertice montis Sinai legẽ datã. Vnde & pẽtecoſtes celebrat ſolẽnitas:& poſtea euãgelij ſacramẽtũ in ſpũs ſancti deſcẽſione cõpletur:ut ſicut priori populo quinquageſimo die,uero iubileo & uero anno remiſſionis,& ueris qnquaginta & qngentis denarijs,q debitoribus dimittũtur,lex data eſt:in apl̃os quoq; & q cũ eis erãt,in cẽteſimo uiceſimo Moſaicæ ætatis numero cõſtitutis,deſcẽderit ſpũs ſanctus:& diuiſis linguis credentiũ,totus euãgelica prædicatiõe mũdus expletus ſit. Longũ eſt ſi replicare uelim,qd in lege præceptũ eſt:quõ fabricatũ tabernaculũ, quæ uarietas hoſtiarũ,quæ uaſorũ diuerſitas, quæ indumẽta pontificis, quæ ſacerdotũ & leuitarũ cerimoniæ: qd egerint:quõ populus numerat⁹ ſit.Hoc tantũ dicã:qd media pars Exodi,& totus Leuiticus liber,& Numerorũ præcepta non modica,& ꝑ ſingulas populi tribus diſtributio,& oblatio principũ in hac mãſione deſcripti ſint: multorũq; uoluminum diſputatio,huic loco ſufficere uix poſſit.Interpretat autẽ Sinai rubi, nõ unus ut ſupra in ſolitudine Sin,ſed plures:ut ibi principiũ ſit,hic ꝓfectio:ibi ſolitari⁹ numerus,hic multiplex.Aliud eſt enim unam,aliud omnes gratias poſſidere.

Decimatertia manſio.

Et profecti

A ET pfecti de ſolitudine Sinai, caſtrametati ſũt in ſepulchris cõcupiſcẽtiæ. Decimatertia mã
ſio, cuius nomẽ cũ interp̃tatiõe ædítũ apud Hebræos appellat᷑ קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה cibaroth
ataaue. Eſt aũt ſẽſus ille de euãgelio, qd᷑ Ieſus baptiçat⁹ ſtati a ſpũ duct⁹ eſt in deſertũ,
& tẽtatus a diabolo. Itaq; & Iſrael poſt familiarẽ cũ dño ſermonẽ, poſtq̃; iuxta montẽ Sinai cõ
morat⁹ ẽ anno uno & dieb⁹ q̃tuor, mira diſpoſitiõe caſtrorũ egreſſus ẽ in ſolitudinẽ Pharan: q̃
interp̃tat᷑ onager aut feritas, ibiq; ſuccũbit malæ beſtiæ, faſtidiens cœleſtẽ panẽ, & Aegyptiorũ
carnes deſyderãs, qñ multos ſubitũ uorauit incẽdiũ: & itercedẽte Moyſe, humũ uorax flãma cõ
ſũpſit. Tũc accipiũt coturnices, & uſq; ad nauſeã ac uomitũ deuorãt. Eligunt᷑ ſeptuagĩta p̃ſbyte
ri: uadũt ad oſtiũ tabernaculi: duo remanent, Heldad & Medad, nõ imperij negligẽtes, ſed hu
militate ſubmiſſi, dũ ſe honore arbitrant᷑ indignos. Vnde & abſentes, pphetãt: ſaturatoq; ppl̃o
dũ adhuc eſcæ eſſẽt in ore eorũ, ira dei aſcẽdit ſup eos, & occidit pingues eorũ, & electos Iſrael p̃
pẽdiuit: ne ad malũ uelociter currerẽt: unde & appellat⁹ eſt loc⁹, ſepulchra cõcupiſcẽtiæ: ſiue ut in
Septuaginta legimus, memoria deſyderij. Ex qb⁹ oĩbus nos oẽs docemur, q ſapiẽtiã dimiſimus
ſæculare, & Aegyptias ollas contẽpſim⁹, nõ debere murmurare cõtra cœleſtẽ ſcripturarũ panẽ,
nec hic uirulẽtias ægyptiorũ, quæ ſunt poetarũ carmia, ſed ſimplicem mãnæ cibũ quærere: alio
q̃n ſi rurſus eas uoluerim⁹ appetere, uorabim⁹ uſq; ad nauſeã: & ſtatim dñi igne torq̃bimur, de
ſyderiũq; noſtrũ uertet᷑ in tumulos, ut ſimus ſepulchra dealbata, quæ foris apparẽt hoĩbus ſpe
cioſa, intus autẽ plena ſunt oſſibus mortuorũ, & omni ſpurcitia. Decimaquarta manſio.

ET profecti de ſepulchris concupiſcentiæ, caſtrametati ſunt in Haçeroth חֲצֵרוֹת. Decima
quarta mãſio eſt in ſolitudie Pharan, quæ in atria uertit᷑. In hac Aaron & Maria, ꝓpter
æthiopiſſã cõtra Moyſen murmurãt: & ĩ typũ zeli, aduerſus eccleſiã de gẽtib⁹ cõgregatã,
ppl̃s Iudæorũ lepræ ſorde pfundit᷑: nec redit ad tabernaculũ & priſtinã recipit ſanitatem, donec
ſtatutũ plenitudinis gẽtiũ tẽpus ĩpleat᷑. Et hic prudẽs lector attẽde, q̃d poſt cõſũmatã in duode
B cimo numero uirtutẽ, qa ſupbiuit Iſrael & ĩ ſepulchris cõcupiſcẽtiæ carnes Aegyptias deſydera
uit: rurſum iacit aliud fundamẽtũ, & atria: id eſt ueſtibulũ uirtutũ ingredit᷑, oſtẽdẽs nobis, & eos
q ſtãt poſſe cadere: & q ceciderũt, poſſe reſurgere. Poſitus eſt em̃ Ieſus in ruinã & reſurrectionẽ
multorũ: & ipe loquit᷑ per prophetã: Num qui cadit nõ reſurget? Decimaquinta manſio.

ET profecti de Haçeroth, caſtrametati ſũt in rithma רִתְמָה, pro q̃ ſupra in hoc eodẽ libro
legim⁹. Poſtq̃; profect⁹ eſt ppl̃s de Haçeroth, caſtrametati ſunt in ſolitudie Pharã. Hæc
eſt aũt decimaqnta mãſio. Et notãdũ qd᷑ reliquæ mãſiões decẽ & octo: quarũ nũc breui
ter catalog⁹ deſcribit᷑, a Rithma uſq; ad Eſiongaber: id eſt uſq; ad triceſimãſecũdã mãſionẽ, ſub
Pharan ſolitudinis noie cõtineant᷑, in qbus uniuerſa q̃ ſcripta ſunt, diuerſis tẽporib⁹ geſta ſenti
mus: quæ qa nõ ſũt p mãſiões ſingulas diſtributa, a nobis q̃q; in cõmune dicent᷑, ut poſtea uenia
mus ad reliq̃. Rithma trãſfert᷑ ſonit⁹ aut iuniper⁹, quanq̃ plæriq; ἄφκευθον apud græcos aliud ge
nus arboris ſignificare cõtendãt. Iuniperũ aũt & prim⁹ graduũ pſalm⁹, iuxta ueritatẽ Hebraicã
ſonat: ubi ſcriptũ eſt. Quid det᷑ tibi, aut qd apponat᷑ tibi ad linguã doloſã? Et ꝓpheta rñdet: Sa
gittæ potẽtis acutæ, cũ carbonib⁹ iuniperorũ: pro q̃ apud nos legit᷑ deſolatorijs. Ferũt aũt lignũ
hoc ignẽ multo tpe cõſeruare: ita ut ſi prunæ ex ei⁹ cinere fuerint optæ, uſq; ad annũ pueniãt. Ex
quo diſcim⁹ poſt ſepulchra cõcupiſcẽtiæ, & ueſtibula trãſire nos ad lignũ, q̃d multo tpe calorẽ
tenet, ut ſim⁹ feruẽtes ſpũ, & claro ſonitu atq; exaltata uoce euãgeliũ dñi p̃dicem⁹. Ab hac itaq;
mãſione uſq; ad triceſimãſecundã iſtiuſmodi cõtinent᷑ hiſtoriæ. Duodecim exploratores mittũ
tur ad terrã ſanctã: botrus refert᷑ in ligno: & Chriſti breuiter paſſio demõſtrat᷑. Murmurat ppl̃s
Iudæorũ, gigãtũ ĩpetũ reformidãs. Pugnat cõtra Amalec & Chananæũ nolẽte deo: & uictus in
telligit q̃ debebat in terra ſancta exercere ſacrificia. Dathã & Abiron & filij Core cõſurgũt cõtra
Moyſen & Aaron: & terræ uoragine glutiunt᷑. Inter mortuos & uiuẽtes põtifex medi⁹ turibulo
armat⁹ ingredit᷑, & currẽs ira dei, ſacerdotis uoce ꝓhibet᷑. Virga Aaron & florẽ profert & folia:
& in æternã memoriã, uirẽs ſiccitas cõſecrat᷑. Necdũ templũ & ædítui, necdũ ſacerdotes & leuitæ
obtulere ſacrificia, & ptes eorũ myſticus ſermo deſcribit. Vitula ruffa in holocauſto cõcremat᷑,
& cinis eius, piacularis aſpſio eſt. Quorũ omniũ figuræ ꝓprios libros flagitant: & meli⁹
reor tacere q̃; pauca dicere. Decimaſexta manſio.

ET profecti de Rithma caſtrametati ſũt in רִמּוֹן פָּרֶץ Remon phares. Decimaſexta mãſio

C est quæ interpretatur græco sermone ξοιᾶς ἀποκοπή, latine mali punici diuisio, qđ alij malũ granatũ uocãt. Cui⁹ arboris fruct⁹ in scriptura dupl'r accipit', aut in eccl'iæ gremio, quæ oẽm turbã credẽtiũ suo cortice tegit: aut in uarietate & cõsonãtia uirtutũ, iuxta illud qđ scriptũ ẽ: Multitudinis aũt credẽtiũ cor erat unũ, & ania una: sicq; diuisi sũt singuli grad⁹, ut oẽs eadẽ cõpage teneãt.

ET profecti de Rẽmon phares, castrametati sunt in Libna לִבְנָה. Decimaseptima mãsio. Decimaseptima mãsio ẽ, quã in lateres possum⁹ uertere: licet qdã lebbona trãsferẽtes, male cãdorẽ interp̃tati sint. Legim⁹ Aegyptios lateres in Exodo, q̃s pp̃s faciẽs ingemuit. Legim⁹ in Malachia lateres pro qb⁹ idumæa destructis, politos lapides reponere nitit'. Et laterẽ in Ezechiel: in q̃ obsessæ Hierl'm pictura describit'. Ex qbus discim⁹ in itinere istius uitæ, & de alio in aliud transitu, nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinẽ ecclesiasticum sæpe ad laterum opera transmigrare. Decimaoctaua mansio.

ET profecti de Libna, castrametati sũt in Ressa רִסָּה. Decimaoctaua mãsio in frenos uertitur. Si em̃ post profectũ, rursũ ad luti opa descẽdim⁹, infrenãdi sum⁹: & cursus uagi atq; p̃cipites, scripturarũ retinaculis dirigẽdi. Hoc uerbũ (quãtũ memoria suggerit) nusq; alibi in scripturis sanctis apud Hebræos iuenisse me noui, absq; libro apocrypho, qui a græcis μϊκρογένεσις appellatur: ibi in ædificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur pugiles & athletæ, & cursorum uelocitas cõprobat'. Dicit & psalmista: In freno & chamo maxillas eorum cõstringe qui nõ approximãt ad te. Et Ap̃lus: Nescitis qđ qui in stadio currunt: omnes quidẽ currunt: sed unus accipit palmam? Sic currite, ut comprehendatis. Decimanona mansio.

ET profecti de Ressa, castrametati sũt in Caaltha קְהֵלָתָה. Decimanona mãsio interp̃tat' eccl'ia. Vagi currẽtiũ gressus, frenis ad ecclesiã retrahuntur: & fores quas ante reliquerant, rursum intrare festinant. Vigesima mansio.

ET profecti de Caaltha, castrametati sunt in mõte Sapher שָׁפֶר. Vigesima mansio interpretat' pulchritudo, & in mõte decoris est cõstituta, de q̃ & q̃rtidecimi psalmi principiũ sonat. Dñe qs habitabit in tabernaculo tuo: aut qs reqescet in mõte sãcto tuo? Vide qd
D p̃sint frena. A uitijs nos retrahũt, itroducũt ad uirtutũ choros, & in Christo mõte pulcherrimo habitare faciũt. Iste iuxta Danielẽ, lapis excisus de mõte sine manib⁹, creuit in montẽ magnũ, & impleuit oẽm terrã. Iste iuxta Ezechielẽ uulnerauit principẽ Tyri. Ad istũ in Esaia & Michea populi cõfluũt, dicẽtes: Venite ascẽdam⁹ in montẽ dñi, & ad domũ dei Iacob: & docebit nos uias suas: & ambulabimus in semitis eius. Vicesimaprima mansio.

PRofecti de mõte Sapher, castrametati sunt in Harada חֲרָדָה. Vicesimaprima mãsio uertitur in miraculũ. Quã pulcher ordo profectuũ, q̃ egregia textura credẽtiũ. Post opus lateris infrenamur, post frenos i ecclesiã itroducimur, post habitationẽ eccl'iæ, ad Christũ montẽ ascẽdim⁹, in q̃ positi stupem⁹ atq; miramur: ut noster in laudib⁹ eius sermo supet': inueniẽtes in eo: quæ nec ocul⁹ uidit, nec auris audiuit, nec in cor hois ascẽderũt. Vicesimasecũda mãsio.

ET profecti de Harada, castrametati sunt in Maceloth מַקְהֵלוֹת. Vicesimasecũda mãsio in cœtus uertit'. In hac em̃ cõsistit m̃ltitudo credẽtiũ: Ecclesia, primitiuorũ uirtutũ oim cõsonãtia. Tunc uere possumus dicere: Ecce q̃ bonum & q̃ iocundum, habitare fratres in unum. Et, dñs habitare facit unius moris in domo. Vicesimatertia mansio.

ET profecti de Maceloth, castrametati sũt in Thaath תָּחַת. Vicesimatertia mãsio, pót & subter intelligi, sed melius pauorẽ interp̃tabimur. Venisti ad ecclesiã, ascendisti ad montẽ pulcherrimũ, stupore & miraculo, Christi magnitudinẽ cõfiteris: uides ibi multos uirtutis tuæ socios: noli altũ sape, sed time. Dñs em̃ superbis resistit, humilib⁹ dat gratiã. Et q se exaltat, uideat ne cadat. Potẽtes potẽter tormẽta patient'. Timor uirtutũ custos est: securitas ad lapsũ facilis. Vñ & in q̃dã psalmo, postq̃ ꝓpheta dixerat: Dñs regit me & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit: iũgit timorẽ, q custos ẽ beatitudinis, & infert: Virga tua & baculus tuus, ipsa me cõsolata sunt. Et est sensus, dũ tormẽta formido: seruaui gratiã quã acceperam.

PRofecti de Thaad, castrametati sunt in Thare תֶּרַח. Vicesimaquarta mansio. Vicesimaquarta mãsio, quã nõnulli uertũt in maliciã uel pasturã, nec errarent si p̃ ayin litterã scriberet': nũc uero cũ aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodẽ uocabulo & ipse dẽ litteris scriptũ inuenio patrẽ Abrahã, q in supradicto apo-

crypho

A crypho geneſeos uolumine,abactis coruis q hominũ frumẽta uaſtabãt,abactoris uel depulſoris ſortit⁹ eſt nomẽ.Itaq; & nos imitemur Thare:& uolucres cœli q̃ iuxta uiã ſatũ triticũ deuorare feſtinãt,ſolliciti prohibeamus.Nã & Abrahã patriarches in typo Iſraelis, & hoſtiũ diuiſa mẽbra ſacrificij,a uolucrib⁹ nõ ſinit deuorari,& contẽptorẽ oculũ effodiũt corui de cõuallib⁹,uetuſq; Moyſes ducit Aethiopiſſam,& Elias a coruis paſcit̃.Si habueris pauorẽ,ſollicit⁹ eris:ſi ſollicit⁹ fueris,leo ĩ caulas ouiũ tuarũ itroire nõ poterit:q̃d uel ad p̃poſitos eccl̃iaꝝ,uel ad cuſtodiã refer aniæ tuæ,ad quã diabolus p diuerſa uitioꝝ foramĩa ingredi nitit̃. Viceſimaqnta mãſio.

ET profecti de Thare,caſtrametati ſunt in Methca מִתְקָה. Viceſimaqnta mãſio uertitur in dulcedinẽ.Aſcẽdiſti in excelſum,admiratus es uirtutũ choros,timuiſti ruinã: abegiſti inſidiatores:dulcis te protin⁹ fructus laboris inſequit̃:& in morẽ litterarũ,radicũ amaritudinẽ,pomorũ ſuauitas cõpẽſabit,& dices:Q̃ dulcia faucib⁹ meis eloqa tua ſup̃ mel ori meo. Spõſum q; tibi audies cõcinẽtẽ: Mel diſtillãt labia tua,ſoror mea ſpõſa.Quid em̃ ſuaui⁹ diſciplina?Quid eruditione melius?Quid dulcius dño?Guſtate & uidete qm̃ ſuauis eſt dñs. Vnde & Samſon q abegerat a fructib⁹ ſuis aues: & uulpes quæ exterminãt uineas colligauerat,leonẽq; interfecerat rugientẽ,fauum inuenit in ore mortui. Viceſimaſexta manſio.

PRofecti de Methca, caſtrametati ſunt in aſmona חַשְׁמֹנָה. Viceſimaſexta manſio in lingua noſtra feſtinationẽ ſonat:iuxta illud quod in Pſalmo ſcribitur: Veniẽt legati ex Aegypto.Pro legatis in Hebræo,feſtinãtes legim⁹:ut poſtq̃ dulces fruct⁹ laboris meſſuerim⁹, nõ ſimus quiete contẽti & ocio:ſed rurſum ad ulteriora properãtes,obliuiſcamur præteritorum & in futura nos extendamus. Viceſimaſeptima manſio.

ET profecti de Aſmona,caſtrametati ſunt in Moſeroth מוֹסֵרוֹת. Viceſimaſeptima manſio uincula ſiue diſciplinas ſonat,ut feſtino gradu p̃gamus ad magiſtros & eorũ teram⁹ limina,& p̃cepta uirtutũ ac myſteria ſcripturarũ,uincula putem⁹ æterna:iuxta illud qd̃
B in Eſaia dicit̃: Et Sabaim uiri ſublimes ad te trãſibũt,& tui erũt:poſt te ambulabunt uincti manicis.Et Paulus uinct⁹ Ieſu Chriſti. Duplicia ſunt in ſcripturis uincula,quæ q̃dĩu rupit Samſon, uicit inimicos,Et de meretrice legim⁹,uinculũ in manib⁹ eius. Et ex p̃ſona dñi dicẽtis: Dirũpamus uincula eorũ,& proĳciam⁹ a nobis iugũ ipſorũ:Et alibi: Laque⁹ cõtrit⁹ eſt,& nos liberati ſumus.Chriſti aũt uincula uolũtaria ſunt,& uertũt̃ in amplexus.Quicũq; his fuerit colligatus, dicet:Siniſtra eius ſub capite meo:& dextra eius cõplectetur me. Viceſimaoctaua mãſio.

ET profecti de Moſeroth,caſtrametati ſunt in Bene iaacan בְּנֵי יַעֲקָן Viceſimaoctaua mãſio trãſfert̃ in filios neceſſitatis ſeu ſtridoris. Si ab uno incipias numero, & paulatim addens ad ſeptimũ uſq; p̃uenias:uiceſimuſoctauus efficit̃ numerus. Qui ſint iſti filĳ neceſſitatis,pſalmus ip̃e nos doceat.Afferte dño filĳ dei,afferte dño filios arietũ. Quæ eſt tãta neceſſitas,quæ nolẽtibus imponat̃?Cũ diuinis ſcripturis fueris eruditus: & leges earũ ac teſtimonia uincula ſcieris ueritatis,contendẽs cũ aduerſarĳs:ligabis eos: & uinctos duces in captiuitatẽ,& de hoſtib⁹ q̃ndã atq; captiuis,liberos dei facies:ut repẽte dicas cũ Sion:Ego ſterilis & nõ pariẽs trãſmigrata & captiua:& iſtos q̃s enutriuit?Ego deſtituta & ſola:& iſti ubi erãt? Miraris Eſaiã: eiuſdẽ pſalmi ſacramẽta cognoſce. Vox dñi in uirtute:uox dñi in magnificẽtia:uox dñi cõfringẽtis cedros:ut poſtq̃ aduerſarios fregerit,& cõcuſſerit deſertos prius gentiũ pp̃los, p̃parent̃ cerui in mõtib⁹:& ſit dilect⁹ ſicut filius unicorniũ,in tẽplo q; ei⁹ oẽs dicẽt,gloriã.Porro q̃d uertim⁹ filios ſtridoris,ad illũ ſenſum refer,qd̃ timore ſupplicĳ & ei⁹ loci ubi eſt fletus & ſtridor dentiũ deſerens diaboli uincula, Chriſto dño credentiũ turba colla ſubmittat. Viceſimanona mãſio

ET profecti de Bene iaacan,caſtrametati ſunt in montem Gadgad גַּדְגָּד. Viceſimanona mãſio interp̃tat̃ nũcius ſiue expeditio,& accinctio: uel certe(qd̃ nos uerius arbitramur) κατακοπή: id eſt conciſio.Haud aliter poſſum⁹ magiſtri diſcipulorũ atq; credẽtiũ eos facere filios neceſſitatis,niſi p̃ceptores eorũ interfecerim⁹. Crudeles ſimus in occiſione eorũ:nõ parcat manus noſtra,armũ aut extremũ auriculæ de ore leonis extrahere. Maledictus q facit opus dñi negligẽter,& q prohibet gladiũ ſuũ a ſanguie. Vñ & Dauid: In matutino (inqt) interficiebã oẽs pc̃tores terræ.De nũcio autẽ & accinctione hæc breuiter poſſumus dicere:quod filĳs neceſſitatis grãdes ad uirtutẽ ſtimulos ſuggeram⁹,cũ eis nũciauerim⁹ p̃mia futurorũ,& accinctos inire bella docuerimus.Horum triũ qcq̃d magiſter fecerit,in monte conſiſtit. Triceſima manſio.

C ET profecti de monte Gad gad,caſtrametati ſunt in Iotbatha. יָטְבָתָה. Triceſima manſio bonitas interp̃tat̃,ut cũ puenerimus ad pfectũ uirũ,in ſacerdotalẽ gradũ,& in ætatẽ plenitudinis Chriſti:in qua & Eçechiel erat iuxta fluuiũ Cobar,poſſimus cũ Dauid in triceſimo pſalmo canere:In te dñe ſperaui,nõ confundar in æternũ. Paſtor eñ bonus, ponit animam ſuam pro ouibus ſuis. Triceſimaprima manſio.

ET profecti de Iotbatha, caſtrametati ſunt in Ebrona עַבְרֹנָה. Triceſimaprima manſio interp̃tat̃ παρέλευσις id eſt trãſitus ſiue trãſitio.Ad hãc uenit uerus Hebræus id eſt περάτης, ſiue trãſitor,q dicere põt: Trãſiens uidebo uiſionẽ hãc magnã:de q̃ & pſalmiſta canit:Et nõ dixerũt q p̃teribãt,bñdictio dñi ſup uos.Præterit eñ figura hui⁹ mũdi, & ꝓpterea ſancti cupiũt ad meliora trãſire:nec pñti ſtatu cõtẽti, ingemiſcũt q̃tidie:Hæc recordat⁹ ſum:& effudi i me animã meã:qm̃ trãſibo in locũ tabernaculi admirabilis,uſq; ad domũ dei.Multũ eſt, ſi de omnib⁹ ſcripturis ſup uerbo trãſitionis uelim exẽpla congerere. Triceſimaſecunda manſio.

ET profecti de Ebrona, caſtrametati ſunt in Aſion gaber עֶצְיֹן גָּבֶר. Triceſimaſecunda mãſio trãſfert̃ in ligna uiri,ſiue dolatiõis hois,qd̃ ſignificãtius græce dicit̃ ξυλακισμοφόρ scribit̃q; p y ain litterã,nõ(ut græci & latini errãt)p ג gimel. Vnde in ſolitudie mltitudo lignorũ,niſi q̃d ſeduli & diligẽtis magiſtri diſciplina mõſtrat̃,cædẽtis ligna informia: & dolãtis faciẽtiſq; uaſa diuerſa:quæ in domo magna neceſſaria ſunt: Poſſunt lignationes uiri,ſaltuũ & omniũ arborũ genera ac p hoc credentiũ multitudinẽ figurare:dicẽte Dauid: Inuenimus eã in cãpis ſyluæ.Huc uſq; ſolitudo pharan decẽ & octo cõtinet mãſiones:quæ deſcriptæ in catalogo. in ſuperiori itinere nõ ponuntur. Triceſimatertia manſio.

ET profecti de Aſion gaber,caſtrametati ſunt in deſerto Zin צִן. Hæc eſt cades. Quæri t̃ cur octaua mãſio nũc triceſimatertia eſſe dicat̃: Sed ſciẽdũ qd̃ prior p ס ſamech litterã ſcribit̃,interpretaturq; rubus ſiue odiũ:hæc aũt p צ ſade, & uertit̃ in mãdatũ. Illudq; qd̃ iungit̃ Cades:nõ(ut plæriq; exiſtimãt)ſancta dicit̃:ſed mutata ſiue trãſlata. Legim⁹ in Geneſi iuxta Hebraicã ueritatẽ:ubi Iudas meretricẽ putãs Thamar,dona trãſmiſit:& ſequeſter mu
D nerũ interrogat:ubi eſt cadeſa: hoc eſt ſcortũ,cuius habit⁹ a cæteris fœminis imutat⁹ eſt. In multis quoq; locis hoc idẽ repimus.Sin autẽ ſancta interpretat̃, κατ᾽ἀντίφρασιν eſt intelligendũ: quó parcæ dicunt̃ ab eo quod minime parcant:& bellũ quod nequaq̃ bellum ſit:& lucus q̃d minime luceat.In hac manſione moritur Maria & ſepelitur: & propter aquas cõtradictiõis Moyſes & Aaron offendũt dñm:& prohibent̃ tranſire Iordanẽ,miſſiſq; nũcijs ad Edom trãſitus petit̃, nec impetrat̃.Quis timeret poſt tantos profectus,murmur ppli,& offenſam magiſtrorũ:& uiæ trãſitus denegatos: Videt̃ mihi in Maria, prophetia mortua:in Moyſe & aaron,legi & ſacerdotio Iudæorũ finis impoſitus,quod nec ipſi ad terrã repromiſſiõis trãſcẽdere ualeãt:nec credentẽ populũ de ſolitudine huius mũdi educere.Et nota quod poſt mortẽ prophetiæ,& aquas cõtradictõis,Idumæã carneã atq; terrenã tranſire nõ poſſint: cũ multis precibus & conatu uiam nõ impetrent, ſed egrediat̃ Edom aduerſus eos cũ populo multo,& in manu forti.Interp̃tatio q̃q; nominis,morti & offenſæ & negato tranſitui cõuenit. Vbi eñ mandatũ,ibi & peccatũ:ubi peccatũ,ibi offenſa:ubi offenſa,ibi mors.Hæc eſt manſio de qua Pſalmiſta canit: Commouebit dñs deſertum cades. Triceſimaquarta manſio.

ET profecti de Cades,caſtrametati ſunt in monte הֹר. Or in extremo terræ Edom,Aſcendit q; Aaron ſacerdos in montẽ Or iuxta præceptũ dñi,& mortuus eſt ibi anno quadrageſimo egreſſiõis filiorũ Iſrael de terra ægypti,mẽſe qnto,prima die mẽſis.Erat q; Aaron cẽtũ uigintitriũ annorũ qñ mortuus eſt in mõte Or. Et audiuit Chananæus rex Arad q habitabat ad auſtrũ in terra Chanaan quod ueniſſent filij iſrael. Triceſimaquarta mãſio eſt quã plæriq; interpretant̃ lumẽ:nec errarẽt ſi p א aleph litteram ſcriberet̃. Alij pellem,& ipſi uerũ dicerẽt ſi eſſet ע ain poſitũ.Nõnulli foramẽ,qd̃ poſſet accipi:ſi ח heth haberet elementũ. Cũ autẽ legat̃ per ה he:magis mõs intelligit̃:& legi poteſt:Aſcẽdit aaron ſacerdos in mõtis mõtẽ:id eſt in uertice eius.Ex quo aniaduertimus nõ in monte ſimpliciter, ſed in monte montis pontificẽ mortuum:ut dignus locus meritis illius monſtraret̃. Moritur autem eo anno quo nouus populus repromiſſionis terram intraturus erat,in extremis finibus terræ Idumæorũ. Et quanq̃ in monte ſacerdotium Eleaçaro filio dereliquerit,lex q; eos qui eam impleuerint perducat ad ſummũ:

tamen

A tamen ipſa ſublimitas nō eſt trans fluenta Iordanis ſed in extremis terrenorū operum finibus: & plangit eū populus triginta diebus. Aaron plangit̄, Ieſus nō plangitur. In lege deſcenſus ad inferos, in euāgelio ad paradiſum trāſmigratio. Audiuit quoq; Chananæ⁹ quod ueniſſet Iſrael, & in loco exploratorū (ubi quondā offendiſſe populū nouerāt) ineunt preliū: & captiuū ducūt Iſrael. Rurſumq; in eodē loco pugnat̄: ex uoto uictor uincit̄, uicti ſuperāt, appellat̄q; nomē loci horma: id eſt anathema. Eadē dicere mihi non eſt pigrū: legētibus neceſſariū, quod ſemp humanus ſtatus in huius ſæculi uia fluctuet: & alius in ualle, alius in campis, alius moriat̄ in monte: nec in monte ſimplr, ſed in montis monte: id eſt in excelſo uertice. Cūq; nos dei auxilio deſtitutos hoſtis inuaſerit duxeritq; captiuos: nō deſperemus ſalutē, ſed iterū armemur ad prelium. Poteſt fieri ut uincamus, ubi uicti fuimus: & in eodē loco triūphemus, ubi fuimus ante captiui.

ET profecti de monte Or, caſtrametati ſunt in Selmona צַלְמֹנָה. Profectiq; de Selmona, uenerunt in Phunon פּוּנֹן. Hæ duæ manſiones, triceſima quinta & triceſimaſexta in ordine hiſtoriæ non inueniunt̄: ſed ſcriptum eſt pro eis: Egreſſi ſunt de monte Or, per uiam maris rubri, & circūierunt terrā Edom. Ex quo oſtendit̄ in finibus atq; circūitu terræ Edom eas poſitas. Nec ſed'm morē legitur: Et profecti de monte Or, caſtrametati ſunt in Selmona ſiue in Phunon, ſed poſt ambitū terræ idumæorum uenit ad extremū: & ait: Profecti filij Iſrael, caſtrametati ſunt in Oboth. Nec dixit, profecti ſunt de illo & illo loco, quia duas manſiones ſilētio p̄termiſerat: quas cū in ſupputatione tacuerit: reddit in ſumma. Prima manſio Selmona interpretatur imaguncula. Secunda Phunon, diminutiue os, ab ore nō ab oſſe intellige. In his Aaron mortuo, murmurant cōtra deum & Moyſen, māna faſtidiunt, a ſerpentibus uulnerātur: & in typum ſaluatoris, qui uerum antiquūq; ſerpentem in patibulo crucis triūphauit, diaboli uenena ſuperantur. Vnde & imaguncula, ueræ expreſſæq; imaginis filij dei. Paſſionem eius intuens, conſeruatur: & quod corde credit, ore pronūciat, legēs illud Apoſtoli: Corde creditur ad iuſticiā, ore aūt confeſſio fit ad ſalutē. Simulq; nota
B quod utraq; māſio ὑποκοϱισϊκῶς appellatur: quia ex parte uidemus, & ex parte prophetamus: & nunc per ſpeculum uidemns in ænigmate. Triceſimaſeptima manſio.

PRofecti de Phunon, caſtrametati ſunt in Oboth אוֹבוֹת. Triceſimaſeptima manſio uertit̄ in magos ſiue phytones: uel (ſcd'm ỽba Helui) lagenas grādes, quæ cū muſto plenæ fuerint: abſq; ſpiramine ilico dirūpunt̄. Pugnauerunt magi contra Moyſen & Aaron: & a muliere quæ erat in Endor, & habebat iuxta Septuagita interpretes ſpiritū phytonē, iuxta Hebræos magū, regi Iſraelis illuditur. Multæ ſunt preſtigiæ, & innumerabiles laquei, qbus animæ capiunt̄ humanæ: ſed nos dicamus in dño confidentes: Laqueus contritus eſt: & nos liberati ſum⁹: Et, ſi ambulauero in medio umbræ mortis, nō timebo mala, qm̄ tu mecū es: Cadēt a latere noſtro mille, & decē milia a dextris noſtris: nō timebim⁹ ab incurſu & dæmonio meridiano: ſed obturabim⁹ aures noſtras, ne audiamus uoces incātantiū, & Sirenarū carmina negligamus. Poſt imaginē dei, quæ in cordis ratiōe monſtrat̄: & cōfeſſionē fidei, quæ ore ꝓfert̄, cōſurgūt ſerpētes, & artes maleficæ ad bella nos ꝓuocāt. Sed nos q habem⁹ p̄cioſiſſimū theſaurū in uaſis fictilib⁹ quæ frāgi p̄mrita ut quædā uix teſta remāſerit, in qua hauriri poſſit aquæ puſillū, omni cuſtodia circūdemus cor noſtrum. Triceſimaoctaua manſio.

ET ꝓfecti de Oboth, caſtrametati ſūt in Ieabarim עִיֵּי הָעֲבָרִים. in finib⁹ Moab. Triceſima octaua māſio, aceruos lapidū trāſeūtiū ſonat. Sūt ſancti lapides, q uoluunt̄ ſup terrā, leues, politi & rotūditate ſua rotarū curſib⁹ ſimiles. Sūt & alij q̄s ꝓpheta iubet tolli de uia, ne ambulātiū i eos offendāt pedes. Qui ſūt iſti ambulātes? Vtiq; uiatores & p̄tereūtes, q p iſtud ſæculū ad alias māſiōes trāſire feſtināt. Qd'aūt dicit̄ in finib⁹ Moab, & ſupra ſcriptū ē in ſolitudie q̄ reſpicit Moab cōtra ſol' ortū: oñdit iuxta litterā, qd'hucuſq; i finib⁹ terræ Idumæorū fuerit: & nūc ueniāt ad termios Moab, de alia ꝓuicia ad aliā trāſeūtes. Nō em̄ ſēp uni uirtuti dāda ē opa, ſed ſicut ſcriptū ē: Ibūt de ỽtute i uirtutē, de alia trāſeūdū ē ad aliā: qa hærēt ſibi & iter ſe ita nexæ ſūt ut q una caruerit, oīb⁹ careat. Et tñ trāſire de alia ad aliā, eorū ē ꝓprie, q ſol' iuſticiæ ortū cōſyderāt.

ET ꝓfecti de Ieabarim, ſiue (ut in ſecūdo loco apud Hebræos habes ijm עִיִּים caſtrametati ſunt in Dibon gad דִּיבוֹן גָּד. Triceſimanona māſio interpretatur, fortiter itellecta tētatio. Pro hac in ordie hiſtoriæ aliter ſcriptū repperi. Poſtq̄ em̄

C castrametati sunt in Ieabarim in finibus Moab cōtra ortū solis,legit᷑:Inde prouecti sunt,& diuerterūt ad torrētē Zared.Et de hoc loco ꝓficiscētes,castrametati sunt trās Arnō,quæ est in solitudine finiū Amorræi,eo qd᷑ Arnō in terminis sit Moabitarū & Amorræorꝝ:& post hæc uenerūt ad puteū ubi cecinit Israel carmē hoc:Ascēde putee quē foderūt principes,& apuerūt duces ppl̄orū in datore legū,& i baculo eiꝰ:& de solitudie in Matthana,& de matthana ad torrētē dei: & de torrētibꝰ dei ad excelsa,& de excelsis ad uallē,q̄ est in regiōe Moab in ỽtice phasga,q ꝓspicit cōtra desertū.Hæc loca i finibꝰ amorræorū qdā interp̄tātes,putāt nō māsiōes esse sed trāsitꝰ, nec p̄iudicare debere catalogo māsionū extraordinariā expositionē.Alij aūt spūalibus spūalia cōparātes,nolūt regiōes significari,sed ꝓ locorū noia uirtutū profectꝰ esse,q̄d post magos & cōgregationē lapidū frequēter ueniamꝰ ad torrētē Zared,q̄d interp̄tat᷑ aliena descēsio:& in descēsione positi,trāseamꝰ ad Arnō, qd᷑ maledictionē sonat,q̄ est posita in finibꝰ amorræorū, quel amari hostes sunt:uel multa loquunt᷑ inflati.Sinautē trāsierimꝰ termios Moab,q de incestu generatꝰ est,& recessit a uero patre:statim nobis occurrit puteus, quē nemo de plæbe fodit,nullus ignobilis,sed principes & duces,q iura dāt ppl̄is: & canētes carmē in aq̄ putei,& in dei munerib⁹ gratulātes,prophetāt q̄ trāsituri sint:ad quæ puēturi loca,q̄d scilicet de deserto ueniāt in matthana,q̄d interp̄tat᷑ donū,& de matthana ad Nahaliel,q̄d dicit᷑ ad torrentes dei, & de Nahaliel ad Bamoth,q̄ interp̄tat᷑ excelsa siue adueniēs mors,qñ cōformes efficimur mortis Christi:& de bamoth occurrit nobis uallis humilitatis,quæ tñ posita ē in ỽtice mōtis Phasga:q interp̄tat᷑ dolatus,q̄d nihil habeat informe & rude,sed artificis sit politꝰ manu:q mōs respiciat solitudinē quæ Hebraice dicit᷑ Iesimon יְשִׁימוֹן.Qñ em̄ fuerimꝰ in uirtutū culmie cōstituti:tūc totiꝰ mundi ruinas & omniū pc̄tōrꝝ respicimꝰ uastitatē.Pene obliti sumꝰ,currēte oratiōe dictare:q̄re Dibō gad interp̄tet᷑ fortiter intellecta tētatio.Post Dibon gad gerit᷑ bellū cōtra Seon regē Amorræorū,& Og regē Basan:& discimꝰ q̄d cū uenerimꝰ ad summū,& de fonte pricipū regū q; biberimꝰ,ascēdentes ad montē Phasga,nō debeamꝰ eleuari in supbiā,si propositā nobis ecōtrario solitudinē

D nouerimus.Ante cōtritionē em̄ eleuat᷑ cor uiri,& ante gloriā humiliat᷑. Quadragesima māsio.

ET profecti de Dibōgad,castrametati sūt in Almon diblathaiema עַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה.Quadragesima māsio uertit᷑ in contēptū plagarū siue opprobriorū.Et ꝓ hāc discimus omīa dulcia & illecebras uoluptatū in sæculo contemnendas, nec inebriari nos debere uino in quo est luxuria.Mel nō offertur in sacrificijs dei: & cera quæ dulcia cōtinet, nō lucet in tabernaculo,sed oleū purissimū,qd᷑ de oliuæ proferet᷑ amaritudine.Mel em̄ distillat a labijs mulieris meretricis:de quo puto iuxta mysticos intellectus gustasse Ionathan: & forte deprehensum, uix ppl̄i precibus liberatū. Quod autē opprobria contēnenda sint: & si falso obijciant᷑ beatitudinē pariant: saluator plenissime docet. Quadragesimaprima mansio.

PRofecti de Almon diblathaiema,castrametati sunt in mōtibus Abarim עֲבָרִים, contra faciem Nabo.Quadragesimaprima māsio uertit᷑ in montes trāseuntiū: & est cōtra faciē mōtis Nabo,ubi morit᷑ & sepelit᷑ Moyses,terra repromissionis ante cōspecta. Nabo interp̄tat᷑ cōclusio, in qua finit᷑ lex: & nō inuenit᷑ eiꝰ memoria.Porro gratia euāgelij absq; ullo fine tēdit᷑.In oēm terrā exiuit sonus eius:& in fines orbis terræ uerba ipsius.Simulq; cōsyderā q̄d habitatio trāseuntiū in mōtibus sita sit:& adhuc profectu indigeat. Post mōtes em̄ plurimos ad cāpestria Moab & Iordanis fluēta descēdimꝰ,q interp̄tat᷑ descēsio. Nihil em̄ (ut crebro diximus)tam periculosum est q̄ gloriæ cupiditas & iactātia:& animus cōsciētia uirtutū tumēs.

ET profecti de montibus Abarim,castrametati sunt Quadragesimasecūda māsio. in cāpestribus Moab מוֹאָב sup Iordanē iuxta hiericho, ibiq; fixerūt tentoria.Ab domo solitudinis usq; Abel sitim אָבֵל שִׁטִּים in planicie Moab. In q̄dragesimasecunda quæ & extrema māsio est:cursim quæ sint gesta,narremus.Residēs in ea ppl̄s a diuino Baalam quem mercede cōduxerat Balach filius Sephor,dei iussione benedicit᷑:& maledictio mutat᷑ in laudes: audit uocē dñi ex prophano ore resonantē,Orietur stella ex Iacob:& cōsurget homo de Israel: & percutiet principes Moab,& uastabit cunctos filios Seth:& erit Edom hæreditas eius.Fornicat᷑ cū filiabꝰ Madian:& Phinees filiꝰ Eleaçar,çelatꝰ est çelū dñi Zābri & scortū Madianitidē pugiōe trāsfigit:unde & accepit p̄miū in æternā memoriā,armū uictimæ.Numerat᷑ rursū ppl̄s, numerāt᷑ & leuitæ,ut interfectis pessimis, nouꝰ ppl̄s dei cēseat᷑.Interpellāt qnq; filiæ Salphaad-

& ex iudicio

A & ex iudicio dñi,hæreditatē accipiūt:ut inter frēs ſuos,nec fœmine⁹ a poſſeſſione dei ſexus exclu daſ.Ieſus Moyſi in monte ſuccedit:& diſcit a lege,quæ ſpūaliter offerre debeat in eccl'ia. Primū qd p ſingulos dies:deinde qd ſabbato,qd in kalēdis,qd in paſca,qd in pētecoſte:qd in neome/nia mēſis ſeptimi,qd in ieiunio eiuſdē mēſis die decimo:qd in ſcenopegia,qñ figunt' tabernacu/la,decimaqnta die ſupradicti mēſis. Vxorū & filiarū uota abſq; authoritate patrū & uirorū caſ ſa memorant':Bellū cōtra Madianitas: & mors diuini Balaā, & prædæ diuiſio, & oblatio ex ea in tabernaculo dei. Prim⁹ Ruben & Gad & dimidia trib⁹ Manaſſe,ultra Iordanē in eremo poſ-ſeſſionē accipiūt. Plurima em̄ habebāt iumēta,& necdū ad id uenerāt,ut poſſent habitare cū tē-plo. Doceť ppĥs ut in terra ſctā idola deſtruat:& nullus de priori habitatore ſeruet'. Deſcribitur olim cupita prouincia, duarū ſemis tribuū hæreditas ſepať. Numerāť tribuū principes,q terrā ſanctā debeāt itroire. Quadragintaduas urbes cū ſuburbanis ſuis uſq; ad mille paſſus p circui-tū,leuitæ accipiūt: tot nūero, q̄t & iſtæ ſunt māſiones. Et addunť fugitiuorū ſex aliæ ciuitates, tres intra Iordanē,& tres trās Iordanē,ut ſint ſimul q̄dragitaocto. Qui fugitiuorū ſuſcip::q inter fici debeāt, q uſq; ad mortē pontificis maximi reſeruari. Succedit Deuteronomij ſecūda lex:me-ditatoriū euāgelij:ibiq; breuiter diſcim⁹ quæ inter Pharā & Tophel & Laban & Haçeroth,& lo-ca aurea,abiecto Iuda infœliciſſimo, undecim dierū uia de Horeb: p uiā montis Seir uſq; ad Cades barne Moyſes ppĥo ſit locut⁹:& extremū cantat cāticū,in q̄ aptiſſime ſynagoga ꝓfiteť:& eccl'ia dño copulať. Impinguat⁹ eſt & incraſſat⁹ ac dilatat⁹,& recalcitrauit dilectus, & oblit⁹ eſt dei ſaluatoris ſui. Et iterū: Generatio peſſima: filij ineruditi:ipſi ad æmulationē me ꝓuocauerūt in eo q nō erat de⁹. Irritauerūt me in ſcupltilib⁹ ſuis: & ego çelare hos faciā natiōes, & cōtra gētē ſtultā irritabo eos. Bñdicūť filij Iſrael. Et rurſus in Symeone Iudas miſerādus excludiť. Aſcēdit Moyſes ad montē Nabo,in uertice Phaſga,q eſt cōtra Hiericho:& oſtēdit ei dñs oēm terrā Ga laad uſq; ad Dan & Neptalim & Ephraim & Manaſſē,& uniuerſā terrā Iuda uſq; ad mare ma gnū cōtra auſtrū,& regionē cāpeſtrē Hierichontis, ciuitatis palmarū,uſq; Segor. Quis pōt tāta
B noſſe myſteria? Quis in extremis legis & hui⁹uitæ finib⁹cōſtitut⁹ intelligit ſemp ſibi eſſe pugnā dū: & tūc plenā uictoriā dari ſi fuerit in cāpeſtrib⁹, ſi in Abel aſitim אָבֵל הַשִּׁטִּים qd' interptať luct⁹ſpinarū fleuerit antiq̄ pctā:& ſpinas q̄ ſuffocauerūt ſemētē ŵbi dei:& de qb⁹ ꝓpheta dicit: Verſat⁹ ſum in miſeria,dū mihi cōfigiť ſpina: & tūc præparatus,deficiēte māna,ſub duce Ieſu Ior danē trāſeat: & circūciſus cultro euāgelij,primū comedat de cœleſti pane:& occurrat ei princeps exercituū dei,ut uerū paſca nequaq̄ in Aegypto,ſed in finibus terræ ſanctæ comedat? O pro-fundū diuitiarū ſapiētiæ & ſcientiæ dei,cū inſcrutabilia ſunt iudicia eius & ininueſtigabiles uiæ illius. Quis ſapiens & intelligit hæc? Intelligēs,& cognoſcet ea? Quia rectæ uiæ domini: & iuſti ambulabunt in eis. Prævaricatores autem corruent in illis.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

IN ſeptuageſimo pſalmo.) Cuius initiū eſt,Attendite populе meus. Ex hoc Matthæus capite decimotertio citat uerſiculū. Aperiā in parabolis os meū,eructabo abſcondita a conſtitutione. Diuus Hieronymus admonet in nōnullis exēplaribus ſcriptū fuiſſe in Matthæo,ut impleret' qd' dictū eſt,per prophetā Eſaiā: germanā autē ac uerā ſcripturā fuiſſe,per prophetā Aſaph. Deinde ſciolū aliquē cui Aſaph nō uideret' ꝓpheta,qd' inter uulgatos illos nō eſſet,pro Aſaph ſubdidiſſe Eſaiā ut magis notū. Rurſus alius qſpiā offenſus eo noie,qd' hæc uerba nō reperiant' in Eſaia, ſuſtulit pro-phetæ nomē. Porro titulus pſalmi ſeptuageſimiſeptimi, eſt intellectus Aſaph, ſimul & authorē indicans pſalmi,& q̄ illic de Hebræis egreſſis ab Aegypto memorant':nō iuxta ſenſum hiſtoricū tātū,ſed iuxta my-ſticū intellectū accipi debere. Qd' aūt Aſaph ꝓphetā uocat, nō eſt mirandū,cū in hymnis & cāticis pro-phetæ uocent' omnes a qbus ea cōpoſita ſunt. Lepram domorū.) De his legimus Leuiti. ca.decimo-tertio & capite decimoquarto. Taurū homicidā.) Exodi uiceſimoprimo,iubet' taurus q cornu pcuſſe-rit hominē & occiderit,lapidibus obrui. Quod diuus Hieronymus irridet ſi ad litterā obſeruet'. At nō pu det chriſtianos eadē hodie facere,cū hoies pecunia corrupti ſināt impunitos. Et iumētū adulterij reū.) Propterea qd' Leuitici capitulo uiceſimo, iubet' occidi,nō ſolū is qui cū iumēto coierit,uerūetiā ipſum iu-mentū tanq̄ adulterū. Capharnaū agrum.) Sic em̄ Capharnaū Hebræis ſonat,ager pulchritudinis uel uilla cōſolatiōis. Alluſit autē ad hoc qd' poſt occiſum ab Herode Iohānē,Chriſt⁹relicta ciuitate ſua in qua conſeptui habebať exĳt in deſertū,illuc ſecutā turbā quinq; panibus ſatiauit,ut legimus Matthæi decimo quarto. Terram geſſen.) Nam Geſſen Hebræis ſonat terrā complutā. Exterminatorē uocat angelū per cutientem Aegyptios,ut habetur Exodi capitulo duodecimo. Aurem ſubula perforatam.) Id habetur Exodi capite uiceſimo. Græci apris.) Ex exemplaribus nihil poſſum conĳcere,niſi qd' ex græcorū com-mētarijs deprehēditur ἀπάρσις eſſe legendū,quas eaſdē illi σάθμους uocāt,nos manſiones: quorū poſterius dictū eſt qd' illic ab itinere ſubſiſtant,prius a tollēdis ſarcinis. EX MANSIONE QVARTA.

Quod

C Quod ꝑ ſupradicto elemẽto.) Scribẽdũ eſt eꝫ per litterã ה heth nõ ꝑ ע ain. EX QVINTA: Quædã antidotus.) Antidotꝰ, ꝓprie pharmacũ eſt, qđ daꝫ aduerſus noxia, ueluti uenena. Extãt cõplura remedia in litteris medicorũ quæ ab amaritudie nomẽ hñt, ἱερὰ πικρά, id ẽ ſacra amara, & πικρὰ γαληνοῦ, id eſt amara Galeni. Medicorũ uulgus, ex picra pigrã facit. EX SEXTA. De quibus Paulus refert.) Eſt in prima ad Corinthios epiſtola capite decimoquinto. Quia uiſus eſt Cephæ, & poſt hoc undecim. Deinde uiſus eſt pluſcꝫ quingẽtis fratribus ſimul, ex qbus multi manẽt uſq; adhuc, quidã autẽ dormierũt. Deinde uiſus eſt Iacobo, deinde apoſtolis omnibus. Nouiſſime autẽ omniũ tanꝯ abortiuo, uiſus eſt & mihi.

EX DECIMATERTIA. Nec uirulentias.) Virus uocaꝫ nõ ſolũ qđ uenenũ ſit, ſed etiam qđ uehementẽ habeat nidorẽ. Olent autẽ carnes coctæ, maxime ſi accedat cõditura. Poetarũ autẽ carmina non ſimpliciter rẽ narrãt, ſed figuris & uerborũ illecebris oia cõdiũt: qbꝰ nõ cõuenit uſq; adeo delectari ut diui nas faſtidiamꝰ litteras, qđ huiuſmodi delicijs careãt. EX DECIMAQVARTA. Rurſũ iacit aliud fundamentũ.) Alluſit ad locũ qui eſt in epiſtola ad Hebræos capite ſexto. Nõ rurſum iacientes fundamentũ pœnitẽtiæ ab opibus mortuis. EX DECIMAQVINTA. Cũ carbonibus iuniperorũ.) Mirũ eſt diuũ Hieronymũ nullã huius rei facere mentionẽ in cõmẽtarijs huius pſalmi, unde mihi uidẽt hæc quæ nos habemus eſſe mutila, multis amputatis: id qđ & in alijs multis deprehẽdimus locis, ut id tantum ſcripſerint, quod intelligerẽt, cæteris reſectis, qđ aliqd græcorũ aut Hebræorũ nominũ haberent admixtũ. ἄρκευθον græci iuniperum uocant, quãcꝫ huius duo genera facit Dioſcorides arboris. Baccas fert quæ maturitate nigreſcant, ἀρκευθίδας uocant, etiam ſi Dioſcorides ipſam arborem ἀρκευθίδα uocat.

MANSIO DECIMASEXTA. ξοιᾶς κοπῆ.) Id eſt mali punici ſectio, Nã ξοιὰ græcis malũ punicũ eſt, & κόπτω ſeco. Inde κοπὴ ſectio. Quãcꝫ qdã codices habẽt αβοκόβε. Ex quo licet conijcere ſcriptum fuiſſe ἀποκοπὴ id eſt abciſio ſiue reſectio. MANSIO DECIMASEPTIMA.

Legimus in Malachia.) Nempe capite primo. De lapide ſculpto, legis apud Ezechielẽ cap. quarto.

MANSIO DECIMAOCTAVA. μικρογένεσις.) Id eſt, parua Geneſis, ut ſit dictio cõpoſita, qđ eſt probabilius: ſiue μικρὰ γένεσις, ut ſint duæ dictiones. Hoc uerbum.) Nempe reſſa Nam & Abrahã patriarches.) Hanc hiſtoriã legis Geneſis capite decimoqnto, de uacca trima, capra trima, & ariete trimo, & turture & colũba in fruſta diſſectis, necnõ de abactis auibꝰ, ne cadauera attingerent uſq; ad ſolis occaſum. Contẽptorem oculũ.) Alluſit ad id qđ eſt Prouerbiorũ capite triceſimo. Oculũ q ſubſannat patrẽ, & q deſpicit partũ matris ſuæ, ſuffodiãt eũ coruí de torrẽtibus, & comedãt eũ filiæ aquilæ. Veruſcꝫ Moyſes.) Moyſes uerus Chriſtus, Aethiopiſſa eccleſia. Moyſes aũt ille duxerat Zephorã filiã Iethro. Exodi ca. ſecundo. Quanꝯ hic locus mihi uideꝫ deprauatus. Sic eꝫ habeꝫ in plæriſcꝫ: Veruſcꝫ Moyſes & Elias ducit uxorẽ æthiopiſſam & a coruis paſcit. Legendũ eſt aũt: Ve
D ruſcꝫ Moyſes ducit uxorẽ æthiopiſſam & Elias a coruis paſcit. Qđ aũt meminit hoc loco æthiopiſſæ, ad nigrorẽ reſpexit Aethiopũ, quẽ habẽt cũ coruo cõmunẽ. De Elia cui coruí bis i die mane & ueſpi panẽ & carnes adferebant: habes tertio Regũ libro capite decimoſeptimo. VICESIMANONA MANSIO: κατακοπὴ. Id eſt cõciſio, a κατακόπτω, concido, cũ res aut hõ minutatim diſcerpiꝫ ac uulneratur.

TRICESIMAPRIMA. παράλευσις, Id eſt tranſitus. Ita legendũ arbitror a παρὰ præter, & ἐλεύθω uenio: niſi qs malit παρέλασις, id ẽ ꝓteruectio ab ἐλάω. Verꝰ Hebraꝰ.) Id ẽ περάτης. περᾶν trãſcẽdere ſiue trãſire, unde περάτης tranſitor ſiue trãſmiſſor. Nam עֲבָרִי Hebræus in ea lingua ſonat tranſitorẽ ſiue tranſitoriũ.

TRICESIMASECVNDA. Significãtius græce dicit.) Ex ueſtigijs exẽplariũ colligo ſcriptum fuiſſe ξυλακισμοὶ ἀνδρὸς, id eſt lignationes uiri, niſi qs malit ξυλίσματα ἀνδρὸς. Nã ξυλίζομαι eſt ligna incido, uel ligna colligo. Quidã aſſcripſerat hoc loco ξυλακισμοφόρος. TRICESIMATERTIA. κατ᾽αὐλίφρασιν, id eſt ꝓ cõtrariã locutionẽ cũ diuerſum ſignificamus ei qđ dicimus. TRICESIMASEXTA. Vtraq; manſio ὑποκορϊσικῶς,) Id ẽ diminutiue. Nã homũcio lapillus & huiuſmodi noia uocãt ὑποκορϊσικὰ, id eſt diminutiua, ab ὑποκορίζομαι diminuo, uerbo ficto, a κόρη puella qđ hæ ſoleant blandientes uti diminutiuis.

QVADRAGESIMA SECVNDA. Quid in neomenia menſis ſeptimi.) νεομηνία græce uocaꝫ initiũ lunæ. Nã μήνη luna eſt, νέον nouũ, ſiqdẽ græci kalẽdas nõ habẽt, ſed nouilunijs metiunt ſuos mẽſes. Vnde ꝓuerbiũ, Ad græcas kalẽdas. Scenophegiæ.) Scenopegiæ ſcribẽdũ abſq; aſpiratiõe. Nã σκηνὴ ſiue σκῆνος tentoriũ eſt ſiue tabernaculũ, & πήγω ſiue πήγνυμι figo ſiue pango. Vnde σκηνοπηγία feſtũ apud Hebræos a figendis tentorijs dictum, qđ ab illis agebaꝫ in memoriã priſtinæ uitæ quam in tabernaculis egerant.

ANTIDOTVS. Ne quẽ offendat qđ Aegyptiorũ primogenita interpretaꝫ dogmata philoſophorum, atq; eadẽ paulo poſt idola uocat, cũ theologorũ ſcholæ tantũ honoris habeãt Ariſtotelicis decretis, ut explodaꝫ, q huius opinionibus uelit refragari, pauculis locis exceptis. Illud durius qđ in decretis idẽ totam dãnat phyſicã, in qua uel maxiẽ ꝑcellit Ariſtoteles, ſcribẽs eos in obſcuritate mẽtis ingredi. Dãnat dialecticen, illius argutias appellãs imo phãtaſmata, & umbras rerũ euanidas breuiq; pituras: atq; hæc ſcripſit, cũ nõdũ eſſet tãtus honos ethnicis philoſophis apud interpretes Chriſtianæ doctrinæ. Vbi eꝫ apud Origenẽ aut Baſiliũ aut Chryſoſtomũ legimꝰ, philoſophus phyſicorũ tertio, & philoſophus Meteorologicorũ ſecũdo, & philoſophus Ethicorũ primo? At nũc qduis potius habeꝫ cꝫ theologus qui iſta nõ paſſim inculcet. Ad hæc nõdũ erat hæc dialectica, ſophiſticis ſomnijs ac ſpinis undiq; plena. Et tñ a theologiæ myſterijs ueluti ꝓphanus arceꝫ, q nõ in huiuſmodi tricis bonã uitæ ꝓtẽ cõtriuerit. Neq; dubito qn ſi diuus Hieronymus hãc uidiſſet theologiã, Ariſtotelicis ſententijs ac legibꝰ undiq; cõtaminatã, uel obrutã potius, tota libertate in rem tam indignã detonuiſſet. Quanꝯ Hieronymus nõ ſimpliciter improbat horũ cognitionẽ, ſi modo ſit ea moderata, ſed eos dãnat, qui plus ſatis tribuũt ethnicis diſciplinis, & illorũ decreta pene æquant Chriſti decretis, cũ Chriſti philoſophia ὡς διὰ πασῶν a philoſophorũ decretis abſit, ut ſtultiſſimũ ſit, ſi quid uiſum eſt Ariſtoteli, id ad Chriſti leges trahere uelle.

Fabiola

A

Fabiola nobilissima matrona, Bethlehē se cōtulerat, illic cū Paula & Eustochio uictura, uerū ingruētib⁹ barbaris coacta ē redire Romā. Itaq; qđ præsenti pollicit⁹ fuerat Hieronym⁹, nūc cū fœnore reddit absēti. Etem cū illa tantū doceri postulasset, qd haberet mysteriū uestit⁹ sacerdotū ac leuitarū, tā diligēter a Moyse descriptus, adiecit, uelut auctariū de ritu cerimoniāq; sacrorū, deq; uasis tēpli. Inuitat autē illā uerecunde, ut quādoquidem pacata iam esset Bethlehemitica regio, redeat ad pristinum contubernium.

HIERO. AD FABIOLAM DE VESTITV SACERDOTVM.

VSq; hodie in lectione ueteris testamēti sup faciē Moysi uelamē positū est. Loquit⁹ glorificato uultu, & populus loquētis gloriā ferre nō sustinet. Cū autē conuersi fuerimus ad dñm, aufert⁹ uelamen, occidēs littera morit⁹, uiuificans spūs suscitat⁹. Dñs em spūs est, & lex spūalis. Vnde & Dauid orabat in psalmo: Reuela oculos meos: & cōsyderabo mirabilia de lege tua. Nunqd de bubus cura est deo? Vtiq; non. Multo magis de iecore bouis, arietis & hircorū & armo dextro, pectusculo & ventre quo stercora digerunt⁹: quorū duo in esum accipiunt sacerdotes: tertiū Phinees meretur in præmiū. De uictimis salutaribus, adeps q̄ pect⁹ obuoluit⁹, & pinnula iecoris offerūt⁹ sup altare: ipm uero pect⁹ & brachiū dextrū, dant⁹ Aaron & filijs eius legitimū sempiternū a filijs israel. Sensus in corde est, habitaculū cordis in pectore. Quærit⁹ ubi sit aniæ principale. Plato, in cerebro, Christus monstrat in corde. Beati mūdo corde, qm ipsi deū uidebūt: Et, de corde procedūt cogitatiōes malæ: Et, quid cogitatis nequā in cordibus uestris? Voluptas & cōcupiscētia, iuxta eos qui de physicis disputāt, consistit in iecore. Huius pinnulā in diuersa uolitantē: & per oculorū fenestras erumpentē foras, offerūt sacerdotes deo: ut postq; opere dixerint deo, holocaustū tuū pingue fiat: & cōcupiscentiā libidinis seminariū, igni spūs concremauerint, mereant⁹ accipere præmiū pectus & brachiū. In pectore, mundas cogitationes, legis noticiā, dogmatū ueritatē. In brachio, bona opera & pugnam cōtra diabolū & armatā manū: ut quod mente cōceperint, exēplo probēt. Iesus em cœpit facere & docere. Ipsum quoq; pectusculū appellat⁹ ἐπίθεμα, id est additamentū siue precipuum & egregium: B תנופה tenupha quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus iuxta illud Malachiæ: Labia sacerdotis custodiūt scientiā, & legē requt ex ore ei⁹: precipuā debere esse in sacerdotib⁹ legis doctrinæq; noticiā: & additamēto gratiæ spūalis, talē uirū institui, q possit cōtradicētib⁹ resistere: & nihil in se sinistri habere opis, qđ ducat ad tartarū: sed dextrū brachiū & sepatū, ut opa sacerdotis cōparatiōe uirtutū ei⁹, a cūctis hoib⁹ sepata sint. Hæc de uictimis & his quæ offerūt⁹ in altari: & sacerdotib⁹ dant⁹ a dño. Cæterū & alia tria, exceptis primitijs hostiarū & de priuato, & de macello publico: ubi nō religio, sed uict⁹ necessitas ē, sacerdotib⁹ mēbra tribuūt⁹, brachiū, maxilla, & uēter. De brachio, iā dixim⁹. Maxilla eloquentē eruditūq; significat, ut qđ pectore cōcipimus, ore ꝓmanus. Vēter receptaculū ciborū, in scorto Madianitide sacerdotali pugione cōfossus, uniuersos hominū labores: momētanea blandimēta gulæ, stercoris fine condēnat: & ostēdit mētibus cōsecratis deo, totū qđ currim⁹, qđ satagim⁹, qđ uoram⁹, in secessū ꝓijci. Vnde Aplūs: Escæ (inqt) uentri, & uenter escis: deus aūt & hunc & illas destruet. Et ecōtrario de luxuriosis, quorum deus uenter est: & gloria in confusione eorum. Vituli puluerē quē adorauerat Israel, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, ut discat contēnere qđ in secessum proijci uideat. Præcipitur sacerdotibus, ne ministraturi in templo, uinū & sicerā bibāt, ne ebrietate & crapula & curis huius uitæ prægrauent⁹ corda eorū: nec partē habeāt in terra, nisi solum deū, ut nulla debilitate segnes sint: ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quæ omnia referunt⁹ ad aniæ uitia. Volūtas em in hoie, nō natura damnat⁹. Si qs e sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalē mēsam ꝓhibet⁹ accedere: & ecōtrario uidua cui⁹ cū Sara defecerūt muliebria, propter cōtinentiā & castitatē recipit⁹ in domū patris: & de tēpli ærario alitur. Qđ si filios habuerit, reddit⁹ soboli suæ, ut iuxta Aplm his ministret⁹, quæ uere uiduæ sunt: & ut quæ de sacerdotalib⁹ sustētat⁹ cibis, nullius alteri⁹ amore teneat⁹. Vicinus & mercēnari⁹ excludunt⁹ a cōuiuio sacerdotū, seruis, ciborū reliquiæ cōcedūt⁹. Iā tūc reijciebant⁹ Phygelus & Hermogenes, & recipiebat⁹ Onesimus. Primitiæ ciborū & omniū frugū atq; pomorū offerunt⁹ antistiti: ut habēs uictū atq; uestitū, absq; ullo impedimēto secur⁹ & liber seruiat dño. Primogenita mūdorū anialiū accipiūt sacerdotes: imundorū precia. Hominū q̄q; primi partus redimunt⁹: qa conditio una nascēdi est: preciū æqualiter offert⁹, sic moderatū & leue: ut nec diues intumescat, nec tenuis prægrauetur.

Obj aia gsistat ꝓpatit

C prægraueť. Editui & ianitores accipiunt decimas:& rurſum decimas decimarũ,offerunt ſacerdotibus:tanto illis minores,quãto ipſi maiores populo.Quadraginta octo ciuitates ad habitãdum leuitis & ſacerdotibus ſeparantur:ſex urbes fugitiuorũ trans Iordanem & intra Iordanem eliguntur:& finis exilij, mors pontificis eſt. Vniuerſa quæ feſtinus ſermo perſtrinxit:& quorum pulſaui nec aperui ſacramenta, ad cunctos pertinent ſacerdotes.Pontifex autem quãtis polleat priuilegijs,dicam breuiter Caput(inquit) ſuum non diſcooperiet.Habet cidarim, & nomen dei portat in fronte: diademate ornatus eſt regio,ad perfectam Chriſti uenit ætatem, ſemper eius gloria protegendus eſt:& ueſtimenta ſua nõ ſcindet,quia candida ſunt,quia impolluta,qa agnum ſequẽtia:& de attonſæ ouis confecta uelleribus. Thamar amiſſa pudicitia,ſcidit tunicã. Caiphas perdito ſacerdotio,rupit publice ueſtimẽta. Super omnem animã,quæ mortua eſt nõ ingreditur. Vbicũq; peccatũ eſt,& in peccato mors,illuc pontifex non accedit. Anima quæ peccauerit,ipſa morietur.Quãuis ille ſit diues,cũq; potẽs,& multitudinẽ offerat uictimarũ, ſi mortuus eſt,non tangitur,a pontifice,non uidetur.Quod ſi reuiuiſcit,& ad uocem ſaluatoris egreditur de ſepulchro & faſcijs peccatorũ ſolutus incedit, intrabit ad eum pontifex:& ibi faciet manſionẽ,& cũ reſurgẽte prandebit. Sup patre ſuo & matre ſua nõ inqnabiť.Multa nos facere cogit affectus:& dũ propinquitatẽ reſpicimus corporũ,& corporis & animæ offendimus creatorẽ. Qui amat patrem aut matrem ſuper Chriſtum,non eſt eo dignus. Diſcipulus ad ſepulturã patris ire deſyderans, ſaluatoris prohibetur imperio.Quanti monachorũ dum patris matriſq; miſerentur,ſuas animas perdiderunt? Super patre & matre pollui nobis nõ licet,quanto magis ſuper fratre, ſororibus,conſobrinis,familia,ſeruulis? Genus regale & ſacerdotale ſumus. Illum attendamus patrem,qui nunq; moritur,aut qui pro nobis moritur:& qui ideo uiuẽs mortuus eſt, ut nos mortuos uiuificaret. Si quid habemus de Aegypto quod princeps mundi ſuum poſſit agnoſcere,tenẽti Aegyptiæ cum pallio relinquamus.Sindone opertus adoleſcẽs,uinctum dñm ſequebatur:incurriſſet laqueos,niſi expeditus & nudus perſequentiũ declinaſſet impetum.Reddamus parentibus quæ parentũ ſunt; ſi tamen uiuunt: ſi ſeruientes dño filios ſuos, præferri ſibi gloriantť. Et de ſanctis non egredietur:& non polluet ſanctificationẽ dei ſui.Pro ocioſo quoq; D uerbo rationem reddituri ſumus:& omne quod nõ ædificat audientes,in periculum uertitur loquentium.Ego ſi fecero,ſi dixero quippiam,quod reprehenſione dignũ eſt:de ſanctis egredior: & polluo uocabulũ Chriſti,in quo mihi blandior:quanto magis pontifex & epiſcopus, quem oportet eſſe ſine crimine:tantarũq; uirtutũ,ut ſemp moretur in ſanctis: & paratus ſit uictimas offerre pro populo,ſequeſter dei & hominum, & carnes agni ſacro ore conficiens:quia ſanctum oleum dei ſui ſup eum eſt.Non egredietur de ſancto, ne ueſtimentũ quo indutus eſt, polluat. Quotquot eñ in Chriſto baptiçati ſumus,Chriſtũ induimus.Seruemus tunicã quã accepimꝰ, ſanctã cuſtodiamus in ſancto.Ille mõtanus habitator,qui de Hieruſalem deſcendebat in Hiericho ,nõ prius uulneratus eſt,cũq; nudatus.Infunditur ei oleum,medicamentũ lene,& miſericordia temperatũ: & qa debuit negligentia ſentire cruciatũ, uini auſteritate mordeť,ut per oleũ ad pœnitentiã prouocetur,per uinum ſentiat ſeueritatem iudicantis. Vxorem uirginẽ accipiet,uiduam autem & eiectam & meretricem non accipiet:ſed uirginem de genere ſuo,& non contaminabit ſemen ſuum in populo.Ego dñs qui ſanctifico eum.Scio pontificem cui præcepta nũc dantur,a plæriſq; Chriſtũ intelligi: & id quod dictũ eſt,ſup patre & matre non inquinabiť: de uirginali Mariæ partu ediſſeri:multoq; facilior eſt ſup dño interpretatio, qui audit in pſalmo. Tu es ſacerdos in æternũ ſcdm ordinem Melchiſedek.Et in Zacharia:Audi Ieſu ſacerdos magne:& cui ſordida peccatorũ noſtrorũ ueſtimenta tolluntť,ut recipiat gloriam quã habuit apud patrẽ priuſq; mũdus eſſet. Sed ne qs me uim facere ſcripturæ putet,& ſic amare Chriſtũ,ut hiſtoriæ auferã ueritatẽ,interpretabor in mẽbris,qd referatť ad caput:intelligã de ſeruis, quod impleatť in dño.Quãq; gloria dñi,gloria famulorũ ſit.Et ubicũq; opportunitas loci tulerit, ſic de uero lumine diſputabo:ut deriuetur ad eos qbus Chriſtus donauit,ut lumen ſint.Pontifex iſte quẽ Moſaicus ſermo deſcribit:uiduã eiectã & meretricẽ nõ duxit uxorẽ. Vidua eſt,cuiꝰ maritus eſt mortuꝰ.Eiecta,quæ a marito uiuẽte pꝛſciť.Meretrix,quæ multorꝫ libidini patet.Sed accipiet inqt uxorẽ uirginẽ & de genere ſuo.Non alienigenã,ne in mala terra, nobiliũ ſeminũ frumenta degenerent;

A degenerent. Nō meretricem,quæ multis expoſita eſt amatoribus.Nō eiectam, quæ etiam prio
ri coniugio indigna fuit.Non uiduam,ne priſtinarum meminerit uoluptatum:ſed illam animā,
quæ nō habet maculam,neq; rugā,quæ cū Chriſto renata innouatur de die in diē,de qua Apo/
ſtolus loquitur:Deſpondi em̄ uos uni uiro,uirginem caſtam exhibere Chriſto. Nolo diſcipulā
coniugem pontificis,quicq; habere de uetere homine.Si conſurreximus cū Chriſto, ea quæ ſur
ſum ſunt ſapiamus,præteritorum obliti,futurorum auidi.Infelix Simon,quia poſt baptiſmum
de antiquo matrimonio cogitabat,nec ad uirginalem uenerat puritatem,Petri conſortio indi-
gnus fuit.Compuliſti me Fabiola litteris tuis,ut de Aaron tibi ſacerdotio ſcribere & ueſtimētis.
Ego plus obtuli,ut de cibis & primitijs ſacerdotum,& de obſeruatione pontificis præfatiunculā
ſtruerem.Egreſſa de Sodomis,& ad montana feſtinans,non uis habitare in parua urbe Segor.
Tranſcendens proſelytos, præteris Iſraelitas,dimittens leuiticum gradum, & præpete penna
tranſuolans ſacerdotes,ad pontificem uenis.Sed dū ueſtes eius & rationale pectoris diligenter
inquiris,noſtra tibi diſplicuere conſortia. Et tu quidē optato frueris ocio: & iuxta Babylonem
Bethlehemitica forſitan rura ſuſpiras.Nos in Ephrata,tandem pace reddita,uagientem de præ
ſepi audimus infantē: & querimonias eius ac uoculas,ad tuas aures cupimus peruenire. Le-
gimus in Exodo,tabernaculum,menſam,candelabrum,altare,columnas, tentoria, coccum, byſ/
ſum,hiacynthum,purpuram,ex auro,argēto,ære uaſa diuerſa,tabernaculū diuiſum in tria,duo-
decim panes per ſingulas hebdomadas menſæ impoſitos,in candelabro ſeptem lucernas, alta
re hoſtijs holocauſtiſq; expoſitū, crateras,ſcyphos,thuribula,phyalas,mortariola,paxillos,pel-
les rubras,pilos caprarum & ligna imputribilia. Tanta & talia offeruntur in tabernaculo dei: ut
nullus deſperet ſalutē.Alius aurum ſenſuum,alius argentum æloquij,alius uocē æris exhibeat.
Totus mundus in tabernaculi deſcribitur ſacramento. Primum & ſecundum ueſtibulum om/
nibus patet. Aqua enim & terra,cūctis mortalibus data ſunt.In ſanctis uero ſanctorum,quaſi
ad æthera & in cœlum,paucorum introitus & uolatus eſt.Duodecim panes,duodecim menſiū
B ſignificāt circulum.Septem lucernæ,ſeptem errantia aſtra demonſtrant. Et ne longum faciam
(neq; em̄ propoſitum mihi nunc eſt de tabernaculo ſcribere)ueniam ad ſacerdotalia ueſtimen-
ta:& anteq; myſticam ſcruter intelligentiam,more Iudaico,quæ ſcripta ſunt ſimpliciter expo-
nam:ut poſtq; ueſtitum uideris ſacerdotem,& oculis tuis omnis eius patuerit ornatus,tunc ſin/
gulorum cauſas,pariter exquiramus. Diſcamus primum cōmunes ſacerdotū ueſtes atq; pon/
tificum.Lineis fœminalibus,quæ uſq; ad genua & poplites ueniunt,uerenda celantur: & ſupe
rior pars,ſub umbilico uehementer aſtringitur:ut ſi quando expediti mactant uictimas,tauros
& arietes,trahunt portantq; onera,& in officio miniſtrandi ſunt,etiam ſi lapſi fuerint,& fœmo/
ra reuelauerint,nō pateat qđ opertū eſt. Inde & gradus altaris,phibent̄ fieri:ne inferior popu/
lus,aſcendentium uerenda cōſpiciat, uocaturq; lingua Hebræa hoc genus ueſtimēti מִכְנָסַי mi
chenſe, Græce περισκελῆ ,a noſtris fœminalia,uel bracæ uſq; ad genua pertingētes. Refert Ioſe/
phus(nam ætate eius adhuc templum ſtabat:& necdum Veſpaſianus & Titus,Hieroſolymam
ſubuerterant,& erat ipſe de genere ſacerdotali:multoq; plus intelligitur quod oculis uidetur,q;
quod aure percipitur)hæc fœminalia de byſſo retorta,ob fortitudinem ſolere contexi,& poſtq;
inciſa fuerint,acu conſui.Nō enim poſſe in tela huiuſcemodi fieri. Secunda ex lino tunica eſt
ποδήρης, id eſt talaris,duplici ſindone,quā & ipſam Ioſephus byſſinā uocat, appellaturq; כְּתֹנֶת
chetonet,id eſt χιτὼν, qđ Hebræo ſermone in lineā uertit̄.Hæc adhæret corpori,& tā arcta eſt
& ſtrictis manicis, ut nulla omnino in ueſte ſit ruga:& uſq; ad crura deſcēdat. Volo pro legētis
facilitate abuti ſermone uulgato.Solent militantes habere lineas,quas camiſias uocāt, ſic aptas
mēbris & aſtrictas corporibus,ut expediti ſint,uel ad curſum,uel ad prelia,dirigere iacula, tene
re clypeū,enſem librare,& quocūq; neceſſitas traxerit.Ergo & ſacerdotes parati in miniſterium
dei,utuntur hac tunica,ut habentes pulchritudinem ueſtimentorum,nudorum celeritate diſcur
rant. Tertium genus eſt ueſtimenti,quod illi appellant אַבְנֵט abanet, nos cingulū, uel bal-
theū,uel çonam poſſumus dicere.Babylonij nouo uocabulo חֲמִיגִין hemeianin uocant.Diuer
ſa uocabula ponimus,ne quis erret in nomine.Hoc cingulum in ſimilitudinē pellis colubri, qua
exuit ſenectutem: ſic in rotundum textum eſt: ut marſupium longius putes. Textum eſt autē

C ſubtegmine cocci, purpuræ,hiacynthi,& ſtamine byſſino,ob decorem & fortitudinem:atq; ita polymita arte diſtinctum, ut diuerſos flores ac gemmas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris.Lineam tunicam,de qua ſupra diximus inter umbilicum & pectus hoc ſtringunt baltheo,qui quatuor digitorum habens latitudinem,& ex una parte ad crura dependens, cum ad ſacrificia curſu,& expeditione opus eſt,in læuum humerum retorquetur. Quartum genus eſt ueſtimenti, rotũdum pileolum, quale pictum in Vlyxeo cõſpicimus,quaſi ſphæra media ſit diuiſa,& pars una ponat᷑ in capite:hoc Græci & noſtri τιάραμ,nõnulli galerũ uocãt,Hebræi מִצְנֶפֶת miznepheth:nõ habet acumẽ in ſũmo,nec totũ uſq; ad comã caput tegit:ſed tertiã partẽ a fronte inopertã relinquit:atq; ita in occipitio uitta conſtrictũ eſt,ut nõ facile labat᷑ ex capite.Eſt aũt byſſinũ,& ſic fabre opertum linteolo, ut nulla acus ueſtigia extrinſecus appareant. His quatuor ueſtimẽtis,id eſt fœminalib⁹,tunica linea,cingulo,quod purpura,cocco,byſſo,hiacyntho q; contexitur,& pileo,de quo nunc diximus,tam ſacerdotes q; pontifices utuntur. Reliqua quatuor propriè pontificum ſunt, quorum primum eſt mail מְעִיל ,id eſt tunica talaris, tota hiacynthina,ex lateribus eiuſdẽ coloris aſſutas habẽs manicas,& in ſuperiori parte qua collo inducit᷑ aperta,quod uulgo capitium uocant,oris firmiſſimis ex ſe textis,ne facile rũpantur.In extrema parte,id eſt ad pedes,ſeptuaginta duo ſunt tintinnabula, & totidem mala punica, ĩſdem contexta coloribus ut ſupra cingulũ.Inter duo tintinnabula unum malum eſt:inter duo mala, unũ tintinnabulum,ut alterutrũ ſibi media ſint:cauſaq; redditur.Idcirco tintinnabula ueſti apposita ſunt,ut cum ingreditur pontifex in ſancta ſanctorum, totus uocalis incedat, ſtatim moriturus ſi hoc non fecerit. Sextum eſt ueſtimentum quod Hebraica lingua dicitur ephod אֵפוֹד, Septuaginta ἐπωμίδα, id eſt ſuperhumerale appellant. Aquila ἐπίφαμμα, nos ephod ſuo ponimus nomine.Et ubicunq; in Exodo, ſiue in Leuitico ſuperhumerale legitur, ſciamus apud Hebræos ephod appellari. Hoc autem eſſe pontificis ueſtimentum, & in quadam epiſtola ſcripſiſſe me memini: & omnis ſcriptura teſtatur ſacrum quiddam eſſe, & ſolis conueniens
D pontificibus.Nec ſtatim illud occurrat,quod Samuel qui leuita fuit:ſcribitur in regnorũ primo libro habuiſſe ætatis adhuc paruulæ ephod bad,id eſt ſuperhumerale lineum, cũ Dauid quoq; ante arcam domini idem portaſſe referatur.Aliud eſt em̃ ex quatuor ſupradictis coloribus, id eſt hiacyntho,byſſo,cocco,purpura,& ex auro habere contextum:aliud in ſimilitudinem ſacerdotum ſimplex & lineum.Auri laminæ,id eſt bracteæ mira tenuitate tenduntur,ex quibus ſecta fila torquentur,cum ſubtegmine trium colorum,hiacynthi,cocci,purpuræ, & cum ſtamine byſſino: & efficitur palliolum miræ pulchritudinis,præſtringens fulgore oculos in modum caracallarum:ſed abſq; cucullis.Contra pectus nihil contextũ eſt:& locus futuro rationali derelictus. In utroq; humero habet ſingulos lapides clauſos & aſtrictos auro,qui Hebraice dicũtur,ſoom שֹׁהַם,ab Aquila & Symmacho & Theodotione onychini,a Septuaginta ſmaragdi trãſferunt᷑. Ioſephus,ſardonicas uocat,cum Hebræo Aquilaq; conſentiens,ut uel colorem lapidum,uel patriam demonſtraret.Et in ſingulis lapidibus ſena patriarcharum nomina ſunt, quibus Iſraeliticus populus diuiditur.In dextro humero,maiores filĩj Iacob:in læuo,minores ſcripti ſunt:ut pontifex ingrediens ſancta ſanctorum, nomina populi pro quo rogaturus eſt dominũ,portet in humeris. Septimum ueſtimentum eſt menſura paruum,ſed cunctis ſupradictis ſacratius.Intende quæſo animũ:ut quæ dicũtur intelligas. Hebraice uocatur hoſen חֹשֶׁן, Græce aũt λόγιον, nos rationale poſſumus appellare,ut ex ipſo ſtatim nomine ſcias myſticum eſſe quod dicit᷑.Pãnus eſt breuis ex auro & quatuor textus coloribus,hoc eſt ĩſdẽ quibus & ſuphumerale,habens magnitudinẽ palmi per quadrum,& duplex,ne facile rumpat᷑.Intexti ſunt em̃ ei duodecim lapides miræ magnitudinis atq; precij per quatuor ordines:ita ut in ſingulis uerſiculis terni lapides collocent᷑.In primo ordine ſardius,topazius,ſmaragdus ponitur. Symmachus diſſentit in ſmaragdo,ceraunium pro eo trãſferens.In ſecũdo Carbunculus,ſapphyrus,iaſpis.In tertio lyncuri⁹,achates,amethyſtus.In q̃rto chryſolitus,onychinus,berillus.Satiſq; miror cur hiacynthus precioſiſſimus lapis, in horũ numero nõ ponatur:niſi forte ipſe eſt alio nomine lyncurius.Scrutans eos qui de lapidũ ſcripſere naturis atq; gemmarũ,Lyncurium inuenire nõ potui.In ſingulis lapidibus ſecundum ætates duodecim tribuum ſculpta ſunt nomina.Hos lapides in diadema

mate

A mate principis Tyri,& in Apocalypſi Iohannis legimus,de quibus extruitur cœleſtis Hieruſalē:& ſub horū nominibus & ſpecie,uirtutū uel ordo uel diuerſitas indicat. Per quatuor rationalis angulos, quatuor anuli ſunt aurei, habentes cōtra ſe in ſuperhumerali alios quatuor,ut cum appoſitū fuerit λόγιον in loco quē in ephod diximus derelictū,anulus ueniat contra anulum, & mutuo ſibi uittis copulent hiacynthinis. Porro ne magnitudo & pondus lapidū,cōtexta ſtamina rumperet, auro ligati ſunt atq; cōcluſi:nec ſuffecit hoc ad firmitatē,niſi & catenæ ex auro fierēt,quæ ob pulchritudinem fiſtulis aureis tegerentur,haberentq; & in rationali ſupra duos maiores anulos, qui uncinis ſuperhumeralis aureis necterent,& deorſum alios duos:nam poſt tergum in ſuperhumerali cōtra pectus & ſtomachum, ex utroq; latere erant anuli aurei, qui catenis cum rationalis inferioribus anulis iungebant:atq; ita fiebat,ut aſtringeret & ratiōale ſuperhumerali,& ſuperhumerale rationali,ut una textura cōtra uidētibus putaret. Octaua eſt lamina aurea, id eſt ſis zaab צִיץ זָהָב in qua ſcriptum eſt nomē dei Hebraicis quatuor litteris,י iod ה he,ו uau,ה he, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Hæc ſuper pileolum lineū & cōmune omniū ſacerdotū,in pontifice plus additur,ut in fronte uitta hiacynthina conſtringat, totamq; pontificis pulchritudinē,dei uocabulū coronet & ꝓtegat. Didicimus quæ uel cōmunia cū ſacerdotibus,uel quæ ſpecialia pontificis ueſtimenta ſint:& ſi tanta difficultas fuit in uaſis fictilibus: quanta maieſtas erit in theſauro,qui intrinſecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebræis accepimus:& iuxta morem noſtrū, ſpiritualis poſtea intelligentiæ uela pandamus. Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur:ex qbus uniuerſa ſubſiſtūt. Byſſus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari,quia ex eius cochleolis tingitur. Hiacynthus aeri, propter coloris ſimilitudinem. Coccus igni & ætheri, qui Hebraice שָׁנִי ſen appellatur: quod Aquila διάφανον, Symmachus διάβαινον interpretatus eſt. Pro cocco iuxta latinū æloquiū,apud Hebræos tolaath תּוֹלַעַת,id eſt uermiculus ſcribitur:& iuſtū eſſe cōmemorant,ut pontifex creatoris,nō ſolū pro Iſrael,ſed & pro uniuerſo mundo roget:ſi quidē ex terra,& aqua & aere & igne,mūdus iſte cōſiſtit:& hæc elementa ſint omniū. Vnde primū ueſtimentū lineum, terrā ſignificat: ſecundū hiacynthinū,aerem in colore demonſtrans:quia de terrenis paulatim ad excelſa ſuſtollimur:& ipſa ueſtis hiacynthina a capite uſq; ad talos ueniens,indicat aerem de cœlis uſq; ad terram fuſum. Mala autem punica & tintinnabula in inferioribus poſita,fulgura tonitrua q; demonſtrāt: ſiue terrā & aquā,& omniū elementorū inter ſe conſonantiā:& ſic ſibi uniuerſa perplexa, ut in ſingulis omnia reperiantur. Quod aūt ſupradicti colores auro intexti ſunt: id ſignificari uolūt, quod uitalis calor,& diuini ſenſus prouidentia,uniuerſa penetret. Superhumerale & duos lapides,uel ſmaragdinos, uel onychinos,qui deſuper ſunt,& utrūq; humerū tegūt, duo hemiſphæria interpretant:quorū aliud ſuper terrā,aliud ſub terra ſit:ſiue ſolem & lunam,quæ deſup rutilant. Zonā illā qua ſacerdotis pectus artatur & linea tunica,id eſt terra cōſtringit,interꝓtant oceanū. Rationale in medio poſitū, terrā ediſſerunt:quæ inſtar puncti,licet omnia in ſe habeat: tamē a cunctis uallatur elementis. Duodecim lapides,uel zodiacū interpretant circulū,uel duodecim menſes: & in ſingulis uerſiculis, ſingula aſſignāt tēpora, & his ternos deputant menſes. Nec alicui gētilis uideat expoſitio. Nō em ſi cœleſtia & dei diſpoſitionē,idolorū nominib⁹ infamarunt:idcirco dei eſt neganda prouidentia,quæ certa lege currit & fertur,& regit omnia. Nam & in Iob,arcturū & orionem & מַזָּלוֹת maçoloth, hoc eſt zodiacū circulum & cætera aſtrorum nomina legimus,nō quod eadē apud Hebræos uocabula ſint:ſed quod nos nō poſſumus quæ dicuntur,niſi conſuetis uocibus intelligere. Pulchre aūt hocipſum quod in medio eſt, appellat rationale. Ratione em cuncta ſunt plena,& terrena hærent cœleſtibus,imo ratio terrenorum & temporum,caloris & frigoris,& duplex inter utraq; temperies,de cœli curſu & ratione deſcēdit. Vnde & rationale cū ephod fortius ſtringitur. Porro quod dicitur in ipſo rationali δήλωσις eſſe & ἀλήθεια,id eſt manifeſtatio atq; doctrina uel ueritas,hocipſum ſignificat,quod nūq; in dei ratione mendaciū ſit:ſed & ipſa ueritas multis ſignis & argumentis monſtret hominibus,& uſq; ad mortales ueniat. Vnde factū eſt:ut rationem ſolis & lunæ & anni & menſiū & temporum & horarū,tēpeſtatū quoq; ſerenitatis atq; uentorū & rerum omnium noſceremus,accipientes inſitam a deo ſapientiam,& ipſo habitatore atq; doctore,domiciliꝝ ſui nobis & fabricæ ſcientiā de

C mõſtrãte. Sup oia, ciddaris & uitta hiacynthina, cœlũ mõſtrat: & auri lamina quæ in fronte põ/
tificis eſt, inſcriptũ qꝫ nomẽ dei, uniuerſa quæ ſubter ſunt, dei arbitrio gubernari. Idipſum ego
puto ſub aliꝭs nominibus & in Cherubim & quatuor animalibus figuratũ: quæ ita ſibi ꝓmixta
ſunt & hærẽt, ut in uno inueniant᷑ & cætera: & quod inſtãter, & ante ſe uadant, & nõ reuertant᷑.
Labunt᷑ em̃ tẽpora, & præterita relinquentia, ad futura feſtinãt. Quod aũt ſemꝑ in motu ſunt,
illud ſignificãt qđ & philoſophi ſuſpicant᷑, currere mũdũ ſuo ordine, & inceſſabiliter uelut rotã
in ſuo axe torqueri: unde & rota in rota, id eſt tẽpus in tẽpore: & ãnus in ſemetiꝑm reuoluit᷑: &
ipſæ rotæ eleuant᷑ ad cœlũ, & ſup cryſtallũ thronus ex ſapphyro eſt, & ſup thronũ ſimilitudo ſe
dẽtis, cuius inferiora ignea ſunt, ſuperiora electrina: ut demõſtret, quæ inferiora ſunt, igne & pur
gatione indigere: quæ ſurſum, in cõditionis ſuæ puritate ꝑſiſtere. Et quomodo hic in habitu ſa/
cerdotis, auri lamina eſt deſuper: ita in Eçechiele, electrũ in pectore, & in uertice collocat᷑. Iuſtũ
ergo erat (ſicut ſupra ex parte diximus) ut pontifex dei, creaturarũ omniũ typũ portans in ueſti
bus ſuis, indicaret cuncta indigere miſericordia dei: & cũ ſacrificaret ei, expiaretur uniuerſalis cõ
ditio, ut non pro liberis ac parentibus & propinquis, ſed pro cuncta creatura, & uoce & habitu
precaret᷑. Tetigimus expoſitionẽ Hebraicã, & infinitã ſenſuũ ſyluã, alteri tẽpori reſeruãtes,
quædã futuræ domus ſtrauimus fundamẽta. De fœminalibus lineis hoc ſolent dicere, ratio ſe/
minũ & generationis ad carnẽ pertinens, terræ per ea deputatur. Vnde & ad Adã loquit᷑ deus:
Terra es, & in terrã ibis. Cauſaſqꝫ huius rei, quomodo de paruulo ſemine & fœdiſſimis initiꝭ
tanta uel hominũ uel diuerſarũ rerum pulchritudo naſcatur eſſe obuolutas, & humanis oculis
non patere. Legimus in Leuitico, iuxta præceptũ dei, Moyſen lauiſſe Aaron & filios eius: iam
tunc purgationẽ mundi & rerũ omniũ ſanctitatẽ, baptiſmi ſacramenta ſignabant. Non accipi/
unt ueſtes, niſi lotis prius ſordibus: nec ornant᷑ ad ſacra, niſi in Chriſto noui homines renaſcan/
tur. Vinum em̃ nouũ, in nouis utribus mittitur. Quod aũt Moyſes lauat, legis indiciũ eſt. Ha/
D bent Moyſen & prophetas, ipſos audiant. Et ab Adam uſqꝫ ad Moyſen oẽs peccauerunt. Præ/
ceptis dei lauandi ſumus, & cum parati ad indumentũ Chriſti, tunicas pelliceas depoſuerimus,
tunc induemur ueſte linea, nihil in ſe mortis habente, ſed tota candida: ut de baptiſmo conſur/
gentes, cingamus lumbos in ueritate, & tota priſtinorũ peccatorum turpitudo celetur. Vnde &
Dauid: Beati quorũ remiſſæ ſunt iniquitates, & quorũ tecta ſunt peccata. Poſt fœminalia & li/
neam tunicã induimur hiacynthino ueſtimento, & incipimus de terrenis ad alta cõſcẽdere. Hæc
ipſa hiacynthina tunica, a Septuaginta ὑποδύτης, id eſt ſubucula noiatur, & ꝓprie põtificis eſt, ſi/
gnificatqꝫ rationẽ ſublimiũ nõ patere oibus, ſed maioribus atqꝫ ꝑfectis. Hãc habuerũt Moyſes
& Aaron & ꝓphetæ, & oẽs quibus dicit᷑: In montẽ excelſum aſcende tu, qui euangeliças Sion.
Nec ſufficit nobis priorꝫ ablutio peccatorũ, baptiſmi gratia, doctrina ſecretior, niſi habuerimus
& opa. Vnde iungit᷑ & ephod, id eſt ſuphumerale, quod rationali copulat᷑: ut non ſit laxũ, neqꝫ
diſſolutũ, ſed hæreant ſibi inuicẽ & auxilio ſint. Ratio etem̃ operibus, & opa rõne indigent: ut
quod mente ꝓcipimus, ope ꝓpetremus. Duoqꝫ lapides in ſuphumerali, uel Chriſtũ ſignificant
& eccleſiã duodecim apoſtolorꝫ, qui ad p̃dicationẽ miſſi ſunt noia cõtinentes: uel litterã & ſpiri/
tũ, in quibus cõtinent᷑ legis uniuerſa myſteria. In dextra ſpũs, in læua littera eſt. Per litteras ad
uerba deſcendimus, per uerba uenimus ad ſenſum. Quã pulcher ordo, & ex ipſo habitu, ſacra/
menta demonſtrans. In humeris opera ſunt, in pectore ratio. Vnde & pectuſculũ comedunt ſa
cerdotes. Hoc aũt rationale duplex eſt, apertũ & abſcõditũ, ſimplex & myſticũ, duodecim in ſe
lapides habens, & quatuor ordines, quos quatuor puto eſſe uirtutes, prudentiã, fortitudinẽ, iu/
ſticiã & temperantiã, quæ ſibi hærent inuicẽ: & dũ mutuo miſcent᷑, duodenariũ efficiunt nume/
rũ: uel quatuor aníalia, quæ in Apocalypſi deſcribunt᷑ plena oculis, & dñi luce radiãtia mundũ
illuminãt. In uno quatuor, & in quatuor ſingula. Vnde & δήλωσις & ἀλήθεια, id eſt manifeſtatio
uel doctrina & ueritas in pectore ſacerdotis eſt. Cum em̃ indutus quis fuerit ueſte multiplici,
cõſequẽs eſt, ueritatẽ quã corde retinet, ſermone ꝓferre: & ob id in rationali ueritas eſt, id eſt ſci/
entia, ut nouerit quæ docenda ſint: & manifeſtatio atqꝫ doctrina, ut poſſit inſtruere alios, quod
mente cõcepit. Vbi ſunt qui innocentiã ſacerdoti dicũt poſſe ſufficere? Vetus lex nouæ cõgruit:
idipſm Moyſes qđ Apoſtolus. Ille ſacerdotis ſcientiã, ornat in ueſtibus: iſte Timotheũ & Titũ

inſtruit

A instruit disciplinis. Sed & ipse uestimentorũ ordo p̃cipuus. Legamus Leuiticũ. Nõ prius rationale & sic superhumerale, sed ante suphumerale, & deinceps rationale. A mandatis tuis, inquit, intellexi: prius faciamus, & sic doceamus: ne doctrinæ authoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in ꝓpheta legimus: Seminate uobis in iusticia, & metite fructum uitæ: illuminate uobis lumen scientiæ. Primũ seminate in iusticia, & fructũ uitæ æternæ metite: postea uobis sciẽtiam uendicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis superhumerale & rationale habeat: nisi hæc ipsa inter se forti compagine solidentur, & sibiꝝ nuicẽ cõnexa sint: ut & operatio rationi, & ratio operibus hæreat: & his præcedentibus, doctrina sequatur & ueritas. Quatuor elemẽta, dẽ qbus supra diximus, & duos lapides uel onychinos uel smaragdinos: & gẽmas duodecim, quæ ponuntur in rationali, si esset tempus ut discuterẽ, singulorũ naturas & causas tibi exponerẽ: & quid unusquisq; ualeat: & quomodo uirtutibus singulis cõparent: plenius quæsita demonstrarem. Sufficiat, quod & sanctus papa Epiphanius egregiũ sup̃ hoc uolumen ædidit: quod si legere uolueris, plenissimã scientiã cõsequeris. Ego iam mẽsurã epistolæ excedere me intelligo: & excipientis ceras uideo esse cõpletas. Vnde ad reliqua transeo, ut tandẽ finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil em̃ nobis prodest omniũ rerũ eruditio, nisi dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornamur hiacynthinis, sacrato baltheo cingimur, dantur nobis opa, rationale in pectore ponitur: accipimus ueritatẽ, profert sermo doctrinã: imperfecta sunt uniuersa, nisi tã decoro currui dignus quæratur auriga, & super creaturas creator insistens, regat ipse quæ condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostẽditur crucis. Auro legis, sanguis euã geliꝝ preciosior est. Tunc signũ iuxta Eçechielis uocem gementibus figebatur in fronte: nũc portantes crucẽ dicimus: Signatũ est super nos lumen uultus tui dñe. Bis in Exodo legimus præcipiente dño, & Moyse iussa faciente, octo uestium genera pontificis. In Leuitico de septem tantũ
B scriptum est: & refertur quomodo Moyses fratrẽ suũ Aaron illis induerit: de solis fœminalibus nihil dicit: hac (ut arbitror) causa: quod ad genitalia nostra & uerenda, lex non mittit manũ, sed ipsi secretiora nostra & cõfusione digna, tegere & uelare debemus, & cõscientiam puritatis fœminum, deo iudici reseruare. De cæteris uirtutibus (uerbi gratia) sapientia, fortitudine, iusticia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt & aliꝝ iudicare: pudicitiã solam nouit cõscientia, & humani oculi, huius rei certi iudices esse nõ possunt: absq; his qui passim in morem brutorũ animaliũ libidini expositi sunt. Vnde & Apostolus: De uirginibus (inquit) præceptum dñi non habeo: quasi Moyses loquatur: fœminalibus ego non uestio, nec impono alicui necessitatẽ: qui uult sacerdos esse, ipse se uestiat. O quãtæ uirgines, & quãtorũ sperata pudicitia in die iudiciꝝ dehonestabitur: quantorũ infamata pudicitia, a deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus fœminalia, ipsi nostra uerenda operiamus, non quæramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorũ oculis pateant: ne quando intramus sancta sanctorũ, si qua apparuerit turpitudo, morte moriamur. Iam sermo finitur, & ad superiora retrahor. Tãta debet esse scientia & eruditio pontificis dei: ut & gressus eius & motus & uniuersa uocalia sint. Veritatem mente cõcipiat: & toto eam habitu resonet & ornatu, ut quicquid agit, quicqd loquit̃, sit doctrina populorũ. Absq; tintinnabulis em̃ diuersis coloribus & gemmis floribusq; uirtutũ: nec sancta ingredi põt, nec nomẽ antistitis possidere. Hæc ad unã lucubratiũculã cũ iam funis solueret̃ a littore, & nautæ crebrius indamarent, propero sermone dictaui, quæ memoria tenere poterã: & quæ diuturna in rõnali pectoris mei lectiõe cõgesserã: satis intelligens magis me loquendi impetu, cẽq; iudicio scribẽtis fluere, & more torrẽtis turbidũ ꝓferre sermonẽ. Fert̃ in indice Septimiꝝ Tertulliani liber de Aaron uestibus, qui interim usq; ad hãc diẽ a me nõ est repertus. Si a uobis ꝓpter celebritatẽ urbis fuerit inuentus, quæso ne meã stillã illius flumini cõparetis. Non em̃ magnorum uirorum ingeniꝝs, sed meis sum uiribus æstimandus.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

VElamen Mosi.) Verba Pauli sunt ex secunda ad Corinthios epistola cap. 3, quibus significat Iudæos legem Mosaicam ad litteram interpretari, cũ in ea mors sit, in spirituali sensu uita.

Multo magis de iecore.) Repetẽda est negatio, nõ est, alioquin multomagis quadrabat, multo minus. Porro de legibus Iudaicarũ uictimarũ, legis in Leuitico. De uictimis salutaribus.) Nam erant uictimæ pro peccatis, erant & pacificæ. Quo stercora digerunt̃.) Nam quibusdam duo uentres sunt. Et digerũtur posuit, nõ pro concoquunt̃, sed pro disiꝝciunt̃. Adeps quo

C pectus.) Adeps pinguedo est concreta ex sanguine concocto. Vnde qui sanguine carent, carẽt & adipe. Ea si durior fuerit, & plusculũ habuerit terrenæ naturæ, sebum, seu seuũ uocatur. Et pinnula iecinoris.) Habet enim hoc extum prominentes ceu pinnulas, quas nõnulli fibras uocant. Sensus in corde.) Sensus hoc loco non significat, eum sensum, cuiusmodi est auditus, aut uisus, sed ipsam mentem qua intelligimus, quam Græci uocant μοῦμ. Plato in cerebro.) Plato in Timæo, summam animæ partem, quã rationalem uocat, in cerebro ueluti regem in arce collocat: undiq; sensibus ceu satellitibus stipatam, præcipue uisu & auditu. Vim irascibilem statuit in corde, uim concupiscibilem in iecore, uelut in infima corporis parte. Iecur enim infra stomachum est: & stomachus adhæret uentri. Cæterum animæ principale, Hieronymus Græce dixit magis q̃ latine. Nam illi uocant τὸ ἡγεμονικὸν, quod gubernet reliquas animi uires & coherceat. Vnde quod ratio est in homine, id princeps deberet esse in republica. Christus in corde.) Fuit in hac sententia Plinius, ita scribens de corde. Prima domicilia intra se animæ & sanguini præbet, sinuoso specu, & in magnis animalibus triplici, in nullo nõ gemino, ibi mens habitat. Voluptas & cõcupiscentia.) Opinor legendũ uoluntas, nõ uoluptas: ut intelligas eã uim, qua amamus atq; odimus, appetimus ac refugimus: eam in iecore constituunt, in quo sanguinis est officina, & bilem habet ãnexam uelut igniculũ. Indicant hoc & Poetæ. Neq; em̃ mihi cornea fibra est. Et, Siccum iecur ardeat ira. Addit aũt iuxta eos q de physicis disputant, ꝓpterea quod Christus hæc quoq; posuerit in corde. Huius pinnulam.) Voluntas hominis, quoniam uarias res appetit, ac sæpe noxias, uolitare dicitur. Ac uoluntas tandem erumpens per oculos, uelut auis incluſa: tum euolat, cum sese prodit. Nonnulli codices habẽt uolutante pro uolitante: nec mihi displicet ea lectio. Volutat em̃ animus, cum huc & huc uoluitur. Quod autem ait, hanc erũpere p oculos ueluti ꝓspectantẽ e feneſtra, huc respicit, quod Plinius quoq; prodidit, nusq; animi manifestiora eẽ indicia, q̃ in oculis, cũctis animantib⁹, p̃sertim homini. In his moderatiõis, clemẽtiæ, misericordiæ, odij, amoris, tristiciæ, lætitiæq; significatio. Profecto, inqt, in oculis anim⁹ inhabitat.

Igni spũs.) Nã rationẽ Paulus spiritũ uocat, q̃q̃ hic de diuino spũ põt accipi. Appellat̃ ἐπίθεμα.) Epithema sonat additamentũ, siue appositionẽ, ab ἐπιθεῖναι. Verũ e Græcis uoluminib⁹ apparet legendũ eẽ pectusculũ ἐπιθέματος. i. additamẽti. Sic em̃ illa referũt ex authoritate Septuaginta, τὸ γὰρ σκεύμιον τοῦ ἐπιθέματος, & τὸν βραχίονα τοῦ ἀφαιρέματος. i. pectusculũ em̃ additionis, & brachiũ separatiõis. Græci interp̃tes idẽ putãt eẽ ἐπίθεμα & ἀφαίρεμα, id est additamẽtũ & separationẽ, nempe fructũ sacrorũ, q separat⁹ cedebat in cõmodũ sacerdotis. Siue p̃cipuũ & egregiũ.) Qd̃ magis exprimit Hebraica uox quã Græca תְּנוּפָה. Et de priuato.) Hoc ẽ nõ de sacrificio. Fortasse legẽdũ est ad hũc modũ, Aere priuato, de macello publico tribuũt̃. Sacerdotali pugione cõfossus.) Phinees Eleaçari sacerdotis fili⁹, nepos Aaron, cõfodit simul &
D Hebræũ & scortũ Madianitidẽ, pugione p genitalia trãsacto, sicuti legis Nũerorũ cap. 25. Stercoris fine.) Quod hæc oia uertant̃ in stercus, hoc est in turpem & fœdã famã, siue quod ueluti stercora uelit cõtẽni. Quod satagimus.) Hoc refert ad eos, q per mare, p terras, p saxa, p undas uolitant, ut sibi diuitias parẽt. Quarũ omniũ finis est stercus. Nã satagere est, ꝓprie cũ difficultate ac molestia qppiã agere. Vitulũ puluerẽ.) Ita legis Exodi cap. 22. Arripiensq; uitulũ quẽ fecerant, cõbussit & cõtriuit usq; ad puluerem, quẽ sparsit in aquã, & dedit ex eo potum filijs Israel. Debilitate segnes.) Quidã codices habebant insignes, uerũ magis placet segnes, in quo uerbo est allegoria litteræ. Nã debiles appellant̃, q mẽbro sunt mutilo, aut manco. Læso oculo.) Vt strabi, aut lippi, aut luscioſi. Ita Martialis. Lumine læsus. Cutis colore.) Quod accidit icterícis ac leprosis. Ad animæ uitia referunt̃.) Ne nũc quidẽ admittunt̃ ad sacerdotiũ, qui insigni corporis uitio laborant, nisi numerent episcopo. Et quod dolendũ est, multo maior habeẽ horum ratio, q̃ animi uitiorũ. Bibones, scortatores, aleatores, & qui hæc uitia, uultu, cultu, incessu, totoq; habitu præ se ferũt, passim admittũt. Ob claudicatiunculã miserandũ magis q̃ malũ, reijciunt. Neq; damno, quod reijciũt. Neq; em̃ sine causa instituit Anastasius pontifex Romanus, huius nominis primus, ne claudi, cæci, mutili, in clericorũ ordinẽ reciperẽtur. Videbat em̃ passim, si quos habebãt liberos uitio corporis notabiles, hos Christo obtrudere: quos integros, eos cõsecrare mũdo, & principũ aulis. Proinde dignitati cõsulens clericorũ Anastasius, cõstitutionẽ oppoſuit. Sed multomagis dehonestat̃ ordo clericorũ uitæ turpitudine, q̃ corporis uitio. Hic igit̃ erat p̃cipue uigilandũ episcopis. Deniq; si recipiẽdus est qui uitio corporis arcebat̃, nõ is admittendus est qsquis numerat exactã pecuniæ summã, quæ uitiũ illius nõ tollit, sed auariciã alit episcoporũ, sed qui uitiũ corporis, egregijs animi uirtutibus pensarit. Quæ uere uiduæ sunt.) Ita Paulus in priore ad Timotheũ epistola, uere uiduas intelligit, quæ p ætatẽ simul & animi ꝓpositũ castæ sũt, & censu pauperes: & ut his alendis sufficiat ecclesia, uult alias excludi, quæ uel nõ egeãt, uel indignæ sint huiusmodi subsidio. Onesimus.) Hunc seruũ Philemonis, Paulus ad Christũ cõuerterat Pauloq; seruierat in uinculis. Itaq; hũc sũmo studio Philemoni cõmẽdat, in epistola ad eũ scripta, alludẽs ad illius nomẽ, quod Græce significat utilis. Pulsaui, nec aperui.) Pulsaui p metaphorã dixit leuiter attigi. Sacramẽta dixit mysteria, & spirituale sensum, nõ quæ uulgus sacramẽta uocat. Edituí dicunt̃.) Non ipsi sacerdotes, sed reges sacrarũ custodiæ præfecti, quos Græci uocãt ἱεροφάντας, quod & ipsi uescant̃ sacris cibis. Cidarim.) κίδαρίς, siue κίταρις Græce, regiũ pileũ est. Diadema.) Et hoc Græcũ est. διάδημα, id ẽ amiculũ, quo caput regis obligabat̃, a διαδέω, quod est obuincio. Vt deriuet̃ ad eos.) Indicat tropologiæ rationẽ. Cõiugem põtificis.) Pontificẽ hic intellige, ad quẽ mox dicit illã euolasse præteritis omnibus.

Nõ uis habitare in par.) Historia est Geneſis cap. 19. Lot rogat ut sibi liceat fugere in uicinã ciuitatem Segor, quã paruã uocat: ut facilius impetret. Et tamẽ eandẽ nõ paruã, in qua seruãdus esset. Sodomã Origenes interpretat̃, spurcitiã libidinis. Segor, matrimoniũ. At Fabiola ad Christũ ꝓperabat, nõ cogitãs de repetendo matrimonio. Ad tuas aures.) Tacite inuitat illã ad cõtuberniũ Bethlehemiticũ, discesserat em̃ illinc ob incursum Barbarorũ, ut ante testatus est. De ornatu sacerdotali.) Lege Exodi capite. 28. Græce.)

A Græce.) περισκελίς, id est periscelis. Nã hac uoce usus est & Horatius, a περί, quod est circa, & σκέλος crus, quod crurũ partẽ tegat. Quidã habẽt περισκελῆ. ποδήρης.) Id est talaris, a πούς pes, & αἴρω tollo, quod tollatur & porrigat ad pedes. Quale pictũ in Vlysseo cõ.) Apparet Vlysseũ fuisse porticũ, aut basilicã sic ab Vlysse uocatã, in qua diuersæ uestimẽtorũ formæ fuerint depictæ, propterea quod Penelope uxor Vlyssis, hac arte fuerit nobilis, nempe texendarũ uestiũ & auleorũ: si tamẽ hic locus uacat mendo. Nã exẽplaria quædã pro Vlysseo scriptũ habebãt Culisseo. Est Vlyssea ciuitas Hispaniæ, ab Vlysse, ut putãt cõdita, ut testat Strabo libro tertio, quo loco docet, uarijs in regiõib⁹ Vlyssis res gestas depictas fuisse, ad quas appulisset. Mala punica.) Eadem sunt, quæ uulgo granata uocant. Oris firmissimis.) Oras fimbrias uocat. Septuaginta ἐπωμίδα.) Ab ὦμος humerus, & ἐπί super, cõponit ἐπωμίς indumentũ quo tegunt humeri. Ita restituim⁹ ex Græcanicis cõmẽtarijs, in qbus & ἐπωμίδιον inuenimus in eodẽ sensu. Aquila ἔφιμα, siue ἐπέραμμα.) Varie locus hic habebat deprauatus, uerũ ex collatiõe Græcorũ interpretũ, legendũ est, ἐπένδυμα, ab ἐπί sup, & ἐνδύομαι, induor. In modũ caracallarũ.) Caracalla genus est uestis barbaricæ, unde nomẽ imperatori Caracallæ, ut in ipsius refert uita. Vel colorẽ lap.u.p.) Nã Onychini dicti a colore unguis, qui Græce dicit onyx. Et smaragdus, a lucido uirore dicit, μαίρω Græce luceo, addit σ uelut in σμικρός p μικρός, futurũ μαρῶ, inde deriuatiuũ uerbũ μαράσσω & σμαράσσω, hinc nomẽ uerbale σμάραγος, & additiõe δ σμάραγδος. Ita Græcũ etymologicũ in dictione σμάραγδος. Sardonyces aũt a patria dictæ uidẽt Hieronymo a Sardinia, cũ Plinius libro. 37. cap. 7. palam autumet dictas, quasi Sarconychas. Nã σάρξ caro & ὄνυξ unguis, qd' uelut unguem hois carni impositũ repsentẽt. Patriã de patria.) Hæc uerba, de patria, nõ uideo qd ad rem ptineãt. Singulis uersiculis.) Versiculos seriem & ordinẽ uocat qd' uulgo depraua te uocant lineã seu regulã. Sardius.) Hãc ipm opinor, quã Plinius Sardã uocat, testatq; a Sardib⁹ primũ repertã: quãuis Theophrastus Sardij mẽtionẽ faciat. Apparet ex Plinio candidũ esse. Topacius uiridis est teste Plinio.) Quidã dictam putant a Topacio insula rubri maris, quæ qm est nebulosa, cũ a nauigãtibus sæpe quæsita eẽt, hinc nomẽ accepit. Nã τοπάζιν lingua Troglodytarũ quærere significat. Smaragdus.) Et hæc gemma uiret, etiãsi uaria sunt genera. Ceraunius.) A colore fulmineo nomen habet.

Carbunculus.) Carbonis ardentis siue igniti specie est. Vnde & Græce, ἄνθραξ siue ἀνθράκιον, id est carbo, siue carbũculus. Sapphirus.) Cæli colorẽ habet, Græci σάπφειρον uocãt. Iaspis.) Hui⁹ uarius est color, sed pbatissima, cui purpureus est Ligurius.) Haud dubiũ est, quin lyngurius sit legendũ. Hieronymus ingenue fatet se gemmã hanc nõ potuisse reperire apud authores, qui de his tradiderũt, nec mirũ est hoiem tantũ, tantulũ suffugisse lapillũ, cũ aliquoties nõ uideamus & id in quod incurrimus. Quãq; memi
nit Lyngurij Theophrast⁹ in libello περὶ τῶν λίθων, & hũc secutus Plinius libro trigesimo septimo cap. 4.
B Hãc ferũt nasci ex urina lyncis, unde & nomẽ habet. λύγξ animal est, οὖρος, urina. Ea pținus cõcrescit in gẽmã. Sed inuidũ anial pținus egestã urinã terra operit, ne possit ab hoie inueniri, ad multa efficax medicamẽta. Valere eẽm ad elidẽdos uesicæ calculos, & aduersus morbũ regiũ, si gestet, aut ex uino bibat. Nõ est dissimilis electro, siue succino. Nõ eẽm solũ attrahit festucas & lignũ, uerũ & ferrũ, si sit tenuius. Theophrast⁹ huius rei citat authorẽ Dioclem. At Plinius neutri credit hac qdẽ in re: & negat unq; hoc noie gẽmã uisam.

Achates.) A flumine Siciliæ iuxta qd' primũ reperta est, nomẽ inuenit. Et hui⁹ quoq; uaria genera tradit Plinius. Amethystus.) Ab effectu nomẽ habet. Obsistit ebrietati si gestetur, ut author est Plutarchus, μέθυσος ebrius & ἀ particula priuatiua. Quãq; nõ credit Plinius. Est colore candoris purpurei, pellucentis.

Principis Tyri.) Apud Ezechielem cap. 28. Ob pulchritu. fist.) Ego pro fistulis, fibulis legendum arbitror. Quatuor litteris.) Vnde & tetragrãmaton uocatur apud Hebræos, pro quo scribit aliquãdo adonai. Sunt autem eiusmodi litteræ, ut cohærentes nihil sonent יהוה quod Græci ἄφθεγγον appellant, id est ineffabile. Byssus terræ dep.) Nã byssus lini candidissimi genus est. Purpura mari.) Nam purpura piscis est e cuius succo tingit purpureus color. Quẽ primus inuenit Hercules, canis pilis eo tinctis, cũ purpurã deuorasset. Hiacynthus.) Est & flos huius nominis, & gẽma ob coloris similitudinẽ, ceruleus eẽm est lapis, ut flos. Coccus.) Vulgo granũ uocatur & est. Nã coccos Græce significat granũ, hoc addit ardorẽ colori. Diaphanon.) Διάφανον à διαφαίνω, pellucens, siue transluces. Symmachus διάβαινον, int. est,) Legendũ arbitror διάβορον. Nã huius lapilli meminit Theophrastus. In quibusdã codicibus nõ asscribit. Vermiculus.) Hic color est nõ animal. Vnde uermiculata, rubro tincta, qui color igni conuenit.

Arcturũ & orionẽ.) Omniũ astrorũ uocabula pene a gentilibus fabulis habẽt noia, ut Arcturus ab ursa trãslata in cœlũ, Orion, Iuppiter, Mars, &c. Superuacuũ sit hic originẽ fabularũ repetere. Atq; his noib⁹ aliquãdo singulas significant stellas, aliquãdo cõplures iũctas. Linea tænia.) Tænia Græca uox est, significat fimbriam seu uittam. Δήλωσις.) A δηλόω, qd' est, declaro, siue manifesto. Αλήθεια ueritas.) ἀλήθειαν intelligit ueri cognitionẽ, δήλωσιν cõmunicationẽ & doctrinã. Sensuum syluam.) Rudem materiã, syluam uocant, ac nõdum expolitam. Nã ὕλη materia est, & materias latini uocant arbores destinatas ædificijs, sed nondum dolatas. A septuaginta ὑπότιχος.) Ita quidẽ habetur in quibusdã codicibus. Forte legendũ est ὑποχίτων, quod subter tunicam sit. Id eẽm subucula dicitur, imo potius ὑποδύτης, id quod ppemodum ex epistola ad Marcellam, cuius initiũ, Epistolare officiũ, colligitur. Itẽ ex Græcorũ commentarijs.

Excipientis ceras.) Excipere dicunt notarij, qui olim in ceratis scribebant tabulis, ut liceret delere si qd perperam scripsissent. Dictat autẽ is, qui scribenda pronunciat. Vnde colligimus hunc librũ ab Hieronymo nõ scriptum fuisse, sed dictatum. Morte moriamur.) Hoc eẽm additur Exodi. 28. præcepto fœminalium, ac tegendorum pudendorũ, ne iniquitatis rei moriantur. Vniuersa uocalia sint.) At nunc uulgus sacerdotũ ad cætera muti, nihil tinniunt, nisi de decimis accipiendis: & magna pars nihil ex iure pontificio didicit, nisi duplices deberi decimas, prædiales, & personales. Tertulliani de Aaron.) Quin etiã extant super hisce rebus aliquot homiliæ Origenis, unde mutuatus est plæraq; Hieronymus.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

C Quæ de terra ꝓmiſſionis leguntur in ſacris litteris, ea docet potiſſimũ ad allegoriã pertinere, cũ tota Iudæorũ regio per ꝙ̃ anguſta ſit ambitu, tũ multa loca, nõ ſint occupata Iudæis, ꝙ̃uis recẽſeant̃ in ꝓmiſſiõe.

HIERONYMVS DARDANO.

QVæris Dardane Chriſtianorũ nobiliſſime, & nobiliũ Chriſtianiſſime, quæ ſit terra repromiſſionis, quã Iudæi redeũtes ex Aegypto poſſederũt, cũ a maioribus eorũ iam fuerit ante poſſeſſa, ac proinde nõ ſit ꝓmiſſa, ſed reddita. His enim uerbis uteris in calce epiſtolæ tuæ. Quod interrogãs, uideris illud ſentire, qd̃ plurimis noſtrorũ placet, aliã repromiſſionis terrã eſſe quærendã, de qua & Dauid loquit̃ in pſalmo: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Et dñs in euangelio: Beati mites, quoniã ipſi poſſidebunt terrã. Vtiq; Dauid, quãdo hæc cãtabat in ſpũ, in terra repromiſſiõis erat: & nõ ſolũ in Iudææ finibus morabat̃, ſed multarũ in circuitu nationũ victor extiterat, quæ a torrẽte Aegypti, qui eſt Rhinocoruræ, uſq; ad Euphratẽ fluuiũ tẽdebãt̃, dicẽs in alio loco: In Idumæã extendã calciamẽtũ meũ: mihi alienigenæ ſeruient. Quõ ergo ſe credebat accipere, quod iã uictoria poſſidebat? Et ne forſitan legentib9 Iudæis ambiguũ derelinquat, quæ ſit illa terra, quã uidere cupiebat, ipſo ſermone demonſtrat dicẽs: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Ergo terra Iudææ, quæ illius ditionis erat, nõ eſt terra uiuentiũ, id eſt, Abrahã, Iſaac & Iacob, de quibus dñs in reſurrectionis quæſtione dicit: Nõ eſt deus mortuorũ, ſed uiuentiũ: uerũ terra & regio mortuorũ, de quib9 loqt̃ Eçechiel: Anima quæ peccauerit, ipſa morietur: Et, nõ mortui laudabũt te dñe, ſed nos q uiuimus benedicimus dño, q in reſurrectiõe occurſuri ſumus dño ſaluatori, dicente apoſtolo: Hoc eñ dico uobis in ſermone dñi, qñ nos qui uiuimus, q relinquimur in aduẽtu dñi, nõ p̃ueniem9 eos qui dormierũt: de qbus & Hieremias loquit̃: Derelinquẽtes te ſup terrã ſcribẽtur. Quod ꝙ Dauid ꝓmittit: Credo uidere bona dñi: ad ſpiritalẽ nos pſpicue trahit intelligentiã. Quæ eñ bona rex alia reqrebat, aut q̃ indigebat, q tãtæ potẽtiæ fuit: ut partis p illũ opibus, Solomon filius eius (quo nullus in orbe terrarũ ditior fuit) cõtentus eſſet? Sed in terra uiuentiũ bona illa quærebat: quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hois aſcenderũt, quæ p̃parauit dñs diligentibus ſe. Quod aũt in euãgelio dicitur: Beati mites, qñ ipſi poſſidebunt terrã: iuxta litterã ſibi uidetur eſſe contrariũ. Nõ eñ terræ poſſeſſio manſuetor̃ eſt & mitiũ, qui ſæpe etiã a parẽtibus derelicta perdũt ꝓpter manſuetudinẽ: ſed uirorũ fortiũ & uiolentorũ, qui ſunt ad bella prom
D ptiſſimi. Deniq; & in pſalmo quadrageſimo quarto, qui ſub noie Solomonis ad Chriſti eccleſiæq; eius ſacramentũ refertur ſcribitur. Accingere gladio tuo ſup fœmur tuũ potentiſſime. Specie tua & pulchritudine tua: intende, pſperare & regna. Propter manſuetudinẽ & iuſticiã & ueritatẽ, & deducet te mirabiliter dextera tua. Hic eſt q & in alio pſalmo loquebatur: Memẽto dñe Dauid, & omnis mãſuetudinis eius. Et iter̃: Aſſumens mãſuetos dñs. Et apertius in euãgelio: Diſcite a me, quia hũilis ſum & mãſuetus corde. In cuius typũ & Moyſes omniũ hominũ, q erãt ſup terrã mãſuetiſſim9 ſcribitur. Hæc eſt ut diximus terra uiuentiũ, in qua ſanctis uiris atq; mãſuetis bona dñi p̃parantur, quã ante aduentũ in carne dñi ſaluatoris, nec Abrahã, nec Iſaac, nec Iacob, nec prophetæ, & alij iuſti uiri cõſequi potuerunt. Deniq; & Abraham (licet diuerſis locis) cum Laçaro uidetur apud inferos: & Iacob uir iuſtus dicit: Lugens & gemens deſcendam ad infernum. Sanguis Chriſti clauis paradiſi eſt, dicentis ad latronẽ: Hodie mecum eris in paradiſo. Iſta eſt (ut diximus) terra uiuentium, terra diuitiarum & bonor̃ dei, quã primus Adã ꝑdidit & ſecundus Adam inuenit, imo ab illo perditã iſte reſtituit, dicente Apoſtolo: Regnauit mors ab Adam, uſq; ad Moyſen: ſub cuius perſona lex intelligitur, in ſimilitudinẽ præuaricationis Adã, qui eſt forma futuri. Volumus ſcire manifeſtius quæ ſit hæc terra. Legamus Malachiam: Beatos uos dicent oẽs dicit dñs, quoniã eritis uos in terra uoluptaria, quæ ſignificantius græce appellatur τέμπη, quam uel ſancti deſyderãt, uel quæ deo placeat. Eſaias quoq; in hæc uerba conſentit, dicens: Et erit uir abſcondens ſermones ſuos, & apparebit in terra Sion, ſicut fluuius glorioſus in terra ſitienti. Quæ eſt terra Sion, in qua apparebit fluuius glorioſus? Illa uidelicet, de qua idem Dauid in alio pſalmo canit: Glorioſa de te dicta ſunt ciuitas dei. Et iterum: Diligit dominus portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob. Nunquid iſtas portas diligit deus, quas uidemus in cineres, & fauillas eſſe conuerſas? Non dico prudentibus, ſed ne ſtultis

quidẽ

A quidem hoc persuaderi potest. Ego arbitror & illud quod in sexagesimo quarto psalmo legimus: Visitasti terrã,& inebriasti eã,multiplicasti, locupletare eã:Fluui⁹ dei repletus est aquis: parasti cibum illorũ,quoniã sic est præparatio eius:sulcos eius inebria: multiplica genimina illius:in stillicidijs eius lætabit germinans:huic sensui conuenire.Illa em̃ terra quotidie uisitatur a deo & inebriat, cunctisq; plena est diuitijs.De hac fluuius egredit dei, de quo scriptũ est: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei,qui & in descriptione templi Eçechiel mystico sermone narrat:in cuius ripis arbores sunt ex utraq; parte per singulos mẽses nouis frugib⁹ abũdantes.De qua terra & in Prouerbijs uir scripsit sapiẽtissimus:Qui operat terrã suã,implebit panibus. Qd si de hac terra quã cernimus,& quæ magis a peccatoribus possidetur:de qua scriptũ est: Maledicta terra in opibus tuis,aliqs intelligendũ putat:respõdeat quõ hæc possit stare sententia,q operatur terrã suã,implebitur panibus. Quãti em̃ operãtur terrã,& exercent uomere: & tamẽ multis impedientibus causis,egestate cõficiunt & penuria? Sed cõsyderandũ est scriptura qd dicat: Qui operatur terrã suã,quæ proprie iuris sui est,de qua nũq; eijci potest:secundũ quẽ sensum & illud scriptũ est:Redemptio animæ uiri,ppriæ diuitiæ.Et hoc secũdũ litteram sentiri non potest.Quãti em̃ alienis amicor̃q; redimuntur pecunijs? Huius terræ cultores & agricolæ,apostoli sunt, de qbus dicit: Vos estis sal terræ.Et in alio loco: In patientia uestra possidebitis anias uestras:q̃rũ unus uas electionis cõfidentissime loquebat:Dei em̃ cooperatores sumus,dei agricultura,dei ædificatio:& multa alia,quæ idcirco non replico, ne sensum legentis uidear obtundere, & memoriæ illius diffidere. Illud quoq; sollicita mente tractemus,& scripturarum nos doceat authoritas, sanctos huius terræ quã Iudæi terrã repromissiõis autumãt nõ habitatores esse,sed accolas atq; peregrinos. Ex iusti uiri legimus pſona: Aduena sum ego & peregrinus, sicut oẽs patres mei.Qui cũ diu in terræ huius tenebris uersaretur, flebiliter ingemiscit & dicit: Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est,habitaui cũ habitantibus cedar,multũ incola fuit anima mea. Vbicũ q; autẽ habitator terræ legitur,& priora,& media & extrema tractemus,& liquido
B scripturarũ poterit regula cõprobari,semper habitatores terræ peccatores appellari: de quibus in Apocalypsi Iohannis illud exemplũ est: Væ habitatoribus terræ.Abraham ad quẽ primum facta est repromissio,dicente dño: Tibi dabo terrã hanc & semini tuo:iuxta Stephani in Christo primi martyris concionẽ, ne uestigiũ quidẽ pedis huius terræ dicitur accepisse.Ita enim scriptum est: Tunc egressus de terra Chaldæorum habitauit in Carrã:& inde postq; mortuus est pater eius,migrauit in terrã,in qua uos nunc habitatis,& non dedit ei possessionẽ,ne uestigium quidẽ pedis quã repromisit dare ei in possessionem & semini eius post eũ. Ac ne forsitan lectoris tacita cogitatio trahat eum ad illam intelligentiã:ut quod non est datũ parenti, reddatur posteris: uas electionis loquitur ad Hebræos:Fide qui uocatur Abraham,obediuit egredi in locũ quẽ accepturus erat in possessionem:& egressus est nescies quo iret.Fide peregrinatus est in terra promissionis,quasi in aliena:in tabernaculis habitãs cum Isaac,& Iacob,& cohæredibus eiusdem promissionis:expectauit em̃ fundamentum habentẽ ciuitatẽ: cuius artifex & creator deus est. Et iterũ cũ de Abel & Enoch,Noe,Saraq; dixisset,intulit:Iuxta fidem mortui sunt hi oẽs, non acceptis repromissionibus,sed procul eas uidentes & salutantes & confitentes,quia peregrini & aduenæ erant super terram. Qui em̃ hæc loquũtur:ostendunt quod quærãt patriam: & si quidem illius recordabantur,de qua egressi erant:habebant tempus,ut reuerterentur: nunc uero meliorẽ desyderant,id est cœlestẽ.Multisq; in medio sanctis cõmemoratis,ad extremũ intulit:Et hi oẽs testimonium habentes in fide:non acceperunt repromissionem,deo de nobis melius quid prouidente,ne sine nobis perfecti fierent.Accessimus em̃ ad montem Sion & ciuitatẽ dei uiuentis Hierusalẽ cœlestẽ:& multorũ miliũ angelorũ frequentiã & ecclesiam primitiuorũ q scripti sunt in cœlis. Nec me fugit, quod pfidia Iudæor̃ hæc testimonia nõ suscipiat,quæ utiq; ueteris testamenti authoritate firmata sunt. Illud nostris dicendum est: hanc epistolam quæ inscribitur ad Hebræos,non solum ab ecclesijs orientis,sed ab omnibus retro ecclesijs Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli susciꝑi: licet plæriq; eam uel Barnabæ uel Clementis arbitrentur: & nihil interesse, cuius sit: cum ecclesiastici uiri sit: & quotidie ecclesiarum lectione celebretur.Quod si eam latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec

Græcorũ

C Græcorũ quidẽ eccleſiæ,Apocalypſim Iohannis eadẽ libertate ſuſcipiunt:& tamẽ nos utraq; ſuſcipimus:nequaq; huius tẽporis cõſuetudinẽ,ſed ueterũ ſcriptorũ authoritatem ſequentes,qui plærũq; utriuſq; abutunt' teſtimonijs,nõ ut interdum de apocryphis facere ſolent:quippe q & gentiliũ litterarũ raro utant' exemplis, ſed quaſi canonicis,& eccleſiaſticis : reſpõdeant mihi qui hãc terrã(quæ nũc nobis Chriſti paſſiõe & reſurrectione,terra repromiſſionis effecta eſt)poſſeſſam putant a populo Iudæorũ poſtq; reuerſus eſt ex Aegypto,quantũ poſſederit: Vtiq; a Dan uſq; Berſabee, quæ uix centum ſexaginta miliũ, in longũ ſpatio tendit'.Neq; em̃ Dauid & Solomon potentiſſimos reges,exceptis his quos poſt uictoriã in amicitiã receperunt,plus tenuiſſe ſcriptura teſtat'.Et hoc dico:ut taceã qnq; Palæſtinæ ciuitates, Gaçam,Aſcalonẽ,Geth, Accarõ & Açotũ , Idumæos q̃q; a meridiana plaga uix ſeptuagintaqnq; milibus,ab Hieroſolyma ſeparatos,Arabas & Agarenos,quos nũc Sarracenos uocant,in uicinia urbis Hieruſalem.Pudet dicere latitudinẽ terræ repromiſſionis,ne ethnicis occaſionẽ blaſphemandi dediſſe uideamur. Ab Ioppe uſq; ad uiculũ noſtrũ Bethlehem,quadragintaſex milia ſunt: cui ſuccedit uaſtiſſima ſolitudo,plena ferociũ barbarorũ,de quibus dicitur:Cõtra faciẽ omniũ fratrũ tuorũ habitabis: & quorũ facit Poeta æloquentiſſimus mentionẽ.Lateq; uagantes Barcæi,ab Barce oppido:qđ in ſolitudine ſitum eſt:quos nunc corrupto ſermone Afri Baricianos uocant.Hi ſunt qui pro locorũ q̃litatibus,diuerſis nominibus appellant',& a Mauritania per Aegyptũ, Aphricam,Palæſtinãq; & Phœnicẽ Cœlen ſyriã & Oſrhohenem, Meſopotamiam,atq; Perſidẽ tendũt ad Indiam.Hæc eſt Iudææ tuarũ longitudo & latitudo terrarũ: in his gloriaris:ſuper his te per diuerſas prouincias ignorantibus iactitas,ad populum phaleras: ego te intus & in cute noui. Quod ſi obieceris terrã repromiſſionis dici,quæ in Numerorũ uolumine continet',a meridie maris ſali

D narũ p Sina & Cadeſbarne, uſq; ad torrentẽ Aegypti:qui iuxta Rhinocorurã mari magno influit:& ab occidẽte ipſum mare Palæſtinæ,Phœnices,Syriæ Cœles,Ciliciæq; pertẽdit',ab Aquilone Taur̃ montẽ & Zephyriũ uſq; Hemath,quæ appellat' Epiphania Syriæ:ad orientẽ uero per Antiochiã,& lacum Cenereth:quæ nunc Tyberias appellat' & Iordanẽ,qui mari influit ſalinarũ, quod nũc mortuũ dicit': trãs iordanẽ aũt duar̃ ſemis tribuũ poſſeſſio eſt Rubẽ & Gad, & dimidiæ trib9 Manaſſe:Et ego fatebor hæc tibi repromiſſa nõ tradita:ſi obſeruaſſes mãdata dei:& in p̃ceptis illius ambulaſſes,ſi nõ pro omnipotẽte deo coluiſſes Beelphegor,& Baal,Beelçebub & Chamos:quos quia p̃tuliſti deo,oĩa quæ tibi ꝓmiſſa fuerãt pdidiſti.Et mihi in euãgelio ꝓmittũt' regna cœlor̃:quæ inſtrumẽtũ uetus oĩno nõ nominat.Sed ſi nõ fecero,quæ p̃cepta ſunt,nequaq; erit culpa in ꝓmittente,ſed in me qui ꝓmiſſum accipere non merui.Vbi em̃ optio ꝓponit' ad eligendũ,q optari renuis,fruſtra cupias quod ꝓmiſſum eſt.Lege librũ Ioſue & Iudicũ:& quãtis poſſeſſionũ anguſtijs ſis coartatus intelliges.Quid diuerſarũ urbiũ alienigenas cõmemorẽ,quos populus Iudæorũ nõ quiuit expellere de urbibus & ſedib9 ſuis,cũ ipſa metropolis tua prius Ieb9, poſtea Salẽ,tertio Hieroſolyma,& nũc Aelia,Iebuſæos expellere nõ ualuerit; ſed mãſerit cũ eis in ſcandalũ exemplũq; uicinorũ:intãtũ ut ibi tẽplũ tuũ cõditũ ſit,ubi area Orne fuerit Iebuſæi, & ipſum templũ ſeptuaginta milium latomorũ & octoginta miliũ uectorũ; hoc eſt centũ quinquaginta miliũ, exceptis p̃poſitis operũ,præ multitudine habitantiũ tecũ in circũciſor̃, ab ethnicis extructũ ſit. Nec hoc dico in ſuggillationẽ terræ Iudæe,ut hæreticus ſycophanta mentit':aut quo auferã hiſtoriæ ueritatẽ,quæ fundamentũ eſt intelligentiæ ſpiritalis: ſed ut decutiã ſupciliũ Iudæorũ:qui ſynagogæ anguſtias,eccleſiæ latitudini p̃ferunt.Si em̃ occidentẽ tãtũ ſequũt' litterã,& nõ ſpm̃ uiuificantẽ: oſtẽdãt terrã repromiſſiõis lacte & melle manãtem. Sin autẽ per tropologiã dictũ putant pro rerũ omniũ abundantia,& nos terrã confeſſionis terrãq; uiuentiũ,terræ uepriũ p̃feremus,dicente dño ad Moyſen de abiectiõe Iſraelis,& aſſumptione gentiũ:Dimitte me,ut deleam populũ iſtum,& faciã te in gentẽ magnam. Et eodẽ patre ad filiũ: Poſtula a me,& dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã & poſſeſſionẽ tuã terminos terræ.Et apertius per Eſaiam:Parũ tibi eſt,ut ſis puer meus ad ſuſcitandas tribus Iacob,& feces,uel reliquias Iſrael cõgregandas.Dedi te in lucem cunctis gentibus,ut ſis ſaluator uniuerſæ terræ. Ex quo perſpicue demonſtratur,omnia illius populi in umbra & typo & imagine præceſſiſſe: ſcripta autem eſſe pro nobis,in quos fines ſæculi decurrerunt. Multa Iudæe ſcelera commiſiſti:

cunctis

A cunctis circa te ſeruiſti nationibus. Ob quod factũ? Vtiq; propter idololatriam. Cũq; ſeruiſſes crebro, miſertus tui eſt deus: & miſit iudices & ſaluatores, qui te de famulatu Moabitarũ & Ammanitarũ, Philiſtĩm quoq; & diuerſarum gentiũ liberarunt. Nouiſſime ſub regibus offendiſti deũ: & omis tua ꝓuincia, gente Babylonia uaſtante deleta eſt. Per ſeptuaginta ānos, tẽpli ſoli/tudo permāſit. A Cyro rege Perſarum eſt laxata captiuitas. Eſdras quoq; hoc & Neemias pleniſſime referũt. Extructum eſt templũ ſub Dario rege Perſarum atq; Medorum a Zorobabel filio Salathiel & Ieſu filio Ioſedech ſacerdote magno. Quæ paſſi ſitis a Medis, Aegyptĩs, Macedonibuſq; non enũero. Nec tibi adducam in memoriã Antiochum Epiphanẽ crudeliſſimũ omniũ tyrannorũ, nec Gn. Pompeiũ, Gabiniũ, Scaurũ, Varũ, Caſſium, Soſiũq; replicabo, qui tuis urbibus & præcipue Hieroſolymæ inſultauere. Ad extremũ ſub Veſpaſiano & Tito urbs capta, templũq; ſubuerſum eſt. Deinde ciuitatis uſq; ad Hadrianũ principem per quinquaginta ānos manſere reliquiæ. Poſt euerſionẽ tẽpli paulominus ꝑ quadringentos ānos, & urbis & templi ruinæ permanent. Ob quod tantum facinus? Certe nõ colis idola, ſed etiam ſeruis Perſis atq; Romanis, & captiuitatis preſſus iugo, ignoras alienos deos. Quomodo clæmẽtiſſimus quondã deus qui nũq; tui oblitus eſt: nunc per tanta ſpatia temporũ miſerĩs tuis non adducit, ut ſoluat captiuitatem, & ut uerius dicam, expectatum tibi mittat antichriſtũ? Ob quod inquã facinus: & tam execrabile ſcelus auertit a te oculos ſuos? Ignoras? Memẽto uocis parẽtum tuorũ: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros: Et, uenite occidamus eũ, & noſtra erit hæreditas: Et, non habemus regem, niſi Cæſarem. Habe quod elegiſti: uſq; ad finem mũdi ſeruiturus es Cæſari, donec gentiũ introeat plenitudo, & ſic omnis Iſrael ſaluus fiat: ut qui quondã erat in capite, uertatur in caudam. Hæc tibi uir æloquentiſſime in duplicis præfecturæ honore tranſactæ, nunc in Chriſto honoratior, tumultuaria & breui lucubratione dictaui, ne uiderer omnino reticere. Eodẽ em̃ tẽpore, imo eodẽ mihi die, & litteræ tuæ redditæ ſunt, & meæ expetitæ: ut aut tacendũ fuerit, aut incompto æloquio reſpõdendũ: quoꝝ alterꝝ pudoris, alterum charitatis eſt.

B PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

QVæ ſignificantius dicitur τέμπη.) Tempe Græce dicũtur loca amœna gratacq;, opacitate umbroſa, frigore iucunda, uirentia, fontibus irrigua: qualia ueteres deſcribũt inter montes Theſſaliæ, Pelion & Olympum. Ad populum Phaleras.) Carmen eſt Perſij. Cuius dictis Hieronymus libẽter utit. Ad populũ, id eſt apud uulgus phaleras adhibe. Apud me fruſtra feceris, q te totum noui, & intus & in cute, id eſt foris. Quod Palæſtinæ.) Qua Syria cõtingit Arabes, Palæſtinæ uocat. Poſt hanc Iudæa, & Cœle, deinde Phœnice. Syriæ Cœles.) Aliquando Syria pro tota regione, uarĩs diſtincta partibus, aliquando pro una parte accipitur. Iuxta Rhinocoruram.) Oppidum eſt Idumeæ, cuius etiam Plinius meminit. Ipſum mare.) Plinius totũ hoc mare teſtatur appellatum fuiſſe Phœnicium, quod ore Syriæ maritimæ præiacet, nempe Idumææ, Iudææ, deinde Phœnice. Antiochum Epiphanem.) Id eſt illuſtrem, id enim ſonat ἐπιφανὴς Græce. De Antiocho legis in libris Machabæorũ. Nec Pompeium.) Hi ſunt duces, a quibus uexata fuit, & cladibus affecta Iudæorum regio, de quibus qui plenius uolet cognoſcere, legat Egeſippum, & Ioſephum.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Docet quid ſit in libro Regum primo, Ephod bad, apud Hebræos, quod quidam ridicule ſunt interpretati: & quid teraphim.

HIERONYMVS MARCELLAE.

EPiſtolare officiũ eſt de re familiari, aut de quotidiana cõuerſatione aliquid ſcribere: & quodammodo abſentes inter ſe præſentes fieri, dum mutuo quid, aut uelint, aut geſtum ſit nũciant: licet interdum confabulationis tale conuiuiũ, doctrinæ quoq; ſale cõdiatur. Verũ tu dum tota in tractatibus occuparis: nihil mihi ſcribis, niſi qd me torqueat, & ſcripturas legere cõpellat. Deniq; heri famoſiſſima quæſtione propoſita poſtulaſti: ut quid ſentirem ſtatim reſcriberem. Quaſi uero phariſæorum teneam cathedram, ut quotieſcũq; de uerbis Hebraicis iurgium eſt, ego arbiter & litis ſequeſter expoſcar. Nõ ſunt ſuaues epulæ, quæ non placentam redolent: quas non condit Apicius, in quibus nihil de magiſtrorum huius temporis, iure ſuffumat. Sed quia uector & internuncius ſermonis noſtri redire feſtinat, rem grandem celerius dicto cꝫ debeo: licet de ſcripturis ſanctis diſputanti, non tam neceſſaria ſint uerba, cꝫ ſenſus. Quod ſi æloquentiam quæris, Demoſthenes legendus, aut Tullius eſt: ſi ſacramenta diuina, noſtri codices, qui de Hebræo in latinum non bene reſonant per/

uiden/

C uidendi. In fronte epiſtolæ tuæ poſueras,quid ſibi uelit,quod in Regnorum libro primo ſcri/
ptum eſt:Et Samuel puer ſeruiebat ante conſpectum domini, cinctus ephod bad, & diploi/
dem habebat puſillam,quã fecerat ei mater ſua:& afferebat ei de diebus in dies,cum aſcenderet
cum uiro ſuo ſacrificare ſacrificium dierum.Itaq; quæris quid ſit ephod bad,quo futurus ,pphe
ta præcingitur: utrum ne çona: an(ut quidam putant)thuribulum uel genus aliquod ueſtimẽ/
ti ſit.Et ſi ueſtis,quomodo ea præcingitur.Et poſt ipſum ephod,quare adiungitur ei bar. In ſe/
quentibus quoq; legiſſe te ſcribis. Venit homo dei ad Eli,& dicit ei. Hæc dicit dñs: Manifeſte
oſtendi me ad domum patris tui,ex omnibus tribubus Iſrael,cum eſſent in terra Aegypti ſer/
uientes in domo Pharaonis,& elegi domum patris tui ex omnibus tribubus Iſrael mihi in ſa/
cerdotium:ut aſcenderent ad altare meum,& incenderent incenſum,& portarẽt ephod: totũq;
libri ordinem proſecuta,etiam de illo loco exemplar ſumpſiſti,in quo Doec Idumæus iuſſu re/
gis interfecit ſacerdotes.Et conuerſus(inquit ſcriptura)Doec Syrus,mortificauit ipſe ſacerdotes
dñi:& occidit in illa die trecentos qnq; uiros:ſiue(ut in Hebræo legitur)octoginta quinq;,omẽs
qui portabãt ephod: & Nob ciuitatem ſacerdotũ, occidit in ore gladij,a uiro uſq; ad mulierẽ:
ab infante,uſq; ad nutrientem,& uitulum & aſinum & ouem in ore gladij.Et ſaluatus eſt unus
filius Achimelech filij Achitob,& nomẽ ei Abiathar, & fugit poſt Dauid.Non me teneo,quin
problematis ordinem reſponſione præueniam. Vbi nunc legimus,& omnes portantes ephod
bar? Hoc quare ita dixerim,in ſequentibus diſces.Illud quoq; quod ſequitur addidiſti:Et factũ
eſt,cũ fugeret Abiathar filius Achimelech ad Dauid,& ipſe cum Dauid deſcendit in Cæila ha/
bens ephod in manu ſua:& renunciatum eſt Saul,quia uenit Dauid in Cæila:ubi cum regis ad
uentus & ciuitatis timeret obſidio,dixit Dauid ad Abiathar:Defer ephod dñi. Hæc ſunt quæ
de regnorum libro excerpta proponens,ad uolumen Iudicum tranſcendiſti, in quo Micha de
monte Ephraim ſcribitur mille centũ argenti ſidos matri quos illa uouerat reddidiſſe,itaq; ſcul/
ptile inde feciſſe & cõflatile.Et addis hæc poſt modicum uocari ephod & theraphim,cũ utiq; ſi
çona ſit,aut ueſtimẽti genus,ſculptile atq; conflatile eſſe non poſſit. Agnoſco errorẽ pene om/
nium latinorum:putantium ephod & theraphim,quæ poſtea nominãtur,de hoc argẽto quod
Micha matri dederat fuiſſe conflata, cum ſcriptura ſic referat. Et accepit mater eius, haud du/
bium,quin Michæ,argentum,& dedit illud cõflatori,& fecit illud ſculptile,atq; conflatile quod
D fuit in domo Michæ, & uir Micha & domus eius dei,& fecit ephod & theraphim, & impleuit
manum unius de filijs ſuis,& factus eſt ei in ſacerdotem.Si autem putas ea quæ ſuperius appel
lata ſunt ſculptile atq; conflatile,ephod & theraphim deinceps nominari,diſce eſſe nõ eadem.
Siquidem poſt matris idolũ,quod dicitur ſculptile atq; conflatile, fecit Micha ephod & thera/
phim,ſicut ex conſequentibus approbatur.Et reſponderunt quinq; uiri qui abierant conſydera
re terrã: & dixerunt ad fratres ſuos: Ecce noſtis quia eſt in domibus iſtis ephod & theraphim
& ſculptile atq; cõflatile. Et poſt multa quæ in medio prætermiſiſti:Et aſcenderũt(inquit)qnq;
uiri,& illuc irruerunt,& ſumpſerunt ſculptile atq; conflatile,ephod & theraphim.Et ſexcenti ui/
ri qui cincti erant uaſis bellicis,ingreſſi ſunt domum Micha,& ſumpſerunt ſculptile atq; confla
tile,ephod & theraphim. Coarguuntur eorum opiniones,qui ut indiſſolubilem facerent quæ/
ſtionem,ephod argenteũ putauerunt.Illud breuiter attende,quod nunq; niſi in ſacerdotio no
minet. Nam & Samuel qui illo cinctus refert,leuites fuit,& ſacerdotes Nob bad, id eſt dignita
tis ſuæ inſigne portabant.Et(quod in latinis codicibus nõ habet)quãdo Dauid fugiens a Saul
uenit ad Achimelech,& gladium poſtulauit dicens: Vide ſi eſt ad manum tuam lancea & gla/
dius,quoniam gladium meum, & uaſa mea non ſuſtuli in manu mea: reſpondenſq; ſacerdos
dixit: Ecce gladius Goliath alienigenæ, quẽ percuſſiſti in ualle Terebinthi,& hic inuolutus eſt
ueſtimento poſt ephod in ſacrario,utiq; ephod conditum ſeruabatur. Hoc quoq; quod nunc
poſuimus ubi ſculptile & conflatile legitur:licet idolum ſit:tamen quia per errorem religio puta
batur, ad uenerationem eius, ſicut ad dei myſterium, ephod & theraphim inſigne conficitur.
Theraphim quid ſit, ſi ſpatium dictãdi fuerit,proſequemur. Nunc interim de Ephod,ut cœ
pimus explicandum eſt. In Exodo ubi Moyſi præcipitur,ut ſacerdotalia iubeat fieri ueſtimen/
ta:poſt cætera legitur: Et hæſtolæ quas faciãt,pectorale,& ſuperhũerale & tunicas κοσυμβότας &

ciddarim

A cidarim & cinctorium. Vbi autem nos posuimus superhumerale, in Græco ἐπωμίδα Septuaginta interpretes transtulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi ueniat uestimentum. Deinde iungitur: Et hi accipient aurum & hiacynthum & coccum & purpuram & byssum, & facient superhumerale de bysso torta, opus textile uariũ. Quid plura? Totus Exodi liber hac uestium plenus est specie. Nam & in fine eiusdem uoluminis scribitur: Et fecit omnis sapiens in operibus stolas sanctorum, quæ sunt Aaron sacerdotis, sicut dominus præcepit Moysi. Et fecerũt suphumerale de auro & hiacyntho & purpura & cocco & bysso retorta. Sed quia in Exodo hoc genus uestimenti præcipitur tantum ut fiat, & postea factum refertur, non tamẽ eo Aaron uestitur: in Leuitico quomodo sacerdotalibus uestimentis indutus fuerit, explicat. Et applicuit Moyses Aaron & filios eius, & lauit eos aqua, & uestiuit eum tunica, & cinxit eum çona & uestiuit eum ὑποδύτην, quod nos subtunicalem, siue tunicam, qua subtus uestitus est possumus interpretari. Et imposuit ei superhumerale (inquit) & cinxit eum secundum facturã superhumeralis, & cõstrinxit eam in ipso. Vides itaq; hoc Aaron suphumerali cingi, quomodo Samuel ephod bad illo, nescio quo, cingebatur. Sed ne te longius traham, hanc habe sententiã. Vbicũq; in Septuaginta interptibus, hoc est in codicibus nostris ἐπωμίς, id est suphumerale legit, in Hebræo scriptũ est ephod. Q d'quare alibi interptari uoluerint, & alibi ininterptatũ reliquerint, nõ est mei iudicij: cũ hoc ipm in pluribus fecerint: ut quæ alibi aliter atq; aliter expressserant: nouissime trãslationis uarietate lassati, ipa Hebræa uerba posuerint. Aqla aũt id quod illi ἱμάτιον dixerũt, ἐπένδυμα & ἐνδύμα dixit, quod scilicet tunica est, & quod Hebræo sermone uocatur מְעִיל mail superiorem tunicam, ἔμδυμα uero, id est ἔνωμις, quod Hebraice dicitur ephod, cum superius pallium significet: quo tota sacerdotalis protegatur ambitio. Quæras forsitan, si ephod sacerdotale

B sit pallium: quare in quibusdam locis addatur bar. Audiens bar, risum tenere non possum. Nã cum apud Hebræos dicatur bad, ipsos quoq; Septuaginta interpretes sic transtulisse manifestũ sit: ut pro bad bar scriberetur, error obtinuit. בַּר Bad autem Hebraica lingua linum dicitur: licet linum פִּשְׁתָּה pistha significantius exprimatur. Deniq; ubi nos legimus, & face eis fœmoralе lineum: ut operiant carnis turpitudines, a lumbis usq; ad crura eorum: in Hebræo pro lineo bad ponitur. Qua specie uir quoq; ille qui Danieli monstratur, indutus est: Et extuli oculos meos, & uidi: & ecce uir unus uestitus est baddim, quo plurali numero uestes lineæ nuncupantur. Propterea autem Samuel & octoginta quinq; uiri sacerdotes, ephod lineũ portasse referunt: quoniam sacerdos magnus solus habebat licentiam ephod, non lineo uestiendi: uerum (ut scriptura cõmemorat) auro, hiacyntho, purpura, cocco, byssoq; contexto. Cæteri habebant ephod, non illa uarietate distinctum, & duodecim lapidibus ornatum, qui in humero utroq; residebãt: sed lineum & simplex, & toto candore purissimũ. Verum quia supra promiseram, me si spacium dictãdi fuisset: de theraphim quoq; breuiter disserturum: nec quisq; interim interpellator aduenit: Scito theraphim ab Aquila μορφώματα interpretari, quas nos figuras, siue figurationes possumus dicere. Nam in eo loco, quando Saul misit nuncios, ut acciperent Dauid: & responderunt uexari illum grauiter, misit rursum dicens: Afferte illum in lecto ad me, ut occidam illum: & uenerunt nuncij, & ecce cenotaphia in lecto: pro cenotaphijs, in Hebræo theraphim, id est μορφώματα posita sunt: & non decor caprarum, ut nostri codices habent, sed puluillus de caprarum pelle consutus, qui intonsis pilis, caput inuoluti in lectulo hominis mentiretur. Vt autem utriusq; sermonis ueritatem pariter explicem, in Osee comminatur deus se a populo fornicante omnem gratiam ablaturum, dicens: quod diebus multis sedebunt filij Israel sine rege & principe, sine sacrificio, sine altari, & sine sacerdotio & manifestationibus. Pro sacerdotio & manifestationibus in Hebræo est, sine ephod, & sine theraphim, sicut Theodotion & Symmachus trãstulerunt. Ex quo intelligimus in ephod, iuxta Septuaginta quoq; qui sensum magis, q̃ uerba interpretati sunt, sacerdotium interpretari. In Theraphim uero, id est, figurationibus uel figuris, uaria opera, quæ theraphim uocantur intelligi. Nam & in Exodo cæterisq; locis, ubi describuntur uestes plumaria arte contextæ, opus Cherubim, id est uariũ atq; depictum esse factũ describitur: ita tamen, ut ו uau litteram Cherubim non habeat: quia ubicunq; cũ hac littera scribitur, animalia magis q̃ opera significat. Iuxta igitur hũc sensum & Micha cũ

C ueſte ſacerdotali,cætera quoq; quæ ad ſacerdotalia pertinent ornamenta,per theraphim fecíſſe monſtratur.Quã uellem nunc tibi omnem habitum ſacerdotalem exponere, & per ſingulas ueſtium ſpecies,diuina oſtendere ſacramenta.Verum quia in hoc ipſo breuitatem epiſtolæ exceſſimus,& Ioſephus ac Philo uiri doctiſſimi Iudæorum, multiq; de noſtris id latiſſime proſecuti ſunt,quorũ,ut aiunt,uoce audies me.Quæ de cætero uelis,præſens percontator præſentem: ut ſi quid forte neſcimus,ſine teſte,ſine iudice in fida aure moriatur.Nos(ut ſcis)Hebræorum lectione detenti,in latina lingua rubiginem obduximus,intantum, ut loquentibus quoq; nobis ſtridor quidam non latinus interſtrepat.Vnde ignoſce ariditati:& ſi imperitus ſum(inquit)ſermone Apoſtolus:ſed non ſcientia.Illi utrũq; non deerat,& unum humiliter renuebat.Nobis utrũq; deeſt, quia & quod pueri plauſibile habueramus amiſimus,nec ſcientiã quã uolebamus conſecuti ſumus, iuxta Aeſopici canis fabulam,dum magna ſectamur,etiam minora perdẽtes.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

NOn ſunt ſuaues epulæ.) Locus hic in omnibus ferme codicibus uarie deprauatus habebat. Quidam ita ſcriptum habebant: Quæ nõ placent ac redolent.Mihi conferenti ueterum exemplarium ueſtigia,uidetur ita legendũ.Non ſunt ſuaues epulæ,quæ non placentã redolẽt, quas non condijt Apitius, in quibus nihil de magiſtrorum huius temporis iure ſuffumat. Placenta cibi genus eſt,olim in delitijs habitum. Apitius diligentia rei culinariæ,nobilitatẽ emeruit.Cuius extant & commentarij nonnulli,de coquẽdis & condiendis cibis.Hunc Plinius altiſſimũ nepotũ gurgitẽ uocat. Meminit huius & Iuuenalis. Qm igitur paulo ſuperius cõparauit colloquiũ quod per epiſtolas fit conuiuio: nunc memor metaphoræ,uocat lectorem faſtidioſum conuiuam, cuius palato nihil ſapiat,niſi uehementer exquiſitum,ac uarijs æloquentiæ condimentis edulcatum.Nam res ipſa,ueluti cibus eſt:ornamenta dicendi, condimentum. Non bene reſonant.) Hic apte reſonant,tanq; repercuſſu,ſonũ in alia lingua reddant. Et Samuel puer.) Hic locus eſt primo Regum libro capite ſecundo.

Quare adiungitur ei Bar.) Sic enim illa per errorem propoſuerat,cum utiq; bad, non bar ſit legendũ.

Doech Idumæus.) Doech Græci per κ ſcribunt,Hebræi per g.Cæterum hiſtoria habetur primo Regũ

D libro, capite.21.& .22. Ephod bar.) Rurſum irridet indoctam lectionẽ, cũ bar in his locis quos citauit, nuſq; inueniat apud Hebræos,nec apud græcos,ſed ephod bad,ſiue ephod lineo. Trãſcendiſti.) Apte,quoniã præpoſtero uoluminũ ordine.Extat aũt cap.17. Sacerdotes nobat.) Exiſtimo legendum, ſacerdotes No, bad.Nam Hebræis No uocatur ea ſacerdotum ciuitas. Niſi mauis Nobæ,ſiue Noba, ut pro id eſt,legas,id,omiſſo uerbo. Pectorale & ſuperhu.) Pectorale,quod Græci uocant περισκέλιον,ſuphumerale,ἐπωμίδα,ſiue ἐπωμίδιον: Et tunicas κοσμίτας.)Ex ueſtigijs exẽplariũ deprẽdim⁹ κόσυμβότας, coſymbos eſſe,ſiue coſymbe genus eſt ueſtimẽti.Cui⁹ meminit & Suidas. Et ueſtiuit eũ ὑποδύτην.) Quã latini ſubuculam uocant: nempe ueſtem qua ſubter tunicam utimur,Græci uocant ὑποδύτην, quod ſubter induatur. Aquila autem,id quod illi, ἱμάτιον dixerunt.) Mirũ q; hic locus ſit deprauatus,in omnibus exemplaribus.Arbitror autem legendum ad hunc modum,ne lectorẽ tam diu torqueam q; ipſe tortus fui: Aquila autem, quod illi ἱμάτιον dixerunt & ἐπίρραμμα,id eſt ueſtimẽtum & ſubterueſtimentum,ἔνδυμα dixit,& ὑπένδυμα,quod ſub tunica eſt,& quod Hebræo ſermone uocat mail מעיל,ἐπένδυμα,id eſt ſuperiorẽ tunicam,ἐπωμίς uero, quod Hebraice dicitur ephod,cum ſuperius pallium ſignificet &c. μορφώματα.) Id eſt figurationes,ſiue formationes,a uerbo μορφόω. Cenotaphia.) κενὸς inanis,τάφος ſepulchrum,unde κενοτάφια dicuntur monumenta & ſtatuæ repreſentantes ueluti ſepultum,cum illic corpus illius non adſit, cuiuſmodi erat Achilli in Cheroneſo. Quorum, ut aiunt,uoce.) Hoc eſt,illi pro me tibi narrabunt:ut cum dicimus ſalutabis illum meis uerbis. Præſens percontator præſentem.) Percontator hic uerbum eſt,non nomen uerbale. Sine teſte,ſine iudice.) Legi poteſt,& ſine indice, hoc eſt ſine eo qui prodat quod dixerim. Iuxta Aeſopici canis fabulam.) Extat apologus de cane,qui cũ umbrã uidiſſet in aqua maiorem,dum ad eam diducto ritu inhiat,hoc quoq; carnium,quod ore tenebat amiſit.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Hiſtoriam de iudicio Solomonis,per allegoriam interpretatur,de eccleſia ex gentibus congregata,& ſynagoga Iudæorum.

SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Carnis mentitur affectus.) Mentitur dixit pro imitatur,effingit,ac præ ſe fert: diſſimulãs ſe ſcire, quod ſciebat. Eleganter autem abuſus eſt hoc uerbo. Iam ſi quis malicioſe uelit interpretari, quẽadmodum uidemus facere quoſdam,nonne blaſphemum ſit dicere Chriſtum mentiri? Et tamen hoc pie dixit Hieronymus, neq; uociferamur propoſitionẽ male ſonare. Sæpe ſtilum uertas iterum &.) Abuſus eſt Horatiano carmine.

HIERONYMVS RVFFINO.

MVltum in utrãq; partem crebro fama mentitur, & tam de bonis mala, q; de malis bona, falſo rumore concelebrat. Vnde & ego gaudeo quidem ſuper teſtimonio erga me ſanctitatis tuæ & amore ſancti preſbyteri Euſebij: nec dubito quin mẽ publice

A publice prædicetis,ſed tacitū ueſtræ prudentiæ iudicium pertimeſco.Itaq; obſecro,ut magis me mineritis mei, & dignū ueſtra laude faciatis.Quod primus ad officium prouocaſti,& mihi ſecū dæ in reſcribendo partes datæ ſunt,non uenit de incuria in amicos,ſed de ignorantia. Si enim ſciſſem,præoccupaſſem ſermonem tuum.Interpretatio iudicij Solomonis ſuper iurgio duarū mulierum meretricum,quantum ad ſimplicem hiſtoriam pertinet,perſpicua eſt:quod puer annorum duodecim contra ætatis ſuæ menſuram de intimo humanæ naturæ iudicarit affectu. Vnde & admiratus eſt & pertimuit illum omnis Iſrael,quod ſcilicet eum manifeſta non fugerent,qui tam prudēter abſcondita deprehendiſſet.Quātū aūt ad typicos pertinet intellectus dicente apoſtolo:Hæc omnia in figura contingebant illis(ſcripta ſunt autem de nobis,in quos fines ſæculorum decurrerunt) quidam græcorum autumant ſuper ſynagoga & eccleſia ſentiendum:& ad illud tempus cuncta referenda,quando poſt crucem & reſurrectionem,tam in Iſrael q̄ in gentium populo uerus Solomon,id eſt pacificus regnare cœperit. Quod autem adulteræ & meretrices,ſynagoga & eccleſia dicant̄ in ſcripturis,nulla dubitatio eſt, & hoc prima fronte uidetur eſſe blaſphemum.Cæterum ſi recurramus ad prophetas,Oſee ſcilicet qui accepit uxorē fornicariā,& generat filios fornicatiōis, & deinde adulteram:& ad Eçechiel qui Hieruſalē,quaſi meretricē arguit, quod ſecuta ſit amatores ſuos,& diuaricauerit oīm trāſeunti pedes,lupanarq; in loco celebri extruxerit:animaduertemus Chriſtum,idcirco ueniſſe,ut meretrices donaret matrimonio,& de duobus gregibus unum ouile faceret:medioq; pariete deſtructo,in eaſdem caulas oues prius morbidas congregaret.Hæ ſunt duæ uirgæ,quæ iunguntur in Eçechiel,& de quibus per Zachariam dominus refert:Et aſſumpſi mihi duas uirgas,unam uocaui decorem,& alteram uocaui funiculos,& paui gregem.Mulier quoq; illa meretrix in euangelio,quæ pedes Ieſu lachrymis lauat,crine detergit,& cui peccata oia dimittunt̄, manifeſte pingit eccleſiā de gentibus congregatā. Hæc idcirco in prima fronte replicaui:ne cui uideat̄ incongruū,ſi ſynagoga & eccleſia meretrices dicant̄: quarū una Solomonis iudicio,filij poſſeſſiōe donata eſt.Prudēs quæ
B rat auditor,quō meretrix ſit eccleſia:quæ non habet maculam,neq; rugam? Non dicimus eccleſiam permanſiſſe meretricē, ſed fuiſſe.Nam & in Simonis leproſi domo ſaluator ſcribitur iniſſe conuiuium:utiq; non quia leproſus erat eo tempore quo habebat hoſpitem ſaluatorem, ſed quia leproſus ante fuerat. Matthæus quoq; in catalogo apoſtolorum publicanus dicitur: non quo permanſerit publicanus poſt apoſtolicam dignitatem, ſed quia prius fuerit publicanus:ut ubi ſuperabundauit peccatum,ſuperabundaret & gratia. Simulq; conſydera quid dicat eccleſia cōtra ſynagogam calumniatricem:Ego & mulier hæc habitabamus in domo una. Poſt reſurrectionem em̄ domini ſaluatoris,una de utroq; populo eccleſia congregata eſt:& q̄ elegāter:Peperi, inquit,apud eam in cubiculo.Eccleſia em̄ de gentibus,quæ nō habebat prius legē & ꝓphetas,peperit in domo ſynagogæ:nec egreſſa eſt de cubiculo,ſed ingreſſa. Vnde dicit in Cāticocanticorum:Introduxit me rex in cubiculum ſuum.Et iterum:Et quidē non ſpernam te. Aſſumens introducam te in domum matris meæ,& in cubiculum eius quæ me genuit. Tertia aūt die:Poſtq̄ ego peperi,peperit & hæc.Si conſyderes Pilatum lauantē manus atq; dicentē:Mundus ego ſum a ſanguine iuſti huius: ſi centurionem ante patibulum cōfitentem: Vere hic erat filius dei:ſi eos qui ante paſſionem per Philippum dominū uidere deſyderant: haud ambiges primam peperiſſe eccleſiam:& poſtea natum populum Iudæorum,pro quo dominus precabatur:Pater ignoſce eis,quod em̄ faciunt,neſciunt. Vnaq; die credidere tria milia:& alia die quinq; milia. Et eramus ſimul(multitudinis enim credentium erat cor unum, & anima una)nulluſq; alius in domo nobiſcum,exceptis nobis duabus,non blaſphemantium Iudæorum, non gentilium idolis ſeruientium.Mortuus eſt autem filius mulieris huius nocte.Dum em̄ legis ſequitur obſeruantiam,& gratiæ euāgelij, iugum Moſaicæ doctrinæ copulat,tenebrarum errore cooperta eſt.Oppreſſitq; eum mater ſua dormiens,quæ non poterat dicere:ego dormio,& cor meum uigilat.Media nocte conſurgens,tulit filium de latere eccleſiæ dormientis, & in ſuum collocauit ſinum.Relege totam ad Galatas Apoſtoli epiſtolam,& animaduertes quomodo filios eccleſiæ ſuos facere ſynagoga feſtinet: & dicat Apoſtolus:Filioli mei quos iterum parturio,donec Chriſtus formetur in uobis. Viuum tulit,nō ut poſſideret,ſed ut occideret.Non em̄ amore fecit hoc

C filij, sed æmulæ odio, & suum mortuum per legis cerimonias in sinum ecclesiæ suppositum. Longum est si uelim singula percurrere, quomodo per apostolum Paulum, & ecclesiasticos uiros intellexit ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in lege: & in luce cognouerit, quē in tenebris non uidebat. Inde iurgium ortum est præsente rege, altera dicente: filius tuus mortuus est, meus autē uiuit: altera respondente, mentiris, filius quippe meus uiuit, & filius tuus mortuus est: atq; in hunc modum, contendebant coram rege. Tūc rex Solomon (qui manifeste saluator accipit, secūdū psalmū septuagesimū primū, qui titulo Solomonis inscribitur: ubi nulla dubitatio est: quin cuncta quæ dicantur, nō Solomoni mortuo, sed Christi cōueniant maiestati) simulat ignorantiam, & humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus: sicut in alio loco: Vbi posuistis Laçarum? Et ad mulierem fluentem sanguine, quis me tetigit? Gladiū postulat, de quo dixerat: Nolite putare quod uenerim pacem mittere super terram: non ueni pacem mittere, sed gladium. Veni em̄ diuidere hominem contra patrem suum, & filiam contra matrem suā, & nurum contra socrum suam: & inimici hominis domestici eius: & tentat naturā naturæ dominus, uultq; secundum utriusq; uoluntatem, uiuentem filium in legem gratiamq; diuidere: nō quod probet, sed quod ad arguendum calumniam synagogæ, hoc uelle se dicat. Illa quæ nolebat ecclesiæ filium in gratia uiuere, nec per baptismum liberari, libenter habet diuidi puerum: non ut possideat, sed ut interficiat. Ecclesia quæ scit suum esse, libenter concedit æmulæ, dum uiuat saltem apud aduersariā: ne inter legē diuisus & gratiā, saluatoris mucrone feriatur. Vnde dicit Apostolus: Ecce ego Paulus dico uobis, quod si legē obseruatis, Christus uobis nihil prodest. Hæc sub allegoriæ nubilo dicta sunt. Cæterum optime nouit prudentia tua, non easdem esse regulas in Tropologiæ umbris, quæ in historiæ ueritate. Quod sicubi pedem offendimus, & sapiēti lectori friuolū uideat esse quod scripsimus, culpam in authorē referat. Nos em̄ & hæc ipsa in lectulo decumbentes, longaq; ægrotatione confecti, uix notario celeriter scribenda dictauimus: non ut impleremus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, uideremur negare. Ora nobis a domino sospitatem, ut post duodecim menses, quibus iugi languore confectus
D sum, possim aliquid dignum uestræ scribere uoluntati: & ignosce si scatens oratio, cursu non solito fluat. Non em̄ eodem lepore dictamus quo scribimus: quia in altero sæpe stilum uertimus, iterum quæ legi digna sint scripturi: in altero quicquid in buccam uenerit celeri sermone conuoluimus. Caniniū libenter uidi, qui narrare tibi poterit q̄ difficile & periculosum manus dexteræ usq; in præsentem diem quo ista dictaui uulnus sustinuerim.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Ex annorum supputatione, docet Solomonem & Achaç ante pubertatis annos genuisse liberos. Verum ab huiusmodi quæstionibus anxie tractandis dehortatur, quod in littera nihil sit fructus, in allegoria plurimum.

SCHOLIVM

Cum in benedictionibus.) εὐλογίας Paulus beneficiola uocat, ultro missa amicis, siue a colligendo, siue qd' bene ominatis uerbis, eiusmodi donare oporteat. Linguæ tenere uernaculæ.) Id est Hebraæ, quæ propria est eius historiæ, & ad quam summū in difficultatibus est suffugium. Lustralibus hostijs.) Lustrare expiare est: unde hostiæ lustrales quibus expiabatur portentum, numē aliquod offensum indicās.

Non tam studiosi q̄ ociosi.) Si ociosum est in his torquere simul ac torqueri quæstionibus, quæ tamen ad historiæ sacræ ueritatem pertinent, quid sentiendum de nōnullis quodlibeticis cōtrouersijs, quæ nec finem habent ullum, nec usum?

HIERONYMVS VITALI

Enon nauclerus, per quē mihi dicis tuæ sanctitatis litteras esse transmissas: unam tantum & breuem epistolam beati papæ Damasi amabilis reddidit, solita munuscula continentem. Satisq; miror quid causæ fuerit: ut cū in benedictionibus & tuis & illius perferendis fidelis extiterit, in retenta epistola negligens cōprobetur. Neq; em̄ te falli arbitror discipulum ueritatis, nisi forte græco homini latinus sermo inter chartulas oberrauit. Itaq; ad secundam rescribo epistolam, quā mihi sanctus filius meus Heraclius diaconus reddidit, in qua inter cætera deprecaris: ut exponam tibi causas, quare Solomon & Achaç undecim annorū, filios genuisse dicantur. Si em̄ duodecimo āno Solomon sup Israel accepit

A accepit imperium,& quadraginta annis regnauit in Hieruſalē: filiuſq; eius Roboam cum quadrageſimum annū ageret ætatis,patri ſucceſſit in regnum: perſpicuum eſt undecim ānorū fuiſſe Solomonem, ſiue decem, quia decem menſes a cōceptu uſq; ad partum ſibi mater uendicat. Rurſum Achaz filius Ioathan cum uiginti eſſet annorꝝ,rex conſtitutus eſt ſuper duas tribus,id eſt Iudam & Beniamin,regnauitq; annis ſedecim:quo mortuo,Eçechias cum uiceſimū & quintum annum ageret ætatis,patri ſucceſſit in regnum.Ex quo intelligitur Achaz quoq; undecimo ſiue decimo anno,Eçechiam filium procreaſſe.Et ſi quidem in hiſtoriꝭ aliter haberent Septuaginta interpretes,aliter Hebraica ueritas:confugere poteramus ad ſolita præſidia:& arcem linguæ tenere uernaculæ:nunc uero cū & ipſum authenticum, & cæteri interpretes pari authoritate conſentiant,non in ſcriptura,ſed in ſenſu eſt difficultas.Quis em̄ crederet mortaliū:ut undecim annorum puer generaret filium? Multa & alia dicuntur in ſcripturis,quæ uidentur incredibilia:& tamen uera ſunt.Neq; em̄ ualet natura contra naturæ dominū:aut poteſt uas figulo dicere:q̄re me ita feciſti,aut ita? Licet qđ ꝑ miraculo ſigno atq; portento fit;legē natura facere nō poſſit.Num qa noſtra ætate duplex Lyddæ natꝰ eſt homo,duorꝝ capitū,quatuor manuū,uno uentre & duobus pedibꝰ, oēs hoies ita naſci neceſſe eſt? Legamus ueteres hiſtorias,& maxime Græcas ac latinas, & inueniemus luſtralibꝰ hoſtiꝭ,ſecūdū errorē ueterū portentuoſas ſoboles, tā in hoibus,q̄ in armentis ac pecudibus expiatas. Audiui,domino teſte non mentior, quædā muliercula cum expoſitū nutriret infantem,& inſtillaret cibos,ac nutricis officio fungeretur, cubaretq; cum ea paruulus,qui uſq; ad decimū iam peruenerat annum:accidit, ut plus q̄ pudicitia patitur,ſe mero ingurgitaret:accenſaq; libidine,obſcœnis motibus ad coitum duceret infantem.Prima ebrietas,alterius noctis & cæterarum deinceps fecit conſuetudinem.Nec dum duo
B menſes fuerant euoluti:& ecce fœminæ uterus intumuit.Quid plura? diſpenſatione dei factum eſt:ut quæ contra naturam,ſimplicitate paruuli in contemptum dei abutebatur,a naturæ domino proderetur; impleto ſermone quo dicitur:Nihil occultum quod non reueletur.Simulq; conſyderemus,quod occulte ſcriptura & Solomonem & Achaz,uoluptatis & impietatis accuſet. Vterq; em̄ cum eſſet de ſtirpe Dauid,receſſit a domino:& alter intantum ſecutus eſt libidinem: ut ſeptuaginta habuerit uxores,& trecentas cōcubinas & adoleſcentulas: & ſcorta paſſim,quorū non erat numerus:neglecto q; deo patrum ſuorꝝ, extruxerit idola gentium plurimarum, & fuerit,nō ut prius iedidia:id eſt amabilis dñi,ſed amator mulierum:Alter miſerit ad regem Aſſyriorum,auxilium poſtulans,& in tempore anguſtiæ ſuæ,auxerit contemptum in dominū:immolauerit q; diꝭ Damaſci uictimas percuſſoribus ſuis,& in om̄ibus urbibus Iuda,extruxerit aras ad cremandum thus,atq; ad iracundiam prouocauerit dñm deum patrum ſuorū: intantū ut direptis uaſis domus dñi atq; cōfractis, clauſerit ianuas tēpli dei, & fecerit ſibi altaria in uniuerſis angulis Hieruſalē, ambulauerit q; in uiꝭ regū Iſrael,& ſtatuas fuderit Baalim,& adoleuerit incenſum in ualle filiorum Ennon,& luſtrauerit filios ſuos in igne,iuxta ritum gentium:quas interfecit dominus in aduentu filiorum Iſrael.Ex quo perſpicuum eſt, homines a parua ætate libidini deditos, immatura eorū ſobole demonſtrari:quod etiam eo tempore peccare cœperint, quo natura non patitur. Ad ſummā illud dici poteſt:quod in regno Dauid Solomon cū duodecim eſſet annorum, ſolium patris obtinuerit:& poſtea(quia ſcriptura reliquit incertum) uixerit Dauid regnante iam filio aliquot annos,qui ſibi & nō Solomoni imputētur:mortuo aūt patre poſt filius regnauerit ānis quadraginta,quos ſine parente regnauit:atq; ita & initium regni Solomonis & tempus,quo ſolus ipſe regnauit,ab hiſtoria demonſtratum.Nec tamen omnes annos uitæ illius quinquaginta tantum & duorum annorum circulis contineri. Sin autem dubitas,quod regnantibus filiꝭ patribuſq; uiuentibus non filiꝭ tempus regni eorum, ſed parentibus imputetur:lege ipſum Regnorū uolumen,& inuenies,quod Oçias rex Iuda poſtq̄ lepra percuſſus eſt,habitauit in domo ſeparata:& filius eius Ioathan imperium rexerit,iudicaueritq; populum terræ,uſq; ad diem mortis patris ſui: & tamē poſt mortem illius cum uiginti quinq; eſſet annorum,ſedecim annis regnaſſe dicatur:quos ſolus ipſe regnauerit.Quod de Solomone intelleximus,& de Achaz ſimiliter intelligendum eſt,qui Ioathæ filius,Eçechiæ pater fuerit.Audiui quendam Hebræum huiuſcemodi narrare fabulā iuxta prophetiam Eſaiæ, quā inter de-

C cem uiſiones nuper interp̃tatus ſum,qđ mortuo Achaç,Philiſtæa lætata ſit,& ſcriptura poſtea cõminetur ac dicat:Ne læteris,Philiſtæa omnis tu:quoniam cõminuta eſt uirga percuſſoris tui. De radice em̃ colubri egredietur regulus,& ſemen eius abſorbens uolucrem: hoc eſt de Achaç conſtituet̃ rex Eçechias.Ex quo intelligi uoluit non ſtatim poſt mortẽ patris,filiũ imperio ſubrogatũ,ſed uel ſeditiõib9 populi,uel qbuſdã inter ſe regnis,id eſt iuda ac Samaria diſcordãtib9,aut certe p̃mentib9 malis, & hincinde cõſurgentib9 bellis, regnũ eius fuiſſe dilatũ.In rebus obſcuris diuerſas ponimus opiniones:ut nõ tam ſcribere,q̃ꝫ loq tibi corã uideamur.Cæterꝫ apoſtolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas ꝓhibens, de iſtiuſmodi mihi uidet̃ interdicere q̃ſtionibus.Quid em̃ prodeſt hærere in littera,& uel ſcriptoris errorem,uel annorũ ſeriem calumniari: cum manifeſtiſſime ſcribatur: Littera occidit, ſpiritus autem uiuificat? Relege omnes & ueteris & noui teſtamenti libros:& tantam annorum reperies diſſonantiam,& numerum inter Iudam & Iſrael,id eſt,inter regnum utrũq; confuſum:ut huiuſcemodi hærere quæſtionibus nõ tam ſtudioſi, q̃ꝫ ocioſi hois eſſe uideat̃.Munuſcula a te miſſa libẽter ſuſcepi,& impẽdio precor, ut in amore quo nos appetere cœpiſti,ad finem uſq; perdures: Nõ em̃ cœpiſſe,ſed permanſiſſe uirtutis eſt. Noſtra uiciſſim per Deſyderium miſſa ſuſcipe.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Taxat Rheticium Heduorũ epiſcopũ,qui perperam interpretatus ſit Tharſis pro Tarſo Ciliciæ, & aurum ophaz ad Petrum accommodet quia dictus ſit Cephas.Hominis æloquentiam non improbat,eruditionem & iudicium non probat.

SCHOLIVM.

Nuper cũ Rheticĳ.) Meminit huius in catalogo uirorum illuſtriũ. Homonymũ eſſe uocabulum.) Hoc eſt equiuocum, cũ eadem uox res diuerſas declarat. Sed tam male exiſtimaſſe uidetur.) Quid ſi legiſſet Hieronymus portenta quæ nunc paſſim legimus in commentarijs recentium theologorum, tã impudenter inſulſa,ut uideantur ſuibus ſcripſiſſe non hominibus.

HIERONYMVS MARCELLAE.

D NVper cũ Rheticĳ Auguſtudunenſis epiſcopi, qui quondam a Conſtantinopolitano imperatore ſub Syluestro epiſcopo,ob cauſam Montẽſium miſſus eſt Romã, cõmentarios in Canticum canticorũ perlegiſſem, quod Hebræi uocant, ſir haſirim שיר השירים ,uehementer miratus ſum,uirũ æloquentem præter ineptias ſenſuum cæterorum, Tharſis urbẽ,putaſſe Tarſum, in qua Paulus apoſtolus natus ſit: & aurũ Ophaz, Petrum ſignificare:quia Cephas in euangelio, idẽ Petrus ſit appellatus. Habuerat utiq; & in Eçechiele idipſum uerbum,ubi de quatuor animalibus ſcribitur:Et ſpecies rotarũ ſicut ſpecies tharſis.Et in Daniele de dño:Et corpus eiuſdẽ ut Tharſis:quod Aquila chryſolitum: Symmachus hiacynthum interp̃tant̃.Et in pſalmo:In ſpiritu uiolento cõteres naues Thàrſis.Et inter lapides qui in ornatu ſacerdotis, tribuum nominibus ſculpti ſunt,eiuſdem lapidis nomẽ inſerit̃: & omnis fere ſcriptura,hoc uocabulo referta eſt.De Ophaz uero quid dicã,cũ ſupradictus Daniel propheta in tertio ãno Cyri regis Perſarum, poſt tres hebdomadas ieiunĳ atq; triſticiæ dicat: Extuli oculos meos,& uidi:& ecce uir unus ueſtitus baddim,& renes ei9 cincti auro Ophaz. Plura quippe apud Hebræos auri ſunt genera. Vnde ob diſtinctionẽ, nunc ophaz poſitũ eſt: ne quis Zaab putaret,quod in Geneſi naſci cum lapide carbũculo prædicatur.Quæris ſi Tharſis lapis chryſolitus ſit,aut hiacynth9,ut diuerſi interp̃tes uolũt,ad cuius coloris ſimilitudinẽ dei ſpecies ſcribatur:quare Ionas ꝓpheta, Tharſis ire uelle dicatur,& Solomon & Ioſaphat in Regnorum libris naues habuerint, quæ de Tharſis ſolitæ ſint exercere commertia. Ad quod facilis eſt reſponſio, homonymum eſſe uocabulum, quod & Indiæ regio ita appelletur, & ipſum mare, quia ceruleum ſit:& ſæpe ſolis radijs percuſſum, colorem ſupradictorum lapidũ trahat, & a colore nomen acceperit. Licet Ioſephus τ pro θ littera mutata, Græcos putet Tarſum appellare pro Tharſis.Innumerabilia ſunt,quæ in illius mihi commentarijs ſordere uiſa ſunt.Eſt quidem ſermo compoſitus,& Gallicano cothurno fluens:ſed quid ad interpretem, cuius profeſſio eſt:nõ quo ipſe diſert9 appareat,ſed quo eũ q lecturus eſt,ſic faciat intelligere,quõ ipſe intellexit q ſcripſit. Rogo nõ habuerat decem Origenis uoluminã? Nõ interpretes cæteros? Nõ certe aliquos neceſſarios Hebræorũ, ut aut interrogaret,aut legeret,qd ſibi uellent quæ ignorabat? Sed tam male uidetur exiſtimaſſe de cæteris; ut nemo poſſit de eius erroribus iudicare,Fruſtra

ergo

A ergo a me eiuſdem uiri cõmentarios poſtulas,cum mihi in illis diſpliceant multo plura q̃ placeant.Quod ſi oppoſueris,cur cæteris dederim:audies, non omnes ĩſdem ueſci debere cibis. Ieſus in deſerto plures hordeaceis panibus paſcit:frumentaceis pauciores.Corinthij in quibus audiebatur fornicatio qualis nec inter gentes, lacte paſcuntur,quia necdum poterant ſolidum cibum capere. Epheſij autem in quibus nullum crimen arguitur: ab ipſo domino cœleſti ueſcuntur pane,& ſacramentum quod a ſæculis abſconditum fuerat,agnoſcunt.Neq; uero eorum qui a me exemplaria acceperunt,uel authoritate uel ætate ducaris: cum & Daniel puer ſenes iudicet:& Amos paſtor caprarum,in ſacerdotum principes inuehatur.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

De diuiſione pſalterij,& authoribus ac titulis pſalmorum inſtruit Sophronium,parantem pſalmos ex Hebræa ueritate uerſos ab Hieronymo,in Græcam trãſferre linguam.

SCHOLIVM.

γένοιτο γένοιτο,id eſt,fiat,fiat.) Optantis eſt,eſſe uerũ quod dictũ eſt. Pro quo Aquila tranſtulit πεπισομένως,id eſt fideliter. Nam & titulus ipſe Hebraicus.) סֵפֶר uolumen eſt Hebræis, תְּהִלִּים hymnus.

In ſyluam ne ligna feras.) Fingit Horatius ſic ſe monitum a Romulo per ſomniũ,quod natus citra mare,Græcos uerſus pararet ſcribere: cum apud Græcos ſatis eſſet poetarum.In ſyluam non ligna feras inſanius, ac ſi Græcorum magnas malis implere cateruas.

HIERONYMVS SOPHRONIO

SCio quoſdã putare pſalteriũ in qnq; libros eſſe diuiſum: ut ubicũq; apud Septuaginta interpretes ſcriptũ eſt,γένοιτο γένοιτο,id eſt,fiat fiat,finis librorũ ſit: pro quo in Hebræo legitur,amen amen.Nos autem Hebræorũ authoritatem ſecuti,& maxime apoſtolorũ,qui ſemper in nouo teſtamento,pſalmorũ librum nominant,unũ aſſerimus pſalmorũ uolumẽ. Pſalmos oẽs eorũ teſtamur authorũ,qui ponũtur in titulis,Dauid ſcilicet, Aſaph & Idithun,filiorũ Core,Eman Eçrahitæ,Moyſi & Solomonis:& reliquorũ q̃s Eſdras primo uolumine comprehendit.Si eñ amen:pro quo Aquila tranſtulit πεπισομένως
B in fine tantummodo librorum poneretur: & non interdum,aut in exordio,aut in calce ſermonis ſiue ſententiæ:nunc̃q; ſaluator in euãgelio loqueretur.Amen amen dico uobis:nec Pauli epiſtolæ,in medio illud opere continerent.Moyſes quoq; & Hieremias:& cæteri in hunc modum multos haberent libros: qui in medijs uoluminibus ſuis, amen frequenter interſerunt. Sed & numerus uiginti duorũ librorũ Hebraicorũ,& myſteriũ eiuſdẽ nũeri cõmutabit. Nã & titulus ipſe Hebraicus,ſepher tehillim סֵפֶר תְּהִלִּים,qd interp̃tat uolumẽ hymnorũ,apoſtolicæ authoritati cõgruẽs,nõ plures libros,ſed unũ uolumẽ oſtẽdit. Quia igit nup cũ Hebræo diſputãs,quædam p dño ſaluatore de pſalmis teſtimonia ꝓtuliſti:uolenſq; te illudere per ſermones pene ſingulos,aſſerebat nõ ita haberi in Hebræo,ut tu de Septuaginta interp̃tibus opponebas:ſtudioſiſſime poſtulaſti, ut poſt Aquilã & Symmachũ & Theodotionẽ nouã æditionẽ latino ſermone tranſferrẽ,Aiebas eñ te magis interp̃tũ uarietate turbari,& amorẽ tuũ q̃ laberis, uel tranſlatione uel iudicio meo eſſe cõtentũ. Vnde impulſus a te,cui & quæ poſſum debeo,& quæ nõ poſſum:rurſum me obtrectatorũ latratib9 tradidi,maluiq; te uires potius meas,q̃ uolũtatẽ in amicitia reqrere. Certe cõfidẽter dicã,& multos hui9 opis teſtes citabo,me nihil dũtaxat ſentẽtiæ de Hebraica ueritate mutaſſe.Sicubi ergo æditio mea a ueterib9 diſcreparit,interroga quẽlibet Hebræorũ:& liqdo peruidebis me ab æmulis fruſtra lacerari,q malunt cõtemnere uideri p̃dara,q̃ diſcere.Peruerſiſſimi hoies.Nã cũ ſemp nouas expetãt uoluptates,& gulæ eorũ uicina maria nõ ſufficiant,cur in ſolo ſtudio ſcripturarũ,ueteri ſapore cõtẽti ſunt? Nec hoc dico,quo p̃deceſſores meos mordeam, aut qcq̃ his arbitrer detrahendũ:quorũ tranſlationẽ diligẽtiſſime emendatã, olim meæ linguæ hoibus dederim:ſed qd aliud ſit in eccleſijs Chriſto credẽtiũ pſalmos legere: aliud Iudæis ſingula uerba calũniantibus, reſpõdere.Quod opuſculũ meũ,ſi in Græcũ (ut policeris)trãſtuleris, & imperitiæ meæ doctiſſimos quoſq; uiros teſtes facere uolueris, dicã tibi illud Horatianũ.In ſyluã ne ligna feras.Niſi qd hoc habebo ſolamẽ: ſi in labore cõmuni intelligam mihi,& laudem & uituperationẽ tecum eſſe cõmunem.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Collatione uoluminum facta,docet quibus in locis æditio Septuaginta diſſonat ab Hebraica ueritate: & interpretibus cæteris inter ſe ut ſæpe faciunt,diſcordantibus,indicat quid potiſſimum ſit ſequendum.

C Hoc opus qm̃ repperi satis diligẽter emendatũ opera Iohãnis Cononis, uiri litterarũ Græcarũ peritissimi, & quod ad huiusmodi negociũ, nõ minus habebat momẽti, summa fide pariq; diligentia: præterea clarissimi uiri Iohannis Capnionis, postremo fratrũ Amerbachiorũ: illoꝝ studio contentus, nõ putaui meo labore opus esse. Respõdet autẽ Germanis quibusdã, ostendens quõ restitui debeãt deprauata in psalmis, iuxta Hebraicã ueritatẽ, & Septuaginta æditionẽ ab ipõ Hieronymo sub asteriscis & obelis pr⁹ traditã.

HIERONYMVS SVNIAE ET FRETELAE.

VEre in uobis apostolicus & ꝓpheticus sermo cõpletus est: In omnẽ terram exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ uerba eorũ. Quis hoc crederet, ut Barbara Getarũ lingua, Hebraicã quæreret ueritatẽ: & dormitantibus, imo contendentibus Græcis, ipsa GERMANIA, spiritus sancti æloquia scrutaret̃. In ueritate cognoui, qm̃ non est personarũ acceptor deus, sed in omni gente, qui timet deũ, & operat̃ iusticiã, acceptus est illi. Dudũ callosa tenendo capulũ manus, & digiti tractãdis sagittis aptiores, ad stilũ calamũ q; molescũt: & bellicosa pectora, reuertunt̃ in mansuetudinẽ Christianã. Nũc & Esaiæ uaticiniũ cerni mus opere cõpletũ: Cõcident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & nõ assumet gens cõtra gentẽ gladiũ, & nõ discent ultra pugnare. Rursumq; in eodem. Pascetur lupus cum agno, & pardus requiescet cum hædo, & uitulus, & leo & taurus pascentur simul, & puer paruulus ducet eos: & bos & ursus in cõmune pascent̃, paruuliq; eorũ erunt pariter: & leo & bos comedent paleas: nõ ut simplicitas in feritatẽ trãseat, sed feritas discat simplicitatẽ. Quæritis a me rẽ magni operis & maioris inuidiæ: in qua scribentis non ingeniũ, sed eruditio cõprobet̃: ut dum ipse cupio de cæteris iudicare, iudicandũ me oĩbus præbeam: Et in opere psalterij iuxta distinctionẽ schedulæ uestræ, ubicũq; inter latinos Græcosq; cõtentio est: quid magis Hebræis cõueniat significem. In quo breuiter illud admoneo: ut sciatis aliã esse æditionem quã Origenes, & Cæsariẽsis Eusebius, oẽsq; Græciæ tractatores κοινὴν, id est, cõmunẽ appellãt atq; uulgatã, & a plærisq; nũc λουκϊανὸς dicitur: aliã Septuaginta interpretũ, quæ & in ἑξαπλοῖς codicibus reperit̃: &
D nobis in latinũ sermonẽ fideliter uersa est, & Hierosolymæ atq; in orientis ecclesijs decantat̃. Sup qua re & sanctus filius meus Auitus sæpe quesierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi p̃sbyteri dedit, qui mihi epistolã uestrã reddidit a uobis, scribens in cõmune respõdeo, & me magno amicitiæ libero fœnore: quod quanto magis soluimus, plus debemus. Sicut autẽ in nouo testamento, si quando apud latinos quæstio exoritur, & est inter exẽplaria uarietas, recurrimus ad fontẽ Græci sermonis, quo nouũ scriptũ est instrumentũ: ita in ueteri testamento, si quãdo inter græcos latinosq; diuersitas est, ad Hebraicã recurrimus ueritatẽ: ut quicquid de fonte proficiscit̃, hoc quæramus in riuulis. κοινὴ aũt ista, hoc est cõmunis æditio, ipa est quæ & Septuagin ta. Sed hoc interest inter utrãq;, quod κοινὴς pro locis & tẽporibus & pro uoluntate scriptorũ ue terũ corrupta æditio est. Ea aũt quæ habetur in ἑξαπλοῖς, & quam nos uertimus, ipsa est quæ in eruditorũ libris incorrupta & immaculata, Septuaginta interpretũ tranlatio reseruat̃. Quicqd ergo ab hac discrepat, nulli dubiũ est, qn ita & ab Hebræorꝝ authoritate discordet. Prima de qnto psalmo quæstio fuit. Neq; habitabit iuxta te malignus. Pro q̃ habet̃ in Græco ὁ παροικῶν σοι πονηρὸς, siue πονοιρευόμενος, ut uulgata æditio cõtinet: & miramini cur παροικίαν, id est, incolatũ latinus interpres nõ uerterit, sed ꝓ hoc posuerit habitationẽ, quæ Græce dicit̃ κατοίκησα, quod qdem in alio psalmo feciss̃e conuincitur. Heu mihi, quia incolatus meus, plongatus est. Et in decimoquarto psalmo, rursum pro incolatu, habitationẽ posuit: Dñe quis habitabit in tabernaculo tuo. Et sciendũ, quod si uoluerimus dicere: Dñe quis incolet tabernaculũ tuũ: uel illud de quinto: Neq; incolet iuxta te malignus, perdet euphoniã: & dũ interp̃tationis κακοζηλίαν sequimur oẽm decorẽ trãslationis amittimus: & hãc esse regulã boni interp̃tis: ut idioma alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate, quod quidẽ & Tulliũ in Protagora Platonis, & in Occonomico Xenophontis, & in Demosthenis cõtra Aeschynẽ oratione feciss̃e cõuincimus, & Plautũ Terentiũ, Ceciliũq; eruditissimos uiros in Græcis comœdijs transferendis. Neq; ex eo quis latinam linguam angustissimam putet, quod non possit uerbum de uerbo transferre, cum etiam Græci plæraq; nostra, per circũitus transferant: & uerba Hebraica nõ interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere. De eodẽ psalmo. Dirige in cõspectu meo uiã tuã: ꝓ q̃ habet̃ in Græco κατεύθυνον ἐνωπιόν σου τὴν ὁδόν μου, hoc est, dirige in cõspectu tuo uiã meam: quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotio, sed sola κοινὴ

æditio

A ædítio. Denicꝫ & in Hebræo ita ſcriptū repperi: haieſar lephanai darchecho חַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ qđ oēs uoce ſimili tranſtulerunt: dirige in conſpectu meo uiam tuā: ſecundū illud quod in ora/tione dominica dicitur: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum: non quod no/bis orantibus ſanctificetur, quod per ſe ſanctum eſt: ſed quod petamus, ut quod per naturā ſui ſanctū eſt, ſanctificetur in nobis. Ergo & nūc propheta poſtulat: ut uia dñi quæ per ſe recta eſt, etiam ſibi recta fiat. De ſexto pſalmo. Erubeſcant & conturbentur uehementer omnes ini/mici mei: & dicitis, uehemēter, in Græco non haberi. Scio, ſed hoc in æditione uulgata. Cæterū in Hebræo habet meod מְאֹד, id eſt, uehemēter: & omnes σφόδρα ſimiliter tranſtulerunt. De ſe/ptimo pſalmo. Iudica me dñe, ſecūdū iuſticiā meā. Pro quo habet in Græco, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, id eſt, iuxta iuſticiam tuā: ſed & in hoc male: in Hebræo autē zideki צִדְקִי habet, quod inter/pretat iuſticia mea: & nō zidekathecho צִדְקָתֶךָ, quod iuſticiā tuā ſonat. Sed & oēs interpretes iuſticiā meā, uoce ſimili tranſtulerūt. Nec cuicꝫ uideatur temerarium, quod iudicari ſe ſecundū iuſticiā ſuā poſtulet, cū & ſequēs uerſiculus, hoc ipſum ſignificet: Et ſecundū innocentiam meā ſuper me: Et decimiſexti pſalmi hoc exordium ſit: Exaudi domine iuſticiā meam: Et in decimo ſeptimo quocꝫ dicatur: Retribuet mihi dominus, ſecundum iuſticiam meam, & ſecundum puri/tatem manuū mearū reddet mihi. In uigeſimo quocꝫ quinto pſalmo ſcriptū ſit: Proba me do/mine & tenta me, ure renes meos & cor meum. Et in quarto pſalmo dicatur: Cum inuocarē ex/audiuit me deus iuſticiæ meæ. Et in octogeſimoquinto pſalmo. Cuſtodi animam meam, quo/niam ſanctus ſum. Iacob quocꝫ loquat in Geneſi. Et exaudiet me cras iuſticia mea. De octa/uo pſalmo. Quoniam uidebo cœlos tuos: & dicitis quod, tuos, in Græco non habeatur. Verum eſt, ſed in Hebræo legitur ſamecha שָׁמַיִךְ, quod interpretatur cœlos tuos. Et de æditione Theo/dotionis in Septuaginta interpretibus additū eſt ſub aſteriſco: cuius rei breuiter uobis ſenſum

B aperiā. Vbi quid minus habet in Græco ab Hebraica ueritate, Origenes de tranſlatione Theo/dotionis addidit, & ſignum poſuit aſteriſcum, id eſt ſtellā, quæ quod prius abſconditū uidebat, illuminet, & in mediū proferat. Vbi autē quod in Hebræo non eſt, in Græcis codicibus inuenit ὀβελόν, id eſt, iacentē p̄poſuit uirgulā, quā nos latine uerū poſſumus dicere, quo oſtendit iugulā/dum eſſe & confodiendū, quod in authenticis libris non inuenitur: quæ ſigna & in græcorū lati/norūcꝫ poematibus inueniuntur. In decimo ſexto pſalmo. Oculi tui uideant æquitates: pro quo in græco uos legiſſe dicitis, οἱ ὀφθαλμοί μου ἰδέτωσαν ἐυθύτητας, id eſt, oculi mei uideant æquita/tes: ſed rectius oculi tui, quia & ſupra dixerat: De uultu tuo iudicium meū prodeat: ut oculi do/mini in propheta recta operante, non praua, ſed recta conſpiciant. In ipſo. Cuſtodi me ut pu/pillam oculi: dicitis in græco legi φύλαξόν με κύριε ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, id eſt, cuſtodi me domine, ut pu/pillā oculi: quod nec in Hebræo, nec in ullo habetur interprete. In eodē. Exurge domine, præ/ueni eum & ſupplāta eum: pro quo in græco ſit, ἀνάστηθι κύριε πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς, id eſt: Exurge dñe, præueni eos & ſupplanta eos. Sed melius, ſi legatur in numero ſingulari. Si/quidem de impio dictum eſt: de quo ſtatim ſequitur, preueni eum & ſupplanta eum: eripe ab impio animam meam: nulliꝫ dubium quin diabolum ſignificet. Decimoſeptimo pſalmo. Grando & carbones ignis. Et quæritis cur Græci iſtum uerſiculum ſecundo non habeant inter/poſitis duobus uerſibus. Sed ſciendum, quia de Hebraico, & de Theodotionis æditione, in Septuaginta interpretationem ſub aſteriſco additum ſit. In eodem. Qui perficit pedes meos tancꝫ ceruorum: pro quo ſcribitis in Græco inueniri, καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, id eſt, qui perficit pedes meos tancꝫ ceruí, ſingularem numerum pro plurali. Sed in Hebræo plu/ralis nūerus poſit⁹ eſt caaialoth כְּאַיָּלוֹת: & oēs interp̄tes pluralē numerū trāſtulerūt. In eodē. Et dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ: pro quo in Græco uos legiſſe dicitis, καὶ ἔδωκάς μοι ὑπε/ρασπισμὸν σωτηρίας μου, id eſt, & dediſti mihi protectionem ſalutis meæ. Sed in Hebræo ieſacha יִשְׁעֲךָ ſalutis tuæ ſignificat, nō meæ, quod & oēs interp̄tes tranſtulerūt. In ip̄o. Supplantaſti inſurgētes in me, ſubtus me. Pro quo in Græco plus inueniſſe uos dicitis, συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμέ, id eſt, ſupplantaſti oēs inſurgētes in me: ſed omnes, additum eſt. In eodē. Viuit dominus & benedictus deus meus. Et dicitis in Græco non haberi meus, ζῇ κύριος καὶ ἔυλο/γητὸς

C γκῆος ὁ θεὸς, id est, uiuit dominus & benedictus deus: quod non sub asteriſco, ſed ab ipſis Septuaginta de Hebraica ueritate tranſlatum est, & cuncti interpretes in hac parte cõſentiunt. In eodem. Liberator meus de gentibus iracundis. Pro quo in Græco uos inueniſſe dicitis, ὁ ῥυσάμενός μου ἐξ ἐχθρῶν μου δυμάτων, id est, liberator meus ab inimicis meis fortibus ſiue potentibus. Et quia ſemel ueritati ſtudemus, ſi quid uel tranſferentis feſtinatione, uel ſcribentium uitio deprauatum eſt, ſimpliciter confiteri, & emendare debemus. In Hebræo nihil aliud habetur niſi hoc: Liberator meus ab inimicis meis: Septuaginta autem, iracundis addiderunt. Et pro gentibus tam in Hebræo q̃ in cunctis interpretibus, inimici poſiti ſunt, & miror quomodo pro inimicis, gentes mutatæ ſunt. De decimo octauo. Exultauit ut gigas ad currendum uiam ſuã, & dicitis quod in Græco ſuam, nõ habeatur ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν, id eſt, exultabit ut gigas currere uiam: ſed hoc nos ſub ueru additum repperimus, & in Hebræo non eſſe, manifeſtum eſt. De decimonono. Tribuat tibi ſecundũ cor tuum: & dicitis in græco uos in hoc uerſiculo additum nomen, domini repperiſſe, δώη σοι κύριος, id eſt tribuat tibi dominus, quod ſuperfluum eſt: quia ex ſuperioribus ἀπὸ κοινοῦ ſubauditur, unde cœpit & pſalmus: Exaudiat te dominus in die tribulationis: ut & hic ſub eodem ſenſu dicatur: Tribuat tibi ſecundum cor tuum, id eſt, ipſe dominus: de quo ſupra dictum eſt. In eodem. Exaudi nos in die, qua inuocauerimus te: pro quo legiſſe uos dicitis, ἐν ᾗ ἂν, id eſt, in quacunq; ſed ſuperius cum Hebraica ueritate concordat: ubi ſcriptum eſt, beiom בְּיוֹם, id eſt in die. De uiceſimo primo. Tu autem domine ne elongaueris auxilium tuum: dicitis inueniſſe uos, meum: quod & uerum eſt: & ita corrigendum. Neq; enim ſi quid ſcriptorum eſt errore mutatum: ſtulta debemus contentione defendere. In eodem. Vniuerſum ſemen Iacob magnificate eum: pro quo in græco ſcriptum ſit, ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακὼβ δοξάσατε αὐτόν, id eſt glorificate eum. Sed ſciendum, quod ubicunq; in græco δοξάσατε, id eſt glorificate ſcriptum ſit, Latinus interpres magnificate tranſtulerit, ſecundum illud quod in Exodo dicitur: Cantemus domino, glorioſe enim magnificatus eſt, pro quo in græco ſcribitur δεδόξασται, id eſt glorificatus eſt. Sed in latino ſi tranſferatur, fit indecora tranſlatio: & nos emendantes pſalterium olim: ubicunq; ſenſus idem eſt, ueterum interpretum cõſuetudinem mutare noluimus, ne nimia nouitate, lectoris ſtudium terreremus. De uiceſimo ſecundo. Calix meus inebrians q̃ prædarus eſt. Pro quo in græco legiſſe uos dicitis, ποτήριόν σου, id eſt calix tuus. Sed in κοινῇ hoc error obtinuit. Cæterum & Septuaginta, & Hebræi, & omnes interpretes, calix meus habent, & Hebraice dicitur choſi כּוֹסִי, alioquin ſi calix tuus eſſet, diceretur choſcha כּוֹסְךָ. In uiceſimoquarto. Confundantur omnes iniqua agentes: & dicitis quod, omnes, in græco non habeat' αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες, id eſt confundantur iniqua agentes: & bene: nam nec in Hebræo habetur, ſed in Septuaginta ſub ueru additum eſt. In eodem. Innocentes & recti adhæſerunt mihi, quia ſuſtinui te: & dicitis in græco uos repperiſſe, ὅτι ὑπέμεινά σε κύριε, id eſt, quia ſuſtinui te domine, quod ſuperfluũ eſt. De uiceſimoſexto. Et nũc exaltauit caput meum, ſuper inimicos meos, pro quo in græco uos inueniſſe dicitis, καὶ νῦν ἰδοὺ ὕψωσε κεφαλήν μου, id eſt, & nunc ecce exaltauit caput meum: ſed, ecce, ſuperfluum eſt. In eodem. Exquiſiuit facies mea: pro quo in Græco poſitum ſit ἐξεζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου, id eſt, quæſiuit te facies mea, ſed melius ſuperius eſt. De uiceſimoſeptimo. Exaudi uocem deprecatiõis meæ, pro quo uos inueniſſe dicitis εἰσάκουσόν μου κύριε, id eſt, exaudi dñe, ſed & hoc additum eſt. Viceſimo octauo. Et in tẽplo eius oẽs dicent gloriã, pro quo in Græco καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τὶς λέγει δόξαν, id eſt, & in templo eius omnis quis dicit gloriam. Quod ſi trãſferre uoluerimus ad uerbum omnis quis, in κακοζηλίαν interpretationis incurrimus, & fit abſurda tranſlatio. In eodẽ. Dominus diluuiũ inhabitare facit: pro quo uos legiſſe dicitis, κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖ, id eſt, dominus diluuium inhabitat: quorum prius pertinet ad gratiam credentium, ſecundum ad eius, in quo credunt habitaculũ. Sed quia ioſab יֹשֵׁב uerbũ ambiguũ eſt, & poteſt utrũq; ſonare: nã ſeſſio & habitatio dicitur, & in ipſo pſalmo de gratia baptiſmatis dicit': Vox dñi ſup aquas multas, & uox dñi p̃parantis ceruos, & reuelauit condenſa, & in tẽplo eius oms dicet gloriã: de ipſis ſentiri uoluim9 q̃ glorificãt dñm: & interp̃tati ſum9, dñs diluuiũ inhabitare facit. De triceſimo

D

Quoniã

A Quoniã tu es ꝓtector meus. Rursum & in hoc loco additũ est nomẽ dñi, ὑπερασπιστής μου κύριε, id est, qm̃ tu es ꝓtector meus dñe. Et ne eadem inculcẽ, obseruare debetis nomẽ dñi & dei sæpissime additum: & id uos debere sequi, quod de Hebraico & de Septuaginta interpretibus emẽdauimus. In eodem. Ego autem dixi in excessu mentis meæ: pro quo in latinis codicibus legebatur, in pauore meo, & nos iuxta Græcum transtulimus ἐν τῇ ἐκστάσει μου, id est, in excessu mentis meæ. Aliter enim latinus sermo ἔκστασιν exprimere non potest, nisi mẽtis excessum. Aliter me in Hebraico legisse nouerã, in stupore & admiratiõe mea. Tricesimoprimo. Nec est in spũ eius dolus. Pro q̃ in Græco uos legisse dicitis, οὐδ' ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, id est, neq; est in ore eius dolus, qd' solus Symmachus posuit. Alioquin & Septuaginta interptes & Theodotion, & Quinta & Sexta æditio, & Aquila, & ipm Hebraicũ, in spiritu eius habet, quod Hebraice dicit בְּרוּחוֹ berucho. Sin autem esset, in ore eius dolus, scriberetur בְּפִיו bepiv. In eodem. Conuersus sum in erũna mea. In Græco, mea, nõ eẽ suggeritis ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν, ἐν τῷ ἐμπαγῆναι μοι ἄκανθαν, id est conuersus sum in erumna, dum configitur mihi spina: quod ex Hebraico & translatione Theodotionis, sub asteriſco additũ est: & in Hebraico legitur lesaddi לְשַׁדִּי. Trigesimo quarto. Omnia ossa mea dicent domine. Pro quo, bis domine inuenisse uos dicitis, πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι κύριε, κύριε, id est, omnia ossa mea dicent, domine domine. Sed sciendum quod multa sunt exemplaria apud Hebræos, quæ ne semel quidem dominum habẽt. Trigesimosexto. Et uiam eius uolet: & in Græco uolet nimis, uos legisse dixistis θελήσει σφόδρα, id est, & uiam eius uolet nimis, quod additum est, nec apud quem q̃ habetur interpretum. Trigesimo octauo. Verũtamen uane conturbatur omnis homo uiuens: & dicitis in Græco uos non inuenisse conturbat' πλὴν τὰ σύμπαντα ματαίωσις, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν, id est, uerũtamẽ uniuersa uanitas, oms homo uiuens. Sed & hoc sub ueru additum est in Septuaginta. Et hinc apud uos, & apud plæroſq; error exoritur, quod scriptorum negligentia, uirgulis & asteriscis subtractis, distinctio uniuersa confunditur. Tricesimonono. Et legem tuam in medio cordis mei. Pro quo in Græco compe-
B risse uos dicitis, καὶ τὸν νόμον σου, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου, id est, & legem tuam in medio uentris mei, quod in Hebræo scriptũ est בְּתוֹךְ מֵעָי besoch meai. Sed propter euphoniam apud latinos in corde translatum est, & tamen non debemus subtrahere, quod uerum est. In eodem. Domine in adiutorium meũ respice. Pro quo in Græco repperisse uos dicitis, κύριε εἰς τὸ βοηθῆσαί μοι πρόσχες, id est, domine ad adiuuandum me festina. Sed apud Septuaginta πρόσχες, id est respice scriptũ est. Quadragesimo. Et si ingrediebatur, ut uideret: & dicitis qd', si, in Græco non sit positum, καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν, id est, & ingrediebat', ut uideret: cũ manifestissime, & in Hebræo & in cũctis interpretibus scriptũ sit, & Septuaginta transtulerint. Quadragesimo primo. Saluta re uultus mei, deus meus. Pro q̃ inuenisse uos dicitis, σωτήριον τ̃ προσώπου μου, καὶ ὁ θέος μου, id est, salutare uultus mei, & deus meus. Sed sciendum est, hoc in isto psalmo bis inueniri: & in primo positum esse, Salutare uultus mei, deus meus. In secundo autem, id est in fine ipsius psalmi, Salutare uultus mei, & deus meus: ita duntaxat, ut, &, coniũctio de Hebræo & Theodotione sub asteriſco addita sit. In eodem. Exprobrauerunt mihi qui tribulant me. Pro quo inuenisse uos dicitis, ὠνείδισάν με οἱ ἐχθροί μου, id est exprobrauerũt mihi inimici mei: cum & apud Septuaginta scriptũ sit οἱ θλίβοντές με. Et apud Hebræos צוֹרְרַי sorerai, id est hostes mei. In eodẽ. Spera in eo, quoniã adhuc confitebor illi: & dicitis, adhuc, in Græco nõ inueniri ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, id est spera in eum, quoniã cõfitebor illi: quod sub asteriſco additũ est: ita em̃ & in Hebræo scriptum repperimus בִּי עוֹד chi od, quod significat ὅτι ἐισέτι, latineq; dicit' adhuc. Hoc etiã ipm & in quadragesimosecũdo intelligendũ est in ultimo uersu. Quadragesimo tertio. Et nõ egredieris in uirtutib⁹ nostris: p q̃ in græco uos repperisse dicitis, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, id est, & nõ egredieris deus in uirtutib⁹ nostris, sed de⁹ superfluũ est. In ipso. Posuisti nos in similitudinem gentibus. Pro quo in Græco scriptum est, ἔθου ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Sed si dictum fuisset in latino, in similitudinem in gentibus, κακόφωνον esset. Et propterea absq; damno sensus, interpretationis elegantia conseruata est. Alioquin in Hebræo ita scriptum repperi, tesimenu mosel bagoim הְשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם, id est, posuisti nos prouerbium

in gentibus

C in gentibus. In eodem.Exurge adiuua nos.Pro quo more ſolito in Græco, domine, additum eſt, ἀνάσα κύριε βοήθησόν ἡμῖν, id eſt, exurge domine adiuua nos. Quadrageſimo quarto.Sagittæ tuæ acutæ.Pro q̃ in Græco legiſſe uos dicitis,τὰ βέλη σου ἠκονημένα δυνατέ,id eſt,ſagittæ tuæ acutæ potẽtiſſime:ſed hoc male: & de ſuperiori tertio uerſiculo additũ eſt,in quo legit̃:Accingere gladio tuo ſup̃ femur tuũ potentiſſime,id eſt ἐπὶ τὸν μηρόν σου δυνατέ. Quadrageſimo ſeptimo.Qm̃ ecce reges cõgregati ſũt.Pro quo in græco legiſſe uos dicitis ὅτι ἰδού οἱ βασιλεῖς αὐτῆς συνήχθησαν:id eſt, qm̃ ecce reges eius cõgregati ſunt:quod ſuperfluum eſſe,ip̃e lectionis textus oſtendit:& in ueteribꝰ latinorũ codicibus ſcriptũ erat,reges terræ: qd̃ nos ſuſtulimus,quia nec in Hebræo,nec in Septuaginta reperitur. In ipſo.Sicut audiuimus,ſic uidimus:pro q̃ in Græco repperiſſe uos dicitis,καθάπερ ἠκούσαμεν οὕτως καὶ εἴδομεν, id eſt,ſicut audiuimꝰ,ita & uidimus:qd̃ ſup̃fluũ eſt.Legit̃ em̃ in Hebræo chen rainu כֵּן רָאִינוּ qd̃ interp̃tat̃ οὕτως εἴδομεν,hoc eſt,ſic uidimus. In eodẽ. Suſcepimus deus miſericordiam tuam,in medio tẽpli tui:pro quo quod nos de Hebraico & Septuaginta interpretibus uertimus,templi tui,id eſt ναοῦ σου,in Græco legiſſe uos dicitis λαοῦ σου, id eſt,populi tui, quod ſuperfluum eſt.In Hebraico em̃ ſcriptũ eſt הֵיכָלֶךָ hechalecho id eſt ραοῦ σου, hoc eſt tẽpli tui, & non עַמֶּךָ amecha, quod populum tuum ſignificat. Quadrageſimo octauo.Homo cum in honore eſſet:pro quo in Græco uos inueniſſe dicitis, & homo cum in honore eſſet καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὤν.Sed ſciendum quod iſte uerſiculus bis in hoc pſalmo ſit:& in priori additam habeat,&,coniunctionem,in fine non habeat. In eodem. Et dominabuntur eorum iuſti.Pro iuſtis,ὀι ἐυθεῖς,id eſt rectos,in Græco uos legiſſe dicitis, ſed hoc propter euphoniã ita in latinũ uerſum eſt.Alioqn & in eo loco ubi ſcriptũ legimꝰ,ecce ſcriptũ eſt in libro ἐυθέων, iuſtorꝝ intelligimus librũ:& non debemus ſic uerbũ de uerbo exprimere: ut dũ ſyllabas

D ſequimur, perdamus intelligentiam. In eodẽ. De manu inferi cum liberauerit me.Pro quo in Græco legiſſe uos dicitis,ἐκ χειρὸς ᾅδου ὅταν λαμβάνη με,id eſt,de manu inferi cum acceperit me. Quod quidem & nos de Septuaginta ita uertimus: & miror quomodo in ueſtro codice deprauatum ſit. Quadrageſimonono.Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris.Pro quo in Græco legiſſe uos dicitis,καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλει:& putatis non bene uerſum: quia diximus aduerſus fratrem tuum loquebaris,& debuiſſe nos dicere,aduerſus fratrem tuum detrahebas:quod uitioſum eſſe,& in lingua noſtra nõ ſtare,etiam ſtultis patet:Nec ignoramus,quod καταλαλιὰ dicatur detractio,quã ſi uoluerimus ponere, non poſſumus dicere aduerſus fratrem tuum detrahebas,ſed de fratre tuo detrahebas.Quod ſi fecerimus:rurſum contentioſus calumniator uerborum inquiret:quare non dixerimus,κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου,hoc eſt aduerſus fratrẽ tuũ. Hæc ſuperflua ſunt, & non debemus putida nos uerborum interpretatione torquere,cum damnum nõ ſit in ſenſibus:quia unaquæq; lingua(ut ante diximus)ſuis proprietatibus loquit̃.

In ipſo. Ne quando rapiat, & ſit qui eripiat: & in Græco uos repperiſſe dicitis καὶ οὐ μὴ ᾖ, id eſt,nec ſit qui eripiat:quod & a nobis uerſum eſt,& in noſtris codicibus ſic habet̃:& miror quomodo uitium librarij dormitantis,ad culpam referatis interpretis:niſi forte fuerit,ne quãdo rapiat,nec ſit qui eripiat,& ille pro nec,& ſcripſerit. In eodem.Sacrificiũ laudis honorificabit me: pro quo in Græco ſcribit̃ θυσία αἰνέσεως δοξάσει με,id eſt glorificabit me:de quo & ſupra diximus: Et in euangelio in eo loco, ubi in Græco legimus καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ,ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι :in latino ſcribitur,Et nũc clarifica me tu pater apud te metipſum claritate,quã habui priuſq̃ mundus eſſet apud te.Noluimus igitur immutare,quod ab antiquis legebatur:quia idem ſenſus erat. In quinquageſimoquarto.Expectabam eum, qui ſaluum me fecit:& dicitis uos inueniſſe in Græco προσεδεχόμην τὸν θεὸν τὸν σώζοντά με,id eſt expectabam deum ſaluantem me,quod additum eſt. In eodem.A puſillanimitate ſpiritus: & in Græco inueniſſe uos dicitis,ἀπὸ ὀλιγοψυχίας,quod proprie puſillanimitas dicitur.Sed ſciẽdum quod pro ὀλιγοψυχία Aquila & Symmachus & Theodotion, & Quinta æditio interpretati ſunt ἀπὸ πνεύματος, id eſt, a ſpiritu, & in Hebræo ſcriptum eſt מְרוּחַ meruha. Omniſq; ſenſus, ita apud eos legitur:feſtinabo,ut ſaluer a ſpiritu tempeſtatis, & turbinis. In eodem. Quoniam ſi inimicus maledixiſſet mihi,in Græco ὠνείδισέ με, hoc eſt opprobraſſet me, poſitum eſt.

Sed inter

A Sed inter maledicta & opprobria ſenſum non diſcrepare perſpicuum eſt. De quinquageſi/moquinto.Quoniam multi bellantes aduerſum me,ab altitudine diei timebo.Et dicitis in græ/co uos inueniſſe ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες με,ἀπὸ ὕψους ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι: id eſt nō timebo,quod additum eſt. Et eſt ordo: quoniam multi dimicant aduerſum me: idcirco ego ab altitudine diei timebo: hoc eſt nō bellantes aduerſum me,ſed tuū excelſum timebo lumē. In ipſo. In ira populos cōfringes,p q̄ in græco legit᷑,ἐν ὀργῇ λαοὺς καθάξῃς,id eſt cōfringes:& apud latinos pro eo quod eſt,deijcies, id eſt,καταβαλεῖς male error obtinuit καθάξεις, id eſt in ira populos confringes. Nam & in Hebraico הוֹרֵד hored habet᷑, id eſt καθαβίβασον:quod nos poſſum⁹ dicere depone:& Symmachus interpretatus eſt καθασεῖσαι. Quinq̄geſimooctauo.Quia dñs ſuſceptor meus.Pro q̄ in græco poſitū eſt ὅτι σὺ θεός ἀντιλήπτωρ μου εἶ,id eſt quia tu deus ſuſceptor meus es.Sed ſciēdū q̄d in Hebræo nec es,eſt ſcriptū:nec tu,& apud Septuaginta ſolos inueniri.In ipſo. Deus me⁹ uoluntas eius præueniet me.Pro quo in græco ſcriptū eſt,ὁ θεός μου τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσῃ με,id eſt deus meus miſericordia eius præueniet me:quod & uerius eſt.Sed in hebræo ſcriptum eſt: Dei mei miſericordia præueniet me. In eodem. Deus oſtendet mihi inter inimicos meos.Pro quo in græco poſitum eſt,ὁ θεὸς μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου,id eſt deus meus oſtendet mihi in inimi/cis meis:ſed meus,additū eſt. In eodem.Ne occidas eos:nequādo obliuiſcantur populū tuū. Pro quo in græco ſcriptū eſt,μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ νόμου σοῦ,id eſt nequādo obliuiſcant᷑ legis tuæ. Sed in Septuaginta & in Hebræo non habetur populi tui,ſed populi mei:& a nobis ita uerſum eſt. In eodem:Et ſcient quia dominus dominabitur Iacob finium terræ.Pro quo in græco ſcri/ptum eſt, καὶ γνώσονται ὅτι ὁ θεὸς δεσπόσει τοῦ ἰακὼβ,καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς,id eſt,& noſcēt quoniā dñs dominabitur Iacob & finium terræ.Sed,&,coniunctio addita eſt: & ordo eſt: Scient quia deus Iacob dominabitur finium terræ. In quinquageſimonono:Quis deducet me in ciuitatem mu

B nitam: quis deducet me uſq; in Idumæam ? Pro quo habetur in græco, ἤ τις ὁδηγήσῃ με ἕως τῆς ἰδουμάιας: id eſt, aut quis deducet me:ſed ſuperfluum eſt,aut. In ſexageſimo: Quoniā tu deus meus exaudiſti orationem meam. Pro quo in græco legitur, ὅτι σὺ ὁ θεὸς εἰσήκουσας τῶν εὐχῶν μου: id eſt,quia tu deus exaudiſti orationē meam:quod non habetur in hebræo, nec in ſeptuaginta interpretibus:& in latino additū eſt. In eodem: Sic pſalmū dicam nomini tuo in ſæculum ſæ/culi.Pro q̄ in græco ſcriptum ſit,in ſæcula,οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας:id eſt,ſic pſallam nomini tuo in ſæcula:& in hebræo ſemel habet לָעַד laad, id eſt, in æternū:& non לְעֹלָם leolam, id eſt,in ſæculū. In ſexageſimoprimo: Quia deus adiutor noſter in æternū. Pro quo in græco ſit: ὁ θεός βοηθός ἡμῶν:id eſt,quia deus adiutor noſter: ergo in æternum, obelus eſt. In ſexageſi/moſecundo:Sitiuit tibi anima mea:pro q̄ in græco ſit:ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου,id eſt: Sitiuit te anima mea.Sed in hebræo non habet᷑ אִתְּךָ ato, quod ſignificat,te:ſed לְךָ lecho,q̄d ſignificat tibi,qd᷑ & omnes interpretes tranſtulerunt.Ergo ſecundum linguæ proprietatem, uerſum eſt in latinū.

In ſexageſimotertio: Sagittæ paruulorum factæ ſunt plagæ eorum. Pro quo in græco,βέλος νηπίων ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν:id eſt, ſagitta paruulorum factæ ſunt plagæ eorum.Sed ſi ſic di/camus,non reſonat in latino:Sagitta paruulorum factæ ſunt plagæ eorum.Pro quo melius ha/betur in hebræo:Percutiet eos deus iaculo repentino:& inferentur plagæ eorum. In ſexageſi/moquarto: Qui conturbas profundum maris ſonum fluctuum eius. In græco: ὁ σωταράσσων τὸ κῦτος τῆς θαλάσσης, ἦχους κυμάτων αὐτῆς,τίς ὑποστήσεται:id eſt,qui cōturbas profundum maris,ſonum fluctuum eius:& eſt additum,quis ſuſtinebit:quod ſuperfluum eſt: ſubauditur enim, qui con/turbas profundum maris:& conturbas ſonum fluctuum eius. In eodem: Paraſti cibum illo/rum:quoniam ita eſt præparatio eius: Et dicitis quod in græco non ſit,eius:ὅτι οὕτως ἡ ἑτοιμασία: id eſt,quoniam ita eſt præparatio:cū in hebræo תְּכִינָתוֹ techineho,manifeſte præparationē eius ſignificet.Eius autem,id eſt terræ: de qua ſupra dixerat: Viſitaſti terram & inebriaſti eam. In ſexageſimoquinto: Holocauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum. Pro quo dicitis inueniſſe uos,μετὰ θυμιάματος καὶ κριῶν: id eſt,cum incenſo & arietibus:ſed male.In hebræo autē ſcriptum eſt: עִם קְטֹרֶת אֵלִים im katoroth elim: quod interpretatur μετὰ θυμιάματος τῶν κριῶν:id eſt,cum incenſo arietum. In eodem: Propterea exaudiuit deus. Pro quo in græco inueniſſe

C uos dicitis, διὰ τοῦτο ἐισήκουσε μου ὁ θεὸς, πρόσεχε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου: id est, propterea exaudiuit me deus: intendit uoci deprecationis meæ:ubi, me, superfluum est. In sexagesimoseptimo: Exultare in conspectu eius. Pro quo in græco inuenisse uos dicitis, καὶ ἀγαλλιᾶσθε ἐνώπιον αὐτοῦ: id est,& exultate in conspectu eius: quod ita uersum est a nobis: sed a quo in uestro codice corruptum sit,scire non possumus. In eodem: Etenim nō credunt inhabitare dominum. Pro quo in græco uos legisse dicitis,καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας τοῦ κατασκηνῶσαι: id est,etenim non credentes inhabitare:quod utrumq; falsum est. Nos enim transtulimus: Etenim non credentes inhabitare dominū:ut hic sensus, & pendeat ex superioribus: Ascēdisti in altum,cœpisti captiuitatē, accepisti dona in hominibus: & eos qui non credebant deum inhabitare posse mortalibus. In eodem: Benedictus dñs die quotidie: pro quo dicitis in græco legi, κύριος ὁ θεὸς εὐλογητός, εὐλογητὸς κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν:id est,dominus deus benedictus, benedictus dominus die quotidie. Sed melius & uerius est quod supra In eodem: Viderunt ingressus tui deus: pro quo in græco scriptū sit: ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαί σου ὁ θεός: id est, uisi sunt ingressus tui deus: quod in Hebræo ita habet: רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים, rau helicothecho elohim: q̄d Aquila & Symmachus & Theodotio, & Quinta Sextaq; æditio interpretati sunt: Viderunt itinera tua deus:& quod sequit', Itinera dei mei regis qui est in sancto. Ergo a nobis ita legendum est: Viderunt ingressus tuos deus:& scriptoris uitium relinquendum est: qui nominatiuum posuit pro accusatiuo: licet in Septuaginta & in ἑξαπλοῖς ita reppererim:ἐθεώρησαν τὰς πορείας σου: & pro eo quod est, ἐθεώρησαν, hoc est, uiderūt, in multis codicibus habetur ἐθεωρήθησαν, quod & obtinuit consuetudo. In eodem: Ingressus dei mei,regis mei, qui est in sancto:subauditur,uiderunt ingressus dei mei & regis mei. Quod autem dicitis,mei,in rege non appositum,apertissimi mendacij est. Secundo enim ponitur: & dei mei & regis mei,blandientis affectu: ut qui omnium deus & rex est, suus specialiter deus fiat,& rex merito seruitutis. Deniq; in Hebræo scriptum habes אֵלִי מַלְכִּי eli malki, quod deum meū,
D & regem meum significat. In eodem: Regna terræ cantate deo, psallite domino. Et dicitis hoc in isto uersiculo non esse scriptum, psallite domino: quoniam statim sequitur post diapsalma, psallite deo,qui ascendit super cœlum cœli ad orientē: cum iste uersiculus magis habere debeat iuxta hebraicam ueritatem: Cantate deo, psallite domino: & illud quod sequitur in principio uersus alterius,psallite deo,nō sit in libris authenticis,sed obelo prænotatum. Ergo & uos legite magis ea quæ uera sunt:ne dum additum suscipitis,quod a propheta scriptum est, relinquatis.

In sexagesimooctauo: Laudabo nomen dei cum cantico. Pro quo dicitis uos repperisse in græco, αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου μετ' ᾠδῆς: id est, laudabo nomen dei mei cum cantico: sed, mei, superfluum est. In septuagesimo: Deus ne elongeris a me: quod dicitis in græco positum esse, ὁ θεός μου μὴ μακρύνῃς ἀπ' ἐμοῦ: id est, deus meus ne elongeris a me: meus, superfluum est. In eodem: Deus docuisti me ex iuuentute mea: & in hoc quod apud græcos uos inuenisse dicitis: ὁ θεός μου ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου: id est, deus meus quæ docuisti me ex iuuentute mea: superfluum est, meus. In eodem: Donec annunciem brachium tuum: & dicitis in Græco uos repperisse, mirabilia tua, ἡνίκα μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου: id est, usq; nunc annunciabo mirabilia tua: quod de superiori uersiculo est: & usq; nunc pronunciabo mirabilia tua. Bene ergo hic habet,brachiū. In septuagesimoprimo psalmo: Et adorabunt eum omnes reges. Illud q̄d in Græco uos inuenisse dicitis, ἡνίκα προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς: id est, & adorabunt eum omnes reges terræ: hoc quidem superfluum est. In eodem psalmo: Benedictus dominus deus deus Israel: dicitis in Græco bis, deus non haberi: εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Ἰσραήλ: id est, benedictus dominus deus israel: cum & in hebraico sit, & apud Septuaginta, & manifestissime triplex domini dei, deiq; nuncupatio, mysterium sit trinitatis. In eodem: Et benedictum nomen maiestatis in æternū. Hoc ergo quod in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος: id est, & benedictum nomen gloriæ eius in æternum, & in sæculum sæculi: superflue sciatis a græcis esse appositum: quod nec Hebræus habet, nec Septuaginta interpretes. De septuagesimosecundo: Prodijt quasi ex adipe: & uos dicitis in græco repperisse ἐξελεύσεται: id est, prodiet: quod falsum est. Nam & apud Septuaginta inter-

pretes

A pretes ita ſcriptum eſt: ἐξηλεύσατο ὡς ἐκ σέλους ἡ ἀδικία αὐτῶν. In eodem: Quomodo ſcit deus: in græco dicitis non eſſe deum: cum & apud Septuaginta ſcriptum ſit, πῶς ἔγνω ὁ θεός: & omnes interpretes ſimiliter de Hebræo tranſtulerint. In eodem: Intelligam in nouiſſimis eorum: pro quo in græco legiſſe uos dicitis, καὶ σωῶ, id eſt, & intelligam: ſed hic, &, coniunctio ſuperflua eſt.

In eodem: Defecit caro mea & cor meũ: ꝓ quo dicitis in græco haberi ἐξέλιπεν ἡ καρδία μου, καὶ ἡ σάρξ μου: id eſt, defecit cor meũ & caro mea: ſed hic peruerſus ordo eſt. In eodem: Vt annunciem omnes prædicationes tuas. Pro quo in græco legiſſe uos dicitis, τοῦ ἐξαγγεῖλαι με πάσας τὰς αἰνέσεις σου: id eſt, ut annunciem omnes laudes tuas. Et ſciendũ quod ſcriptum in hebræo habet מַלְאָכוֹתֶיךָ malachothecho, q̃d Aquila ἀγγέλους σου, id eſt, nuncios tuos, Septuaginta, τὰ ἀπαγγέλματά σου, id eſt, prædicationes tuas, uel promiſſa interpretati ſunt: licet & laus & prædicatio unũ utrũq; ſignificet. De ſeptuageſimotertio: Vt quid deus repppuliſti in finẽ. Pro q̃ apud græcos male legitur ordine commutato: ut quid reppuliſti deus. In eodem: Quanta malignatus eſt inimicus in ſancto. Miror quis in codice ueſtro emendando peruerterit: ut pro ſancto, ſanctis poſuerit: cum & in noſtro codice, in ſancto inueniatur: licet græci legant, ἐν τῷ ἁγίῳ σου, id eſt, in ſancto tuo. In eodem: Incendamus omnes dies feſtos dei a terra: pro quo in græco ſcriptum eſt, διεῤῥπε καὶ καταπαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς: & nos tranſtulimus, heus & quieſcere faciamus omnes dies feſtos dei a terra. Et miror quomodo e latere annotationem noſtram, neſcio quis temerarius ſcribendam in corpore putauerit, quam nos pro eruditione legentis ſcripſimus, hoc modo: textus non habet καταπαύσωμεν, ut quidam putant: ſed κατακαύσωμεν, id eſt, incendamus. Et quia retulit mihi ſanctus preſbyter Firmus, qui huius operis exactor fuit inter plurimos hinc habitam quæſtionẽ, plenius de hoc diſputandũ uidetur. In Hebræo ſcriptũ eſt, שָׂרְפוּ כָל מוֹעֲדֵי אֵל בָּאָרֶץ ſarphu chol moade el baarez, quod Aquila & Symmachus uerterunt, ἐνέπρησαν πάσας τὰς ἑορτὰς θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, id eſt, incenderũt omnes ſolennitates dei in terra. Quinta, κατέκαυσαν, id eſt, combuſſerunt. Sexta, κατακαύσωμεν, id eſt, comburamus. Quod & Septua-
B ginta iuxta hexaplorum ueritatem tranſtuliſſe perſpicuum eſt. Theodotio quoq; ἐνεπυρίσωμεν uertit, id eſt, ſuccẽdamus. Ex quo perſpicuũ eſt, ſic pſallendũ, ut nos interpretati ſumus. Et tamẽ ſciendum quid hebraica ueritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta interpretes tranſtulerũt, propter uetuſtatem in eccleſia decantandum eſt: & illud ab eruditis ſciendum propter noticiam ſcripturarũ. Vnde ſi quid pro ſtudio ex latere additum eſt, non debet poni in corpore: ne priorem tranſlationẽ, pro ſcribentium uoluntate conturbet. In eodem: Contribulaſti capita draconum in aquis, tu confregiſti capita draconis: ſic lectionis ordo ſequitur, ut in priori uerſu, tu, non habeat, ſed in ſecundo: & aquæ plurali numero ſcribantur, non ſingulari. Sed & Aquila uerbũ hebraicũ חַמִּים hamaim, ὕδατων, id eſt, aquarũ interpretatus ẽ. Græcus ꝟo textus habet, σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. In eodẽ: Ne obliuiſcaris uoces inimicorũ tuorum: pro quo in græco μὴ ἐπιλάθῃ τῆς φωνῆς τῶν ἱκετῶν σου, id eſt, ne obliuiſcaris uoces deprecantium te, ſcriptum dicitis. In hebræo autem צוֹרְרֶיךָ zorerecho legitur: quod Aquila, hoſtium tuorũ: Symmachus, bellantium contra te: Septuaginta & Sexta æditio, inimicorũ tuorum, interpretati ſunt: & eſt ſenſus pendens ex ſuperioribus: Memor eſto improperiorum tuorum, eorum quæ ab inſipiente ſunt quotidie. Ne obliuiſcaris uoces inimicorum tuorum, id eſt, uoces quibus te blaſphemant, tibiq; in populo tuo detrahunt. Vnde ſequitur: Superbia eorum qui te oderunt, aſcendit ſemper. Pro quo in græco eſt, διαπαντὸς, id eſt, per omnia ſiue omnino: id eſt, dum tu differs pœnas, illi proficiunt in blaſphemias. In ſeptuageſimoquarto: Narrabimus mirabilia tua. Pro quo male apud græcos legitur, διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου, id eſt, narrabo omnia mirabilia tua. In ſeptuageſimoquinto: Omnes uiri diuitiarum manibus ſuis: & non ut uos, neſcio a quo deprauatũ legitis, in manibus ſuis: cum in græco ſit πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλούτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν, id eſt, omnes uiri opulentiæ manibus ſuis.

In eodem: Terribili & ei qui aufert ſpiritum principum: dicitis quod ei, non ſit ſcriptum in græco, τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, id eſt, terribili & auferenti ſpiritus principum. Verum eſt: ſed niſi appoſuerimus ei, latinus ſermo non reſonat. Neq; enim poſſumus dicere:

C terribili & qui aufert ſpiritum principum. In ſeptuageſimoſexto: Et meditatus ſum nocte cum corde meo: & exercitabar & ſcopebam ſpiritum meum. Pro quo in hebræo legimus: Recordabar pſalmorum tuorum in nocte cum corde meo: loquebar & ſcopebam ſpiritum meum: Pro exercitatione ἀδολεχίαν, id eſt, decantationem quandam & meditationem, Septuaginta tranſtulerunt: & pro eo quod nos diximus ſcopebam, illi poſuerunt ἔσκαλλον, quod Symmachus tranſtulit, ἀνεξεύνουν, id eſt, perſcrutabar ſiue quærebam: Et Quinta ſimiliter. In græco habetur, καὶ ἔτη αἰώνια ἐμνήσθην καὶ ἐμελέτησα, νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμα μου, id eſt, & annos æternos memineram & meditatus ſum, nocte cum corde meo argutabar, & rimabatur ſpiritus meus. Proprie autem σκαλισμὸς in agricultura dicitur, in ſarriendo, id eſt, ſarculando: & quomodo ibi quæruntur herbæ ſarculo quæ ſecentur: ſic & iſte retractatum cogitationum ſuarū metaphoricos, a ſarculo demonſtrauit. Et ſciendum quod ἔσκαλλον non ſemel, ſed frequenter ſignificet. In eodem: A generatione in generationem: hoc quod græcum ſequentes inueniſſe uos dicitis, σωετέλεσε ῥῆμα, id eſt, conſummauit uerbum, recte non habetur in latino: quia & in nullo habetur interpretū. In ſeptuageſimoſeptimo: Et narrabunt filijs ſuis. Pro quo habetur in græco, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ, id eſt, & annunciabunt ea. Sed ſciendum quod in hebræo וִיסַפְּרוּ uiſapheru ſcriptum eſt: quod Aquila & Symmachus, narrabunt, tranſtulerunt.

In eodem: Et occidit pingues eorum. Pro quo in græco eſſe dicitis, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεόσιν αὐτῶν, id eſt, & occidit in pluribꝰ eorum: ſic habetur in hebræo בִּמְשַׁמַּנֵּיהֶם bemiſmanehem, q̃d Aquila interpretatus eſt ἐυπόροις αὐτῶν: Symmachus, τοῖς ἐυσοροωτέροις, Septuaginta & Theodotio, & Quinta ædit̃io, ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν: quod quidam non intelligentes, putauerunt ſcriptū ἐν τοῖς πλήρεσιν. In eodē: Dilexerūt eum in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei: in græco haberi dicitis, καὶ ἠγάπησαν αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτὸν, id eſt, & dilexerunt eum in ore ipſorū: & lingua ſua mentiti ſunt eum. Et in hebræo ſcriptū eſt וַיְכַזְּבוּ לוֹ iechazbu lo. & omnes uoce ſimili tranſtulerunt ἐψεύσαντο αὐτῷ, id eſt, mentiti ſunt ei. Quis autem uoluerit pro ei, ponere, eum, & uitiare exemplaria, non eſt mei iudicij. In eodem: Et propicius fiet peccatis

D eorum, & non diſperdet eos: dicitis quod in græco, eos, non habeatur: quod & uerum eſt, καὶ οὐ διαφθερεῖ, id eſt, & non diſperdet. Sed nos ne ſententia pendeat, latinum ſermonem ſua proprietate compleuimus. Si quis autem putat διαφθερεῖ non perditionem, ſed corruptionem ſonare, recordetur illius tituli in quo ſcribitur græce, εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς, hoc eſt, in finem ne perdas: & non ut plærique κακοζήλως interpretantur, ne corrumpas. In eodem: Et induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ: montem quem acquiſiuit dextera eius. Pro quo apud Septuaginta legitur, ὄρος τοῦτο ὃ ἐκτήσατο ἡ δεξια αὐτοῦ, id eſt, montem hunc quem poſſedit: & non ut uos ponitis ἣ ἔκτησε, id eſt, quæ acquiſiuit. Melius ergo ſecundum hebraicam proprietatem interpretatus eſt Symmachus, montem quem acquiſiuit dextera eius. In eodem: Et auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactum: quemadmodum patres eorum. Scio quod pactum non habeatur in hebræo: ſed quoniam omnes uoce ſimili tranſtulerunt, ἠσυνθέτησαν, & apud græcos pactum dicitur, συνθήκη: ex uno uerbo ſignificatur, non ſeruauerunt pactum: licet Septuaginta ἠθέτησαν poſuerunt. In eodem: In terra quam fundauit in ſæcula. Pro quo ſcriptum inueniſſe uos dicitis, ὃν τῇ γῇ ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt, in terra fundauit eam in ſæcula. In hebræo ita ſcriptum eſt, ut uertit Symmachus, εἰς τὴν γῆν ἣν ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt, & ædificauit ſicut unicornium ſanctificium ſuum in terra quam fundauit in ſæcula. Si autem non de terra dicitur quod fundata ſit, ſed de alia re quæ fundata uideatur in terra: probent ex prioribus & ſequentibus, quis ſenſus ſit: ut neſcio quid, quod dicitur fundatum, uideatur in terra. Si autē ſanctificium in terra fundatum putant, debuit ſcribi, in terra fundauit illud in ſæcula. In eodem: Et in intellectibus manuum ſuarum deduxit eos: non habet textus ὃν τῇ σωέσει, ut ſcribitis numero ſingulari: quod intelligentiam ſonat: ſed ὃν ταῖς σωέσεσι, quod intelligentias ſonat: ſicut & in hebræo habetur בִּתְבוּנוֹת bithbunoth, quod eſt in intellectibus. De ſeptuageſimooctauo: Poſuerunt Hieruſalem in pomorum cuſtodiam: quod in græco ὀπωροφυλάκιον dicitur: nec poteſt aliter uerti q̃ꝫ a nobis tranſlatum eſt. Significat autem ὀπωροφυλάκιον ſpeculam quam

A ſpeculam quam cuſtodes ſatorum & pomorum habere conſueuerunt: ut de ampliſſima urbe paruum tuguriolum uix remanſerit. Hoc ſecundum græcos. Cæterum in hebræo לְעִיִּים laijm ſcriptum habetur: quod Aquila uertit λιθόριον, id eſt, aceruum & cumulum lapidum, quibus uineæ & agri purgari ſolent. In ſeptuageſimonono: Et plantaſti radices eius hinc: & dicitis quod in græco, hinc, non habeatur ἡχὴ κατεφύτευσας τὰς ῥίζας αὐτῆς: & bene. Nam & in noſtris codicibus non habetur: & miror quis imperitorum ueſtros libros falſauerit. De octogeſimo ſecundo: Hæreditate poſſideamus ſanctuarium dei. Et dicitis quod in græco ſit ſcriptum, κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς, id eſt, poſſideamus nobiſipſis, quæ ſuperflua quæſtio eſt. Quando enim dicitur, poſſideamus, intelligitur & nobis. De octogeſimotertio: Cor meum & caro mea exultauit in deum uiuum. Pro quo in græco ſcriptum dicitis, καρδία μου καὶ σάρξ μου ἠγαλλιάσαντο, id eſt, cor meum & caro mea exultauerunt: & in hoc nulla contentio eſt. Si enim legimus, exultauit, intelligitur cor meum exultauit, & caro mea exultauit. Si autem exultauerunt, duo pariter exultauerunt, id eſt, cor & caro. Et quæſo uos ut huiuſmodi ineptias & ſuperfluas contentiones, ubi nulla eſt ſenſus mutatio, declinetis. In eodem: Beatus uir cui eſt auxilium abs te. In græco uos inueniſſe dicitis, μακάριος ἀνὴρ οὗ ἔστιν ἀντίλημψις αὐτῷ παρὰ σου, id eſt, cuius eſt auxilium eius abs te: quod quia nos in latina interpretatione mutauimus: ut dicitis, reprehendimur. Cui enim non pateat: quod ſi dicere uoluerimus, cui eſt auxilium eius abs te, apertiſſimum uitium ſit: & quando præceſſerit, cui, ſequi non debeat, eius: niſi forte uitiũ arguimur, quod uitauimus uitium. In eodem: In ualle lachrymarũ. Pro quo dicitis in græco ſcriptũ eſſe, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, id eſt, in ualle ploration is. Sed ſiue ploratum, ſiue fletum, ſiue lachrymas, ſiue planctum dixerimus, unus eſt ſenſus: & nos hoc ſequimur: ut ubi nulla eſt de ſenſu mutatio, latini ſermonis elegantiam conſeruemus. De octogeſimoquarto: Benedixiſti domine terrã tuam:

B pro eo quod eſt, benedixiſti, in græco ſcriptum dicitis εὐδόκησας: & quæritis quomodo hoc uerbum exprimi debeat in latino. Si contentioſe uerba ſcrutamur & ſyllabas, poſſumus dicere: beneplacuit domine terra tua. Et dum uerba ſequimur, ſenſus ordinẽ perdimus. Aut certe addendum eſt aliquid, ut eloquij ordo ſeruetur, & dicẽdum: Complacuit tibi domine terra tua. Quod ſi fecerimus, rurſum a nobis quæret, quare addiderimus tibi: cũ nec in græco ſit, nec in hebræo. Eadem igitur interpretandi ſequenda eſt regula, quam ſæpe diximus: ut ubi non ſit damnũ in ſenſu, linguæ in quam tranſferimus, εὐφωνία, & proprietas & elegantia conſeruetur. In eodem: Miſericordia & ueritas obuiauerunt ſibi: & dicitis quod in græco, ſibi, non habeatur, ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν, id eſt, miſericordia & ueritas cõcurrerunt: nec in hebræo habetur: & apud Septuaginta, obelo prænotatum eſt: quæ ſigna dum per ſcriptorum negligentiam a plærisq; quaſi ſuperflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Si autem non fuerit additum ſibi: miſericordia & ueritas non ſibi, ſed alij occurriſſe credentur: nec iuſtitia & pax ſibi dediſſe oſculum, ſed alteri. De octogeſimoquinto: Et non ꝓpoſuerunt te in conſpectu ſuo: dicitis q̃d in ueſtro codice, te, non habeatur: addite, te, & emendato errore librarij, ueſtrũ quoq; errorem emendabitis. In eodem: Et tu domine deus miſerator & miſericors. In græco inueniſſe uos dicitis, καὶ σὺ κύριε ὁ θεός μου, id eſt, & tu domine deus meus, quod ſuperfluum eſt. Meus enim nec in hebræo habetur, nec in Septuaginta. De octogeſimooctauo: Magnus & horrendus. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis, μέγας καὶ φοβερός, quod ſignificat terribilis, timendus, & formidandus: Ego puto idipſum ſignificare horrendum, non uti uulgus exiſtimat, deſpiciendum & ſqualidum: ſecundum illud Vergilij: Mihi frigidus horror membra quatit: Et, horror ubiq; animo, ſimul ipſa ſilentia terrent: Et, monſtrum horrendum ingens: & multa his ſimilia. In eodem: Tunc locutus es in uiſione ſanctis tuis. Pro quo in græco uos inueniſſe dicitis, τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς υἱοῖς σου, id eſt, tunc locutus es in uiſione filijs tuis. Sed ſciẽdum eſt quod in hebræo לַחֲסִידֶיךָ lahaſidecho habetur: q̃d omnes τοῖς ἁγίοις σου, id eſt, ſanctis tuis, tranſtule-

C runt. Et ſola Sexta æditio, prophetis tuis, interpretata eſt, ſenſum magis q̃ uerba exprimens. Et in κοινῇ tantum pro ſanctis, filios repperi. In eodem: Tu uero reppuliſti & deſpexiſti. Pro quo in græco σὺ δὲ ἀπώσω καὶ ἐξουδένωσας, inueniſſe uos dicitis. Vnius litteræ mutatio, quantum uobis fecit errorem? Non enim reſpexiſti, ſed deſpexiſti, & pro nihilo duxiſti, interpretati ſumus: niſi forte ἐξουδένωσας, non putatis tranſferendum deſpexiſti: ſed ſecundum diſertiſſimum iſtius temporis interpretem, nullificaſti, ſeu annihilaſti, uel annullaſti, uel uilificaſti: & ſi qua alia poſſunt inueniri apud imperitos portenta uerborum. De octogeſimonono: A ſæculo uſq; in ſæculum tu es deus: & dicitis quod in græco non ſit, deus, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, id eſt, a ſæculo & uſq; in ſæculum tu es: quod apud eos deeſſe, manifeſtum eſt. Nam & Hebraica ueritas habet: & omnes alij interpretes, & Septuaginta ſimiliter tranſtulerunt, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ ὁ θεός, quod hebraice dicit, מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל meolam uead olam atha el. In eodem: Quoniam ſuperuenit manſuetudo, & corripiemur. In græco uos dicitis inueniſſe, ὅτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς καὶ παιδευθησόμεθα, id eſt, quoniam ſuperuenit ſuper nos manſuetudo, & inſtruemur. Sed hoc ſuperfluum eſt. De nonageſimo: Dicet domino ſuſceptor meus es tu. Et dicitis quod in græco, es, non habeatur. Ego uobis amplius dicam, quod apud hebræos nec, es, habeatur, nec, tu. Sed apud Septuaginta, & apud latinos pro εὐφωνία, & uerborum conſequentia poſitum ſit.

De nonageſimotertio: Beatus homo, quem tu erudieris domine: dicitis in græco non eſſe, tu, μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἂν παιδεύσῃς κύριε, id eſt, beatus homo quem quidem erudieris domine: & uerum eſt: ſed apud latinos propter εὐφωνίαν, id eſt, conſonantiam poſitum eſt. Si enim dicamus, beatus homo quem erudieris domine, compoſitionis elegantiam non habebit. Sed quando dicitur, domine, & apoſtrapha fit ad dominum: nihil nocet ſenſui ſi ponitur &, tu.

In eodem: Et in malicia eorum diſperdet eos. In græco dicitis non eſſe præpoſitionem, in, ſed legi: malicia eorum diſperdet. Sciendum autem quod & in hebræo & in cunctis interpre-
D tibus poſitum ſit, κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς κύριος ὁ θεός, id eſt, in malicia eorum diſperdet eos dominus deus. Si autem uoluerimus legere, malicia eorum diſperdet: id quod in Septuaginta ſequitur in fine uerſiculi, eos, & ſuperfluum erit & uitioſum. De nonageſimoſeptimo: Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ: pro quo in græco inueniſſe uos dicitis, ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, id eſt, recordatus eſt miſericordiæ ſuæ Iacob: ſed hic, Iacob, nomen ſuperfluum eſt. De centeſimo: Oculi mei ad fideles terræ ut ſedeant mecum. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis, οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοῦ συγκαθεῖσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ, id eſt: oculi mei in fideles terræ conſidere ipſos mecum. Quis non talem fugiat interpretationem: ut uerbum ad uerbum exprimens, dicat: conſidere ipſos cum me. De centeſimoprimo: Vigilaui & factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto. Et dicitis inueniſſe uos in græco, ἐπὶ δώματος, quod antiqui codices latinorum interpretati ſunt, in ædificio. Δῶμα, in orientalibus prouincijs ipſum dicitur, quod apud latinos tectum: in Palæſtina em̃ & Aegypto, uel ubi ſcripti ſunt diuini libri, uel interpretati ſunt: non habent in tectis culmina, ſed domata, quæ Romæ uel ſolaria, uel meniana uocant, id eſt, plana tecta, quæ tranſuerſis trabibus ſuſtentant. Deniq; & in actis apoſtolorum, Petrus quando aſcendit in doma, in tectum ædificij aſcendiſſe credendus eſt. Et quando præcipit nobis, ut faciamus domati noſtro coronã, hoc præcipit, ut in tecto faciamus per circuitum quaſdam eminentias, ne facilis in præceps lapſus ſit. Et in euangelio: Quæ, inquit, auditis in aure, dicetis ſuper domata: id eſt ſuper tecta. Et in Eſaia. Quid uobis eſt quod omnes aſcendiſtis ſuper tecta uana? Et multa iſtiuſmodi. In eodem. Factus ſum ſicut nycticorax in domicilio: quod ſimiliter in græco habetur δῶμα: & quæritis quid ſignificet nycticorax apud latinos. In Hebræo pro nycticorace uerbum chos כּוֹס ſcriptum eſt: quod Aquila & Septuaginta

A la & Septuaginta & Theodotion & Quinta æditio nycticoracem interpretati ſunt: Symmachus uero upupam. Sexta æditio noctuã, quod & nos magis ſequimur. Deniq; ubi apud nos & græcos legit̃, factus ſum ſicut nycticorax in domicilio: apud Hebræos dicitur, factus ſum ſicut noctua in ruinoſis. Plæriq; bubonẽ cõtentioſe ſignificare putant. In eodẽ. A facie iræ indignationis tuæ. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ σου, id eſt a facie iræ tuæ, & indignatiõis tuæ: cũ manifeſtũ ſit quod apud Hebræos & apud Septuaginta interpretes ſic habeatur, ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου. In eodem. Quoniã placuerunt ſeruis tuis lapides eius: & terræ eius miſerebuntur. Pro terra, aphar עָפָר in Hebræo poſitum eſt, quod omnes τὸν χοῦν trãſtulerũt: & poteſt tam puluis q̃m humus, id eſt terra interpretari. In græco ſic legit̃ ὅτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὸν χοῦν αὐτῆς οἰκτειρήσουσι, id eſt: quoniã probauerunt ſerui tui lapides eius: & puluerís eius miſerebuntur. De centeſimoſecundo Non in perpetuum iraſcetur. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, id eſt non in finem iraſcetur: ſed uerbum Hebraicum neçah נֵצַח, & perpetuum & finis & uictoria intelligitur, pro locorum qualitate. De centeſimotertio. Qui facis angelos tuos ſpiritus. Pro q̃ in græco uos inueniſſe dicitis ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, id eſt, qui facit angelos ſuos ſpiritus. A quibus breuiter quærite: quomodo cum ad deum ſermo ſit, quaſi ad alium loquens propheta repente mutetur: maxime cum ſic incipiat: Dñe deus meus, magnificatus es uehementer: confeſſionem & decorem induiſti: Et qui tegis aquis ſuperiora eius: id eſt cœli. Qui ponis nubes aſcenſum tuum: qui ambulas ſuper pennas uentorum: & ſtatim ſequatur: Qui facis angelos tuos ſpiritus: & miniſtros tuos ignem urentem. Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam. Et poſt paululum. Ab increpatione tua fugient: & a uoce tonitrui tui formidabunt: & in loco quem fundaſti eis. Qui emittis fontes in conuallibus: & illud, Vt educas panem de terra. Si ergo omnia hæc ad ſecundam perſonam ſunt: id eſt ad deum

B quomodo in uno uerſiculo, tertia pſona ſubito & extra ordinẽ inducitur? In eodem. A uoce tonitrui tui formidabunt: dicitis, tui, non haberi in latino: cum in græco ſit, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου δῆλῶσουσιν: habetur & in Hebræo tonitrui tui: & miror quomodo apud latinos errore ſcriptorum ſubtractum ſit. In eodem. Hoc mare magnũ & ſpacioſum manibus: & dicitis in græco, manibus, non haberi: & ego noui, αὕτη ἡθάλασσα ἡμεγάλη καὶ ἐυρύχωρος, id eſt hoc mare magnũ & ſpacioſum: ſed ex Hebraica & Theodotionis æditione in Septuaginta ſub aſteriſco additũ eſt. Deniq; & in Hebræo ita ſcriptũ eſt, zeh haiom godolurehab iadaim זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם quod Aquila ſic interpretatus eſt ἐυρύχωρος χερσὶν, & omnes interpretes: & hoc ſcd'm Hebraicam dicitur proprietatem μεταφορϊκῶς quod quaſi expanſas manus habeat, & in ſe cuncta ſuſcipiat. In eodem: Vt educas panem de terra. Pro quo inueniſſe uos dicitis, ut educat: ſed non poteſt aliud ad ipſum: aliud ad alium de ſeipſo dici: aut omnia quaſi ad deum loquebatur propheta: aut omnia ad alium de eo referebat. Cum autem plæraq; ad ipſum dirigantur: & ea quæ ambigua ſunt, ad ipſius perſonã redigenda ſunt. In græco ſic legit̃ τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, id eſt: ad educendum pané e terra. In eodem: Herodij domus dux eſt eorum. Pro Herodio quod in Hebraico dicitur haſida חֲסִידָה, Symmachus ἱκτῖνον, id eſt miluum interpretatus eſt. Deniq; & nos ita uertimus in latinum. Ibi aues nidificabunt, milui abies domus eſt: quod ſcilicet ſemper in excelſis & arduis arboribus nidos facere conſueuerit. Vnde & Sexta æditio manifeſtius interpretata eſt, miluo cupreſſus ad nidificandũ. Pro abietibus autẽ & cupreſſis in Hebræo ponit̃ beroſim בְּרוֹשִׁים, qd' magis abietes q̃m cupreſſos ſignificat. In eodẽ: Petra refugiũ herinatijs. Pro q̃ in Hebræo poſitũ eſt ſephannim שְׁפַנִּים: & omnes χοιρογυλίους uoce ſimili tranſtulerunt. Soli ſeptuaginta lepores, interpretati ſunt τοῖς λαγωοῖς, id eſt, petra refugium leporibus. Sciendum eſt autem animal eſſe non maius heritio, habens ſimilitudinem muris & urſi.

C ris & urſi. Vnde & in Palæſtina ἀρκτομῦς dicitur: & magna eſt in iſtis regionibus huius generis abundantia, ſemperq; in cauernis petrarum & terræ foueis habitare conſueuerunt.

In centeſimoquarto. Edidit terra eorum ranas. Pro quo in græco ἐξέρρϋηεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους, uos legiſſe dicitis: quod poteſt ita interpretari: ebulliuit terra eorum ranas. Sed & in hoc nulla eſt in ſenſu mutatio: & nos antiquam interpretationem ſequentes, quod non nocebat, mutare noluimus. In eodem. Et contriuit lignum finium eorum. Pro quo in græco uos inueniſſe dicitis συνέτριψε πᾶν ξύλον ὁρίου αὐτῶν, id eſt, contriuit omne lignum finis eorum. Sed & hoc additū eſt & ſuperfluū. In eodem. Quoniā memor fuit uerbi ſancti ſui qd habuit ad Abraham puerum ſuum. Pro quo in græco uos legiſſe dicitis ὅν διέθετο, id eſt quod diſpoſuit. Ita em̄ & in Hebræo & apud Septuaginta habet̄ interpretes ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ τοῦ πρὸς ἀβραὰμ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Ergo quod in græco dicitur ὅν διέθετο in hoc loco, & ſupfluū eſt & radendum. De centeſimoquinto. Confitemini domino quoniam bonus. Pro quo in græco uos legiſſe dicitis ὅτι χρηστὸς id eſt, quoniam ſuauis. Sed ſciendum eſt quod χρηστὸς in utile, & in bonum & ſuaue uerti poteſt. Deniq; & in Hebraico ſcriptum eſt chi tob כִּי טוֹב, quod omnes uoce ſimili tranſtulerunt ὅτι χρηστὸς, id eſt quia bonus. Ex quo perſpicuum eſt quod χρηστὸς bonus intelligatur. In eodem. Non fuerunt memores multitudinis miſericordiæ tuæ: dicitis quod in græco inueneritis καὶ οὐκ ἐμνήσθησαν, id eſt, & nō fuerūt memores: &, coniunctio ſuperflua eſt.

In eodem. Et irritauerunt aſcendentes in mare, mare rubrum. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis καὶ παρεπίκρανα, & putatis uerbū e uerbo debere tranſferri, & amaricauerunt: ſed hæc interpretatio annullationi conſimilis eſt, ſiue annihilationi. Legite Eçechielem, & inuenietis παραπικρασμὸν irritationem & exacerbationem ſemper expreſſum: ubi dicitur οἶκος παραπικραίνουσα, id eſt domus exaſperans. In eodem. Et uidit cum tribularētur: & audiuit orationē eorum, (in græco uos legiſſe dicitis καὶ εἶδε κύριος, id eſt: & uidit dñs) Quicquid extra hoc in græco inueniſſe uos dicitis, ſuperfluū eſt. De centeſimoſexto. Et ſtatuit procellā eius in auram: & ſiluerunt fluD ctus eius. Hoc ergo quod pro iſto in græco inueniſſe uos dicitis καὶ ἐπέταξε τῇ καταιγίδι καὶ ἔστη εἰς αὔραν, id eſt & conſtituit procellæ, & ſtatuit in auram, ſuperfluum eſt. In eodem. Et deduxerunt eos in portū uoluntatis eorū: pro quo dicitis uos inueniſſe ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ id eſt, in portū uolūtatis ſuæ: ſed in Hebræo nō habet̄ hephzi חֶפְצִי, qd uoluntatis ſuæ ſignificat, ſed hephzam חֶפְצָם, qd uolūtatis eorū ſonat. De centeſimoſeptimo: in græco dicitis eſſe ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου id eſt exurge gloria mea, qd dicitis in latino nō eſſe: recte in iſto pſalmo nō habet̄: qa nec apud Hebræos nec apud ullum interpretum reperitur: ſed habetur in quinquageſimoſexto pſalmo. Exurge gloria mea, exurge pſalteriū & cithara: exurgam diluculo. De quo mihi uidetur a quodam in iſtum locum eſſe tranſlatum. In eodem. Mihi alienigenæ amici facti ſunt. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis ὑπετάγησαν: hoc eſt ſubditi ſunt. Sed hoc in quinquageſimonono pſalmo ſcriptum eſt, mihi alienigenæ ſubditi ſunt: in præſenti autem ita apud omnes inueniemus tranſlatores ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφίλωσαν, id eſt amici facti ſunt, quod Hebraice dicitur eth roa אֶתְרוֹעַ. De centeſimonono. Virgam uirtutis tuæ emittet dñs ex ſion, dicitis uos in græcis codicibus non legiſſe, uirtutis tuæ, ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος, id eſt uirgam uirtutis emittet tibi dominus ex ſion: quod manifeſte & in Hebræo & in Septuaginta interpretibus habetur. In eodem. Dominare in medio inimicorum tuorum: dicitis in græco legi καὶ κατακυρίευε: id eſt, & dominare: ſed hoc nec in Hebræo habetur: nec apud Septuaginta, & ſuperfluum eſt. De centeſimodecimo. Confitebor tibi domine in toto corde. Sed & hoc ſuperfluum eſt quod in græco uos inueniſſe dicitis ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id eſt: in toto corde meo. De centeſimotertiodecimo. Deus autem noſter in cœlo: pro quo in græco legiſſe uos dicitis ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, id eſt in cœlo & in terra: ſed & hoc ſuperfluum eſt.

De centeſimo quartodecimo. Et in diebus meis inuocabo te: dicitis quod in græco non ſit te:

& bene

A & bene: de ueſtris quoq; codicibus radendum eſt. In ipſo. Placebo domino in regione uiuorum: Pro quo in Græco legiſſe uos dicitis ἐναρεσκήσω ἐνώπιον κυρίου, id eſt: placebo in conſpectu domini: ſed hoc ſuperfluum eſt. In centeſimodecimoſeptimo. In nomine domini quia ultus ſum in eos: dicitis, quia, in græcis codicibus non inueniri, καὶ τῷ ὀνόματι κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς, id eſt in nomine domini ultus ſum eos: ſed in latinis ſub aſteriſco legendum eſt. De centeſimo decimooctauo. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi: in græco uos legiſſe dicitis: uehementer additum ἃς ἠγάπησα σφόδρα, id eſt, quas dilexi uehementer: ſed hoc ſuperfluum eſt.

In eodem. Et leuaui manus meas ad mandata quæ dilexi: in græco uos legiſſe dicitis πρὸς τὰς ἐντολάς σου, id eſt, ad mandata tua: ſed & hoc ſuperfluum eſt. In eodem. Cogitaui uias meas: in græco uos legiſſe dicitis διελογισάμην τὰς ὁδούς σου, id eſt, cogitaui uias tuas: ſed hoc ſuperfluum eſt: & rectius uias meas legitur. In eodem. Et conuerti pedes meos in teſtimonia tua: in græco legiſſe uos dicitis καὶ ἐπέστρεψα, id eſt, & auerti. Sed & hoc ſuperfluum eſt. In eodem. Ego autem in toto corde ſcrutabor mandata tua: in græco ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id eſt in toto corde meo, uos legiſſe dicitis: ſed hic, meo, ſuperfluum eſt. In eodem. Anima mea in manibus meis ſemper: & legem tuam non ſum oblitus. Pro quo in græco legiſſe uos dicitis ἐμ τᾶις χερσί σου, id eſt, anima mea in manibus tuis ſemper. Sed ſciendum eſt & apud Hebræos, & apud Septuaginta, & apud omnes alios interpretes ſcriptum eſſe in manibus meis, & non in manibus tuis, quod Hebraicæ dicitur bechafai בְּכַפַּי: & omnes apud græcos eccleſiaſtici interpretes iſtum locum ſic ediſſerunt: & eſt breuiter hic ſenſus: Quotidie periditor, & quaſi in manibus meis ſanguinem meum porto: & tamen legem tuam non obliuiſcor.

In eodem. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non cuſtodierunt legem tuam. Pro quo in græco legiſſe uos dicitis: quia non cuſtodiui legem tuam: ſed hoc ſuperfluum eſt: quia & in Hebræo legitur: Riui aquarum fluebant de oculis meis: quia non cuſtodierunt legem
B tuam. In eodem. Pronunciabit lingua mea eloquium tuum: pro quo nunciabit in græco φθέγξεται uos legiſſe dixiſtis: quod uerbum ſiue dicas pronunciabit ſiue effabitur ſiue loquetur, idipſum ſignificat. Deniq; & nos de Hebræo ita uertimus. Loquetur lingua mea ſermonem tuum. De centeſimo decimonono. Domine libera animam meam a labijs iniquis, a lingua doloſa: in græco legiſſe uos dicitis, & a lingua doloſa: &, ergo ſuperfluum eſt. De centeſimo uigeſimoſexto. Beatus uir qui implebit deſyderium ſuum ex ipſis: & in græco dicitis, uir, non haberi μακάριος ὃς πληρώσῃ, id eſt, beatus qui implebit: quod manifeſte in Hebræo & in Septuaginta interpretibus continetur. De centeſimouigeſimonono. Propter legem tuam ſuſtinui te domine: dicitis in græco uos legiſſe ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, id eſt propter nomen tuum. Et nos confitemur plura exemplaria ſic reperiri. Sed quia ueritati ſtudemus; id quod in Hebræo ſit, ſimpliciter debemus dicere. Pro nomine enim ſiue lege apud eos legitur thira. quod Aquila interpretatus eſt φόβον, hoc eſt timorem: Symmachus & Theodotio νόμον, id eſt legem, putantes thora, propter litterarum iod י & uau ו ſimilitudinem & formam, quæ tantū magnitudine diſtinguuntur. Quinta æditio, terrorem interpretata eſt. Sexta, uerbū. De centeſimotriceſimoprimo. Sicut iurauit dño, uotū uouit deo Iacob. Pro eo qđ nos interpretati ſumus, uotum uouit: in græco ηὔξατο legiſſe uos dicitis: & putatis interpretari debuiſſe, orauit deum: ſed hoc male: nam εὐχή pro locorum qualitate, & orationem & uotū ſignificat: ſcđm illud: Red de domino uota tua: id eſt τὰς εὐχάς σου. De centeſimo triceſimoquinto. Qui fecit luminaria magna: dicitis quia in græco inueneritis τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ, id eſt, qui fecit luminaria magna ſolus. Sed hoc de ſuperiori uerſiculo eſt: ubi legimus. Qui fecit mirabilia magna ſolus. ibi ergo legendum eſt: & hic quaſi ſuperfluū non ſcribendū. De centeſimo triceſimoſeptimo. Quoniam magnificaſti ſuper omne nomen ſanctū tuum: in græco repperiſſe uos dicitis ἐπὶ πάντας: id eſt, ſuper omnes: ſed in Septuaginta legitur ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομά τὸ ἅγιόν σου, ſicut & nos in latinum uertimus. Cæterum apud Hebræos ita eſſe cognoſcite. Quoniam magnificaſti ſuper omne nomen uerbum tuum. Iuxta æditionem autem latinam hic ſenſus eſt: Quoniā magnificaſti ſuper omne nomen: hoc eſt qđ in cœlo & in terra dici poteſt ſanctum filium tuū.

In centeſimotriceſimooctauo

In centeſimo triceſimooctauo:pro eo quod eſt,quia non eſt ſermo in lingua mea: uos in græco inueniſſe dicitis ὅτι οὐκ ἔστι δόλος ἐν γλώσσῃ μου,id eſt:quia non eſt dolus in lingua mea:quod ſolũ Sexta æditio interpretata eſt. Cæterũ & apud Septuaginta,& apud oẽs interpretes & ipſum Hebraicum, uel λαλιὰν,uel λόγον:id eſt eloquium & uerbum, ſcriptum habet: deniq; Hebraice dicitur milla מִלָּה. In centeſimo triceſimonono. Funes extenderunt in laqueum. Pro quo in græco inueniſſe uos dicitis,καὶ σχοινίοις διέτειναν παγίδα τοῖς ποσί μου: id eſt, & funibus extenderunt laqueum pedibus meis: ſed,in,hoc loco ſuperfluum eſt. In eodem:pro eo quod eſt:Habitabunt recti cum uultu tuo:in græco uos inueniſſe dicitis καὶ κατοικήσουσιν,id eſt, & habitabunt recti cum uultu tuo: ſed hic coniunctio,&,ſuperflua eſt. In centeſimoquadrageſimo. Diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernum.Pro quo in græco legiſſe uos dicitis διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν παρὰ τὸν ᾅδην,id eſt:Diſſipata ſunt oſſa eorum ſecus infernum:ſed & hoc ſuperfluum eſt.

In centeſimo quadrageſimoſexto:Nec in tibijs uiri,beneplacitum erit ei:pro ei,domino legiſſe uos dicitis:quod non habetur in græco,οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ, id eſt :neq; in tibijs uiri beneplacitũ eſt. De eo autem quod & uos in fine ſchedulæ quæritis: & ſanctus filius meus Auitus frequenter efflagitat,quomodo græca interpretanda ſint uerba:breuiter annotaui.Neomenia,menſis exordium eſt,quod nos ſcd'm latinæ linguæ proprietatẽ,kalendas poſſumus dicere.Verum quia apud Hebræos menſis ſecundũ lunæ curſum ſupputatur: & apud græcos μὴν dicitur ἀπὸ τῆς μήνης, νεομηνία quaſi luna noua appellatur. ἔρημος autem deſertũ uel ſolitudinem ſignificat.Thronus uel ſedem uel ſolium.νυκτικόραξ ut diximus noctuam. Cœnomyia nó ut latini interpretati ſunt muſca canina dicitur per y græcam litteram: ſed iuxta Hebraicam intelligentiam per œ diphthongon debet ſcribi: ut ſit κοινομυῖα, id eſt omne genus muſcarum: ſed Aquila παμμυῖαν id eſt omnimodam muſcam interpretatus eſt. λαξευτήριον pro quo latinus aſciam uertit:nos genus ferramenti interpretati ſumus, quo lapides dolantur. Deniq; ex Hebræo uertentes ita diximus: Et nunc ſculpturas eius pariter bipenni & dolatorijs deraſerunt. λαξευτήριον ergo dolatorium dici poteſt.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

De decem myſticis uocabulis,quibus apud Hebræos deſignatur deus. Nonnihil ſubolet hoc fragmẽtum eſſe ex commentario quopiam.

HIERONYMVS MARCELLAE.

NOnageſimum pſalmum legens, in eo loco quo ſcribitur: Qui habitat in adiutorio altiſſimi in protectione dei cœli cõmorabit': dixerã apud Hebræos p deo cœli,eſſe poſitum ſaddai שַׁדַּי,quod Aquila interpretatur ἀλκίμον, quod nos robuſtum & ſufficientem ad omnia perpetranda, accipere poſſumus: unũq; eſſe de decem nominibus quibus apud Hebræos,deus uocatur.Ilico ſtudioſiſſime poſtulaſti,ut tibi uniuerſa nomina cum ſua interpretatione digererem. Faciam quod petiſti. Primum nomen dei eſt El אֵל quod Septuaginta θεόν,id eſt deum,Aquila ἐτυμολογίαν eius exprimens ἰσχυρόν, id eſt fortem interpretatur. Deinde Eloim אֱלֹהִים & Eloe אֱלֹהִי,quod & ipſum deus dicitur. Quartum ſabaoth צְבָאוֹת,quod Septuaginta uirtutum, Aquila exercituum tranſtulerunt. Quintũ Elion עֶלְיוֹן, quod nos excelſum dicimus. Sextum Eſer eheie אֲשֶׁר אֶהְיֶה, quod in Exodo legitur: Qui eſt, miſit me. Septimum, Adonai אֲדֹנָי, quem nos dominum generaliter appellamus. Octauum ia יָהּ,quod in deo tantum ponitur:& in allelu ia extrema quoq; ſyllaba ſonat. Nonum τετραγράμματον,quod ἀνεκφώνητον, id eſt ineffabile putauerunt,quod his litteris ſcribitur, Iod י, he ה,uau ו, he ה,quod quidam non intelligentes propter elementorum ſimilitudinem, cum in græcis libris reppererint,pipi legere conſueuerunt. Decimũ quod ſuperius dictum eſt ſaddai שַׁדַּי,& in Eçechiel interpretatum ponitur. Scire autem debemus qd' elohim cõmunis numeri ſit, quod & unus deus ſic uocetur & plures:ad quam ſimilitudinem cœlum quoq;

appellatur

A appellatur & cœli, id est, samaim שָׁמַיִם. Vnde & sæpe interpretes uariant: cuius rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quid sit Hebræis Allelu ia, Amen, Maran atha quo usus est Paulus & Ephod, quæ recepta sunt etiã in ecclesijs latinorum neq; translata sunt ab interpretibus.

HIERONYMVS MARCELLAE.

NVper cum pariter essemus: non per epistolam, ut ante consueueras: sed præsens ipsa quæsisti, quid ea uerba quæ ex Hebræo in latinũ nõ habemus expressa apud suos sonarẽt, curq; sine interpretatiõe sint posita: ut est illud Allelu ia, Amẽ, Maran atha, Ephod, & cætera, quæ in scripturis respersa memorasti. Ad qd nos qa dictãdi angustia coartamur, breuiter respondemus: siue Septuaginta interpretes, siue apostolos id curasse: ut quoniam prima ecclesia ex Iudæis fuerat congregata: nihil ad credentium scandalum innouarent: sed ita ut a paruo imbiberant traderent: postea uero cp in uniuersas gentes, euangelij dilatatus est sermo non potuisse semel suscepta mutari: licet & illud in libris suis quos ἐξηγητικοὺς uocant, Origenes asserat propter uernaculum linguæ uniuscuiusq; idioma, non posse ita apud alios sonare, ut apud suos dicta sunt: & multo melius esse non interpretata ponere, cp uim eorum interpretatione tenuare. Igitur Allelu ia exprimitur, laudate dominum. Ia יָהּ quippe apud Hebræos unũ de decẽ dei nominibus est. Et in illo psalmo ubi legimus: Laudate dñm quoniã bonus est psalmus: apud Hebræos legitur, hallelu ia chi tob samra הַלְלוּ יָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה. Amen uero Aquila πεπισομένως exprimit, quod nos fideliter possumus dicere, ductũ aduerbiũ ex nomine fidei. Amen Septuaginta γένοιτο, id est fiat: Vnde & in fine librorum (in quinq; siquidem uolumina, psalterium apud Hebræos diuisum est) fiat fiat transtulerunt: quod in Hebraico legitur, Amen amen אָמֵן אָמֵן, quo scilicet ea uere dicta quæ sunt supra, confirmẽt. Vnde & Paulus asserit nõ posse aliquẽ respondere amen: id est confirmare quæ prædicata sunt: nisi intel
B lexerit prædicationẽ. מָרָן אֲתָא Maran atha magis Syrũ est cp Hebraicũ, tametsi ex confinio utrarũq; linguarũ aliquid & Hebræũ sonet, & interpretẽt dominus noster uenit: ut sit sensus: Si quis nõ amat dñm Iesum Christum, anathema sit: & illo completo deinceps inferatur: dñs noster uenit, quod superfluum sit aduersum eum odijs ptinacibus uelle contendere: quẽ uenisse iam constet. Vellem tibi aliquid & de diapsalmate scribere, quod apud Hebræos scribitur Sela סֶלָה: & de Ephod: & de eo quod in cuiusdam psalmi titulo habetur: Pro eieleth אַיֶּלֶת, & cæteris istiusmodi: nisi & modũ epistolici characteris excederem: & tibi auiditatem magis dilatæ deberent facere quæstiones. Tritum quippe est prouerbium, Vltroneas putere merces. Vnde & nos de industria dicenda reticemus: ut auidius uelis audire quæ tacita sunt.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Quos Tegeticos uocant.) ἐξηγητικοὺς legendum, non Tegeticos. Exegesis enarratio. Exegeticon enaratoriũ. Pepistomenos.) πεπισομένως a participio factũ aduerbiũ sicut ἐξηγουμένως. Amen Septuaginta γένοιτο, id est fiat.) γένοιτο optãtis uerbũ, ut μὴ γένοιτο abominãtis. Vltroneas putere merces.) Nã suspectæ sunt emptori. Sic Oratius. Vbi largius æquo Laudat, uenales qui uult extrudere merces.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quid sit Sela, hoc est diapsalma in psalmis asscriptum, ex sententia Origenis explanatum, reiectis aliorum sententijs.

HIERONYMVS MARCELLAE.

QVæ acceperis reddenda sunt cum fœnore: sortisq; dilatio, usuram parturit. De diapsalmate nostram sententiam flagitaras: epistolæ breuitatem causati sumus: & rem libri, non posse explicari litteris prætexuimus. Verum quid prodest ἐπισκοπᾶμ με cum meo maior tibi cupiditas silentio concitetur. Itaq; ne te diutius traham: habeto pauca pro pluribus. Quidam diapsalma commutationem metri dixerunt esse: alij pausationem spiritus: nonnulli alterius sensus exordium. Sunt qui rythmi distinctionem: & quia psalmi tunc temporis iuncta uoce ad organum canebantur: cuiusdam musicæ uarietatis existiment silentium: Nobis nihil horum uidetur: cum Aquila qui uerborum Hebræorum diligentissimus explicator est, sela: hoc est diapsalma, quod ex samech ס,

lamech

C lamech ל,he ה,ſcribitur ſemper tranſtulerit: & inueniamus in pſalmorum quoq; fine diapſalma poſitum:ut eſt illud in tertio:Dentes peccatorum contriuiſti:Dñi eſt ſalus: & ſuper populũ tuum benedictio tua, ſela:id eſt ſemper: Et in uigeſimotertio:Quis eſt iſte rex gloriæ: dñs uirtutum ipſe eſt rex gloriæ,ſemper: & contra in pſalmis multorũ uerſuum penitus non inueniat: in triceſimo uidelicet ſexto & ſeptuageſimoſeptimo,& in centeſimodecimooctauo, rurſus nonus pſalmus diſtinguatur cantico diapſalmatis:cum utiq; ſicut quibuſdam uidetur, diapſalma indicium ſilentij eſſe nõ poſſit. Ex quo aniaduertim⁹ hoc uerbum ſuperiora pariter inferioraq; cõnectere:aut certe docere ſempiterna eſſe quæ dicta ſunt:ut eſt illud in tertio:Multi dicũt aniæ meæ: non eſt ſalus in deo ſuo,ſemper. Et rurſum. Voce mea ad dñm damaui:& exaudiuit me de monte ſancto ſuo,ſemp. Et in quarto: Vt quid diligitis uanitatẽ & quæritis mẽdaciũ,ſemp. Et alibi:Quæ dicitis in cordibus ueſtris:& in cubilibus ueſtris cõpungimini ſemper.Et in Habacuk.Deus ab auſtro ueniet,& ſanctus de monte Pharan ſemper. Et infra. Iuramenta tribubus quæ locutus eſt ſemper.Scire autem debemus apud Hebræos in fine librorum,unum e tribus ſolere ſubnecti:ut aut Amẽ אָמֵן ſcribãt,aut ſela סֶלָה,aut ſalom שָׁלוֹם qđ exprimit pacẽ. Vnde & Salomon pacificus dicitur. Igitur ut ſolemus nos completis opuſculis ad diſtinctionem rei alterius ſequentis,mediũ interponere explicit,aut feliciter,aut aliquid iſtiuſmodi: ita & Hebræi ut quæ ſcripta ſunt roborentur,facere ſolent:ut dicant amen,aut in ſempiternũ: aut ſcribẽda cõmemorant,ut ponant ſela,aut tranſacta feliciter proteſtantur,pacem in ultimo ſubnotantes. Hæc nos de intimo Hebræorũ fonte libauimus:non opinionum riuulos perſequentes:neq; errorum quib⁹ totus mũdus repletus eſt uarietate pterriti:ſed cupiẽtes & ſcire & docere quæ uera ſunt.Quod ſi tibi non uidet oneroſum qđ Origenes de diapſalmate ſenſerit:uerbũ interpretabor ad uerbũ:ut quia nouitia muſta cõtemnis,ſaltẽ ueteris uini authoritate ducaris.Sæpe quærens cauſas cur in quibuſdam pſalmis interponatur diapſalma:obſeruaui diligentiſſime in Hebræo & cũ græco cõtuli:inueniq; quia ubi lingua Hebræa, ſela habet, græca uero ſemp, aut aliD qđ iſtiuſmodi,ibi Septuaginta & Theodotion & Symmach⁹ trãſtulerũt diapſalma.Neq; uero nocet exẽplis affirmare quod dicimus.In ſeptuageſimoquarto pſalmo:cuius principiũ eſt:Confitebimur tibi deus confitebimur:& inuocabimus nomen tuũ: poſt illud,ego confirmaui columnas eius:apud Septuaginta & Theodotionẽ,& Symmachũ eſt diapſalma:pro quo apud Aquilam,ponderaui columnas eius ſemper. In quinta autẽ æditione: ego ſum qui paraui columnas eius,ſemp. In ſexta uero:ego firmaui columnas eius iugiter.Porro in Hebraico habet poſt ammudeia עַמּוּדֶיהָ qđ eſt colũnas ei⁹,ſela.Et rurſum in ſeptuageſimoqnto,cuius principiũ eſt:Notus in Iudæa deus:inuenimus apud ſeptuaginta & Theodotionem,poſt ſcutum & frameam,& bellum,diapſalma.Apud Symmachũ,poſt clypeum & gladium & bellum,ſimiliter diapſalma. Pro quo Aquila,poſt clypeum & gladium & bellum,ſemper.Apud quintam æditionẽ, poſt ſcutum & romphæã & bellũ,ſemper.In ſexta uero, poſt ſcutũ & gladiũ & bellũ,in finẽ.Eratq; rurſum in Hebraico poſt umilhama וּמִלְחָמָה qđ eſt & bellũ,ſela.Et in eodẽ pſalmo poſt illum locũ,ut ſaluos faciat mites terræ,diapſalma:apud Symmachũ ſimiliter diapſalma:& apud Aquilã,ſemp:necnõ & apud quintã.In ſexta uero,in finẽ.Et in Hebraico erat poſt aneue erez עֲנְוֵי אֶרֶץ quod eſt mites terræ,ſela.Atq; ita cum talem uniuſcuiuſq; æditionis opinionẽ reperiſſemus:hæc annotauimus.Vtrũ autem cuiuſdam muſicæ cantilæ aut rythmi immutationẽ qui interpretati ſũt diapſalma ſenſerint,aliudue intellexerint:tuo iudicio derelinquo. Hucuſq; Origenes:cuius nos maluimus in hac diſputatione duntaxat peritiã ſequi, quã ſtultã habere ſcientiã neſcientiũ.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

SOrtiſq; dilatio.) Sors eſt principalis pecunia quæ parit uſuram, Eam quo diutius differs, hoc maior fit uſura. Quid prodeſt.) Hic locus eſt uarius & ita deprauatus,ut non queam cõijcere.Sic autem arbitror legendum quatenus diuinare licet ex exemplaribus minime depraua tis:Verum quid prodeſt: ut ſubijcias hoc loco uerbum græcum quod ſignificet obticeſcere, fortaſſis ἐπισιωπᾶμι, deinde ſuccedat,cum eo maior cupiditas ſilentio concitetur. De nobis.) Quidam mutarant ad doctrinam noſtram, cum Hieronymus ſententiam magis reddiderit q; uerba Pauli,cum ſuperius dixerit, hæc aũt fuerũt figuræ noſtri:ſic enim habent græca. Mentitur affectus.Mentiẽ elegãter poſuit pro imitat,quanq; ſic quoq; durũ eſt Chriſto tribuere ſimulatos affectus,ſed præ ſe ferebat quædã, ut ignorantiã

A ut ignorantiã interrogando, quæ in illo non erat. Sæpe stilum uertimus.) Cuspide stili scribebant olim: obtusiore parte delebant. Retulit aũt carmẽ Oratij. Sæpe stilũ uertas, iterũ quæ digna legi sint scripturus.

Cuius nos maluimus.) Apparet hunc locum nõnihil deprauatũ. Suspicor ita scriptum fuisse: cuius nos maluimus in hac disputatione dũtaxat prudentẽ imperitiã sequi q̃ stultam habere scientiã nescientium.

AD CYPRIANVM EXPLANATIO PSALMI OCTOGESIMINONI.

PRius te Cypriane presbyterorũ studiosissime, de illorũ numero super quibus audiuit Moyses, elige presbyteros, quos tuipse scis dignos esse, tantũ epistolis mqueram, & beati uiri uocabulũ consecutũ, qui legem dei die ac nocte meditatur: nunc autẽ quia exterioris quoq; hominis nobis inuicem facta est cognitio: & post salutationẽ dulcesq; cõplexus: quibus sibi amicitia copulatur: ut probes uerũ esse quod audieras, sta tim a me postulas, ut difficillimũ psalmũ qui apud græcos & latinos octogesimusnonus inscribitur tibi edisseram: non cõposita uerborũ oratione plausuq; populari, qui solet imperitorum aures decipere atq; palpare: sed oratione simplici & ecclesiastici eloquij ueritate: ut scilicet interpretatio nostra nõ alio interprete indigeat: quod plærisq; nimiũ disertis accidere solet, ut maior sit intelligẽtiæ difficultas in eorũ explanationibus, q̃ in his quæ explanare conant. Aggrediar opus difficillimũ: & sanctarũ precum tuarũ fultus auxilio, illius uersiculi recordabor: Dñs dabit uerbum euangeliçantibus uirtute multa. Ac primũ sciendum quod psalmi istius iuxta Hebraicũ titulus sit, Oratio Moysi uiri dei: iuxta Septuaginta, Oratio Moysi hominis dei. Inter hominẽ autẽ & uirũ quid intersit: sancta scriptura nos doceat. Loquitur qnquagenarius ad Eliam: Homo dei, rex uocat te. Cui ille respondit: Si homo dei ego sum, descẽdat ignis de cœlo, & comedat te & quinquaginta uiros tuos. Ad Timotheũ quoq; Apostolus scribit. Tu autẽ homo dei hæc fuge. Porro de uiro dei idem Apostolus instruit. Volo autẽ uos scire, quod omnis uiri caput Christus est: caput autẽ mulieris uir: caput uero Christi deus. Iste uir est, qui caput uelare non debet, cũ sit imago & gloria dei: & quotidie Paulus loquitur: Nos autẽ omnes reuelata facie gloriã dñi contẽplantes, in eandem imaginẽ tranſformamur, a gloria in gloriã sicut a dñi
B spiritu. Et in alio loco. Donec pueniamus oẽs in uirũ perfectũ: in mensurã ætatis plenitudinis Christi. Siue igitur uiri siue hominis appellatio, sancto uiro cõpetit & ei qui uidit deum facie ad faciẽ, & salua facta est anima eius: cuius ore, creaturã mũdi, eorũ dũtaxat quæ uisibilia sunt, conditionẽ hominis, & omnis retro historiæ didicimus ueritatem: qui nõ solũ nobis quinq; reliquit libros, Genesim, Exodũ, Leuiticum, Numeros & Deuteronomiũ: sed undecim quoq; psalmos, ab octogesimonono, cuius principiũ est: Dñe refugiũ factus es nobis: usq; ad nonagesimũnonum, qui inscribitur, Psalmus in cõfessione. Quod autẽ in plærisq; codicibus nonagesimusoctauus habet titulũ, psalmus dauid: in Hebraico nõ habetur: hanc habẽte scriptura sancta consuetudinẽ, ut omnes psalmi qui cuius sint, titulum nõ habent, his deputentur, quorum in prioribus psalmis nomina continẽtur. Quatuor autẽ psalmi sunt qui habent orationis titulum: sextusdecimus, qui inscribitur, oratio Dauid: & incipit: Exaudi domine iusticiam meam: Et octogesimusquintus: Inclina domine. Et octogesimusnonus, qui nunc in manibus est: Domine refugium factus es nobis. Et centesimusprimus, qui titulũ habet, oratio pauperis cũ anxius fuerit, & in cõspectu dñi effuderit precem suam. Dauid & pauper, qui cũ diues esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christũ qui sedit super pullum asinæ: iuxta Zachariam pauper atq; mansuetus. Moyses autẽ per quẽ dñs legem dedit, cuius ore audiuimus loquentẽ deum: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: statimq; infert: Et fecit deus hominẽ ad imaginẽ suã: ad imaginẽ dei fecit illũ: masculũ & fœminã creauit illos: ab initio cõditionis hominis usq; ad mortẽ & resurrectionẽ omnia explicat: qualis creatus sit, quanto uiuat tẽpore: quid agat in sæculo, quẽ fructũ uitæ habeat: propter qd laboret: quo ire cõtendat. Et qm̃ ipse q hæc scribit homo est: sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autẽ qui hunc psalmũ siue orationẽ, ad Israeliticũ populũ referant: quomodo in solitudine offenderit deũ atq; cõciderit, & nõ meruerit terrã promissionis intrare: proq; patribus ingressi sint filij, & rursum placatũ expectẽt deum, quod in Christi cõpleatur aduẽtu. Oratio iuxta grãmaticos omnis sermo loquentiũ est: cuius etymologiã sic explicãt. Oratio, est oris ratio. In scripturis autem sanctis, difficile orationẽ iuxta hunc sensum legimus: sed eã quæ ad preces & obsecrationes pertinet. Aiunt Hebræi uno

C psalmorum uolumine quinq; libros contineri:a primo usq; ad quadragesimũ,& a quadragesimo primo usq; ad septuagesimũ primũ,& a septuagesimo secũdo usq; ad octogesimũ octauũ,& ab octogesimonono qui quarti libri initiũ est, & quẽ nunc differimus, usq; ad cẽtesimũ quintũ. In quorũ omniũ fine duplex amen positũ est,quod septuaginta trãstulerunt,fiat fiat: & a centesimosexto usq; ad finem:instar duodecim prophetarum: qui & ipsi cum proprios libros ædiderint:unius uoluminis nomine continentur.Illud autem quod pene prætermittens,asserens inter undecim Moysi psalmos,etiam nonagesimũ octauum esse,in quo positum est: Exaltate dñm deũ nostrũ, & adorate scabellũ pedũ eius qm̃ sanctũ est: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius:& Samuel in eis qui inuocant nomen illius:uidetur nostræ sententiæ contraire: quomodo Moysi sit, qui Samuelem nominet,quem multa post tempora fuisse cognoscimus. Cuius quæstionis facilis solutio est:prophetatum nomen esse Samuelis,qui tanti meriti fuit, ut cum Moyse poneretur in Hieremia:Si steterint Moyses & Samuel:iuxta illud exemplum,quando homo dei loquitur in Samaria:Altare,altare hæc dicit dñs:ecce filius nascetur domui Dauid,Iosias nomẽ eius.Sciamus quoq; errare eos,qui omnes psalmos Dauid arbitrantur,& non eorum,quorum nominibus inscripti sunt.Vnde & hunc psalmũ uolunt sub nomine moysi a Dauid esse compositũ, quod scilicet legislator cõmunẽ humani generis offensam & calamitatem,& deinde expectationem salutis,sacro ore describat. Dñe habitaculum factus es nobis, in generatione & generationem. Septuaginta. Domine refugium factus es nobis, in omni generatione & generatione. Pro habitatione & refugio in Hebraico maon מעון ponitur,quod magis habitationem q̃ refugium sonat. Narraturus autem tristia,& genus deploraturus humanum,a laudibus dei incipit:ut quicquid postea homini accidit aduersorum,non creatoris duricia,sed eius qui creatus est culpa accidisse uideatur.Qui sustinet tempestatẽ,uel petræ uel tecti quærit refugiũ. Quem hostis persequitur:ad muros urbium confugit.Fessus uiator tam sole q̃ puluere,umbræ quærit solatium.Si seuissima bestia hominis sanguinem sitiat,cupit & nititur utcũq; poterit, præsens uitare discrimen.Ita & homo a principio conditionis suæ deo utitur adiutore:& cum illius sit gratiæ quod creatus est,illiusq; misericordiæ quod subsistit & uiuit: nihil boni operis agere potest absq; eo: qui ita concessit liberum arbitrium,ut suam per singula opera gratiam non negaret: ne libertas arbitrij redundaret ad iniuriam conditoris,& ad eius contumaciã:qui ideo liber conditus est,ut absq; deo nihil esse se nouerit.Quod autẽ dixit,in generatione & generatione,omnia significat tempora,& ante legem & in lege,& in euangelij gratia.Vnde & Apostolus dicit: Gratia salui facti estis per fidem:& hoc non ex uobis,sed ex dono dei.Et omnes epistolæ eius in salutationis principio,non prius pacem habent & sic gratiam:sed ante gratiam & sic pacem:ut donatis nobis peccatis nostris,pacem dñi consequamur. Anteq; montes nascerentur: & parturiretur terra & orbis,a sæculo usq; in sæculum tu es deus.Septuaginta.Anteq; montes firmarẽtur & fingeret terra & orbis,a sæculo & usq; in sæculũ tu es deus.Hunc locũ qdã praua distinctione subuertunt,maxime hi qui uolunt ante fuisse animas,q̃ homo in sexti diei numero conderetur.Ita em̃ legunt atq; distinguunt.Dñe refugium factus es nobis:a generatione in generationem: priusq; montes firmarentur,& fingeret terra & orbis:ut scilicet cõsequat,a sæculo & usq; in sæculum tu es deus.Ita em̃ edisserunt.Si dñs anteq; montes firmarẽtur,& fingeretur terra orbisq; terrarũ,refugiũ fuit hominũ:ergo fuerunt animæ in cœlestibus,anteq; hominum corpora formarẽtur.Nos autem ut proposuimus,lectionẽ ita debemus distinguere.Anteq; montes firmarẽtur & fingeretur terra & orbis terrarũ: a sæculo & usq; in sæculũ tu es deus: ut non refugiũ nostrum fuerit ante conditionẽ mundi,qui necdũ eramus:sed quod deus ab æterno usq; in æternum sit semper deus.Pro eo em̃ qd latinus interpres posuit,a sæculo usq; in sæculum, & Hebraice dicitur olam עולם ,rectius interpretabimur,a sempiterno usq; in sempiternum. Simile quid & in Prouerbijs ex persona sapientiæ,qui Christus est legitur. Dñs creauit me in initio uiarum suarũ in opa sua:ante sæcula fundauit me in principio,anteq; terram faceret & abyssos, priusq; produceret fontes aquarũ,priusq; montes firmarent, ante oẽs colles generauit me. Nullũ autẽ debet uerbũ creationis mouere,cũ in Hebræo nõ sit creatio quæ dicit bara בָּרָא ,sed possessio:ita em̃ scriptũ est,adonai kanani resith daracho יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ qd in lingua nostra exprimitur.Dñs

D

A tur. Dñs possedit me, initio uiarũ suarũ. Inter possessionẽ autẽ & creationẽ, multa diuersitas est. Possessio significat, quod semp filius in patre, & pater in filio fuerit. Creatio autẽ eius qui prius non erat, cõditionis exordiũ. Potest iuxta legis Tropologiã hoc quod dicit: Anteq̃ montes firmarent & fingeret terra & orbis terrarũ, significare, qđ antequã animæ nostræ sublimia dogmata firmarent, & terra corporis nostri fingeret siue stabiliret a deo, & orbis terrarũ qui Hebraice dicitur thebel תבל, Græce significãtius dicitur οἰκουμένη, quã nos habitatã transferre possumus, firmaret siue stabiliret, deus nobis semp refugiũ fuerit. Habitata est aũt anima, nõ deserta, quæ hospitẽ meretur habere deum, dicẽte saluatore: Ego & pater ueniemus, & mansionẽ apud eum faciemus. Illud autẽ quod & Hebraicũ habet, & oẽs alij interpretes, Anteq̃ montes nascerẽtur, & parturiret terra, manifeste ad Tropologiã nos trahit. Neq; em̃ montes & terra natiuitatem parturitionẽq; recipiũt, sed conditionẽ. Ex quo liquido demonstrat, sanctos quoq; excelsasq; uirtutes, dei semp misericordia procreari. Conuertes hominẽ usq; ad contritionẽ, & dices, reuertimini filij Adam. Septuaginta. Ne auertas hominẽ in humilitatẽ, & dixisti: cõuertimini filij hominũ. Iuxta Hebraicũ, qđ dicit hoc est. O deus, qui hominẽ condidisti, & ab initio eius es refugiũ & habitatio, cõuertes eũ usq; ad cõtritionẽ: fecisti eũ atq; plasmasti, ut cõtereret in mortem: & uas tuũ extræmo uitæ suæ tẽpore frangeretur: cui cum imineat ista cõditio, ut ortus intereat: & q̃uis longo uixerit tpe, tñ fine dissoluat extremo: q̃tidie ei loqueris p prophetas: Reuertimini filij Adã, q uestra culpa offenditis deũ, & de imortalibus facti estis mortales. Præcipiẽtis em̃ noluistis audire imperiũ: De omni ligno q̃d est in padiso comedes: de ligno aũt sciẽtiæ boni & mali nõ comedes. In q̃cũq; em̃ die gustaueris de eo, morte morieris. Porro illud q̃d Septuaginta trãstulerũt: Ne auertas hominẽ in humilitatẽ, & dixisti, conuertimini filij hoim, hũc habet sensũ. Obsecro, ut hominẽ quẽ ad tuã imaginẽ & similitudinẽ cõdidisti, & tãtũ eũ honorare dignat⁹ es, ut de seruo filiũ nũcupares: ne eũ humilies peccato ppetuo, ne sup illũ uigeat antiq̃ sententia: Terra es tu, & in terrã ibis. Tu em̃ nobis ꝓmisisti pœnitẽtiã dicẽs: Nolo mortẽ peccatoris:
B tantũ ut conuertat & uiuat. Tu dixisti, omniũ sanctorũ tuorum eloquio: Cõuertimini (siue reuertimini) filij hominũ, ad clæmentissimũ patrem, qui occurrit uenientibus, & signum quod suo uitio perdiderunt offert, & stolam incorruptionis largitur antiquã. Quia mille anni in oculis tuis, ut dies hesterna quæ præterijt transijt, ut & uigilia nocturna siue in nocte. Qui p prophetas semp nos ad pœnitẽtiã prouocas, dicens: Reuertimini filij hominũ, petimus (ut ante iam dixi) ne facias hominẽ in humilitate sempiterna retineri. Nec em̃ putamus longũ esse, qđ promittis, salutẽ nobis post tẽpora multa tribuendã. Aeternitati cõparata, breuis est omniũ tẽporũ longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi una dies reputant. Statim q; se ipse reprehẽdit. Male dixi unam diẽ, & unius diei spacio mille annorũ apud te longitudine cõputari, cum magis debuerim dicere: unius uigiliæ spacium, instar habere mille annorum. Nox in quatuor uigilias diuiditur: quæ singulæ trium horarũ spacio supputant. Vnde & dñs quarta uigilia ad nauigantes uenit apostolos. Sicut igit una noctis uigilia cito pertrãsit, maxime uigiliarũ labore defessis: sic & mille annorũ spacia apud te, qui semp es, & futurus es, & fuisti, pro breuissimo tpe cõputant. Quod q; infert: Sicut dies hesterna quæ præterijt: iuxta illud Apli sentiamus qđ scribit ad Hebræos. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in sempiternũ. Ego arbitror ex hoc loco & ex epistola quæ noie Petri apli inscribitur, mille annos pro una die solitos appellari: ut scilicet quia mũdus in sex diebus fabricatus est, sex milibus annorũ tantũ credat subsistere: & postea uenire septenariũ numerũ, & octonariũ, in quo uerus exercet sabbatismus, & circũcisionis puritas reddit. Vnde & octo beatitudinibus bonorũ operũ præmia promittunt. Scribit autem Petrus hoc modo. Vnũ hoc uos non prætereat dilectissimi, quia una dies apud deum quasi mille anni, & mille anni quasi unus dies. Non morat dñs in promisso, ut q̃dã existimãt. Percutiẽte te eos somniũ erunt mane: quasi herba transiens. Mane floruit & abijt, ad uesperam conteret & siccabitur. Septuaginta. Quæ pro nihilo habentur, eorũ anni erũt. Mane sicut herba transeat, mane floreat & trãseat, uespe decidat induret & arescat. Iuxta Hebraicũ hic sensus est: multũ conuersioni cõtulit & saluti, quod omnis uita mortaliũ, quasi somniũ, ita ueloci morte cõtracta est: quæ in similitudine florũ atq; fœni, eodẽ pene tẽpore siccatur atq; deperit. Percutiẽte te (inquit) eos:

C id eſt homines,& illo ſermone cõpleto:Stulte,hac nocte repetent animã tuam a te: quæ autem præparaſti cuius erũt: omnis humana cõditio ſomnio cõparabit᷑.Sicut em̃ mane uirẽs herba,& ſuis floribꝰ uernãs,delectat oculos contẽplantiũ:paulatimq; marceſcẽs, amittit pulchritudinẽ,& in fœnũ qd᷑ cõterendũ eſt uertit᷑: ita omnis ſpecies hominũ uernat in paruulis,floret in iuuenibus,uiget in p̃fectæ ætatis uiris:& repẽte dũ neſcit, incaneſcit caput,rugat᷑ facies,cutis prius extẽta cõtrahit᷑:& extremo fine quod hic dicit᷑ ueſpere,id eſt,ſenectute,uix moueri poteſt: ita ut non cognoſcatur q̃s prior fuerit,ſed pene in aliũ cõmutet᷑.Quid loqmur de infantiæ tẽporibus uſq; ad extremã & decrepitã ſenectutẽ, cum hoc & lãguor faciat,& inediæ mœror:ut uultus prius pulcherrimus fœminarũ,ad tantã tranſeat fœditatẽ,ut amor in odia cõmutet᷑.Super hac cõditione mortaliũ & Eſaias loquitur:Omnis caro fœnũ,& omnis gloria eius quaſi flos fœni.Fœnũ aruit, flos decidit. Iuxta Septuaginta q̃d᷑q; ſimiliter explicãdũ eſt. Omne q̃d in ſæculo longũ uidet᷑, apud te deus breue eſt.Dies em̃ & anni q̃bus humana uita cõtracta eſt, ſi cõparẽtur æternitati, reputabunt᷑ pro nihilo.Sicut em̃ herba mane creuit, floruit & ſiccatur, ad ueſperãq; indureſcit & deperit:ita erit omnis hominũ pulchritudo. Conſumpti em̃ ſumus in furore tuo,& in indignatione tua cõturbati ſumus.Septuaginta.Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati ſumus.Pro eo q̃d nos diximus,turbati ſumus:Symmachus & Aqla trãſtulerũt,accelerauimus. Breuitatẽ autem uitæ ſignificat humanæ.Quodq; intulit:in ira tua & in furore tuo:ſentẽtiæ dei oſtẽdit p̃ſeuerãtiã,cui oẽs hoies ſubiacemus,illi uidelicet:Terra es,& in terrã ibis.Pulchre autem nõ (ut in Septuaginta habet᷑) turbati ſumus, ſed iuxta Hebraicũ,accelerauimꝰ dicitur: ut q̃uis ætas hominũ longa uideat᷑,tñ cõparatione æternitatis breuis ſit:quod & illuſtris Poeta teſtat᷑, dicens:Sed fugit interea,fugit irreparabile tẽpus. Et iterũ.Rhebe diu(res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)Viximus. Poſuiſti iniqtates noſtras corã te:negligẽtias noſtras in luce uultus tui.Septuaginta. Poſuiſti iniqtates noſtras in cõſpectu tuo, ſæculũ noſtrũ in illuminatiõe uultus tui.
D Vbi nos iuxta Hebraicũ & Symmachum poſuimus,negligẽtias noſtras,pro quo Septuaginta ſæculũ tranſtulerũt,in Hebraico ſcriptũ eſt alumenu עַלְמֵינוּ ,qd᷑quinta ædítio interpretat᷑ adoleſcẽtiã,Aquila παροξύσεις,& nos in linguã noſtrã uertere poſſumꝰ,errores ſiue ignorãtias.Vnde dixit in alio loco:Delicta iuuẽtutis meæ:& ignorãtias meas ne memineris.Et iterũ.Delicta quis itelligit?Et,ab occultis meis mũda me dñe:& ab alienis parce ſeruo tuo.Aliena em̃ nobis ſũt uitia:quæ ſæpe uolũtate,interdũ ignorãtia & errore cõmittimus:& tamen cũ non ſit uolũtas in crimine,error in culpa eſt.Miror autẽ cur Septuaginta uoluerint pro alumenu,id eſt adoleſcentia, negligẽtijs & erroribus ſiue ignorationibus ſæculũ dicere:niſi forte,qd᷑ in ſæculo & in uitæ huiꝰ tẽpore uitia cõmittant᷑.Quodq; intulit:in illuminatione ſiue in luce uultus tui:hunc habet ſenſum:Nihil te noſtrorũ latuit peccatorũ:ſecreta quoq; noſtra,tuus oculus inſpexit:iuxta illud qd᷑ ſcriptũ eſt:Tenebræ nõ abſcõdent᷑ a te. Et,ſcrutãs corda & renes deꝰ. Et iterũ,Sicut tenebræ eiꝰ, ita & lumen eiꝰ.Homo em̃ uidet in facie,deꝰ aũt in corde. Omnes em̃ dies noſtri tranſierũt & in furore tuo conſũpſimus annos noſtros,quaſi in ſermone loquẽs.Septuaginta. Quoniã omnes dies noſtri defecerũt:& in ira tua defecimus.Anni noſtri ſicut aranea meditati ſunt.Breuitatẽ humanæ uitæ,quæ ſentẽtiæ dei hucuſq; ſubiecta eſt:& quã in priori uerſiculo ſomnio cõparauit dicens:Percutiẽte te eos ſomniũ erunt:nũc ſermoni loquentiũ cõparat: ut quõ ſermo qui in ore uerſat᷑ dũ profertur intercipit᷑,& eſſe deſiſtit:ſic & omnis uita noſtra p̃tranſeat atq; deſiſtat: & hoc in ira & in furore dei,cui merito ſubiacemꝰ,uiuẽte in nobis(ut ſupra diximus)ſentẽtia dei: Quæ ſit autẽ ira & furor dei,crebrius diximus:nõ q̃d deꝰ ulciſcatur iratus,ſed q̃d patiẽtibus pœnas iratus eſſe uideatur.Quod em̃ in nos ex p̃turbatione deſcẽdit,in illo ex iudicio,& ex ueritate eſt.Pro ſermone loquẽtis,Septuaginta meditationẽ araneæ tranſtulerũt. Quõ em̃ loquentis ſermo preteruolat:ita & opus araneæ incaſſum texit᷑.De quo ſuper perſona hæreticorũ ſcriptũ eſt in Eſaia:Telam araneæ texunt,quæ parua & leuia põt capere aĩalia:ut muſcas, culices & cætera huiuſmodi:a fortioribus autẽ rumpit᷑,inſtar leuiũ in eccleſia ſimpliciũq;,qui eorũ decipiuntur erroribus,cũ uiros in fidei ueritate robuſtos,non ualeant obtinere. Dies annorũ noſtrorũ in ipſis ſeptuagita anni:ſi aũt multũ,octogita anni:& q̃d amplꝰ eſt,labor & dolor. Septuagita. Dies annorũ noſtrorũ in ipſis ſeptuaginta anni. Si aũt in potẽtatibꝰ, octoginta anni:& amplꝰ

eorum

A eorũ labor & dolor. Pro eo q̃d nos posuim⁹, in ipsis, & in Hebræo habet̃ bahem בָּהֶם, Symmachus significāti⁹ trāstulit ὁλόκληροι, q̃d magis ad sensum q̄ ad uerbũ trāsferre possum⁹, uniuersi. Quicqd igit̃ uiuimus & in q̃ delectabilis est uita mortaliũ: septuaginta annorũ spacio cõprehenditur. Sin autẽ multũ, & ut interpretat⁹ est Symmachus, cõtra opinionẽ, octoginta sunt anni: qc quid supra fuerit, morbis & infirmitate transigit̃: quæ est socia senectutis, caligãtibus oculis, dolentibus uel cadẽtib⁹, prius durissimis dẽtibus: quod plenius diuinus sermo in Ecclesiaste describit. Veniẽt dies maliciæ, & in qbus dicemus: nõ est nobis uolũtas: qñ obscurabitur sol & luna, & stellæ: & conuertent̃ nubes post pluuiã, in die qua mouebunt̃ custodes domus, & subuertẽtur uiri uirtutis: cessabũtq̄ molentes, qa paucæ factæ sunt: & obscurabunt̃ quæ uidẽt in foraminib⁹: & claudent̃ ianuæ in foro: in infirmitate uocis molẽtis, & exurget ad uocẽ auis, & humiliant̃ oẽs filiæ cantici: & qdẽ ab alto aspiciẽt: & pauor in uia: & florebit amygdalũ & incrassabit̃ locusta: & scindet̃ capparis: qm̃ abibit homo in domũ æternitatis suæ, & gyrabũt in foro qui plangũt, quo adusq̄ nõ pulset̃ funiculus argenti, & cõterat̃ ornamentũ auri, & confringat̃ hydria ad fontem & impediatur rota in lacu, & conuertat̃ puluis in terrã sicut fuit, & spũs reuertat̃ ad dñm qui dedit eũ. Vanitas uanitatũ dicit Ecclesiastes, & uniuersa uanitas. Quæ omnia humanæ uitæ & maxime senectutis miserias cõprehendũt: & quẽ sensum habeãt, in suo loco differuimus. Sunt qui istũ locũ Allegorice intrerpretãtes, ad sabbati circũcisionisq̄ mysteriũ referunt, quod primũ requiescamus in lege, & postea ueræ circũcisionis in euãgelio sacramẽta nos teneant, admonentes & illud: Da partem septem, & da partem octo, & septuaginta milia, & octoginta milia hominum multitudines, a quibus templũ sub Solomone constructũ est. Sed qd hoc ad præsentẽ locum, cui sufficit simplex & pura explanatio, quæ non doctrinæ gloriã in multiplicatione sermonũ: sed legẽtis debet intelligentiã quærere? Qm̃ transiuimus cito & auolauimus. Septuaginta. Quoniã supuenit mansuetudo sup nos, & corripiemur. Pro quo in græco scriptũ est. παιδευθησόμεθα, quod uerbũ ambiguũ est: & tam correptionẽ q̄ eruditionẽ doctrinãq̄ significat. Quẽ em̃ diligit dñs, corripit siue erudit: ac flagellat omnẽ filiũ quẽ recipit. Quẽ locũ ita Symmachus transtulit: succidimur enim repẽte & auolamus. Quinta æditio hoc modo: Qm̃ transiuimus celeriter & dissoluimur. Et est sensus. Post septuaginta annos, & ut multũ octoginta: qbus hominũ uita trãsigitur, cum anima fuerit a corpore segregata, uẽto similes auolamus: siue quia supra herbæ uirenti, & florũ pulchritudini, & ad uesperã siccitati, hominẽ cõparat: nũc pro ariditate uesperæ, succisionẽ florũ ponit. Et cũ pertransierit, inquit, omne qd̃ uiuimus, subita morte dissoluimur. Qd̃ autẽ Septuaginta dixere: quoniã supuenit mãsuetudo & corripiemur, hũc habet sensum. Post septuaginta annos & octoginta cũ uenerit dñi mansuetudo: & dies nobis mortis ingruerit, nõ iudicabimur iuxta meritũ, sed iuxta clæmentiã: & quæ putat̃ correptio esse, eruditio est & doctrina. Satisq̄ miramur qd uoluerit uerbũ Hebraicũ gas his גָּחִישׁ, Septuagita, Theodotio & Sexta æditio trãsferre mansuetudinẽ, cũ Aquila, Symmachus & Quinta æditio festinationẽ & repẽte celeriterq̄ transtulerint. Quis nouit fortitudinẽ iræ tuæ, & scd̃m timorẽ tuũ indignationẽ tuã? Septuaginta. Quis nouit potestatẽ iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuã dinumerare? Inter Hebraicũ & Septuaginta diuersa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationẽ, timori & furori dñi copulãt. Porro hebraicũ, sequẽti aptat uersiculo, ut sequatur: Vt numerẽtur dies nostri, sic ostẽde & ueniemus corde sapienti. Quod breuiter ita nobis differendũ uidetur. Quis potest nosse q̄ diu ira tua, ex qua timor nascitur humano generi pseueret, nisi te docente, q deus es? Itaq̄ obsecro, ut tẽpus uitæ nostræ indices nobis, quo possimus corde sapiẽti, tuo nos iudicio præparare. Quod aũt dixit: Quis nouit fortitudinẽ siue potestatẽ iræ tuæ: & scd̃m timorẽ tuum indignationẽ tuã: ostẽdit esse difficile, iræ timoriq̄ & idignatiõis dei secretũ rationẽq̄ cognoscere. Vnde & propheta lachrymabiliter deprecat̃. Dñe ne in ira tua arguas me: neq̄ in furore tuo corripias me. Non enim corripit ut interficiat atq̄ dísperdat, sed ut corrigat & emẽdet. Quãobrem & in Osee, populo Iudæorũ cui multũ iratus est, dicit se nequaq̄ irasci, nec uisitare nurus eorũ, cũ adulterauerint. Et per Eçechielẽ loquit̃ ad Hierusalẽ: Iam nõ irascar tibi, & çelus meus recessit a te. Et in uerbis dierũ sonat, quãdo pergit israel aduersum hostes in præliũ corde pacifico.

B Vt numerent̃ dies nostri, sic ostende, & ueniemus corde sapienti. Septuaginta. Dexterã tuam

C ita notā fac,& eruditos corde in ſapientia. Q d' Aquila, Symmachus,& Quinta æditio ſic uerterūt: Dies noſtros ſic oſtēde,ut ueniam⁹ corde ſapiēti. Errorq; ꝑſpicu⁹: cur ꝑ dieb⁹, Septuaginta, dexterā dixerint: יְמִינוֹ iamenu qppe uerbū cōpoſitū eſt,ſignificās dies noſtros: quod in ſingulari numero ſi ſcribat', extrema littera quæ appellat' nun ן, exprimit dexterā: ſicut eſt illud in noie Beniamin, qui interpretat', fili⁹ dextræ. Sin autē ם mem habeat, diem uel dies ſonat. Eſt aūt ſenſus: Numerū annorū dierūq; noſtrorū, quib⁹ in hoc ſæculo nos uiuere decreuiſti, oſtēde nobis, ut præpem⁹ nos aduētui tuo:& cōtēpto errore mortaliū, ad te ꝑgere feſtinem⁹, cupiamuſq; præſentiā tuā,& ad te feſtinem⁹ corde ſapiēti. Nihil em̄ ita decipit humanū gen⁹, q̄ꝫ dū ignorāt ſpacia uitæ ſuæ, lōgiorē ſibi ſæculi hui⁹ poſſeſſionē repromittūt. Vnde & illud egregie dictū ē. Nullū tā ſenē eſſe & ſic decrepitæ ætatis, ut nō ſe adhuc uno plus anno uiuere ſuſpicet'. Ad hūc ſenſū ꝑtinet & illud q̄d dicit': Memēto mortis tuæ,& nō peccabis. Qui em̄ ſe recordat' q̄tidie eſſe moriturū: contēnit præſētia,& ad futura feſtinat. Hoc ē q̄d Dauid in alio p̄cat' loco dicēs: Ne auferas me in dimidio dierū meorꝝ, priuſq̄ abeā & nō ſubſiſtā: q̄d ita exponit'. Ne eo tpe facias me mori, qñ adhuc putabā me uicturū, ut poſſim pctā corrigere pœnitētia. Si em̄ hoc feceris, inuēt⁹ in delictis meis eſſe deſiſtā: nō q̄d ſpem reſurrectiōis neget, ſed q̄d corā eo ſe neget poſſe ſubſiſtere: apud quē oēs q in uitijs ꝑſeuerāt, pro nihilo reputant'. Vbi nos interp̄tati ſum⁹, eruditos corde in ſapiētia, alij trāſtulerūt cōpeditos, uerbi ambiguitate decepti. Si em̄ dicas πεπεδημένους cōpeditos: ſin autē πεπαιδευμένους eruditos ſignificat. Reuertere dn̄e uſq; quo, & exorabilis eſto ſup ſeruos tuos. Septuaginta ſimiliter. Quia agimus pœnitentiā,& ſciētes uitæ noſtræ breuitatē, ad te corde ſapiēti cupim⁹ ꝓuenire:& tu dn̄e reuertere ad nos. Peccatis em̄ noſtris longe receſſeras:& dimiſeras nos, ut ambularem⁹ ſcd'm uolūtatē & cogitatiōes noſtras. Quod aūt infert, uſq; q̄: illā habet intelligētiā, quā in duodecio pſalmo dixim⁹. Vſq; quo dn̄e obliuiſceris me in finē? Qui em̄ in anguſtia cōſtitut⁹ eſt, ſærū ei uidet' dei auxiliū:& ꝓpterea impēſius dep̄cat', ut cito adiutorē deū ſentiat:& nequaq̄ iratū iudicē, ſed placatū. Imple nos matutina miſericordia
D tua:& laudabimus & lætabimur in cūctis dieb⁹ noſtris. Septuaginta. Repleti ſumus mane miſericordia tua,& exultauimus & delectati ſum⁹ in omnib⁹ dieb⁹ noſtris. In cūctis pene locis hāc habent Septuaginta conſuetudinē: ut quod apud Hebræos in futurū ponit', hoc illi quaſi iā factum & præteritū referāt. Hic ergo, nō ut illi uoluerūt dicūt ſe impletos eſſe matutina miſericordia dei atq; lætatos: alioqn ſi hoc factū erat: quō poſtea dep̄cant' & dicūt: Reſpice in ſeruos tuos & in opa tua: ſed totū quod poſtulāt, ideo dep̄cant', ut mereant' matutinā miſericordiā ei⁹: quā cū fuerint aſſecuti: laudēt deū atq; lætent' in cunctis diebus uitæ ſuæ. Videtur aūt mihi reſurrectionis ſpem & æternæ uitæ premia dep̄cari, dicēs: Imple nos matutina miſericordia tua. Quod quidē & uiceſimiprimi pſalmi titulus ſonat: q proprie ad myſteriū dn̄i & ad reſurrectionē eius ꝑtinēs, inſcribit' pro aſſumptione matutina. Lætifica nos pro diebus q̄bus nos afflixiſti, & annis q̄bus uidimus mala. Septuaginta. Lætati ſumus pro diebus q̄bus nos humiliaſti: annis q̄bus uidimus mala. Et Laçarus qui recepat mala in uita ſua, in ſinu Abrahæ æterno quieſcit gaudio: Mala aūt nō ea appellat quæ cōtraria bonis ſunt, ſed pro afflictione ponit & anguſtijs: q̄bus malis & Sara afflixit Agar ancillā ſuā:& de q̄bus in euāgelio ſcribit': Sufficit diei malicia ſua. Quanto igit' magis in hoc ſæculo, ꝑſecutionib⁹, pauꝑtate, inimicorū potētia uel morborū cruciatibus fuerimus afflicti: tanto poſt reſurrectionē in futuro maiora præmia conſequemur. Pulchre autē nō dixit: ſuſtinuimus mala, ſed uidimus. Quis em̄ eſt homo qui uiuat & nō uideat mortē? Quæ nō tā ad diſſolutionē corporis referēda eſt, q̄ꝫ ad multitudinē peccatorꝝ, iuxta quod dicit': Anima quæ peccauerit, ipſa morie'. Appareat apud ſeruos tuos opus tuū:& gloria tua ſup filios eorū. Ergo in ſeruis ſuis ipſe dn̄s operat' opus ſuū. Nec propria qui poſtulat ſalute contētus eſt, ſed quærit gloriā filiorū: id eſt, ſeruorū dei. Filios aūt nō tam illos q de eorū ſtirpe generati ſunt, q̄ꝫ diſcipulos debemus accipere: de quibus & Paulus loquebat': Filioli mei quos iterū parturio. Vnde & Iohānes apoſtolus ſecundū merita filiorū ſuorum profectuſq; operū ſingulorum, ſcribit ad paruulos, ſcribit ad iuuenes, ſcribit ad patres. Et ſit decor dn̄i dei noſtri ſup nos, & opus manuū noſtrarū fac ſtabile ſuper nos:& opus manuū noſtrarum confirma. Septuaginta. Et ſit ſplendor dn̄i dei noſtri ſuper nos: & opera manuū noſtrarū dirige ſuper nos:& opus manuum

noſtrarum

A nostrarum dirige. Vbi sunt qui liberi arbitrij sibi potestate plaudẽtes, in eo putant se dei gratiã cõsecutos, si habeãt potestatẽ faciẽdi uel nõ faciẽdi bona siue mala? Ecce hic Moyses post resurrectionẽ quã postulauerat dicens: Imple nos matutina misericordia tua: & laudabimus & lætabimur in cũctis diebꝰ nostris, nequaq; se surrexisse contẽtꝰ est, & æternæ uitæ præmia cõsecutũ, sed postulat ut decor dñi dei sui sit super eos qui surrexerint, & splendeat in animabus cordibusq; sanctorum: & opera manuum eorũ ipse dirigat: faciatq; esse perpetua: ipseq; confirmet quicqd in sanctis uidetur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur præmia: ita superbia contemnentis, dei auxilio deseretur.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

οἰκουμένη.) Id est habitata, ab οἰκέομαι habitor, hãc dictionẽ ferme nostri interpretes uertũt orbẽ terrarũ.

Quæ nomine Petri apostoli inscribit.) Hic palã diuus Hieronymꝰ indicat se dubitasse de secũda Petri epistola propter stili dissimilitudinẽ, quod excusat alio in loco, ob mutatũ interpretẽ accidisse. Rhœbe diu.) His uerbis Mezentius dux alloquit equũ suũ Rhœbũ noie, facturus impetũ in Aeneã apud Vergilium libro Aeneidos decimo. παροφάσθσ. & nos in linguam. n.) ποροραῖμ Græce est perperam uidere, qđ accidit parum attẽte rem inspicientibus, sicuti ϖαραβλέϖθμ. Sicut aranea meditati sunt.) Hunc locum uulgo deprauarant. Nam Græce est, ἐμελέτωμ, id est meditabantur. Pro quo scriptum fuit meditabuntur.

Quasi in sermone loquens.) Nihil celerius, & nihil inanius oratione hominum. Venient dies maliciæ.) Hic quoq; malicia accipit pro afflictione. In hoc loco tametsi sensus ferme idẽ est, tamen uerba multum dissonant a nostra uulgata æditione. In græco scriptum est, παιδευθησόμεθα.) Nam παῖς puer, inde παιδέυω erudio siue corripio & castigo: sic enim eruditur pueri. Si enim dicas.) πεπεδημένους participium est a uerbo πεδέω, id est compedibus uincio, πεϖαιδευμένους participium est a παιδέυω quod est erudio siue corripio.

DIVI HIERONYMI AD PRINCIPIAM VIRGI. EXPLANATIO PSALMI QVADRAGESIMIQVARTI.

B SCio me Principia in Christo filia, a plærisq; reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres: & fragiliorem sexum, maribus præferam. Et idcirco debeo primum obtrectatoribus meis respondere: & sic uenire ad disputatiunculam quam rogasti. Si uiri de scripturis quærerent: mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad præliũ uoluisset, Debbora de uictis hostibus nõ triumphasset. Hieremias carcere claudit: & quia periturus Israel uirũ nõ receperat prophetantẽ: Olda eis mulier suscitatur. Sacerdotes & pharisæi crucifigunt filium dei: & Maria magdalene plorat ad crucem: unguenta parat, quærit in tumulo, hortulanũ interrogat, dominũ recognoscit, pergit ad apostolos, repertum nũciat. Illi dubitãt, ista confidit. Vere ϖυργίτης, uere turris candoris & libani, quæ prospicit faciem Damasci: sanguinẽ uidelicet saluatoris ad sacci pœnitentiam prouocantem. Defecerant Saræ muliebria, & ideo Abraham ei subiicitur, & dicitur ad eum: Omnia quæ dicit tibi Sara, audi uocẽ eius. Illi defecerant muliebria: tu nunc̃q; habuisti muliebria. Sexus deuorat a uirgine, Christũ portat in corpore. Iam possidet quod futura est. Rebecca pergit ad interrogandum deum: & sua responsione condigna audit oracula. Duo gentes in utero tuo, & duo populi de uentre tuo diuidentur. Illa duos generat dissidẽtes: tu unũ quotidie cõcipis, parturis, generas: unione secundũ, maiestate multiplicẽ, trinitate cõcordẽ. Maria soror Moysi, uictorias dñi canit, & Rachel Bethlehẽ nostrã atq; Ephratan stirpe nominis sui signat in posteros. Filiæ Salphaad hæreditatẽ inter fratres merent accipe. Ruth & Hester & Iudith tãtæ gloriæ sunt, ut sacris uoluminibꝰ noia indiderint. Anna prophetissa generat filiũ leuitã, ꝓphetã, iudicẽ, sacro crine uenerabilẽ, & offert eũ in tabernaculũ dei. Thecuites mulier, regẽ Dauid interrogatiõe cõcludit, ænigmate docet, exẽplo dei mitigat. Legimꝰ & aliã sapiẽtẽ fœminã, q̃ cũ obsideret ciuitas, & ꝓpter unũ eã ꝑdere uellet dux exercitꝰ Ioab, murosq; ariete q̃teret, locuta est ad populũ in sapiẽtia sua, & tantæ multitudinis periculũ, muliebri authoritate sedauit. Quid loquar de regina Saba, quæ uenit a finibus terræ audire sapientiã Solomonis: & testimonio domini condemnatura est omnes uiros Hierusalem? Elisabeth utero prophetat & uoce. Anna filia Phanuelis in templo, templũ efficitur dei: & quotidiano ieiunio, cœlestẽ inuenit panem. Sequebant mulieres saluatorẽ, & ministrabant ei de substantia sua. Ille qui de quinq; panibus milia hominũ, exceptis mulieribus & paruulis aluit, escas sanctarũ mulierũ nõ recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteum, & saturatus cõuersione credentis, cibos

C qui coempti fuerãt negligit, Apollo uirũ aplicũ & in lege doctiſſimũ, Aqla & Priſcilla eruditũt & inſtruunt eũ de uia dñi. Si doceri a fœmina nõ fuit turpe apoſtolo, mihi quare turpe ſit poſt uiros docere & fœminas? Hæc & iſtiuſmodi φιλοτάτκ filia perſtrinxi breuiter, ut nec te pœniteret ſexus tui, nec uiros nomen ſuum erigeret: in quorũ condemnationem, fœminarũ in ſcripturis ſanctis uita laudat. Gaudeo & ueluti quodã tripudio effert anim⁹ meus, cũ in Babylone inuenit Daniel, Ananias, Açarias, Miſael. O q̃ multi ſunt ſenes & iudices Iſrael: quos rex Babylonius fryget in ſartagie ſua. Quã multæ Suſannæ, qd interpretat liliũ, quæ cãdore pudicitiæ ſpõſo ſerta cõponũt, & coronã ſpineã mutãt in gloriã triũphãtis. Habes ibi in ſtudio ſcripturarũ, & in ſanctimonia mẽtis & corporis, Marcellã & Aſellã: quarũ altera te p̃ prata uirẽtia, & uarios diuinorũ uoluminũ flores ducat ad eũ q dicit in Cantico: Ego flos campi, & lilium conualliũ: altera ipſa flos dñi tecũ mereat audire: Vt liliũ in medio ſpinarũ, ſic proxima mea in medio filiarũ. Et quia de floribꝰ & liliis loq cœpimus, ſemp q̃ uirginitas floribꝰ cõparat: opportunũ mihi uidet, ut ad florẽ Chriſti ſcribẽs, de multis floribꝰ diſputẽ. Quadrageſimũ quartũ pſalmũ legens, in titulo repperi: In finem pro his qui cõmutabuntur filiorũ Core, intelligentiæ canticum pro dilecto: in Hebraico ſcriptum eſt, lamanazeha al ſoſannim libne Corah maſchil ſir iedidoth: לַמְנַצֵּחַ עַל שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידוֹת, qd nos in latinũ uertimus, uictori pro liliis filiorũ Core eruditiõis canticũ amãtiſſimi. Symmachus more ſuo manifeſtius, triũphũ pro floribꝰ interpretatꝰ eſt. Igit שֹׁשַׁנִּים ſoſannim, uel pro his q cõmutãdi ſunt, uel in lilia trãſfert & flores: maſchil מַשְׂכִּיל q̃q & eruditionẽ & doctiſſimũ ſonat: שִׁיר ſir cãticũ: iedidia יְדִידוֹת Solomonis eſt nomẽ, q alio ſenſu pacificꝰ appellat. Quatuor aũt pſalmi, licet in poſteriori titulorũ pte diſſentiãt, hoc principio prænotant, q̃drageſimus quartꝰ, qnq̃geſimus nonus, ſexageſimus octauus, ſeptuageſimus nonus: e qbus duo medij inſcribunt Dauid, primus & nouiſſimꝰ filiorũ Core & Aſaph. De cũctis dicere nõ eſt huius tpis, quẽ cœpimus explicemus. Recte q in ſæculorum fine mutãdi ſunt, de qbus Aplus loquitur: Omnes dormiemus, ſed nõ omnes immutabimur: referũtur ad finẽ. Et hoc ipſum myſteriũ lectorẽ præparat ad intelligẽtiã ſpiritalẽ. Vbi em̃ ſimplex & aptus eſt ſenſus, qd neceſſe eſt audientẽ intelligẽtiæ præmonere, & dici ad eũ: qui habet aures audiendi audiat? Canticũ quoq; canit chariſſimo atq; dilecto: qa propter illũ ueniet ſanctis promiſſa mutatio. Quæ quidẽ & in hac uita intelligi põt, qñ exuimur ueteri hoie & induimur nouo qui renouat in cognitione ſcd'm imaginẽ creatoris: & gloriã dñi contẽplãtes, in eandẽ imaginẽ trãſformamur, q̃ſi a gloria in gloriã: nec eſt tẽpus ullũ quo nõ mutet ſpũs, p̃teritorũ obliuiſcens & in futurũ ſe extẽdens: cũ interior noſter hõ renouet de die in diẽ: & imutabilis deus q loquit p̃ prophetã: Ego deꝰ & nõ mutor: propter nos mutauerit faciẽ ſuã, formãq; ſerui accepit, & de Iudæa trãſmigrãs ad Philiſtiim, q interp̃tat poculo corruẽtes (inebriati em̃ fuerãt aureo calice Babylonis) primũ deriſus ſit, ppter ſtulticiã crucis, deinde ſuſceptꝰ, ppter gloriã triũphorũ. Chariſſimus aũt ille eſt, de q̃ Eſaias canit: Cãtabo cãticũ dilecti uineæ: & euãgeliũ: Hic ẽ filiꝰ meꝰ dilectꝰ, in quo mihi bene cõplacui, ipm̃ audite. Cui nõ unus ppheta, ſed omis chorus filiorũ Core nũc laudes canit. Qui ſint autẽ filij Core, id eſt Caluariæ: in quadrageſimo primo pſalmo cõpetẽtiꝰ diſputat. Et ut ſciamꝰ textũ cãtici titulo cõuenire: mutationẽ de alio ad aliud dicit, ut filia cui p̃cipit, ut antiq parẽtis obliuiſcat, regis ſe amplexibꝰ paret. Victorẽ aũt eũ eſſe qui dicit: Cõfidite ego uici mundũ: & ad quẽ iſta adoleſcẽtis oratio eſt: a te uictoria & ſapientia & glia, & ego tuus ſeruus, pfecto nouit, q dño uincẽte ſupauit & eſt pticeps triũphorũ eiꝰ: & q imarceſcibilẽ gliæ coronã, de cãdore bonorũ operũ & de uarietate ✠ tutũ texuit ſaluatori. Eructauit cor meũ uerbũ bonũ. Pro q̃ interp̃tatus eſt Symmachꝰ: cõmotũ eſt cor meũ uerbo bono: indicãs ad alteriꝰ ſermonẽ cor dicẽtis eſſe cõmotũ: & ſpũſctõ futura Chriſti ſacramẽta pandẽte, etiã hũc in eloquiũ p̃rupiſſe: ut quẽadmodũ cæteri de aduẽtu eiꝰ locuti ſũt & iſte loq̃ret. Ructus aũt ppriedicit digeſtio cibi, & cõcoctarũ eſcarũ in uentũ efflatio. Quõ em̃ iuxta q̃litatẽ ciborũ de ſtomacho ructus erũpit, & boni uel mali odoris flatus indiciũ eſt: ita interioris hois cogitationes uerba proferunt: & ex abũdantia cordis os loqtur. Iuſt[illegible]edẽs replet animã ſuã. Cũ q; ſacris doctrinis fuerit ſatiatꝰ, de boni cordis theſauro p̃fert [illegible]ona ſũt: & cũ Aplo loqt: An expimẽtũ q̃ritis eiꝰ q in me loqt Chriſtꝰ? Quidã ex pſona Chriſti, qdã ex pſona patris dictũ itelligi uolũt, q̃d ex imis

D uitalibus

A uitalibus & cordis arcanis,uerbum ſuũ qđ in ſe erat ſemper protulerit:iuxta alterius pſalmi uaticiniũ:Ex utero ante luciferum genui te: ut quõ uterus nõ ſignificat uterũ(neq; eñ deus diuidi tur in mẽbra,ſed eandẽ ſubſtantiã patris filiiq; demonſtrat)ſic cor & uerbum profertur ex corde,ut patrẽ oſtẽdat & filiũ.Et quod ſequit,Dico ego opera mea regi:illi aptãt intelligentiæ,Ipſe dixit & facta ſunt:ipſe mãdauit & creata ſunt: qđ dicẽte patre opatus ſit filius.Omnia eñ quæ cũq; pater facit,eadẽ & filiũ facere:ſimiliter & patrẽ manentẽ in eo operari cuncta per filium.Dico ego opera mea regi.Propheticus chorus,Chriſti & eccleſiæ ſacramẽta dicturus:ne carmine uideat indignus,& ob conſcientiã peccatorũ dicatur ei:Vt qd tu enarras iuſticias meas,& aſſumis teſtamentũ meũ per os tuũ?opera ſua regi quẽ laudaturus eſt confiteđ:ut uel ſi bona ſunt,ipſe ſuſcipiat: uel ſi mala ſunt, mundet: facitq; quod iuſſus eſt: Dic tu iniquitates tuas ut iuſtificeris in ſermonibus tuis:Et,iuſtus accuſator ſui eſt in principio ſermonis.Idioma autẽ nõ ſolum Hebraicæ,ſed & latinæ linguæ eſt,pro ſyntagmatibus & ſcriptis opuſcula dicere.Ergo & iſte qui laudes cãtaturus eſt dño,carmen ſuum & opuſculũ cõſecrat ei:& pro muſis gentiliũ,ipſum inuocat in principio quẽ laudatur⁹ eſt. Lingua mea calamus ſcribæ,uelociter ſcribẽtis. Pro q̃ nos interpretati ſumus, Lingua mea ſtilus ſcribæ uelocis.Extrema pars prologi eſt:& cũ precedẽtib⁹ iunge quod ſequit.Eructauit cor meũ in laudes dei. Sermonẽ bonũ & opuſcula mea qbus eũ prædicaturus ſum,ipſi potiſſimũ conſecraui.Debeo ergo & linguã meã quaſi ſtilum & calamũ præparare,ut per illã in corde & aurib⁹ audientiũ ſcribat ſpũſſanctus. Meũ enim eſt quaſi organũ præbere linguã:illius q̃ſi p̃ organũ ſonare quæ ſua ſunt. Stilus ſcribit in cera:calam⁹ uel in charta uel in mẽbranis,aut in quacũq; materia quæ apta eſt ad ſcribendũ.Mea autẽ lingua in ſimilitudinẽ ſcribæ uelocis,quẽ notariũ poſſumus intelligere,quodã ſignorum compẽdio,breuiatum euãgeliñ ſtrictũq; ſermonẽ exarauit in tabulis cordis carnalibus.Si enim lex per manũ mediatoris digito dei ſcripta eſt:& quod deſtructum eſt,glorificatum eſt:quanto magis euangeliũ qđ manſurũ eſt,per meã linguã ſcribeđ a ſpirituſancto:ut illius laudes ad quẽ in Eſaia dicit: Velociter ſpolia,detrahe cito prædare,uelox in corda credẽtiũ ſermo deſcribat. Specioſus forma præ B filiis hominũ.In Hebraico,Decore pulchrior es filiis hominũ. Finito procœmio: hinc narratiõis exordium eſt:& fit Apoſtropha ad ipſum amantiſſimũ & dilectum & regem,cui dicentis opera cõſecrata ſunt.Quæriđ autẽ quõ pulchrior ſit cũctis filiis hominũ:de q̃ legim⁹ in Eſaia:Vidim⁹ eũ,& nõ habebat ſpeciẽ neq; decorẽ,ſed erat ſpecies ei⁹ inhonorata & deficiens a filiis hominũ. Homo in plaga poſitus,& ſciens ferre infirmitatẽ,quia auertit faciẽ ſuã. Nec ſtatim ſcriptura diſſonare uidetur : quia ibi ignobilitas corporis propter flagella & ſputa & alapas & clauos, & iniurias patibuli cõmemoratur:hic pulchritudo uirtutum in ſacro & uenerando corpore:non quo diuinitas Chriſti hominib⁹ cõparata nõ formoſior ſit:hæc eñ nõ habet cõparationẽ, ſed abſq; paſſionibus crucis,uniuerſis pulchrior eſt:uirgo de uirgine,q nõ ex uolũtate uiri ſed ex deo natus eſt. Niſi enim habuiſſet & in uultu quiddam ſydereum, nunc̃q; eum ſtatim ſecuti fuiſſent apoſtoli:nec qui ad cõprehendendũ eum uenerãt corruiſſent.Deniq; & in præſenti teſtimonio in quo ait:Homo in plaga poſitus & ſciẽs ferre infirmitatẽ :reddit cauſas quare iſta ppeſſus ſit. Quia auertit faciẽ ſuam:id eſt paululũ diuinitate ſubtracta,corpus iniuriæ dereliquit. Quidam hunc uerſiculũ ſuperioribus copulãt:ut ſpecioſus forma præ filiis hominũ,non ad Chriſtũ,ſed ad calamũ referatur. Effuſa eſt gratia in labiis tuis,propterea benedixit te deus in æternũ.In æditione uulgata pro benedixit,unxit,legimus.Sed ſciẽdum quod error ſcriptorum,Septuagintа tranſlatoribus non debeat imputari:qui hoc loco cũ Hebraica ueritate cõcordant.Legẽtes illud,Ieſus proficiebat ætate & ſapientia & gratia apud deũ & homines:& in alio loco : admirabantur ſuper uerbis gratiæ eius quæ egrediebanđ de ore illius: & quod in poteſtate habebat ſermonem:intelligere poſſumus quo ſenſu dictum ſit:Effuſa eſt gratia in labiis tuis. Noe inuenit gratiam coram dño in diebus ſuis, & Moyſes,& reliqui prophetarũ. Sed omnis gratiæ multitudo in labiis ſaluatoris effuſa eſt:quæ in breui tẽpore totũ ipleuit orbẽ.Et ip̃e tanc̃q; ſpõſus proceſſit de thalamo ſuo.A ſummo cœlo egreſſio eius:& occurſus illius uſq; ad ſummũ eius. Nam & ſancta Maria qa cõcepat eũ,in q̃ omnis plenitudo d[illegible]nitatis habitat corpaliter,plena gratia ſalutatur.Et apoſtolus ſciens prædicationem ſuam, non eloquentia ſæculari,ſed in uirtute dei,

omnes

C omnes mundi ſuperaſſe doctrinas, ait: Et ſermo meus & prædicatio mea, nō in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ uerbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & uirtutis: ut ſit fides noſtra non in ſapientia hominum, ſed in uirtute dei. Seq; ipſum reprehendens, quia dixerat: Amplius autem omnibus laboraui: ſtatim intulit: Non autē ego, ſed gratia dei quæ mecum eſt. Et rurſum: Quia gratia eius qui in me eſt, non fuit uacua. Proprie autem in ſaluatorem uerbum effuſionis adiungitur, ut ſignificet gratiæ largitatem, ſecundum illud: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Et, charitas dei diffuſa eſt in cordibus ueſtris. Et nota, quod omnium quæ dicuntur, intelligentiam ad perſonam eius referat, qui aſſumptus ex maria eſt: quod propter gratiam labiorū in æternum benedictus eſſe dicatur: tale quid & Apoſtolo prædicante: Humiliauit ſe, factus obediens uſq; ad mortem: mortē autem crucis. Propter quod & deus illum exaltauit: & dedit illi nomen ſuper omne nomē. Sicut em̄ ibi forma ſerui, paſſionis iniuria eſt: & exaltatio nominiſq; donatio ad patrem redit: ita hic effuſio gratiæ & benedictionis in ſempiternū, ad eum referenda eſt, qui poteſt humiliari & creſcere. Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime. Specie tua & pulchritudine tua. In hebræo: Accingere gladio tuo ſuper femur tuum fortiſſime. Gloria tua & decore tuo. Iſtum arbitror te locum optime intelligere, & accinctam chriſti gladio militare. Vt autem ſcias ſemper uirginitatem gladium habere pudicitiæ, per quem truncat opera carnis, & ſuperat uoluptates: gentilis quoq; error, deas uirgines finxit armatas. Accinxit & Petrus lumbos ſuos: & ardentē lucernam habuit in manibus ſuis. Quod autē femur ſignificet opera nuptiarum, his breuiter exemplis doceberis. Abraham mittens ad uxorem quærendam filio ſuo Iſaac, dicit maiori domus ſuæ: Pone manū tuam ſuper femore meo: & adiurabo te per dominū deum cœli. Non dubiū quin per eum qui de eius ſemine erat naſciturus. Iacob poſtq̄ luctatus eſt cum homine: qui ei apparuerat ad torrentem Iabok: Meſopotamia derelicta, & terrā repromiſſionis ingrediens, non ante Iſrael ſortitus eſt nomē, q̄ neruus femoris eius emarcuit, & ad filiū loquit̄: Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de femoribus eius. Et rurſum ipſe moriturus, Ioſeph adiurat in femore ſuo, ne eum in Aegypto ſepeliat. In Iudicum quoq; libro legimus: Gedeoni erant filij ſeptuaginta, qui egreſſi ſunt de femoribus eius. In Cantico dicitur
D canticorū: Ecce lectulus Solomonis, ſexaginta potentes in circuitu eius de potentibus Iſrael, omnes tenētes gladios, docti ad bellum: uir & gladius ſuper femur eius. Gloria ergo & decore ſuo, ſiue ſpecie & pulchritudine diuinitatis ſuæ, carnis opera mortificans: & natus ex uirgine, futuris uirginibus, uirginitatis princeps fuit. Et intende proſpere procede & regna. Propter ueritatē & manſuetudinē & iuſticiā, & deducet te mirabiliter dextera tua. In Hebræo: Decore tuo proſpere aſcende: propter ueritatem & manſuetudinē iuſticiæ, & deducet te mirabiliter dextera tua. Secundo ſcriptum eſt apud Hebræos, decore tuo, ne quis idipſum uitio librariorum repetitum putet. Et eſt figura quæ apud rhetores, repetitio nominat̄. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquunt̄ ad eos quos præconijs efferunt, armatum cohortatur ad prælium: ut ſemel arrepta bella non deſerat: & ſuper hoſtium ſtrages uictor incedens, præparet ſibi regnum in his quos de diaboli eripiens poteſtate, ſuo copulauit imperio, & dicat: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. Nulliq; dubium, ueritatem, & modeſtiam, & iuſticiam, Chriſtum appellari, qui dicit: Ego ſum uia, ueritas, & uita. Et, diſcite a me: quia mitis ſum, & humilis corde. Et, qui factus eſt nobis a deo iuſticia, & redemptio, & ſanctitas. Hæc autē uniuerſa dicuntur in corpore, ut exigant̄ in membris. Victoria domini, ſeruorū triumphus eſt. Magiſtri eruditio, diſcipulorum profectus. Et quod ſequitur: Deducet te mirabiliter dextera tua: aut de ſignis quæ in euangelio perpetrauit: aut προπικῶς de cæde quam exercuit in hoſtibus, ſentiēdum eſt. Cor ſapiētis in dextera, & cor ſtulti in ſiniſtra eius. Chriſtus totus in dextris eſt: antichriſtus in ſiniſtris. Hebraica interpretatio diſtat in uerbis, nō diſtat in ſenſu. Sagittæ tuæ acutæ potentiſſime, populi ſub te cadent in corda inimicorū regis. In Hebraico, abſq; potentiſſime, reliqua ſimiliter. Et hic uerſiculus tibi potiſſimum aptus eſt, quæ iaculo domini uulnerata, cum ſponſa in cantico canis: Vulnerata charitate ego ſum. Nec mirum ſi ſponſus tuus habeat plures ſagittas: de quibus in centeſimo decimonono pſalmo dicitur: Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus deſolatorijs: cum patris ipſe ſit iaculum: & loquatur in Eſaia: Poſuit me quaſi ſagittam electam:

A electam:in pharetra ſua abſcondit me.His ſagittis & Cleophas in itinere cū altero uulneratus aiebat:Nōne cor noſtrū ardēs erat in nobis dum loqueretur in uia,& aperiret nobis ſcripturas? Et in alio loco legimus.Sicut ſagittæ in manu potentis:ita filij excuſſorū.His ſagittis totus orbis uulneratus & captus eſt.Paulus ſagitta fuit dñi:qui poſtq; ab Hieroſolymis uſq; ad Illyricum miſſus arcu domini,huc illucq; uolitauit,ad Hiſpanias ire feſtinat:ut uelox ſagitta ſub pedibus dñi ſui,orientem occidentēq; proſternat.Et quia plures ſunt potētiſſimi regis inimici qui uulnerati fuerant ignitis ſagittis diaboli, & quaſi ceruus ſpiculo percuſſi in iecore, ſagittæ domini mittuntur ignitæ cum carbonibus deſolatorijs,ut quicquid uitij in corde inimicorū regis fuerit,excoquant,& ſalutari igne,ignē eijciant perditorem. Sedes tua deus in ſæculum ſæculi,uirga directionis,uirga regni tui.Dilexiſti iuſticiam:& odiſti iniquitatem,propterea unxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. In Hebraico. Thronus tuus deus in ſæculum ſæculi, ſceptrum æquitatis, ſceptrum regni tui. Dilexiſti iuſticiam & odiſti iniquitatem: propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis pre participibus tuis.Duas perſonas,eius qui unctus eſt dei & qui unxit,intellige.Vnde & Aqla eloim אֱלֹהִים uerbū Hebraicū,nō noiatiuo caſu,ſed uocatiuo interpretatur dicens θέ,& nos propter intelligentiam dee poſuimus, quod latina lingua non recipit:ne quis peruerſe putet deū dilecti & amantiſſimi & regis, bis patrem nominari.Quanq; eī̃ pater in filio,& filius in patre: & alterutrum ſibi & habitator & thronus ſint, tamen in hoc loco ad regem qui deus eſt ſermo dirigitur:& dicitur ei quod imperiū eius (hoc eī̃ intelligo thronū,iuxta illud qđ ſcriptū eſt:De fructu uentris tui ponā ſuper thronū tuū) finem nō habeat:quod quidē & Mariæ nūciauit angelus:Dabit ei dñs deus thronū Dauid patris ſui, & regnabit ſuper domū Iacob in ſæcula:& regni eius nō erit finis.Nec putemus hoc illi eſſe contrariū qđ Apoſtolus ſcribēs ad Corinthios ait,filiū deo traditurū regnū:& ſubijciendū ei q ſibi ſubiecit omnia:ut ſit deus omnia in omnibus.Non eī̃ dixit tradet patri:ut uideret ſepare filiū,
B ſed tradet deo:hoc eſt habitanti in aſſumptione corporis deo:ut ſit deus omnia in omnibus:& Chriſtus qui ante per paucas uirtutes erat in ſingulis,p omnes in omnibus cōmoretur. Sceptrū autē & uirgam inſigne eſſe regnantis,ipſe propheta ſignificat dicens:Sceptrū æquitatis, ſceptrū regni tui.Quidā de Eſaia teſtimoniū proferētes:Exiet uirga de radice Ieſſe:& flos de radice eius aſcendet:hominē qui eſt aſſumptus intelligunt,cui & deferatur imperiū,& qui propter dilectam iuſticiā & exoſam iniquitatē regnare dicatur,& unctus eſſe oleo exultationis præ participibus ſuis:quaſi præmiū charitatis,& odiū iniquitatis in unctione ſumpturus.Docemur aūt in utraq; parte,& amoris & odij eſſe nobis ſemina:cū ipſe qui primitias maſſæ noſtrorū corporū leuauit ad cœlos,& iuſticiā dilexerit & oderit iniquitatē.Vnde Dauid:Nōne odientes te dñe oderam,& ſuper inimicos tuos tabeſcebā: pfecto odio oderā illos.Quod ſequit.Vnxit te deus deus tuus. Primū nomē dei uocatiuo caſu intelligēdū eſt,ſequēs nominatiuo:qđ ſatis miror:cur Aquila nō ut cœperat in primo uerſiculo uocatiuo caſu interpretatus ſit ſed noiatiuo,bis nominās deū qui ſupradictū unxerit deū.In hoc loco Fotinus opprimit,ſed Arrius caput leuat,de euangelio proferens teſtimoniū.Aſcendo ad patrē meū & patrem ueſtrū:deū meū & deum ueſtrū. Sed cum dilectū audiat eum,accinctū gladio ſuper femur, & regnare propter ueritatē & manſuetudinē, ungi ob dilectā iuſticiā & exoſam iniquitatē: & unctū eſſe præ conſortibus ſuis:de quibus ſcriptum eſt:Participes Chriſti facti ſumus,ſi tamen principiū ſubſtantiæ uſq; ad finem firmū retineamus:miror cur ſolum deū dei ad calumniā uocet,quaſi uniuerſa quæ dicta ſunt, diuinitati uerbi & nō humilitati hois cōueniāt.Audiat actus apſtorū:Ieſum Naçarenū quē unxit deus ſpirituſancto.Audiat euāgeliū:Spūſſanctus ueniet ſup te:& uirtus altiſſimi obumbrabit tibi:propterea qđ naſcetur ex te ſanctū,uocabit filius dei.Ipſum dñm ſentiat intonantē.Spūs dñi ſuper me,eo qđ unxerit me.Participes aūt apoſtolos credēteſq; ſignificat: qbus unctionis ſuæ uocabulū tribuit; ut ab uncto uocent uncti:id eſt a Chriſto chriſtiani. Myrrha & gutta & caſia a ueſtimētis tuis a domibus eburneis ex qbus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. In Hebraico.Myrrha & ſtacte & caſia in cūctis ueſtimētis tuis de domib⁹ eburneis: qb⁹ lætificauerūt te filiæ regum in honore tuo.Prefatio ipſa te docuit:idcirco me hūc pſalmū explanare uoluiſſe: quia ad uirginē ſcribēs,pro lilijs & floribus titulū repperi.Itaq; conſequenter & iſtos uerſiculos

ad te referam

C ad te referam cui uolumen hoc ſcribitur. Mortificaſti mẽbra tua ſuper terrã: & quotidie Chriſto offers myrrhã. Chriſti bonus odor es: & propterea ſtacten, id eſt ſtillam uel guttã exhibes dño. Narrant & hi qui aromatũ nouere uirtutes, ſtacten florem eſſe myrrhæ. Quod autem ſequitur caſia, eſt ipſa quæ ab aliis σύριγξ, id eſt fiſtula nũcupatur, uocalis in laudes dei, & omnes pituitas & rheumata uoluptatũ ſuo calore excoquẽs. Vbi in noſtris codicibus ſcriptũ eſt, gutta uel ſtacte, in Hebraico ahaloth אהלות legit᷑. Vnde & Nicodemus centũ libras myrrhæ & aloes ad ſepeliẽdum dñm præparauit. Et ſponſus loquitur ad ſponſam. Myrrha & aloe cũ omnibus unguentis primis. Et illa reſpondet. Manus meæ ſtillauerunt myrrhã: digiti mei myrrha pleni. Proiice & tu mortis opera, Chriſto in baptiſmate conſepulta: & huic mũdo mortua eſto, & nihil aliud niſi de cœleſtibus cogitans, loquere ad ſponſum tuũ: Manus meæ ſtillauerũt myrrham, digiti mei myrrha pleni. Legimus & unguentũ ſacerdotale, cuius & Dauid meminit. Sicut unguentũ in capite, quod deſcendit in barbã barbã Aaron, quod deſcendit in oram ueſtimenti eius. In quo cũ cæteris aromatibus miſcetur & ſtacte. Offerũt & magi myrrhã. Et in præſenti loco, initiũ ueſtimẽtorum Chriſti, eſt ſuſcipere mortẽ illius: & in ſua carne monſtrare. Hæc indumenta para ſponſo tuo: his a te ueſtibus comptus incedat. Cũq; ei huiuſcemodi texueris ueſtimenta, efficieris ipſa templũ dei: & lætificabis eum de domibus eburneis, ſiue ut melius in Hebraico ſcribitur, de templo uendentiũ, & laudes dño canes: totaq; ſæculo mortua, angelorũ imitaberis choros. Ebur eñ & dentes, inſigne eſſe mortis & uocis, ipſa nominũ natura teſtat᷑. Et conſequenter adiunctũ eſt. Ex quibus delectauerũt te filiæ regum in honore tuo. Rex regum & dñs dominantiũ ſponſus tuus eſt. Reges iſti qui ſub tanto rege ſunt reguli, patres tui ſunt, qui te euãgelica genuere doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus ueſtimẽtis & odoribus bonis & templo eburneo eũ cui ſupra dictũ eſt: Effuſa eſt gratia in labiis tuis: Et, accingere gladio tuo ſuper femur tuũ potentiſſime. Et, ſagittæ tuæ acutæ. Et, thronus tuus deus in ſæculum ſæculi. Pro eo quod nos tranſtulimus domibus eburneis: quia in græco ſcriptum eſt ἀπὸ βαζέων ἐλεφαντίνων: quidam latinorum ob uerbi ambiguitatem, a grauibus interpretati ſunt: cum βαζὺς uerbum ſit ἐπιχώριον Palæſtinæ: &

D uſq; hodie domus ex omni parte concluſæ & in modum ædificatæ turriũ ac mœniũ publicorũ βαζεῖς appellentur. Aſtitit regina a dextris tuis in ueſtitu deaurato. Quodq; ſequit᷑: Circũdata uarietate: excepta æditione uulgata, nullus interpretũ tranſtulit. In Hebraico: Stetit coniunx in dextera tua in diademate aureo. Vbi nos cõiugẽ uertimus: ibi apud Hebræos legit᷑ ſegol שגל Pro quo Aquila σύγκοιτον id eſt concubinam. Symmachus & Quinta æditio παλλακὴν: id eſt pellicẽ. Septuaginta, Theodotion & Sexta, reginam interpretati ſunt. Deinde ubi ego poſui, in diademate aureo, Symmachus tranſtulit, in auro primo. Aquila, Quinta & Sexta æditio, in tinctura uel in auro ophir. Quæ filiæ regum ſunt, & in ſponſi parant᷑ amplexus: per myrrhã & guttam & caſiam & domos eburneas delectant eũ, cuius thronus in ſæculũ ſæculi eſt. Quæ aũt iam ſuper petram Chriſtũ ſtabili radice fundata eſt catholica eccleſia: una colũba, perfecta & proxima, ſtat a dextris: & nihil in ſe ſiniſtrũ habet. Stat in ueſtibus deauratis, de ſermonib⁹ ſcripturarum ad ſenſum tranſiens, & cunctis plena uirtutibus: ſiue ut nos tranſtulimus, in diademate aureo. Eſt eñ regina, regnatq; cũ rege: cuius filias poſſumus intelligere, & in cõmune credẽtiũ animas, & proprie uirginũ choros. Ophir genus auri eſt, uel a loco Indiæ, uel a colore noie indito. Septẽ quippe apud Hebræos auri uocabula ſunt. Vxorẽ quoq; & cõcubinã intelligam⁹ de cantico Solomõis: quæ ſine ſpõſo ſuo uel marito dormire nõ poteſt. Audi filia & uide & inclina aurẽ tuã, & obliuiſcere populũ tuũ & domũ patris tui: & cõcupiſcet rex decorẽ tuũ: quoniã ipſe eſt dñs de⁹ tuus & adorabũt eũ. In Hebraico: Audi filia & uide, & inclina aurẽ tuã, & obliuiſcere populi tui & domus patris tui, & cõcupiſcet rex decorẽ tuũ: quia ipſe eſt dñs tuus: & adora eũ. Hucuſq; per ꝓphetæ linguã, quã calamo ſcribẽti uelociter cõparat, loquit᷑ ſpũſſanctus, ipſũ regẽ & bellatorẽ & deũ, ſponſũq; cõpellans. Hinc ꝓſona patris inducit᷑ loquentis ad ſponſam filiã ſui: & cohortãtis eã: ut ueteris gẽtilitatis & idololatriæ errore contẽpto: primũ his quæ dicant᷑ attẽdat: & propter qd᷑ de alienigena filia nominet᷑: deinde uideat uel ipſa que dicunt᷑, uel uniuerſam conditionẽ: ex uiſibilib⁹ intelligẽs inuiſibilia: & ex creaturis ſentiẽs creatorẽ: & diligẽter inclinet aurẽ ſuã, ut quæ dicunt᷑ memoriter teneat. Cũq; audierit, uiderit & inclinauerit aurẽ ſuam, totãq; ſe

doctrinæ

A doctrinæ tradiderit,& eorum intelligentiæ quæ dicuntur,obliuiſcatur primum populum ſuũ: & cum Abraham de Chaldæa egrediens,relinquat terrã natiuitatis & cognationis ſuæ. Nemo dubitat patrem noſtrum antequã adoptaremur a deo,fuiſſe diabolum, unde ſaluator ait: Vos ex patre diabolo nati eſtis. Cum ergo(ait)antiqui patris fueris oblita,& talem te exhibueris de poſitis priſtinis ſordibus,ut ſuper fratruelem dealbata conſcendas, & quã poſſit diligere filius meus, tũc cõcupiſcet rex decorem tuũ. Et ne putes unum eſſe de turba,a quo amanda es,ipe eſt rex tuus & dñs tuus. Quia uero interdũ qui reges & dñi ſunt:ſunt qdẽ poteſtate reges & dñi:tamen eiuſdẽ naturæ cuius ſunt illi,in quos dominant & regnãt:indico tibi quod & deus tuus ſit, & debeas adorare eum. Septuaginta interpretes non dixerunt,& adorabis eum, ſed adorabũt eum:ut ſit ſenſus: Iſte qui te amaturus eſt,qui tuam pulchritudinẽ dilecturus,deus eſt,& adorãdus ab omnibus. Quod de eccleſia ex gentibus congregata expoſuimus,unuſquiſq; ad ſeipm referat animãq; credẽtis, quod prioribus uitijs derelictis,adoptetur in filiam: inclinet aurẽ ſuã: obliuiſcatur ueteris conuerſationis:& cum apoſtolo dimittat mortuum patrem & talem ſe præbeat,qui ametur a rege. Ipſe eſt em dñs eius,cui flectere debeat genu:& depoſita ſuperbia,iugũ humilitatis aſſumere. Interrogemus Iudæos,quæ ſit iſta filia,ad quã loquitur deus: Nõ dubito quin ſynagogam reſpondeant. Et quomodo dicit ſynagogæ & Iſraelitico populo: Dimitte populũ tuũ,& domũ patris tui? Nunquid derelinquet gentem Hebræam & Abraham antiquum patrem? Si dixerint de uocatione ſignificari Abraham, qua Chaldæos reliquerit. Quis eſt iſte rex,qui amaturus eſt decorẽ Abraham? Certe alius eſt qui loquit: Audi filia:& alius de quo loquitur:cõcupiſcet rex decorẽ tuum. Qui alius:nõ ſolum rex,ſed & dñs & deus eſt,qui adorãdus eſt. Filiæ Tyri in muneribus uultũ tuũ deprecabuntur diuites plæbis. In Hebræo eſt: O filia fortiſſimi,in muneribus faciem tuã deprecabunt diuites populi. Verbũ Hebraicum ſor תור, qd in Eçechiele iuxta Septuaginta legimus,interptari poteſt & Tyrus & tribulatio & fortiſſimus, ſiue fortiſſima: & ſilex id eſt lapis duriſſimus. Vnde in ptenti loco error ortus eſt, Aquila em &
B Septuaginta & Theodotion & Quinta æditio, Tyrũ interpretati ſunt. Sexta uerbũ Hebraicũ poſuit ſor תור. Symmachus κράτισον, id eſt, fortiſſimã. Nos idipm ad deũ retulimus: ut illa cui ſupra dixerat: Audi filia & uide, filia fortiſſimi nuncupetur. Aut certe ipa fortiſſima ſit,quia imitata eſt fortẽ patrem,cuius uultum in diuerſis muneribus deprecabunt diuites plæbis. Diuites in cũctis operibus bonis & ſciẽtia:ſiue qui diuites putant in hoc ſæculo, ſapiẽtes huius mũdi,& philoſophorũ diſciplinis eruditi. Vel quod melius eſt,qui ante diuites fuerãt,habẽtes æloquia dei & teſtamẽta & pphetas,id eſt de populo Iſrael. Vt em ante ſaluatoris aduentũ,hiq de Tyro erant: hoc eſt de populo gentium & proſelyti eſſe cupiebant, deprecabãtur diuitem populũ Iſrael, & per eos introducebant in templum: ſic poſt aduentũ dñi,quicũq; ex Iſrael credere uoluerint, diuites quõdã familiaritate & protectione dei uenient ad filiam Tyri:& offerentes uaria dona uirtutũ & cõfeſſiones in Chriſtũ,deprcabunt eam,ut ſalutẽ quã perdiderũt in Iudæa, inueniãt in gentib9. Oẽs gloriæ eius,gloriæ filiæ regis abintus,in fimbrijs aureis circũamicta uarietatibus. In Hebræo. Omis gloria filiæ regis intrinſecus,faſcijs aureis ueſtita eſt. Pro eo qd in Septuaginta ſcriptũ eſt ἔσωθεμ, & nos uel ab intus,uel intrinſecus interptati ſum9,in qbuſdã exẽplarib9 inuenit ἐξ ἐμοιῶμ, qd cogitationes ſonat. Ex quo oſtendit oẽm gloriã eccleſiæ,cui ſupra dictũ eſt: Audi filia & uide,& o filia Tyri,& nũc appellat filia regis,eſſe intrinſecus:& in cogitatiõibus,id eſt in interiori hoie, & in circũciſione non manufacta,ſed ſpũ habente cõſcientiæ fiduciã apud deũ, & tota pulchritudine poſita magis in ſenſuũ noie,q; in flore uerborũ. Quõ autẽ in ſtamine,ex quo dependent fimbriæ ſubtegmen intexit & tota ueſtimẽti uirtus,in ſtamine eſt: ita in uarijs ſenſibus ſcripturarũ,in quibus ueſtis eccleſiæ omnis intexitur, miſcentur aliqua de natura,de moribus:& hoc ipm ſignificat ueſtis Aaron auro,purpura,cocco,byſſo,hiacynthoq; cõtexta,quã fecerũt mulieres,quibus deus ad texendũ dedit ſapientiã. Et ut intelligere poſſim9 omnẽ ornatũ filiæ regis intrinſecus,ipſa loquit in Cantico: Introduxit me rex in cubiculũ ſuũ: in quo clauſo oſtio labiorum,deum patrem iubemur orare. In nono quoq; pſalmo, cuius titulus inſcribitur, pro abſconditis filij. Variã habuit,& Ioſeph tunicam,quam ei texuit mater eccleſia. De his fimbrijs ſaluatoris, αἱμοῤῥοοῦσα unam tetigit, & ſanata eſt. Quod autem

C in Hebraico ſcribitur, faſcijs aureis ueſtita eſt, idipſum ſignificat quod ſupra. Omnis gloria filiæ regis intrinſecus: faſcijs ſenſuum diuinorum, inferiora membra obuoluuntur eccleſiæ, & tota uteri tegitur ambitio. Harum faſciarū non poteſt obliuiſci ſponſa, ſecundum Hieremiam, quæ mammas ligant: & pectus in quo cogitationes ſunt protegunt. Adducent regi uirgines poſt eam, proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum regis. Iuxta Septuaginta prior uerſiculus adhuc de filiæ canitur ornatu: ſequēs ad ipſum ſponſum regemq; dirigitur. Porro iuxta Hebraicum, totum ad ſponſam dicitur uſq; ad eū locum ubi ſcriptū eſt: Pones eos principes in uniuerſa terra. Et legit. In ſcutulatis ducent ad regē, uirgines ſequentur eā, amicæ eius ducent illuc, ducent in lætitia & exultatione, ingrediētur thalamum regis. Multam eſſe diſtantiam animarum in Chriſto credentium, demōſtrat canticum canticorum, in quo ſcriptum eſt: Sexaginta ſunt reginæ & octoginta concubinæ & adoleſcentulæ, quarum nō eſt numerus. Vna eſt columba mea, perfecta mea, proxima mea, de qua dicitur: Viderunt eam filiæ & beatificant eam reginæ, & concubinæ, & laudant eam. Quæ ergo perfecta eſt & ſancta corpore & ſpiritu, & columba & ꝓxima meretur uocari. Hæc eſt filia, de qua ſupra dictum eſt: Aſtitit regina a dextris tuis in ueſtitu deaurato. Quæ autē ſupergreſſæ ſunt ſex dies mundi, & futura regna ſuſpirant, reginæ appellantur. Si qua uero circūciſionem quidem habet octauæ diei, ſed adhuc non uenit ad nuptias: hæc concubina uocitatur. Diuerſa autē multitudo credentiū, quæ necdum poteſt ſponſi copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adoleſcētula dicitur. Ego puto de iſtis uirginibus quæ ſequuntur eccleſiam, & in primo ponuntur gradu, & te eſſe & oēs, qui in uirginitate corporis & animæ ꝓſeuerant. Proximas aūt & amicas, uiduas eſſe & in matrimonio cōtinentes: quæ omnes cū lætitia & exultatione ducunt ad templū & in thalamum regis. In templum quaſi ſacerdotes dei: in thalamum quaſi ſponſæ regis & ſponſi. Hoc templū & Iohānes uidit in Apocalypſi, & propheta deſyderat. Vnam (inquit) petij a dño: hanc requiram: ut inhabitem in domo dñi, oīmibus diebꝰ uitæ meæ. Et iterū: Dñe dilexi decorē

D domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Et in alio loco. Quia tranſibo in locum tabernaculi admirabilis, uſq; ad domū dei: in uoce exultationis & cōfeſſionis, ſonitu feſta celebrantiū. Scutulata aūt quibus ſponſo ſuo regina cōponitur, ipſa ſunt, quæ in Septuaginta legimus circūamicta uarietate. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij, conſtitues eos principes ſuper oēm terrā. In Hebraico. Pro patribus tuis erūt tibi filij, pones eos principes in uniuerſa terra. Et ex patris perſona, nequaq; de filia: ſed rurſus ad filiā ſermo intelligi poteſt: & ex ſpiritus ſancti, & ex filiorū Chore. Si ergo ad filiā ſpōſam ſermo dirigitur, ſpōſa aūt de nationibus congregata eſt: cui ſupra dicitur: obliuiſcere populū tuū & domum patris tui, debemus ſpōſam patris noſſe: ut cōſequēter nouerimus & filios. Pro patribus tuis, de quibꝰ in Hieremia locuta eſt: Qꝫ falſa poſſederūt patres noſtri idola, & nō eſt in eis q pluat. Pro Platone & pro cæteris diuerſorū dogmatū & errorꝫ magiſtris, nati ſunt tibi filij: quos cōſtituiſti principes tuos: & feciſti in populis præceptores. Vel certe aliter. O eccleſia, filij tui quos genuiſti tibi, uertentur in patres tuos cum de diſcipulis eos feceris magiſtros: & in ſacerdotali gradu, omnium teſtimonio collocaueris. Sin aūt patres eccleſiæ intelligimus Abrahā, Iſaac, & Iacob, & reliquos patriarchas: filios, qui ei in patrū honore ſunt nati: apoſtolos intelligamus, qui miſſi ſunt a domino prædicare, uſq; ad extremū terræ, & baptiçare credentes in nomine trinitatis. Sed quæritur quomodo eccleſia de gentibus patres habere poſſit, Abraham, Iſaac, & Iacob, cum ei ſupra dictum ſit: Obliuiſcere populum tuum & domū patris tui. Legamus euangelium: Nolite dicere patrē habemus Abraham: potens eſt deus de lapidibus iſtis, hoc eſt de duro corde gentiliū, ſuſcitare filios Abrahæ. Et in alio loco. Si filij eſſetis Abrahæ, opera Abrahæ faceretis. Et in Geneſi ad ipm Abrahā loquit deus. In ſemine tuo (inquit) benedicentur omnes gentes. Sicut em ille in præputio ex fide iuſtificatus eſt: ita & nos iuſtificabimur in eadem fide, ſi habuerimus fidem & opera patris noſtri Abrahā. Poteſt hoc ipſum ad ſaluatorē dici, uel a patre uel a prophetali choro & ſpiritu ſancto. Pro patribus tuis, ſtirpe uidelicet Iudæorum, qui te reliquerunt & negauerunt, nati ſunt tibi filij apoſtoli & de nationibus credētes, quos cōſtituiſti principes in uniuerſa terra. Memor ero noīs tui in omni generatione & generatione. Propterea populi confitebūtur tibi in æternum, & in ſæculum ſæculi

A lum sæculi. In Hebraico. Recordabor nominis tui in omni generatione & generatione. Propterea confitebuntur tibi populi in sæculum & in æternum. Quod nos interpretati sumus, confitebuntur tibi, Symmachus transtulit: laudabunt te. Regina quæ steterat a dextris tuis in uestitu deaurato, & iussa fuerat obliuisci populi & domus patris sui: & iterum illi dictum erat, pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram: intelligens quanta decoranda sit gloria, & quibus præmijs subleuanda, cõuertit ad spõsam uoces suas: & pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione & generatione. Quod promisit, uidemus expletum. Ipsa Christiana, nobis omnibus Christianorũ nomen imposuit: nomen nouum, in quo benedicentur omnes familiæ gentium. Recordatur autem non in una generatiõe, sed in omnibus: uel cũctas significans nationes, uel duas generatiões Iudæorum atq; gentilium. Et quia hoc parum est, si in duabus generationibus nominis domini recordetur, propterea populi qui in ecclesia fuerint, confitebuntur & laudabunt dñm in æternum & in sæculum sæculi. Quando & tu o filia Principia, sanctorum mixta choro, inter uirgines duceris ad regem, & ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo: tũc recordare & mei qui huius psalmi tibi domino reuelante intelligentiã tribui, & dicito: Memor ero nominis tui, ut quæ partem intellexisti carminis, si uita comes fuerit, & totũ canticũcanticorum intelligas.

SEQVENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

QVod Aquila interpretatus est ἄρτον διαπονημάτων, id est panem elaborationum.) A διαπονέω, quod est elaboro. Symmachus, ἄρτον κακοπαθούμενον.) Id est, panẽ erũnosum, siue afflictũ. Nam κακοπαθεῖν est affligi & malis affici. Sexta πλάνης, id est erroris.) A πλανάομαι erro, unB de & planetæ uocantur. De Aquila si, τὰ πονήματα.) Conjcio legẽdũ, διαπονήματα, id est, elaborationes. At nostra uulgata æditio habet, ἄρτον ὀδύνης, id est, panem doloris. Atq; ita Hieronymus interpretatus est, iuxta Hebraicam ueritatem. Sexta ek &.) Hunc locum in omnibus codicibus repperi deprauatum. Verum ita legendum est, ἐξεκονημένοι, quod nos dicere possumus exacuti. Sensusq; manifestus est, adolescẽtiæ populos, intelligi Christianos. Sic habebãt exẽplaria. Quod nos dicere possumus exacuti sensus. Ex quo manifestum est, adolescentiæ populos intelligi Christianos. Vulgaris æditio nostra habet, ἐκτετιναγμένων, id est, excussorum. Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicam uertit filij iuuentutis.

Ambiguitate decepti.) καρπὸς Græcis duo significat, fructum, & uolam, hoc est cauum manus. Furtiuis ut aiunt.) Quas Plinius succisiuas uocat.

HIERO. AD MARCEL. SPALMI CXXVI EXPOSITIO

BEatus Pamphilus martyr, cuius uitam Eusebius Cæsariensis episcopus, tribus ferme uoluminibus explicauit, cum Demetrium Phalereum & Pisistratum in sacræ bibliothecæ studio uellet æquare: imagineſq; ingeniorum, quæ uera sunt & æterna monumenta, toto orbe perquireret, tunc uel maxime Origenis libros impensius prosecutus, Cæsariensi ecclesiæ dedicauit: quã ex parte corruptam, Acacius dehinc & Euzonius eiusdem ecclesiæ sacerdotes, in mẽbranis instaurare conati sunt. Hic cum multa reppererit, & inuentorum nobis indicem dereliquerit, centesimi uigesimi sexti psalmi cõmentariũ, & phelitteræ tractũ, ex eo quod non inscripsit: confessus est, non repertũ: non qd talis tantusq; uir (Adamantium dicimus) aliquid præterierit, sed quo negligentia posterorum, ad nostram usq; memoriã nõ durarit. Hoc ideo dixi: ut quia de eodem psalmo mihi proposuisti, qui esset panis doloris, in eo quod dicitur: Vanum uobis est ante lucem surgere, surgite postq; sederitis qui mãducatis panem doloris, ostenderem me de Origenis commentarijs quid senserit non habere. Vnde ad Hebræũ recurrẽs, inueni pro pane doloris scriptũ, lehem haazabim לֶחֶם הָעֲצַבִּים, qd Aqla interptatus est ἄρτον διαπονημάτων, id est, panẽ elaborationũ. Symmachus, ἄρτον κακοπαθούμενον, quod exponitur panem erumnosum. Quinta æditio & Theodotion (qui in cæteris cum Septuaginta translatoribus facit) panem idolorum. Sexta πλάνης, id est, erroris. Nec mirandum est de Aquila, si διαπονήματα pro idolis ponat, cum opera manuum hominis sint, & prophetice populus arguatur ad templum diluculo frustra consurgere: & post quietem ad sanctuarium festinare: cum idola, dei honore uenerentur; secundum quod Ezechiel scripsit in ipso templo, sacrificare idolis sacerdotes. Vt autem plenius adducaris, pro dolore in Hebræo idola posita, hoc ipsum uerbum, hoc est azabim עֲצַבִּים, etiam in centesimodecimotertio psalmo scriptum est.

C Septuaginta quoq; idola transtulerunt. Nam & in eo loco ubi legimus: idola gentium, argentũ & aurũ opera manuũ hominũ: in Hebræo habet azabehem עֲצַבֵּיהֶם, quod Aquila interpretat elaborationes eorũ. Vnde cum ita ueritas se habeat, nõ frustra quidam doloris panẽ, aut hæreticorum intelligũt sacramenta, aut uitæ istius miserabilis & erumnosæ interpretãtur laborem, apud quam in sudore faciei comedimus panem nostrum, & inter spinas & tribulos, breuis uitæ alimenta nascuntur. Illud quoq; de eodẽ psalmo interrogare dignata es: Qui sint filij excussorum. Miror te in Hilarij commentarijs non legisse, excussorum filios, credentium populos interpretari: quod scilicet apostolos illo nomine putauerit appellatos: quibus in euangelijs sit præceptum: in quãcũq; ciuitatem introierint, & non fuerint recepti, excutere puluerem pedum suorum in testimonium non credentium: licet tu argute præcaueris, non posse apostolos sub nomine excussorum intelligi, cum sit, aliud excutientium, aliud excussorum: quia excutientes sunt qui excutiant: excussi uero qui ab alijs excutiantur: & incongruum esse excussos apostolos accipi, qui magis excutientes debuerint appellari. Quid igitur faciam? Tantum uirum & temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo: qui & confessionis suæ merito, & uitæ industria, & æloquentiæ claritate, ubicũq; Romanum nomen est prædicatur: nisi quod nõ eius culpæ asscribendum est: qui Hebræi sermonis ignarus fuit. Græcarum quoq; litterarum quãdam aurulam cœperat, sed Heliodori presbyteri quo ille familiariter usus est: ea quæ intelligere non poterat, quomodo ab Origene essent dicta quærebat. Qui quia in hoc psalmo commentarium Origenis inuenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, q̃ inscitiam uoluit confiteri. Quam ille sumptam claro sermone disseruit, & alienum errorẽ, disertius executus est. Restat igitur, ut rursum ad fontem sermonis recurramus Hebræi: & uideamus quomodo scriptum sit. Vbi nos habemus, sicut filij excussorũ: ibi legit, chen bene hanurim בֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים, qd' Aquila interp̃tat⁹ est, sicut filij pubertatũ: Symmachus & Theodotio, sicut filij iuuẽtutis. Sexta ἠκονηθέντος νοῦ, qd' nos dicere possumus, exacuti sensus. Ex quo manifestum est, adolescẽtiæ populos intelligi Christianos, secundum illud exemplum, quod deus suos sanctos in modum arcus & sagittarum dicatur extendere: ut in propheta Zacharia. Quoniam extẽdi te mihi Iuda ut arcum. Et saluator de semetipso: Posuit me, sicut sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me. Deniq; in sequenti uersu, exceptis Septuaginta, qui aliter transtulerunt, & in Hebræo, & in cunctis æditionibus ita repperi: Beatus uir qui repleuit pharetram suã ex ipsis: ut quia metaphoram semel sumpserat ex sagittis: & in pharetra quoq; translatio seruaretur. Excussos autem & cõsuetudo sermonis humani, uegetos & robustos & expeditos uocat: & ipsi Septuaginta interpretes in Esdre libro, pro iuuenibus transtulerunt: in quo ita scribitur: Et factum est die illa, medij excussorũ faciebant opus, & medij eorum habebãt hastas & scuta & arcus & thoraces, & principes post omnem domũ Iuda, ædificantium in muro. Ex quo animaduertimus, & in præsenti loco pro adolescentibus atq; puberibus, excussos positos: non ut ille opinatus est pro apostolis qui excussi a pedũ excussione dicãtur. Legi & cuiusdam librum, & elegantem in eo sensum repperi, excussos Iudæos dici, a templo, & lege & gratia domini, pro eo quod est reprobos: & eorum esse filios apostolos, qui ex ipsorum semine procreentur, & in similitudinẽ sagittarum manu domini contineantur. In sequenti quoq; psalmo Heliodorus magis q̃ noster Hilarius errauit: qui de eo loco in quo scriptum est, Labores fructuum tuorum mãducabis: uaria opinatus, asseruit magis stare sententiam, si scribatur: fructus laborum aliquem manducare: & non labores fructuũ. Vnde spiritualẽ intelligentiã debere perquiri: & ex hac occasiõe longã ingrediẽs disputationẽ, tanta operositate quod uolebat intelligi, usus est persuadendi, quanta semper falsitas indiget, ut uera uideatur: cum in hoc loco non Septuaginta interpretes, sed latini de Græco uerbi ambiguitate decepti καρποὺς fructus magis q̃ manus interpretati sint, cum καρποὶ manus quoq; dicant: quod Hebræo ponit caphecho בַּפֶּיךָ. Et Symmachus quintaq; æditio trãstulerunt manuum tuarum, ut ambiguitatem prioris sermonis effugerent. Cum hæc furtiuis, ut aiunt, operis ad lucubratiunculam uelox notarij manus me dictante signaret, & plura dicere cogitarem, iam ferme quarta hora noctis excesserat, & repente stimulis quibusdam stomachi suscitatus, in orationem prorupi, ut saltem reliquo horarum spacio, subrepente somno frustraret infirmitas.

D

Exponit

A

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS

Exponit primam Esaiæ uisionem,uidi dñm sedentem &c,& nonnulla de morte Oçiæ regis.

SCHOLIVM

Et præteritorum libris.) Latine signauit quos nos Græce dicimus Paralipomenon. Quod proprie in deo ponitur.) Id est, τετραγράμματον. Et adytis.) Adyta dicuntur occulta, quæ non licet subire prophanis,Græca dictio est. Et excipietis.) Excipientem uocat notariũ,qui ceratis tabellis notabat,quod dictabatur.

HIERONYMVS DAMASO.

ET factum est anno,quo mortuus est Oçias rex: uidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum &c. Antecp̃ de uisione dicamus, pertractandum uidetur,quis sit Oçias,quot annis regnauerit, qui ei in cæteris gentibus sint coæui. Et de persona quidem sicut in Regnorũ & præteritorum libris legimus:fuit uir iustus: & fecit rectum in conspectu domini, ædificans templum,aquæ ductum fabricans, offerens uasa,& pro hoc merito aduersarios superans:quodq; maximum pietatis indicium est,habens multos in suo imperio prophetas.Hic cp̃diu uixit Zacharias sacerdos,cognomento intelligens,placuit deo,& cum omni ueneratione delubrum eius ingressus est. Postcp̃ uero Zacharias obijt:uolens per se offerre donaria,sacerdotalem ordinem,non tam pie cp̃ audacter inuasit:& reclamantibus leuitis & sacerdotibus cæteris:nonne tu es Ozias rex,& non sacerdos? audire noluit:statimq; lepra perfusus in fronte est,iuxta prophetæ uocem, dicentis: Imple domine facies eorum ignominia. Quam corporis partem,sacerdos auri lamina protegebat, quã in Eçechiel dominus iubet thau litteræ impressione signari:de qua Dauid exultauit,dicens:Signatum est super nos lumen uultus tui domine.In qua allophylus procax, fundæ lapidis ictu interijt. Regnauit autem Oçias annis quinquaginta duobus,quo tẽpore apud latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecim ānis imperabat. Post cuius mortẽ,Esaias propheta hanc uisionem(quã explanare nũc nitimur)uidit,id est,eo ãno quo Romulus Romani imperij̃ condi

B tor natus est:sicut manifestum esse poterit his,qui uoluerint legere temporum librum: quẽ nos in latinam linguam,ex Græco sermone transtulimus. Sequitur.Et factũ est in anno quo mortuus est Oçias rex: uidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Præmissa historia, spiritalis sequitur intellectus cuius causa historia ipsa replicata est. Viuente leproso rege, &(quantum in se est)sacerdotium dissipante,Esaias uisionem uidere non potuit. Quandiu ille regnum tenuit in Iudæa, propheta oculos non leuauit ad cœlum. Non ei sunt reserata cœlestia, non apparuit dominus sabaoth, nec in mysterio fidei, ter sancti nomen auditum est. Quando uero ille mortuus est, uniuersa quæ subsequens sermo monstrauit, aperto sese lumine prodiderũt. Tale quiddam & in Exodo scriptum est,dum Pharao uixit: populus Israel ex luti & lateris palearumq; opere pressus,nõ suspirauit ad dominum.Dum ille regnauit,nemo quæsiuit deum patrum Abraham,Isaac & Iacob.Quando uero ille mortuus est, suspirauerunt filij̃ Israel: ut scriptura dicit: Et ascendit clamor eorum ad dominum:cum utiq; iuxta historiam:tunc magis gaudere debuerint,& ante suspirare dum uiueret Pharao.Eçechiel quoq; prophetante, Phaltias filius Banaiæ occubuit: & post pessimi ducis interitum:Cecidi,inquit,super faciem meam,& clamaui uoce magna,& dixi:Heu mihi, heu mihi Adonai domine, cõsummationem tu facis reliquiarũ Israel?Si ergo intelligas in Oçia & Pharaone & Phaltia,& cæteris istiusmodi cõtrarias fortitudines:uidebis quomodo illis uiuentibus,nullus nostrum uideat, ac suspiret, & in pœnitentiam corruat. Non regnet(ait Apostolus)peccatum in mortali uestro corpore.Regnante peccato,Aegyptijs extruimus ciuitates, in cinere uersamur & sordibus:pro frumento paleas,pro solida petra,luti opera sectamur. Sequitur. Vidi dominũ sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Vidit & Daniel sedentem dominum,sed non super thronum excelsum & eleuatum.Pollicetur,& alibi uox diuina dicens: Veniam & sedebo,& iudicabo populum in ualle Iosaphat,quod interpretatur domini iudicium. Qui peccator est,& mei similis,uidet dominũ sedentem in ualle Iosaphat:non in colle,non in monte,sed in ualle,&

C in ualle iudicij. Qui uero iustus & Esaiæ similis est,uidet illũ sedẽtem super thronum excelsum & eleuatũ. Vt autem & aliud inferam,quando eum mente pertracto regnare in thronis,dominationibus,angelis,cæterisq; uirtutibus, uideo excelsum thronum eius. Quando autẽ consydero quomodo genus dispensẽt humanum,& pro nostra salute sæpe descendere dicatur ad terras,uideo humilem & proximũ terræ thronum eius. Sequitur: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum,& plena erat domus maiestate eius, & Seraphim stabant in circũitu eius. Quidã ante me tam Græci,q̃ latini,hũc locũ exponentes:dñm super thronum sedentem,deum patrem: & duo Seraphim,quæ ex utraq; parte stantia prædicantur, dominum nostrum Iesum Christum,& spiritum sanctum interpretati sunt. Quorum ego authoritati, q̃uis sint eruditissimi,nõ assentior. Multo siquidem melius est uera rustice,q̃ falsa diserte proferre:maxime cum Iohannes euangelista in hac eadem uisione,non deum patrẽ, sed Christum scribat esse conspectum. Nam cum de incredulitate diceret Iudæorum,statim causas incredulitatis exposuit,dicens:Et ideo nõ poterant credere in eum,quia dixit Esaias:Aure audietis, & non intelligetis: & cernentes aspicietis, & nõ uidebitis.Hæc aũt dixit, quãdo uidit gloriã unigeniti: & testificatus est de eo. In p̃senti ergo uolumine Esaiæ ab eo qui sedet in throno iubet̃, ut dicat:Aure audietis,& non intelligetis.Qui autem hæc iubet(ut euangelista intelligit) Christus est:unde nunc colligitur non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christus sit ipse qui sedeat. Et licet in actis apostolorum aduersus Iudæos inter se dissidentes,Paulus dicat: Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros,dicens: Vade ad populũ istum,& dic:Aure audietis,& non intelligetis:& uidentes uidebitis,& non perspicietis:Incrassatum est enim cor populi huius,& auribus suis grauiter audierunt,& oculos suos dauserunt: ne quando uideant oculis,& auribus audiant,& corde intelligant & conuertantur ad me & sanem illos:mihi tamen personæ diuersitas non facit quæstionem:cum sciam & Christum & spiritum sanctum unius esse substantiæ:nec alia spiritus uerba esse,q̃ filij:nec aliud filium iussisse,q̃ spiri

D tum. Sequitur. Et plena erat domus maiestate eius. Domus dei quæ sursum est, gloria plena conspicitur:hæc uero quæ deorsum est,nescio,an plena sit gloria, nisi forte secundum sensum psalmistæ dicẽtis:Domini est terra & plenitudo eius. Nos quoq; dicam⁹ eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere, nos omnes ex plenitudine eius accepimus. Istam domum sapientes mulieres ædificant,& insipientes dissipant manibus. De ista & Esaias loquitur: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus dñi in sũmis montibus,& eleuabitur sup colles. Hæc est domus,de qua & alibi supradictus Paulus,sacrata uoce testatur:Et Moyses quidem fidelis in tota domo eius,quasi famulus in testimonium eorum,quæ dicenda erant. Christus autem ut filius super domũ eius,cuius domus sumus nos:si tamen principiũ substantiæ eius,usq; ad finem firmũ teneamus. De hac & ad Timotheũ loquitur:Hæc autem scribo, ut scias, quẽadmodũ oporteat te conuersari in domo dei,quæ est ecclesia. Sequit̃.Et Seraphim stabãt in circũitu eius, sex alæ uni & sex alæ alteri:& duabus quidẽ uelabant faciẽ, & duabus uelabãt pedes,& duab⁹ uolabãt,& clamabãt alter ad alterũ,& dicebãt:Sanctus,sanctus,sanctus dñs deus sabaoth,plena est uniuersa terra gloria ei⁹. Volumus scire,quæ sint Seraphim stãtia in circũitu dei:quæ sex alæ unius,& simul iunctæ duodecim, quõ duabus uelent faciẽ, & duabus pedes,& duabus uolent, cum superius in circũitu dei stare dicantur:aut quõ stent in circũitu, cum duo sint,& alibi uolent: quid sit illud quod alter ad alterum clamitent,& ter sanctum nomẽ ingeminent:uel quõ superius domus plena gloria,& nunc terra esse dicat̃.Quæ cum non minimũ pulueremmoueant, & prima statim fronte difficultatem interpretationis obijciant, in cõmune dominum deprecemur:ut mihi quoq; de altari carbo mittatur,ut omni peccatorum sorde detersa,primũ possim dei sacramenta conspicere, dehinc enarrare quæ uidero. Seraphim sicut in interpretatione nominũ Hebræorum inuenimus,ardor aut incendium,aut principium oris eorum interpretantur. Quærimus quid sit hoc incendiũ.Saluator ait: Ignem ueni mittere in terrã,& quam uolo ut ardeat. Duobus discipulis qbus in itinere dñs scripturas aperuerat,a Moyse & omnibus prophetis incipiens,postq̃ reserati sunt oculi eorum, cognoscentes eũ dixerunt

ad alterum

A ad alterutrũ:Nõne cor noſtrũ ardens erat in nobis,dũ loqueret in uia,& aperiret nobis ſcriptu
ras?Et in Deuteronomio,deus ipſe ignis ſcribitur eſſe conſumens:Et in Eçechiele quoq; a reni/
bus uſq; ad pedes,uidetur eſſe igneus:& æloquia domini,æloquia caſta,argentum igne exami/
natum,probatũ terræ,purgatum ſeptuplum.Et multa alia,quæ ſi de omnibus ſcripturis uoluе-
ro replicare perlongum eſt.Ergo quærimus ubi ſit hoc incendium ſalutare:Nulli dubium, quin
in ſacris uoluminibus:ex quorum lectione uniuerſa hominũ uitia purgantur.De eo uero quod
ſequitur:principium oris eorum:quomodo poſſit ad ſcripturas referri:uereor ne ſi dicere cœpe-
rimus:nõ tam interpretari,q; uim ſcripturis inferre uideamur. Initium oris & cõmunis æloquij,
& hoc omne quod loquimur Hebræam linguam, qua uetus teſtamentum ſcriptum eſt, uni-
uerſa antiquitas tradidit. Poſtq; uero in fabricatione turris per offenſam dei,linguarum diuer/
ſitas attributa eſt,tunc ſermonis uarietas in omnes diſperſa eſt nationes. Igitur & incendium &
initium oris,in duobus animaduertitur teſtamentis:quæ circa deum ſtare, non mirum eſt,cum
per ea dominus ipſe diſcatur. Sex alæ uni, & ſex alæ alteri, Victorinus noſter duodecim apo/
ſtolos interpretatus eſt. Nos poſſumus & duodecim lapides altaris,quos ferrum non tetigit, &
duodecim gemmas, ex quibus ſacerdotis diadema conſtructum eſt accipere, quos & Eçe-
chiel memorat,& Apocalypſis non tacet:quorum quid uerum ſit,deus uiderit:quid ueriſimile,
in ſequentibus exponemus. Sequitur.Et duabus quidem uelabant faciẽ, & duabus uelabant
pedes,& duabus uolabant. Velabant faciem non ſuam,ſed dei.Quis em̃ eius poteſt ſcire princi
pium, qui anteq; iſtum conderet mundũ,interim fuerit in æternitate, quando thronos,dñatio
nes,poteſtates, angelos,totũq; miniſteriũ cœleſte cõdiderit? Sequitur.Et duabus uelabãt pe
des,nõ ſuos,ſed dei.Extrema qppe eius ſcire quis poteſt?quid poſt cõſummationẽ ſæculi ſit fu-
turũ:quid poſtq; genus hominũ fuerit iudicatũ,quæ ſequat uita?An rurſum alia ſit futura ter
B ra:& poſt tranſitionem,alia rurſum elementa,uel alius mũdus ſolq; condẽdus ſit?Priora annũ
ciate mihi,& nouiſſima quæ futura ſunt,& dicam: quia dij eſtis, ait Eſaias, ſignificans nemi-
nem poſſe quid ante mundũ fuerit,& quid poſt mundum futurũ ſit enarrare.Et duabus uola/
bant.Media tantũ cognoſcimus,quæ ex ſcripturarum nobis lectione panduntur:quando mũ-
dus factus ſit,quando plaſmatus homo,quãdo diluuiũ,quando lex data ſit: ut ex uno homi-
ne uniuerſa terrarũ ſpacia completa ſint:& in extremo tẽpore, dei filius pro noſtra ſalute ſum-
ſerit carnem.Cætera uero quæ diximus,iſta duo Seraphim in facie pedibuſq; texerunt.Et cla/
mabant alter ad alterũ.Pulchre poſitũ eſt,alter ad alterum:quicquid em̃ in ueteri legimus teſta
mento,hoc idem in euangelio reperimus:& quod in euangelio fuerit lectitatum, hoc ex ueteris
teſtamenti authoritate deducitur:nihil in eis diſſonũ,nihil diuerſum eſt. Et dicebãt:Sanctus,
ſanctus,ſanctus dñs deus ſabaoth.In ambobus teſtamẽtis trinitas prædicatur.Quod autem ſa
baoth & ſaluator noſter eſſe dicatur,accipe exemplum in uiceſimo tertio pſalmo, Virtutes quæ
dño miniſtrabant,ad cœleſtes alias fortitudines ꝓclamabant,ut pandant ianuã domino reuer/
tẽti: Tollite portas principes ueſtras:ſiue ut Aquila interpretatur,attollite portæ capita ueſtra,
& introibit rex gloriæ.Rurſum illæ quẽ indutum carne conſpiciunt,nouo myſterio ſtupefactæ
interrogãt: Quis eſt iſte rex gloriæ?accipiũtq; reſpõſum:dñs uirtutũ ipſe eſt rex gloriæ.Qđ in
Hebræo ſcribitur, dñs ſabaoth.Sciendum q; quia ubicũq; Septuaginta interpretes, dñm uirtu/
tum & dñm omnipotentem expreſſerũt, in Hebræo ſit poſitũ, dñs ſabaoth,quod interpretat
Aquila, dñs militiarum. Dominus quoq; ipſe hic quatuor litterarum eſt, quod proprie in deo
ponitur,iod י, he ה, iod י, he ה, id eſt,duabus,ia,quæ duplicata ineffabile illud & glorioſum dei
nomẽ efficiunt. Plena eſt uniuerſa terra gloria eius.Hoc adhuc a Seraphim dicit de aduẽtu dñi
ſaluatoris,quomodo in omnẽ terram prædicatio illius porrigat:& apoſtolorũ ſonus,mundi li/
mites penetret. Sequit.Et eleuatũ eſt ſupliminare a uoce qua clamabãt. Legimus in ueteri te
ſtamento,quod ſemp dñs Moyſi & Aaron ad oſtium tabernaculi ſit locutus, quaſi ante euan/
gelium, necdum eos in ſancta ſanctorum introduxerit:ſicut dei eccleſia poſtea introducta eſt,
dicens: Introduxit me rex in cubiculum ſuum. Quando ergo dominus noſter deſcendit ad
terras, ſuperliminare illud, id eſt quaſi quoddam obſtaculum intrare cupientibus, ſub-
latum eſt: & uniuerſus hic mundus fumo impletus eſt, id eſt, gloria dei. Vbi autem in la/

C tino eleuatum legimus, in Græco ſublatum ponitur. Sed quia uerbi ambiguitas utroq; mo
do interpretari poteſt: noſtri eleuatum, interpretati ſunt pro ablato. Et domus impleta eſt
fumo. Deus, ut ſupra diximus, ignis eſt: hic cum in Sina monte deſcendiſſet ad Moyſen, ad
aduentū eius uidebant lāpades diſcurrētes, & plenus oīs mons fumo. Vnde in pſalmis dici/
tur: Qui tangit montes & fumigant. Ex igne ergo, quoniam totam ſubſtantiam capere non poſ
ſumus, leuior quædam in uniuerſum mundum, & ut ita dicam, rarior fumi natura diſpergitur,
quā nos capiētes, dicamus: Ex parte cognoſcimus, & ex parte ꝓphetamus: Et, nūc uidemus per
ſpeculū in ænigmate. Et Seraphim ſtabāt in circūitu eius, ſex alæ uni, & ſex alæ alteri. Quidā
Græcorum in ſcripturis apprime eruditus, Seraphim uirtutes quaſdam in cœlis eſſe expoſuit:
quæ ante tribunal dei aſſiſtentes laudent eum, & in diuerſa miniſteria mittantur, maximeq; ad
eos qui purgatione indigent, & ob priſtina peccata, aliqua ex parte ſupplicijs purgari merentur.

Quod aūt ſublatum eſt, inquit, ſuperliminare, & domus impleta eſt fumo, ſignum eſt templi
Iudaici deſtruendi, & incendendæ uniuerſæ Hieruſalem, quam uidemus nunc deſtructā. Non/
nulli uero in ſuperioribus conſentientes, in extrema parte diſſentiunt. Nam ſuperliminare ſub/
latum illo tempore prædicant, quando uelum templi ſciſſum eſt, & uniuerſa domus Iſrael, erro/
ris nube confuſa: quando Ioſephus refert ſacerdotes ex adytis templi, uirtutum cœleſtium au/
diſſe uocem, tranſeamus ex his ſedibus. Eſt uir quidam a quo ego plura didiciſſe me gaudeo, &
qui Hebræum ſermonem ita elimarit, ut inter ſcribas eorum Chaldæus exiſtimetur. Is longe
alia uia ingreſſus eſt: Ait enim nullum ꝓphetarum extra Eſaiam uidiſſe Seraphim circa deum
ſtantia, & ne ipſa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc cōſummationis & captiuitatis Hie/
ruſalē, quæ ſub Nabuchodonoſor facta eſt, ſignū eſſe præmiſſum. Ab Ozia qppe ſub quo or/
ſus eſt prophetare, uſq; ad Sedechiam qui extremus regnauit, & qui cæcus in Babylonem du/
ctus eſt, fuiſſe reges undecim, & duodecimū Godoliam: quē conſtituerat rex Babylonis ſuper
terram: quē interfecit Iſmael filius Nathanael inter medias epulas reliquiarū, patriæ parricida:
& has eſſe duodecim alas, e quibus quatuor faciem ſuam uelent, ſicut in nonnullis exēplaribus
inuenitur, quatuor uolent, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum
quatuor iuſtos fuiſſe, Oçiam, Ioathan, Eçechiam & Ioſiam, qui ſublimes per ſingulas captiuita/
D tes, audeant glorificare deum: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus deus ſabaoth. Reliquos ue/
ro propter peccata ſua, uelare faciem: & alios qui in captiuitatē ducti ſunt, pedū uelare ueſtigia.
Superliminare uero ſublatū, & domū impletam fumo, ſicut ſupra diximus, euerſionem Hieru/
ſalem & incendium templi expoſuit. Et quia ſemel eius cepi referre ſentētiam, etiam ea quæ nec
dum a me ſunt tacta, contingamus. Forcipem de qua altaris carbo cōprehenſus eſt & labia pur
gata: propriā Eſaiæ aſſeruit paſſionem, qui ſub Manaſſe interfectus eſt rege: & tunc uere purga
tis labijs dixit ad dīm: Ecce ego, mitte me, & dixi: O miſer ego, quoniā cōpunctus ſum. Donec
Ozias uiuit, non intelligis o Eſaia te eſſe miſerū, non compungeris, non moueris: ſed quando
ille mortuus eſt, tunc animaduertis, non munda habere te labia, tūc indignum cognoſcis te eſſe
uiſione dei. Vtinam autem & ego compungar, & poſt compunctionem, dei uiſione dignus
efficiar: cum ſim homo, & non munda labia habeam, & in medio quoq; populi immunda
labia habentis habitem. Eſaias ut iuſtus tantum in ſermone peccauerat: ideo ſola labia habebat
immunda non conſcientiam. Ego uero, quia & oculis uideo ad concupiſcendum, & manu ſcan/
daliçor & pede, & omnium membrorum parte delinquo: habeo omnia immūda: & quia ſemel
ſpiritu baptiçatus, rurſum tunicam pollui, ſecundi baptiſmatis purgatione, id eſt, ignis in/
digeo. Nō ſunt, ut quidam putant, in ſcripturis uerba ſimplicia, plurimum in his abſconditum
eſt: Aliud littera, aliud myſticus ſermo ſignificat. Ecce dīs in euangelio cingitur linteo, peluem
ad lauandum diſcipulorum pedes præparat, ſerui fungitur miniſterio, ſtat ut doceat humilita/
tem, ut nobis inuicem miniſtremus. Nō abnuo, non recuſo. Quid eſt quod Petro recuſanti di/
cit: Niſi lauero pedes tuos, non habebis partem mecum? Et ille reſpondit: Domine, non ſolum
pedes, ſed & manus & caput. Aſcenſurus ergo dīs ad cœlū (quia apoſtoli, ut hoies terræ inſiſtē
tes, adhuc habebant peccatorū ſordib⁹ pedes pollutos) uult eos a delictis penitus liberare, ut eis
poſſit ꝓphetalis ſermo cōgruere: Quā ſpecioſi pedes euāgeliçātiū pacē: & imitari ualeāt eccliæ

uerba

A uerba dicentis: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos: ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhæserit puluis, in impiam eũ excutiant ciuitatem, in testimoniũ laboris: qđ eo usq; ꝓ omniũ salute contenderint, facti Iudæis ut Iudæi, gentibus ut gentiles: ut etiam propria uestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur ut ad propositũ reuertamur. Sicut apostoli purgatione indigebant pedum: sic Esaias qui tantum in sermone peccauerat, labia habebat immũda: & quantum ego arbitror, quia Oçiam in templum irruentem, non corripuerat: nec iuxta Eliæ exemplũ libera uoce impium designarat: labia habebat immũda. In medio quoq; populi immũda labia habẽtis habitẽ. Esaias qui cõpunctus est, & se miserũ cõtestatur, purgatione dignus efficitur. Populus uero non solum non agens pœnitentiam, sed ne sciens quidem quia labia habebat immunda: purgationis remedium non meretur. Prouidendum igitur sub hoc exẽplo: non solum ut ipsi simus iusti, sed ne cum peccatoribus moremur: quia hoc in peccati ac miseriæ parte ducit propheta. Sequitur. Et regem dominum sabaoth ego uidi. Aiunt Iudæi Esaiã a maioribus suis, idcirco interemptum: quia cum Moyses posteriora dei uiderit: hic dominum sabaoth oculis carnalibus uidisse se scribat: super hoc deo dicente: Nemo faciem meam uidebit & uiuet. Quos si interrogemus, quomodo se deus in lege alijs ꝓphetis in uisione & somno dicat ostendi: Moysi uero facie ad faciem colloqui: & quomodo stet illa sententia: Nemo faciem meam uidebit & uiuet, cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur. Respondebunt utiq; iuxta possibilitatẽ humanam deum uisum, nõ ut est, sed ut uoluit se uideri: quibus & nos dicimus eodem modo ab Esaia esse uisum, restante summa: ut Moyses deũ, aut uiderit, aut non uiderit. Si uidit, uidit ergo & Esaias: qui uidisse se dicẽs, impie est interfectus a uobis: quia deus uideri potest. Si non uidit, interficite & Moysen cum Esaia, quia eiusdem mendacij reus est, dicens se uidisse eum, qui uideri non potest. Quæcũq; in expositione eius loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Esaiæ temperabimus uisionẽ. Sequitur. Et missum est ad me unũ de Seraphim, & in manu sua habebat carbonẽ, quem forcipe sumpserat de altari, & te

B tigit os meum & dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas, & peccata tua purgauit. Secundum omnes æditiones, quas supra exposuimus, siue duo testamenta intelligere uolueris, siue aliquas apparatrices in cœlestibus uirtutes, siue in signum captiuitatis futuræ umbram quandam ueritatis futuræ præfiguratam, hunc accipe Seraphim. Nos quia primam sententiam sequimur, euangelicum testamentum missum asserimus ad prophetam: quod habens in se utraq; mandata, id est, & sua & ueteris testamenti, ignitũ sermonem dei, duplici præceptorum acie comprehendit: & tactis labijs, quicquid fuerat ignorantiæ, hoc siquidem nos labia interpretamur immũda, purgationis suæ pepulit ueritate. Hanc forcipem Iacob in scala conspicit: hic est gladius bis acutus: hæc duo minuta, quæ mulier mittit in dona dei: hic stater duos denarios habens, q in ore piscis repertus, pro dño & Petro reddit: hac duplici forcipe quæ unionis retinetur uirtute, carbo cõprehensus mittit ad prophetã: quẽ in cẽtesimodecimonono psalmo (cũ ꝓpheta deum rogaret, dicens: Dñe libera animã meã a labijs iniquis, & a lingua dolosa: & post interrogationẽ spũs sancti: quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam, dictũ est: Sagittæ potentis acutæ cũ carbonibus desolatorijs) scimus prophetæ esse cõcessum. Vere quippe desolatorius carbo, qui linguam puram facit a peccato, sermo diuinus est: de quo & in Esaia dicitur: Habes carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutoriũ. Sequitur. Et audiui uocem domini dicentis, quem mittam, & quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & nõ intelligetis. Interrogãtis sunt uerba domini non iubentis, quem debeat mittere, & quis iturus sit ad populum: cui facilis prophe ta respõdet: Ecce ego, mitte me: & post pollicitationem iubet, ut dicat: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & non intelligetis: & cernentes aspicietis, & nõ uidebitis: & cætera quæ ipsius prophetiæ sermo cõtexit. Audiui ego in hoc loco non paruã Hebræi mei disputationẽ: cuius pauca ponã, ut sensum hois aduertas. Aiebat, de Moyse & Esaia: qs melius fecerit requiram⁹. Vtrũ ne Moyses, q cũ a deo mitteret ad populũ ait: Precor dñe nõ sum dign⁹: & rursum, puide aliũ quẽ mittas:

C quẽ mittas: An Esaias: q cũ nõ fuisset electus, ultro se obtulit, dicẽs: Ecce ego, mitte me. Nec igno
ro, dicebat piculosum eẽ de sanctorũ meritis disputare, & aliqd uel minus uel plus differere uel
le, de eo quẽ dñs coronauit: sed qa ipẽ dixit: Quærite & inuenietis: pulsate & aperiet uobis, etiã
nos, non ut de aliquo detrahamus: sed ut scripturæ sensum scientes, ad eius nos dirigamus ex
empla: debemus inquirere quod potest facere quæstionem. Qui Moysi (inquit) assertor est, hu
militatem eius prædicat ac mansuetudinem, quod se indignum iudicans ministerio dei, maior
effectus sit. Esaias uero, quia ultro se obtulit: incipiens prophetare, a maledictis cœpit, Aure au
dietis, & non intelligetis &c. Ob quod inde multa mala perpessus, & ab omni populo pro insa
no habitus, cum iterum ei uox diuina dixisset, clama: sciens quid superiori facilitate seipsum offe
rens pertulisset, non ait: ecce ego, mitte me, sed interrogauit quid illud esset quod clamare debe
ret, & dixit: Quid clamabo? Cui simile est illud in Hieremia. Accipe calicem meri huius de
manu mea: & potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittam: & bibent & uoment, & insani
ent, & cadent a facie gladij, quẽ mittam in medio eorum. Quod cum audisset propheta, non re
nuit: non secundum exemplum Moysi dixit: precor domine non sum dignus, prouide alium
quem mittas: sed amator populi sui, & putans quia ex potu calicis, inimicæ gentes interficerent
& ruerent: calicem meri libenter accepit: non intelligens in omnibus gẽtibus, etiam Hierusalem
comprehendi. Deniq; inter cæteras nationes, Et accepi, ait, calicem de manu domini, & potiona
ui omes gentes, ad quas misit me dominus, & Hierusalem & ciuitates Iuda, & reges eius & prin
cipes eius, ad ponendas eas in desolationem, & in inuium & sibilationem. Pro qua propheta, li
cet in plærisq; codicibus ordo sit peruersus: quid in alio loco dicat ausculta. Seduxisti me domi
ne, & seductus sum: tenuisti me & posuisti: factus sum in derisum tota die, exiui in subsannatio
nẽ. Et econtrario qui assertor est Esaiæ (dicebat) illa proferet: pphetã, nõ tam sui merito, cq; mise
ricordia dei confisum, postq; a Seraphim audierat, ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquita-
D tes tuas, & peccata tua purgat, ocio noluisse torpere, sed ultro in ministerium dei, quasi a pecca
tis liberum, zelo se obtulisse fidei: Moysen uero quia sæcularibus eruditus fuerat disciplinis, &
interfecto Aegyptio, conscientia eius aliqua ex parte sorduerat: unde & uox ad eum de rubo fa
cta sit, dicens: Ne accesseris huc: solue calciamẽta de pedibus tuis, locus eñ in quo stas, terra san
cta est: & scierat sibi aduersus magos & aduersus Pharaonem pessimũ regem futurum esse cer
tamen: se excusasse dicentem: Precor domine non sum dignus: pro quo in Hebræo legitur, nõ
habeo labia circũcisa, Septuaginta interpretibus potius quæ dixi uerbum de uerbo exprimen
tibus. Ex quo manifeste possit intelligi, Esaiam recte post circũcisa labia, in dei se obtulisse mini
sterium, & Moysen adhuc incircũcisis labijs tam grande ministerium recusasse. Aure audietis,
& non intelligetis: & cernẽtes aspicietis, & nõ uidebitis. Totus hic locus sicut saluator dicit in euã
gelio, ad id pertinet tempus: quo ipse est dignatus descendere ad terras, & signa Iudæis non in
telligentibus perpetrauit. Et quoniam usq; ad finem capituli, explanatio multiplex sequitur: &
excipientis iam explicuimus ceras: hucusq; dictasse sufficiat: quia & oratio, quæ nõ propriæ ma
nus stilo expolitur: cum per se inculta est: tum multo molestior fit, si tædium sui prolixitate
cõgeminet: ut oculorum dolori cruciati, auribus tantum studeamus & lingua.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Explicat mysteriũ Seraphim & calculi candẽtis, quã sumpsit angelus de altari ex uisiõe Esaiæ pphetæ.

SCHOLIVM

τὸ πνεῦμα.) Id est, spiritus, a πνέω spiro. Quam idioma.) ἰδίωμα, proprietas. Omni puritate leuissi
mi.) Ego hic uel refragantibus exemplaribus, omni parte lego, pro omni puritate: leuissimi autem per u
nõ p n, ut legunt complures. Est autem superlatiuum a leuis prima producta, quod significat, id quod est
minime asperum. Calculus igitur omi ex parte leuis est, ut elabatur, nec teneri queat. ἄνθραξ.) Anthrax
Græce carbo est, ἀνθράκιον, carbunculus. Quas Iudæi δευτερώσεις.) Id est secundarias traditiones, quem
admodum alibi ostendimus, & δευτεροῦν secundare, hoc est eiusmodi secundaria tradere.

A SEptuaginta: Et missum est ad me unũ de Seraphim. Aquila & Theodotion, & uo/
lauit ad me unũ de Seraphim. Quotidie ad nos mittit᷑ Seraphim, quotidie inge/
miscentium atq; dicentiũ: O miser ego, quoniã cõpunctus sum, ora purgantur: &
cum a peccatis fuerint liberati, præparant se ministerio dei. Quod autẽ cæteri inter
pretes pro, missum esse, uolare dixerint: intellige uelocem diuini sermonis aduentũ super eos,
qui digni societate illius iudicant᷑. In genere quoq; diuersitas est. Septuaginta, Aquila, & Theo
dotion, Seraphim neutro genere transtulerũt, Symmachus masculino. Nec putandũ sexũ esse
in uirtutibus dei, cum etiam ipse spiritus sanctus secundũ proprietates linguæ Hebrææ, fœmi/
nino genere proferatur Ruha רוּחַ, Græcæ neutro τὸ πνεῦμα, latine masculino spiritus. Ex quo
intelligendum est, quãdo de superioribus disputat᷑, & masculinũ aliquid, seu fœmininũ ponit᷑:
non tam sexum significari, q̃ idioma sonare linguæ. Siquidem ipse deus inuisibilis & incorru/
ptibilis, omnibus pene linguis profertur genere masculino: cum in eum nõ cadat sexus. Illorum
quoq;, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus & oblationibus suis audent
dicere: Qui sedes super Cherubim, & Seraphim. Nam & super Cherubim sedere deũ, scriptum
est: ut ibi, Qui sedes sup Cherubim, ostẽdere. Sup Seraphim uero sedere deum, nulla scriptura
cõmemorat: & ne ipsa quidẽ Seraphim, circa deũ stantia, excepto p̃senti loco, in scripturis san/
ctis omnib⁹ inuenimus. Septuaginta: Et in manu habebat carbonẽ, quẽ forcipe acceperat de
altari, & tetigit os meũ. Aqla, & Theodotion: Et in manu ei⁹ calculus in forcipe, quẽ acceperat
de altari & tetigit os meũ. Symmachus: Et in manu ei⁹ calculus in forcipib⁹, quẽ sumpserat de al
tari & detulit ad os meũ. Quãtũ ad historiã p̃tinet, uidet᷑ de⁹ sedere in tẽplo Hierusalẽ, & ante
eum de altari, secundũ Septuaginta, ad Esaiam carbo deferri: de altari uero incensi siue holo/
causton. Quantũ aũt ad mysticos intellectus, ille ei ignis mittit᷑, quẽ Hieremias ferre non pote
B rat: qui cum animæ nostræ arcana penetrarit: ita nos dissoluit, ita a ueteri homine in nouum ex
coquit: ut in illam uocem possimus erumpere: Viuo autẽ iam nõ ego, sed gratia dei quæ in me
est. Forcipes quoq; secundũ interpretes cæteros, licet in sacerdotali semp supellectile fuerint, di
uersas gratias debemus accipere, quib⁹ multifarie, & multis modis, olim deus patribus nostris
locutus est in prophetis. Quia in Hebræo pro carbone, calculus legit᷑, cæteris quoq; sup hoc cõ
sonantibus: uidet᷑ mihi sermo diuinus calculi appellatione signari. Sicut em̃ calculus genus est
lapidis durissimi & rotundi & omni puritate leuissimi: ita sermo dei, qui neq; hæreticorũ, neq;
omniũ aduersariorũ potest contradictionibus cedere, calculus dicitur. De hoc calculo Sephora
filiũ circũcidit: & Iesus populũ purgat a uitijs: & in Apocalypsi dñs pollicet᷑ uincentibus: ut acci
piãt calculũ & scribat᷑ sup eũ nomẽ nouum. Vident᷑ aũt mihi & Septuaginta in eo quod ἄνθρα
κα transtulerũt: idẽ sensisse qd᷑ cæteri. ἄνθραξ qppe quẽ nos carbunculũ interpretamur, genus est
lapidis fulgidi atq; nitentis: quẽ etiã in duodecim lapidibus inuenim⁹. Siue igit᷑ calculũ siue car
bũculũ lapidem accipimus, in calculo diuini sermonis ueritas & rigor: in carbunculo lucens do/
ctrina & manifesta monstratur. Eloquia em̃ domini, æloquia casta, argentum igne probatum
terræ, purgatum septuplum. Et alibi: Mandatum domini lucidũ, illuminans oculos. Quod aũt
(ait) in manu habebat carbonem: manum intelligamus operationem: ut ibi, In manu linguæ,
mors & uita: & in psalmo: Cadent in manu gladij. Aut certe uere manus apparuit: ut per simili/
tudinem humanæ formæ, dum manus cernitur porrigentis: propheta non timeat: iuxta quod
& ipsum deum & angelos in humanas uidimus se mutasse formas: ut metus uidentibus deme
ret᷑. Septuaginta: Et dixit, ecce tetigi hoc labia tua, & auferet iniquitates tuas & peccata tua
purgabit. Aquila: Ecce tetigit hic labia tua, & recedet iniquitas tua, & peccatum tuum propi/
tiabitur. Cæteri interpretes in Aquilæ uerba consentiunt. Primum necesse est, ut labia no/
stra tangantur: dein de cum tacta fuerint, fugetur iniquitas: & cum iniquitas fuerit effuga/
ta, propicietur dominus: quia apud ipsum est propiciatio: & secundum apostolum, Ipse est
propiciatio pro peccatis nostris. Purgatis aut-em peccatis nostris, audiemus uocem domini
dicentis: quẽ mittam? Et respondebimus: Ecce ego, mitte me. Septuaginta: Et audiui uocem
dñi dicentis, quẽ mittam, & quis ibit ad populum istũ? Aquila, Theodotion & Symmachus:
& audiui uocẽ dñi dicẽtis: quem mittam? & quis ibit nobis? De cõparatione Esaiæ & Moysi,

quomodo

C quomodo, alius ministerium recusarit, alius ultro se offerens dura perpessus sit, in alio loco disputauimus. Sed ne uideremur aliquid præteriisse eorum, quas Iudæi uocant δευτερώσεις, & in quibus uniuersam scientiam ponunt: nũc breuiter illud attingimus, quare in Hebræo sit positum, & quis ibit nobis? Sicut enim in Genesi dicitur: Faciamus hominem, ad imaginem & similitudinem nostram: ita & hic puto dictum, & quis ibit nobis? Nobis autem quibus aliis existimandum est, nisi patri & filio & spiritui sancto, quibus uadit quicũq; eorum obsequitur uolũtati? Et in eo quidem quod unius loquentis persona proponitur, diuinitatis est unitas. In eo uero quod dicitur nobis, personarum diuersitas indicatur. Legimus in Canticis canticorũ uocẽ sponsi dicẽtis ad sponsam. Surge ueni proxima mea, sponsa mea, colũba mea: quia ecce hyems transiit, pluuia abiit sibi. Quando enim anima in cogitatione tranquillitatem sentit, quando supra petram fundata est, & fides eius alta radice fixa est: uniuersi tentationum fluctus, sibi pertrãseunt: & ei non pertranseunt, qui tentatur. Notandum autem quomodo ad id quod dominus dixerat, quẽ mittam, & quis ibit nobis: propheta ex parte responderit: Ecce ego, mitte me, & de sequenti tacuerit: intelligens nullum hominem dignum esse, qui deo pergeret, & omne iter suũ eius faceret esse qui mitteret. Quam humilitatẽ dominus aduertens: quod se secundis putaret indignum, imperauit sequentia, dicens: Vade. Septuaginta: Et dixit, ecce ego sum, mitte me. Aq la & Theodotion: Ecce adsum, mitte me. Symmachus: Ecce mitte me. Deus q uocat ea, quæ nó sunt quasi sint, & qui dixit: Ego sum qui sum: Et alibi: Qui est misit me: quoscũq; uocauerit, statim facit subsistere: quod satis claret exemplis in uiuente Mattheo euangelista, & in Laçaro quadriduano iam mortuo: qui statim ut sunt uocati a domino: & ille sepulchrum auariciæ reliquit: & ille suæ mortis. Quoniã oia quæ absq; eo sunt, nõ sunt. Vnde propheta purgatus a uitiis ausus est dicere: Ecce ego sum: licet in latinis codicibus propter interpretum uarietatem, sum, non sit appositum. Quidam obseruandum putant, ad quos prophetas mittentis, aut missi sermo dicatur, quod est Græce apostolus. Et hanc esse differentiam uolunt: ut quicunq; mittantur, & prophetæ sint pariter & apostoli: ad quos uero mittentis sermo non ponitur, tãtum prophetæ sint: quod ego superfluum puto. Et quia semel ad tractatum istius uocabuli uenimus. Sciendum, Si lam collegam Pauli lingua Hebræa apostolum dici: qui cum eo nonnullas epistolas scribit. Et uitiose Syluanus legitur pro Sila: cum Syluanum in apostolorũ actis non legamus.

D

DAMASVS HIERONYMO

GOmmentaria cum legerem Græco latinoq; sermone in euangeliorũ interpretatióe, a nostris, id est, orthodoxis uiris olim ac nuper scripta, de eo quod legitur, osanna filio Dauid: nõ solum diuersa, sed etiam contraria sibimet proferũt. Dilectionis tuæ est, ut ardenti illo strennuitatis ingenio, abcisis opinionibus ambiguitatibusq; scrupulosis, quid se habeat apud Hebræos uiuo sensu scribas, ut de hoc sicut de multis, tibi curæ nostræ in Christo Iesu gratias referant.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quoniam uocem Hebraicam, Osanna euangelistæ reliquerunt, & celebres alioqui scriptores uehemẽter cecutierunt ob linguarum imperitiam, Hieronymus a Damaso Romano pontifice cõsultus super hac re, explicat.

HIERONYMVS DAMASO PAPAE

MVlti super hoc sermone diuersa finxerunt, e quibus noster Hilarius in commentariis Matthæi, ita posuit. Osanna Hebraico sermone significat redemptio domus Dauid. Primũ redẽptio lingua Hebræa פרות pheduth interpretatẽ. Deinde domus beth בית. Dauid uero in hoc loco nõ esse nomẽ insertũ, oibus patet. Alij opinati sũt Osanna gloriã dici. Porro gloria cabod כבוד appellatẽ. Nõnulli gratiã, cũ gratia תודה thoda, siue hãna חנה nuncupet. Restat ergo ut omissis opinionũ riuulis, ad ipm fontẽ, unde ab euãgelistis sumptũ est recurramus. Nam quomodo illud neq; in Græcis, neq; in latinis codicibus possumus inuenire, ut compleretur id quod dictum est per prophetas: Quoniam Naçaræus uocabitur: Et illud: Ex Aegypto uocaui filium meum: ita & nunc ex Hebræis codicibus ueritas exprimenda est: unde in hanc uocem uulgus & maxime consona inter se paruulorum turba prorupérit

A ruperit,dicente Matthæo: Turbæ autẽ quæ præcedebant,& quæ ſequebantur,clamabant dicentes:Oſanna filio Dauid: benedictus qui uenit in nomine domini,oſanna in excelſis.Marcus uero ita poſuit.Clamabant dicentes, oſanna,benedictus qui uenit in nomine domini: benedictũ quod uenit in nomine domini regnum patris noſtri Dauid,oſanna in excelſis.Iohannes quoq; pari uoce conſentit:Et clamabant,oſanna,benedictus qui uenit in nomine domini, rex Iſrael. Solus Lucas uerbum oſanna non poſuit:in reliqua interpretationis parte conſentiens.Benedictus q uenit rex in nomine domini:pax in cœlo,& gloria in excelſis.Igitur ut diximus ipſa Hebræa uerba ponẽda ſunt,& omniũ interpretũ opinio digerenda,quo facilius quid ſup hoc ſentiendũ ſit:ex retrectatione cunctorum ipſe ſibi lector quid ſequatur inueniat. In cẽteſimo decimoſeptimo pſalmo,ubi nos legimus. O domine ſaluum me fac,o dñe bene proſperare:Benedictus qui uenit in noie dñi: in Hebræo legit: Anna adonai oſianna, anna adonai hazelihanna: baruch habba baſem adonai. אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא ׀ בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה. Quod Aquila,Symmachus,Theodotion,& Quinta æditio,ne qd in latino mutare uideamur ita exprimunt, ὦ κύριε σῶσον δή, ὦ κύριε εὐόδωσον δή, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ἐν ὀνόματι κυρίου.Sola ſexta æditio cũ interpretib9 Septuaginta,ita congruit: ut ubi cæteri poſuerunt ὦ δή illi ſcripſerint ὦ.Et quia oſianna,quod nos corrupte propter ignorantiam dicimus,oſanna,ſaluifica,ſiue ſaluũ fac exprimatur,omniũ interpretatione ſignatum eſt.Nunc illud in cura eſt,qd ſine adiectione ſaluãdi, ſolus anna ſermo ſignificet.Sciendũ q;,quod in hoc loco ter dicatur anna, & primum quidem ac ſecũdũ hic eiſdem litteris ſcribitur, aleph ,nun, he . Tertium uero,heth ,nun , he .Symmachus igitur qui in centeſimo decimo ſeptimo pſalmo,cum omniũ interpretatione conſenſe-
B rat, ut nobis manifeſtiorem tribueret intellectũ:in cẽtẽteſimo decimoquarto pſalmo,ubi dicit: O domine libera animã meam:ita interpretatus eſt:obſecro domine libera animã meã. Vbi autem Septuaginta ὦ, & ille obſecro tranſtulit, Aquila & cæteris æditionibus ὦ δή interpretantibus, in Hebræo ſcribitur anna. Verum ita ut in principio aleph habeat,non heth. Ex quo animaduertimus, ſi ex aleph ſcribatur anna, ſignificari obſecro. Si autem ex heth, eſſe coniunctionem,ſiue interiectionem:quæ apud Græcos ponitur κατλϊασϊκῶς. Cuius interpretationem latinus ſermo nõ exprimit. Sed quoniam hæ minutiæ & iſtiuſmodi diſputationis arcanũ propter barbariem linguæ pariter ac litterarum,legenti moleſtiam tribuunt,ad explanandi cõpendium uenio:ut dicam de centeſimo decimo ſeptimo pſalmo,qui manifeſte de Chriſto prophetat, & in ſynagogis Iudæorũ creberrime legebat, unde & populis notior erat, hos uerſus eſſe aſſumptos,quod ille qui repromittebatur de genere Dauid,uenerit ſaluaturus Iſrael,dicente Dauid:Lapidem quẽ reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in caput anguli.A domino factus eſt hic, & eſt mirabilis in oculis noſtris.Hæc eſt dies quã fecit domin9,exultem9 & lætemur in ea.O domine ſaluũ me fac,o domine bene proſperare:benedictus,qui uenit in nomine domini.Benediximus uobis de domo domini,deus dominus & illuxit nobis. Vnde & euangeliſtarum ſcriptura cõmemorat phariſæos & ſcribas ſuper hoc indignatione cõmotos,quod uiderent populũ,pſalmi prophetiam ſuper Chriſto intelligere cõpletam,& clamãtes pueros,oſanna filio Dauid, dixiſſe ei, Audis quid iſti loquuntur? Et Ieſum reſpondiſſe,Nunq; legiſtis,quia ex ore infantiũ & lactentiũ perfeciſti laudẽ:centeſimũ decimũ ſeptimũ pſalmũ,octaui pſalmi aſſertione firmantẽ.Et de eo quidẽ qd' facile exprimi poterat,Benedict9q uenit in noie dñi,omniũ euãgeliſtarũ ſcriptura conſentit.De uerbo aũt oſianna,quia in Græcũ nõ poterant trãſferre ſermonẽ:ſicut in allelu ia & in amẽ,& in plæriſq; factũ uidemus,ipm Hebræũ poſuerũt dicentes oſianna. Lucas igitur qui inter oẽs euangeliſtas Græci ſermonis eruditiſſimus fuit,quippe medicus: & q euangelium Græcis ſcripſerit,quia ſe uidit ꝓprietatẽ ſermonis tranſferre non poſſe:melius arbitratus eſt tacere,q̃ id ponere,quod legenti faceret quæſtionẽ.Ad ſũmã,ſicuti nos in lingua latina habemus interiectiones quaſdam,ut inſultando dicamus uah:& in admirando papæ,& in dolendo heu: & quãdo ſilentiũ uolumus imperare,ſtrictis dentibus ſpiritũ coartamus & cogimus,inſonãdo ſcilicet ſibilũ: ita & Hebræi inter reliquas,ꝓprietates linguæ ſuæ habẽt interiectionem,ut quando uolunt dominũ deprecari,ponãt uerbũ petentis affectu,& dicant: Anna dñe,quod Septuaginta dixerũt, o domine. Hoſiah,ergo ſaluifica interpretatur. Anna interiectio de

Ctio deprecantis est. Si ex duobus his uelis cõpositũ uerbũ facere, dices, hosianna, siue (ut nos lo
C qmur) osanna, media uocali littera elisa: sicuti facere solemus in uersib⁹ Vergilij, quãdo pro, Me
ne incœpto desistere uictã: scandimus, Menincœpto. Aleph nãq; littera prima uerbi sequentis,
extremam uerbi prioris iod inueniens, excluſit. Quapropter ut ad quæstionis originem reuer-
tamur: ubi nos legimus in latino: O domine saluum me fac, o domine bene cõplace: benedictus
q uenit in noie dñi, iuxta Hebræum sensum legere possumus, obsecro dñe saluum fac, obsecro
dñe ꝓsperare. Benedictus qui uenit in noie dñi. Saluũ autẽ fac dicit᷑, ut subaudiamus populũ
tuũ Israel, siue generaliter mundũ. Deniq; Matthæus qui euangeliũ Hebræo sermone cõscri-
psit, ita posuit הוֹשִׁיעָה נָּא בְּרָמוֹת osanna berama, id est, osanna in excelsis: quod saluatore nascẽ
te, salus in cœlũ usq;, id est, etiã ad excelsa puenerit, pace facta, nõ solũ in terra, sed & in cœlo: ut
iã dici aliquando cessaret: Inebriatus est gladius meus in cœlo. Hæc interim iuxta mediocritatẽ
sensus mei breuiter strictimq; dictaui. Cæterum sciat beatitudo tua in istiusmodi disputation
bus molestiam in legendo non debere subrepere: quia facile & nos potuimus aliquid ementiri:
quod ex una uoce solueret quæstionem, sicuti & cæteros fecisse monstrauimus, sed magis conde
cet, ob ueritatem laborare paulisper, & peregrino aurem accommodare sermoni, cẽq; de aliena
lingua fictam falsamue referre sententiam.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

RImum redemptio.) Palam reiecit interpretamentũ Hilarij, uiri alioqui & æloquentis & eru
diti, Græci pariter ac latini sermonis gnari. Verum quoniam Hebraice prorsus nesciebat, ap
paret ab Hebræo quopiã irrisum fuisse, qui scisciranti, qd significaret hæc uox osanna, respon
derit, redemptio domus Dauid, cum nihil huiusmodi sonet apud Hebræos, quibus redẽptio
dicit᷑, pheduth פְּרוּת, & beth בֵּית, domus. Porro cũ Dauid nomẽ propriũ sit, qd᷑ in aliena quoq; lingua
maneat, palã est in hac dictione osanna, nusq; esse Dauid. Errat hic cõsimili errore diuus Ambrosius. Neq;
multo tollerabilius lapsi sunt, q dixerũt, osanna significare gloriã, cũ Hebræi gloriã appellent, cabod כָּבוֹד.
D Rursum q putarũt significare gratiã, cũ ea dicat᷑ thoda תּוֹדָה, siue חַנָּה hanna. Vnde negat opeprecium re-
ferre, qd quisq; sup hac re senserit. At theologi nõnulli qui de filiationib⁹ disputant, nihil ad rem existimãt
ptinere, uocẽ quã in euãgelio Christi legimus & toties canimus in tẽplis, intelligere quid sibi uelit, perin-
de quasi grãmaticũ sit hoc & humile, parumq; dignum theologo. At nõ puduit tantũ pontificem hoc ab
Hieronymo discere. Quãq; scriptura quam hodie uidemus in libris Hebræorum, nonnihil uariat ab his
quæ diuus Hieronymus tradit de uerbis osianna. In his eñ hisce litteris scribũt᷑ הוֹשִׁיעָה נָּא. Qñ Naça
ræus uocabit᷑.) Ita Matthæus cap. 2. Vt adimpleretur, quod dictũ est per ꝓphetas, quoniã Naçaræus uo-
cabitur. Hieronymus negat id usq; in certo reperiri loco, nisi quod Naçaræus apud Hebræos significat
sanctũ, & passim in diuinis litteris Christus prædicatur sanctus. Nisi quis malit ad Esaiam referre qui scri-
psit: Exiet uirga de radice Iesse, & Naçaræus de radice eius ascendet. Sic enim quidam interpretati sunt,
ut admonet Hieronymus, undecimum huius prophetæ caput enarrans. Ex Aegypto uocaui filium.)
De quo mox docebit. Pax in terra.) Sic plæriq; codices habebant, sed uetustissimi habent, pax in cœ
lo, consentientes cum Græcis, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ. In Hebræo legitur.) Nempe in psalmo centesimo decimo
septimo, cui⁹ initiũ, Cõfitemini dño qm̃ bonus, q uocẽ cõtinet ecclesiæ Christũ magnificãtis ꝓ redẽptiõe
fideliũ. Porro Hebræa sic habẽt, אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה.
quæ quidem latine propemodum ita sonãt. Obsecro dñe, salua obsecro, obsecro dñe prosperare obsecro,
Benedictus qui uenit in nomine domini. O domine saluum me fac.) Græca sic habent in æditione uul
gata apud Græcos, quã opinor eẽ Septuaginta, ὦ κύριε σῶσον δή, ὦ κύριε εὐόδωσον δή, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν
ὀνόματι κυρίου, id est, o domine serua iam, o domine prospera iam. Benedictus ueniens in nomine domini.
Sic enim ad uerbum uertimus. Nostri interpretes omiserunt δή, tanq; coniunctionem expletiuam, tamẽ
habet urgens quiddam apud Græcos, quasi latine dicas, tandem aut deniq;. Porro εὐόδωσον, compositum
est a prosperitate uiæ. Nã ὁδὸς uia, εὖ bene, inde εὐοδέω: unde & latini ꝓsperitatẽ successum uocãt, & ꝓcede
re, ꝓspe agere. Itẽ in primo psalmo. Et quæcũq; faciet prosperabuntur, uerbum est εὐοδωθήσονται, id est, pro
sperũ iter habebũt. Vt ubi cæteri posuerũt ὦ δή.) Alij codices habẽt ὅαι, quæ uidẽt iubilãtis interiectio
Quæ apud Græcos ponitur.) Hic locus in omnibus exemplaribus ita deprauatus est, ut nõ possim li-
quido conijcere. Quãq; ex elementorum uestigijs ita legendum arbitror, δέησαι σῶσ' ἄνα, id est deprecatio
nis, ut ἄνα, quæ uox apud Græcos aliquãdo est obsecrantis, præsertim apud poetas. Verum hanc cõiectu
ram meam protinus reijciat, qui probabilius aliquid inuenerit. Quidam asscripserat post uerbũ, ponitur
χειλιασϊκῶς, magis suam, ut opinor coniecturam, cẽq; exemplaria secutus. A dño factum est hoc.) Ani-
maduerte manifestã huius loci deprauationẽ. Nam & græca psalmorũ æditio sic habet, & antiqua Hiero
nymi exemplaria consentiunt. A dño factus est hic, ut subaudias angulum, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας
παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστή, id est, hic factus est in caput anguli. A dño factus est hic, & est mira-
bilis in oculis nostris. Nec pronomen αὕτη referri potest ad lapidem, cum lapis sit masculini generis, angu
lus fœminini generis, cuius & αὕτη. Deniq; Matthæus.) Ex hoc loco certum colligitur argumentũ Mat-
thæum

A thæum Hebraicè ſcripſiſſe ſuum euangelium: ex quo & Hieronymus ipſa Hebraica ponit. Quãcp mirũ eſt hoc euangelium non extare.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS

Exponit parabolam euangelicam de filio prodigo & filio frugi. Eſt alter libellus eiuſdẽ argumenti, ſed falſo inſcriptus Hieronymo, eum reperies in ſecundo tomo.

SCHOLIA.

Καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον.) Id eſt, diuiſit illis ſubſtantiam, ſiue uictum, ſiue uitam. Nam βίος hæc omnia ſignificat. Fames autẽ.) Hic quoq; locus in omnibus eſt deprauatus, quẽ non abſq; labore, multa collatione reſtitui. Legendũ eſt aũt ad hũc modũ. Fames autẽ μετὰ ἐκτάσεως ἰσχυρᾶς, id eſt, fames cum intenſione ualida. Sentit autem Hieronymus non ſimpliciter dictum eſſe famem, ſed cum exaggeratione, ualidam famem, hoc eñ addit Lucas ἰσχυρᾶς. Ad manducandum idolotica.) Ita legitur uulgo etiam in templis, ſed deprauate, cũ legi debeat εἰδωλόθυτα, id eſt, idolis immolata, ab εἴδωλον ſimulacrũ, & θύω ſacrifico.

HIERONYMVS DAMASO

BEatitudinis tuæ interrogatio diſputatio fuit: & ſic quæſiſſe, quærẽdo uiam eſt dediſſe quæſitis. Sapienter quippe interroganti, ſapientia reputabitur. Ais, quis eſt iſte in euangelio pater, qui duobus filiis ſubſtantiam diuidit? Qui duo filij? Qui maior? quiue minor? Quomodo minor acceptam ſubſtantiam, cum meretricibus diſſipat? Fame facta, a principe regionis præponitur porcis, ſiliquas comedit, ad patrem redit. Accipit anulum & ſtolam: & immolatur ei uitulus ſaginatus. Quis ſit maior frater, & quomodo de agro ueniens, ſuſceptioni fratris inuideat, & cætera quæ in euangelio plenius explicant. Addis inſuper: Scio multos in hac lectione diuerſa dixiſſe: & fratrem maiorem, Iudæum: minorem exiſtimaſſe gentilem populum. Sed quæro, quomodo Iudaico populo poſſit aptari: Ecce tot annis ſeruiui tibi, & nunc̃p mandatum tuum præterij, & nũc̃p dediſti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer? Et illud: Fili, tu ſemp mecũ es, & oia mea tua ſunt. Si autẽ, ut ais, de iuſto
B & peccatore uoluerimus eſſe parabolam, iuſto non poterit cõuenire: ut de ſalute alterius & maxime fratris contriſtetur. Si eñ inuidia diaboli, mors introiuit in orbem terrarum: & imitantur eum qui ſunt ex parte eius, nunqd perſonæ iuſti, tam immanis inuidia poterit coaptari: ut foris ſteterit, & clæmẽtiſſimo patri rigidus obſtiterit: ſoluſq; liuore cruciatus, lætitiæ domus intereſſe noluerit? Itaq; ſicut in cæteris parabolis: quæ nõ ſunt a ſaluatore diſſertæ, quã ob cauſam dictæ ſint, ſolemus inquirere: ita & in hac facere debemus: quare dñs in iſtiuſmodi uerba proruperit: & ob quã interrogationẽ, reſpõſionis ſimilitudo prolata ſit. Scribæ & phariſæi muſſitabant dicẽtes: Quare hic peccatores recipit & ueſcitur cum eis? Superior quippe ſermo præmiſerat: Erãt autem accedentes ad eum publicani & peccatores, uolentes audire eum. Itaq; hinc omnis inuidia, cur quos legis præcepta damnarent: eorum cõfabulationem atq; conuiuium, dominus nõ uitaret. Et hæc Lucas. Cæterum Matthæus ita loquitur: Cum autem diſcumberet in domo: ecce multi peccatores & publicani uenientes recumbebant cum Ieſu, & cum diſcipulis eius. Quod uidentes phariſæi, dicebant diſcipulis eius: quare cum peccatoribus & publicanis manducat magiſter ueſter? Qui audiens dixit: Non neceſſe habent ſani medico, ſed male habentes. Euntes autem diſcite quid ſit, miſericordiam uolo, & nõ ſacrificium: non ueni uocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Marcus quoq; in eadem uerba cõſentit. Igitur ut diximus omnis ex lege quæſtio naſcebatur. Lex quippe iuſticiæ tenax, clæmentiam nõ habebat: ſed quicũq; adulter, homicida, fraudator, & ut breuiter dicam mortali crimine tenebat, nulla uenia pœnitẽtiæ laxabatur a crimine, oculo pro oculũ, dentem pro dente, animam pro anima iubebantur exoluere. Omnes itaq; declinauerant, ſimul inutiles facti erant: non erat qui faceret bonum, non erat uſq; ad unum. Vbi autem abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia. Et miſit deus filium ſuum factum ex muliere, qui deſtructo medio pariete, fecit utraq; unum: & auſteritatem legis, euangelij gratia temperauit. Vnde & Paulus ad eccleſias ſcribens: Gratia uobis (inquit) & pax a deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto: gratia, quæ nõ ex merito retributa, ſed

C ex donante conceſſa eſt. Pax uero qua reconciliati deo ſumus, habentes propiciatorem domi-
nũ noſtrum Ieſum Chriſtum: qui donauit nobis delicta noſtra: & deleuit chirographum mor-
tis, qđ erat cõtra nos, affigens illud cruci: & principatus & poteſtates fecit oſtẽtui, triũ phans eas
in ligno. Quæ autẽ maior poteſt eſſe dæmentia, cꝫ ut filius dei, hominis filius naſceretur? De-
cem menſium faſtidia ſuſtineret? Partus expectaret aduentum, inuolueretur pannis, ſubijce-
retur parentibus? Per ſingulas adoleret ætates? Et poſt cõtumelias uocum, alapas & flagella, cru-
cis quoq; pro nobis fieret maledictum, ut nos a maledicto legis abſolueret, patri factus obe-
diens uſq; ad mortem: & id opere cõpleret, quod ante ex perſona mediatoris fuerat deprecatus,
dicens: Pater uolo, ut quõ ego & tu unũ ſumus: ita & iſti in nobis unum ſint? Ergo quia ad hoc
uenerat, ut quod erat impoſſibile legis, quia nemo ex ea iuſtificabat, ineffabili miſericordia uin
ceret, publicanos & peccatores ad pœnitentiam prouocabat: conuiuium quoq; eorum expe-
tens, ut in conuiuio docerentur: ſicut manifeſtum eſſe poterit ei, qui euangelia, ſollicita mẽte per
legerit: quomodo & cibus eius & potus & deambulatio, & uniuerſa quæ geſſit in corpore, ſalu
tem hominum procurarint. Hoc uidentes ſcribæ & phariſæi, aduerſus legem eũ facere dicebãt.
Ecce homo uorax & uini potator, amicus publicanorum & peccatorum. Nam ante reprehende
rant quare curaret in ſabbatis. Dominus ergo, ut hanc eorum accuſationem dæmenti ratione
ſuperaret, treis parabolas propoſuit: e quibus una eſt, nonaginta nouem ouium in mõtibus re
lictarũ & unius perditæ: quæ paſtoris humeris eſt reducta. Alia drachmæ, quã mulier accẽſo lu
mine requiſiuit, & inuenta ea, uicinas ad læticiam conuocauit, dicens: Cõgratulamini mihi, quia
inueni drachmam quã perdideram. Tertia uero duorum filiorum, de qua ut diſputarem pauca
iuſſiſti. Et de oue quidem ac drachma, licet ad unum pertineant intellectum: non eſt iſtius tẽpo
ris diſputatio: hoc tantum dixiſſe ſufficiat: ob id has parabolas eſſe propoſitas, ut quomodo
ibi in inuentione pecoris & drachmæ, lætitia eſt angelorum & circa manentiũ uicinarum: ſic in
publicanorũ peccatorũq; pœnitẽtia, omniũ debere eſſe læticiam, quibus nõ eſt neceſſaria pœni
D tentia. Vnde uehementer admiror Tertullianum in eo libro, quẽ de pudicitia aduerſum pœni
tentiam ſcripſit, & ſententiam ueterem, noua opinione diſſoluit: hoc uoluiſſe ſentire: quod pu-
blicani & peccatores, qui cum domino ueſcebantur, ethnici fuerint, dicente ſcriptura: Nõ erit ue-
ctigal pendens ex Iſrael: quaſi uero & Matthæus, non ex circũciſione fuerit publicanus: & ille
qui cum phariſæo in templo orans, oculos ad cœlum non audebat erigere, non ex Iſrael fuerit
publicanus: aut nõ Lucas memoret: Et oẽis populus audiens & publicani iuſtificauerũt deũ,
baptiçati baptiſmo Iohannis. Aut cuicꝫ credibile poſſit uideri ethnicum templum ingreſſum,
aut dominum cum ethnicis habuiſſe conuiuium, cum id maxime caueret, ne legem ſoluere ui-
deretur: & primum uenerit ad oues perditas domus Iſrael: Chananeæ quoq; deprecanti pro ſa
lute filiæ reſponderit: Non oportet tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Et alibi diſci-
pulis præceperit: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis.
Ex quibus omnibus edocemur, in publicanis, non tam gentilium, cꝫ generaliter omnium pecca
torum, id eſt, qui erãt & de gentibus, & de Iudæis, accipi poſſe perſonas. Ille autem qui iuxta in-
ſanas & blaſphemas fœminas ſuas, id dogmatis defẽdebat: quo Chriſtianos nollet recipere pœ
nitẽtes, fruſtra argumẽtatus eſt publicanos Iudæos nõ fuiſſe, ut in perſona eorũ gentiliũ tantũ
populus poſſit intelligi. Itaq; ne longum faciam, ipſa euangeliꝝ uerba proponam: & in modum
commẽtariꝝ, quid mihi uideatur, ad ſingula quæq; ſubnectam. Homo quidã habebat duos
filios. Hominem deũ dici, multis teſtimoniꝭ approbatur: ut ibi: Duorum hominum teſtimo-
nium uerũ eſt. Ego de me teſtimoniũ dico, & qui me miſit pater. In alia parabola paſtor, in alia
paterfamilias nuncupatur: in alia uineam locat, in alia inuitat ad nuptias: & diuerſis ſimilitudi-
nibus, rem ſignificat eandem: ut Iudæorum reprobet ſuperbiam: & in communi omnium pecca
torũ, ſiue gentiliũ, ſiue Iſraelitarum pœnitentiam probet. Quod autẽ (ait) duos filios: omnes pe
ne ſcripturæ de duorum uocatione populorum plenæ ſunt ſacramentis. Et dixit illi adoleſcen-
tior: Pater da mihi portionem ſubſtantiæ, quæ me contingit. Subſtantia dei eſt, omne quod

uiuimus

A uiuimus,ſapimus,cogitamus,in uerba prorumpimus.Hæc deus æqualiter uniuerſis & in com-
mune largitus eſt,euangeliſta dicente:Erat lux uera quæ illuminat omnem hominem ueniẽtẽ
in hunc mundum.Iſte eſt dexter oculus,qui a ſcandalis obſeruandus eſt: hæc lucerna corporis:
hoc talentum quod non eſt in ſudario colligandum,id eſt,delicate ocioſeq; tractandum: nec in
terra defodiendum,terrenis ſcilicet cogitationibus obſcurandum. Qui diuiſit eis ſubſtantiã.
Significantius in Græco legit᷑ καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον,id eſt,dedit eis liberũ arbitriũ,dedit mẽtis
ꝓprie libertatẽ,& ut uiueret unuſquiſq; nõ ex imperio dei,ſed obſequio ſuo:id eſt,nõ ex neceſſi
tate,ſed ex uolũtate,ut uirtus haberet locũ, ut a cæteris animantibus diſtaremus, dũ ad exem-
plum dei,permiſſum eſt nobis facere quod uelimus. Vnde & in peccatores æquum iudicium, &
in ſanctos aut iuſtos,iuſtum præmium retribuetur.Et non poſt multos dies,collectis omnibus
adoleſcentior filius peregre profectus eſt in regionem longinquã. Si deus cœlum tenet palmo
& terrã pugillo:& Hieremias dicit: Deus appropinquans,& nõ deus de longinquo: per Dauid
quoq;,quia nullus abſq; eo locus ſit, prædicatur:quomodo filius peregre proficiſcit᷑, & a patre
diſcedit᷑? Sciendum igitur, nõ locorum ſpacijs,ſed affectu,aut eſſe nos cum deo,aut ab eo diſce-
dere. Quomodo enim ad diſcipulos loquitur:Ecce ego uobiſcum ſum omnibus diebus,uſq; ad
conſummationem ſæculi:ita ad eos qui ſui iactantiam præferunt,& eſſe cum domino non me
rentur,dicit:Diſcedite a me,non noui uos qui operamini iniquitatẽ. Receſſit ergo iunior filius
cum uniuerſa ſubſtantia a patre,& peregre profectus eſt.Et Cain egreſſus a facie domini, habi
tauit in terra Naid: quod interpretatur fluctuatio. Quicũq; a deo recedit, ſtatim ſæculi fluctí-
bus quatitur & mouentur pedes eius. Nam poſtq̃ moti ſunt homines ab oriente, & a uero lu-
B mine receſſerunt:tunc aduerſus deum impietatis ſuæ ædificauere turrim,tunc dogmatum ſuper
bias confinxerũt,uolentes curioſitate non licita in ipſius cœli alta penetrare. Et uocatus eſt lo-
cus iſte Babel,id eſt,cõfuſio.Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuã, uiuens luxurioſe.Luxuria eſt ini-
mica deo,inimica uirtutibus:perdit omnem ſubſtantiam patris, & ad præſens uoluptate deli-
niens,futurã non ſinit cogitare paupertatẽ. Cũq; conſumpſiſſet omnia: facta eſt fames ualí-
da per regionẽ illã. Acceperat a patre facultates,ut inuiſibilia eius per ea quæ erant uiſibilia co-
gnoſceret,& ex pulchritudine creaturarum conſequenter intelligeret creatorem. Qui ueritatem
in iniuſticia detinens, & pro deo idola colens,naturæ bona uniuerſa conſumpſit:& conſumptis
omnibus, cœpit egere uirtutibus; derelicto fonte uirtutum. Facta eſt fames ualida per regionẽ
illam.Omis locus quem patre incolimus abſente,famis,penuriæ & ægeſtatis eſt. Fames autem
μετὰ ἐκτάσεως ἰσχυρὸς. Hæc eſt regio, de qua dicitur per prophetam: Qui habitatis in regio-
ne umbræ mortis, lux fulgebit ſuper uos. At contra eſt alia regio, quam poſſeſſuri ſumus
mũdo corde atq; puro uiuentes, quã ſanctus Dauid deſyderat,dicens: Credo uidere bona dñi
in terra uiuentium. Et ipſe cœpit egere, & abijt,& coniunxit ſe uni de principibus regionis il-
lius.Deſerto nutricio,qui ad primã uocẽ bona ei fuerat cuncta largitus, iunxit ſe principi huius
mundi,id eſt, diabolo rectori tenebrarũ: Quẽ nũc inimicũ hominẽ,nũc iudicẽ iniquitatis,nũc
draconem, nunc ſatan, nunc malleum, nunc perdicem,nunc belial,nunc rugientem leonem,nũc
leuiathan,nũc thaninim,nũc behemoth,& multis alijs uocabulis ſcriptura cognominat.Quod
aũt ait, uni de principibus:plures eſſe intelligendum eſt,qui per iſtum uolitent aerem:& diuer-
ſorum fraude uitiorum,genus hominũ ſuæ ſubijciant ſeruituti. Qui miſit illũ in agrũ ſuũ,ut
paſceret porcos. Porcus animal immũdum eſt,quod cœno & ſordibus delectatur. Talis eſt dæ-
monum multitudo,quæ per idola manufacta, cruore pecudum & uictimis paſcitur:& nouiſſi-
me ſaginatiore quadam hoſtia,ipſius hominis morte ſaturatur. Miſit ergo eum in poſſeſſionẽ
ſuam,id eſt,ſuum effecit eſſe famulum,ut paſceret porcos,immolans ei animam ſuam.Et cupie-
bat implere uentrem ſuum de ſiliquis porcorum,& nemo illi dabat.Id quod in Eçechiele, cum
increpatione dicit᷑ ad Hieruſalẽ:Et factũ eſt in te peruerſum ultra mulieres quæ ante fornicatio
nem tuam, & poſt te ſunt fornicatæ, in eo quod dediſti mercedes, & mercedes tibi non ſunt
datæ:uidemus in filio minore completum.Subſtantiam ſuam in regione principis perdidit:&

C post perditas facultates,missus ad porcos,egestate contabuit.Dæmonum cibus est ebrietas,luxuria,fornicatio,& uniuersa uitia. Hæc blanda sunt & lasciua,& sensus uoluptate demulcẽt:statimq; ut apparuerint,ad usum sui prouocant. Quibus ideo luxuriosus adolescens non poterat saturari,quia semper uoluptas famem sui habet,& transacta non satiat:& satanas cum aliquẽ sua arte deceperit, & propriũ ei imposuerit iugum:ultra ad abundantiam uitiorum non procurat,sciens esse iã mortuũ:sicuti multos idololatras uidemus panis miseria & egestate confectos. Hi sunt in quibus propheticus sermo completur:Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedem omnibus amatoribus tuis,& non accepisti mercedes. Possumus autẽ & aliter siliquas interpretari. Dæmonum cibus est carmina poetarum,sæcularis sapientia,rhetoricorũ pompa uerborum. Hæc sua omnes suauitate delectant: & dum aures uersibus dulci modulatione currentibus capiunt:animam quoq; penetrãt, & pectoris interna deuinciunt. Verum ubi cum summo studio fuerint ac labore perlecta, nihil aliud,nisi inanem sonum & sermonum strepitum,suis lectoribus tribuunt:nulla ibi saturitas ueritatis: nulla refectio iusticiæ reperitur. Studiosi earum in fame ueri & uirtutum penuria perseuerãt.Huius sapientiæ typus,& in Deuteronomio sub mulieris captiuæ figura describitur:de qua diuina uox præcipit:ut si Israelites eã habere uoluerit uxorem, caluitium ei faciat,ungues præsecet, & pilos auferat: & cum munda fuerit effecta,tũc trãseat in uictoris amplexus.Hæc si secundũ litterã intelligimus,nõne ridicula sunt? Itaq; & nos facere solemus,quãdo philosophos legimus,quando in manus nostras libri ueniunt sapientiæ sæcularis:si quid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus: si quid uero superfluum,de idolis,de amore,de cura sæcularium rerum,hæc radimus: his caluitiũ inducimus:hæc in unguium morẽ,ferro acutissimo desecamus. Vnde & Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat,dicẽs: Videte autem,ne hæc licẽtia uestra offendiculũ fiat infirmis.

D Si em̃ quis uiderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem: nonne conscientia eius cũ sit infirma,ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit qui infirmus est in tua scientia frater,propter quem Christus mortuus est? Nõne tibi uidetur sub alijs uerbis dicere:ne legas philosophos,oratores,poetas:nec in eorum lectione requiescas? Nec nobis blandiamur,si in eis quæ sunt scripta non credimus, cum aliorum conscientia uulneretur, & putemur probare,quæ dum legimus non reprobamus. Alioqui quale erit,ut existimemus apostolum eius, qui uescebatur in idolio cõscientiam cõprobasse:& eum dixisse perfectum,quem sciret de idolothytis mãducare? Absit,ut de ore Christiano sonet,Iuppiter omnipotens,& me Hercule,& me Castor,& cætera magis portẽta,q̃ numina. At nunc etiã sacerdotes dei,omissis euangelijs & ꝓphetis uidem9 comœdias legere:amatoria Buccolicorꝝ uersuũ uerba canere:tenere Vergiliũ:& id qđ in pueris necessitatis est, crimẽ in se facere uoluptatis. Cauendũ igit̃,si captiuã uelimus habere uxorẽ,ne in idolio recũbamus: aut si certe fuerimus ei9 amore decepti, mũdemus eã, & om̃i sordiũ errore purgem9,ne scandalũ patiat̃ frater pro q̃ Christ9 mortu9 est,cũ in ore Christiani carmina in idolorum laudẽ cõposita audierit ꝓsonare. In se aũt cõuersus dixit, quãti mercẽnarij in domo patris mei abundãt panibus, ego autem hic fame pereo. Mercẽnarios secundũ alium intellectũ eos animaduertimus ex Iudæis,qui ob præsentia tantũ bona,legis p̃cepta custodiũt. Hi iusti sunt & misericordes, non ob ipsam iusticiam,& ob ip̃m misericordiæ bonum,sed ut a deo terrenæ felicitatis & longæ uitæ præmium consequantur. Qui autem ista desyderat, merito cõpellitur ad obsequium præceptorꝝ, ne eorũ p̃uaricatione quæ iussa sunt careat concupitis. Porro ubi metus est,non est dilectio. Perfecta quippe dilectio,foras mittit timorem. Nam qui diligit,non ideo imperata custodit,quia aut timore pœnarum,aut præmij auiditate cõpellitur, sed quia hocipsum quod a deo iubetur est optimum. Sensus itaq; iste est. Quanti ex Iudæis ob p̃sentia tantum bona a dei obsequio non recedunt,& ego egestate conficior. Surgens ibo ad patrẽ meũ. Pulchre ait,surgẽs:patre quippe absente,nõ steterat. Peccatorꝝ iacere,iustorꝝ stare est. Ad Moysen dicit̃: Tu uero hic sta mecũ. Et in centesimotricesimotertio psalmo. Ecce nũc benedicite dominum omnes serui domini,qui statis in domo domini. Ad benedictionem domini stantes

A ni ſtantes ꝓpheta in domo domini cohortatur. Et dicam illi: Pater peccaui in cœlum & coram te: iam non ſum dignus uocari filius tuus. Peccauerat in cœlum q Hieruſalem cœleſtem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditore deſerto, fuerat ligna ueneratus. Non erat dignus uocari filius dei, qui ſeruus eſſe maluerat idolorum. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo patre natus eſt. Fac me ſicut unū de mercēnarijs tuis. Fac me, inquit, ſicut unum ex Iudæis, qui te ob præſentium tantum rerum promiſſa uenerantur. Recipe filium pœnitentem, qui mercennarijs tuis peccantibus ſæpiſſime pepercisti. Et uenit uſq; ad patrem ſuum. Venimus ad patrem, quando recedimus a porcorum paſtione, ſecundum illud: Statim ut conuerſus ingemueris, ſaluus eris. Cūq; adhuc longe eſſet, uidit eum pater eius, & miſericordia motus eſt. Anteq; dignis operibus, & uera pœnitētia ad patrē rediret antiquū, deus apud quē cuncta futura iam facta ſunt, & qui eſt omnium præſcius futurorum: ad eius præcurrit aduentum: & per uerbum ſuū, quod carnem ſumpſit ex uirgine: reditum filij ſui iunioris anticipat. Et præcurrens incubuit ſuper collum ipſius. Ante uenit ad terras, q; ille domum confeſſionis intraret. Incubuit ſuper collum ipſius, id eſt corpus ſumpſit humanum. Et ſicuti Iohannes ſuper pectus Ieſu recubuit: qui ſecretorum eius effectus eſt particeps: ita & iugum ſuum leue: id eſt, mandatorum ſuorum facilia præcepta, ex gratia magis, q; ex merito ſuper iuniorem filium collocauit. Et oſculatus eſt eum: iuxta illud quod in Cantico cāticorū eccleſia de ſponſi precat aduētu: Oſculetur me oſculo oris ſui. Nolo mihi dicens per Moyſen, nolo per prophetas loquatur: ipſe meū corpus aſſumat, ipſe me oſculetur in carne: ut & illud quoq; quod in Eſaia ſcriptū eſt huic ſententiæ coaptemus. Si quæris, quære, & ad me habita in ſaltu. Et ibi quippe flens eccleſia damare iubetur ex Seir, quia Seir piloſus & hiſpidus interpretatur: ut & antiquum gentilium ſignificet errorem: Illa pari ſimilitudine reſpondente: Nigra ſum, ſed formoſa filiæ Hieruſalē. Dixit autem illi filius: Pater, peccaui in cœlum & coram te, iam non ſum dignus uocari filius tuus. Dicit ſe nō eſſe dignum filium nuncupari: & tamen ex naturæ uoce, ex illa ſubſtantia, quam
B illi pater fuerat aliquando largitus: in nomen trepidus ueritatis erumpit, Pater, inquiens, peccaui in cœlum. Fruſtra igitur quidam argumentantur, nomen patris in ſanctos tantummodo conuenire: cum etiam deum patrem uocet, qui ſe filij nomine confitetur indignum: niſi forte ideo patrem audet uocare: quia plena mente conuerſus eſt. Dixit autem pater ad pueros ſuos: Celerius proferte ſtolam priorem, & induite eum: ſtolam quam Adam peccando perdiderat: ſtolam quæ in alia parabola indumentum dicitur nuptiale, id eſt ueſtem ſpiritus ſancti: quam qui non habuerit, non poteſt regis intereſſe conuiuio. Et date anulum in manu illius: ſignaculum ſimilitudinis Chriſti, ſecundum illud: In quem credentes, ſignati eſtis ſpiritu repromiſſionis ſancto. Et ad principem dicitur Tyri, qui ſimilitudinem conditoris amiſerat: Tu ſignaculum ſimilitudinis, & corona decoris, in delicijs paradiſi dei natus es. Eſaias quoq; de hoc ſignaculo loquitur: Tūc manifeſti erunt qui ſignantur. Hoc ſignaculum in manu datur, quando opera iuſticiæ ſcriptura ſignificat, ut ibi: Factum eſt uerbum domini in manu Aggæi prophetæ, dicētis ad Hieruſalē. Ornaui te, inquit, ornamēto, & impoſui tibi armillas circa manus tuas. Rurſum ad eum qui indutus eſt podere: alius locus ſignaculi demonſtratur. Pertranſi per mediam Hieruſalem, & da ſignaculum in frontibus uirorum gementium & dolentium in omnibus iniquitatibus, quæ fiunt in medio eorum. Quare? ut poſtea poſſint dicere: Signatū eſt ſup nos lumen uultus tui domine. Et calciamētum in pedibus eius. Sponſi quippe perderat dignitatem, & nudis pedibus paſca celebrare non poterat. Hæc ſunt calciamenta, de quibus dominus ait: Et calciaui te hiacyntho. Et calciamenta in pedibus eius: necubi coluber inſidians, plantam ingredientis inuaderet: & ſuper ſcorpiones & ſerpentes ſecurius ambularet, ut præpararetur ad euangelium pacis: iam non gradiens ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum: & dictum ei propheticum conueniret: Quā ſpecioſi pedes euangeliçantium pacem, euangeliçantium bona. Et afferte uitulum ſaginatum, & occidite & manducemus, & epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Vi-

C tulus ſaginatus qui ad pœnitentiæ immolatur ſalutem, ipſe ſaluator eſt, cuius quotidie carne paſcimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, quia pinguedine ſaturati, in ructum laudis eius erumpimus, dicentes: Eructauit cor meum uerbum bonũ, dico ego opera mea regi: licet quidam ſuperſtitioſe magis, q̃ uere, nõ conſyderantes textum pſalmi, ex patris perſona arbitrentur hoc intelligi. Quod autem, ait, epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus eſt, ad eũdem parabolæ ſuperioris pertinet ſenſum, in qua dicitur: Sic dico uobis, quia gaudium erit coram angelis dei ſuper uno peccatore pœnitentiã agente. Et cœperunt epulari. Hoc conuiuium quotidie celebrat, quotidie pater filiũ recipit: ſemper Chriſtus credentibus immolat. Erat autẽ filius illius ſenior in agro. Hucuſq; de perſona filij iunioris diſputatũ eſt: quem ſecundum præſentem parabolã, in publicanis & peccatoribus, qui a domino ad pœnitentiam prouocabantur, debemus accipere: ſecundum myſticos autem intellectus, de futura quoq; uocatione gentium prophetari. Nunc ad ſeniorem filium ſermo tranſgreditur, quem multi ſimpliciter ad omnium ſanctorum perſonã: multi proprie ad Iudæos referunt. Et de ſanctis quidem non difficilis interpretatio eſt, in eo quod dicitur, nũq̃ mandatum tuum præteriui: licet illud uideatur obſiſtere, quod reuerſioni fratris inuidcat. In Iudæos autem cum liuor in fratris ſalute conueniat: hoc repugnat, quod nunq̃ ſe dicat eius præteriſſe mandatum: de quibus quid nobis uideatur, ſuis in locis conabimur explanare. Erat autem filius illius ſenior in agro: in terrenis operibus labore deſudans, longe a gratia ſpiritus ſancti, & a conſilio patris extorris. Hic eſt, qui ait: Agrũ emi, & neceſſe habeo exire & uidere illũ, rogo te, habe me excuſatum. Hic, qui iuga boum emit quinq;: & legis onere depreſſus, terrenorum ſenſuum uoluptate perfruitur: Hic, qui uxore ducta, ire ad nuptias nõ poteſt: & effectus caro, nequaq̃ unũ poteſt eſſe cum ſpiritu. In huius perſona etiam illius parabolæ operarij cõgruunt, in qua prima, tertia, ſexta, nona hora: id eſt, uocationibus uarijs mittuntur ad uineam, & indignantur ſibi un-

D decimæ horæ operarios coæquari. Et cũ ueniret & appropinquaret domui, audiuit ſymphoniam & chorũ. Illud quod in quodã pſalmo ſuperſcribitur pro mahalath: huic ſenſui conuenit. Si quidem mahalath chorus in unũ concinens dicitur. Male autem quidam de latinis, ſymphoniam putant eſſe genus organi, cum concors in dei laudibus concentus, hoc uocabulo ſignificetur. συμφωνία quippe conſonantia exprimitur in latino. Et uocauit unum de pueris, & interrogauit quid nam eſſent hæc. Et nunc interrogat Iſrael: quare deus in gentium aſſumptione lætetur: & æmulatione cruciatus, paternam ſcire non poteſt uoluntatem. Qui ait illi, quoniam frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulum ſaginatum, quoniam incolumẽ illum recepit. Cauſa lætitiæ, quod pari in dei laudes toto orbe uoce concinitur, ſalus eſt gentium, ſalus eſt peccatorũ: lætantur angeli, omnis in gaudium creatura conſentit, & de ſolo dicitur Iſrael: Iratus autem noluit intrare. Iraſcitur ſe abſente fratrẽ eſſe ſuſceptum: iraſcitur eum uiuere, quem putabat extinctum: & nunc foris ſtat Iſrael, & nunc diſcipulis euangelia in eccleſia audientibus, mater eius & fratres foris ſtant quærentes eũ. Egreſſus autem pater illius cœpit rogare eum. Q̃ benignus & clæmens pater. Rogat filium, ut lætitiæ domus particeps fiat: rogat autem pater per apoſtolos, rogat per euãgelij prædicatores. E quibus Paulus, ait, Precamur pro Chriſto, reconciliamini deo. Et alibi: Vobis oportebat primum annunciare uerbũ dei: ſed quia reppuliſtis illud, & indignos uos iudicaſtis æternæ uitæ: ecce conuertimur ad gentes. Ipſe autẽ reſpondens, ait patri ſuo: Ecce tot annis ſeruio tibi. Pater ſupplex ad concordiam deprecatur: ille iuſticiam quæ in lege eſt ſequens, dei iuſticiæ non ſubijcitur. Porro quæ maior iuſticia dei, q̃ ignoſcere pœnitentibus, filium ſuſcipere redeuntem? Ecce tot annis ſeruio tibi, & nunq̃ mandatum tuum præteriui: quaſi hoc ipſum non ſit præterire mandatum, ſaluti alterius inuidere, ante deum ſe iactare iuſticiæ, cum nemo coram eo mundus ſit. Quis enim lætabitur caſtum ſe habere cor, ne ſi unius quidem diei fuerit? Dauid confitetur: In iniquitatibus conceptus ſum, & in delictis cõcepit me mater mea. Et in alio loco: Si iniqtatẽ attendis dñe, quis ſuſtinebit? Et hic dicit nũq̃ ſe p̃teriſſe mandatũ, totiens ob idololatriam captiuitatib9 traditus. Ecce tot ãnis ſeruio tibi, & nũq̃

mandatum

A mandatum tuũ prætériui. Hoc eſt quod Paulus apoſtolus loquitur: Quid ergo dicemus? quia gentes quæ non ſectabantur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiam, quæ ex fide eſt. Iſrael uero ſectando legem iuſticiæ, ad legem iuſticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus legis. Poteſt ergo & ex eius perſona dici, qui iuxta eundem apoſtolum in iuſticia, quæ ex lege eſt, ſine reprehenſione uerſatus ſit: licet mihi uideatur magis ſe iactare Iudæis, q̃ uera dicere: ad exemplum illius phariſæi dicentis: Deus gratias ago tibi, quia non ſum ſicut cæteri homines, raptores, iniuſti, adulteri, ſicut & hic publicanus. Oro te, nonne tibi uidetur ea quæ ille de publicano dixerat, dicere iſte de fratre? Hic eſt qui comedit omnem ſubſtantiam ſuam, uiuens cum meretricibus. Ad id autem quod ait: Mandatum tuum nũq̃ præteriui, patris ſermo non congruit: Non enim confirmat uera eſſe quæ dixerat filius, ſed iraſcentem, alia ratione compeſcuit: fili tu ſemper mecum es. Nunquid (ait) bene quidem dicis, & feciſti cuncta quæ iuſſeram? Sed mecũ es, inquit, ſemp. Mecũ es lege qua ſtringeris: mecũ es, dum mihi & in captiuitatibus erudiris: mecum es, non quia præcepta mea compleueris, ſed quod te in lõgam regionẽ abire, nõ paſſus ſum: mecũ es ad extremũ, ſecũdũ illud quod locutus ſum ad Dauid: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, ſi iuſticias meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint, uiſitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis iniuſticias eorum: miſericordiam autem meã non auferam ab eis. Quo teſtimonio, & id in quo filius ſenior gloriatur falſum eſſe conuincitur, dum in dei iudicijs non ambulat, & eius mandata non facit. Et quomodo iſta nõ faciens, cum patre ſemper fuiſſe dicitur? Dum peccans uiſitatur in uirga, & uiſitato miſericordia non negatur. Nec mirandum patri eum auſum fuiſſe mẽtiri, qui fratri potuit inuidere: maxime cum in die iudicij quidam impudentius mentiantur, dicentes: Nonne in nomine tuo comedimus & bibimus, & uirtutes multas fecimus, dæmonia eie/
B cimus? Quid uero ſit, & omnia mea tua ſunt, ſuo loco congruentius explicabitur. Et nunq̃ dediſti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer. Tantus (inquit) Iſrael ſanguis effuſus eſt, tot hominum cæſa ſunt milia: & nullus eorum noſtræ extitit ſalutis redemptor. Ipſe Ioſias qui placuit in conſpectu tuo: & nuper Machabæi, qui pro tua hæreditate pugnabant, cõtra fas ſanctitatis hoſtium gladijs interempti ſunt, & nullius cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio ſubiacemus: non ꝓpheta, non ſacerdos, nõ iuſtus quiſq̃ immolatus eſt pro nobis. Et pro luxurioſo filio, id eſt, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creaturæ glorioſus ſanguis effuſus eſt. Cũq̃ merentibus minora non dederis, immeritis maiora tribuiſti. Nunq̃ dediſti mihi hædum, ut cũ amicis meis epularer. Erras Iſrael: dic potius, ut tecum epularer. Aut poteſt eſſe tibi aliqua iucũditas, niſi patre tecum celebrante conuiuium? Saltem exemplo docere præſenti. Reuerſo filio iuniore, & pater lætatur & pueri. Mãducemus, ait, & epulemur, non manducate & epulamini. At tu ea mente qua inuides fratri, qua a patris recedis aſpectu & ſemper in agro es: nũc quoq̃ uis, eo abſente inire conuiuium. Nunq̃ dediſti mihi hædum. Nũq̃ pater deteriora dat munera: habes uitulum immolatum: ingredere, manduca cum fratre. Quid hædum quæris, cui agnus eſt miſſus? Et ne ſimules te neſcire quod miſſus eſt, Iohannes tibi eum in eremo demonſtrauit: Ecce agnus dei: ecce qui tollit peccata mundi. Et pater quidem quaſi clæmens & pœnitentiam tribuens, te hortatur ad uitulum, non immolans hædum quem ſtare ſcit ad ſiniſtram. Tu uero in fine ſæculi, ipſe tibi es hædum immolaturus Antichriſtum: & cum amicis tuis, ſpiritibus immundis eius carne ſaturandus, expleto uaticinio: Tu confregiſti caput draconis magni: dediſti eũ eſcam populis Aethiopum. Cum autem filius tuus hic qui deuorauit omnem ſubſtantiam ſuam, uiuens cum meretricibus uenit: occidiſti ei uitulum ſaginatum. Confitetur & nunc Iſrael ſaginatum uitulum fuiſſe qui cæſus eſt: intelligunt ueniſſe Chriſtũ, ſed torquentur inuidia: & nolunt fratre nõ pereunte, ſaluari. Ipe autem dixit illi: Fili tu ſemper mecum es, & mea omnia tua ſunt. Filium uocat, licet intrare nolentem. Quomodo autem dei omnia Iudæorum ſunt? Nũquid angeli, throni, dominationes cæteræq̃ uirtutes? Omnia ergo intelligamus, legem, prophetas, æloquia diuina. Hæc ei dedit, ut in lege eius meditaretur die ac nocte, ſecundum illum canonẽ quẽ ſæpe expoſuimus ſcripturarum. Omnia non ad totum referenda

eſſe

C esse, sed ad partẽ maximam, ut ibi: Oẽs declinauerũt, simul inutiles facti sunt. Et alibi: Oẽs qui uenerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Et Paulus ad Corinthios: Omnibus (inquit) oia factus sum, ut omnes lucrifacerem. Et ad Philippenses: Omnes enim quæ sua sunt, quærunt; non ea quæ sunt Iesu Christi. Quanq; nihil unq; illi negasse credendum sit, quem ad uituli hortatur esum. Epulari nos oportet & gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, & reuixit: perierat. Et inuentus est. Confidamus igitur & nos uiuere posse per pœnitentiam, qui fuceramus mortui per delicta. Et hic quidem ipse filius reuertitur: in superioribus uero, in oue scilicet & in drachma, quod errauerat affertur, & quod perierat, inuenitur: & simili tres parabolæ fine clauduntur, dum in ista ponitur, perierat & inuentus est: ut intelligamus diuersis similitudinibus, de eadem peccatorum susceptione signatum. Et hæc quidẽ in ethnici persona dicta sint & Iudæi. Videamus autem quomodo super sancto generaliter & peccatore, parabola ista possit intelligi. Et de cæteris quin iusto conueniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commouetur, cur iustus saluti peccatoris inuideat: & intantum iracundia repleatur, ut nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus iucunditate superetur. Ad quod breuiter respondebimus: Omnem mundi istius iusticiam, ad dei comparationem non esse iusticiã. Quomodo eñ ex peccatis Hierusalẽ, Sodoma iustificat: nõ quod ipa sit iusta, sed quod maioribus delictis fiant minora delicta: ita & hominũ omniũ uniuersa iusticia nõ est deo collata iusticia. Deniq; Paulus qui dixerat: Quotquot ergo perfecti sum⁹ hoc sapimus: in alio loco confitet & clamitat: O profundũ diuitiatũ sapientiæ & scientiæ dei, q̃ inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uiæ eius? Et alibi, ex parte cognoscimus, & ex parte ꝓphetamus: Et, nũc uidemus per speculum in ænigmate. Et ad Romanos: miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Ex quibus omnibus edocemur, dei solius perfectam esse iusticiam, qui solem suũ oriri facit super iustos & iniustos: dat pluuiam serotinam & matutinam, merentibus pariter & non merentibus: qui de uicis, angulis, & plateis inuitat ad nuptias: & deintus quosdã, iam quasi securos expellit foras. Et ouem quæ ad exemplum filij pœnitentis ipsa redire nõ poterat, uel nolebat, quærit, & inuenit: & inuentã suis humeris reportat. Multũ eñ errãdo laborauerat. Vt aũt doceamur in sanctos quoq; cadere posse inuidiam, & soli deo puram dæmentiam derelinqui:

D filiorum Zebedæi consyderemus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset: reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Iesus aduocans eos dixit: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: & qui maiores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter uos, sed quicũ q; uoluerit inter uos maior esse, sit uester minister: & quicunq; uestrum uoluerit inter uos esse primus, sit uester seruus: quoniam filius hominis nõ uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionẽ pro multis. Nulli periculosum, nulli uideatur esse blasphemum: quod & in apostolos inuidiæ malum diximus potuisse subrepere: cum etiam de angelis hoc dictum putemus. Sydera quippe non sunt munda in conspectu eius: & cõtra angelos suos peruersum quid intellexit. Et in psalmis dicitur: Nõ iustificabit̃ in cõspectu tuo omnis uiuens. Non ait, nõ iustificabit̃ omnis homo, sed omnis uiuẽs: id est, nõ euangelista, non apostolus, non propheta. Ad maiora conscendo, non angeli, non throni, non dominationes, non potestates, cæteraq; uirtutes. Solus deus est, in quẽ peccatum non cadit: cætera cũ sint liberi arbitrij, iuxta quod & homo ad imaginem & similitudinẽ dei factus est, in utrãq; partem possunt suam flectere uoluntatem. Quod si hac sententia nõ adduceris, saltem illius authoritate parabolæ cõmouere, in qua per totum diem operarij mittũtur ad uineam, & in prima hora uocantur Adam, Abel, Seth: in tertia, Noe: in sexta, Abraham: in nona, Moyses: in undecima gentium populus, cui dicitur: Quid hic statis tota die ociosi? Et illi responderunt: nemo nos conduxit. Quod aũt extrema hora, nostri sit saluatoris aduentus, testis est Iohãnes apostolus, dicens: Fratres, nouissima hora est. Etenim sicut audistis, quia antichristus uenit: nũc antichristi multi facti sunt, ꝓpter quod cognoscimus, quia nouissima hora est. Si hæc displicet interꝓtatio, sequor q̃cũq; duxeris: ita tamẽ ut eos q̃ uocati sũt primi, iustos esse fatearis. Qd̃ cũ obtinuero, illud inferã: & quõ iusti murmurauerũt aduersum patrẽfamilias, dicẽtes: hi nouissimi uenerũt, & una

A una hora fecerunt: æquales illos nobis feciſti, qui portauimus pondus diei & æſtus? Videntur quidem iuſte dicere, non æqualem debere eſſe mercedem eius, qui prima hora ad noctem uſq; ſudauerit, & eius qui una hora ſit in labore uerſatus. Sed iſta iuſticia habet in ſe liuorem, cum alterius inuideat felicitati. Deniq; & dominus oculum in eis arguit inuidentem, dicens: Amice an oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum? Vnde & ab Apoſtolo, ſolus iuſtus, ſolus dicitur immortalis: non quod angeli ſint iniuſti & mortales, ſed quod ipſe ſit immortalis & iuſtus: cui collata uniuerſa iuſticia, iniquitas inuenitur. Vt autem in hac eadem parabola, quam nunc propoſuimus, iniuſticam intelligas conductorum, attende pauliſper. Qui prima hora conductus eſt, plus meretur ab eo qui hora tertia miſſus eſt ad uineam: rurſum horæ tertiæ operarius, ſextæ horæ operarium antecedit: & ſextæ horæ, nonæ horæ uincit operarium. Quomodo igitur nouiſſimo omnes inuident, & eandem inter ſe iuſticiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es: cur inuides ei qui undecima hora eſt miſſus in uineam? Quodcunq; reſponderis, cuius diuerſum aſſeueris laborem, ut & præmium maius in diuerſo labore merearis: eidem apud ſextū ſententiæ ſubiacebis. Et tu qui hora ſexta conductus es, nouiſſimo inuides, cur tecum denarium, id eſt, æqualem conſequatur ſalutem: licet ſalutis pro labore diuerſa ſit gloria, eadem de te poteſt tertius dicere: & de tertio rurſum primus. Verum ipſi inter ſe ob non æqualem laborem & uocationis ſpacia diuerſa, æquale præmium libenter accipiunt: in nouiſſimo tantum operario, id eſt in gentium ſalute diſcordant: & domino iniuriam faciunt, & ſub omnibus parabolis arguuntur inuidiæ. Non ambigo quin inculta tibi noſtræ paruitatis uideatur oratio, ſed ſæpe cauſatus ſum, expoliri nō poſſe ſermonē, niſi quē ꝓpria manus limauerit. Itaq; ignoſce dolentibus oculis, id eſt ignoſce dictanti, maxime cū in eccleſiaſticis rebus nō quærantur uerba, ſed ſenſus, id eſt, panibus ſit uita ſuſtentanda, nō ſiliquis.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

B Amandus preſbyter propoſuerat per litteras treis quæſtiones, ſimulq; de ſororis ſtatu cōſuluit. Ad ſingula reſpondet diuus Hieronymus.

HIERONYMVS AMANDO.

BReuis epiſtola, longas non ualet explanare quæſtiones, & in arctum multa concludēs, ſtringere uerbis, quod ſenſibus dilatatum eſt. Interrogas, quid ſignificet illud in euangelio iuxta Matthæū: Nolite ſolliciti eſſe de craſtino. Sufficit em̄ diei malicia ſua. Craſtinum, in ſcripturis ſanctis, futurum tempus ſignificat: ſicut & Iacob in Geneſi loquitur: Exaudiet me cras iuſticia mea. Et ubi altare extruitur a duabus tribubus Ruben & Gad: & dimidia tribu Manaſſe, & a cuncto Iſraele ad eas legatio mittitur, cum Phinees pontifici reſpondiſſent: idcirco ſe altare feciſſe: ne cras filiis ſuis colendi deum poſſeſſio denegaretur. Et multa iſtiuſmodi in ueteri reperies inſtrumento. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, conceſſit de præſentibus, propter humanæ uitæ fragilitatem. Quod autem adiicit, ſufficit diei malicia ſua: hoc modo intellige. Sufficit nobis de p̄ſentibus huius ſæculi cogitare anguſtijs. Quid neceſſe eſt ſenſum ad incerta & futura extendere: quæ aut conſequi non poſſumus, aut forſitan cito inuenta perdamus? κακία enim quā latinus uertit in maliciam, apud Græcos duo ſignificat, & maliciam & afflictionem, quam κάκωσιν Græci dicunt, & hic magis pro malicia transferri debuit afflictio. Q̄d' ſi contentioſe qs ducit, nolens κακίαν afflictionē ſonare & anguſtias, ſed maliciā: illo ſenſu explanandum eſt, quo mundus in maligno, hoc eſt in malo poſitus ſit: & in dominica oratione dicimus: Libera nos a malo: ut ſufficiat nobis contra maliciā huius ſæculi præſens habere certamē. In ſecundo quæſiſti loco: de beati apoſtoli Pauli prima ad Corinthios epiſtola, in qua loquitur: Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus eſt. Qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat. Legamus ergo paulo ſuperius, & ſic ad hæc uerba ueniamus, ne de extremis partibus, & ut ita dicam, cauda capituli, totam ſententiam noſſe cupiamus. Corpus (inquit) non fornicationi, ſed domino, & dominus corpori. Deus autē q dominum ſuſcitauit, & nos cum illo ſuſcitabit per uirtutem ſuam. Neſcitis quia corpora ueſtra membra

C membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An ne scitis, quia qui coniungit se meretrici, unum corpus est? Erũt em̃ (inquit) duo in carnẽ unã. Qui autẽ coniungit se dño, unus spũs est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcũq; fecerit homo, extra corpus est. Qui autẽ fornicat̃, in corpus suũ peccat. Et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriam disputans, & in superioribus dicens: Escæ uentri & uenter escis: deus autem & hunc & illas destruet, cõsequẽter uenit ad fornicationẽ. Etenim luxuria mater libidinis est, uentrẽq; distentũ cibo, & uini potionibus irrigatũ, uoluptas genitaliũ sequitur: atq; (ut alibi dictũ est) pro membrorũ ordine, ordo uitiorum est. Omne itaq; peccatum, uerbi gratia, furtum, homicidium, rapina, periurium, & cætera his similia, post factum pœnitudinem habent: & licet inuitet lucrum, tamen mordet cõscientia. Voluptas sola ac libido, etiam in ipso tempore pœnitendi, præteritos stimulos patitur, & titillationem carnis, & incentiua peccati: ut per hæc quæ corrigi cupimus cogitantes, rursum sit materia delinquẽdi. Aliter. Cætera peccata forinsecus sunt. Quicqd em̃ egerimus, in alios agim9: fornicatio nõ solũ cõscientiã fornicantis, sed & corpus maculat: ac secũdũ sententiã dñi qua ait: Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrẽ, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnẽ unã, etiam ipse cum meretrice unũ corpus efficitur: & peccat in corpus suum, dum templũ Christi, facit corpus esse meretricis. Dicamus & aliter, ne ullã Græcorum sententiam præterire uideamur. Aliud est peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidiũ, & cætera absq; fornicatione peccata, manu administramus extrinsecus. Fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercet̃ a nobis, nõ p̃ corpus in alios: & p̃, p̃positio ministeriũ habet: in, aũt in se passionẽ. Sunt q ita ædisserãt, qd̃ secundũ scripturã uxor uiri corpus sit, & q/cunq; fuerit fornicatus, peccet in corpus suũ, hoc est in uxorem, dum eam sua fornicatione cõmaculat, & facit eam nõ peccantem, sua cõmixtiõe peccare. Tertia, id est, extrema propositio, tua fuit de eadẽ apostoli epistola: ubi de resurrectione disputans, uenit ad eũ locum, in quo scriptũ

D est: Oportet em̃ eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Omnia em̃ subiecta sunt sub pedibus eius. Nouissime autẽ & inimica destruet̃ mors. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt ei: haud dubium quin præter eum qui subiecit ei omnia. Cum uero subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse filius subiũgietur ei, qui sibi subiecit omnia: ut sit deus omnia in omnibus. Et miror te hoc a me quærere uoluisse, cũ sanctus Hilarius Pictauiensis episcopus, undecimum librum cõtra Arrianos hac quæstione & solutione compleuerit. Tamẽ pauca saltem dicamus. Omne in hoc scãdalum est, quare filius patri subiectus esse dicat̃. Quid est turpius siue inferius, patri subiũgi (quod sæpe pietatis est, ut in psalmo scribitur: Nõne deo subiecta erit anima mea): an crucifigi, & maledictum crucis fieri? Maledictus enim omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis maledictũ factus est, ut nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subiectus sit, ut nos patri faciat esse subiectos, dicens in euangelio: Nemo uadit ad patrẽ, nisi per me: & cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me? Christus in his qui fideles sunt subiectus est patri, quia omnes credentes, imo omne hominũ genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autem qui increduli sunt, id est, Iudæis & ethnicis & hæreticis, insubiectus esse dicitur, quia pars membrorum eius non est subiecta fidei. In fine autem mundi cum omnia membra regnantem uiderint Christum, id est, corpus suum, etiam ipsa subiũgientur Christo, id est corpori suo: ut om̃e Christi corpus subiũgiat̃ deo & patri: ut sit deus om̃ia in omnibus. Nõ ait, ut sit pater oĩa in oĩbus, sed ut sit deus: qd̃ ppriũ nomẽ est trinitatis: & tã ad patrẽ, q̃ ad filiũ & spm̃ sanctũ referri potest, ut humanitas subiũgiat̃ diuinitati. Humanitatẽ hoc loco dicimus, nõ mansuetudinẽ & clementiam, quam Græci φιλανθρωπίαν uocant, sed omne hominũ genus. Porro quod ait, ut sit omnia in omnibus, hoc sensu accipiendum est. Dominus atq; saluator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia. In Solomone sapientia, in Dauid bonitas, in Iob patientia, in Daniele cognitio futurorum, in Petro fides, in Phinees & Paulo zelus, in Iohanne uirginitas, in cæteris cætera. Cum autem rerum omnium finis aduenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorum omnes uirtutes habeant: ut sit Christus totus in cũctis. Repperi iunctam epistolæ & commentariolo tuo breuem chartulam, in qua hæc indita ferebantur. Quærendum ab eo, id est a me: utrum mulier relicto uiro adultero,

& sodomita

A & ſodomita,& alio per uim accepto,poſſit abſq; pœnitentia cõmunicare eccleſiæ,uiuente adhuc eo quẽ prius reliquerat. Quod legẽs,illius uerſiculi recordatus ſum: Ad excuſandas excuſatiões in peccatis. Omnes enim homines uitijs noſtris fauemus: & quod propria facimus uolũtate,ad naturæ referimus neceſſitatẽ, Quõ ſi dicat adoleſcẽs: uim patior corporis,me ad libidinẽ ardor impellit:ipſa organa membrorũ genitaliũ,& compoſitio corporis,fœmineos quærit amplexus. Et rurſum homicida: in egeſtate(inquit)eram,indigebam cibo, tegmen corporis nõ habebam: ideo alienum ſanguinẽ fudi,ne ipſe fame & frigore morerer. Reſpõde itaq; ſorori,quæ a nobis ſuper ſuo ſtatu quærit,non noſtrã,ſed apoſtoli ſententiã. An ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor)quoniam lex dominatur homini, quanto tempore uiuit? Mulier enim quæ ſub uiro eſt,uiuente uiro aſtricta eſt legi. Quod ſi mortuus fuerit uir eius,liberata eſt a lege uiri. Ergo uiuente uiro,adultera erit,ſi duxerit alterũ uirum. Et in alio loco:Mulier alligata eſt, quanto tempore uiuit uir eius. Si autem dormierit uir eius, liberata eſt: cui uult nubat, tm̃ in domino. Omnes igitur cauſationes apoſtolus amputans, apertiſſime definiuit: uiuente uiro adulteram eſſe mulierẽ,ſi alteri nupſerit. Nolo mihi proferas raptoris uiolentiã, matris perſuaſionẽ, patris authoritatẽ,propinquorũ cateruam, ſeruorũ inſidias atq; contemptum, damna rei familiaris. Q̃diu uiuit uir,licet adulter ſit,licet ſodomita,licet flagitijs omnib9 coopertus,& ab uxore propter hæc ſcelera derelictus,maritus eius reputat̃,cui alterũ uirum accipere non licet. Nec apoſtolus hæc propria authoritate decernit,ſed Chriſto in ſe loquẽte,Chriſti uerba ſecutus eſt, qui ait in euangelio:Qui dimittit uxorẽ ſuam,excepta cauſa fornicationis,facit eam mœchari:& qui dimiſſam acceperit,adulter eſt. Animaduerte quid dicat:Qui dimiſſam acceperit,adulter eſt: ſiue ipſa dimiſerit uirũ,ſiue a uiro dimiſſa ſit,adulter eſt qui eã acceperit. Vnde & apli grauẽ cõiugij ſarcinã intelligẽtes:Si ita eſt(inquiunt) nõ expedit homini uxorẽ accipere. Ad q̃s dñs: Qui põt (inquit)capere,capiat. Statimq; ſub exemplo trium eunuchorũ, uirginitatis infert beatitudinẽ: quæ nulla carnis lege tenetur. Neq; ſatis animaduertere potui: quid ſit quod dicere uoluit, alio
B uiro per uim accepto. Quid eſt,per uim accepto? Congregata uidelicet multitudine,nolentẽ rapuit: & quare poſtea raptorẽ rapta non dimiſit? Legat libros Moyſi, & inueniet deſponſatam uiro,ſi in ciuitate fuerit oppreſſa,& non clamauerit,puniri quaſi adulteram. Si autẽ in agro oppreſſa ſit,innoxiam eſſe a ſcelere,& uiolentũ legibus ſubiacere. Ergo & iſta ſoror, quæ (ut dicit) uim paſſa eſt,ut alteri iungeret̃:ſi uult corpus Chriſti accipere,& nõ adultera reputari:agat pœnitentiam:ita duntaxat,ut ſecundo uiro qui non appellat̃ uir,ſed adulter:a tempore pœnitẽtiæ non copuleť. Quod ſi ei durum uideť,& ſemel dilectum non poteſt derelinquere, nec præferre dominũ uoluptati,audiat Apoſtolũ condamantẽ: Non poteſtis calicẽ domini bibere, & calicẽ dæmoniorũ. Non poteſtis menſæ domini communicare, & menſæ dæmoniorũ. Et in alio loco: Quæ cõmunicatio luci ac tenebris? Qui cõſenſus Chriſto,& Belial? Rem nouã loquor:imo non nouam,ſed ueterẽ:quæ ueteris teſtamẽti authoritate firmatur. Si reliquerit ſecundum uirum,& reconciliari uoluerit priori,non poteſt. Scriptũ eſt enim in Deuteronomio: Si acceperit homo uxorem,& habuerit eam:& nõ inuenerit gratiã in cõſpectu eius propter aliquã fœditatẽ,ſcribet libellũ repudij,& dabit in manus eius:& dimittet eam de domo ſua. Cunq; egreſſa alterũ maritum duxerit: & ille quoq; oderit eam: dederitq; ei libellum repudij, & dimiſerit de domo ſua, uel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta eſt,& abominabilis facta eſt coram domino. Nec peccare facias terrã tuam: quam domin9 deus tuus tradidit tibi poſſidendam. Vnde obſecro te,ut conſoleris eam:imo prouoces ad ſalutẽ. Putridæ carnes ferro indigent & cauterio:nec eſt medicinæ culpa,ſed uulneris: cum dæmenti crudelitate non parcit medicus ut parcat:ſæuit,ut miſereatur.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Exaudiat me cras.) Locus eſt Geneſis capite trigeſimo. Et ubi altare extruitur.) Hanc hiſtoriam habes Ioſue capite uigeſimoſecundo. κακία enim q.l.u.) Latinis mala ſignificãt uitia & incommmoda: malicia tantum animi uitium ſignificat. Græcis κακὰ dicuntur item uitia,& afflictiones:& hinc κακία uitiũ ſiue malicia,& afflictio ſiue miſeria,κάκωσις autẽ tantũ afflictionẽ ſiue uexationẽ ſignificat,a uerbo κακόω, quod eſt malis afficio,ſiue affligo. Maledictum crucis.) Ita legis Deuteronomij uigeſimoprimo. Maledictus a deo qui pendet in ligno. Quem locum citat Paulus ad Galatas capite tertio. Verum hic qui pro

C nobis maledictũ factus est, legendũ est, nõ maledictus, ut sit substãtiuũ nomẽ, sicut paulo ante maledictũ crucis. Nam utrobiq; Græcis est κατάρα, id est execratio. Humanitatẽ hoc loco.) φιλανθρωπία apud Græcos dicitur benignitas & comitas erga homines, cui contraria est μισανθρωπία. Verum Theologi nõnunq; ipsam hominum naturam & genus, humanitatem uocant: quasi ἀνθρωποτητα. Atq; ita interpretãtur illud apud Paulũ: Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri dei: sed pperã cũ sit illic φιλανθρωπία, id ẽ beneuolentia erga homines, ut ad patrem referatur, qui quantopere dilexerit nos, misso in mundũ unigenito filio declararit.

HIERONYMVS MARCELLAE.

MAgnis nos prouocas quæstionibus: & torpens ocio ingenium dum interrogas, doces. Prima tua scisciatio fuit, quæ sint illa, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderũt quæ præparauit deus his qui diligunt eum. Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: Nobis autem reuelauit deus per spiritũ suũ. Et si reuelatum Apostolo, intelligere debeamus, quod & ille alijs reuelauerit. Ad quæ breuis responsio est, non debere nos quærere, quid sit illud, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽdit. Si ei ignoratẽ, quõ sciri põt? Qđ promittit in futuro, nõ cernit in præsenti. Spes em̃ quæ uidetur, non est spes, sed iam certa possessio: quomodo si uelit quispiam dicere: ostende mihi quod inuisibile est: loquere quod audiri nõ potest, expone quod cogitatio nõ comprehendit humana. Ergo hoc sensu Apostolus dixisse credendus est: quod carnalibus oculis, & aure carnali, & cogitatione mortali nõ possunt spiritualia comprehendi. Et si enim noueramus quondam Iesum scd'm carnem, sed nunc iam nõ nouimus eum. Et in Iohãnis epistola scribitur. Charissimi, nunc filij dei sumus, & necdum manifestum est quod futuri sumus. Scimus em̃ quoniam cũ apparuerit, similes ei erimus: quia uidebimus eum sicuti est. Quodq; reuelatum sibi & sanctis per spiritum esse testatur, non statim sequitur, ut ipse alijs reuelauerit. Alioquin audiuit & in paradiso uerba ineffabilia, quæ alijs narrare non poterat: aut si narrauit, nequaq; ineffabilia sunt. Secunda quæstio fuit, in qua dicis legisse te per trãsitum in opusculis meis: quod agni
D qui stant a dextris, & hædi qui stant a sinistris, christiani sint atq; gentiles: & non potius boni & mali. Non memini me hoc aliquãdo dixisse: & si dixissem, nõ essem in errore pertinax. Quantũ autem dictanti subito occurrit: in secundo uolumine contra Iouinianũ super hoc capitulo disputasse me noui: & nõ solum super hoc, sed & de eo qđ in eãdem quæstionẽ cadit: ubi pisces mali a bonis piscibus sepabuntur. Quod ergo ibi plene dictum est: nunc omittendũ uidetur. Tertio interrogaueras, quod dicit Apostolus in aduentu dñi saluatoris, rapi quosdam uiuentes obuiã in nubibus: ita ut nõ præueniant ab his qui in Christo dormierũt: uisq; nosse, utrum sic ocurrãt in corporibus, & nõ ante moriant, cũ & dñs noster mortuus sit: & Enoch atq; Elias scd'm Apocalypsim Iohannis morituri esse dicant: ne scilicet ullus sit qui nõ gustauerit mortẽ. Hoc ex ipsius loci cõtinentia sciri potest: quod sancti q in aduentu saluatoris fuerint deprehensi in corpore, in ijsdem corporibus occurrant ei: ita tamen ut ingloriũ & corruptiuũ & mortale, gloria & incorruptione & imortalitate mutetur: ut qualia corpora surrectura sint: in talem substantiã etiã uiuorum corpora transformẽtur. Vnde dicit in alio loco Apostolus: Propter quod nolumus expoliari, sed superuestiri: ut absorbeatur mortale hoc a uita, ne scilicet corpus ab anima deseratur, sed anima habitante in corpore, fiat indytum quod ante inglorium fuit. De Enoch autẽ & Elia quos uenturos Apocalypsis refert & esse morituros, nõ est istius temporis disputatio, cum omis ille liber: aut spiritualiter intelligẽdus sit, ut nos existimamus: aut si carnalem interpretationem sequimur, Iudaicis fabulis acquiescendũ sit, ut rursum ædificetur Hierusalem & hostiæ offerant in templo: & spirituali cultu imminuto, carnales obtineãt cerimoniæ. Quartũ est qđ quæsisti, quomodo in Iohãnis euangelio post resurrectionẽ dicatur ad Mariam magdalenam: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrẽ meum. Et rursum in Matthæo scriptum sit, quod ad uestigia saluatoris mulieres corruerint: cum utiq; non sit idipsum tangere post resurrectionem pedes eius & non tangere. Maria magdalena ipsa est a qua septem dæmonia expulerat: ut ubi abundauerat peccatum, superabundaret gratia: quæ quia dominum hortulanum putabat: & quasi cum homine loquebatur, & quærebat uiuentem cum mortuis, recte audiuit: Noli me tangere. Et est sensus. Non mereris meis hærere uestigijs: nec adorare quasi dominũ: nec eius tenere

pedes

A pedes,quem non existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascendi ad patrem meum. Cæteræ uero mulieres, quæ pedes tangunt: dominum confitentur & merentur eius hærere uestigijs, quem ad patrem ascendisse confidunt. Quanq; etiam si eadem mulier diuersis in euãgelijs & tenuisse pedes, & nõ tenuisse referatur, facilis solutio sit: cum potuerit corrigi primum quasi incredula, & postea non repelli, quasi eam quæ errorem confessione mutauerat. Quod & de latronibus intelligi potest, cum alius euãgelista utrũq; blasphemasse, alius narret alterũ esse confessum. Extrema schedula cõtinebat, utrum post resurrectionem, quadraginta diebus dominus cum discipulis conuersatus sit: & nunq; alibi fuerit ac latenter ad cœlum ascenderit, atq; descenderit, & nihilominus apostolis, suam præsentiam non negarit. Si dominum dei filium consyderes de quo sermo est & illum esse qui loquitur: Nonne cœlum & terram ego repleo dicit dominus: & de quo alius propheta testatur: Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: Et rursum alibi: Qui tenet cœlum palmo & terram pugillo: de quo Dauid canit: Quo ibo a spiritu tuo: & a facie tua quo fugiam: Si ascendero in cœlum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades: Et si habitauero in extremis maris: etenim ibi manus tua deducet me: & continebit me dextera tua: profecto non ambiges, etiam ante resurrectionem sic in dominico corpore habitasse deum uerbum: ut in patre esset, & cœli circulum clauderet, atq; in omnibus infusus esset & circũfusus: id est ut cuncta penetraret interior, & contineret exterior. Stultum est igitur illius potentiam unius corpusculi paruitate finiri, quem nõ capit cœlum: & tamen qui ubiq; erat, etiam in filio hominis totus erat. Diuina quippe natura, & dei sermo in partes secari nõ potest, nec locis diuidi, sed cum ubiq; sit, totus ubiq; est. Erat igitur uno eodẽq; tempore & cum apostolis quadraginta diebus & cũ angelis, & in patre & in extremis maris finibus erat: in omnibus locis uersabatur, cum Thoma in India: cum Petro Romæ: cum Paulo in Illyrico: cum Tito in Creta: cum Andrea in Achaia: cum singulis apostolis & apostolicis uiris, in singulis cunctisq; regionibus. Quod autem dicitur, quosdam deserere uel non deserere: non naturæ illius terminus ponitur, sed eorum merita describuntur apud quos esse uel non esse dedignatur.

B

HIERO. AD MARCELLAM DE BLASPHEMIA IN SPIRITVM SANCTVM.

BReuis est quæstiuncula quam misisti: & aperta responsio est. Si enim de eo quod in euangelio scribitur: Quicũq; dixerit uerbum contra filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc sæculo neq; in futuro, Nouatianus affirmat: non posse peccare in spiritum sanctum, nisi eum qui christianus sit & postea negauerit: manifestum est Iudæos qui eo tempore blasphemabant, peccato blasphemiæ non teneri: quippe qui impij coloni, interfectis prophetis, de nece domini cogitabãt: & intantũ erant perditi, ut ad saluandos eos, se dei filius uenisse responderit. Vnde de toto ipsius scripturæ ordine conuincendus est, nõ his irremissibilem esse dictam blasphemiã qui tormẽtis compulsi, & uarijs euiscerati cruciatibus, dominũ denegassent: sed his qui cũ in uirtutibus uideant opera dei, calumnientur & damitent, dæmonis esse uirtutem: & omnia signa quæ facta sunt, non ad diuinam magnificentiam, sed ad diabolum pertinere. Vnde & saluator noster toto responsionis suæ hoc agit argumento: ut doceat, non posse satanam eijci a satana: & regnum eius inter se non esse diuisum. Cum enim diaboli studium sit, dei lædere creaturã: quomodo eiusdem poterit esse uoluntatis sanare languentes: & seipsum de obsessis fugare corporibus? Probet itaq; Nouatianus aliquem de his, qui sacrificare compulsi sunt ante tribunal iudicis respondisse omnia quæ in euangelio scripta sunt: non a filio dei, sed a Beelçebub principe dæmoniorum fuisse perfecta: & tunc poterit approbare irremissibilem in spiritum sanctum esse blasphemiam. Vt autem & acutius aliquid interrogemus, respondeat quid sit contra filium hominis dicere, & in spiritum sanctum blasphemare. Ego quippe assero iuxta sensum illius, eos qui Christum in persecutione negauerint, contra filium hominis dixisse: & non in spiritũ sanctũ blasphemasse. Qui enim interrogatur an christianus sit, & christianum se non esse responderit: utiq; negando Christum, hoc est filium hominis, spirituisancto non facit iniuriam. Si autem

C Christum negando,negauit & spiritum: edisserat hæreticus, quomodo nõ peccet in spiritũ,qui filium hominis denegauerit. Aut si spiritum sanctum hoc loco intelligendum patrem putat,patris nulla est a negatore mentio facta cum negaret.Petrus apostolus eo tempore quo ancillæ interrogatione perterritus, dominum negauit: in filium hominis,an in spiritũ sanctum uidetur cõmisisse peccatum? Si id quod ait,nescio hominem,ridicule uoluerit interpretari : nõ christum eum negasse sed hominem,mẽdacem faciet saluatorem,qui se,hoc est filium dei,negandum esse prædixerat.Si autem negauit filium dei,unde & amare fleuit:& trinam negationẽ, trina postea confessione deleuit:manifestum est peccatum in spiritũ sanctum,ideo non posse dimitti,quod habeat blasphemiam:ut cum uideas in uirtutibus deum,Beelçebub calumnieris in factis. Doceat igitur aliquem negatorem Beelçebub uocasse Christum,& ultro referam gradum,negatorem non posse ueniam consequi post ruinam. Aliud est tormentis credere & se christianum negare:aliud Christum diabolum dicere, sicut tibi ipsa scriptura, atq; contextus lecta attentius potuerunt demonstrare.Fuerat quidem prolixius differendum: sed quoniam amicis & qui ad nostrum hospitiolum conuenerunt,præsentiam nostram negare non possumus, & tibi non statim respondere admodum uisum est arrogantis:latam disputationem,breui sermone comprehendimus:ut non tam epistolam q̃ cõmentariolum dictaremus.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Apparet hanc ~~Hedibiam~~ Habibiam eruditam mulierem fuisse,utpote ab eruditis ortam,Paterio rhetore & Delphidio,proinde per Apodemium in Bethlehem missum,proponit diuo Hieronymo duodecim quæstiones quas ille explicat.

HIERONYMVS HEDIBIAE.

D IGnota uultu,fidei mihi ardore notissima,de extremis Galliæ finibus in Bethlehemitico rure latitantem,ad respondendum prouocas,de sanctarum quæstiunculis scripturarum:per hominem dei,filium meum Apodemium cõmentariolum dirigens:quasi uero nõ habeas in tua prouincia disertos uiros, & in lege dei perfectos: nisi forte experimentum magis nostri,q̃ doctrinã flagitas: & uis scire,quid de his quæ ab aliis audisti,nos quoq; sentiamus.Maiores tui Paterius atq; Delphidius,quorum alter antecq̃ ego nascerer,rhetoricam Romæ docuit:alter me iam adolescentulo, omnes Gallias prosa uersuq; suo illustrauit ingenio,iam dormientes & taciti me iure reprehendunt,quod audeam ad stirpẽ generis sui quippiam mussitare:licet concedens eis eloquentiæ magnitudinẽ,& doctrinam sæcularium litterarum:merito subtraham scientiam legis dei:quã nemo accipere potest,nisi ei data fuerit a patre luminũ,qui illuminat omnẽ hominẽ uenientẽ in hũc mundũ:& stat medius credentium,qui in nomine eius fuerint congregati. Vnde libere profiteor:nec dictum superbe pertimesco:me scribere tibi non in doctis humanæ sapientiæ uerbis,quã deus destructurus est, sed in uerbis fidei,spiritualibus spiritalia comparantẽ:ut abyssus ueteris testamẽti inuocet abyssum euangelicam:in uoce cataractarum,id est prophetarum & apostolorum suorum, & ueritas dñi perueniat usq; ad nubes:quibus mandatũ est:ne super incredulum Israel imbrem pluerent, sed ut rigarent arua gentilium,& torrentem spinarum ac mare mortuum dulcorarent. Ora igitur, ut uerus Eliseus,steriles in me & mortuas aquas uiuificet, & apostolorũ sale qbus dixerat: Vos estis sal terræ:meũ holusculum cõdiat, quia omne sacrificium quod absq; sale est, domino non offertur. Nec fulgore sæcularis eloquentiæ delecteris,quã uidit Iesus quasi fulgur cadentem de cœlo:sed potius eum respice,qui nõ habet decorem nec speciem: homo in plagis positus,& sciẽs ferre infirmitatem:& quicquid ad proposita respondero,scias me non confidentia respondisse sermonis,sed eius fide,qui pollicitus est:Aperi os tuum & ego implebo illud.

Quæstio Prima.

INterrogas quomodo perfectus esse quis possit, & quomodo uiuere debeat uidua, quæ sine liberis derelicta est. Hoc idem in euangelio legis doctor interrogat. Magister, quid faciens

A faciens,uitam æternam possidebo? Cui respondit dominus:Mãdata nosti? Dicit ille: Quæ? Iesus autem dixit:Non homicidium facies,non adulterium, non furtum,non falsum dices testimonium: honora patrem & matrem,& diliges proximum tuum sicut teipsum. Et illo dicente: hæc omnia feci:dominus intulit: Vnum tibi deest. Si uis esse perfectus: uade & uende omnia quæ habes,& da pauperibus:& ueni sequere me.Itaq; & ego tibi domini nostri respondebo sermonibus. Si uis esse perfecta: & tollere crucem tuam,& sequi dominum saluatorem, & imitari Petrũ dicentẽ:Ecce nos dimisimus omnia & secuti sum⁹ te: uade & uende omnia quæ habes,& da pauperibus,& sequere saluatorem.Non dixit,da filijs,da fratribus,da propinquis: quos etiã si haberes,iure his dominus præferretur,sed da pauperibus:imo da Christo,qui in pauperibus pascitur:Qui cum diues esset,pro nobis pauper factus est:qui loquitur in tricesimonono psalmo:Ego autẽ mẽdicus sum & pauper:& dominus sollicitus est pro me.Statimq; quadragesimi psalmi de eo exordium est: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.Intelligentia opus est,& post intelligentiam beatitudine ,qui sit egenus & pauper . Non utiq; ille qui mendicitate & squalore coopertus est,& tamen non recedit a uitijs:sed de quibus apostolus loquitur: Tantum ut pauperum memores essemus.Ob quorum refrigeria laborãt Paulus & Barnabas in ecclesijs gentium,ut collectæ fierent per primam sabbati:& hanc ipsam oblationem, nõ per alios sed per se deferre festinant,his qui suas pro Christo amisere substantias,qui persecutiones passi sunt,qui dixerunt patri suo & matri,uxoribus & liberis:Non nouimus uos.Hi impleuerunt uoluntatem patris,& audierunt dicentem dominum saluatorem:Mater mea & fratres mei hi sunt qui faciunt uoluntatẽ patris mei. Et hæc dicimus, non quod in pauperes Iudæos siue gentiles & omnino cuiuslibet gentis pauperes,prohibeamus faciendam eleemosynã,sed quod christianos & credentes pauperes,incredulis præferamus:& inter ipsos christianos sit multa diuersitas, utrum peccator an sanctus sit.Vnde & Apostolus passim in omnes misericordiam probans,infert:maxime in domesticos fidei.Domesticus fidei est,qui eadem tibi religione cõiungitur:quẽ
B a consortio fraternitatis peccata non separant.Quod si de inimicis quoq; nobis præcipitur:ut si esurierint,demus eis cibũ:si sitierint, demus eis potũ: & hæc faciẽtes congregemus carbones sup caput eorum,quanto magis de his qui non sunt inimici,& qui christiani sunt atq; sancti? Neq; uero hoc quod dicitur:hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput eius, in malam partem accipiendum est,sed in bonam.Quãdo enim inimicis nostris præbemus beneficia: maliciam eorum nostra bonitate superamus,& mollimus duriciam,iratumq; animum ad molliciem & beneuolentiam flectimus:atq; ita congregamus carbones super capita eorum,de quibus scriptũ est:Sagittæ potentis acute:cum carbonibus desolatorijs:ut quomodo de altari a seraphim carbo sublatus,prophetæ labia purgauit:ita & inimicorum nostrorum peccata purgentur:& uincamus in bono malũ,& benedicamus maledicẽtib⁹:& imitemur patrẽ nostrũ,qui solẽ suum oriri facit super bonos & malos:& pluit super iustos & iniustos.Igitur & tu quia paucos habes filios,plurimos fac tibi amicos,de iniquo mãmona,qui te recipiant in æterna tabernacula.Pulchre dixit,de iniquo. Omnes em̃ diuitiæ de iniquitate descendũt : & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde & illa uulgata sententia mihi uidetur esse uerissima.Diues aut iniquus,aut iniqui hæres.Quod cum legis doctor audisset:& ferre non posset:quia habebat diuitias multas,cõuersus dominus ad discipulos ait:Quã difficile,qui diuites sunt intrare possunt in regna cœlorum.Non dixit impossibile,sed difficile:licet exemplum posuerit impossibilitatis. Facilius est camelum per foramen acus transire, q̃ diuitem intrare in regnum dei.Hoc autẽ non tam difficile est q̃ impossibile.Nunquã enim fieri potest,ut camelus transeat per foramen acus Nunc̃q; igit᷑ diues intrare poterit regna cœlorũ.Sed camelus tortuosus & curuus est:& graui sarcina prægrauatur. Et nos ergo quãdo prauas ingredimur semitas: & rectam domini uiam dimittimus:& oneramur mundi diuitijs:siue pondere delictorum,regnum dei ingredi non ualemus.Quod si deponamus grauissimam sarcinam,& assumamus nobis pennas columbæ:uolabimus & requiescemus: & dice᷑ nobis : Si dormiatis inter medios cleros,pennæ columbæ deargentatæ:& posteriora dorsi eius in pallore auri.Dorsum nostrum quod prius informe erat : &

C grauí ſarcina premebatur: habeat nitorem auri, quod interpretatur in ſenſu: & alas deargenta tas, quæ intelliguntur eloquia ſcripturarũ, & regnũ dei intrare poterimus. Dicunt apoſtoli ſe om nia quæ ſua fuerant dimiſiſſe: & mercedẽ pro hac uirtute audacter expoſcũt. Quibus reſpondit dñs. O mis q relinqt domũ, aut fratres, aut ſorores, aut patrẽ, aut matrẽ, aut uxorẽ, aut filios, aut agros ꝓpter nomẽ meũ, cẽtuplũ accipiet: & uitã æternã poſſidebit. O quãta beatitudo, ꝓ paruis magna recipere, æterna pro breuibus, pro morituris ſemp uiuentia: & habere dñm debitorẽ. Si qua autem uidua habet liberos, & maxime ſi nobilis familiæ eſt, egentes filios non dimittat, ſed ex æqualitate, & ut meminerit primũ animæ ſuæ, & ipſam putet eſſe de filijs: & partiatur potius cum liberis cꝫ omnia filijs derelinquat: imo Chriſtum liberorũ ſuorũ faciat cohæredẽ. Reſpon/ debis, difficile eſt, durum eſt, & contra naturã. Sed dñm audies tibi reſpondentẽ: Qui poteſt ca pere, capiat. Et ſi uis eſſe perfecta, nõ tibi iugum neceſſitatis imponit, ſed poteſtati tuæ liberum concedit arbitrium. Vis eſſe perfecta, & in primo ſtare faſtigio dignitatis: fac quod fecerunt apo ſtoli, uende omnia quæ habes, & da pauperibus, & ſequere ſaluatorẽ, & nudã ſolãqꝫ crucẽ, nuda ſequaris & ſola. Non uis eſſe perfecta, ſed ſecundum uis tenere gradum uirtutis: dimitte omnia quæcũqꝫ habes, da filijs, da propinquis. Nemo te reprehẽdit ſi inferiora ſecteris, dũmodo illam ſcias tibi iure prælatã, quæ elegerit prima. Dices, hoc apoſtolorũ eſt & uirorũ: mulierẽ autẽ nobi lem nõ poſſe omnia uendere, quæ multis adiumẽtis huius uitæ indigeat. Audi igitur Apoſto- lum cõmonentẽ: Non ut alijs refrigeriũ: uobis autẽ tribulatio: ſed ex æqualitate, ueſtra abundã/ tia illorũ ſuſtentet inopiã: ut & illorũ abundantia, ueſtræ inopiæ ſit ſupplementũ. Vnde inquit dñs: Qui habet duas tunicas, det alteram nõ habenti. Quid ſi Scythiæ frigora ſint, & alpinæ ni ues: quæ nõ duabus & tribus tunicis, ſed uix pecudũ pellibus repelluntꝰ? Quicquid ergo corpori noſtro ſufficere poteſt, & humanæ ſuccurrere imbecillitati, quos nudos natura ꝓfudit: hoc una appellãda eſt tunica: & quicqd in præſentibus alimẽtis neceſſariũ eſt, hoc unius diei uictus ap/ pellatur. Vnde præceptũ eſt: Non cogitetis de craſtino, hoc eſt de futuro tẽpore. Et Apoſtolus: Habẽtes (inquit) uictum & ueſtitũ, his contenti ſumus. Si plus habes cꝫ tibi ad uictũ ueſtitũqꝫ neceſſariũ eſt, illud eroga, & in illo debitricẽ eſſe te noueris. Ananias & Sapphira Apſi meruere ſententiã: quia ſua timide reſeruarũt. Ergo ne (inquies) puniẽdus eſt qui ſua non dederit? Mini me. Ideo puniti ſunt: quia mentiri uoluerũt ſpirituiſancto: & reſeruantes neceſſaria uictui ſuo, quaſi perfecte ſæculo renunciantes, uanam gloriam ſectabantur. Alioquin licet libere uel dare uel nõ dare. Quancꝫ ei qui cupiat eſſe perfectus, præſens paupertas, futuris diuitijs compenſan/ da ſit. Quomodo autem uidua uiuere debeat, breui ſermone comprehendit Apoſtolus dicens: Vidua que in delitijs eſt, uiuens mortua eſt: & nos in duobus libellis quos ad Furiam & Salui/ nam ſcripſimus, plenius dictum putamus.

unius diei victus

Quæſtio Secunda.

QVomodo accipiendum ſit illud ſaluatoris apud Matthæum: Dico autem uobis: non bibam amodo de hoc genimine uitis, uſqꝫ in diem illum quo bibam illud nouum uobiſcum in regno patris mei. Ex hoc loco quidam mille annorum fabulam ſtruũt: in quibus Chriſtum regnaturum corporaliter eſſe contendunt: & bibiturum ui/ num, quod ex illo tempore uſqꝫ ad conſummationem mundi non biberit. Nos autem audia mus panem, quem fregit dominus, deditqꝫ diſcipulis ſuis, eſſe corpus domini ſaluatoris, ipſo di cente ad eos: Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum: & calicem illum eſſe, de quo ite/ rum locutus eſt: Bibite ex hoc omnes: hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti: qui pro mul tis effundetur. Iſte eſt calix de quo in propheta legimus: Calicem ſalutaris accipiam. Et ali bi. Calix tuus inebrians cꝫ prædarus eſt. Si ergo panis qui de cœlo deſcendit, corpus eſt do/ mini: & uinum quod diſcipulis dedit, ſanguis illius eſt noui teſtamenti, qui pro multis effu/ ſus eſt in remiſſionem peccatorum: Iudaicas fabulas repellamus, & aſcendamus cum domi/ no cœnaculum magnum, ſtratum atqꝫ mundatum: & accipiamus ab eo ſurſum calicem noui teſtamẽti: ibiqꝫ cũ eo paſca celebrãtes, inebriemur ab eo uino ſobrietatis. Non emꝫ eſt regnũ dei cibꝰ & potus, ſed iuſticia & gaudiũ, & pax in ſpũſancto. Nec Moyſes dedit nobis panẽ uerũ, ſed

D

dominus

A dominus Ieſus:ipſe conuiua & conuiuium:ipſe comedens & qui comeditur:Illius bibimus ſanguinem,& ſine ipſo potare non poſſumus: & quotidie in ſacrificijs eius de genimine uitis ueræ, & uineæ Sorec,quæ interpretatur,electa,rubentia muſta calcamus: & nouum ex his uinum bibimus de regno patris: nequaq; in uetuſtate litteræ,ſed in nouitate ſpiritus:cãtantes canticum nouum:quod nemo poteſt cantare,niſi in regno eccleſiæ,quod regnum patris eſt.Hunc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat,dicens:Si fuerit dominus deus mecum: & dederit mihi panem ad ueſcendum,& ueſtimentum ad operiendum.Quotquot em̃ in Chriſto baptiçamur, Chriſtum induimus: & panem comedimus angelorum.: & audimus dominum prædicantem: Meus cibus eſt,ut faciam uoluntatem eius qui me miſit patris,ut impleam opus eius.Faciamus igitur uoluntatem eius qui miſit nos patris: & impleamus opus eius: & Chriſtus nobiſcum bibet in regno eccleſiæ ſanguinem ſuum. Quæſtio Tertia.

QVæ cauſa ſit, ut de reſurrectione domini & apparitione,euangeliſtæ diuerſa narrauerint. In quib9 primũ quæris:cur Matthæus dixerit: Veſpere autẽ ſabbati illuceſcẽte in una ſabbati dominũ ſurrexiſſe:& Marcus mane reſurrectionẽ eius factam eſſe commemoret,ita ſcribens:Cum autem reſurrexiſſet,una ſabbati,mane apparuit Mariæ magdalene,de qua eiecerat ſeptem dæmonia:& illa abiens,nunciauit his qui cum eo fuerant lugentibus & flentib9.Illiq; audientes quod uiueret,& quod uidiſſet eum,nõ crediderũt ei.Huius quæſtionis,duplex ſolutio eſt.Aut enim non recipimus Marci teſtimoniũ, quod in raris fertur euangelijs:omnibus Græciæ libris pene hoc capitulum in fine non habentibus: præſertim cum diuerſa atq; cõtraria euangeliſtis cæteris narrare uideatur. Aut hoc reſpõdendum, quod uterq; uerum dixerit:Matthæus,quando dominus ſurrexerit ueſpere ſabbati.Marcus autem,quando eum uiderit Maria magdalene,id eſt,mane prima ſabbati. Ita enim diſtinguendũ eſt:Cum autem reſurrexiſſet:& parumper ſpiritu coartato,inferendũ,prima ſabbati mane apparuit Mariæ magdalene:ut qui ueſpere ſabbati(iuxta Matthæũ)ſurrexerat,ipſe mane prima ſabbati(iuxta
B Marcum) apparuerit Mariæ magdalene. Quod quidem & Iohannes euangeliſta ſignificat, mane eum alterius diei uiſum eſſe demonſtrans. Quæſtio Quarta.

QVomodo iuxta Matthæum, ueſpere ſabbãti Maria magdalene uidit dominũ reſurgentem: & Iohannes euangeliſta refert eam mane una ſabbati iuxta ſepulchrũ flere: Vna ſabbati dies dominica intelligenda eſt: quia omnis hebdomada in ſabbatũ,& in primã,& ſecundam,& tertiã,& quartã,& quintã,& ſextam ſabbati diuidit: quã ethnici ,idolorũ & elemẽtorũ nominibus appellant. Deniq; apoſtolus collectam pecuniæ, quæ indigentibus præparabat, in una ſabbati præcepit congregandã.Nec putandũ eſt,Matthæum & Iohannẽ diuerſa ſenſiſſe:ſed unum atq; idem tempus,mediæ noctis ſcilicet & gallorũ cantus, diuerſis appellaſſe nominibus.Matthæus em̃ ſcribit: Veſpere ſabbati, id eſt ſero, nõ incipiente nocte:ſed iam profunda & magna ex parte tranſacta, apparuiſſe dominũ Mariæ magdalene: & apparuiſſe,ueſpere ſabbati illuceſcentis in unam ſabbati,ſeipſum interpretans quid dixiſſet, ueſpere ſabbati:id eſt,appropinquante iam luce ſequentis diei:Et Iohannẽ nõ abſolute dixiſſe: Vna autẽ ſabbati uenit Maria magdalene mane ad ſepulchrũ,ſed addidiſſe,cum adhuc eſſent tenebræ.Eiuſdẽ igitur atq; unius temporis,id eſt,mediæ noctis atq; gallorũ cantus,alterũ finẽ, alterũ dixiſſe principiũ.Mihiq; uidet euangeliſtam Matthæum,qui euangeliũ hebraico ſermone cõſcripſit:nõ tam ueſpere dixiſſe q̃ ſero:& eum qui interpretatus eſt, uerbi ambiguitate decœptum: nõ ſero interpretatũ eſſe, ſed ueſpere. Quanq̃ conſuetudo humani ſermonis teneat: ſero non ueſperũ ſignificare,ſed tarde.Solemus enim dicere:ſero ueniſti,id eſt,tarde: & quæ facere ante debueras,fac ſaltem ſero,id eſt,tarde.Sin autẽ illud obijcitur:quomodo eadem Maria quæ prius uiderat dominum reſurgentem,poſtea ad ſepulchrum eius flere referatur:hoc dicendum eſt: quod & ſola & cum altera, ſiue cum alijs mulieribus memor beneficiorum, quæ in ſe dominus contulerat,ad ſepulchrum eius frequenter cucurrerit: & nunc adorauerit,quem uidebat: nunc fleuerit, quem quærebat abſentem. Licet quidam duas Marias magdalenas de eodem uico Magdalo fuiſſe contendant: & alteram eſſe, quæ in Matthæo eum uiderit reſurgen-

Una Sabati

Due Quatuor fuerunt Magdalene Marie

C tem: alteram, quæ in Iohanne eum quærebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in euangelijs legimus: unam matrem domini saluatoris: alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophe: tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose: quartam Mariam magdalenam. Licet alij matrem Iacobi & Iose, materteram eius fuisse contendant. Nonnulli (ut se liberent quæstione) in Marco uolunt unam esse de Marijs: sed non additum cognomen magdalene: & ex superfluo scriptorum inoleuisse uitio, quod primum euangelista non scripserit. Nobis autem simplex uidetur & aperta responsio, sanctas fœminas, Christi absentiam non ferentes: per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulchrum domini cucurrisse: præsertim cum terremotus, & saxa diruta, & sol fugiens, & rerum natura turbata, & (quod his maius est) desyderium saluatoris somnum ruperit fœminarum.

Quæstio Quinta.

QVomodo iuxta Matthæum, Maria magdalene uesperæ sabbati cum altera Maria aduoluta sit pedibus saluatoris: cum secundum Iohannem, audierit a domino: Noli me tangere, necdum enim ascendi ad patrem meum. Quæ prius uiderat dominum resurgentem cum altera Maria, & eius pedibus fuerat aduoluta: postea reuersa per noctem (domi enim ob desyderium eius manere non poterat) uenit ad sepulchrũ. Cunq; lapidem quo monumentum fuerat clausum, uidisset ablatum, cucurrit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem Iesus amabat plurimum, & dicit eis: Tulerunt dominum de monumento: & nescio ubi posuerunt eum. Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desyderabat eum, cuius nouerat maiestatem. Error in eo, quod dicebat: Tulerunt dominum de monumento, & cætera. Deniq; cum Petrus & Iohannes introeuntes sepulchrum, uidissent linteamina separata: & sudarium quo caput domini fuerat inuolutum, seorsum positum: & resurrexisse crederent, cuius corpus non inuenerant in sepulchro: Maria stabat ad monumentũ foris plorans. Cunq; se inclinasset, uidit duos angelos in albis sedentes in loco monumenti, ad caput & pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu: ut sub tanta custodiæ dignitate, non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris angelis seruabatur. Dicunt ei angeli, quos cernebat: Mulier quid ploras? secundum illud quod dominus loquebatur ad matrem: Quid mihi & tibi est mulier? nondum uenit hora mea: ut ex eo quod appellauerunt mulierẽ, arguerent frustra plorantẽ, & dicerent: Quid ploras? Intantum autem Maria magdalene obstupefacta torpue-
D rat: & fidem miraculis territa, quasi in caligine possidebat: ut ne angelorum quidem præsentiũ sentiret aspectum: sed muliebriter responderet, & diceret: Ideo ploro, quia tulerunt dominum meum: & nescio ubi posuerunt eum. O Maria, si dominum credis & dominum tuum, quomodo arbitraris ab hominibus sublatum? Nescio (inquit) ubi posuerunt eum. Quomodo nescis, quem pauloante adorasti? Cunq; uideret angelos: & quos cernebat, ignoraret: stupore perterrita, huc atq; illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi dominum uidere desyderans: conuersaq; retro, uidit Iesum stantem: & nesciebat, quia Iesus erat. Non quod iuxta Manichæum & alios hæreticos formam dominus uultumq; mutasset: ut pro uoluntate diuersus ac uarius uideretur: sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret: quem tanto studio requirebat. Itaq; & dominus ijsdem uerbis, quibus & angeli loquitur ad eam: Mulier quid ploras? Addiditq; de suo, quem quæris? At illa respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum: & ego eum tollam. Hic dominum non de confessione ueræ fidei saluatorem uocat: sed humilitate & timore hortulano defert obsequium. Et uide, quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro angeli præsidebant, ab uno hortulano arbitratur ablatum: & ignorans imbecillitatem fœmineam, tantarum se uirium repromittit, & credit, ut corpus uiri & perfectæ ætatis: quod (ut cætera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab una & pauida muliere posse portari. Cunq; Iesus appellasset eam, atq; dixisset: Maria, ut quem facie non agnoscebat, uoce intelligeret: illa in errore persistens, nequaq̃ dominum, sed Rabbi, id est, magistrum uocat. Et uide quanta turbatio: quem hortulanum putans, dominum nuncupauerat: dei filium resurgentem, magistrum uocat. Itaq; ad eam, quæ quærebat uiuentem cum mortuis: quæ errore fœmineo & imbecillitate muliebri huc illucq;

currebat

A currebat, & corpus quærebat occisi: cuius pedes uiuentis tenuerat: loquitur dominus & dicit: Noli me tangere: tibi enim nondum ascendi ad patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quæris, uiuentem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad patrem, sed hominũ fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat: non ut studium quærentis obtunderet, sed ut dispensationẽ carnis assumptæ, in diuinitatis gloriam sciret esse mutatã: & nequaq; corporaliter uellet esse cum domino, quẽ spiritualiter credere deberet regnare cum patre. Vnde & apostoli maioris fidei sunt, qui absq; angelorum uisu, absq; ipsius saluatoris aspectu, postq; corpus eius in monumento non reppererant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alij putant primum esse quod a Iohanne narratum est: ueniſſe Mariam magdalenam ad sepulchrum: & uidisse reuolutum lapidem a monumẽto: & postea regressam cum apostolis, Petro & Iohanne, solam ad monumentum remansisse: & idcirco adhuc incredulam, a domino fuisse correptam: reuersamq; domum, rursum ad sepulchrum ueniſſe cum Maria: & ab angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse dominum: & tenuisse pedes eius, quando ab eo pariter audierũt: Auete. Et illæ accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Quæ intantum profecerunt, ut mittantur ad apostolos: & audiant primũ, nolite timere: secundo, ite nunciate fratribus meis: ut eant in Galilæam, ibi me uidebunt.

Quæstio Sexta.

QVomodo custodiẽte militum turba, Petrus & Iohannes libere ingressi sint sepulchrũ, nullo prohibente custodũ. Hac uidelicet causa, quia uespere sabbati quæ lucescebat in prima sabbati, uenit Maria magdalene, & altera Maria uidere sepulchrũ. Et ecce terremotus factus est magnus. Angelus quoq; domini descendit de cœlo: & accedens reuoluit lapidẽ, & sedebat super eum: eratq; aspectus eius sicut fulgur: & uestimentũ illius, sicut nix. Præ timore autem eius perterriti sunt custodes: & facti sunt uelut mortui. Igitur qui fuerant tanto timore perterriti, ut putarentur mortui: aut dimisisse sepulchrum & fugisse credendi sunt: aut ita corpore & animo obtorpuisse: ut non dicam uiros, sed ne mulierculas quidem sepulchrum intrare cupientes auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, uidentes lapidem re-
B uolutum: & terremotum factum, non ex more solito: sed tam magnum, qui cuncta concuteret: & euersionem terræ, funditus minaretur. Angelum quoq; descendisse de cœlo, tam claro uultu: ut non lampadem & humana lumen arte succensum: sed fulgur imitaretur cœli, quo illustrantẽ omnia. Vnde & in tenebris uidere potuerunt. Itaq; libere introeunt. Viderat enim Maria magdalene, quæ eis nunciauerat lapidem reuolutum: & corpus domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco ueniſſe, ut aperiret sepulchrum domino resurgenti, & reuolueret lapidem: sed postq; dominus resurrexit, hora qua ipse uoluit, & quæ nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est. Et sepulchrum uacuum reuolutione lapidis, & sui ostendisse præsentia: quæ omnia uidebantur, splendore faciei ipsius, & horrorem tenebrarum fulgoris claritate uincente.

hora z surrectoſ ẽ ignota

Quæstio Septima.

QVomodo Matthæus & Marcus scribant apostolis mandatum per mulieres, ut irent in galilæam dominum reuisuri: cum Lucas & Iohãnes, Hierosolymis ab illis uisum esse perhibeant. Aliud est undecim se offerre discipulis, qui propter metum iudæorũ absconditi erant: quando ad eos clausis ingressus est ianuis: & putantibus, quod uideret in spiritu: manus & latus obtulit, clauis & lancea uulneratum: aliud quando secundum Lucam, præbuit se eis in multis argumentis per dies quadraginta, apparens eis & loquens de regno dei: & conuescens præcepit eis, ab Hierosolymis ne discederent. In altero enim pro cõsolatione timentium uidebatur: & uidebatur breuiter, rursumq; ex oculis tollebatur. In altero autẽ tanta familiaritas erat & perseuerantia, ut cum eis pariter uesceretur. Vnde & Paulus apostolus refert eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Iohanne legimus, quod piscantibus apostolis in littore steterit, & partem assi piscis fauumq; comederit: quæ ueræ resurrectionis indicia sunt. In Hierusalem autem nihil horum feciſſe narratur.

Quæstio Octaua.

QVid significet quod in euãgelista Matthæo scriptum est: Iesus autẽ clamans uoce magna, emisit spiritum: & uelum templi scissum est, in duas partes

C duas partes,a ſummo uſq; deorſum,& terra mota eſt,& petræ ſciſſæ ſũt,& monumẽta apta ſũt: & multa corpora ſanctorum qui dormierant,ſurrexerunt.Et exeuntes de monumentis,poſt re ſurrectionem eius,uenerũt in ſanctam ciuitatem & apparuerunt multis. De hoc loco in ĩſdem Matthæi cõmentariĩs diſſeruimus.Primũq; dicendum,quod diuinæ ſit potentiæ,ponere ani/ mam quando uoluerit, & rurſum accipere eam. Deniq; Centurio audiẽs eum dixiſſe ad patrẽ: In manus tuas cõmendo ſpiritum meum: & ſtatim ſpiritum ſponte dimiſiſſe: commotus ſigni magnitudine, ait: Vere dei filius erat iſte. Velum quoq; templi ſciſſum eſt in duas partes: ut cõ/ pleretur illud quod refert Ioſephus, præſides tẽpli dixiſſe uirtutes: trãſeamus ex his ſedibus.In euangelio autem quod Hebraicis litteris ſcriptum eſt,legimus:non uelum templi ſciſſum,ſed ſu perliminare templi miræ magnitudinis corruiſſe.Terra(inquit)mota eſt: pendentem dominũ ſuum ferre non ſuſtinens:& petræ ſciſſæ ſunt,ut indicarent duriciã Iudæorũ, qui præſentem dei filium intelligere noluerunt:& monumenta aperta ſunt:in ſignum futuræ reſurrectionis, mul/ taq; ſanctorum corpora exeuntia de ſepulchris:uenerunt in ſanctam ciuitatem,& apparuerunt multis.Sanctam ciuitatem, Hieroſolymam debemus accipere,ad diſtinctionẽ omnium ciuita/ tum,quæ tunc idolis ſeruiebant.In hac enim ſola fuit templum,& unius dei cultus, & uera reli/ gio:& non omnibus apparuerunt,ſed multis,qui reſurgentem dominum ſuſceperunt. Deinde iuxta Anagogen dicendũ eſt,quod inclamante Ieſu & emittente ſpiritum: uelũ templi ſciſſum ſit in duas partes,a ſummo uſq; deorſum:& omnia legis ſint reuelata myſteria: ut quæ prius recondita tenebantur,uniuerſis gentibus proderentur.In duas autem partes,in uetus & nouum teſtamentum:& a ſummo uſq; deorſum:ab initio mundi,quando homo conditus eſt: & reli/ qua quæ facta ſunt in medio,ſacra narrat hiſtoria,uſq; ad conſummationẽ mundi. Et quæren/ dum,quod uelum templi ſciſſum ſit,exterius an interius? Mihi uidetur in paſſione domini il/ lud uelum eſſe conſciſſum, quod in tabernaculo & in templo foris poſitum fuerat: & appella/ batur exterius.Quia nunc ex parte uidemus:& ex parte cognoſcimus.Cum autem uenerit qd perfectum eſt:tunc & uelum interius dirumpendum eſt: ut omnia quæ nunc nobis abſcondita ſunt,domus dei ſacramẽta, uideamus.Videamus qd ſignificẽt duo cherubim:qd oraculũ,quid
D uas aureum in quo manna reconditum fuit.Nunc enim per ſpeculum uidemus in ænigmate: & cum hiſtoriæ nobis uelum ſciſſum ſit:ut ingrediamur atrium dei,tamen ſecreta eius & uniuer ſa myſteria quæ in cœleſti Hieruſalem clauſa retinentur,ſcire non poſſumus. Igitur in paſſio/ ne domini terra commota eſt:iuxta illud quod ſcriptũ eſt in Aggæo. Adhuc ſemel,& ego moue bo cœlum & terram:& ueniet deſyderatus cunctis gentibus: ut ab oriente & occidente ueniant & recumbant cum Abraham, Iſaac,& Iacob.Et petræ ſciſſæ ſunt:dura corda gentilium:ſiue pe/ træ,uniuerſa uaticinia prophetarum,qui & ipſi a petra Chriſti,cum apoſtolis petræ uocabulum acceperunt:ut quicquid in eis duro legis uelamine claudebatur, ſciſſum pateret gentibus. Mo/ numenta quoq; de quibus ſcriptum eſt: Vos eſtis ſepulchra extrinſecus dealbata,quæ intus ple na ſunt oſſibus mortuorũ:ideo ſunt aperta,ut egrederentur de his,qui prius in infidelitate mor tui erant,& cum reſurgente Chriſto atq; uiuente uiuerent,& ingrederentur cœleſtem Hieruſa/ lem:& haberent municipatum,nequaq; in terra,ſed in cœlo: morienteſq; cum terreno Adam,re ſurgerent cum Adam ſupercœleſti. Porto ſcd'm litteram, nulli uiolentum eſſe uideatur, mor/ tuo ſaluatore appellari Hieruſalem ſanctam ciuitatem:cum uſq; ad deſtructionem eius ſem/ per apoſtoli templum ingreſſi ſint,& ob ſcandalum eorum qui de Iudæis crediderant: legis ex/ ercuerint cerimonias . Intantum autem Hieruſalem amauit dominus:ut fleret eam & plange/ ret,& pendens in cruce loqueretur.Pater ignoſce illis:quod enim faciunt,neſciunt.Itaq; impetra uit,quod petierat:multaq; ſtatim de Iudæis milia crediderunt, & uſq; ad quadrageſimũ ſecun/ dum annum datum eſt tempus pœnitentiæ.Poſt quos perſeuerantibus illis in malicia, egreſſi ſunt duo urſi de ſyluis gentium Romanarum, Veſpaſianus & Titus,& blaſphemantes pueros aſcendente uero Eliſeo in domum dei(hoc enim interpretatur Bethel) uoce conſona illuden/ tes interfecerũt,atq; lacerauerũt:& ex eo tempore Hieruſalẽ non appellat' ciuitas ſancta:ſed ſan ctitatẽ & priſtinum nomen amittens:ſpũaliter uocat' Sodoma & Aegyptus:ut ædificet' pro ea

Tempꝰ deſtructꝰ Hieruſalem

ciuitas

A ciuitas noua,quam fluminis impetus lætificat:& de cuius medio egreditur fons, qui totius orbis amaritudinem mitigauit: ut miserabilis Israel,ruinas templi, nudatis plangat lacertis:& in Christo turba credentium,noua quotidie uideat ecclesiæ tecta consurgere,& dicat Sion:Angustus mihi locus est:impleaturq; illud quod in Esaia scriptum est:Et erit sepulchrū eius inclytū.

Quæstio Nona

QVomodo saluator scd'm Iohannem insufflauit spiritūsanctum in sanctos apostolos:& scd'm Lucam post ascensionē se missurū repromittit. Huius quæstionis perfacilis solutio est,si docēte apostolo Paulo,spiritussancti diuersas gratias nouerimus. Scribit enim in prima ad Corinthios epistola:Diuisiones donorum sunt, idem uero spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt,idem autem dominus:& diuisiones operationum sunt, idem autem deus,qui operatur omnia in omnibus. Vnicuiq; autem datur manifestatio spiritus,ad id quod expedit. Alij quidē datur per spiritū sermo sapiētiæ:alij sermo scientiæ scd'm eundē spiritū. Alij gratia sanitatū in uno spū:alij fides in eodē spū:alij opatio uirtutū: alij ꝓphetia:alij discretio spirituū:alij genera linguarū:alij autē interpretatio sermonū. Hæc aūt omnia opat' unus atq; idem spiritus,diuidens singulis prout uult. Ergo dominus qui post resurrectionē suam iuxta Lucæ euangelium dixerat: Ecce ego mittam promissionem patris mei in uos: Vos autem sedete in ciuitate quoadusq; induamini uirtute ex alto: Et iuxta eundē in apl'orum actibus est locutus:præcipit eis ab Hierosolymis ne discederent,sed expectarent promissionē patris:quam audistis(inquit)per os meum:quia Iohānes quidem baptiçauit aqua,uos autem baptiçabimini spiritusancto, nō post multos hos dies: Rursum in fine euangelij scd'm Iohannē:eo die quo resurrexerat,id est die dominica,clausis ianuis ad apostolos introisse narratur, & dixisse eis secundo,Pax uobis:& intulisse: Sicut misit me pater,& ego mitto uos: hoc cum dixisset,insufflauit,& dixit eis: Accipite spiritūsanctū,quorum remiseritis peccata,remittuntur eis: & quorū retinueritis,retenta erunt. Prima igitur die resurrectionis, acceperūt spūssancti gratiam:qua peccata dimitterent & baptiçarent:& filios dei facerent, & spiritum adoptionis credentibus largirentur:ipso saluatore dicente:Quorum remiseritis peccata,remittuntur eis: & quorum retinueritis,retenta erunt. Die autem pentecostes eis amplius repromissum est,ut baptiçarentur spiritusancto, & induerentur uirtute ex alto, qua Christi euangelium cunctis gentibus prædicarent:iuxta illud quod in sexagesimoseptimo psalmo legimus. Dominus dabit uerbum euangeliçantibus uirtute multa: ut haberent operationem uirtutum,& gratiam sanitatum:& prædicaturi multis gentibus,acciperent genera linguarum: ut iam tunc cognosceretur, qui apostolorū quibus deberent gentibus nunciare. Deniq; apostolus Paulus qui de Hierusalē usq; ad Illyricum prædicauit,& inde per Romam ad Hispaniam ire festinat,gratias agit deo: quod cunctis apostolis magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus annunciaturus erat,multarum linguarum acceperat gratiam. Quæ repromissio spiritussancti die decima post ascensionem saluatoris expleta est, Luca referente,qui scripsit: Cum complerētur dies pentecostes:erant omnes pariter in eodem loco:& factus est repente de cœlo sonus tanq; aduenientis spiritus uehementis: & repleuit totam domum ubi erant sedentes,& apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanq; ignis:seditq; supra singulos eorum:& repleti sunt omnes spiritu sancto,& cœperunt loqui alijs linguis,prout spiritussanctus dabat eloqui illis. Tunc completū est illud quod legitur in Iohel: Et erit in nouissimis diebus dicit dns:Effundā de spū meo sup oēm carnē:Et ꝓphetabūt filij uestri & filiæ uestræ,seniores uestri sōnia sōniabūt,& iuuenes uestri uisiōes uidebūt. Verbum aūt effusionis significat gratiæ largitatem, & idipsum sonat, quod dominus repromisit: Vos autē baptiçabimini spiritusancto non post multos hos dies. Intantum enim spiritusancto baptiçati sunt:ut repleretur tota domus ubi erant sedentes:& ignis spiritussancti stationem in eis inueniret optatam,linguasq; diuideret:& secundū Esaiam qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorū:ut euangelium Christi purius prædicarent. Et in Esaia quidem superliminare templi dicitur fuisse commotum: & repleta est omnis domus fumo, id est errore & tenebris, ueriq; ignorantia. In principio autem euangelij repletur spiritusancto ecclesia,ut gratia eius atq; feruore,omniū credentiū peccata purgentur. Et igne spiritussancti,quē dns missurū

esse se

C esse se dixerat,prædicatura Christum lingua sanetur.Non ergo Iohannes Lucasq; discordant: ut quod ille primo resurrectiõis die datum esse significat:hic quinquagesimo die uenisse describat: sed profectus apostolicus est:ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperãt, postea acciperẽt opationes uirtutũ,& cuncta donationũ genera,quæ ab Apostolo descripta cõmemorauimus:&(quod magis necessarium erat)diuersitatem linguarum omnium gentium:ut annũciaturi Christum,nullo indigerent interprete. Vnde & in Lycaonia cum audissent Paulũ & Barnabã loqui linguis suis:deos in homines conuersos esse credebant. Et re uera indumentum uirtutis,spũssancti gratia est:quã possidẽtes,iudicum tribunalia & regũ purpuras non timebant.Promiserat eñ dominus prius q̃ pateretur,& dixerat:Cum autem tradent uos,nolite cogitare quomodo aut quid loquamini.Dabitur enim uobis in illa hora,quid loquamini. Nõ enim uos estis qui loquimini,sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Ego autem audacter & tota libertate pronuncio,ex eo tempore quo apostoli domino crediderũt,semper eos habuisse spiritũsanctũ:nec potuisse signa facere absq; spũssancti gratia,sed pro modulo atq; mensura. Vnde saluator clamabat in templo dicens:Qui sitit,ueniat ad me, & bibat: & qui credit in me,sicut dicit scriptura:flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autẽ dixit de spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum.Et in eodem loco infert: Nondum enim erat spiritus datus: quia Iesus nondũ fuerat glorificatus:nõ quod non esset spiritussanctus:dicente domino saluatore: Si autem ego in spirituſancto eiçio dæmonia:sed quia erat in domino,necdũ totus in apostolis morabatur. Quãobrem terrentur ad passionem eius, & negant,& Christum se nescire iurant.Postq̃ autem baptiçantur in spirituſancto,& infunditur in eos spirituſsancti gratia, tũc libere loquũtur ad principes Iudæorũ:Obedire magis deo oportet,q̃ hominibus:mortuos suscitant:inter flagella lætanẽ,fundũt sanguinẽ pro Christo,& supplicijs suis coronantur. Nondũ ergo erat spiritus in apostolis, nec de uentre eorũ fluebant gratiæ spiritales,qa dñs necdum fuerat glorificatus. Quæ sit aũt gloria,ipse in euãgelio loqt̃: Pater glorifica me gloria quã apud te habui,prius q̃ mũdus esset. Gloria saluatoris,patibulũ triũphãtis est. Crucifigitur ut homo, glorificatur ut deus. Deniq; sol fugit,luna mutatur in sanguinẽ,terra motu insolito cõtremiscit: aperiũtur inferi,mortui ambulant,saxa rumpunt̃. Hæc est gloria,de qua loquebatur in psalmo: Exurge gloria mea,exurge psalteriũ & cithara.Ipsaq; de se respõdit gloria & dispẽsatio carnis assumptæ:Exurgam diluculo,ut impleat̃ uigesimiprimi psalmi titulus,pro assumptiõe matutina. Hæc dicimus,non quod alium deum,alium hominẽ esse credamus, & duas personas faciamus in uno filio dei: sicut noua hæresis calumniatur: sed unus atq; idem filius dei & filius hominis est:& quicquid loquitur: aliud referimus ad diuinam eius gloriam:aliud ad nostram salutem. Pro quibus nõ rapinã arbitratus est se esse æqualẽ deo:sed semetipsũ exinaniuit,formã serui accipiens:factus obediens patri usq; ad mortẽ:mortẽ autẽ crucis.Et uerbũ caro factũ est: & habitauit in nobis.Miror autem Montanũ & insanas fœminas eius,abortiuos prophetas, dño promittente atq; dicente: Vado & alium paradetum mittam uobis:& postea Luca euãgelista narrante,quod apostoli acceperunt quod promissum est:id multo post tempore in se dicere fuisse completum.Apostolis enim promissum est:Ego mittam sponsionem patris mei in uos: & uos sedebitis in ciuitate,quoadusq; induamini uirtute ex alto:& resurgẽs,in apostolos insufflauit,& nõ in Montanũ,Priscillam & Maximillã:& illis,id est apostolis,ait: Quorũ dimiseritis peccata, dimittunt̃ eis:& q̃rũ retinueritis,retenta sunt.Aplis inq̃ p̃cepit,ne discederẽt ab Hierosolymis: sed expectarent promissionẽ patris.Et postea quod promissum est,expletum legimus. Repleti sunt oñes spirituſancto, & cœperũt loqui alijs linguis,prout spũssanctus dabat eloqui illis.Spiritus eñ sanctus ubi uult spirat.Et quando dicit dñs,alium paradetũ mittam uobis, & se ostendit esse paradetum,qui appellatur consolator. Vnde & deus pater hoc censetur nomine, deus miserationum & totius consolationis. Si autem & pater consolator,& filius consolator,& spirituſsanctus consolator est:& in nomine patris & filij & spũssancti,quod intelligit̃ deus,baptiçantur credentes,quorũ unũ diuinitatis & consolatoris est nomen:eorũ & una natura est.Hic spirituſsanctus,non solũ in apostolis,sed etiam in prophetis fuit:de quo Dauid orabat,dicens:Spiritũſanctũ tuum ne auferas a me.Et Daniel spiritum dei habuisse narratur: & Dauid in spiritu

loquitur

A. loquitur dixisse dñm dño suo, sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedū tuorum. Nec sine spiritu sancto prophetauerunt prophetæ: & uerbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum: & quicqd patris & filij est, hoc idem & spūssancti est: & ipse spūs sanctus cum mittitur, a patre & filio mittitur: in alio atq; alio loco, spiritus dei patris, & Christi spiritus appellatur. Vnde & in actibus apostolorū: qui Iohānis baptismate fuerant baptiçati, & credebant in deum patrē & Christū: quia spiritū sanctū nesciebant, iterū baptiçantur: imo tunc uerū accipiunt baptisma. Absq; em̄ spiritu sancto, imperfectū est mysterium trinitatis. Et in eodem uolumine, Petrus Ananiæ & Sapphiræ dixisse narratur, quod mentientes spiritui sancto, non sint hominibus mentiti, sed deo.

Quæstio Decima.

QVid significet illud quod apostolus Paulus disputat ad Romanos, scribēs: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud deum? absit: usq; ad eum locum, ubi ait: Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Omnis quidē ad Romanos epistola, interpretatione indiget: & tantis obscuritatibus inuoluta est: ut ad intelligendā eā, spūssancti indigeamus auxilio: qui per Apostolum hæc ipsa dictauit: sed præcipue locus hic, in quo quidam uolentes dei seruare iusticiam, ex præcedentibus causis, dicunt electum in utero Rebeccæ Iacob, & abiectum Esau: sicut & Hieremias & baptista Iohānes eligūtur in utero: & ipse apostolus Paulus prædestinat' in euangelium antecq; nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod ecclesiasticū est, & publice in ecclesia dicere nō timemus: ne iuxta Pythagoram & Platonē & discipulos eorum, qui sub nomine christiano introducunt dogma gentilium, dicamus animas lapsas de cœlo esse: & pro diuersitate meritorū, in his uel in illis corporibus pœnas antiquor̄ luere peccatorū. Multoq; melius est simpliciter imperitiā confiteri, & inter cætera quæ nescimus, etiā huius loci obscuritatē refugere: cū dum uolumus dei probare iusticiam, Basilidis & Manichæi hæresim defendere, & Hiberas nænias Aegyptiaq; portenta sectari. Dicamus igitur, ut possumus, & apostolicæ uoluntatis sequentes
B uestigia, ne punctū quidem (ut dicitur) atq; unguem transuersum, ab illius sentētijs recedamus. Fleuerat supra, & dolori suo & conscientiæ, testem inuocauerat spiritūsanctū, quod fratres sui & cognati scd'm carnem, id est Israelitæ, dei filium non recepissent: quorū fuit adoptio, & gloria, & testamentū, & legislatio, & cultura & promissio: ex quibus etiam ipse Christus scd'm carnē de Maria generatus est uirgine: & tam continuo cordis dolore torquetur: ut ipse optet anathema esse a Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticū genus pereat. Et quia hoc dixerat, statim uenientem e regione præuidit quæstionem. Quid ergo dicis? Omnes qui ex Israel sunt perierūt? Et quō tuipse & cæteri apostoli, & infinita Iudaici populi multitudo, Christum dei filium recepistis? Quam ita soluit: Israel in scripturis sanctis dupliciter appellatur: & in duos diuiditur filios: In unū qui iuxta carnem est: & in alterū qui iuxta repromissionē & spiritū. Abraham duos habuit filios, Ismael & Isaac. Ismael, qui scd'm carnē natus, hæreditatē patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen dei appellatur. Scriptū est enim: In Isaac uocabitur tibi semen: id est, non qui filij carnis, hi filij dei: sed qui sunt filij repromissionis, isti existimantur in semine. Et hoc non solum in Ismael & Isaac accidisse conuincimus: sed etiam in duobus Rebeccæ filijs, Esau & Iacob: quorum alter abiectus, alter electus est. Et hoc totū dicit, ut in duobus prioribus fratribus, Ismael & Esau, populū Iudæorum abiectum esse significet: In posterioribus autem, hoc est in Isaac & Iacob, electū populū gentiū: uel eos qui ex Iudæis in Christum crediturí erant. Et quoniā hoc uolens approbare, proposuerat testimonium nascentiū geminorū Esau & Iacob: de quibus scriptū est: Maior seruiet minori: Et in Malachia legimus: Iacob dilexi, Esau aūt odio habui: ueniētem e latere quæstionē more suo ꝓponit & disserit: & hac soluta, reuertitur ad id de quo cœperat disputare. Si Esau & Iacob necdum nati erant: nec aliqd egerant boni aut mali: ut uel demererent' deum, uel offenderent: & electio eorū atq; abiectio, non merita singulorum, sed uoluntatē eligentis & abijcientis ostendit: quid ergo dicemus? Iniquus est deus? Scd'm illud exemplum quo loquitur ad Moysen: Miserebor cui misertus fuero: & misericordiam prestabo, cui miserebor. Si hoc (inquit) recipimus ut faciat deus quodcūq; uoluerit, & absq; merito & operibus uel eligat aliquem uel condemnet: ergo non est uolentis neq;

C currentis,ſed miſerentis dei:maxime cum eadem ſcriptura,hoc eſt idem deus loquatur ad Pharaonem:In hoc ipſum excitaui te:ut oſtendam in te uirtutem meã,& annuncietur nomen meũ in uniuerſa terra.Si hoc ita eſt,& pro uoluntate ſua miſeretur Iſraeli,& indurat Pharaonem:ergo fruſtra quæritur atq; cauſatur nos uel bona non feciſſe, uel feciſſe mala: cum in poteſtate ipſius ſit & uoluntate abſq; bonis & malis operibus uel eligere aliquem uel abiícere, præſertim cum uoluntati illius humana fragilitas reſiſtere nequeat. Quam ualidam quæſtionem,ſcripturarum ratione contextã,& pene inſolubilem, breui Apoſtolus ſermone diſſoluit,dicens:O homo,tu quis es qui reſpondeas deo? Et eſt ſenſus. Ex eo quod reſpõdes deo: & calumniam facis, & de ſcripturis tanta perquiris, ut loquaris contra deum, & iuſticiam uoluntatis eius incuſas, oſtendis te liberi eſſe arbitrij,& facere quod uis,uel tacere uel loqui. Si enim in ſimilitudinem uaſis fictilis te a deo creatum putas,& illius non poſſe reſiſtere uoluntati: hoc conſydera: quia uas fictile nõ dicit figulo:quare me ſic feciſti? Figulus enim habet poteſtatem de eodem luto aut eadem maſſa,aliud uas in honorem facere,aliud in cõtumeliam.Deus autem æquali cunctos ſorte generauit:& dedit arbitrij libertatem,ut faciat unuſquiſq; quod uult,ſiue bonum ſiue malũ. Intantum autem dedit omnibus poteſtatem:ut uox impia diſputet contra creatorem ſuum, & cauſas uoluntatis illius perſcrutetur.Sin autem deus uolens oſtendere iram,& notam facere potentiam ſuam,ſuſtinuit in multa patiẽtia uaſa iræ,apta ad interitum:ut oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in uaſa miſericordiæ,quæ præparauit in gloriã:quos & uocauit, non ſolum nos ex Iudæis,ſed etiam ex gentibus: ſicut in Oſee dicit: Vocabo nõ plæbem meã,plæbẽ meã:& non dilectam,dilectam:& erit in loco ubi dictum eſt eis, nõ plæbs mea uos,ibi uocabuntur filij dei uiui,& cætera quæ ſequuntur.Si(inquit)patientia dei indurauit Pharaonẽ:& multo tempore pœnas diſtulit Iſraelis:ut iuſtius condemnaret,quos tanto tempore ſuſtinuerat: non dei accuſanda eſt patientia & infinita clæmentia,ſed eorum duritia,qui bonitate dei, in perditionem ſuam abuſi ſunt.Alioquin unus eſt ſolis calor:& ſecundũ eſſentias ſubiacentes,alia liquefacit, alia indurat,alia ſoluit,alia conſtringit.Liquatur enim cera, & induratur lutum : & tamen caloris non eſt diuerſa natura.Sic & bonitas & clæmentia dei,uaſa iræ quæ apta ſunt in interitum:id eſt populum Iſrael indurat:uaſa autem miſericordiæ quæ præparauit in gloriam,quæ uocauit,hoc eſt nos:qui non ſolum ex Iudæis ſumus,ſed etiam ex gentibus,non ſaluat irrationabiliter & abſq;
D iudicij ueritate:ſed cauſis præcedentibus:quia alij non ſuſceperunt filium dei:alij autem recipere ſua ſponte uoluerunt. Hæc autem uaſa miſericordiæ, non ſolum populus gentium eſt:ſed etiam hi qui ex Iudæis credere uoluerunt, & unus credentium effectus eſt populus.Ex quo oſtẽditur,non gentes eligi,ſed hominũ uoluntates:atq; ita factum eſt: ut impleretur illud quod dictum eſt in Oſee: Vocabo non plæbem meam,plæbem meã, hoc eſt populum gentium: & quibus prius dicebatur,non plæbs mea uos:nunc uocantur filij dei uiui. Quod ne ſolum de gentibus dicere uideretur,etiam eos qui ex Iſraelitica multitudine crediderunt, uaſa miſericordiæ & electionis appellat. Clamat enim Eſaias pro Iſrael:Si fuerit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris,reliquiæ ſaluæ fient:hoc eſt,etiam ſi multitudo non crediderit,tamen pauci credent. Verbum enim conſummatum atq; breuiatum in ſua deus æquitate librauit: ut humilitate & incarnatione Chriſti eos ſaluos faceret, qui in eum credere uoluiſſent. Hoc ipſum & in alio loco dixit Eſaias: Niſi dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen : ſicut Sodoma facti fuiſſemus,& ſicut Gomorra ſimiles eſſemus. Cunq; teſtimonia propoſuiſſet,quibus duplex uocatio prædicitur,& gentium & populi Iudæorum,tranſit ad cohærentem diſputationem:& idcirco dicit gentes quæ non ſectabantur iuſticiam, apprehendiſſe iuſticiam:quia non ſuperbierint, ſed in Chriſtum crediderint:Iſraelis autem magnam partem ideo corruiſſe:quia offenderit in lapidem offenſionis & petram ſcandali:& ignorauerit iuſticiam dei:& quærens ſuam ſtatuere iuſticiam,iuſticiæ dei quæ Chriſtus eſt,ſubij̃ci noluerit. Legi in cuiuſdam commentarijs ſic reſpondiſſe Apoſtolum:ut magis implicuerit q̃ ſoluerit quæſtionem. Ait enim ad id quod propoſuerat:Quid ergo dicemus? Nunquid iniqtas apud deũ? Et non eſt uolentis neq; currentis,ſed miſerentis dei:& cuius uult miſeretur:& quem uult indurat deus: & uoluntati eius quis poteſt reſiſtere:ſic Apoſtolum reſpondiſſe. O homo,qui terra & cinis es:audes facere quæſtionem deo?

& uas

A & uas fragile atq; teſtaceum,rebellas contra figulum tuum? Nunquid figmentum poteſt dicere ei qui ſe finxit:quare me ſic feciſti? Aut non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidē uas in honorē,aliud uero in contumeliam? Aeterno igitur ſilentio conticeſce:& ſcito fragilitatem tuam:& deo ne moueas quæſtionem, qui fecit quod uoluit: ut in alios clæmens, in alios ſeuerus exiſteret.

Quæſtio Vndecima.

QVid ſit quod Apoſtolus ſcribit ad Corinthios in ſecunda epiſtola: Alijs odor mortis in mortem:alijs odor uitæ in uitam:& ad hæc quis tam idoneus? Totum loci huius capitulū proponamus:ut ex præcedentibus & ſequentibus poſſint intelligi media quæ ex utroq; contexta ſunt. Cum ueniſſem(ait) Troadem,propter euangelium Chriſti:& oſtium mihi euidens apertū eſſet in domino:non habui requiem ſpiritui meo,eo quod nō inuenerim Titum fratrem meum, ſed uale faciens eis: profectus ſum in Macedoniam. Deo autem gratia qui ſemper nos triumphat in Chriſto Ieſu:& odorem noticiæ ſuæ per nos manifeſtat in omni loco: quia Chriſti bonus odor ſumus deo: in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt: alijs quidē odor mortis in mortē,alijs aūt odor uitæ in uitā. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim ſumus,ſicut plurimi uenundantes uerbum dei: ſed ex ſynceritate, ſed ſicut ex deo,coram deo in Chriſto loquimur. Narrat Corinthijs quæ fecerit,quæ paſſus ſit: & quomodo in cunctis deo agat gratias:ut ſub exemplo ſui illos prouocet ad certandum. Veni(inquit) Troadem quæ prius Troia appellabatur:ut euāgelium Chriſti in Aſia prædicarem. Cūq; mihi oſtium apertum eſſet in domino:hoc eſt plurimi credidiſſent,ſiue per ſigna atq; uirtutes quæ in me operabatur deus,ſpes eſſet naſcentis fidei & in domino ſuccreſcentis,nō habui requiem ſpiritui meo,hoc eſt,ſperatam conſolationem inuenire non potui:eo quod Titum fratrem meum non inuenerim,ſiue quem ibi reperiendum putabam,ſiue quē ibi audieram degere,uel qui uenturum eſſe illuc ſe dixerat. Quæ autem fuit tanta conſolatio,& quæ requies ſpiritui in præſentia Titi:quem quia non inuenit, ualefaciens eis, profectus eſt in Macedoniam? Aliquoties dixi-
B mus apoſtolum Paulum uirum fuiſſe doctiſſimum, & eruditum ad pedes Gamalielis, qui in apoſtolorum actibus concionatur,& dicit:Et nunc quid habetis cum hominibus iſtis? Si enim a deo eſt,ſtabit:ſi ex hominibus,deſtruetur. Cūq; Paulus haberet ſcientiam ſanctarum ſcripturarum,& ſermonis diuerſarūq; linguarum gratiam poſſideret:unde ipſe gloriatur in domino & dicit:Gratias ago deo quod omnium ueſtrum linguis magis loquor,diuinorū ſenſuum maieſtatem,digno non poterat Græci eloquij explicare ſermone. Habebat ergo Titum interpretem:ſicut & beatus Petrus Marcum. Cuius euangelium,Petro narrante,& illo ſcribente,compoſitum eſt. Deniq; & duæ epiſtolæ quæ feruntur Petri, ſtilo inter ſe & charactere diſcrepant, ſtructuraq; uerborum. Ex quo intelligimus,pro neceſſitate rerum, diuerſis eum uſum interpretibus. Ergo & Paulus apoſtolus contriſtatur:quia prædicationis ſuæ in præſentiarum fiſtulam,organū q; per quod Chriſto caneret,non inuenerat: perrexitq; in Macedoniam: apparuerat em ei uir Macedo,dicens: Tranſiens adiuua nos:ut ibi inueniret Titum,& uiſitaret fratres:uel perſecutionibus probaretur: hoc eſt enim quod dicit: Deo autem gratia qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu,& odorem noticiæ ſuæ ſpargit in omni loco. Triumphat nos, pro eo quod eſt,triumphat de nobis,ſiue triumphum ſuum agit per nos: qui in alio loco dixerat:Spectaculum facti ſumus mundo & angelis & hominibus. Deniq; narrat in conſequentibus. Nam cum ueniſſemus Macedoniam,nullam requiem habuit caro noſtra:ſed omnem tribulationem paſſi ſumus. Foris pugnæ,intus timores. Sed deus qui conſolatur humiles:conſolatus eſt nos in aduentu Titi. Non ſolum autem in aduentu eius,ſed etiam in ſolatio. Ergo propterea ualefaciens Troianis ſiue Troadenſibus profectus eſt Macedoniam,ut inueniret ibi Titum: & haberet interpretationis euangelijq; ſolatium:quem intelligimus non ibi repertum, ſed poſt tribulationes & perſecutiones apoſtoli ſuperueniſſe. Prius ergo q̄ ueniſſet Titus: multa perpeſſus, agit gratias deo in Chriſto ieſu:quem gentibus prædicabat,quod dignum ſe elegerit, in quo ageret triumphū filij ſui. Triumphus dei eſt, paſſio martyrum:& pro Chriſti nomine cruoris effuſio,

C & inter tormenta lætícia. Cum enim quis uiderit tanta perſeuerantia ſtare martyres atq; torqueri,& in ſuis cruciatibus gloriari:odor noticiæ dei diſſeminatur in gentes,& ſubit tacita cogitatio, quod niſi uerum eſſet euangelium,nunc̄q; ſanguine defenderetur. Neq; enim delicata & diuitijs ſtudens ac ſecura confeſſio eſt,ſed in carceribus,in plagis,in perſecutionibus,in fame,in nuditate & ſiti.Hic triumphus eſt dei apoſtolorū q; uictoria.Sed poterat audiens reſpondere:Quomodo ergo non omnes crediderūt?Prius ergo c̄q; interrogaretur ſoluit ἀνθυποφοράν: & iuxta morem ſuum quicquid alius obijcere poteſt:antec̄q; obijciatur ediſſerit.Et eſt ſenſus:Nominis Chriſti in omni loco bonus odor ſumus deo:& prædicatiōis noſtræ lōge latec̄q; ſpirat fragrātia. Sed quia homines ſuo arbitrio derelicti ſunt,neq; enim bonū neceſſitate faciunt,ſed uolūtate: ut credentes coronā accipiant,increduli ſupplicijs mancipentur:ideo odor noſter qui per ſe bonus eſt: uirtute eorū & uitio q ſuſcipiūt ſiue nō ſuſcipiunt,in uitā tranſit aut mortem: ut qui crediderint, ſalui fiant:qui uero non crediderint,pereant.Nec hoc mirandum de apoſtolo: cum etiam de domino legerimus: Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionē multorū in Iſrael,& in ſignū cui contradicitur: ſoliſq; radios tam munda loca excipiant c̄q; immunda:& ſic in floribus, quomodo in ſtercore luceāt:nec tamen ſolis radij polluunt̄: Sic & Chriſti bonus odor q nunc̄q; mutari poteſt,nec ſuam naturam amittere,credentibus uita eſt,incredulis mors. Mors autem non iſta cōmunis:qua cum beſtijs morimur & iumentis,ſed illa de qua ſcriptum eſt:Anima quæ peccauerit,ipſa morietur.Ergo & uita arbitranda eſt non hæc,qua ſpiramus & incedimus, & huc illucq; diſcurrimus:ſed illa de qua Dauid loquitur:Credo uidere bona domini in terra uiuentiū. Deus enim uiuorum eſt,& non mortuorum:& uita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Cum autem Chriſtus apparuerit uita noſtra,tunc & nos cum illo apparebimus in gloria. Nec uobis(inquit)o Corinthij parum eſſe uideatur,ſi nobis prædicantibus ueritatem,alij credāt,alij non credant:alij uera morte moriantur: alij uiuant ea uita quæ dicit: Ego ſum uita. Niſi enim nos locuti eſſemus,nec incredulos mors, nec credentes uita ſequeret̄: quia difficile dignus præ-
D co Chriſti inueniri poteſt,qui in annunciandis illis,non ſuam,ſed eius quærat gloriā quem prædicat. In eo aūt quod ſe negat nō eſſe ſicut multos,qui uenditent uerbū dei,oſtēdit eſſe c̄q; plurimos:qui quæſtum putant eſſe pietatem,& turpis lucri gratia omnia faciunt: qui deuorant domos uiduarum, ſe autē ex ſynceritate quaſi miſſum a deo : & præſente eo qui ſe miſerit,omnia in Chriſto & pro Chriſto loqui : ut cauſa prædicationis dei, triumphus Chriſti, eiuſq; ſit gloria.Et notandum quod myſterium trinitatis in huius capituli fine monſtretur. Ex deo enim in ſpiritu ſancto,coram deo patre,in Chriſto loquimur.Ad comprobandū autem quod de Troade perrexerit Macedoniam,de apoſtolorum actibus ponā teſtimonium.Cum autem pertranſiſſent Myſiam,deſcēderunt Troadem,& uiſio per noctem Paulo oſtenſa eſt.Vir Macedo quidam erat ſtans & deprecans eum ac dicens:Tranſiens in Macedoniam adiuua nos. Quod cum audiſſet,ſtatim quæſiuimus proficiſci in Macedoniam,certi facti,quod uocaſſet nos deus euangeliçare eis.

Quæſtio Duodecima.

QVid ſit quod in epiſtola ſcribit ad Theſſalonicenſes prima. Ipſe autem deus pacis ſanctificet uos per omnia: ut integer ſpiritus ueſter & anima & corpus, ſine querela in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Famoſa quæſtio, ſed breui ſermone tractanda.Supra dixerat,ſpiritum nolite extinguere: quod ſi fuerit intellectum,ſtatim ſciemus quis iſte ſit ſpiritus,qui cum anima & corpore in die aduentus domini cō ſeruandus eſt.Quis enim poſſit credere,quod inſtar flammæ quæ extincta deſinit eſſe quod fuerat,extinguatur ſpiritus ſanctus,& ſuſtineat abolitionē ſui, qui fuit quondā in Iſrael,quando per Eſaiam & Hieremiam & ſingulos prophetas dicere poterat: Hæc dicit dominus:& nunc in eccleſia per Agabum loquitur:Hæc dicit ſpirituſſanctus.Diuiſiones donorum ſunt,idem uero ſpiritus:& diuiſiones miniſteriorum ſunt,idem autem dominus:& diuiſiones operationum, idem uero deus,qui operatur omnia in omnibus.Vnicuiq; autem datur manifeſtatio ſpiritus ad id quod expedit.Alij per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ,alij ſermo ſcientiæ ſcd'm eundem ſpiritum:alij fides in eodem ſpiritu:alij operatio uirtutum,alij gratia ſanitatum in uno ſpiritu:

alij prophetia

A alĩ prophetia,alĩ discretio spirituum.Omnia autem hæc operatur unus atq; idem spiritus,diuidens singulis prout uult.De hoc spiritu,ne a se auferretur,rogabat Dauid,dicens:Spiritũ sanctum tuum ne auferas a me.Qui quando aufertur,non substantia sui,sed ei a quo aufertur extinguitur.Ego puto unum atq; idem significare,Spiritum nolite extinguere: & quod in alio loco scribit,Spiritu feruentes.In quo enim feruor spiritus multiplicata iniquitate,& charitatis frigore non tepescit:in hoc spiritus nequaq; extinguitur.Deus igitur pacis sanctificet uos per omnia uel in omnibus,siue plenos atq; perfectos:hoc enim magis sonat ὁλοπλήϛ. Deus autem appellatur pacis:quia per Christum ei reconciliati sumus:qui est pax nostra:qui fecit utraq; unũ: qui & in alio loco pax dei dicitur:superans omnẽ sensum,quæ custodit corda cogitationesq; sanctorum.Qui autẽ sanctificatur siue perfectus in omnibus est:in hoc & spiritus & anima & corpus in die domini conseruatur. Corpus,si singulorum membrorum utatur officijs:uerbi gratia,si operetur manus,pes ambulet,oculus uideat,audiat auris,dentes cibos molant,stomachus coquat,aluus digerat:aut si nulla membrorum parte truncatum est.Et hoc quisq; potest credere Apostolum pro credentibus deprecari: ut in die iudicij integrum omnium corpus Christus inueniat:cum omnium corpora,aut morte dissoluta sint:aut si(ut quidam uolunt) reperta fuerint spirantia,adhuc habeant debilitates suas,& maxime martyrum, & eorum qui pro Christi nomine uel oculos effossos,uel amputatas nares, uel abscissas manus habeant:Ergo integrum corpus est:de quo diximus in alia quæstione,tenẽs caput,ex quo omne corpus connexum atq; compactum,accipit augmentum in ædificationem corporis Christi. Hoc corpus ecclesia est.Et quicũq; huius corporis tenuerit caput,& cætera membra seruauerit, habebit integrum corpus: quantũ accipere potest humana natura.Iuxta hunc modum & animæ integritas conseruandæ est:quæ dicere potest:Benedic anima mea dominum:qui sanat omnes infirmitates tuas: & de qua scriptum est:Misit uerbum suum,& sanauit eos.Spiritus quoq; in nobis integer conseruatur, quando non erramus in spiritalibus, sed uiuimus in spiritu, acquiescimus spiritui: & opera carnis mortificamus spiritu, afferimusq; omnes fructus eius, charitatem,gaudium, pacem
B & cætera.Aliter.Præcipit nobis Solomone dicente: Tu autem describe ea tripliciter in cõsilio & scientia:ut respondeas uerbũ ueritatis,his qui proponũt tibi.Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarũ est.Prima,ut intelligamus eas iuxta historiã. Secunda iuxta Tropologiã, Tertia iuxta intelligentiã spiritualẽ.In historia,eorũ quæ scripta sunt,ordo seruatur. In tropologia,de littera ad maiora consurgimus:& quicquid in priori populo carnaliter factũ est:iuxta moralem interpretamur locum:& ad animæ nostræ emolumẽta cõuertimus. In spirituali θεωρίᾳ ad sublimiora trãsimus: terrena dimittimus:de futurorũ beatitudine & cœlestibus disputam9: ut præsentis uitæ meditatio,umbra futuræ beatitudinis sit.Quos Christus tales inuenerit:ut & corpore & anima & spiritu integri conseruent:& perfectam habeãt triplicis in se scientiæ ueritatem:hos sua pace sanctificabit,& faciet esse pfectos.Multi simpliciter hunc locũ de resurrectione intelligũt:ut & spũs & anima & corpus in adẽtu dñi integra cõseruent.Alĩ ex hoc loco triplicem in homine uolunt affirmare substantiã.Spiritus,quo sentimus:animæ,qua uiuimus:corporis, quo incedimus.Sunt qui ex anima tm̃ & corpore subsistere hominẽ differentes:spiritum in eo tertium non substantiam uelint intelligi:sed efficientiã, per quã & mens in nobis, & sensus, & cogitatio & animus appellantur:& utiq; nõ sunt tot substantiæ,quot nomina. Cũq; illud eis oppositũ fuerit:Benedicite spũs & animæ iustorũ dño: scripturã non recipiunt: dicentes eam in Hebraico nõ haberi.Nos autẽ in præsenti loco(ut supra diximus)spiritũ qui cũ anima & corpore integer conseruatur:non substantiam spũssancti,quæ non potest interire:sed gratias eius donationesq; accipimus:quæ nostra uel uirtute uel uitio,& accendũtur & extinguũtur in nobis.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

SVo lustrauit ingenio.) Nonnulli codices habebant,illustrauit. Vtraq; lectio probe habet. Lustrauit, quod illius scripta per omnes Galliæ partes uolitarẽt & uagarẽtur.Illustrauit,qđ nobilitarit:sed mihi lustrauit magis arridet. Quippiam mussitare.) Mussitare, est paululũ ac tacite loqui,quod & mutire uocant,a μυ & uerbo μύζω. Licet concedã eis.)Paucissimis contigit quod diuo Hieronymo, ut hæc tria simul cõiungerẽt:litteras,quas uocãt sæculares, eloquẽtiã & scientiã scripturæ diuinæ. Non in doctis,) Retulit uerba Pauli e prima ad Corinthios epi-

C ſtola capite ſecundo. Vt abyſſus ueteris.) Verba pſalmi quadrageſimi primi trahit ad Allegoriam. Indicat obiter in quo ſita ſit Theologica cognitio, nō in curioſis & ambitioſis quæſtionibus uel rixis potius, ſed in utriuſq; inſtrumenti ſcientia, in qua mire ualuit Hieronymus. Porro cataractæ dicuntur præruptā, per quæ flumen deijcitur potius q̄ defluit. Veritas domini.) Ex pſalmo trigeſimoquinto. Et uide, ut mire tria loca contexuit. Quibus mandatum eſt.) Hoc legis pſalmo ſeptuageſimoſeptimo. Meum munuſculum condiat.) Quidam codices habent holuſculum pro munuſculum, quidam pectus: ſed holuſculum, magis probo: quandoquidē Hieronymus palam alludit ad hiſtoriā quæ eſt Regū libro quarto cap. quarto, de Eliſeo, qui puerū emiſit, ut colligeret herbas agreſtes, & coqueret pulmentum filijs prophetarum. Qui cum inueniſſet quaſi uitem ſylueſtrem, collectaſq; ex ea colocynthidas coxiſſet & appoſuiſſet, exclamauerunt: Mors in illa: unde & hic mortuas aquas dixit. Cæterū Eliſeus iniecta farina ſuſtulit amaritudinem. Quia omne ſacrificium quod.) Id inculcat lex Moſaica, ne quod ſacrificium offeratur abſq; ſale, ut Leuitici ſecūdo. Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies, nec auferes ſal fœderis dei tui de ſacrificio tuo. In omni oblatione offeres ſal. Quem uidit Ieſus.) Lucæ capite decimo, quod mire torſit ad ſuperbam eloquentiam, ex alluſione uocum, fulgor & fulgur. Decorem nec faciem.) Ad eum modum mire depinxit Chriſtum Eſaias capite quinquageſimotertio.

EX PRIMA QVAESTIONE.

Et Apoſtolus paſſiuam in omnes.) Omnes quos uiderim codices habebant paſſiuam. Verum ego uel omnibus refragantibus non dubitem legere paſſim. Quidam habebant paſſiuam, & omnem in omnes. Locus eſt apud Paulū in epiſtola ad Galatas cap. ſexto. Sed camelus.) Et hic camelus pro animāte accepit, non pro rudente, quēadmodū interpretantur quidam. Quanq̄ Chriſtus cū diuitē appellat, non ſimpliciter appellat diuitem qui poſſidet opes, ſed qui eas ut rem magni momenti miratur & amat. Alioqui nec princeps bonus, nec bonus epiſcopus, nec bonus iudex erit qui miratur diuitias, tantum abeſt ut bonus chriſtianus.

EX SECVNDA QVAESTIONE.

Hic eſt ſanguis.) Chriſtus alluſit ad uerba q̄bus iuxta cerimonias Moſaicas utebaī ſacerdos aſpergēs uictimæ ſanguinē. Vineæ Sorec.) Sic ipſe interpretaī, bona uitis, uel optima uinea, ſeu electa uitis, aut uinea electionis.

EX TERTIA QVAESTIONE.

Quod in raris fertur euange.) In his quidem exemplaribus quæ mihi uidere contigit, habebatur quidē, ſed extremo loco, uelut adiecticium. Ita enim diſtinguendum.) Hic perpende lector quantum habeat ad intelligendos authores momenti recta diſtinctio. Eſt enim ceu cōmentariolum ſermo ſcite ſcriptus ac diligenter diſtinctus. Verbi ambiguitate deceptum.) Si diuus Hieronymus legiſſet euangeliū ſcd'm Matthæum Hebraice ſcriptum: hic erat locus illud citandi, cum ait Hebraicam uocem ancipitem fuiſſe. Quanq̄ in catalogo ſcriptorū illuſtrium indicat a ſe uiſum in bibliotheca Cæſarienſi, ſed qm̄ huius teſti-
D moniū nuſq̄ adducit, aut ſenſiſſe uidet de euāgelio Nazarænorū, qd' qdā Matthæo tribuebant, aut aliud qppiā in cauſa fuit. Sed ut ad rē redeā, apud latinos ſero fit qd' poſt tēpus fit, & ſero qd' tarde, & ſerū diei dicit ueſpa, ſicuti mane prima diei pars. Nam Hebræis ueſpe dicit עֶרֶב: pro quo Græcus habet ὀψέ, qd' ſignificat tarde uel ſero, hoc eſt poſt tēpus, uel poſt longū tēpus, ut apud latinos ſero. Iacobi & Ioſeph.) In Græcis codicibus habetur ἰωσῆ & ἰωσῆς in nominādi caſu. Vnde uetuſti latinorū codices Ioſetis habēt, non Ioſeph. Aut certe Ioſe legendum eſt, non Ioſeph.

EX OCTAVA QVAESTIONE.

Iuxta Anagogen.) ἀναγωγήν, id eſt ſubductionem, cum ſenſus ad altiora ſuſtollitur, quo uerbo diuus Hieronymus generaliter ſolet uti. In euangelio quod Hebraicis.) Sentit de euangelio Nazarænorū, quod inter apocrypha legitur, id citat & alijs aliquot locis.

EX NONA QVAESTIONE.

Ad id quod expedit.) Sic enim habent Græca πρὸς τὸ συμφέρον, id eſt ad id quod confert. Quōd cunctis apoſtolis magis.) Et hunc locum citat iuxta græcanicam ueritatem. Sic enim habet Paulus capite decimoquarto primæ ad Corinthios epiſtolæ εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, id eſt gratias ago deo meo, quod omnibus uobis magis linguis loquor: Vt ſenſus ſit, Paulum non ideo contemnere linguarum donum quod ipſe parum eo præcellat, ſed quod utilius iudicet prophetiæ donum. Et cœperunt loqui uarijs linguis.) Vetuſti codices habebant, alijs linguis, conſentientes cum Græcorum exemplaribus in quibus eſt ἑτέραις γλώσσαις. Montanus.) Is dicebat ſe ſpiritum eſſe ſanctū, quem Chriſtus promiſiſſet diſcipulis.

EX DECIMA QVAESTIONE.

Baſilidis.) Auguſtinus nihil de Baſilide meminit, quod ad hunc locum pertineat. Is negauit mundum a deo conditum, ſed a ſexcenteſimo ſexageſimoquinto cœlo. Chriſtum item crucifixum negauit, ſed eius loco Simonem Cyrenæum. Manichæi.) Is originem peccati non referebat ad liberum arbitrium, ſed ad cōmixtionem boni & mali, quorum ille duo faciebat principia. Hiberas nænias.) Id eſt nugas Hiſpanicas. Id diuus Hieronymus libenter uſurpat, haud dubie lectum apud Poetam quempiam. Hiberia pars Hiſpaniæ eſt, hi laborabant infamia maleficiorum, & apud illos Geryon fuit triformis, & Tagus fluuius auro fluens. Aegyptiaq; portenta.) Aegyptij mortaliū omniū ſuperſtitioſiſſimi, taurū colunt, ſimiam caudatā, canem, arietem & ſimilia portenta loco numinū habent, & fabulas portētuoſas, ut apud Platonē de dæmone Teuth.

EX VNDECIMA QVAESTIONE.

Qui ſemper nos triumphat.) τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς. Sic em̄ uſurpat hoc uerbi Paulus, in eum ſenſum, quē mox indicabit diuus Hieronymus, ſignificans Paulū hac uoce noue uſum. Sicut plurimi adulterantes.)

A terantes.) Exẽplaria uetuſta habebãt,uenũdantes, & paulo poſt uenditãtes, Græce habet καπηλεύοντες, id eſt cauponãtes,quo uerbo uſus eſt Ennius apud Ciceronẽ. Quod omniũ ueſtrũ linguis.) Cur nõ potiꝰ omnibus uobis,ut genitiuus referatur ad magis,non ad linguis:niſi magis referas ad cæteros apoſtolos ſubauditos. Quæ feruntur Petri.) Videtur addubitare num Petri ſint,quæ nomine Petri ferũtur. Nam alio in loco negat alteram eſſe Petri ob ſtilum diuerſum. Cum autẽ pertranſiſſent in Myſiam.) Myſi in Aſia ſunt,uicini Phrygibus,& Troiani Phryges appellantur apud Maronem. Charactere diſcrepant.) Characterem uocat figuram dictionis. At mihi uidentur non ſolum ſtilo, ſed etiam ſenſu & ſpiritu non nihil diſcrepare. Nam prior illa multo magis Petrũ ſpirat. Anthypophoran.) ἀνθυποφορὰν,ab ἀντὶ quod eſt contra,& ὑπὸ ſub,& φορὰ latio: cum contra id quod dictum eſt tacite aliquid inferimus. Hoc enim magis ſonat ὁλοτελεῖς. (Nam ὅλος τέλος,inde ὁλοτελὴς cui nulla pars deeſt ſui,ſicut αὐτοτελὴς. Nos legimꝰ,ut integer ſpiritus ueſter & anima & corpus ſine querela ſeruetur in aduentu domini. At Hieronymus legit,perfectos ſiue plenos:ut referatur ad uos pronomen præcedens non ad ſpiritum. Quanq̃ in Græcis codicibus additur dictio,καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα,Id eſt & integer ſpiritus ueſter conſeruet,& cætera. Quanq̃ mihi uidẽtur ea ſupereſſe,quandoquidem cum iſta ſubiũcit,ut anima & ſpiritus, & corpus, exponit quid ante dixiſſet, perfectos in omnibus,nempe in hiſce tribus partibus, quibus homo conſtat.

Iuxta hiſtoriam.) ἱσορία Græce narratio eſt. τροπολογία cum de moribus loquimur, Nam τρόπος mores,λόγος ſermo. θεωρία ſpeculatio ſiue contemplatio. Noſtri theologi Theoriam in duas ſecant partes, in Allegoriam,quæ pertinet ad caput eccleſiæ Chriſtum, & illius corpus eccleſiam fidelium: Et in Anagogen, quæ pertinet ad eccleſiam militantem: Hiſtoriam quoq̃ in duas ſecant partes, ſed ridicule,in grammaticum ſenſum & litteralem,cum inter hæc nihil interſit,niſi quod grammaticus Græcum eſt:litteralis latinum. Poterant appellare rectius hiſtoricum & grammaticum.

ANTIDOTVS. In prima quæſtione dicit præcipi chriſtianis,ut inimicos etiã paſcant & potu ſubleuent. Et inimicum exponit bifariam,uel eum qui ſit alienus a noſtra religione, uel eum qui ſit impiæ uiæ. Et quomodo nunc pium habetur, Turcas & alios nihil etiam de nobis male meritos armis opprimere,ſpoliare,occidere? At qui ad hæc pontifices condonationibus admiſſorum inuitant, & cœlum promittunt cadentibus. Sed Hieronymus Pauli doctrinam ſecutus,ad illa tempora reſpexit, non ad hæc in quibus omnia fere diuerſa ſunt. Olim trucidabantur chriſtiani,nunc trucidant. Olim deijciebantur poſſeſſione,nunc alios deijciunt.

IN EADEM. Dicit omnes diuitias ab iniquitate proficiſci, nec citra alterius iniuriam eas parari,ac ſententiam illam ut ueriſſimam probat: Diues aut iniquus,aut iniqui hæres. Sed aut diuitem appellat cui cordi ſunt diuitiæ,aut de plæriſq̃ eſt accipiendum, non de omnibus, ut omneis, ὑπερβολικῶς dixerit pro
B plæriſq̃,atq̃ utinam in minus multis locum haberet hæc ſententia. Si quidem ſi quis ad uiuum exigat, haud ſcio an uel unum mortalium ſit reperturus qui citra omnem fraudem ſibi pararit diuitias.

IN VNDECIMA. Longe alium triumphum chriſtianorum facit q̃ nunc uulgo quærunt. Vidimus enim triumphos aliquot Iulij ſecundi,multum ab hac forma diſcrepantes, ac ſignificat apoſtolicos uiros ſanguine uincere oportere,non armis,& chriſtianam religionem optime defendi ſanguine.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Algaſia & Hebidia ab extremis Galliarum finibus in Bethlehem uſq̃ miſerant iuuenem Apodemiũ Hieronymi uiſendi cupidum,ac per hunc quæſtiones aliquot proponunt explicandas. Vnde apparet admirabilem diui Hieronymi fuiſſe famam,ad quem & diuus Auguſtinus miſit ſuum Oroſium.

HIERONYMVS ALGASIAE.

Filius meus Apodemius,qui interpretationẽ nominis ſui,longa ad nos ueniẽs nauigatione ſignauit:& de Oceani littore atq̃ ultimis Galliarũ finibus,Roma præterita quæſiuit Bethlehem:ut inueniret in ea cœleſtẽ panẽ,& ſaturatus eructaret in dño,ac diceret:Eructauit cor meum uerbum bonum,dico ego opera mea regi: detulit mihi in parua ſchedula maximas quæſtiones:quas a te datas,mihiq̃ tradendas diceret. Ad quarũ lectionem intellexi ſtudium reginæ Saba in te eſſe completum:quæ de finibus terræ uenit audire ſapientiam Solomonis. Non quidem ego Solomon:qui & ante ſe,& poſt ſe,cunctis hominibus præfertur ſapientia:ſed tu regina appellanda es Saba:in cuius mortali corpore non regnat peccatum:& quæ ad dominũ tota mente conuerſa,audies ab eo:Conuertere,conuertere Sunamitis Etenim Saba in lingua noſtra conuerſionẽ ſonat. Simulq̃ animaduerti, qd̃ quæſtiunculæ tuæ de euãgelio tantũ & de Aplo ꝓpoſitæ,indicãt te ueterẽ ſcripturã,aut nõ ſatis legere,aut nõ ſatis intelligere:quæ tantis obſcuritatibus & futurorum typis obuoluta eſt:ut omnis interpretatione

C egeat: & porta orientalis, de qua uerum lumen exoritur: & per quam pontifex ingreditur & egreditur, ſemper clauſa ſit: & ſoli Chriſto pateat, qui habet clauem Dauid: qui aperit & nemo claudit: claudit & nemo aperit: ut illo reſerante, introeas cubiculum eius, & dicas: Introduxit me rex in cubiculum ſuum. Præterea ſatis miratus ſum, cur puriſſimo fonte uicino, noſtri tam procul riuuli fluenta quæſieris: & omiſſis aquis Siloe, quæ uadunt cum ſilentio, deſyderares aquas Sihor: quæ turbidis ſæculi huius uitijs ſordidant. Habes iſtic ſanctum uirum Aletium preſbyterum, qui uiua (ut aiunt) uoce & prudenti diſertoq; ſermone, poſſit ſoluere quæ requiris: niſi forte peregrinas merces deſyderas: & pro uarietate guſtus, noſtrorum quoq; condimentorum te alliamenta delectant. Alijs dulcia placent: nonnullos ſubamara delectant: horum ſtomachum acida renouant, illorum ſalſa ſuſtentant. Vidi ego nauſeam & capitis uertiginem, antidoto, quæ appellatur πίκρα, ſæpe ſanari: & iuxta Hippocratem: contrariorum contraria eſſe remedia. Itaq; noſtram amaritudinem, illius nectareo melle curato: & mitte in Mara lignum crucis: ſenilemq; pituitam, iuuenili auſteritate compeſce: ut poſſis læta cantare: Quã dulcia gutturi meo eloquia tua, ſuper mel ori meo.

Quæſtio Prima.

CVr Iohannes diſcipulos ſuos mittit ad dñm, ut interrogent eum: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus: cum prius ipſe de eodem dixerit: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi? De hac quæſtione in commentarijs Matthæi plenius diximus. Vnde apparet quæ hæc interrogas, ipſa te uolumina non habere. Tamen ſtringendum eſt breuiter, ne omnino tacuiſſe uideamur. Iohannes mittebat diſcipulos ſuos in uinculis conſtitutus: ut ſibi quærens, illis diſceret: & capite truncandus, illum doceret eſſe ſectandum: quem interrogatione ſua, magiſtrum omnium fatebatur. Neq; enim poterat ignorare, quem ignorantibus ante monſtrauerat: & de quo dixerat: Qui habet ſponſam, ſponſus eſt. Et, cuius nõ ſum dignus calciamenta portare. Et, illum oportet creſcere: me autem minui. Deumq; patrem intonantem audierat: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quod autem dicit: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus: hunc quoq; ſenſum habere poteſt: Scio quod ipſe ſis, qui tollere ueniſti peccata mundi: ſed quia ad inferos deſcenſurus ſum, etiam hoc interrogo: utrum & illuc ipſe deſcendas, an impium ſit, hoc de dei filio credere, alium q; miſſurus ſis? Hoc autem ſcire deſydero: ut qui te in terris hominibus nunciaui, etiam inferis nunciem, ſi forte uenturus
D es. Tu enim es, qui ueniſti dimittere captiuitatem: & ſoluere eos, qui in uinculis tenebantur. Cuius ſciſcitationem dominus intelligens, operibus magis q̃ ſermone reſpondet: & Iohanni præcipit nunciari, uidere cæcos, ambulare claudos, leproſos mundari, ſurdos audire, mortuos ſurgere, & (quod his maius eſt) pauperes euangelizari. Pauperes autem uel humilitate uel diuitijs: ut nulla inter pauperẽ diuitem q; diſtantia ſit ſalutis: ſed omnes uocent̃ æqualiter. Quod q; infert: Beatus qui non fuerit ſcandalizatus in me: non Iohannem, ſed diſcipulos eius percutit: qui prius acceſſerant ad eum dicentes: Quare nos & phariſæi ieiunamus frequenter: diſcipuli autem tui non ieiunant? Et ad Iohannem: Magiſter cui tu præbuiſti teſtimonium iuxta Iordanem: ecce diſcipuli eius baptizant, & plures ueniunt ad eum. Quo dicto, liuorem ſignificant de ſignorum magnitudine, ex inuidiæ mordacitate uenientem: cur baptizatus a Iohanne, ipſe audeat baptizare: & multo amplior ad eum turba concurrat, q̃ prius uenerat ad Iohannem. Et ne forſitan plæbs neſciens, hoc dicto Iohannem ſugillari arbitraretur, in illius laudes perorat: & cœpit de Iohanne ad turbas dicere circumſtantes: Quid exiſtis in deſertum uidere? Arundinem uento agitatam? Sed quid exiſtis in ſolitudinem uidere? hominem mollibus ueſtitum? & reliqua. Cuius dicti hic ſenſus eſt: Nunquid ad hoc exiſtis in eremum: ut uideretis hominem inſtar arundinis uentorum flatu, in partes uarias inclinari: ut quem ante laudauerat, de eo nunc dubitet: & de quo prius dixerat, Ecce agnus dei, nunc interroget: utrum ipſe an alius ſit, qui uel uenerit, uel uenturus ſit? Et quia omnis prædicatio falſa, ſectat̃ lucra, & gloriã quærit humanã: ut p gloriã naſcant̃ cõpendia, aſſerit eum camelorũ ueſtitũ pilis, nulli poſſe adulationi ſuccumbere: & qui locuſtis ueſcit̃ ac melle ſylueſtri, opes neq; alias terrenas delitias quærere: rigida q; & auſtera uita, aulas uitare palatij: quas quærũt qui purpura & byſſo & ſerico & mollib9 ueſtiunt̃.

Dicitq; eum

A Dicitq; eum non ſolum prophetam,qui ſoleat uentura prædicere, ſed plus eſſe q̄ prophetam: quia quem illi uenturum eſſe dixerant, hic ueniſſe monſtrat, dicens: Ecce agnus dei, qui tollit peccata mundi: præſertim cui ad faſtigium prophetale,Baptiſtæ acceſſerit priuilegium: ut qui dixerat:Ego a te debeo baptizari,ipſe eum baptizauerit:non præſumptione maioris, ſed obedientia diſcipuli,ac timore ſerui.Cunq; inter natos mulierū, nullum aſſerat Iohanne ſurrexiſſe maiorem: ſe qui de uirgine procreatus eſt maiorem eſſe commemorat: ſiue omnem angelum in cœlis qui minimus eſt,in terris cunctos homines anteire.Nos enim in angelos proficimus, & non angeli in nos: ſicut quidam ſtertentes ſopore grauiſſimo ſomniant. Nec ſufficit hoc in Iohannis laudibus,niſi ipſe prædicans baptiſmum pœnitentiæ, prius dixiſſe referatur: Pœnitentiam agite,appropinquauit enim regnum cœlorum.Vnde a diebus prædicationis eius,regnum cœlorum uim patitur:ut qui homo natus eſt,angelus eſſe deſyderet: & terrenū animal, cœleſte quærat habitaculum. Lex enim & prophetæ, uſq; ad Iohannem prophetauerunt: non quod Iohannes prophetarum ſit finis & legis: ſed ille qui Iohannis teſtimonio prædicatus eſt. Iohannes autem ſecundum myſterium quod in Malachia ſcriptum eſt: ipſe eſt Elias qui uenturus eſt:non quod eadem anima(ut hæretici ſuſpicantur)& in Elia & in Iohanne fuerit:ſed quod eandem habuerit ſanctiſpiritus gratiam.Zona cinctus,ut Elias:uiuens in eremo,ut Elias: perſecutionem paſſus ab Herodiade,ut ille ſuſtinuit ab Iezabel:ut quomodo Elias ſecundi præcurſor aduentus eſt,ita Iohannes uenturum in carne dominum ſaluatorem: non ſolum in eremo, ſed etiam in matris utero ſalutarit:& exultatione corporis nunciarit.

Ioannes helie compar

Quæſtio Secunda.

QVid ſignificet quod in Matthæo ſcriptum eſt: Arundinem quaſſatam nō confringet: & linum fumigans non extinguet. Ad cuius expoſitionem loci, totum quod Matthæus de Eſaia propheta aſſumit teſtimonium,ponendum eſt: & ipſius uerba Eſaiæ, iuxta Septuaginta interpretes,ipſumq; Hebraicum: cui Theodotio,Aquila,Symmachuſq; conſentiunt. Sic ergo de quatuor euangeliſtis, ſolus Matthæus poſuit: Ieſus autem B ſciens, ſeceſſit inde: & ſecuti ſunt eum multi:& curauit eos omnes: & præcepit eis,ne manifeſtū eum facerent:ut impleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam dicentem:Ecce puer meus quem elegi:dilectus meus,in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam ſpiritum meum ſuper eum:& iudicium gentibus nunciabit.Non contendet neq; clamabit, neq; audiet quiſq̄ in plateis uocem eius.Arundinem quaſſatam non confringet:& linum fumigans non extinguet: donec eiciat ad uictoriam iudicium: & in nomine eius gentes ſperabunt. Pro quo in Eſaia iuxta Septuaginta interpretes ſic ſcriptum eſt: Iacob puer meus, ſuſcipiam eum. Iſrael electus meus, ſuſcepit eum anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit,neq; dimittet, nec audietur foris uox eius.Arundinē cōfractam non cōteret: & linum fumigans non extinguet:ſed in ueritate proferet iudicium.Splendebit & non quaſſabitur, donec ponat ſuper terram iudicium: & in nomine eius gentes ſperabunt. Nos autem ex Hebræo ita uertimus: Ecce puer meus ſuſcipiam eum, electus meus complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum,iudicium gentibus proferet.Non clamabit neq; accipiet perſonam,neq; audietur foris uox eius. Calamum quaſſatum non conteret: & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium. Non erit triſtis neq; turbulentus: donec ponat in terra iudicium:& legem eius inſulæ expectabunt.Ex quo apparet Matthæum euangeliſtam non ueteris interpretationis authoritate conſtrictum, dimiſiſſe Hebraicam ueritatem: ſed quaſi Hebræum ex Hebræis:& in lege domini doctiſſimum ea gentibus protuliſſe,quæ in Hebræo legerat. Si enim ſic accipiendum eſt, ut Septuaginta interpretes ædiderunt: Iacob puer meus ſuſcipiam eum: Iſrael electus meus: ſuſcepit eum anima mea: quomodo in Ieſu intelligimus eſſe completum, quod de Iacob & de Iſrael ſcriptum eſt? Quod beatum Matthæum non ſolum in hoc teſtimonio,ſed etiam in alio loco feciſſe legimus: Ex Aegypto uocaui filium meum:pro quo Septuaginta tranſtulerunt:Ex Aegypto uocauit filios ſuos:quod utiq; niſi ſequamur Hebraicam ueritatem, ad dominum ſaluatorem non pertinere manifeſtum eſt. Sequitur enim:

Ipſi autem

C Ipſi autem immolabant Baalim. Quod autem de aſſumpto teſtimonio in euangelio minus eſt: ſplendebit & non quaſſabitur, donec ponat ſuper terram iudicium: uidetur mihi accidiſſe primi ſcriptoris errore: qui legens ſuperiorem ſententiam in uerbo iudicij eſſe finitam, putauit inferioris ſententiæ ultimum uerbum eſſe iudicium: & pauca uerba quæ in medio, hoc eſt, inter iudicium & iudicium fuerant, prætermiſit. Rurſumq; quod apud Hebræos legitur: Et in lege eius ſperabunt inſulæ: Matthæus ſenſum potius cꝫ uerba interpretans, pro lege & inſulis nomen poſuit & gentes. Et hoc non ſolum in præſenti loco, ſed ubicunq; de ueteri inſtrumento euangeliſtæ & apoſtoli teſtimonia protulerunt, diligentius obſeruandum eſt: non eos uerba ſecutos eſſe, ſed ſenſum: & ubi Septuaginta ab Hebraico diſcrepant, hebræum ſenſum ſuis expreſſiſſe ſermonibus. Puer igitur dei omnipotentis iuxta diſpenſationem carnis aſſumptæ, qua ad nos mittitur, ſaluator eſt appellatus. Ad quem & in alio loco dicit pater: Magnum tibi eſt uocari puerum meum, ut cõgreges tribus Iacob. Hæc eſt uinea Sorec, quæ interpretatur, electa. Hic eſt filius amantiſſimus, in quo ſibi complacuit anima dei: non quod deus animam habeat, ſed quod in anima, omnis dei monſtretur affectus. Et non mirum, ſi in deo anima nominetur: cum uniuerſa humani corporis membra, ſecundum leges Tropologiæ, & diuerſas intelligentias habere dicatur. Poſuit quoq; ſpiritum ſuum ſuper eum: ſpiritum ſapientiæ & intelligentiæ, ſpiritum conſilij & fortitudinis, ſpiritum ſcientiæ & pietatis, & timoris domini: qui in ſpecie columbæ deſcendit ſuper eum: de quo & Iohannes baptiſta a deo patre audiſſe ſe narrat: Super quem uideris ſpiritum ſanctum deſcendentẽ & manentem ſuper eum, ipſe eſt. Et iudicium gentibus nunciabit: de quo & in pſalmis legimus: Deus iudicium tuum regi da: & iuſticiam tuam filio regis. Qui & ipſe loquitur in euangelio: Non enim pater iudicat quencꝫ, ſed omne iudicium dedit filio. Non contendet: ſicut agnus ductus eſt ad uictimam: non contendet in ſubuerſione audientium. Neq; clamabit: iuxta illud quod Paulus apoſtolus ſcribit: Omnis clamor, & ira, & amaritudo auferatur a uobis. Non clamabit: quia iſrael non fecit iudicium, ſed clamorem. Neq; audiet quiſcꝫ in plateis, ſiue foris uocem eius. Omnis enim gloria filiæ regis abintus: & arcta & anguſta uia eſt, quæ ducit ad uitam. Vnde in plateis uox illius non auditur: in quibus
D confidenter agit ſapientia, latam ſpacioſamq; uiam non ingrediens, ſed arguens atq; condemnans. Vnde & his qui foris erant: non ſua uoce, ſed per parabolas loquebat. Arundinẽ (inquit) quaſſatam non confringet: ſiue (ut Septuaginta tranſtulerunt) calamum fractum non conteret. Calamus fractus qui fuit antea uocalis, & in laudes domini concinebat, appellandus eſt iſrael: qui quoniam impegit in angularẽ lapidem, & cecidit ſuper eum, fractuſq; in illo eſt: propterea dicitur de eo: Increpa domine beſtias calami: & in Ieſu uolumine torrens appellatur cannæ, id eſt, calami: qui aquas habet turbidas, quas elegit Iſrael: puriſſima cõtemnens fluenta Iordanis: Reuerſuſq; mente in Aegyptum, & deſyderans cœnoſam ac paluſtrem regionem, peponeſq; & cepe, & allia, & cucumeres, ollaſq; Aegyptiarum carnium, rectiſſime per Eſaiam appellatur calamus fractus: cui qui inniti uoluerit, pertundetur manus eius. Qui enim poſt aduentum domini ſaluatoris euangelicæ interpretationis ſpiritum derelinquens, in Iudaicæ litteræ morte requieſcit, iſtius cuncta opera uulnerantur. Linum quoq; fumigans non extinguet: populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumi amariſſimi, & qui noxius oculis eſt, tenebroſæq; caliginis inuoluebatur erroribus. Quem non ſolum non reſtinxit & redegit in cinerem: ſed econtrario de parua ſcintilla, & pene moriente, maxima ſuſcitauit incendia: ita ut totus orbis arderet igne domini ſaluatoris, quem uenit mittere ſuper terram: & in omnibus ardere deſyderat. Secundum Tropologiam quid nobis uideret de hoc loco, in commentariolis Matthæi breuiter annotauimus. Iſte autem qui arundinem quaſſatam non confregit, & linum fumigans non extinxit: iudicium quoq; perduxit ad uictoriam, cuius iudicia uera ſunt, iuſtificata in ſemetipſis: ut iuſtificetur in ſermonibus ſuis, & uincat cum iudicatur: & tamdiu lumen prædicationis eius in mundo reſplendeat, nulliuſq; conterat & uincat inſidijs, donec ponat in terra iudiciũ: & impleat illud quod ſcriptũ eſt: Fiat uoluntas tua ſicut in cœlo & in terra. Et in nomine eius gentes ſperabunt: ſiue in lege eius ſperabunt inſulæ. Quõ em̃ inſulæ turbine flatuq;

A flatuq; uentorum, & crebris tempeſtatibus feriuntur quidem: ſed non ſubuertuntur, in exemplum euangelicæ domus: quæ ſupra petram robuſta mole fundata eſt: ita & eccleſiæ quæ ſperant in lege & in nomine domini ſaluatoris, loquuntur per Eſaiam: Ego ciuitas firma, ciuitas quæ non oppugnatur.

Quæſtio Tertia.

QVem ſenſum habeat, quod in euangeliſta Matthæo ſcriptum eſt: Si quis uult uenire poſt me, abneget ſemetipſum. Quæ eſt ſui abnegatio? aut quomodo qui ſequitur ſaluatorem, ſeipſum abnegat? De quo in tertio cõmentariorum eiuſdem Matthæi libro, ita breuiter locutus ſum: Qui deponit ueterem hominem cum operibus ſuis, negat ſeipſum dicens: Viuo autẽ iam non ego: uiuit uero in me Chriſtus: tollitq; crucem ſuam, & mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus eſt, ſequitur dominum crucifixum. Quibus nunc addere poſſumus: poſtq; oſtendit diſcipulis quod oporteret eum ire Hieruſalem, & multa pati a ſacerdotibus & ſcribis, & principibus ſacerdotum & occidi, aſſumens eum Petrus, cœpit increpare & dicere: Abſit a te domine, non erit tibi hoc. Qui conuerſus, dicit Petro: Vade poſt me ſatana, ſcandalum es mihi: quia non ſapis quæ dei ſunt, ſed quæ hominum. Humano quippe timore perterritus, paſſionem domini formidabat. Et quomodo audiens, multa pati & occidi, timebat: ſic audiens, & tertia die reſurget, gaudere debuerat: & triſticiam paſſionis, reſurrectionis gloria mitigare. Vnde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes diſcipulos: ſiue conuocauit turbam cum diſcipulis ſuis, ut Marcus poſuit: aut (iuxta Lucam) dicebat ad cunctos: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum: & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Cuius exhortationis hic ſenſus eſt: Non eſt delicata in deum & ſecura confeſſio. Qui in me credit, debet ſuum ſanguinem fundere. Qui enim perdiderit animam ſuam in præſenti, lucrifaciet eam in futuro. Quotidie credens in Chriſtum, tollit crucẽ ſuam: & negat ſeipſum. Qui impudicus fuit, uerſus ad caſtitatem, temperantia luxuriam negat. Qui formidoloſus & timidus, aſſumpto robore fortitudinis, priorem ſe eſſe neſcit. Iniquus ſi ſequatur iuſticiam, negat iniquitatẽ. Stultus
B ſi Chriſtum confiteatur dei uirtutem & dei ſapientiam, negat ſtulticiam. Quod ſcientes: non ſolum perſecutionis tempore, & neceſſitate martyrij, ſed in omni cõuerſatione, opere, cogitatione, ſermone negemus noſmetipſos quod ante fuimus: & confiteamur eos qui in Chriſto renati ſumus. Idcirco enim dominus crucifixus eſt: ut & nos qui credimus in eum, & peccato mortui ſumus, crucifigamur cum ipſo: dicamuſq; quod apoſtolus Paulus docuit: Cum Chriſto crucifixus ſum. Et, mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. Qui cum Chriſto crucifixus eſt, ſpoliet principatus & poteſtates, & triumphet eas in ligno. Vnde & in euangelio ſecundum Matthæum, in typum eorũ qui in domino crediturí erant, & ſe cum illo crucifixuri, Simon Cyrenæus portat crucem eius: quam (iuxta alios euangeliſtas) prior ipſe portauit.

Quæſtio Quarta.

QVid uult ſignificare, quod in eodem Matthæo ſcriptum eſt: Væ pregnantibus & nutrientib⁹ in illis diebus: Et, orate ne fiat fuga ueſtra hyeme uel ſabbato. Quod ex ſuperioribus pendere manifeſtũ eſt. Cum em euangeliũ Chriſti cunctis gentibus fuerit prædicatũ, & uenerit cõſummatio: uiderintq; abominationẽ deſolatiõis, quæ dicta eſt a Daniele ꝓpheta, ſtantẽ in loco ſancto: Tunc præcipit his qui in Iudæa ſunt, ut fugiant ad montes: & qui in tecto, ne deſcendant tollere aliquid de domo ſua: & qui in agro, ne reuertant auferre tunicã ſuã. De quib⁹ in cõmẽtarijs eiuſdẽ Matthæi plenius dixim⁹. Statimq; cõiungit: Væ pregnantibus & nutriẽtibus in illis diebus. In quibus diebus? quãdo abominatio deſolationis ſteterit in loco ſancto. Quod quidẽ iuxta litterã de aduẽtu antichriſti prædicari, nulli dubiũ eſt: quando perſecutionis magnitudo cõpellit fugere, & graues uteri paruuliq; lactentes fugam retardant. Licet quidam Titi & Veſpaſiani aduerſus iudæos & præcipue Hieruſalem obſidionem pugnamq; ſignificari uelint. Hyemem quoq; & ſabbatum, ſic interpretantur, ne eo tempore fugere compellantur: quando duritia frigoris in agris, & in deſertis locis, fugientes latere non patitur: & obſeruatio ſabbati: aut præuaricatores facit, ſi fugiant: aut hoſtium gladijs ſubiacere, ſi ſabbati ocium & præcepta ſeruauerint. Nos autem audientes dominum ſaluatorem: ut qui in Iudæa ſunt, ad montana confugiant: ipſi quoq; oculos leuamus ad montes: de quibus

ſcriptum eſt:

C ſcriptū eſt:Leuaui oculos meos in montes,unde ueniet auxiliū mihi:Et in alio loco:Fundamẽ-
ta eius in montibus ſanctis:Et,mõtes in circuitu eius: & dñs in circuitu populi ſui: Et,nõ poteſt
latere ciuitas ſuper montem poſita:& diſcalciemus nos pelle litteræ, nudiſq; pedibus cũ Moyſe
aſcendẽtes montem Sina,dicamus: Tranſiens uidebo uiſionẽ hanc magnam:ut poſſimus intel
ligere pregnãtes animas,quæ de ſemine doctrinarũ & ſermonis dei, initia fidei conceperunt,&
dicũt cũ Eſaia:A timore tuo dñe cõcepim⁹ & parturiuimus & peperim⁹ ſpiritũ ſalutis tuæ,quẽ
feciſti ſuper terrã.Sicuti em̃ ſemina paulatim formant᷑ in uteris:& tãdiu non reputatur homo,
donec elementa confuſa,ſuas imagines mẽbraq; ſuſcipiant:ita ſenſus ratione conceptus, niſi in
opera proruperit,adhuc in uentre retinetur:& cito abortio perit,cum uiderit abominationẽ de-
ſolationis ſtantem in eccleſia,& ſatanam tranſſigurari in angelum lucis. De iſtiuſmodi fœtibus
Paulus loquitur,dicens:Filioli mei,quos iterum parturio,donec Chriſtus formet᷑ in uobis. Has
ego reor iuxta myſticos intellectus eſſe mulieres:de quibus idem Apoſtolus ſcribit: Mulier ſe-
ducta in trãſgreſſione facta eſt. Saluabitur autem per filiorum generationẽ, ſi permanſerint in
fide & charitate & ſanctitate cũ pudicitia.Quæ ſi de ſermone diuino aliquãdo generarit:neceſ-
ſe eſt,quæ generata ſunt creſcere:& primũ accipere lac infantiæ,donec perueniat ad ſolidũ cibũ,
& ad maturã ætatẽ plenitudinis Chriſti. Omnis em̃ qui lacte alitur,imperitus eſt in ratione iu-
ſticiæ.Paruulus em̃ eſt. Hæ igitur animæ quæ necdũ pepererũt, ſiue quæ necdũ potuerũt quæ
generata ſunt alere:cum uiderint ſermonẽ hæreticũ ſtantẽ in eccleſia, cito ſcãdaliçant᷑ & pereũt:
& in tempeſtate atq; pſecutionibus,pmanere nõ poſſunt, præſertim ſi ocium habuerint bono-
rũ operum,& nõ ambulauerint in uia quæ Chriſtus eſt.De hac abominatione hæreticæ peruer-
ſæq; doctrinæ,dicebat Apoſtolus,quod homo iniquitatis & aduerſarius eleuet ſe contra omne
quod dicit᷑ deus & religio,ita ut audeat ſtare in tẽplo dei,& oſtẽdere ſe quod ipſe ſit tanq; deus:
cuius aduẽtus ſcd'm operationẽ ſatanæ & ea quæ concepta ſunt facit perire abortio: & quæ ſunt
nata,ad pueritiã & ad perfectã ætatem peruenire nõ poſſe. Quãobrem orãdus eſt dñs:ne in ex-
D ordio fidei & creſcentis ætatis oriatur hyems:de qua ſcriptũ eſt: Hyems trãſijt, imber abijt ſibi:
ne ocio torpeamus:ſed imminẽte naufragio, ſuſcitemus dormientem dominum atq; dicamus:
Præceptor ſalua nos,perimus.

Quæſtio Quinta.

QVid ſibi uelit,quod ſcriptũ eſt in euãgelio ſcd'm Lucã:Et nõ receperũt eũ:qm̃ facies ei⁹
erat obfirmata uadens in Hieruſalẽ. Feſtinans dñs pergere in Hieruſalẽ:ut comple-
rentur dies aſſumptionis eius,& paſca celebraret:de quo dixerat:Deſyderio deſydera-
ui hoc paſca comedere uobiſcũ anteqũ patiar:& bibere calicẽ,de q̃ ait:Calicẽ quẽ de-
dit mihi pater, non bibã illũ? omnẽq; doctrinã ſuam patibulo roboraret: iuxta illud quod ſcri-
ptũ eſt: Cũ exaltatus fuero a terra,omnia trahã ad meipſum: obfirmauit faciẽ ſuã, ut iret Hie-
ruſalem.Obfirmatione em̃ & fortitudine opus eſt ad paſſionẽ ſponte properãti. Vnde & Eçe-
chieli cui dixerat deus:Fili hominis in medio ſcorpionum tu habitas:& ne timeas eos: obfirma
(inquit)faciem tuã,& dedi faciẽ tuam æneam,& frontem tuam ferream:ut ſi forſitan ſurrexiſſet
contra eum malleus uniuerſæ terræ,quaſi incus duriſſima reſiſteret: malleumq; contereret,de
quo ſcriptum eſt:Quomodo confractus eſt & cõtritus eſt malleus uniuerſæ terræ? Et miſit nun
cios,id eſt angelos ante faciem ſuam.Iuſtum em̃ erat ut dei filio angeli miniſtrarẽt. Siue ange-
los apoſtolos uocat:quia & Iohannes præcurſor dñi,angelus appellatus eſt.Cũq; ingreſſi eſſent
uicum Samariæ,ut præpararent ei:nõ ſuſceperũt illum:quia facies eius erat uadens in Hieruſa-
lem.Hoſtili inter ſe Samaritani atq; Iudæi diſcordant odio:& cum omnes oderint gentes,pro-
prio contra ſe furore bacchantur:dum utriq; de legis poſſeſſione contendunt:& intantũ ſe mu-
tuo perſequuntur:ut poſtq̃ Iudæi de Babylonia ſunt reuerſi,ædificationem templi Samaritani
ſemper impedierint. Cũq; uellent & ipſi cum eis ædificare templum: reſponderunt Iudæi,
Non licet nobis & uobis ædificare domum domini.Deniq; pro ſumma iniuria phariſæi ex-
probrabãt dño:Nõne dæmoniũ habes,& Samaritanus es? Et in parabola de Hieruſalem deſcẽ
dẽtis Hiericho, Samaritan⁹ ponit᷑ pro ſigno atq; miraculo,qd'malus bñ fecerit:& ad puteũ Sa
maritanæ ſcriptũ eſt.Nõ em̃ coutunt᷑ Samaritani Iudæis. Videtes ergo ſamaritæ dñm Hier'm
pgere,id ẽ ad hoſtes ſuos,q̃d audierãt a diſcipulis ei⁹ q ad parãdũ hoſpitiũ uenerãt,Iudæũ eſſe
cognoſcunt:

A cognoſcunt:& quaſi Iudæum atq; alienum, & eum qui ad inimicos pergeret, ſuſcipere noluerunt. Quãq; & alia nobis ſubñciatur intelligentia, quod uoluntatis dñi fuerit, non ſuſcipi a Samaritis, quia feſtinabat ire Hieruſalem: ibiq; pati, & ſanguinem fundere: ne occupatus ſuſceptione Samaritica, & doctrina gentis illius, paſſionis differret diem, ad quam uenerat ſuſtinendam. Vnde dicit & in alio loco, Non ueni, niſi ad oues perditas domus Iſrael: & apoſtolis præcepit: Ciuitates Samaritanorum non intrabitis, uolens tollere omnem occaſionem perſecutionis Iudaicæ: ne poſtea dicerent, crucifiximus eum, quia ſe inimicis noſtris & hoſtibus iunxerat. Facies igitur eius erat pergentis Hieruſalem. Et idcirco iuxta aliam intelligentiam, nõ receperunt eum Samaritæ: quia feſtinabat ingredi Hieruſalem. Vt autem eum non reciperẽt, fuit dominicæ uoluntatis. Denicq; apoſtoli in lege uerſati, in qua tantum iuſticiam nouerant, oculum pro oculo, dentem pro dente, ulciſci nituntur iniuriam: & imitari Eliam, ad cuius uocem duos pentecontarchos militum ignis abſumpſerat: dicuntq; ad dñm: Vis, dicimus, ut ignis deſcendat de cœlo, & conſumat eos? Pulchre uis (inquiunt) dicimus. Nam & Elias dixerat: Si homo dei ſum, ignis deſcẽdat de cœlo ſup uos. Ergo ut apoſtolorũ ſermo efficientiã habeat, uolũtatis eſt dñi. Niſi eñ ille iuſſerit: fruſtra dicunt apoſtoli, ut ignis deſcendat ſuper eos: & quodãmodo uerbis alñs hoc loquuntur. Si ad ſerui Eliæ iniuriam ignis deſcendit de cœlo, & non Samaritas, ſed Iudæos conſumpſit incendium: quanto magis ad cõtemptum filñ dei, in impios Samaritas debet flamma ſæuire? E regione dominus, qui non ad iudicandum uenerat, ſed ad ſaluandum, non in poteſtate, ſed in humilitate: non in patris gloria, ſed in hominis uilitate, increpat eos: quod non meminerint doctrinæ ſuæ, & bonitatis euãgelicæ, in qua dixerat: Qui te percuſſerit in maxillam, præbe ei & alteram: Et, diligite inimicos ueſtros.

Quæſtio ſexta.

ALteram de euãgelio Lucæ quæſtiunculam propoſuiſti: quis ſit uillicus iniquitatis, qui domini uoce laudatus eſt. Cuius cũ uellem ſcire rationem, & de quo fonte proceſſerit, reuolui uolumen euangelicum: & inter cætera repperi, quod appropinquãtibus ſaluatori publicanis & peccatoribus ut audirẽt eũ, murmurabant phariſæi & ſcribæ, dicentes: Quare iſte peccatores ſuſcipit, & comedit cum eis? Qui locutus eſt eis parabolam centum ouium, &
B unius perditæ: quæ inuenta, paſtoris humeris reportata eſt. Et cur eſſet propoſita: ſtatim intulit: Dico uobis, ſic erit gaudium in cœlo ſuper uno peccatore pœnitentiam agente, magis q̃ ſuper nonagintanouem iuſtis, qui non habent opus pœnitentia. Aliam quoq; parabolam decẽ drachmarum uniuſq; perditæ & repertæ cum propoſuiſſet, ſimili eam fine compleuit. Sic dico uobis, gaudium erit coram angelis dei ſuper uno peccatore pœnitentiam agente. Tertiã quoq; parabolam propoſuit, hominis habentis duos filios, & diuidentis inter eos ſubſtantiam. Cũq; minor facultatibus perditis egere cœpiſſet, & comedere ſiliquas, porcorum cibũ, reuerſus ad patrem, ſuſceptus ab eo eſt. Frater quoq; inuidens ſenior, patris uoce correptus eſt, quod lætari debuerit & gaudere, quia frater eius mortuus fuerat & reuixit, perditus erat & inuẽtus eſt. Has treis parabolas contra phariſæos & ſcribas locutus eſt, qui nolebant recipere pœnitentiam peccatorum, & publicanorum ſalutem. Dicebat autem (inquit) & ad diſcipulos ſuos: haud dubiũ, quin parabolã, ſicut prius ad ſcribas & phariſæos: qua parabola ad clæmentiam diſcipulos hortaret, & alñs diceret uerbis. Dimittite, & dimittetur uobis: ut in oratione dominica libera fronte poſcatis. Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quæ eſt ergo parabola ad clæmentiam diſcipulos cohortantis? Homo quidam erat diues, qui habebat uillicum ſiue diſpenſatorẽ: hoc eñ οἰκονόμος ſignificat. Villicus autem proprie uillæ gubernator eſt: unde & a uilla uillicus nomen accepit. οἰκονόμος autẽ tam pecuniæ, q̃ frugum & omnium quæ dominus poſſidet diſpenſator eſt. Vnde & οἰκονομικὸς Xenophontis pulcherrimus liber eſt, qui nõ gubernationem uillæ, ſed diſpenſationem uniuerſæ domus (Tullio interpretante) ſignificat. Iſte igitur diſpenſator accuſatus eſt ad dominum ſuum, quod diſſiparet ſubſtantiam eius. Quo uocato dixit: qd hoc audio de te? Redde rationẽ diſpenſationis tuæ, neq; eñ ultra, mea poteris diſpenſare. Qui dixit intra ſemetipſum. Quid faciam, quia dñs meus aufert a me diſpenſationẽ? Fodere non ualeo, mendicare erubeſco. Scio quid faciam, ut quando ſublata mihi fuerit diſpen

C satio,ſuſcipiant me in domos ſuas. Vocauit itaq; ſingulos debitores domini ſui,& dixit primo: Quantum debes domino meo? Qui dixit ei,centum batos olei. Ait illi: Tolle cautionem tuam, & ſedens cito,ſcribe quinquaginta. Deinde ad alium locutus eſt: Tu autem quantum debes? At ille reſpondit:centum coros tritici. Dixitq; ei: Tolle cautionem tuam,& ſcribe octoginta. Et laudauit dominus uillicum,ſiue diſpenſatorem iniquitatis,quod prudenter fecerit: quia filij ſæculi huius prudentiores ſunt filijs lucis in generatione ſua. Et ego dico uobis,facite uobis amicos de iniquo mammona:ut quando defeceritis,recipiant uos in æterna tabernacula. Qui fidelis eſt in paruo,& in multis fidelis eſt. Qui in minimo iniquus eſt,& in multis iniquus erit. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis:quod uerum eſt quis credet uobis? Et ſi in alieno fideles non fuiſtis,quod ueſtrum eſt quis dabit uobis? Nemo ſeruus poteſt duobus dominis ſeruire. Aut ẽ unum habebit odio,& alterum diliget:aut unum audiet,& alterum cõtemnet. Nõ poteſtis deo ſeruire & mammonæ. Audiebant autẽ hæc omnia phariſæi qui erant auari, & ſubſannabant illum. Totum parabolæ huius textum poſui,ut non nobis intelligentiam aliunde quæramus,& in parabola certas nitamur inuenire perſonas,ſed interpretemur eam quaſi parabolam: hoc eſt ſimilitudinem,quæ ab eo uocatur,quod alteri παραβάλλεται,hoc eſt aſſimilatur: & quaſi umbra præuium ueritatis eſt. Si ergo diſpenſator iniqui mammonæ, domini uoce laudatur, quod de re iniqua ſibi iuſticiam præpararit:& paſſus diſpendia dominus,laudat diſpenſatoris prudentiam,quod aduerſus dominum quidem fraudulenter,ſed pro ſe prudenter egerit:quanto magis Chriſtus,qui nullum damnum ſuſtinere poteſt,& pronus eſt ad clæmẽtiam, laudabit diſcipulos ſuos,ſi in eos qui crediturí ſibi ſunt,miſericordes fuerint? Deniq; poſt parabolã intulit. Et ego uobis dico,facite uobis amicos de iniquo mammona. Mammona autem, non Hebræorum, ſed Syrorum lingua,diuitiæ nuncupãtur, quod de iniquitate collectæ ſint. Si ergo
D iniquitas bene diſpenſata uertitur in iuſticiam:quãtomagis ſermo diuinus,in quo nulla eſt iniquitas,qui & apoſtolis creditus eſt,ſi bene fuerit diſpenſatus,diſpenſatores ſuos leuabit in cœlum? Quãobrẽ ſequitur. Qui fidelis eſt in minimo,hoc eſt in carnalibus:& in multis fidelis erit, hoc eſt,in ſpiritualibus. Qui autem in paruo iniquus eſt,ut nõ det fratribus ad utendum,quod a deo ꝓ oĩbus eſt creatũ: iſte & in ſpirituali pecunia diuidẽda iniquus erit: ut nõ ꝓ neceſſitate, ſed pro perſonis doctrinam domini diuidat. Si autem,inquit,carnales diuitias quæ labũtur, nõ bene diſpẽſatis,ueras æternaſq; diuitias doctrinæ dei, quis credet uobis? Et ſi in his quæ aliena ſunt(alienum autem eſt a nobis omne quod ſæculi eſt)infideles fuiſtis,ea quæ ueſtra ſunt,& proprie deputata homini,quis uobis credere poterit? Vnde corripit auariciam,& dicit eũ qui amat pecuniam,deum amare non poſſe. Igitur & apoſtolis ſi uelint amare deum,pecunias eſſe cõtemnendas. Vnde ſcribæ & phariſæi qui erant auari,aduerſum ſe dictam intelligentes parabolam, ſubſannabant eum:carnalia ut certa & præſentia,ſpiritalibus ac futuris,& quaſi incertis præponentes. Theophilus Antiochenæ eccleſiæ ſeptimus poſt Petrum apoſtolũ epiſcopus,qui quatuor euangeliſtarum in unum opus dicta compingens,ingenij ſui nobis monumenta dimiſit: hæc ſuper hac parabola in ſuis commentarijs eſt locutus. Diues qui habebat uillicũ,ſiue diſpenſatorẽ,deus oĩpotẽs eſt:quo nihil eſt ditius. Huius diſpẽſator eſt Paulus,qui ad pedes Gamalielis ſacras litteras didicit,& legẽ dei ſuſceperat diſpenſandã. Qui cũ cœpiſſet credentes in Chriſto perſequi,ligare,occidere,& omnem domini ſui diſſipare ſubſtantiam, correptus a domino eſt:Saule,ſaule,quid me perſequeris? Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare. Dixitq; in corde ſuo:Quid faciã? Quia q magiſter fui & uillicus, cogor eſſe diſcipulus & operarius. Fodere non ualeo. Omnia eĩm mandata legis quæ terræ incubabant,cerno deſtructa:& legem atq; prophetas uſq; ad Iohannem baptiſtam eſſe finitos. Mendicare erubeſco:ut qui doctor fuerã Iudæorum,cogar a gentibus & a diſcipulo Anania,ſalutis ac fidei mendicare doctrinam. Faciam igit' quod mihi utile eſſe intelligo: ut poſtq; proiectus fuero de uillicatione mea:recipiant me Chriſtiani in domos ſuas. Cœpitq; eos qui prius uerſabãtur in lege, & ſic in Chriſtum crediderant, ne arbitrarent' ſe in lege iuſtificandos, docere legem abolitã,prophetas præteriſſe:& quæ antea pro lucro fuerant,reputare in ſtercora. Vocauit itaq; duos de pluribus debitoribus. Primum qui debebat centum batos olei:eos uidelicet qui fuerant ex gentibus cõgregati, & magna

indigebãt

A indigebant misericordia dei: & de centenario numero (qui plenus est atq; perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui proprie pœnitentium est, iuxta iubileum: & illam in euangelio parabolam: in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarij dimittuntur. Secundum autē uocauit populum Iudæorum, qui tritico mandatorum dei nutritus erat, & debebat ei centenariū numerum, & coegit, ut de centum octoginta faceret: id est crederet in domini resurrectione, quæ octauæ diei numero continet, & de octo cōpletur decadibus: ut de sabbato legis trāsiret ad primam sabbati. Ob hāc causam a domino prædicatur, quod bene fecerit: & pro salute sua in euāgelij clæmentiam de legis austeritate mutatus sit. Quod si quæsieris, quare uocetur uillicus iniquitatis, in lege quæ dei est, iniquus erat uillicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene diuidebat: credens in patrem, sed filium persequens: habens deum omnipotentem, sed spiritū sanctum negans. Prudentior itaq; fuit Paulus apostolus in transgressione legis filijs quondam lucis, qui in legis obseruatione uersati, Christum qui dei patris uerum lumen est, perdiderūt. Ambrosius Mediolanensis episcopus, quid de hoc loco senserit: in commentarijs eius legere poteris. Origenis & Didymi in hāc parabolā explanationem inuenire non potui: & utrum abolita sit temporum uetustate: an ipsi non scripserint: incertum habeo. Mihi iuxta priorem interpretationem hoc uidetur, quod de iniquo mammona debeamus nobis amicos facere, non quoslibet pauperes, sed eos qui nos possint recipere in domos suas, & in æterna tabernacula: ut cū eis parua præbuerimus, recipiamus ab illis magna: & dantes aliena, nostra suscipiamus: & seminemus in benedictione, ut metamus benedictionem. Qui em̄ parce seminauerit, parce & metet.

Quæstio septima.

B QVo sensu accipiendum sit, quod in epistola legimus ad Romanos: Vix em̄ pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Duæ hæreses ex occasione huius testimonij, quod nō intelligunt, diuerso quidem errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion enim qui iustum deum & creatorem legis facit & prophetarū, bonum autem euangeliorum & apostolorum, cuius uult esse filium Christum, duos introducit deos: alterum iustum, & alterum bonum. Et pro iusto asserit, uel nullos, uel paucos oppetisse mortem. Pro bono autem, id est Christo, innumerabiles martyres extitisse. Porro Arrius, iustū ad Christum refert: de quo dictum est: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiā tuam filio regis: Et ipse de se in euangelio: Non enim pater iudicat quenq̄, sed omne iudicium dedit filio: Et, ego sicut audio, sic iudico. Bonum autem deum patrem, de quo ipse filius confitetur: Quid me dicis bonū? Nemo est bonus, nisi unus deus pater. Cūq; hucusq; blasphemiæ suæ deuios calles potuerit inuenire, in cōsequentibus impingit & corruit. Quomodo em̄ pro patre quis audet mori, & pro filio uix moritur, cum propter nomē Christi, tantus martyrum sanguis effusus sit? Qui igitur simpliciter hunc exponit locum, hoc potest dicere: quod in ueteri lege, in qua iusticia est, uix pauci inuenti sunt, qui suum fuderint sanguinem: In nouo autem instrumento, in quo bonitas est atq; clæmentia, innumerabiles extiterunt martyres. Sed ex eo quod posuit, forsitan quis etiam audeat mori, & pendulo gradu sententiam temperauit, inueniri posse nōnullos qui audeant mori pro euangelio, ostendit non sic accipiendum, sed ex superioribus & inferioribus sensum loci huius debere tractari. Dicens em̄ Paulus se gloriari in tribulationibus, quia tribulatio patientiā operat, patientia aūt ꝓbationē: ꝓbatio uero spem: spes aūt nō cōfundit: quæ ex eo certam habeat promissionē, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritū sanctū qui datus est nobis, secundum illud quod deus dixerat per prophetā: Effundam de spiritu meo super omnem carnem: miratur bonitatem Christi, quod pro impijs & infirmis & peccatoribus mori uoluerit, & mori oportuno tempore: de quo ipse dicit: Tempore oportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Et rursum: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis: Quando omnes peccauerunt, simul inutiles facti sunt, non fuit qui faceret bonum, nō fuit usq; ad unum. Incredibilis ergo bonitas & clæmentia inaudita, mori pro impijs. Vix enim pro iusto aliquem & bono, suum sanguinem fundere, metu mortis cuncta terrente. Nam inueniri interdū potest, ut aliquis pro re iusta & bona audeat mori. Charitas aūt dei, quam habuit in nobis,

C hinc maxime comprobatur, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: & sublata est de terra uita eius, & pro iniquitatibus populi ductus est ad mortem, & portauit peccata nostra, & tradita est in mortem anima illius, & cum iniquis deputatus est: ut nos impios & infirmos & peccatores, pios & robustos & iustos faceret. Nonnulli ita interpretantur. Si ille pro nobis impijs mortuus est & peccatoribus, quantomagis nos absq; dubitatione, pro iusto & bono Christo debemus occumbere? Iustum autem & bonum non putemus esse diuersum, nec aliquam proprie significare personam, sed absolute iustam rem & bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inueniri potest, qui suum sanguinem fundat.

Quæstio octaua.

QVid sibi uelit quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta, peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam. Ponamus totum testimonium: & singula Christi auxilio differentes, quid nobis uideatur, simpliciter indicemus: non præiudicantes tuo sensui, quid uelis intelligere, sed nostrã sententiam breuiter explicantes. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Occasione aũt accepta, peccatũ per mandatũ operatum est in me omnem cõcupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem uiuebam aliquando sine lege: sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mãdatum quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Sed ut peccatum appareat peccatum, per bonũ mihi operatum est mortem: ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus eñ, quia lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod eñ operor, ignoro. Non
D eñ quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quia bona est. Nunc autem iam non ego operor illud: sed quod habitat in me peccatũ. Scio eñ quod non habitat in me: hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonũ, nõ inuenio. Non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autẽ quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitẽ legem uolenti mihi facere bonum: quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mẽtis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia deo, per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat uenena mortifera: licet his mali homines abutantur ad mortem: & uel se interficiant, uel insidientur inimicis: sic lex data est, ut peccatorum uenena monstret: & hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improuidus, & per præcipitia labebatur: freno legis retineat, & compositis doceat incedere gressibus: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate litteræ, id est, uiuamus sub præcepto, qui prius in modum brutorum animaliũ dicebamus: Manducemus & bibamus, cras eñ moriemur. Quod si subintrante lege (quæ docet quid facere, & prohibet quid non facere debeamus) uitio nostro & incontinentia feramur contra scita legalia: uidetur lex causa esse peccati: quæ dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflammare cognoscitur. Sæcularis apud Græcos sententia est. Quicquid licet, minus desyderatur. Ergo econtrario quicqd non licet: fomentũ accipit desyderij. Vnde & Tullius de parricidarum supplicijs apud Athenienses Solonẽ scripsisse negat, ne nõ tam prohibere, q̃ cõmonere uideretur. Igitur lex apud contẽptores & legum præcepta calcantes, uidetur esse occasio delictorum: dũ prohibendo quod non uult fieri, ligat eos uinculis mandatorum: qui prius absq; lege peccantes, non tenebantur criminibus. Hæc diximus: legem quæ per Moysen data est, intelligentes. Verum quia in cõsequentibus scriptum est: Lex dei, & lex carnis atq; membrorum, quæ pugnat aduersus legem mẽtis nostræ: & captiuos nos ducit in lege peccati: simulq; quatuor leges contra se dimicantes in uno loco scriptas

A to ſcriptas eſſe cognoſco: non abs re arbitror, ſi requiram quot genera legis in ſcripturis ſanctis eſſe memorentur. Dicitur lex, quæ per Moyſen data eſt, ſecundum illud quod ſcriptū eſt ad Galatas: Quotquot enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea. Et rurſum in eadē epiſtola. Lex ꝓpter præuaricationes poſita eſt, donec ueniret ſemen cui repromiſſum eſt, diſpoſita per angelos in manu mediatoris. Et iterū. Itaq; lex pædagogus noſter fuit in Chriſto: ut ex fide iuſtificemur. Poſtq; autem uenit fides, nequaq; ultra ſub pædagogo ſumus. Omnes enim filij dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hiſtoria quoq; quæ præcepta non cōtinet, ſed qd factū ſit, refert, ab apoſtolo lex appellat. Dicite mihi, inquit, q ſub lege uultis eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim: quia Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & alterum de libera. Sed qui ex ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem. Sed & pſalmi lex appellantur: ut compleretur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerunt me gratis. Eſaiæ quoq; prophetiam, legem apoſtolus uocat. In lege ſcriptum eſt: quoniam in alijs linguis, & alijs labijs loquar populo huic: & nec ſic me exaudient, dicit dominus: quod iuxta Hebraicum & Aquilam in Eſaia ſcriptum repperi. Appellatur etiam lex, myſtica ſcripturarum intelligentia. Scimus quia lex ſpiritalis eſt. Et extra hæc omnia, naturalem legem ſcriptam in cordibus noſtris, idem Apoſtolus docet. Cum eī gentes quæ legem nō habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt: iſti legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex: qui indicant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium perhibente illis conſcientia. Iſta lex, quæ in corde ſcribitur, omnes continet nationes: & nullus hominum eſt, qui hanc legem neſciat. Vnde omnis mundus ſub peccato, & uniuerſi homines præuaricatores legis ſunt: & idcirco iuſtum iudiciū dei eſt, ſcribentis in corde humani generis: Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Quis enim ignoret homicidium, adulterium, furtum, & omnem concupiſcentiam eſſe malum: ex eo quod ſibi ea nolit fieri? Si enim mala eſſe neſciret, nequaq; doleret ſibi eſſe illata. Per hanc na-

B turalem legem, & Cain cognouit peccatum ſuum, dicēs: Maior eſt cauſa mea, q̄ ut dimittar. Et Adam & Eua cognouerunt peccatum ſuum, & propterea abſconditi ſunt ſub ligno uitæ. Pharao quoq; anteqū lex daretur per Moyſen, ſtimulatus lege naturæ, ſua crimina confitetur, & dicit: Dñs iuſtus, ego autē & populus meus impij. Hanc legem neſcit pueritia, ignorat infantia, & peccans abſq; mādato, non tenetur lege peccati. Maledicit patri & matri, & parentes uerberat: & quia necdum accepit legem ſapientiæ, mortuum eſt in eo peccatum. Cum aūt mandatum uenerit: hoc eſt tempus intelligentiæ appetentis bona, & uitantis mala: tunc incipit peccatum reuiſcere: & ille mori, reuſq; eſſe peccati. Atq; ita fit, ut tempus intelligentiæ quo dei mādata cognoſcimus: ut perueniamus ad uitam, operetur in nobis mortem: ſi agamus negligētius, & occaſio ſapientiæ ſeducat nos atq; ſupplantet, & ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum ſit (Lex enim intelligentiæ, ſancta & iuſta & bona eſt) ſed per intelligentiam peccatorū atq; uirtutum mihi peccatum naſcitur, quod priuſq̄ intelligerem, peccatum eſſe nō noueram. Atq; ita factum eſt: ut quod mihi pro bono datum eſt: meo uitio mutetur in malum: & ut hyperbolice dicam, nouoq; uerbo utar ad explicandum ſenſum meum: peccatum quod priuſq̄ haberem intelligentiam, abſq; peccato erat, per præuaricationem mandati incipiat mihi eſſe peccātius peccatum. Prius quæramus quæ ſit iſta concupiſcentia, de qua lex dicit: Non concupiſces. Alij putant illud eſſe mandatū, quod in decalogo ſcriptum eſt: Non concupiſces rem proximi tui. Nos autem per concupiſcentiam omnes perturbationes animæ ſignificatas putamus, quibus mœremus & gaudemus, timemus & cōcupiſcimus. Et hoc apoſtolus uas electionis: cuius corpus templum erat ſpiritus ſancti, & qui dicebat: An experimētum quæritis eius qui in me loquit̄ Chriſtus? Et in alio loco: Chriſtus nos redemit: Et iterum: Viuo autem iam nō ego, uiuit uero in me Chriſtus: non de ſe loquitur: ſed de eo, qui uult poſt peccata agere pœnitentiam: & ſub perſona ſua, fragilitatem deſcribit conditionis humanæ: quæ duorum hominum, interioris & exterioris pugnantiū inter ſe bella perpetit̄. Interior homo cōſentit, & ſcriptæ & naturali legi, quod bona ſit, & ſancta & iuſta, & ſpiritalis. Exterior, ego (inquit) carnalis ſum: uenundatus ſub peccato.

C Quod enim operor neſcio,& non quod uolo hoc ago, ſed quod odi. Si autem exterior facit quod non uult,& operatur quod odit,oſtendit bonum eſſe mandatum,& non ſe operari quod eſt malum,ſed habitans in ſua carne peccatum:hoc eſt uitia corporis, & deſyderia uoluptatis, quæ propter poſteros & ſobolem inſita eſt humanis corporibus:& ſi fines fuerit egreſſa, uertitur in peccatū.Se unuſquiſq; conſyderet,& accuſator ſui,tractet incentiua uitiorum: quomodo & in ſermone & in cogitatione,& in calore corporis ſæpe loquatur & cogitet & patiatur, quod non uult:nolo dicere faciat, ne ſanctos uiros uidear accuſare: de quibus ſcriptū eſt:Erat ille homo uerus & immaculatus,iuſtus dei cultor,recedens ab oīni opere malo.Et de Zacharia,& Heliſabet.Erant iuſti ambo in conſpectu dei: ambulantes in omnibus mandatis & iuſtificationibus domini abſq; querela.Et præceptum eſt apoſtolis:Eſtote perfecti,ſicut pater ueſter cœleſtis perfectus eſt. Nunq; autem hoc apoſtolis imperaret, niſi ſciret hominem poſſe eſſe perfectum.Niſi forte hoc dicamus,quod recedens ab omni malo,emendationē ſignificet, & de erroribus pueritiæ, & de uitijs laſciuientis ætatis,tranſitum ad correctionem atq; uirtutes:iuſticiam quoq; quæ in Zacharia & Heliſabet prædicatur,foris eſſe: concupiſcentiam uero quæ nūc habitare in membris noſtris dicitur,uerſari intrinſecus.Sed & apoſtolis non pueris præcipitur,uerum iam ætatis robuſtæ:ut aſſumant perfectionem,quam & nos confitemur in ætate eſſe perfecta.Nec hæc dicentes adulamur uitijs,ſed authoritatem ſequimur ſcripturarum, quod nullus homo ſit abſq; peccato, ſed concluſit deus oēs ſub peccato:ut omnium miſereatur:abſq; eo ſolo,qui peccatum non fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius. Vnde & per Solomonem dicitur, quod ſerpentis ueſtigia non inueniantur in petra.Et ipſe de ſe dominus:Ecce(inquit)uenit princeps mundi huius:& nihil in me inuenit,id eſt,ſui operis,ſuiq; ueſtigij.Ob hanc cauſam iubetur nobis,ne exprobremus homini reuertenti a peccatis ſuis,& ne abominemur Aegyptiū:qa & ipſi quondā in Aegypto fuimus:& de luto ac lateribus Pharaoni ciuitates extruximus,& quia captiui ducti ſumus in Babylonem lege peccati:quod in membris noſtris morabatur. Cūq; uideret
D extrema deſperatio,imo aperta cōfeſſio,omnem hominem diaboli laqueis irretiri:conuerſus in ſe Apoſtolus, imo homo ſub cuius perſona Apoſtolus loquitur:agit gratias ſaluatori, quod redemptus ſit ſanguine eius,& ſordes in baptiſmo depoſuerit,& nouum Chriſti aſſumpſerit ueſtimentum:& mortuo ueteri homine,natus ſit homo nouus, qui dicat: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago deo per Ieſum Chriſtum dominū noſtrū, qui me de corpore mortis liberauit. Quod ſi cui non uidetur ſub perſona ſua hoc apoſtolus de alijs dicere:exponat,quomodo Daniel,quem iuſtum fuiſſe nouimus,quaſi de ſe dicat, cum pro alijs deprecatur: Peccauimus,inique fecimus, iniuſte geſſimus,impie egimus,& receſſimus ac declinauimus a mandatis & iudicijs tuis, & nō audiuimus ſeruos tuos prophetas: qui locuti ſunt in nomine tuo ad reges noſtros & principes & patres,& ad omnem populum terræ: Tibi domine iuſticia:nobis autem confuſio. Illud quoq; quod in triceſimo primo pſalmo dicitur: Peccatū meum cognitum tibi feci,& iniquitatem meam non abſcondi:Dixi cōfitebor aduerſum me iniuſticiam meam domino,& tu remiſiſti impietatē peccati mei:Pro hac orabit ad te omnis ſanctus in tempore oportuno,non Dauid & iuſto uiro: &(ut ſimpliciter loquar)prophetæ cuius uerba narrantur,ſed peccatori congruit.Cūq; iuſtus ſub perſona pœnitentis talia profudiſſet,a deo meretur audire:Intelligere te faciam,& docebo te in uia hac qua ambulabis,confirmabo ſuper te oculos meos. In triceſimo quoq; ſeptimo pſalmo:cuius titulus eſt, In cōmemorationem: ut doceat nos ſemper peccatorum noſtrorum memores eſſe debere,& agere pœnitentiam, tale quid legimus:Non eſt pax oſſibus meis a facie peccatorum meorum.Quoniā iniquitates meæ eleuatæ ſunt ſuper caput meum,quaſi onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Corruptæ ſunt & putruerunt cicatrices meæ,a facie inſipientiæ meæ.Afflictus ſum & curuatus ſum,uſq; ad finē. Totus hic apoſtoli locus,& in ſuperioribus,& in conſequentibus,imo oīs epiſtola eius ad Romanos,nimijs obſcuritatibus inuoluta eſt:& ſi uoluero cuncta diſſerere:nequaq; mihi unus liber, ſed magna & multa erunt ſcribenda uolumina.

Quare

Quæstio nona.

A QVare apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit epistola: Optabam egoipse anathema esse a Christo, pro fratribus meis ac propinquis iuxta carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus, & repro/missiones, quorum patres, & ex quibus est Christus iuxta carnẽ: qui est super omnia deus benedictus in sæcula amen. Reuera ualida quæstio, quomodo Apostolus qui supra dixerat: Quis nos separabit a charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Et rursum: Cõfido autem, quia neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; præsentia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; excelsa, neq; profũdũ, neq; alia creatura, poterit nos separare a charitate dei: quam habemus in Christo Iesu domino nostro: nunc sub iureiurando confirmet, & dicat: Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristicia est mihi magna & cõtinuus dolor cordi meo. Optabam enim anathema esse a Christo pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem, & reliqua. Si enim in deum tantæ est charitatis: ut nec metu mortis, nec spe uitæ, nec pſecutione, nec fame, nec nuditate, nec periculo, nec gladio possit separari a charitate eius: & si angeli quoq; & potestates, & uel præsentia, uel futura, & omnes cœlorum fortitudines, & excelsa pariter ac profunda, & uniuersa simul creatura ei ingruat, quod nequaq; potest fieri: tamen non separetur a charitate dei, quã habet in Christũ Iesu: quæ est ista tanta mutatio, imo inaudita prudẽtia: ut pro charitate Christi, nolit habere Christum? Et ne ei forsitan nõ credamus: iurat & confirmat in Christo, & conscientiæ suæ testem inuocat spiritum sanctum:
B se habere tristiciam, non leuem ac fortuitam, sed magnam & incredibilem: & habere dolorem in corde, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter in corde permaneat. Quo tendit ista tristicia? Ad quid ꝓficit incessabilis dolor? Optat anathema esse a Christo & perire: ut alij salui fiant. Sed si consyderemus Moysi uocem rogantis deum pro populo Iudæorum, atq; dicentis: Si dimittis eis peccatum suum, dimitte: si autem non uis, dele me de libro tuo quem scripsisti, perspiciemus eũdem & Moysi & Pauli erga creditum sibi gregem affectum. Pastor enim bonus, ponit animam suam pro ouibus. Mercenarius autem cum uiderit lupum uenientem fugit, quia non sunt eius oues. Et hoc ipsum est dicere, optabam anathema esse a Christo: & dele me de libro quem scripsisti. Qui enim delentur de libro uiuentium, & cum iustis non scribũtur: anathema fiunt a domino. Simulq; cerne apostolum quãtæ charitatis in Christũ sit: ut pro illo cupiat mori, & solus perire: dummodo omne in illum credat hominum genus. Perire autẽ, non in perpetuum, sed impresentiarum. Qui enim perdiderit animam suam pro Christo, saluã eam facit. Vnde & de quadragesimo tertio psalmo assumit exemplum. Quoniam propter te mortificamur tota die, reputati sumus ut oues occisionis. Vult ergo Apostolus perire in carne, ut alij saluentur in spiritu: suum sanguinem fundere, ut multorum animæ conseruentur. Quod autem anathema interdũ occisionẽ sonet, multis ueteris instrumenti testimonijs probari potest. Et ne leuem putemus esse tristiciam, & modicam causam doloris: iungit & dicit: Pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem. Quando propinquos appellat & fratres iuxta carnem: in spiritu a se ostendit alienos. Quorũ est (inquit) adoptio, quæ significantius Græce dicitur υἱοθεσία, de quibus quondã dñs loquebatur: Filius primogenitus meus Israel: Et, filios genui & exaltaui: Nũc dicit, filij alieni mentiti sunt mihi: Et quorum gloria, ut de cunctis gentibus eligerẽtur in peculiarẽ populũ dei: Et quorũ testamenta, unũ in littera, alterũ in spũ: ut qui prius in carne seruierãt cerimonijs legis abolitæ: postea seruirẽt in spiritu mandatis euãgelij sempiterni: Et legislatio, ad utrũq; respõdet, & noui & ueteris instrumẽti: Et cultus, id est uera religio: & repromissiões: ut qcquid repmissum est patrib9, cõpleret in filijs: Et (quod oibus maius est) ex qbus Christus de Maria genitus uirgine. Et ut sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui uno sermone cõprehendit, q est sup oia deus benedictus in sæcula amẽ. Et iste tãtus ac talis, ab eis nõ recipit, de quorũ stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicij ueritatẽ, ne sentẽtia dei, in ꝓpinquos & fratres suos

C displicere uideatur,& uel auſtera eſſe uel nimia. In quibus igitur tanta fuerunt bona, dolet cur nunc tanta mala ſint.

Quæſtio decima.

QVid uelit intelligi,quod idē Apoſtolus ſcribit ad Coloſſenſes. Nemo uos ſuperet uolens in humilitate mentis & religione angelorum,quæ non uidit,ambulans fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ,& non tenens caput,ex quo totum corpus per nexus,& coniunctiones ſubminiſtratum & conuinctum creſcit in augmentum dei, & reliqua.

Illud quod crebro diximus: Et ſi imperitus ſermone,nō tamen ſcientia:nequaq̄ Paulū de humilitate,ſed de conſcientiæ ueritate dixiſſe,etiam nunc approbamus.Profundos em̄ & recondi/tos ſenſus lingua non explicat.Et cum ipſe ſentiat quid loquatur:in alienas aures puro non poteſt trāſferre ſermone. Quē cum in uernacula lingua habeat diſertiſſimum: quippe Hebræus ex Hebræis:& eruditus ad pedes Gamalielis,uiri in lege doctiſſimi,ſeipſum interpretari cupiēs inuoluitur.Si autem in Græca lingua hoc ei accidit, quā nutritus in Tarſo Ciliciæ a parua ætate imbiberat:quid de latinis dicendum eſt:qui uerbum de uerbo exprimere conantes,obſcuriores faciunt eius ſententias:& ueluti herbis creſcentibus,frugum ſtrangulāt ubertatem? Conabimur itaq̄ παραφραſικῶς ſenſus eius euoluere,& tricas implicati æloquij,ſuo ordini reddere atq̄ iūcturæ:ut ſimplici ſtamine uerborū fila decurrant:puroq̄ ſubtegmine,apoſtolici ſermonis textura ſuccreſcat. Nemo uos ſuperet,id eſt, nemo aduerſum uos brauium accipiat:hoc em̄ Græce dicitur, καταβραβευέτω, quādo quis in certamine poſitus,iniquitate agonothetæ,uel inſidijs magiſtrorum,βραβεῖον & palmam ſibi debitam perdit. Multaq̄ ſunt uerba,quibus iuxta morem urbis & prouinciæ ſuæ familiarius Apoſtolus utitur: E quibus(exempli gratia) pauca ponenda ſunt.Mihi autē parū eſt iudicari ab humana die:hoc eſt ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Et humanū dico: hoc eſt ἀνθρώπινον λέγω. Et, οὐ καταναρκήσα ὑμᾶς:hoc eſt nō grauaui uos:& qd̄ nunc dicit̄, μηδεὶς ὑμᾶς
D καταβραβευέτω,id eſt,nullus brauium accipiat aduerſum uos.Quibus & aliſs multis uerbis uſq̄ hodie utuntur Cilices.Nec hoc miremur in apoſtolo,ſi utatur eius linguæ conſuetudine, in qua natus eſt & nutritus,cum Vergilius alter Homerus apud nos,patriæ ſuæ ſequens cōſuetudinem, ſceleratum frigus appellet.Nemo ergo uos ſuperet ac deuincat,uolens humilitatem litteræ ſequi,& angelorum religionem atq̄ culturam:ut non ſeruiatis ſpirituali intelligentiæ, ſed exemplaribus futurorū,quæ nec ipſe uidit q uos ſuperare deſyderat,ſiue audiuit(utrū̄q̄ em̄ habet̄ in Græco)præſertim cum tumens ambulet,& incedat inflatus:mentiſq̄ ſuperbiam, geſtu corporis præferat:hoc enim ſignificat ἐμβατεύων. Fruſtra autem inflatur & tumet ſenſu carnis ſuæ,carnaliter cuncta intelligens,& traditionum Iudaicarum deliramenta perquirens,& non tenens caput omnium ſcripturarum, illud de quo ſcriptum eſt:Caput uiri Chriſtus eſt. Caput autem ac principium totius corporis,eorumq̄ qui credunt,& omnis intelligentiæ ſpiritalis.Ex quo capite corpus eccleſiæ per ſuas compages atq̄ iuncturas,uitalem doctrinæ cœleſtis accipit ſuccum:ut omnia paulatim membra uegetentur, & per occultos uenarum meatus, fundatur defecatus ſanguis ciborum:& miniſtretur atq̄ ſuccreſcat,imo teneatur temperantia corporis: ut de fonte capitis,rigati artus creſcant in perfectionem dei,& impleatur ſaluatoris oratio:Pater uolo,ut ſicut ego & tu unum ſumus:ſic & iſti in nobis unum ſint:ut poſtq̄ nos Chriſtus tradiderit patri, ſit deus omnia in omnibus. Tale quid & in uerbis,& in ſenſibus,& in genere locutionis obſcuriſſime ſcribit ad Epheſios. Veritatem autem loquentes in charitate:creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus:ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis,ſecundum operationem in menſuram uniuſcuiuſq̄ membri,augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate. Super quo & in commentarijs eiuſdem epiſtolæ plenius diximus. Loquit̄ aūt uniuerſa cōtra eos,qui credētes ex Iudæis in dominū ſaluatorē, Iudaicas cerimonias obſeruare cupiebāt. Sup̄ qua re & in actis apoſtolorū nō paruā quæſtio cōcitata eſt. Vnde & ſupra Paulus ait,de his q magiſtros legis eſſe ſe iactant:Nemo uos iudicet in cibo & potu,quaſi alia mūda ſint,alia immūda,aut in parte diei feſti,ut alios dies feſtos putent

A putent,alios nõ festos.Nobis em̃ qui in Christũ credimus resurgentẽ,iugis & æterna festiuitas est.Aut in parte neomeniæ,hoc est kalendarum & mensis noui: quando decrescẽs luna finitur, & noctis umbris tegitur.Christianorum enim lumen æternum est,& semper solis iusticiæ radijs illustratur.Aut in parte sabbatorum,ut non faciant seruile opus,& onera nõ portent: quia nos sumus Christi libertate donati,& onera peccatorum portare desiuimus.Hæc(inquit)om̃ia umbra sunt futurorũ,& imagines uenturæ felicitatis:ut in quibus Iudæi hæsitant iuxta litterã, & tenentur in terra:nos iuxta spiritum transeamus ad Christum,qui ad distinctionem umbrarum, nunc corpus appellatur.Quomodo em̃ in corpore ueritas est,& in corporis umbra mẽdacium: sic in spirituali intelligentia mundus omnis cibus & potus,& tota festiuitas,& perpetuæ kalendæ,& æterna requies expectanda est.Quærimus,quid dicere uoluerit,in humilitate & religione angelorum:aut quẽ sensum habeat.Ex quo dñs locutus est ad discipulos: Surgite eamus hinc: & relinquet uobis domus uestra deserta:& locus in quo dñs crucifixus est,spũaliter Aegyptus uocatur & Sodoma:omnis Iudaicarum obseruationum cultura destructa est:& quascũq; offerunt uictimas,non deo offerunt:sed angelis refugis & spiritibus immundis. Nec mirum,si hoc post passionem dñi faciant:cum per Amos quoq; prophetam dicatur ad eos: Nũquid hostias & uictimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel:& assumpsistis tabernaculũ moloch,& sydus dei uestri rempha,figuras quas fecistis,ut adoretis eas? Q d' plenius in cõcione Iudaica Stephanus martyr exponens,& reuoluens historiam ueterẽ,sic locutus est:Et uitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostias idolo,& lætabãtur in operibus manuũ suarum. Conuersus autem deus, tradidit eos, ut colerent militiam cœli: sicut scriptum est in libro prophetarum.Militia autem cœli,non tantum sol appellatur & luna & astra rutilantia, sed & omnis angelica multitudo, eorumq; exercitus,qui Hebraice appellantur sabaoth, id est uirtutum siue exercituum. Vnde & in euangelio iuxta Lucam legimus:Et subito facta est cũ angelo multitudo militiæ cœlestis,laudantium deũ & dicentium: Gloria in altissimis deo:& in terra pax hominibus,bonæ uoluntatis.Facit em̃ deos angelos suos spiritus,& ministros suos ignem urentem.Et ut sciamus semper eos qui colebant idola,licet in templo hostias uiderentur offerre,non deo eas obtulisse,sed angelis,per Eçechiel plenius discimus.Dedi eis iustificationes non bonas,& præcepta non bona.Non enim sanguinẽ hircorum,aut taurorũ quærit deus, sed sacrificium deo est spiritus contribulatus:cor contritum & humiliatũ deus non despicit.Et propterea qui uitulum fecerãt in horeb,& coluerant sydus dei rempha:de quo in ꝓpheta Amos plenius differuimus:adorauerunt figuras, quas ipsi fecerunt,& tradidit eos deus,ut seruirẽt militiæ cœli:quæ nũc ab apostolo dicitur religio angelorũ.Pro humilitate in Græco ταπεινοφροσύνη legitur, id est humilitas mentis,siue sensus.Vere enim humilis sensus & miseranda superstitio,deũ credere hircorum atq; taurorũ sanguine delectari,& nidore thymiamatis,quẽ sæpe homines declinamus.Quod autem sequitur.Si mortui estis cum Christo,ab elementis mundi: quid adhuc tanq̃ uiuentes in mundo decernitis? ne tetigeritis,neq; gustaueritis,neq; contrectaueritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu,secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ,in superstitione & humilitate, & ad non parcendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem carnis:hunc nobis habere sensum uidetur. Curramus per singula,& obscuritatem sensuum atq; uerborum, Christo referante, pandamus. Si baptiçati estis in Christo, & cũ Christo in baptismate consepulti:mortui aũt ab elemẽtis mũdi:cur mecũ non dicitis:Mihi autem absit gloriari,nisi in cruce dñi nostri Iesu Christi:per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo? nec audistis dominum dicentem ad patrem: De mundo non sunt:sicut & ego non sum de mundo:& mundus odit eos,quoniam non sunt de mundo,sicut & ego non sum de mundo: sed econtrario quasi uiuentes in mundo decernitis, ne tetigeritis corpus hominis mortui, nec uestimentum nec scabellum in quo sederit mulier menstruata: neq; gustaueritis carnem suillam,& leporum & sepiarum, & loliginum, murenæ & anguillæ, & uniuersorum piscium,qui squamas & pennulas non habent:quæ omnia in corruptionẽ & interitũ sunt ipso usu, & stercore digeruntur? Esca enim uentri,& uenter escis:& om̃e quod intrat per os,

non

C non coinquinat hominem, ſed ea quæ de nobis exeunt. Secundum præcepta (inquit) & doctri-
nas hominũ: ſecũdum illud quod Eſaias loquitur: Populus hic labijs me honorat, cor aũt eorũ
longe eſt a me. Fruſtra autem colunt me, docentes doctrinas hominũ & præcepta. Vnde & do-
minus corripit phariſæos, dicens: Irritum feciſtis mandatum dei, ut traditiones ueſtras ſtatuere
tis. Deus eñ dixit: Honora patrẽ & matrem: & qui maledixerit patri uel matri, morte moriat.
Vos autem dicitis, quicunq; dixerit, patri uel matri, munus quodcunq; eſt ex me, tibi proderit:
& non honorificauit patrem ſuum aut matrem: & reliqua. Quibus infert: Et irritum feciſtis mã-
datum dei, propter traditiones ueſtras. Quantæ traditiones phariſæorum ſint, quas hodie uo-
cant δευτερώσεις, & quam aniles fabulæ, euoluere nequeo. Neq; enim libri patitur magnitudo: &
plæraq; tam turpia ſunt: ut erubeſcam dicere. Dicam tamen unum in ignominiam gentis inimi
cæ. Præpoſitos habent ſynagogis ſapientiſſimos quoſq; , fœdo operi delegatos, ut ſanguinẽ uir-
ginis ſiue menſtruatæ, mundum uel immundum, ſi oculis diſcernere non potuerint, guſtu præli-
bent. Præterea quia iuſſum eſt, ut diebus ſabbatorum ſedeat unuſquiſq; in domo ſua, & non
egrediatur, neq; ambulet de loco in quo habitat: ſi quando eos iuxta litteram cœperimus ar-
tare: ut non iaceant, non ambulent, non ſtent, ſed tantum ſedeant, ſi uelint præcepta ſeruare: ſo-
lent reſpõdere & dicere, Rab akiba, & Symeon & Hille, magiſtri noſtri tradiderũt nobis, ut bis
mille pedes ambulemus in ſabbato: & cætera iſtiuſmodi, doctrinas hominũ præferentes doctri-
næ dei: Non quod dicamus ſedendum ſemper eſſe in ſabbato: & de loco in quo quis fuerit occu-
patus non recedendum, ſed qd' id quod impoſſibile legis eſt, in quo infirmat' per carnẽ, ſpiritali
obſeruatione complẽdum ſit. Sequitur. Quæ ſunt rationem quidem habẽtia ſapientiæ. Hoc
loco, quidem, coniunctio ſuperflua eſt: quod in plæriſq; locis propter imperitiam artis gramma
ticæ apoſtolũ feciſſe repperimus. Neq; enim ſequitur, ſed, uel alia cõiunctio: quæ ſolet ei præpo-
ſitioni, ubi quidem poſitum fuerit reſpondere. Videntur igitur obſeruationes Iudaicæ apud im-
D peritos, & uilem plæbeculam, imaginem habere rationis, humanæq; ſapientiæ. Vnde & docto-
res eorum σοφοί, hoc eſt ſapientes uocantur. Et ſi quando certis diebus traditiones ſuas exponũt,
diſcipulis ſuis ſolent dicere, οἱ σοφοὶ δευτερῶσιμ, id eſt, ſapientes docent traditiones. Pro ſupſtitione
in Græco ἐθελοθρησκεία poſitũ eſt, hoc eſt falſa religio: & p humilitate ταπεινοφροσύνη, quæ magis uir
tutẽ ſolet ſonare, cũ uitiũ. Sed hic ταπεινοφρονεῖμ, ſic eſt intelligendum, quod humilia ſentiãt atq;
terrena. ἀφειδία autem σώματος, cuius nomen latinus ſermo non explicat, apud nos dicitur, ad nõ
parcendũ corpori. Non parcunt Iudæi corporibus ſuis in aſſumptione ciborum, cõtemnentes
interdum quæ habent, & quærentes quæ non habent. Ex qua neceſſitate debilitates interdum
& morbos contrahunt. Nec honorant ſemetipſos, cum omnia munda ſint mundis, nihilq; poſ-
ſit eſſe pollutum, quod cum gratiarumactione percipitur: & idcirco a domino ſit creatum: ut ſa
turitate & adimpletione carnis, humanos artus uegetet atq; ſuſtentet. Elementa autem mundi
a quibus conſepulti, imo mortui ſumus, lex Moyſi, & omne uetus inſtrumentum intelli-
gendum eſt: quibus quaſi elementis & religionis exordijs deum diſcimus. Quomodo enim ele-
menta appellantur litteræ, per quas ſyllabas ac uerba coniungimus, & ad texendam orationem
longa meditatione ꝓcedimus: Ars quoq; muſica habet elemẽta ſua: & Geometria ab elemẽtis
incipit lineaꝝ: & dialectica atq; medicina habent ὑπαγωγὰς ſuas: ſic elemẽtis ueteris teſtamẽti: ut
ad euangelicã plenitudinem ueniat, ſancti uiri eruditur infantia. Vnde cẽteſimus decimus octa
uus pſalmus, & omnes alij qui litteris prænotantur, per Ethica nos ducunt ad theologica: & ab
elementis occidentis litteræ, quæ deſtruitur, tranſire faciunt ad ſpiritum uiuificantem. Qui ergo
mũdo & elementis eius mortui ſumus, nõ debemus ea obſeruare, quæ mundi ſunt: quia in alte
ro initium, in altero perfectio eſt.

Quæſtio undecima.

QVid ſit quod idem Apoſtolus ad Theſſalonicenſes ſcribit: Niſi diſceſſio uenerit pri-
mum, & reuelatus fuerit homo peccati: & reliqua. In prima ad Theſſalonicenſes epi
ſtola ſcripſerat. De temporibus autem & momentis, fratres nõ neceſſe habetis, ut ſcri
bam uobis. Ipſe enim diligenter ſcitis: quia dies domini ſicut fur in nocte, ita
ueniet.

A ueniet. Cum enim dixerint, pax & ſecuritas: tunc repentinus illis inſtabit interitus, ſicut dolor in utero habentis, & non effugient. Supra enim ad eos ſcripſerat: Hoc uobis dicimus in uerbo domini: quia nos qui uiuimus, qui reſidui ſumus: in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipſe dominus in iuſſu, & in uoce archangeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo: & mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam domino in aera: & ſic ſemper cum domino erimus. Itaq; cõſolamini inuicẽ in uerbis iſtis. Quod audientes Macedones, nõ intellexerũt, quos ſecum uiuentes, Apoſtolus uocet: & qui dicantur reſidui, qui cum illo rapiãtur in nubibus obuiam domino: ſed arbitrati ſunt, dum adhuc eſſent in corpore, & anteq̃ guſtarent mortem, Chriſtum in ſua maieſtate uenturum. Quod Apoſtolus audiens: rogat eos & adiurat per aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti: ut non cito moueantur, neq; per ſpiritum, neq; per ſermonem, neq; per epiſtolam, tanq̃ ab eo ſcriptam, quaſi inſtet dies domini. Duos autem eſſe aduentus domini ſaluatoris, & omnia prophetarum docent uolumina, & euangeliorum fides: quod primum in humilitate uenerit, & poſtea ſit uenturus in gloria, ipſo domino proteſtante, quæ ante conſummationem mundi uentura ſint, & quomodo uenturus antichriſtus, quando loquitur ad apoſtolos. Cum uideritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt a Daniele propheta, ſtantẽ in loco ſancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa ſunt, fugiãt ad montes: & qui in tecto, non deſcendant tollere aliquid de domo ſua. Et iterum. Tunc ſi quis uobis dixerit, ecce hic Chriſtus aut illic: nolite credere. Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deſerto eſt: nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut eñ fulgur exit ab oriente, & paret uſq; in occidẽtem: ita erit & aduentus filij ho-
B minis. Ac deinde. Tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cœli cũ uirtute multa, & maieſtate. Et mittet angelos ſuos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius a quatuor uentis, a ſummo cœlorum uſq; ad terminos eorum. Rurſumq; de antichriſto loquitur ad Iudæos: Ego ueni in nomine patris mei, & non credidiſtis mihi. Alius ueniet in nomine ſuo: illum ſuſcipietis. Igitur Theſſalonicenſium animos, uel occaſio non intellectæ epiſtolæ, uel ficta reuelatio: quæ per ſomnium deceperat dormientes, uel aliquorum coniectura, Eſaiæ & Danielis, euãgeliorumq; uerba de antichriſto prænunciantia, in illud tempus interpretantium mouerat, atq; turbauerat: ut in maieſtate ſua, tunc Chriſtum ſperarent eſſe uenturum. Cui errori medetur apoſtolus, & exponit quæ ante aduentum antichriſti debeant præſtolari: ut cũ illa facta uiderint: tunc ſciant antichriſtum, id eſt hominem peccati & filium perditionis, qui aduerſatur & extollitur ſupra omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita ut in templo dei ſedeat, eſſe uenturum. Niſi (inquit) uenerit diſceſſio primũ, quod Græce dicitur ἀποσασία, ut omnes gentes quæ Romano imperio ſubiacent, recedant ab eis: & reuelatus fuerit, id eſt oſtenſus: quem omnia prophetarum uerba prænunciant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorũ eſt: & filius perditionis, id eſt diaboli: ipſe eſt eñ uniuerſorum perditio, qui aduerſatur Chriſto, & ideo uocatur antichriſtus: & extollitur ſupra omne quod dicitur deus, ut cunctarum gentium deos, ſiue probatam omnem & uerã religionem ſuo calcet pede: & in templo dei, uel Hieroſolymis (ut quidam putant) uel in eccleſia (ut uerius arbitramur) ſederit, oſtendens ſe tanq̃ ipſe ſit Chriſtus & filius dei: Niſi (inquit) fuerit Romanum imperium ante deſolatum, & antichriſtus præceſſerit, Chriſtus non ueniet: qui ideo ita uenturus eſt, ut antichriſtum deſtruat. Meminiſtis ait, quod hæc ipſa quæ nunc ſcribo per epiſtolam: cum apud uos eſſem, præſenti ſermone narrabam: & dicebam uobis, Chriſtum nõ eſſe uenturũ, niſi præceſſiſſet antichriſtus. Et nũc quid detineat, ſcitis. Vt reueletur in ſuo tẽpore, hoc eſt, quæ cauſa ſit, ut antichriſtus in præſentiarũ non ueniat, optime noſtis. Nec uult aperte dicere Romanũ imperium deſtruendum: quod ipſi qui imperant, æternũ putãt. Vnde ſecundũ Apocalypſim Iohãnis, in frõte purpuratæ meretricis, ſcriptũ eſt nomẽ blaſphemiæ, id eſt Romæ æternæ. Si enim aperte audacterq; dixiſſet: non ueniet antichriſtus, niſi prius Romanum deleatur im-

perium

C perium:iusta cáusa persecutionis in orientẽ tunc ecclesiam cõsurgere uidebat. Quodq; sequit, Iam enim mysterium operatur iniquitatis,tantum ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat:& tunc reuelabitur ille iniquus:hũc habet sensum.Multis malis atq; peccatis,quibus Nero impurissimus Cæsarum mundum premit, antichristi parturitur aduentus: & quod ille operaturus est postea,in isto ex parte completur:tantum ut Romanum imperiũ,quod nũc uniuersas gentes tenet,recedat, & de medio fiat:& tunc antichristus ueniet,fons iniquitatis:quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui:diuina uidelicet potestate,& suæ maiestatis imperio:cuius iussisse,fecisse est:non in exercitus multitudine,non in robore militum,non in angelorum auxilio:sed statim ut ille aduenerit, interficietur antichristus.Et quomodo tenebræ,solis fugãtur aduentu:sic illustratione aduentus sui,eum dominus destruet atq; delebit. Cuius opera, satanæ sunt opera.Et sicut in Christo plenitudo diuinitatis fuit corporaliter:ita & in antichristo oẽs erunt fortitudines,& signa & prodigia,sed uniuersa mendacia.Quomodo eñ signis dei, quæ operabatur per Moysen, magi suis restitere mẽdacijs,& uirga Moysi deuorauit uirgas eorum: ita mendacium antichristi,Christi ueritas deuorabit.Seducentur autẽ eius mendacio qui perditioni sunt præparati.Et quia tacita quæstio poterat commoueri,cur enim concessit deus omnem cum habere uirtutem,signa atq; prodigia,per quæ seducantur si fieri potest, etiam electi dei:solutione præuenit quæstionẽ:& quod opponi poterat,anteq; opponatur,absoluit.Faciet (inquit)hæc omnia nõ sua uirtute,sed concessione dei,propter Iudæos:ut qui noluerunt charitatem recipere ueritatis,hoc est spiritũ dei per Christum: Quia charitas dei diffusa est in corda credentium:Et ipse dicit:Ego sum ueritas.De quo in psalmis scriptum est: Veritas de terra orta est.Qui ergo charitatem & ueritatem non receperunt,ut saluatore suscepto salui fierent:mittet illis deus non operatorem, sed ipsam operationem,id est fontem erroris,ut credãt mendacio: Quia mendax est ipse, & pater eius.Et siquidẽ antichristus de uirgine natus esset,& primus uenisset in mundum,poterant Iudæi habere excusationem & dicere,quod putauerint ueritatem,
D & idcirco mendacium pro ueritate susceperint.Nunc autem ideo iudicandi sunt,imo procul dubio condemnandi:quia Christi ueritate contempta,postea mendacium,id est,antichristum suscepturi sunt.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

QVi interpreta.n.s.) Quod Apodemius Græce sonat peregrinum,a uerbo ἀποδημέω peregrinor. Quæ uadunt cum silentio.) Alluſit ad Esaiæ locũ,qui est capite septimo. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe,quæ uadunt cum silentio.Et in euangelio, Siloe mittitur cæcus sanãdus. Aquas Sior.) Sihor Hebraice turbidũ sonat,siue turbulentũ. Est aũt Siloe fonticulus ad radicem montis Sion,non perpetuo scatens,sed certis erumpens temporibus, & per saxa decurrens,ut testatur Hieronymus in Esaiam,qui fontem nouerat, utpote illic habitans. Picra.)Antidoti genus est,de quo superius meminimus,πικρά,id est,amara uocatũ,quod ex amaris rebus cõficiatur. Vulgus medicoꝝ hodie uocat pigrã. Et mitte in myrrhã lignũ.) Hic locus haud dubie deprauatꝰ est in oibꝰ codicibus.Illud ueræ lectionis uestigium tantum remanet,quod in antiquis inuenio marra non myrrhã: legendum est autem in mara.Siquidem alluſit ad historiam,quæ refertur Exodi decimo quinto.Cum Hebræi uenissent ad aquas amaras,nomẽ imposuerunt loco,Mara,id est amaritudinem.At Moyses ostendit lignum,quo misso in aquam,cœpit dulcescere. Senilemq; pituitam.) Pituita humor est superuacaneus,qui in senibus ob caloris defectum abundat.Vnde sua scripta, quasi diluta minusq; habentia neruorum,pituitam uocat. Iuuenili authoritate.) Legendum est, austeritate:atq; ita quidam habent codices. Senilis oratio pituitam habet,quia diffluit ac dissoluta est.Iuuenilis austera,quod nõdum maturuit,& id circo subacerbum quiddam habet.Translatum est a uino & pomis.

EX SECVNDA QVAESTIONE.

Nos autem ex Hebræo.) Lege commentarios diui Hieronymi in Esaiæ caput quadragesimum secũdum,ubi citat hunc locum. Locus est apud Matthæum cap.duodecimo. Arundinem inquit quassatã.) Septuaginta uerterunt κάλαμον τεθλασμένον οὐ συντρίψει,id est,calamum fractum non comminuet.

EX TERTIA QVAESTIONE.

In Euangelio secundum Matthæum.) Solus enim hic non facit mentionem crucis gestatæ ab ipso Iesu, sed tantũ a Cyrenæo,qui compulsus eam portarit.

EX QVARTA QVAESTIONE.

Quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur deus & religio.) Multo rectius hæc uertit Hieronymus,q̃ habeat uulgata æditio: Qui aduersatur & extollitur, supra omne quod dicitur

A dicitur deus, aut quod colitur: Nã Græca sic habent, ἐπὶ πᾶμ τὸ λεγόμεμομ θεὸμ ἢ σέβασμα, id est, aduersus om ne quod dicitur deus, aut sebasma. σέβασμα autem est cultus deo, aut ei qui maiestatẽ habet exhibendus: nonnunq; is cui exhibetur, quod interpres ille circũlocutus est, quod colitur, Hieronymus uertit religio, & ἐπὶ potius aduersus significat q̃ supra. Quanq; plæriq; Græci codices habent, ἐπὶ πάντα, id est aduersus omnem, unica mutata litterula, nempe, α in ο.

EX QVINTA QVAESTIONE.

Quia facies erat uadẽs.) Sic Græca habent, ὅτι τὸ πρόσωπομ αὐτοῦ ἦμ πορευόμενομ εἰς ἱερουσαλὴμ. Duas pẽ tecontadas.) Quidã codices habent duas pẽtecontadas. Quidã duos pentecontarchos. Vtrũq; tolerabile est. Nã πεντηκόνταρχος, significat ducẽ quinquaginta præfectũ, & πεντηκόντας, numeꝝ significat quinquage narium. Sed pentecontadas magis quadrat cum genitiuo qui sequitur militum.

EX SEXTA QVAESTIONE.

Hoc eſt οἰκονόμος.) Ab οἶκος dom⁹, & νέμω distribuo, qd' dispensẽt ac distribuat, quæ ad usum domesticũ p tinẽt. οἰκομομικὸς ξενοφῶντος.) Extat & Aristotelis lectu dignissim⁹. Centũ cados olei.) Quidã codices recte habẽt batos. Batus aũt mẽsuræ genus est, liquidoꝝ dũtaxat, nempe decima pars cori. Itẽ inferius, pri mum qui debebat centum batos. Qui bene quidem offerebat.) Ex secundo Geneseos capite, citat iux ta Septuaginta, quorum interpretationem tamen alias in hoc loco reiẽcit, ut & superius admonuimus.

EX SEPTIMA QVAESTIONE.

Quid ergo bonum est.) Quid in hũc locũ annotarim, qui uolet, legat in annotatiunculis nostris, quas scripsimus in nouum testamentum. Sæcularis apud Græcos.) Quã Ouidius sic extulit. Nitimur in ue titum semper cupimusq; negata, nisi significat illud τὴμ ἐπὶ θύραις ὑδρίαμ, id est in foribus aqualẽ. Cuius pro uerbij meminit Aristoteles in rhetoricis, & nos in Chiliadib⁹ nostris explicuimus. Hyperbolice.) ὑπερβολικῶς, sic loquimur: cum augẽdæ rei gratia, plus dicimus, q̃ rei ueritas habet, ut, clamor sydera pulsabat, de maximo clamore. Gratia dei, per Iesum Christũ.) Antiqui codices habent, gratias ago deo. Atq; ita legitur in Græcis exemplaribus omnibus, quæ mihi contigit uidere. Vnde locũ hunc audacter restitui.

EX NONA QVAESTIONE.

Significantius Græce dicitur ὑοθεσία.) Nam adoptio nomẽ est generalius, sed ὑοθεσία proprium est ado ptioni filiorũ, ab ὑὸς & τίθημι, qua imaginamur aliquem esse filium, & in locum filij substituimus.

EX DECIMA QVAESTIONE.

B Conabimur itaq; παραφρασϊκῶς.) Paraphrasis est liberior translatio, dum quædam mutantes aut etiam addẽtes, copiosius ac dilucidius explicamus quod ab alijs dictũ est: cuiusmodi est Themistius, Aristote lis, nõ interps, sed paraphrastes. In Tarso Ciliciæ.) Cilicia pars est Asiæ, quã Cydnus amnis intersecat, & mons Amanus, cuius metropolis erat Tarsus, urbs libera, ut testat Plinius, in qua natus fuit Paulus, lo quebãt quidẽ Græce, sed corruptius. Idẽ querit Origenes, quod Hieronymus. Nemo uos superet uo lens.) Vulgata æditio habet, nemo uos seducat uolens. Paulus his uerbis est usus μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέ τω. καταβρεύω est in accipiendo brauio aliquem circũuenire, sonat quasi dicas, contrapræmiare, ut ita docendi causa loquamur, & in tuam iniuriam in alium transferre brauium tibi debitum. Eam enim uim fe re habet præpositio κατὰ, quoties additur genitiuus: de quo plura diximus in ãnotationibus. Iniquitate Agonothetæ.) Agon certamen est, τίθημι pono: unde Agonothetes dicitur, qui propositis præmijs inui tat ad certamina, ut apud Homerum Achilles, apud Vergilium Aeneas. Ab humano die ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας.) Sic enim Cilices appellabant iudicium, quod pro tribunalibus agitur, unde latini quoq; dicunt diem dicere, pro eo quod est uocare in ius. Locus est primæ ad Corinthios cap. quarto. Ανθρώπινομ λέ γω.) Id est humanũ dico, est in epistola ad Romanos ca. σ. ὑ κατενάρκησα ὑμᾶς.) Id est, nõ grauaui uos. ναρκεῖμ est torpere, καταναρκεῖμ, est suo ocio grauis esse alijs. Quãq; hoc quoq; uerbum Hieronymus putat Cilicum esse proprium. ναρκεῖμ enim torpere est, καταναρκεῖμ, torpidum imminere alicui. Sceleratum fri gus.) In Georgicis Vergilius frigus appellat sceleratũ, id est noxium, idq; iuxta morẽ Mãtuanæ linguæ.

Vtrũq; enim habetur.) Quidam codices habebant ἐῴρακεμ, quidam, ἤκουκεμ. ἐμβατεύωμ σοβαρὸς.) Id est incedens fastuosus. Nam σοβαρὸς dicitur Græcis, qui uultu & incessu, tumorem animi & arrogantiam præ se ferat, dictum a uerbo σοβεῖμ, quod alios repellant ac fastidiant. Vnde apparet & συβαρίτας dictos, quasi sobaritas, quorum fastus etiam prouerbio locum fecit, συβαρίτης δι' ἃ πλατείας, id est, sybarita per plateam Nam tempore Pauli festos dies nesciebat ecclesia. Quãq; illud lectorem admonitum uelim, σοβαρὸς hoc loco additum fuisse ab audaculo quopiam, nec esse in Græcis exemplaribus, nec in emẽdatis Hieronymi: uerum ipsum ἐμβατεύω, Græcis significat quod apud nos incedere, hoc est fastu quodam ingredi, ut regi na incedit, reges incedunt. Nos tamen in annotationibus nostris alium sensum retulimus, q̃ sequitur Hie ronymus. Pro humilitate in Græco.) Sunt enim Græcæ uoces, quæ humilitatem significant, sed diuersa ratione. Etenim ταπεινότης, significat humilitatem rei, ut fortunæ, generis, conditionis, stili. ταπεινοφροσύνη, modestiã animi, qua qs seipm demittit, & de se pusilla sentit, minimũq; sibi arrogat. Nostri interptes hoc nõ distinguũt. Nã in Magnificat, respexit humilitatẽ ancillæ suæ ταπείνωσις est, nõ ταπεινοφροσύνην, quasi di cat, respexit me infimã ancillulã. Verum hoc loco Paulus abusus est ea dictione in uitium, quo quis hu milia sentit, hoc est terrena nõ cœlestia, a uerbo ταπεινοφρονεῖμ. Vitulum in Horeb.) De uitulo, legis in Exodo: de Rempha siue Rephpha, lege cõmentarios diui Hieronymi, in quintum caput Amos prophe tæ. Sepia & loligo pisces sunt, qui succum habent atrum, unde Persius sepiam pro atramento posuit.

Quas hodie δευτερώσεις uocãt.) Quidã codices habẽt δευτερονόμους, sed uitiose: sonat aũt græce δευτέρωσις, quasi dicas secundationem. Ita uocabant, posteriores traditiones. Hebræi misne משנה uocant. Rationẽ quidem habentia.) Græci plæraq; connectunt, per duas coniunctiones, μὲμ & δὲ, id est, quidem & autem.

C Et ℞ nonnunq̃ inuenies,cū nō præcesserit μὲν. At μὲν non ponitur nisi sequatur ℞,hoc uitiū grāmatici uo cāt ἀνακολουθὸν,cum non redditur,quod superioribus respondeat. Ex quantula re iudicat imperitiā Pauli, quem tamen alibi negat imperitum sermonis. Ex hoc loco colligere licet,nonnihil cōducere sermonis peritiam,cum Paulus uir tantus ob hanc quod sensit explicare non potuerit,ut ipse palam testatur Hieronymus. οἱ σοφοὶ δευτερῶσιμ.) Id est,sapientes secundant,sic enim sonat ad uerbum,ficto uerbo δευτερόω.

Pro superstitione m.g.) Nam duæ uoces apud Græcos consimiles in significatu,δεισιδαιμονία dicta a timore dæmonum,siue deorum,& ἐθελοθρησκεία,dicta a spontaneo cultu deorum. Nam θρησκεύω dictū putāt a Thracibus,quibus Orpheus orgia deorum tradidit. Αφειδία aūt σώματος.) Sonat quasi dicas imparsimonia,hoc est,cum quis non parcit corpori suo. Nam φείδομαι parco,φειδὼ parsimonia. Inde addita particula priuatiua a,pro quo nos utimur,in,ἀφειδία. Habent ἐισαγωγὰς.) Id est, introductiones,ab εἰς,in,& ἄγω duco,quas latini uocant institutiones,siue elementa,cum res a primis initijs & rudimentis traditur.

EX VNDECIMA QVAESTIONE.

Ἀποσασία.)Quam latini dicunt defectionem,cum quis a suo duce descisit. Per Ethicam.) Id est,per moralem scientiam,ab ἦθος,quod latini mutato numero mores uocant. Purpuratæ meretricis.) Ita legis Apocalypsis capite decimo septimo.

ANTID OTVS. In quæstione sexta,negat deum amare posse qui pecuniam amet, significans pecuniā nullo modo diligendam esse. Vbi sunt igitur Christiani quidam,qui permittunt,ut bellum & pugnā pecuniæ causa suscipiamus? Et si bonæ sunt diuitiæ,ut putat Aristoteles,cur quod bonum est nō amet? Sed non imputandum diuo Hieronymo,si idem dicit,quod palam in euāgelio dixit Christus. Præterea in quæstione octaua,solum Christum eximit a peccato,quoniam de his nōdum definierat ecclesia. Item in quæstione decima,scribit Christianum non esse,teneri cerimonijs & præceptis humanis,quod magis est Iudæorū, uelut in cibis, ieiunijs ac similibus. Nō sentit de cerimonijs quas præscribit ecclesia,q̃q̃ omi nō conuenit eas, q̃ pauciſſimas esse. Alioqui ex his tametsi speciem habent pietatis, tamē miro quodam modo,omnis ueræ pietatis pestis nascitur. At nunc Christiani pluribus premuntur cerimonijs q̃ Iudæi: & pietas admodum friget.

DIVI HIERONYMI IN HOMILIAS CANTICI CANTICORVM ORIGENIS,AD DAMASVM PRAEFATIO.

D Rigenes cum in cæteris libris omnes uicerit:in Canticocanticorum ipse se uicit. Nā decem uoluminibus explicitis, quæ ad uiginti usq; uersuum milia pene perueniunt: primum Septuaginta interpretes:deinde Aquilam & Symmachū & Theodotionem,& ad extremum Quintam æditionem quā in Actæo littore inuenisse scribit:ita magnifice aperteq; disseruit:ut inde mihi uideatur in eo completū esse quod dicit: Introduxit me rex in cubiculum suum. Itaq; illo opere prætermisso,quia ingentis est oci,laboris & sumptuum, tantas res,tamq; dignum opus in latinum trāsferre sermonē,hos duos tractatus,quos in morem quotidiani æloquij paruulis adhuc lactentibus composuit: fideliter magis q̃ ornate interpretatus sum,gustum tibi sensuum eius,non cibum offerens. Tu animaduertas quāti sint illa æstimanda,quæ magna sunt,cum sic possint placere quæ parua sunt.

ORIGENIS HOMILIAE DVAE IN CANTICA CANTICORVM INTERPRETE DIVO HIERONYMO

QVomodo didicimus p Moysen quædā esse,nō solū sancta, sed & sancta sanctorū: & alia nō tantū sabbata,sed & sabbata sabbatorū: sic nunc docemur scribente Solomone esse quædā:non solū Cantica,sed & Canticacanticorū. Beatus quidē is qui ingredit sancta,sed beatior q ingreditur sanctasanctorū. Beatus q sabbata sabbatiçat:sed beatior q sabbatiçat sabbatorū sabbata. Beatus similiter & is q intelligit cantica, & canit ea. Nemo qppe nisi in solēnitatibus canit: sed multo beatior ille q canit cāticacanticorū. Et sicut is qui ingreditur in sancta,pluribus adhuc indiget,ut ualeat introire in sanctasanctorum: & qui sabbatum celebrat,quod a domino populo constitutum est,multa adhuc necessaria habet, ut agat sabbata sabbatorum: eodem modo difficile reperitur,qui oīa quæ in scripturis continētur cantica peragrans,ualeat ascendere ad canticacanticorum. Egredi te oportet ex Aegypto,& egressum de terra Aegypti pertransire mare rubrum,ut possis primum canticum canere,dicēs: Cantemus domino,glorioſe enim magnificatus est. Licet autem primum dixeris canticum,adhuc longe es a Canticocāticorum. Perambula terram deserti spiritaliter,donec uenias ad puteū, quem foderunt reges: ut ibi secundum canticum canas. Post hæc ueni ad uicina sanctæ terræ, ut super Iordanis ripam constitutus,cantes canticum Moysi,dicens: Attende cœlum & loquar,

& audiat

A & audiat terra uerba oris mei. Rursum habes necessarium, ut milites & terram sanctam, hæreditate possideas, & apis tibi prophetet, & apis te iudicet, Debbora quippe apis interpretatur: ut possis & illud carmẽ, quod in libro Iudicum cõtinetur, ædicere. Ad Regnorũ deinceps uolumen ascendens, ueni ad canticum quando Dauid fugit de manibus omnium inimicorum suorum: & de manu Saul, & dixit: Dominus firmamẽtũ meũ & fortitudo mea, & refugiũ meum & liberator meus. Perueniẽdum tibi est ad Esaiam, ut cum illo dicas: Cãtabo canticum dilectæ uineæ meæ. Et cum uniuersa transieris, ad altiora cõscende, ut possis anima decora, cum sponso & hoc canere canticumcanticorum. Sed quot ex personis constet, incertus sum. Orantibus autem uobis, & reuelante domino, quatuor mihi in his uideor inuenisse personas, uirum & spõsam, cum sponsa adolescentulas, cum sponso sodalium greges. Alia dicuntur a sponsa, alia a sponso, nonnulla a iuuenculis: quædam a sodalibus sponsi. Cõgruum quippe est, ut in nuptijs, adolescentularum sit multitudo cum sponsa, iuuenum turba cum sponso. Hæc omnia noli foris quærere: noli extra eos qui prædicatione euangelij saluati sunt. Christum sponsum intellige: ecclesiam sponsam sine macula & ruga: de qua scriptum est: Vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, neq; rugam, aut aliquid eorum: sed ut sit sancta & immaculata. Eos uero q cũ sint fideles, nõ sunt tamen istiusmodi, quales sermo noster p̃fatus est: sed iuxta modũ quẽdam adepti uidentur salutem, animaduerte credentium animas, & adolescentulas esse cũ sponsa. Angelos uero & eos qui peruenerunt in uirum perfectum, intellige uiros esse cum sponso. Inde igitur mihi uidentur quatuor ordines: unum & unam: duos choros inter se concinentes, sponsam canere cũ iuuenculis, sponsum canere cũ sociis. Et cum hoc intellexeris, audi canticũcanticorum: & festina intelligere illud: & cum sponsa dicere ea quæ sponsa dicit, ut audias quæ audiuit & sponsa. Si autem non potueris dicere cum sponsa quæ dixit, ut audias ea quæ dicta sunt sponsæ: festina uel cum sponsi sodalibus fieri. Porro si & illis inferior es: esto cum adolescentulis, quæ in spõsæ delitijs cõmorãtur. Hæ quippe in hoc libro fabula pariter & epithalamio sunt
B personæ: ex quo & gentiles sibi epithalamium uindicarunt: & istius generis carmen assumptũ est. Epithalamium siquidem canticũcanticorum. Primum sponsa orat: & statim in medijs precibus auditur: uidet præsentem sponsum: uidet adolescẽtulas suo comitatui copulatas: deinde respondet ei sponsus: & post sponsi æloquia, dum ille pro eius patitur salute, respondent sodales, donec sponsus sit in recubitu, & a passione consurgat, se quædam sponsæ ornamenta factu/ros. Verũ iam ip̃a uerba ponẽda sunt: in quibus prius uox sponsæ deprecantis auditur. Osculetur me osculo oris sui. Quorum iste est sensus. Quousq; sponsus meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per ꝓphetas? Iam ipsius cupio ora cõtingere, ipse ueniat, ip̃e descendat. Orat igitur sponsi patrem & dicit ad eum: Osculetur me osculo oris sui. Et quia talis est: ut compleatur super eam propheticum illud, in quo dicitur: Adhuc te loquente dicam, ecce adsum: spõsam sponsi pater exaudit, mittit filium suum. Videns illa eum cuius deprecabatur aduentum, orare destitit: & ad eum cominus loquitur. Quoniã bona ubera tua super uinum: & odor unguentorum tuorum, super omnia aromata. Sponsus igitur Christus missus a patre, uenit unctus ad spõsam, & dicit ad eum: Dilexisti iusticiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. Si me tetigerit sponsus, & ego boni odoris ero, & ego liniar unguentis, & ad me usq; eius unguenta peruenient: ut possim cum Apostolo dicere: Christi bonus odor sumus in omni loco. Nos autem cũ hæc audimus, adhuc peccatis uitijsq; fœtemus: de quibus propheta pœnitens loquitur: Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Peccatum odoris est putidi: uirtus spirat unguenta: quorum typos reperies in Exodo. Inuenies quoq; ibi stacten, onycha, galbanen: & reliqua. Hæc quidem ad incẽsum. Deinde ad opus unguentarij uaria sumuntur unguenta: in quibus est nardus & stacte. Et deus qui fecit cœlum & terram: loquitur ad Moysen dicens: Ego impleui eos spiritu sapientiæ & intellectus: ut faciant opera artis unguentariæ. Et unguẽtarios deus docet. Hæc si non spũaliter intelligãtur, nõne fabulæ sunt? Nisi aliquid habeant secreti: nonne indigna sunt deo? Necesse est igitur eum qui audire scripturas spiritaliter nouit, aut qui certe nõ nouit, & desyderat nosse, omni labore contendere, ut non iuxta carnem & sanguinem conuersetur, quo possit dignus

C fieri ſpiritaliũ ſecretorũ:& ut aliqd audentius dicam:ſpiritali cupidine uel amore accẽdat. Siquidem eſt & ſpiritalis amor.Et quomodo eſt quidã carnalis cibus,& alius ſpiritualis:& alia carnis potio, alia ſpiritus: ſic eſt quidam amor carnalis a ſatana ueniens: alius amor ſpiritus a deo exordiũ habẽs.Et nemo poteſt duobus amoribus poſſideri.Si carnis amator es,amorem ſpiritus non capis.Si omnia corporalia deſpexiſti,non dico carnẽ aut ſanguinem,ſed argentũ & poſſeſſiones,ſed ipſam terram ipſumq; cœlũ: hæc quippe pertranſibunt: Si iſta omnia contempſiſti,& ad nullũ horũ anima tua obligata eſt,neq; quoq; uitiorum amore retineris,potes amorẽ capere ſpiritalem.Iſta locuti ſumus,quia euenit occaſio,ut de amore ſpiritali aliqua diceremus. Expedit autem nobis Solomonis cuſtodire p̃ceptũ,& magis illius,qui per Solomonẽ loquebatur de ſapientia,ita dicens:Ama illam,& ſeruabit te:circũda illã, & exaltabit te:honora illã,ut te amplectatur.Eſt quidẽ ſpiritalis amplexus:atq; utinam contingat,ut meã ſponſam altior ſponſi amplexus includat:ut ego quoq; poſſim dicere,quod in eodem libro ſcriptũ eſt: Siniſtra eius ſub capite meo,& dextera illius amplexabitur me. Oſculetur me ergo oſculo oris ſui. Moris eſt ſcripturarum,imperatiuum modũ pro optatiuo ponere,ut ibi: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuũ,pro utinã ſanctificetur: & nunc in præſenti: oſculetur me oſculo oris ſui,pro eo quod eſt,utinam oſculetur.Deinde cõſpicit ſponſum.Venit delibutus unguẽtis.Nec aliter ad ſponſam poterat uenire:nec decebat aliter patrẽ ad nuptias filium deſtinare. Varijs eũ unxit unguẽtis,fecit illũ Chriſtũ,uenit diuerſis odoribus ſpirans, & audit,quia bona ubera tua ſup uinũ.Cõgrue ſermo diuinus,unã eandẽq; rem,p locorũ qualitate,diuerſis uocabulis nũcupat.Quando hoſtia offertur in lege,& uult intellectũ oſtendere,pectuſculũ ſeparationis affat. Quando uero recũbit aliquis cum Ieſu,& ſenſuum eius cõmunione perfruitur, nõ pectuſculum, ut ſupra,ſed pectus alloquitur.Porro cum ſponſa loquitur ad ſponſum, quia nuptiale carmen inducit,nõ pectuſculũ,ut in ſacrificio: non pectus,ut in Iohãne diſcipulo,ſed ubera nominat,di
D cens:Quia bona ubera tua ſuper uinum.Cõmunica ut ſponſa cum ſenſibus ſponſi:& ſcias quia inebriant atq; lætificant iſtiuſmodi cogitatus. Quomodo autem calix dñi inebrians peroptimus eſt:ſic ubera ſponſi omni meliora ſunt uino:quia bona ubera tua ſuper uinum. In mediis precibus ad ſponſum uerba conuertit.Et odor unguentorum tuorũ ſuper omnia aromata.Nõ uno, ſed omnibus ſponſus uenit unctus unguentis. Si aũt & ad meã animã factam ſponſam ſuã,ſpõſus uenire dignabitur, cp̃ oportet eſſe formoſam,ut illum de cœlo ad ſe trahat:ut deſcendere faciat ad terras,ut ueniat ad amatam? Quali pulchritudine decorãda eſt:quali debet amore feruere:ut ea loquat ad illam,quæ ad perfectam locutus eſt ſponſam: Quia ceruix tua, quia oculi tui,quia genæ tuæ, qa manus tuæ,quia uenter tuus,quia humeri tui,quia pedes tui? De q/bus,ſi conceſſerit dñs,diſputabimus:quomodo ſponſæ membra uarientur: & ſingularũ partiũ laus diuerſa dicatur:ut poſt diſputationẽ,etiam ad noſtram dici animã ſimiliter laboremus.Bona igitur ubera tua ſuper uinũ,& odor unguentorũ tuorũ ſup oia aromata.Si uideris ſponſum, tunc intelliges uerum eſſe quod dicit,quoniam bona ubera tua ſuper uinum, & odor unguentorũ tuorũ ſuper omnia aromata.Multi habuerũt aromata.Regina auſtri detulit aromata Solomoni,& plures alij aromata poſſederũt:ſed habuerit quis quãtalibet,nõ poſſunt Chriſti odoribus cõparari:de quibus nũc ſponſa ait. Odor unguentorũ tuorum ſuper oĩa aromata. Ego arbitror,quia & Moyſes habuit aromata & Aaron,& ſinguli prophetarũ. Verũ ſi uidero Chriſtum,& ſuauitatẽ unguentorũ eius odorẽq; percepero:ſtatim ſententiam ꝓfero, dicens:Odor unguentorum tuorum ſuper omnia aromata.Oleum effuſum nomen tuũ. Propheticum ſacramentum eſt.Tantũmodo nomen Ieſu uenit in mundum, & unguentum p̃dicatur effuſum. In euangelio quoq; mulier accipiens alabaſtrũ unguenti nardipiſtici precioſi, caput Ieſu pedeſq; perfudit.Obſerua diligenter quæ de duabus ſuper caput effuderit ſaluatoris. Siquidem peccatrix ſup pedes: & ea quæ dicitur non fuiſſe peccatrix,ſuper caput eius fudiſſe mõſtratur.Obſerua inq̃,& inuenies in euangelica lectione non fabulas & narrationes ab euangeliſtis,ſed myſteria eſſe conſcripta.Impleta eſt utiq; odore unguenti domus:ſi quid peccatrix habuit,ad pedes referendum eſt:& ſi quid ea quæ non peccatrix,ad caput.Nec mirum domum fuiſſe odore completam,cum hoc odore mundus completus ſit. Scribitur in eodem loco de Simone leproſo &

domo

A domo eius.Ego puto leprosum,mundi istius esse principem:& hunc leprosum, Simonem nun
cupari,cuius domus ad aduentum Christi,suaui odore completa sit,agente pœnitentiam pecca
trice:& sancta,caput Iesu unguenti odoribus perfundente. Vnguentū effusum nomen tuum.
Quomodo unguentum quod effusione sua odorem longe lateq; dispergit: sic Christi nomen
effusum est. In uniuersa terra Christus nominatur,in omni mūdo prædicatur dñs. Vnguentū
enim effusum nomen eius.Nunc Moysi nomen auditur,quod prius Iudææ tantum claudeba
tur angustijs.Neq; em̄ Græcorum quispiam meminit eius:neq; in ulla gentilium litterarum hi
storia de illo seu cæteris scriptū aliquid inuenimus. Statim ut Iesus radiauit in mūdo,eduxit se
cum legem & prophetas,& uere completū est,unguentū effusum nomē tuū.Propterea iuuencu
læ dilexerūt te.Quia per spiritū sanctū,charitas dei diffusa est in corda nostra,congrue nomen
effusionis infertur: unguentum effusum nomen tuum.Hæc dicens sponsa adolescentulas con
spicit. Quādo illa sponsi patrem rogabat:& ad ipsum sponsum cominus loquebatur,nec dum
adolescentulæ aderant.In medijs uero precibus ingreditur iuuencularum chorus,& sponsæ lau
datur æloquijs:Propterea iuuenculæ dilexerunt te,& attraxerunt te.Adolescentulæq; respōdēt:
Post te in odore unguentorum tuorū curremus. Q̄ pulchre sponsi pedisequæ, necdum fidu
ciam habent sponsæ.Sponsa non post tergum sequitur:sed ingreditur iuncta lateri.Apprehen
dit dexteram sponsi,& manus eius sponsi dextera continetur. Famulæ uero ingrediuntur post
eam.Sexaginta sunt reginæ & octoginta concubinæ, & iuuenculæ,quarū nō est numerus.Vna
est columba mea,perfecta mea:una est matri suæ,una est ei quæ concepit illam. Post te ergo in
odore unguentorum tuorum curremus.Cum om̄i honestate deambulantibus dictum est:post
te in odore unguentorum tuorū curremus,secundum illud:Cursum consummaui.Et illud:Qui
in stadio currunt,omnes quidem currunt:unus autem accipit brauium. Brauium Christus est,
& hæ quidem adolescentulæ,quas propter amoris exordiū foris stare cognoscimus: iuxta illud
exemplum:Amicus autem sponsi stās & audiens eum,gaudio gaudet propter uocē sponsi. Ta
le quiddam & adoscentulæ sustinēt.Introeūte sponso,forinsecus remanent,sponsa uero specio
sa perfecta,sine macula, sine ruga, in sponsi cubiculum,in regiū penetral ingressa,reuertitur ad
iuuenculas,& nūciat eis,quæ sola cōspexerit, dicitq;:Introduxit me rex in cubiculum suum.Nō
B ait,introduxit nos plures in cubiculum suum.Plures foris remanent:in cubiculum sola ingredit
sponsa:ut uideat thesauros absconditos & tenebrosos,renūciet q; iuuenculis:Introduxit me rex
in cubiculum suum.Rursus adolescentulæ: id est, sponsarum incipientium turba cū plurima:
ingressa sponsa cubiculum sponsi: & uidente diuitias uiri sui,dum illius præstolantur aduētum,
lætæ concinunt:Exultabimus & lætabimur in te.Pro sponsæ perfectione lætātur. Non est æmu
latio in uirtutibus.Amor iste mundus,amor iste sine uitio est.Exultabimus & lætabimur in te:
diligemus ubera tua. Illa quæ maior est,iam tuorum uberum lacte perfruitur,& loquitur exul
tans:Bona ubera tua super uinum.Istæ uero quæ exultationem & lætitiam deferunt:adolescen
tulæ quippe sunt,deferunt charitatem, & dicūt: Exultabimus & lætabimur in te:diligemus ube
ra tua super uinum. Diligemus,inquiunt,nō diligimus.Deinde loquūtur ad spōsam:Aequitas
dilexit te.Laudāt spōsam,nomen illi æquitatis a proprijs uirtutibus imponentes.Aequitas dile
xit te.Rursum ad adolescentulas sponsa respondet:Nigra sum & speciosa filiæ Hierusalem: ut
tabernacula cedar:ut pelles Solomonis. Ne intueamini me,quia ego sum denigrata,quoniā de
spexit me sol. Speciosa quidē est: & possumus inuenire quomodo speciosa sit spōsa:quærimus
aūt quomodo nigra & sine candore sit pulchra.Pœnitentiā egit a peccatis, speciem ei largita est
conuersio, & ideo speciosa cantat.Quia uero nec dum omni peccatorū sorde purgata: necdum
lota est in salute,nigra dicit: sed in atro colore nō pmanet.Fit itaq; candida quando ad maiora
consurgit: & cū ab humilibus incipit ad alta cōscendere:diciturq; de ea:Quæ est ista, quæ ascen
dit dealbata? Et quo manifestius hoc mysteriū describat,nō ait,ut in plærisq; codicibus legit,
Innixa super fratruelē suū:id est, ἐπισηριζομένη ἐπὶ τὸμ ἀδελφιδοῦν ἀυτῆς, sed ἐπὶ τὸ στῆθος ἀυτοῦ,id est su
per pectus eius recumbens.Significanterq; de anima sponsæ & sermone dicit,sup pectus illius
recūbens,quia principale ibi cordis est nostri.Vnde a carnalibus recedentes, spiritualia sentire
debemus:& intelligere:multo melius esse sic amare,q̄ amare desistere. Ascendit igitur recum-

C bens ſuper pectus fratruelis ſui:& quæ nũc in exordio cantici nigra ponitur,in epithalamij fine de ea cãtatur.Quæ eſt iſta,quæ aſcendit dealbata?Intelleximus quomodo & nigra & formoſa ſit ſponſa. Si autem & tu non egeris pœnitentiam:caue ne anima tua nigra dicatur & turpis:& duplici fœditate turperis:nigra propter peccata præterita:turpis propter hoc,quia in eiſdem uitijs perſeueras.Si uero pœnitentiam egeris,nigra erit anima tua propter antiqua delicta;ppter pœnitentiam uero habebit aliquid,ut ita dicam,Aethiopici decoris.Et quia ſemel Aethiopem nominaui,uolo teſtem ſcripturam ſuper hũc aduocare ſermonem.Aaron & Maria murmurãt. quia Moyſes Aethiopiſſam habet uxorem.Et nunc Moyſes Aethiopiſſam ducit uxorem. Siq dem lex eius ad hanc noſtram Aethiopiſſam tranſmigrauit.Murmuret Aaron ſacerdotium Iudæorum:murmuret & Maria ſynagoga eorum . Moyſes de murmuratione non curat: amat Aethiopiſſam ſuam:de qua & alibi dicitur per prophetam:Ab extremis fluminum afferent hoſtias.Et rurſum:Aethiopia præueniet manus ei⁹deo.Pulchre p̃ueniet.Quomodo em̃ in euãgelio mulier illa quæ ſanguine fluebat, archiſynagogi filiam curatione præuenit: ſic Aethiopia Iſrael egrotante ſanata eſt. Illorum delicto, ſalus gentib⁹ facta eſt ad æmulandum eos.Nigra ſum & ſpecioſa filiæ Hieruſalẽ.Et tu eccleſiaſtica ania ad filias Hieruſalẽ conuerte ſermonẽ, & dic:Me plus amat ſpõſus,me magis diligit,q̃ uos:quæ multæ filiæ Hieruſalẽ.Vos foris ſtatis, & ſponſam cubiculũ uidetis intrantẽ. Nemo dubitet nigram uocatam eſſe formoſam.Qui nos ſumus,ut cognoſcam⁹ deũ,ut cãtica p̃dicem⁹ cantici,ut ab Aethiopiæ finibus,ut ab extremo terræ ueniremus ſapientiã ueri audire Solomonis?Et quãdo ſaluatoris uox intonãtis audit?:Regina auſtri ueniet in iudicium,& condemnabit homines generationis huius:quia uenit a finibus terræ audire ſapientiam Solomonis:& ecce plus q̃ Solomon hic:audi myſtica quæ dicantur.Regina auſtri uenit a finibus terræ, eccleſia:& condẽnat homines generatiõis huius, id eſt Iudæos carni & ſanguini deditos. Venit a finibus terræ audire ſapiẽtiam Solomonis:nõ illius qui in teſtamento ueteri prædicatur:ſed huius qui in euangelio Solomone maior eſt.Nigra ſum & ſpe/

D cioſa filiæ Hieruſalem:nigra uelut tabernacula cedar:ſpecioſa ut pelles Solomonis. Ipſa quoq; nomina cum ſponſæ decore conueniunt.Aiunt Hebræi cedar interpretari tenebras.Nigra ſum ergo ut tabernacula cedar,ut Aethiopes,ſpecioſa,ut pelles Solomonis,quas eo tempore in tabernaculi ornamento compoſuit,quando templum ſummo ſtudio & labore fabricatus eſt.Diues quippe Solomon: & in omni ſapientia illius,nemo præceſſit illum.Nigra ſum & ſpecioſa filiæ Hieruſalẽ,ut tabernacula cedar,ut pelles Solomonis.Ne intueamini me,quia ego ſum denigrata.Satiffecit de nigrore ſuo:& per pœnitentiam ad meliora conuerſa: annunciat ſe filiabus Iſrael nigram quidẽ eſſe:ſed pulchram, ſecũdum quod ſuperius expoſuimus,& dicit:ne intueamini me,quia ego ſum denigrata. Ne,inquit,admiremini coloris eſſe me tetri:ſol deſpexit me: pleno quippe radio in me luminis ſui fulgor illuxit,ut eius ſim calore fuſcata.Neq; em̃ ut decuerat,ut ſolis dignitas expetebat, illius in me lumen accepi.Delicto eorũ ſalus gentibus facta eſt: & rurſum incredulitate gentiũ,ſcientia Iſrael.Habes utrũq; apud Apoſtolum.Filij matris meæ pugnauerunt aduerſum me.Conſyderandum quomodo ſponſa dicat:filij matris meæ pugnarunt aduerſum me. Et quãdo aduerſus eam fratrum pugna ſurrexit?Vide Paulum eccleſiæ perſecutorem:& intelliges quomodo filius matris eius pugnauerit aduerſus eam.Perſecutores eccleſiæ egerunt pœnitentiam,& aduerſarij eius rurſum ad ſororis ſigna cõuerſi, prædicauerunt fidem,quã ante deſtruebant.Hoc prophetico ſpiritu ſponſa nunc cantans, ait: Dimicauerunt in me:poſuerunt me cuſtodem in uineis:uineam meã non cuſtodiui.Ego eccleſia,ego ſponſa, ego ſine macula , plurimarum cuſtos ſum poſita uinearum a filijs matris meæ, qui contra me aliquãdo pugnauerant.Qua ſollicitudine curaq; diſtricta,dum plures cuſtodio uineas,uineã meam non ſeruaui . Intellige hoc de Paulo, & alio quocunq; ſanctorum,qui pro omnium ſit ſalute ſollicitus:& uidebis quomodo uineam ſuam non cuſtodiens,aliorũ uineta cuſtodiat:Quomodo etiam ut alios lucrifaciat,ipſe in quibuſdam damna ſuſtineat. Etenim cũ fuerit liber ex omnibus, ſeipſum ſeruum fecit,ut omnes lucrifaceret:Factus ſum,inquit,infirmus infirmis, Iudæis Iudæus: his qui ſub lege erant,quaſi ſub lege,& cætera:dicatq;, uineam meam nõ cuſtodiui.Deinde conſpicit ſponſum,qui conſpectus abſceſſit.Et frequenter hoc in toto carmine facit,

quod

A quod niſi quis ipſe patiatur,nō poteſt intelligere. Sæpe(deus teſtis eſt)ſponſum mihi aduenta re conſpexi,& mecū eſſe ꝙꝫ plurimū:quo ſubito recedente,inuenire nō potui qđ quærebā. Rurſus igitur deſydero eius aduentum,& nonnunꝯ iterum uenit:& cum apparuerit, meiſꝙ manibus fuerit comprehenſus,rurſum elabitur:& cū fuerit elapſus,rurſum a me inquiritur:& hoc crebro facit:donec illum uere teneam:& aſcendam innixus ſuper fratruelem meum. Annūcia mihi quem dilexit anima mea:ubi paſcis,ubi cubas in meridie. Non quæro alia tempora,quādo ueſpere,quādo diluculo,quādo in ſolis paſcis occubitu:illud tēpus inqro,quādo in florēte die,quādo plena luce in maieſtatis tuæ ſplendore uerſaris. Annuncia mihi,quē dilexit anima mea, ubi paſcis, ubi cubas in meridie. Diligēter obſerua ubi meridiē legeris. Apud Ioſeph meridie fratres prandiū celebrant. Angeli meridie Abrahæ ſuſcipiunt hoſpitio:& cætera iſtiuſmodi. Quære & inuenies ſcripturā diuinam,nō fruſtra ſeu fortuitu unumquēꝙ uſurpare ſermonem. Quiſ putas eſt dignus e nobis:ut ad meridiē uſꝙ ꝓueniat & uideat,ubi paſcat,ubi cubet ſpōſus? Annūcia mihi,quē dilexit anima mea,ubi paſcis,ubi cubas in meridie. Niſi em̄ tu mihi annūciaueris,incipio errabūda iactari:& dū te quæro,in alioꝝ greges incurro:& quia alioꝝ erubeſco aſpectus,faciē meā atꝙ ora mox cōtegere incipio. Sum ꝙppe ſpōſa formoſa:& alīs nudā faciē meā, nō oſtendo, niſi tibi ſoli quē iam pridē deoſculata ſum. Annūcia mihi,quē dilexit anima mea, ubi paſcis,ubi cubas in meridie:ne quando fiam ſicut cooperta ſuper greges ſodalium tuorum. Vt iſta nō patiar,ut non fiam cooperta,ut ora non contegam, & ad alios uſꝙ perueniens,incipiam forſitan & eos amare quos neſcio: idcirco annuncia mihi, ubi te quæram & inueniam in meridie: ne forte fiam, quaſi cooperta ſuper greges ſodalium tuorum. Poſt hæc uerba ſponſus ei cōminatur,& dicit:Aut cognoſce temetipſam,quoniam regis es ſponſa,& formoſa, & a me facta formoſa: ſiquidem ego mihi exhibui glorioſam eccleſiam,non habentem maculam,neꝙ rugam: aut ſcito,quia ſi te non cognoueris,& tuam ſcieris dignitatē,patieris hæc quæ ſequuntur. Quæ nam iſta ſunt? Si non cognoueris temetipſam o pulchra in mulieribus,egrede
B re tu in ueſtigijs gregum:& paſce, nō greges ouium,non agnorum,ſed hædos tuos. Statuet ꝙppe oues a dextris,& a ſiniſtris hædos. Si nō cognoueris temetipſam o pulchra in mulierib⁹,egrere tu in ueſtigijs gregum: & paſce hædos tuos in tabernaculis paſtorum. In ueſtigijs, inquit, paſtorum nouiſſima fies:non inter oues,ſed inter hædos tuos,cum quibus habitans,non poteris mecū,id eſt,cū bono paſtore eſſe. Equitatui meo,in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea. Si uis intelligere o ſponſa, quō ſcire te debeas:cognoſce cui te cōparauerim: & tūc uidebis talem te eſſe,quæ turpari nō debeas,cum tuam ſpeciem cognoueris. Quid eſt igitur:equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te? Scio equitem ſponſum, ꝓpheta dicente:Et equitatio eius ſalus. Aſſimilata es ergo equitatui meo,in curribus Pharaonis. Quantum differt equitatus meus qui ſum dñs, & dimergo in fluctibus Pharaonē,& criſtatos eius, & aſcenſores eius:& equos & currus eius:quantū inquā differt equitatus meus ab equis Pharaonis: tanto melior es omnibus filiabus, tu ſponſa,tu eccleſiaſtica anima:omnibus animabus,quæ nō ſunt eccleſiaſticæ. Igitur ſi eccleſiaſtica anima es:omnibus animabus es melior:ſi non es melior, non es eccleſiaſtica. Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te ꝓxima mea. Deinde pulchritudinem ſponſæ,ſpiritali amore deſcribit. Genæ tuæ,ut turturis. Faciem illius laudat,& genarum rubore ꝓfūdit. Pulchritudo ꝙppe mulierꝝ in genis dicit eē ꝙꝫ plurima. Ita & nos pulchritudinē animæ intelligam⁹ in genis. Labia uero eius & linguā,intelligentiā ꝓdicemus. Collū tuū ut monile. Vt ornamentū, qđ ſolet uirginū collo pendere,& nūcupat ὁρμίσκος,ita ſine hoc decore & tuū ipm collū eſt ornamētū. Poſt hæc ſit ſpōſus in recubitu:reqeuit ut leo,ut catulus leonis obdormiuit, ut deinceps poſſit audire:Quis ſuſcitabit eū? Quo interim dormiēte apparēt ſpōſæ ſpōſi ſodales angeli:& his eā ſermonibus cōſolant. Nos tibi aurea ornamēta facere nō poſſumus:nō em̄ tam diuites ſumus,ut ſponſus tuus, qui aureū tibi monile largiatur. Nos ſimilitudinem auri faciemus, non habemus aurum. Et in hoc quoꝙ lætandum eſt:ſi ſimilitudines auri, ſi ſtigmata faciamus argenti. Similitudines auri faciemus tibi,cum ſtigmatibus argenti. Verum nō om̄i tēpore:ſed donec ſpōſus tu⁹ ſurgat a cubitu. Cū em̄ ille ſurrexerit:ipſe tibi aurū,ipſe faciet argētū, ipſe tuā mētē ſenſumꝙ decorabit,& eris uere diues in ſpōſi domo ſpōſa formoſa:cui eſt glīa in

C sæcula sæculorum. Amen.

Secunda homilia ex Origene traducta ab eo loco in q̃ scriptū est: Nardus mea dedit odorē suum: usq; ad eum locū in quo ait: Quia uox tua suauis & forma tua decora: & cætera.

OMnes animæ motiones, uniuersitatis cōditor deus creauit ad bonū: sed pro usu nostro fit sæpe, ut res quæ bonæ sunt per naturā, dum male his abutimur, nos ad peccata deducant. Vnus de animæ motibus amor est: quo bene utimur ad amandū, si sapientiam amemus & ueritatē. Quando uero amor noster in peiora corruerit, amamus carnem & sanguinem. Tu igitur ut spiritualis, audi spiritualiter amatoria uerba cantari: & disce motum animæ tuæ & naturalis amoris incendium ad meliora transferre: secundum illud: Ama illam, & seruabit te: circūda illam, & exaltabit te. Viri, diligite uxores uestras, ait Apostolus: sed non stetit in eo quod dixerat, uiri diligite uxores uestras: uerum sciens esse dilectionē uirorum in propriis quoq; uxoribus inhonestam, sciens esse placentem deo, docuit, quomodo uiri uxores suas amare deberent, inferens: Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus ecclesiā. Et hæc quidem in proemio eorum, quæ postea differenda sunt diximus. Quia amici spōsi, dum rex in recubitu suo est (requiescens em̃ dormiuit ut leo & ut catulus leonis) sponsæ promiserant, donec ille consurgeret, similitudines auri & argenti esse facturos: non habētes aurū, ut sponsus, & quodammodo alijs uerbis sponsi passio prædicata est, non irrationabiliter ad hæc sponsa respondet: & ipsa dispensationem quandam passionis intelligens, ad id quod audierat: similitudines auri faciemus tibi cū stigmatibus argenti, donec rex in recubitu suo est, ait: Nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi: in medio uberum meorum demorabitur. Quomodo igitur aptabimus ei, id quod præcessit: donec rex in recubitu suo est: id quod sequitur: nardus mea dedit odorem suum? Loquitur euangelium, quia uenit mulier habens alabastrum unguenti nardipistici pretiosi: non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo
D est. Scio quippe Lucam de peccatrice: Matthæū uero & Iohannē & Marcū, non de peccatrice dixisse. Venit ergo nō peccatrix illa, sed sancta, cuius nomē quoq; Iohannes inseruit: Maria quippe erat habens alabastrum unguenti nardipistici præciosi, & effudit sup caput Iesu. Deinde super hoc indignantib9, nō oīibus discipulis, sed Iuda solo dicente, potuit uenundari hoc trecētis denarijs, & dari pauperibus: respondit magister atq; saluator: Semper pauperes habetis uobiscum, me autem non semper. Præueniens quippe hæc in diem sepulturæ meæ fecit. Ideo ubicūq; prædicatum fuerit euangelium istud: dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. In figura ergo istius, quod nūc loquit̃, Nardus mea dedit odorē suū: illa super caput domini fudit unguentum: & tu quoq; assume nardum, ut postq̃ caput Iesu, suaui odore perfuderis, possis audacter effari, Nardus mea dedit odorem suum: & a Iesu reciprocum audire sermonem, quia ubicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mūdo: dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. Tu quoq; facito in uniuersis gētibus prædicato. Quando autem hoc facies? Si factus fueris, ut Apostolus, & dixeris: Christi bonus odor sumus in omni loco, in his qui saluantur, & in his qui pereunt. Bona opera tua nardus sunt. Si uero peccaueris, peccata tetro odore redolebunt. Dicit quippe pœnitens: Computruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Nō de nardo propositum est, nunc spiritui sancto dicere: neq; de hoc quod oculis intuemur euangelista scribit unguēto: sed de nardo spirituali: de nardo quæ dedit odorē suū. Fasciculus stactes, id est guttæ siue stillæ fratruelis meus mihi. Guttam unguenti casiam galbani: in Exodo legimus præcepto domini in thymiama, id est in sacerdotale chrisma cōfectum. Si ergo uideris saluatorem meum ad terrena, aut humilia descendētem, uidebis, quomodo uirtute magna & maiestate diuina ad nos modica quædam stilla defluxerit. De hac stilla & propheta cecinit, dicens: Et erit, de stilla populi huius congregandus congregabitur Iacob. Et sicuti secundum alium sensum, lapis erat præcisus e monte sine manibus nostri in carne saluatoris aduentus: neq; enim totus mons fuit qui descendit ad terras: nec poterat humana fragilitas totius montis magnitudinē capere: sed lapis ex mōte, lapis offensionis, & petra scandali descendit in mūdū: sic secūdū aliū intellectū stilla nūcupat̃. Oportebat qppe ut (qa oēs gētes in stillā situlæ reputatæ sūt) his q̃ p omniū salute factus est oia: etiā stilla fieret ad eas liberādas. Quid em̃ pro nostra salute nō fa-

ctus est.

A ctus eſt. Nos inanes & ille exinaniuit ſemetipm, formā ſerui accipiens. Nos populus ſtult9, & nō ſapiēs: & ille factus eſt ſtulticia p̄dicationis: ut fatuū dei, ſapiētius fieret hoibus. Nos infirmi: infirmū dei fortius hominibus factum eſt. Quia igitur uniuerſæ gētes, ut ſtilla ſitulæ, & ut momē/tum ſtatheræ reputatæ ſunt: idcirco factus eſt ſtilla, ut per eum a ueſtimentis noſtris odor ſtillæ procederet: iuxta illud: Myrrha & ſtilla & caſia a ueſtimētis tuis, a domibus elephantinis, ex q/bus lætificauerunt te filiæ regum in honore tuo: quæ in quadrageſimo quarto pſalmo dicūtur ad ſponſam. Faſciculus ſtillæ fratruelis meus mihi. Conſyderemus quid ſibi fratruelis nomine uelit. Eccleſia quæ hoc loquitur de fratruele, nos ſumus ex gentibus cōgregati. Saluator noſter, ſororis eius eſt filius: id eſt ſynagogæ. Duæ quippe ſorores ſunt, eccleſia & ſynagoga. Saluator ergo, ut diximus, filius ſynagogæ ſororis, uir eccleſiæ, ſponſus eccleſiæ, fratruelis eſt ſponſæ ſuæ. Faſciculus ſtillæ fratruelis meus mihi, in medio uberum meorū cōmorabitur. Quis ita beatus, ut habeat hoſpitem in principali corde, in medio uberum, in pectore ſuo, ſermonem dei. Tale eſt quippe quod canitur: In medio uberum meorū cōmorabitur. Si nō fuerint fractæ mammæ tuæ: in medio earū habitabit ſermo diuinus. Decebat in carmine nuptiali, mammas potius ap/pellari c̄ꝫ pectus. Et perſpicuum eſt, cur ad expoſitionem eius quæ dicit: In medio uberum meo/rum cōmorabit᷑: ſit aſſumptū, ſi nō fuerint fractæ mammæ tuæ: in medio uberū tuorum cōmo/rabit᷑ ſermo diuinus. Vnde dixi, ſi nō fuerint fractæ māmæ tuæ? De Eçechiele. Eo quippe loco, ubi Hieruſalē dñica corripitur uoce, inter cætera dicitur ad eam: In Aegypto fractæ ſunt mam/mæ tuæ. Caſtarū ubera non franguntur, ſed meretricū ubera, laxis pellibus irrugantur. Pudica/rum erecta ſunt ubera, & uirginali robore tumentia. Suſcipiūt ſermonē ſponſi, & dicunt: In me

B dio uberum meorum cōmorabitur. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Initium eſt ſermonis in germine: & initium Cypri, id eſt floritionis in uerbo: unde ait, Botrus Cypri, id eſt floritionis fra/truelis me9 mihi. Nō oībus eſt botrus Cypri: ſed his q eius flore digni ſunt. Alīs uua uaria eſt: huic ſoli quæ nigra eſt & formoſa, in floris decore ſe præbet. Botrus Cypri fratruelis me9 mihi. Nō ſimpliciter ait, botrus Cypri fratruelis meus: ſed cum additamēto, mihi: ut doceret nō oibus eum eſſe botrū Cypri. Videamus autem in quibus regionibus, botrus iſte ſit ſponſæ. In uineis engaddi, quod interpretatur oculus tentationis. In uineis igitur oculi tentationis, botrus Cypri fratruelis meus mihi. Tentationis oculus in præſenti eſt. Si quidem in tentatione moramur in hoc mūdo: & tentatio eſt uita humana ſuper terram. Dū in hac luce uerſamur, in uineis ſumus engaddi. Si autem meruerimus poſtea tranſplantari, a noſtro agricola tranſferemur. Nec dubi/tes, qn poſſis de engaddi uineis ad loca meliora trāſferri. Agricola noſter ad trāſferendā uineā, crebra meditatione iam calluit. Vineam em̄ ex Aegypto tranſtuliſti: eieciſti gentes & plantaſti eam. Operuit montes umbra eius, & arbuſta eius cedros libani. Et hæc quidē quæ expoſuimus, locuta ſit ſponſa de ſponſo, ſignificās amorem ſuum, & ſponſi uenientis hoſpitium, quomodo in medio uberum & ſui cordis arcano, ſponſus ueniens cōmoretur. Rurſus ſponſi ad eam ſer/mo dirigitur, & dicit: Ecce ſpecioſa proxima mea, ecce ſpecioſa, oculi tui columbæ. Illa ſic di/cit ad ſponſum: Ecce ſpecioſus fratruelis meus, non adiungit, & proximus meus. Hic autē quan/do loquitur ad eam: ecce ſpecioſa, adiungit, & proxima mea. Quare autem illa non dicit: Ecce ſpecioſus, proximus mihi: ſed tantum, ecce ſpecioſus? Quare ille nō ſolum ſpecioſa es dicit: ſed ſpecioſa es proxima mea? Sponſa ſi longe fuerit a ſponſo, non eſt ſpecioſa: tunc pulchra fit, quā/do dei uerbo coniungitur. Et merito nunc docetur a ſponſo, ut proxima ſit: & a ſuo latere nō re/cedat. Ecce ſpecioſa proxima mea, ecce ſpecioſa. Incipis quidem eſſe ſpecioſa, ex eo quod proxi/ma mihi es. Poſtc̄ꝫ aūt eſſe cœperis ſpecioſa, etiā ſine additamēto p̄ximæ, abſolute es ſpecioſa. Ecce ſpecioſa proxima mea, ecce ſpecioſa. Videamus & aliam laudē ſpecioſæ: ut & nos æmule/mur ſponſæ fieri. Oculi tui columbæ. Qui uiderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœ/chatus eſt eam in corde ſuo, oculos non habet columbæ. Si quis uero oculos columbæ non ha/bet, domum fratris ſui ingreditur infelix, non ſeruans illud quod in Prouerbīs eſt præceptum: In domum fratris tui ne intres infelix. Pro eo quod Septuaginta infelix, interpretati ſunt, Aqui/la Hebræam exprimens ueritatem ἀγχοικὸν poſuit. Qui autem habet oculos columbæ, ui/det recta & miſericordiam promeretur. Videns quippe recta, miſericordiam conſequetur.

Porro

C Porro quis uidet recta,niſi qui caſto cõſpectu,& puris intuetur oculis? Noli igitur mihi de his tãtum carnis oculis intelligere,quæ dicta ſunt: licet & de his intellexiſſe non inutile ſit:ſed ingrediens ad interiora cordis tui,& alios oculos mente pquirens:qui & a dei mandato illuminantur (mandatum quippe dei illuminans oculos):illud enitere,labora, contende, ut ſancte intelligas uniuerſa quæ dicta ſunt:& ſimilis ſpiritui,qui in ſpecie deſcendit columbæ, audias, quia oculi tui columbæ ſunt. Si intelligis legẽ ſpiritualiter,oculi tui colũbæ ſunt. Si intelligis euãgeliũ ut ſe uult intelligi euangeliũ & prædicari, uides Ieſum oẽm languorẽ & infirmitatẽ:nõ ſolũ eo tẽpore quo carnaliter facta ſunt fuiſſe medicatũ,ſed hodieq; medicãtẽ:& non tantũ tũc ad homines deſcendiſſe,ſed hodieq; deſcendere,& eſſe p̃ſentẽ. Ecce em̃,inquit,uobiſcũ ſum oĩbus diebꝰ uſq; ad conſũmationẽ ſæculi: oculi tui columbæ ſunt. Ecce ſpecioſa,proxima mea,ecce ſpecioſa oculi tui columbæ. Has de ſe ſponſa audiens laudes,ſponſo uicem in laudibus tribuit:non quo ei qđ nõ habet ſuo præconio largiat̃, ſed intelligens decorẽ eius atq; cõſpiciens,ait:Ecce ſpecioſus fratruelis meus. Et quidẽ pulchre. Lectus noſter umbroſus. Quæro lectum in quo ſpõſus cũ ſponſa requieſcat:& ni fallor corpus humanum eſt. Siquidẽ ille in euangelio paralyticus qui iacebat in lecto:& abire in domũ ſuam ſublato grabato,uoce iuſſus eſt ſaluatoris,anteq; ſanaretur,ſup debile membrorum ſuorũ corpus iacebat, quod poſtea dei uirtute ſolidatum eſt. Sic ego intelligo: Tolle grabatum tuũ,& uade in domum tuam. Neq; em̃ ad hoc filius dei de cœleſtibus ad terrena deſcenderat: ut de lectulis deſcẽdere imperaret:& cõſurgentẽ ab egrotatione ſua,ſine lectulo nõ pateretur abſcedere: Tolle,inquiẽs,grabatũ tuũ,& uade in domũ tuã. Et tu igitur a ſaluatore ſanatus:tolle grabatũ tuũ, & uade in domum tuam:ut cum ad te uelut ad ſponſam uenerit ſponſus,& in eo tecũ fuerit reclinatus,dicas:Ecce ſponſus fratruelis meus. Et quidẽ pulchre. Acclinatio noſtra umbroſa. Ecce ſpecioſus fratruelis meus,ipe & ſpecioſus eſt & umbroſus. Per diem quippe ſol non uret te,neq; luna per noctem. Trabes domorũ noſtrarum cedri. Multi-
D tudinis uerba ſunt. Vidẽtur autem mihi uiri hæc dicere:qui cum ſponſo ſunt: de quibus ſuperius ſermo præfatus eſt: domos cedrinas trabibus intextas,& cypreſſis contignatas. Si quidem pro ſtybe aſcendit cypreſſus:& pro coniza,aſcendit myrtus. Requirens igitur, cuius naturæ iſta ſunt ligna: & cedrum imputribilẽ,& cypreſſum odoris optimi deprehendens:labora & tu ita cõtignare domũ tuã:ut de te quoq; poſſit dici: Trabes domuum noſtrarum cedri,& contignationes noſtræ cypreſſi. Poſt hæc ſponſus loquitur: Ego flos cãpi & liliũ conualliũ. Propter me q in ualle eram deſcẽdit in uallem: & in uallem ueniens fit lilium. Pro ligno uitæ quod plantatum eſt in paradiſo dei,totius campi:id eſt,totius mundi & uniuerſæ terræ flos factus eſt. Quid em̃ ſic poteſt eſſe flos mundi,ut uocabulũ Chriſti? Vnguentũ effuſum nomen eius. Aliter. Ad ipm dicit̃:Ego flos campi,& lilium conualliũ. Et hæc quidẽ de ſemetipſo. Deinde ſponſam laudans, ait: Vt lilium in medio ſpinarum, ſic proxima mea in medio filiarum. Sicut lilium nõ poteſt ſpinis comparari inter quas ſemper exoritur:eodem modo proxima mea ſuper oẽs filias lilium eſt in medio ſpinarum. Iſta audiens ſpõſa,uicem reddit ſponſo:& ſentiens illius etiam ſuauitatem, in uocem laudantis erumpit. Vnguentorũ quippe odor licet ſuauiter ſpiret,& ſenſum odore demulceat:non tamẽ eiuſmodi eſt,ut ſuaue ſit ad edendũ. Eſt aũt aliud quod optimi ſaporis ſit & odoris,id eſt ut fauces dulcore delectet,& ſpiritũ mulceat odoratu. Tale eſt malũ,& iſtiuſmodi eſt naturæ:ut in ſe utraq; poſſideat. Idcirco uolẽs nõ ſolũ bene olentes ſermões ſpõſi, ſed & dulcorem eius ſponſa laudare,ait: Vt malũ in lignis ſyluæ:ita fratruelis meus in medio filiorum. Omnia ligna, omnes arbores, ad comparationem ſermonis dei, ſyluæ inferaces exiſtimantur. Ad Chriſtũ ſaltus eſt omne quod dixeris:& infructuoſa ſunt omnia. Quæ enim poſſũt dici ad eũ cõparata fructifera? Etiã ligna quæ uidebant̃ fructibus incuruari:ad collationẽ aduẽtus eius infructuoſa monſtrata ſunt. Ideo ut malum in lignis ſyluæ: ita fratruelis meus in medio filiorum. In umbra eius concupiui & ſedi. Quã pulchre,non ait,in umbra illius cõcupiſco, ſed in umbra eius concupiui: &,non ſedeo, ſed ſedi. Si quidem in principio non poſſumus cum eo proprium conferre ſermonem:uerum in principio,ut ita dicam quadã maieſtatis illius umbra perfruimur. Vnde & in pphetis legit̃. Spũs faciei noſtræ Chriſtus dñs,cui diximus: In umbra eius uiuemus in gentibus,& ab umbra ad umbram aliam tranſmigramus. Sedẽtibus enim in regione

A nẽ umbræ mortis,lux orta eſt eis.Et tranſeamus ab umbra mortis ad umbrã uitæ.Semp iſtiuſmodi ſunt profectus,ut in exordio deſyderet quiſpiã ſaltẽ in uirtutũ umbra cõſiſtere. Ego puto ideo & natiuitatem Ieſu ab umbra cœpiſſe,& non in umbra,ſed in ueritate finitam,Spiritus,inquit,ſanctus ueniet in te,& uirtus altiſſimi obumbrabit tibi.Natiuitas Chriſti ab umbra ſumpſit exordium. Non ſolum autẽ in Maria ab umbra eius natiuitas cœpit,ſed & in te,ſi dignatus fuerit,naſcitur ſermo dei.Fac igitur,ut poſſis capere umbram eius:& cum umbra fueris dignus effectus,ueniat ad te,ut ita dicã corpus eius,ex quo umbra naſcit᷑.Nã q in modico fidelis eſt,& in maioribus erit fidelis.In umbra eius concupiui & ſedi.Vides,quia non ſemper in umbra ſtetit,ſed inde ad meliora tranſierit,dicẽs:Et fructus eius dulcis in gutture meo.Ego,inquit,deſyderaui in umbra eius requieſcere,ſed poſtq̃ me ſua protexit umbra,etiam fructu illius ſaturatus dico:Et fructus eius dulcis gutturi meo. Introducite me in domum uini. Foris ſtetit ſponſus, & ab ſpõſa ſuſceptus eſt:In medio quippe uberum illius requieuit.Proximæ iuuenculæ nõ ſunt iſtiuſmodi,ut ſponſum hoſpitem habere mereantur. Multitudini foris in parabolis loquitur. Q̃ uereor ne multæ adoleſcentulæ forte nos ſimus.Introducite me in domũ uini. Cur tam diu foris maneo? Ecce ſto ante oſtium,& pulſo.Si quis mihi aperuerit,ingrediar ad eũ, & cœnabo cum eo,& ipſe mecum. Introducite me. Et nũc eadem dicit ſermo diuinus. Ecce Chriſtus loquitur, introducite me. Vobis quoq̃ catechuminis loquitur, introducite me. Introducite me, non ſimpliciter in domum, ſed in domum uini. Impleatur uino læticiæ, uino ſpiritus ſancti anima ueſtra.Et ſic introducite in domum ueſtram ſponſum,uerbum, ſapientiã, ueritatem. Poteſt autem & ad eos dici,qui nondum perfecti ſunt:introducite me in domũ uini.Ordinate in me charitatẽ. Eleganter locutus eſt ordinate.Plurimorũ qppe inordinata eſt charitas:quãdo quod in primo loco debent diligere,diligũt in ſecũdo:quod in ſecũdo,diligũt in primo:& quod oportet amare quarto,amãt in tertio: & rurſus tertiũ in quarto:& eſt in plæriſq̃ charitatis ordo
B peruerſus.Sanctorum uero charitas ordinata eſt. Volo ad intelligendum hoc quod dictũ eſt, ordinate in me charitatem, aliqua exempla replicare. Te uult diuinus ſermo diligere patrem, filium,filiam:uult te ſermo diuinus diligere Chriſtum:nec dicit tibi,ne diligas liberos,ne parentibus charitate iungaris. Sed quid dicit tibi? Ne inordinatam habeas charitatem,ne primũ patrẽ aut matrem,deinde me diligas:ne filij & filiæ plus q̃ mei charitate tenearis.Qui amat patrem, aut matrem ſuper me,non eſt me dignus:qui amat filium,aut filiã ſuper me,non eſt me dignus. Recole conſcientiam tuam de patris,matris,fratriſue affectu:& cõſydera qualem circa ſermonẽ dei & Ieſu habeas charitatem: ſtatim deprehendes magis te filium & filiam diligere,q̃ uerbũ: magis te parentes amare,q̃ Chriſtum.Quiſputas ita proficit ex nobis,ut præcipuam & primã inter omnia ſermonis dei habeat charitatem:qui in ſecũdo loco liberos ponat? Iuxta hũc modum, ama uxorem tuam. Nullus quippe aliquando ſuam carnem odio habuit, ſed amat ut carnem. Et erũt,inquit,duo in carne una:& non in uno ſpiritu. Ama & deum,ſed ama illum, nõ ut carnẽ & ſanguinẽ,ſed ut ſpiritũ.Qui eñ adhæret deo:unus ſpiritus eſt.Igitur ordinata eſt charitas in perfectis. Vt autem poſt deum etiam inter nos ordo ponatur:Primum mandatũ eſt:ut diligamus parentes: ſecundum,ut filios:tertium,ut domeſticos noſtros.Si aũt filius malus eſt, & domeſticus bonus: domeſticus in charitate filij collocetur.Et ita fiet,ut ſanctorũ ordinata ſit charitas. Magiſter quoq̃ & dñs noſter,in euangelio p̃cepta de charitate cõſtituens,ad uniuſcuiuſq̃ dilectionẽ propriũ aliquid appoſuit:& dedit intelligentiã ordinis his qui poſſunt audire ſcripturam dicentẽ: Ordinate in me charitatem:Diliges dñm deũ tuum ex toto corde tuo,& ex tota mente tua,& ex tota anima tua,& ex tota uirtute tua. Diliges proximum tuum,ſicut teipſum:nõ ꝓximũ ex toto corde, ex tota anima,& ex tota uirtute,& ex tota mente. Rurſus inquit, Diligite inimicos ueſtros:& nõ appoſuit,ex toto corde. Nõ eſt inordinatus ſermo diuinus, nec impoſſibilia p̃cipit:nec dicit,diligite inimicos ueſtros ut uoſmetipſos:ſed tãtũ,diligite inimicos ueſtros:ſufficit eis,ſi eos diligim⁹,& odio nõ habem⁹. Proximũ uero ut teip̃m. Porro deũ ex toto corde,& ex tota aĩa,& ex tota mẽte,& ex tota uirtute.Si hæc intellexeris,& intellecta cõpleueris,feciſti q̃d ſpõſi ſermone p̃cipit᷑: introducite me in domũ uini,ordinate in me charitatẽ.Quiſ putas e nobis charitatis ẽ ordinatæ? Cõfirmate me i unguẽtis. Vn⁹ de interp̃tib⁹ poſuit ὀινανθίν.

Hæc

C Hæc eſt aũt ſponſa quæ loquit̃: Stipate me in malis. In qbus malis? Vt malũ in lignis ſyluæ, ita fratruelis meus in medio filiorũ. Idcirco in malis eius ſtipate me, quia uulneratæ charitatis ego. Quã pulchrum eſt, q̃ decorũ a charitate uulnus accipere. Alius iaculum carnei amoris accepit, alius terreno cupidine uulneratus eſt: tu nuda mẽbra tua, & p̃be te iaculo electo, iaculo formoſo, ſiquidẽ deus ſagittarius eſt. Audi ſcripturam de hoc eodem iaculo loquẽtem, imo ut tu amplius admireris, audi ipſum iaculum quid loquatur. Poſuit me ut ſagittam electam, & in pharetra ſua ſeruauit me, & dixit mihi: Magnum eſt tibi hoc, uocari puerum meum. Intellige ſagittam quid dicat, & quomodo a deo ſit electa. Quam beatum eſt, hoc iaculo uulnerari. Hac ſagitta uulnerati fuerant illi qui inter ſeinuicem conferebant: Cor noſtrum ardens erat in uia cum aperiret nobis ſcripturas. Si quis ſermone noſtro, ſi quis ſcripturæ diuino magiſterio uulneratur, & poteſt dicere, quia uulneratæ charitatis ego: hũc & illud forſitan ſequitur. Quid forſitan dico? Manifeſtam promo ſentẽtiam: Siniſtra eius ſub capite meo, & dextra illius amplexabit̃ me. Habet & in ſiniſtra, & in dextera ſermo dei ſapiẽtiã: quæ cũ pro intellectus uarietate ſit multiplex, in ſubiacenti una eſt. Ipſe Solomon de læua, & dextera ſapientiæ docuit, dicens: Longitudo eñ & anni uitæ in dextera eius: in ſiniſtra autem ipſius diuitiæ & gloria. Igitur leua eius ſub capite meo, ut me faciat requieſcere, & brachium ſpõſi fiat ceruical meum, & reclinetur animæ principale ſuper ſermonem dei. Leua eius ſub capite meo. Non expedit tibi habere ceruicalia, quæ lamentatio ſequatur. In Eçechiele ſcriptum eſt: Væ his qui conſuunt ceruicalia ſub omni cubitu manus. Noli conſuere ceruicalia, noli capiti aliunde requiem quærere: habe ſpõſi leuam ſub capite tuo, & dic: Leua eius ſub capite meo: quã cũ habueris, oia tibi quæ ſunt in leua tribuũtur. Dicis quippe, in ſiniſtra eius diuitiæ & gloria, & dextera eius amplexabitur me. Totum te ſponſi dextera complectatur. Longitudo quippe & anni uitæ, in dextera eius: & ob id longæ uitæ, & multorũ dierum eris ſuper terram bonã, quã dñs deus tuus dat tibi. Adiuraui uos filiæ Hieruſalem in
D uirtutibus & in uiribus agri. Quid adiurat ſponſa filias Hieruſalem? Si leuaueritis & ſuſcitaueritis charitatẽ. Q̃ diu charitas dormit in uobis, o filiæ Hieruſalem, o adoleſcẽtulæ, quæ in me nõ dormit, quia uulnerata ſum charitate? In uobis autem, quæ plures eſtis, & adoleſcentulæ, & filiæ Hieruſalẽ dormit, charitas ſpõſi. Adiuraui ergo uos filiæ Hieruſalẽ: ſi leuaueritis: & nõ ſolũ leuaueritis, ſed & ſuſcitaueritis, quæ in uobis eſt charitatem. Creator uniuerſitatis cum uos conderet, inſeruit in cordibus ueſtris ſemina charitatis. Nunc autem, ſicut alibi dicitur: iuſticia dormiuit in ea: ſic dilectio dormitat in uobis: iuxta quod & alibi dicit̃, ſponſus requieuit, ut leo, & ut catulus leonis. Adhuc in infidelib⁹, & in his q̃ corde ſunt dubio, dormitat ſermo diuinus: uigilat in ſanctis. Dormitat in his qui tẽpeſtatibus fluctuãt: ſuſcitatur uer- eor̃ uocibus, q̃ cupiunt uigilante ſponſo ſaluari. Statim ſit eo uigilante trãquillitas: ſtatim undarum moles conquieſcũt, ſpiritibus contrarijs concrepatur: fluctuum rabies ſilet. Illo dormiente, tempeſtas, mors & deſperatio eſt. Adiuro ergo uos filiæ Hieruſalem in uirtutibus, & in uiribus agri. Cuius agri? Nempe illius agri pleni, quẽ benedixit dominus. Si leuaueritis & ſuſcitaueritis charitatem: quoaduſq̃ uelit uox fratruelis mei. Ecce hic uenit ſaliens ſuper montes. Hæc adhuc loquitur eccleſia exhortans adoleſcentulas: ut ad ſponſi præparentur aduentum: ſi tamen uenire uoluerit, & ſuum illis præbere colloquium. Adhuc igitur loquente ea: uenit ſponſus quem digito monſtrat, & dicit: Ecce hic uenit ſaliens ſuper montes: intellige ſpõſæ animã beatã atq̃ perfectam: quæ citius uideat, citius ſermonis contempletur aduentum, quæ ſibi ſapientiam ueniſſe ſentiat & charitatem, & dicat nõ uidentib⁹, Ecce hic uenit. Orate ut & ego poſſim dicere, Ecce hic uenit. Si eñ potuero dei diſſerere ſermonem, quodammodo & ego dicam, Ecce hic uenit. Quo? Non utiq̃ ubi uallis, nõ ubi humilia loca. Quo uenit? Saliens ſuper montes, tranſiliens ſuper colles. Si fueris mons, ſalit in te ſermo dei. Si nõ ualueris eſſe mons, ſed fueris collis ſecũdus a monte, trãſiliet ſuper te. Quã uero pulchra & cõuenientia rebus uocabula. Salit ſup mõtes, quia maiores ſunt: trãſilit ſup colles, quia minores ſunt. Nõ tranſilit ſup mõtes, nõ ſalit ſup colles. Ecce hic uenit ſaliens ſup mõtes trãſiliens ſup colles. Similis eſt fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruor̃ in montib⁹ Bethel. Hæc duo animalia in ſcripturis frequẽtius nominãtur: & quo amplius admireris, ſæpius iuncta ponunt̃. Et hæc ſunt, ait, quæ manducabis, poſt paululum inferens, capream & ceruũ. In præſenti quoq̃

ti quoq; libro pariter nominant᷑ ceruus & caprea. Quodammodo enim cognata ſibi ſunt & uicina iſta animalia. Caprea, id eſt dorcas, acutiſſime uidet. Ceruus interfector ſerpentum eſt. Quiſputas eſt dignus e nobis: qui iuxta dignitatem loci atq; myſteriꝝ, plenam poſſit explicare rationem ? Oremus dominũ, ut nobis largiatur ſenſum ad aperiendas ſcripturas, & poſſimus dicere: Quomõ aperuit nobis Ieſus ſcripturas? Quid igitur dicim⁹: quia dorcas, hoc eſt, caprea: ſcd'm eorum phyſiologiam, qui de naturis omniũ animalium diſputant, ex inſita ſibi ui nomen acceperit? Ab eo em̃ quod acutius uideat: id eſt, παρὰ τὸ ὀξέως δέρκεσθαι, dorcas appellata eſt. Ceruus uero ſerpentũ inimicus ac debellator eſt: ita ut ſpiritu narium, eos extrahat de cauernis: & ſuperata pernicie ueneni, eorũ pabulo delect᷑. Forſitan ſaluator meus caprea ſit iuxta θεωρίαμ: ceruus iuxta opera. Quænam iſta ſunt opera? Interficit ipſe ſerpentes, contrarias fortitudines iugulat. Ideo dicã ei: Tu contriuiſti capita draconũ ſup aquas: tu cõtriuiſti caput draconis. Similis eſt fratruelis meus capreæ uel hinnulo ceruorũ ſuper montes domus dei. Bethel quippe interpretatur, domus dei. Non omnes montes domus dei ſunt, ſed qui montes eccleſiæ ſunt. Inueniuntur quippe & alij montes erecti & cõſurgentes aduerſus ſcientiam dei, montes Aegyptiorũ & allophylorum. Vis ſcire quia ſimilis eſt fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruorũ ſuper montes Bethel? Eſto mons eccleſiaſticus, mons domus dei: & ueniet ad te ſpõſus ſimilis capreæ uel hinnulo ceruorum ſuper montes Bethel. Cernit ſponſum appropinquaſſe uicinius, qui ante ſuper montes uerſabatur & colles: aſſimilat eum tranſilientẽ atq; ſalientẽ: & poſt hæc ad ſe & ad alias adoleſcentulas adueniſſe cognoſcens ait: Ecce hic retro poſt parietẽ noſtrum. Si ædificaueris parietem & feceris ædificationẽ dei, ueniet poſt parietẽ tuum proſpiciens per feneſtras. Vna feneſtra, unus eſt ſenſus: per hunc proſpicit ſponſus. Alia feneſtra, alius eſt ſenſus: & per hunc ſponſus ſollicite contuet᷑. Per quos enim ſenſus nõ proſpicit ſermo dei ? Quid ſit autẽ proſpicere per feneſtras: & quomõ per eas ſponſus aſpiciat, ſequẽs docebit exemplum. Vbi nõ proſpicit ſponſus, ibi mors inuenit᷑ aſcẽdens: ut legimus in Hieremia: Ecce mors aſcendit per feneſtras ueſtras. Quando uideris mulierẽ ad cõcupiſcendũ eam, iam mors aſcendit p feneſtras tuas. Eminens per retia. Intellige quia in medio laqueorum ambulas: & ſubtus machinas tranſeas imminẽtes. Omnia retibus plena ſunt: diabolus laqueis cuncta compleuit. Si autẽ uenerit tibi ſermo dei, & cœperit eminere de retibus, dices: Anima noſtra erepta eſt de laqueo uenantiũ: laqueus contritus eſt: & nos liberati ſumus. Benedicti uos a dño qui fecit cœlum & terrã. Eminet igitur ſpõſus per retia, tibi uiam faciẽs. Ieſus deſcẽdit ad terras, ſubiecit ſe retibus mundi. Videns magnũ hominũ gregem rẽtibus impeditũ: nec eum ab alio, niſi a ſe poſſe cõſcindi: uenit ad retia, aſſumens corpus humanũ, qd' inimicarũ fortitudinũ laqueis tenebat᷑: ea tibi dirupit, & loqueris: Ecce hic retro poſt parietẽ noſtrũ, proſpiciẽs per feneſtras, eminẽs per retia: cũ uero eminuerit, dicit tibi. Reſpõdet fratruelis meus, & dicit: Surge ueni proxima mea, uiam tibi feci, conſcidi retia: ſic ueni ad me proxima mea. Surge ueni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea. Cur ait, ſurge? Cur propera? Ego pro te ſuſtinui rabiem tempeſtatũ, ego fluctus qui tibi debebant᷑ excepi. Triſtis eſt facta anima mea ꝓpter te uſq; ad mortẽ. Surrexi a mortuis, fractis mortis ianuis, & inferni uinculis diſſolutis: ideo dico tibi: Surge ueni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea: quia hyems trãſiuit, pluuia abiit ſibi, flores uiſi ſunt in terra. Ego a mortuis ſurgẽs, tẽpeſtate cõpreſſa, tranquillitatẽ reddidi. Et quia ſcd'm diſpẽſationẽ carnis ex uirgine cũ uoluntate patris creui, & ſapiẽtia & ætate profeci: flores uiſi ſunt in terra, tempus ſectionis adeſt. Sectio remiſſio peccatorũ eſt. Omnẽ em̃ ramũ (ait) in me manentẽ & afferentẽ fructũ, pater meus mundat: ut fructus maiores afferat. Habeto fructus, & priora quæ in te infructuoſa ſunt, auferentur. Tempus quippe ſectionis adeſt. Vox turturis audita eſt in terra noſtra. Non ſine cauſa in ſacrificio aſſumitur par turturũ, aut duo pulli columbarũ: nam idem ualent: & nunc̃q; dictum eſt ſeparatim: par tantũmodo columbarũ, ſed par turturũ & duos pullos columbarũ. Columba, ſpiritusſanctus eſt. Spiritus autem ſanctus qñ de magnis & occultioribus ſacramẽtis: & quæ multi capere non poſſunt loquit᷑, in turturis appellatione ſignat᷑: id eſt in eius auis, quæ ſemper in montium iugis, & in arborũ uerticibus cõmorat᷑: in uallibus autẽ & his quæ ad homines uſq; perueniunt, columba aſſumitur. Deniq; ſaluator quia hominem eſt dignatus aſſumere: & uenit ad terras,

C multiq; tunc circa Iordanem peccatores erant. Idcirco ſpiritus ſanctus non in turturem uertitur, ſed columba fit. Inter nos propter hominũ multitudinẽ, auis manſuetior cõuerſatur. Turtur aũt uidet (uerbi gratia) Moyſen, & unũquẽlibet intelligere prophetarũ, recedẽtiũ in montes & deſerta, & ibi accipientium ſermones dei. Vox ergo turturis audita eſt in terra noſtra. Ficus produxit groſſos ſuos. A ficu cognoſcite parabolã. Cũ ramus eius tener factus fuerit, & folia miſerit: ſcitote quia iuxta eſt æſtas. Vult nobis dei eloquiũ nunciare poſt hyemẽ, poſt procellas, animarũ appropinquaſſe meſſem, & ait: Ficus produxit groſſos ſuos: uites floreſcunt, dederũt odorẽ. Si iam erumpũt in florem, tempus adueniet & erunt uuæ. Surge, ueni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea. Hæc quæ ſuperius expoſuimus, ſponſus non audientibus adoleſcentulis, ſed ſolæ ſponſæ audiente loquitur. Volumus autẽ & ipſius iam audire ſermonẽ loquentis ad ſponſam. Surge, ueni proxima mea, colũba mea, & ueni, columba mea ſub tegmine petræ. Et Moyſes ſub tegmine petræ ponit: ut uideat poſteriora dei in tegmine antemuralis. Primũ ueni ad id quod ante murũ eſt, & poſtea poteris introire ibi murus eſt petræ. Oſtende mihi faciẽ tuam. Vſq; ad præſentẽ diem ſimilia dicunt ad ſponſam. Necdum em̃ habebat fiduciã ut reuelata facie gloriã dñi contemplaret. Quia uero iam ornata eſt atq; cõpoſita, dicit ei: Oſtende mihi faciem tuam. Nondũ em̃ erat uox eius ita ſuauis, ut mereret ei dici: Audire me fac uocem tuã. Qñ ergo didicit loqui? Tace em̃ (ait) & audi Iſrael: & ſcies qd loquat dñs. Et ſuauis facta eſt uox eius ſponſo: ſcd'm illud propheticũ: Suauis fiet ei poſtulatio mea. Tunc ad eam ſponſus effatur. Et audire me fac uocem tuã: quia uox tua ſuauis eſt. Si aperueris os tuũ uerbo dei: dicet tibi ſponſus: Vox tua ſuauis eſt, aſpectus tuus ſpecioſus. Quapropter conſurgẽtes, deprecemur dñm: ut digni efficiamur ſpõſi ſermone, ſapiẽtia Chriſti Ieſu: cui eſt gloria & imperiũ in ſæcula ſæculorũ Amen.

HIERONYMVS MINERIO ET ALEXANDRO, EXPONENS ILLVD APOSTOLI, NON OMNES QVIDEM DORMIEMVS SED OMNES IMMVTABIMVR.

D IN ipſo iam profectionis articulo fratris noſtri Syſinnij qui ueſtra mihi ſcripta detulerat, hæc qualiacunq; ſunt, dictare compellor: nec poſſum ueſtram celare prudentiã: ſed obſecro ne hoc dictũ referatis ad gloriã: quin potius ad plenã neceſſitudinẽ, dum ita uobis quaſi mihi loquor. Multas ſanctorũ fratrũ ac ſororũ de ueſtra prouincia ad me detulit quæſtiones, ad quas uſq; ad diẽ Epiphaniorũ, largiſſimo ſpacio me reſponſurũ putabam. Cũq; furtiuis noctiũ lucubratiunculis ad plæraſq; dictarem, & expletis alijs me ad ueſtrã quaſi ad difficillimã reſeruarẽ, ſubito ſuperuenit, afferens ſe ilico profecturũ. Cũq; eum rogarẽ ut differret iter, libere mihi cœpit famẽ obtendere monaſteriorũ, Aegypti neceſſitates, Nili non plenas aquas, multorũ inediã, ut prope offenſa eſſet in dñm, illũ ultra uelle retinere. Itaq; ſubtegmẽ & ſtamina, liciaq; & telas, quæ mihi ad ueſtrã tunicã parauerã, uobis inconfecta tranſmiſi: ut quicqd mihi deeſt, ueſtro texatur eloquio. Prudentes eſtis & eruditi, & de canina, ut ait Appius, facũdia, ad Chriſti diſertitudinẽ trãſmigraſtis. Nec magno mihi apud uos labore opus eſt: quod philoſophũ quendã in ſuadendo ruſticũ eſſe perpeſſum narrant fabulæ. Vix dum dimidiũ (inquit) dixerã, iam intellexerat. Itaq; & ego tẽpore coartatus, ſingulorũ uobis qui in ſacrã ſcripturã cõmentariolos reliquerũt ſentẽtias protuli: & ad uerbũ plæraq; interpretatus ſum, ut & me liberẽ quæſtione: & uobis ueterũ tractatorũ mittatur authoritas, qui in legendis ſingulis ac probãdis, non meæ uoluntati, ſed ueſtro acquieſcatis arbitrio. Quæritis quo ſenſu dictũ ſit: & quõ in prima ad Corinthios epiſtola Pauli apſti ſit legẽdũ: Om̃es q dẽ dormiemus, non autẽ omnes immutabimur. An iuxta quædã exemplaria, non omnes dormiemus: omnes autẽ immutabimur: Vtrũq; em̃ in Græcis codicibus inuenitur. Super quo Theodorus Heradeotes, quæ urbs olim Perinthus uocabat, in cõmẽtariolis Apoſtoli ſic locut9 eſt. Omnes quidem non dormiemus: omnes autem immutabimur. Enoch enim & Elias, mortis neceſſitate ſuperata: ita ut erãt in corporibus, de terrena conuerſatione ad cœleſtia regna tranſlati ſunt. Vnde & ſancti qui die conſummationis atq; iudicij in corporibus reperiendi ſunt, cũ alijs ſanctis qui ex mortuis reſurrecturi ſunt, rapientur in nubibus obuiam Chriſto in aera: & non guſtabunt

A mortem:eruntq; ſemper cum domino,grauiſſima mortis neceſſitate calcata. Vnde ait Apoſtolus:Omnes quidem non dormiemus,omnes autē immutabimur. Qui enim ex mortuis reſurrexerint,& in nubibus uiuentes rapti fuerint,tranſibunt ad incorruptionem: & a mortalitate in immortalitatē mutabunt᷑:non in tempore,non ſaltē in breui ſpacio: ſed in atomo & in puncto temporis atq; momento,quo palpebra oculi moueri poteſt in nouiſſima tuba. Tanta enim fiet celeritate reſurrectio mortuorū:ut uiui quos in corporibus ſuis,conſummationis tempus inuenerit,mortuos de inferis reſurgētes, præuenire non ualeant. Quod manifeſte Paulus ediſſerens ait:Canet enim tuba,& mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile iſtud induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem: ut poſſit in utranq; partem,uel in pœnis, uel in cœlorū regno manere perpetuo. Diodorus Tarſenſis epiſcopus, præterito hoc capitulo,in conſequentibus breuiter annotauit: in eo quod ſcriptum eſt, Et mortui reſurgent incorrupti,& nos immutabimur. Si (inquit) incorrupti reſurgent mortui, haud dubium quin & ipſi ad meliora mutati:quid neceſſe fuit dicere,& nos immutabimur? An hoc uoluit intelligi,quod incorruptio communis ſit omnium, immutatio autem proprie iuſtorum? dum non ſolum incorruptionē & immortalitatē,ſed & gloriā conſequuntur. Apollinarius licet alijs uerbis,eadem quæ Theodorus aſſeruit:quoſdam non eſſe morituros, & de præſenti uita rapiendos in futuram:ut mutatis glorificatiſq; corporibus, ſint cum Chriſto. Quod nunc de Enoch & Elia credimus. Didymus nō pedibus,ſed uerbis in Origenis tranſiens ſententiam,cōtraria uia gradit᷑.Ecce myſteriū uobis loquor:Omnes quidē dormiemus:nō omnes autem immutabimur.Quod ita diſſeruit:Si nō indigeret reſurrectio interprete,nec obſcuritatē haberet in ſenſibus: nunc̄q; Paulus poſt multa quæ de reſurrectione locutus eſt, intuliſſet:Ecce myſterium uobis dico:Omnes quidem dormiemus,id eſt moriemur:non omnes autē, ſed ſoli ſancti immutabimur.Scio quod in nonnullis codicibus ſcriptum ſit: Non quidem omnes dormiemus,omnes autem immutabimur.Sed conſyderandum:an ei quod præmiſſum eſt,omnes
B immutabimur,poſſit conuenire quod ſequitur:Mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur.Si enim omnes immutabuntur:& hoc commune cum cæteris eſt,ſuperfluum fuit dicere,& nos immutabimur.Quamobrem ita legendum eſt: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur.Si enim in Adam omnes moriuntur, & in morte dormitio eſt:omnes ergo dormiemus ſiue moriemur.Dormit autem iuxta idioma ſcripturarum, qui mortuus eſt ſpe reſurrectionis futuræ.Omniſq; qui dormit, utiq; expergiſcitur: ſi tamen non ſubita uis mortis eum oppreſſerit,& mors ſomno fuerit copulata.Cunq; omnes ita dormierint lege naturæ, ſoli ſancti & corpore & anima in melius mutabuntur:ita ut incorruptio omnium reſurgentium ſit. Gloria autem atq; mutatio,proprie ſanctorū. Quodq; ſequitur iuxta Græcos ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ, ſiue ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ:utrunq; enim legitur:& noſtri interpretati ſunt,in momento & in ictu,ſiue in motu oculi, idem Didymus ita explanauit: iuncta ſimul omnium reſurrectione, rapientur obuiam Chriſto:ſed hi quos mors diſſoluerit,quæ præſens ſermo ſignificat. Quando em̄ dicit, in puncto temporis,& in motu oculi atq; momento,futuram omnium reſurrectionē, cunctam primæ & ſecundæ reſurrectionis excludit fabulam: ut alij primi, alij nouiſſimi reſurrecturi eſſe credantur. Atomus autē punctum temporis eſt,quod ſecari & diuidi non poteſt. Vnde & Epicurus ex ſuis atomis mundum ſtruit,& uniuerſa conformat. Ictuſq; oculi ſiue motus,qui græce dicitur ῥοπή,tanta uelocitate tranſcurrit:ut pene ſenſum uidentis effugiat. Verū quia in plæriſq; codicibus pro ῥοπή id eſt ictu uel motu,ῥιπή legit᷑: hoc ſentire debemus, qd᷑ quomō leuis pluma uel ſtipula, aut tenue ſiccumq; folium,uento flatuq; raptat᷑, & de terra ad ſublime tranſfertur: ſic ad ictum oculi & ad nutum dei, omnium mortuorū corpora mouebunt᷑ parata ad aduentū iudicis.Quodq; iungit & dicit:In nouiſſima tuba:canet em̄ tuba, & mortui reſurgēt incorrupti, & nos immutabimur: Oportet em̄ corruptibile hoc induere incorruptionē: & mortale hoc induere immortalitatē,duplicē habet intelligentiam: ut dangor tubæ, aut uocis indicet magnitudinem:iuxta illud quod ſcriptum eſt:Sicut tuba exalta uocem tuam: aut apertam omniū reſurrectionem:iuxta illud quod in euangelio legimus:Tu autē quando facis eleemoſynā,noli tuba canere ante te:hoc eſt,abſcondite fac miſericordiam & in ſecreto: ne uidearis de alterius miſeria

C gloriari. Quærimus autẽ cur ad nouiſſimã tubam, mortuos ſcripſerit reſurrecturos. Quãdo eñ nouiſſima dicitur, utiq; aliæ præceſſerũt. In Apocalypſi Iohannis, ſeptẽ deſcribunt̃ angeli cum tubis: & unoquoq; dangente, primo uidelicet, ſecundo, & tertio, quarto, & quinto, & ſexto: quid per ſingulos actum ſit, indicat̃. Nouiſſimo autẽ, id eſt ſeptimo, claro tubæ ſtrepitu perſonante, mortui ſuſcitant̃: corpora quæ prius habuerant corruptibilia, incorrupta recipiẽtes. Vnde poſt nouiſſimã tubam, exponit Apſtus quid ſequat̃: Canet eñ tuba & mortui reſurgent incorrupti: nos aũt immutabimur. Q̃ dicit nos, aliũ ſe, & eos qui ſecũ ſunt, præter mortuos eſſe ſignificat. Ad qd̃ intelligendũ, ſunt qui dicant mortuos qui reſurgant incorrupti, eſſe corpora mortuorũ: eos aũt qui dicant̃ eſſe mutandi, animas debere accipi, qñ in maiorẽ gloriã fuerint cõmutatæ: & peruenerint in uirũ perfectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti. Alĩ uero aſſerũt mortuos debere intelligi peccatores, qui reſurgẽt incorrupti, ut poſſint æterna ſuſtinere ſupplicia. Eos aũt qui cõmutant̃ eſſe ſanctos: qui de uirtute in uirtutẽ, & de gloria tranſferunt̃ in gloriã. Vñ & ad incorruptionẽ mortuorũ intulit: Oportet eñ corruptiuũ hoc induere incorruptionẽ. Ad id aũt qd̃ dixerat: nos immutabimur, illud adiunxit: & mortale hoc induet immortalitatem. Aliud eſt enim immortalitas, aliud incorruptio: ſicut aliud mortale, & aliud corruptiuũ. Quicquid autem mortale eſt, & corruptiuũ eſt: ſed nõ qd̃ corruptiuũ, ſtatim & mortale. Corruptiua quippe ſunt corpora, quæ carent anima: & tamẽ non ſunt mortalia: quia nunq; habuere uitam, quæ proprie animantiũ eſt. Vnde ſignãter Apſtus: Corruptioni incorruptionẽ, & mortalitati immortalitatẽ, reſurrectionis futurã tẽpore copulauit. Acacius Cæſareæ, quæ prius turris Stratonis uocabat̃: poſt Euſebium Pamphili epiſcopus, in quarto σύλλεκτῶν ζητημάτων libro, proponens ſibi hanc eandẽ quæſtionẽ, latius diſputauit: & utrunq; ſuſcipiens, quod inter ſe uident̃ eſſe cõtrariũ, poſt principiũ qd̃ omiſimus, ſic locutus eſt: Dicamus primũ de eo qd̃ magis in plurimis codicibus inuenit̃. Ecce myſteriũ dico uobis: omnes quidem dormiemus, nõ omnes autẽ immutabimur. Myſterium dixit, ut attentos faceret auditores, de reſurrectione plenius diſſerturus. Dormitio autẽ mortẽ iſtam, quæ cõmunis eſt omniũ, ſignificat: unde rectiſſime poſuit, qd̃ omnes dormia-

D mus: id eſt moriamur, ſicut ſupra dixit: Quõ in Adam omnes moriunt̃: ſic & in Chriſto omnes uiuificabunt̃. Cum ergo omnes morituri ſint, audite ſacramẽta quæ dico: omnes quidẽ moriemur, ſed nõ omnes immutabimur. Canet eñ tuba, haud dubiũ quin angelus ſeptimꝰ, & mortui reſurgent incorrupti. Si autẽ incorrupti erunt mortui: quõ nõ immutabunt̃, cũ incorruptio ipſa mutatio ſit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus & ſancti ſunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco cõmunis eſt omniũ: quia in eo miſerabiliores erunt peccatores, ut ad tormẽta perpetui ſint: & nõ mortali & corruptibili corpe diſſoluant̃. Legimꝰ in eadẽ epiſtola, Apſto diſſerẽte, ſacratã diuerſitatẽ reſurrectionis: non in natura corporũ, ſed in uarietate gloriæ: dum alĩ reſurgunt ad pœnas perpetuas, alĩ ad gloriã ſempiternã. Alia eñ caro uolatilium, alia piſciũ, alia iumẽtorũ, & corpora cœleſtia, & corpora terreſtria. Sic inquit erit & reſurrectio mortuorũ. Cui ſentẽtiæ magis acquieſcit eccleſia: ut oñes cõmuni morte moriamur, & nõ oñes mutemur in gloriã: iuxta illud qd̃ Daniel ſcribit: Multi dormiẽtes in terræ puluere reſurgent, alĩ in gloriã æternã, alĩ in cõfuſionẽ & opprobriũ ſempiternũ. Qui eñ reſurgẽt in opprobriũ & confuſionẽ ſempiternã, non reſurgent in æternã gloriã: in quã Paulus & qui cũ eo ſunt, mutabunt̃. Quæ cũ ita ſe habeant, & ſic intellecta ſint a nobis: eorũ tantũ cõmutationẽ ſuſcipere, qui reſurgent in gloriã: peccatorũ autẽ & infideliũ, qui mortui appellant̃, & reſurgẽt incorrupti: nequaq; cõmutationẽ, ſed pœnas perpetuas eſſe dicẽdas: tranſeamus ad ſecundã lectionẽ, quæ ita fertur in plæriſq; codicibꝰ. Non quidẽ omnes dormiemꝰ, oñes autẽ immutabimur. Ex qua nõnulli aſſerũt multos uiuos in corporibꝰ reperiẽdos: & ſi nõ dormiant omnes, nõ omnes eſſe moriturос: ſi autẽ non moriant̃ omnes, nõ omnes reſurrecturos. Reſurgere eñ proprie dicit̃, qui prius moriẽdo cecidit. Vnde & Paulũ uolunt ſcribere in prima ad Theſſalonicẽſes epiſtola: Nos qui uiuimus, qui reſidui erimus in aduentu dñi, nõ præueniemus eos qui dormiunt: qm̃ ipſe dñs in iuſſu & uoce archangeli & in tuba dei deſcẽdet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgẽt primum. Deinde nos qui uiuimꝰ, qui reſidui ſumus, ſimul cũ illis rapiemur in nubibꝰ obuiam Chriſto in aera: & ſic ſemp cũ dño erimus. Et ex his dictis ꝓbare conant̃ apoſtolũ Paulũ: & qui cũ eo ſcribebant

A bebant epiſtolã,putaſſe ſe nõ eſſe morituros,ſed reperiẽdos in die cõſummatiõis in corpe. Qđ ſi uerũ eſt, errauit Paulus, & humana æſtimatione deceptus eſt:ut arbitraret̃ ſe inueniendũ in corpore:qđ falſum eſſe, rerũ exitus approbauit.Hoc intellexerãt & ipſi Theſſalonicẽſes, ſacramenta ſermonis myſtici neſcientes:& cõiecturis uarijs fluctuabant,dicebantq;:Si Paulus inueniendus in corpe eſt, proxim⁹ eſt dies iudicij. Vnde corrigit eos ſecundã epiſtolã ſcribẽs:Rogamus uos fratres per aduentũ dñi noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri cõgregationẽ in ipſum:ut nõ cito moueamini mente,nec terreamini,neq; per ſpiritũ,neq; per uerbũ,neq; per epiſtolã, tanq; per nos miſſam,quaſi inſtet dies dñi:ne quis uos ſeducat ullo modo:quoniam niſi diſceſſio uenerit primũ,& reuelatus fuerit homo peccati, filiꝰ perditionis: qui aduerſat̃ & extollit̃ ſup omne qđ dicit̃ deus,aut qđ colit̃:ita ut in tẽplo dei ſedeat,oſtendẽs ſe tanq; ſit deꝰ.Nõ meminiſtis qđ cũ apud uos eſſem adhuc,hæc dicebã uobis? Quibꝰ dictis hoc agit,ut eos reuocet ab errore:ne putent diem appropinq̃re iudicij:& id qđ ſcripſerat:Nos qui uiuimꝰ,qui reſidui ſumus,in aduẽtu dñi,nõ præueniemꝰ eos qui dormierũt:aliter intelligant,q; intelligi uoluit ipſe qui ſcripſit.Neq; eñ fieri põt:ut qui ad Timotheum ſcripſerat: Ego eñ iam delibor:& tempus reſolutionis meæ inſtat:putaret ſe in carne perpetuum,& nunq; eſſe moriturũ:& de uita terrena,ſtatim ad regna cœleſtia tranſiturũ:præſertim cũ ad Romanos ſcribẽs eadẽ dixerit: Quis me liberabit de corpe mortis huiꝰ? Et ad Corinthios:Habitantes in corpore,peregrinamur a dño. Magis autem uolumus exire de corpore, & eſſe cum domino.Qui hæc dicebat, nouerat utiq; ſe eſſe moriturum. Meliꝰ eſt igit̃ ſpiritualiter ſentire qđ ſcriptũ eſt:& dormitionẽ in præſenti loco,nõ mortẽ accipere,per quã anima a corpore ſeparat̃:ſed peccatũ poſt fidem & offenſam dei,dormitionẽq; poſt baptiſmũ:de qua & ad Corinthios loquebat̃:Et ideo inter uos multi infirmi ſunt,& dormiunt plurimi.Et in alio loco:Ergo & qui dormierũt in Chriſto,perierũt:qui cum mortui ſint, nõ ſunt perpetua morte periturí:quia nõ in mortali crimine cõtinent̃,ſed leui modicoq; peccato. Qđ & alius ſanctus uitare cupiẽs,loquebat̃:Ne forte obdormiam in morte.Eſt eñ ſomnꝰ peccati, qui
B ducit ad mortẽ:& eſt alia delicti dormitio,quæ morte nõ ſtringit̃.Qui ergo uixerit ea uita quæ dicit:Ego ſum uita(etẽ uita noſtra abſcõdita eſt cũ Chriſto in deo) & nunq; ab ea fuerit ſeparatus,nec ad mortẽ uſq; peccauerit:iſte de uiuentibus & ſemper uiuentibꝰ eſſe dicit̃:de quibꝰ & ſaluator in euãgelio Iohannis, myſtico ſermone teſtat̃:Qui credit in me,nõ morie t̃.Et omnis qui uiuit & credit in me,non morie t̃ in æternũ. Vnde & apſus dñi ſui calcans ueſtigia,ea docuit diſcipulos,quæ didicit a magiſtro.Oẽs itaq; nõ dormiemꝰ.Qui eñ omni cuſtodia ſeruat cor ſuũ:& ad Chriſti præcepta uigilat,mandatiq; eius memor eſt,dicẽtis: Vigilate,quia neſcitis qua hora fur ueniat: Et in alio loco:Ne dederis ſomnum oculis tuis:& palpebris tuis dormitationẽ, ut ſaluus fias:quaſi caprea de uinculis, & quaſi auis de laqueis,iſte nõ dormiet. Cũ igitur quidã non dormiant qui ſemper in Chriſto uiuunt & uigilant,ſequit̃ ut nequaq; omnes dormiant,& ecõtrario omnes immutent̃:nõ immutatione gloriæ,quæ ꝓprie debet̃ ſanctis,ſed ea immutatione qua corruptiuũ hoc,incorruptiuũ efficitur : ut uel pœnas uel præmia recipiat ſempiterna. Quod & ſi dormierit aliquis in Chriſto,& negligẽtiæ ſomno obdormierit,debet audire qđ ſcriptum eſt:Nunquid qui dormit,nõ reſurget? Qui uero nõ dormit,ſed uigilat: & ſemper uiuit in Chriſto,de uita ad uitã tranſiet:ſiue rapiet̃ in nubibus,ut ſemper cũ dño ſit. De iſtiuſmodi dormientibꝰ Lazarus erat:de quo dñs ait:Lazarus amicus noſter dormit.Et de hoc dormiẽte dicebat ad Martham:Qui credit in me,etiã ſi mortuus fuerit uiuet:& oẽis qui uiuit & credit in me, nõ morie t̃ in æternũ.Qui eñ tota mente in Chriſto cõfidit,etiã ſi ut homo lapſus,mortuus fuerit in peccato,fide ſua uiuit in perpetuũ.Alioquin mors iſta cõmunis,& credẽtibꝰ & nõ credẽtibꝰ debet̃ æqualiter,& oẽs pariter reſurrecturi ſunt:alij in cõfuſionẽ æternã:alij ex eo qđ credunt in ſempiternã uitã.Et ſic ſtare põt:ut qui credit in Chriſto,non moriat̃:& etiã ſi mortuus fuerit, uiuat in perpetuũ.Quod iuxta corporalẽ mortẽ,excepto Enoch & Elia,nulli cõtigiſſe perſpicuũ eſt.Qui autẽ fidei magnitudine ſemper uiuunt in Chriſto, nõ dormiẽt neq; morient̃:ſed imitatores erunt uitæ apoſtolicæ,qui abſq; ulla culpa uixerũt in lege iuſticiæ:& ad fidem dñi trãſeuntes,credẽteſq; in eum qui uita uocat̃ & reſurrectio,nunq; dormiere,nunq; mortui ſunt.Anima eñ quæ peccauerit,ipſa morietur.Sicut igitur anima quæ peccat,uiuente corpore mortua eſt:&

eadē die qua peccauerit,dormit in morte:dicēte Eccleſiaſte:Qui peccauerit,mortuus eſt ex tunc: ſic anima quæ Chriſti præcepta ſeruauerit, etiam ſi corpus mortuū fuerit,uiuet in æternū. Hoc autē ſciendū,qđ magis cōueniat ueritati, ita legere:Omnes quidē dormiemus,non omnes autē immutabimur:maxime quia ſequit̄,Mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si em̄ omnes ſunt immutandi,iuxta alterā lectionē:quō poſtea dicit̄, quaſi præcipuum atq; priuatū, & proprie apoſtolorū,& nos immutabimur? Quando autē dicit nos,ſanctos quoſq; ſignificat.

Quæritis quō intellígendū ſit illud quod in prima ad Theſſalonicenſes epiſtola ſcribit̄: Hoc enim uobis dicimus in uerbo dn̄i:quia nos qui uiuimus,qui reſidui ſumus,in aduentu dn̄i,non præueniemus eos qui dormierūt: quoniam ipſe dn̄s in iuſſu,& in uoce archangeli,& in tuba dei deſcendet de cœlo:& mortui qui in Chriſto ſunt,reſurgent primi: Deinde nos qui uiuimus,qui reſidui ſumus,ſimul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aera:& ſic ſemper cū domino erimus.Super quo c̄ꝑuis ſuperior Acacij diſputatio plenius uentilarit: tamē dicendum eſt quid uideatur alijs,Theodoro uidelicet, Apollinario,& Diodoro,qui unam ſequuntur ſententiam:quorum Diodorus hæc ſcripſit.Reſiduos atq; uiuentes,Paulus apoſtolus uocat:non quo uelit intelligi & ſe & alios reſurrectionis tempore in corpore reperiendos:ſed, nos dixit, pro eo quod eſt,iuſtos:de quorū & ego ſum numero.Ipſi enim rapientur obuiam Chriſto,& non peccatores.Viuentes autem non iuxta Tropologiam,ſanctos accipimus: qui peccato non mortui ſunt,ſed omnes quos in corpore aduenies Chriſtus inuenerit.Quodq; ſequit̄: Non præueniemus eos qui dormierūt:nequaq̄ ad peccatores referre debemus. Necq; em̄ peccatores cū iuſtis rapient̄ obuiam Chriſto,ſed eos quos mors diſſoluerit.Verū quid iſta perquiro, & apoſtolicis dictis calumniam facio,cum ipſe manifeſtiſſime ſcribat:qui reſidui ſumus in aduentu dn̄i? Qui ſint autē reſidui, uerbis diſcim⁹ ſaluatoris:Sicut in diebus Noe ducebant uxores, & nubebant: & repente uenit diluuium,& tulit omnes:ſic erit aduentus filij hominis.Quibus ſermonib⁹ approbatur,in fine mundi multos uiuos, & adhuc in corporibus reperiēdos.Sequit̄: In iuſſu & in uoce archangeli,& mortui reſurgent primi.Et hoc rurſum ſaluator loquit̄ in euangelio: Media autem nocte ſponſus uenit: qui utiq; uiuentes in corpore deprehendet,qn̄ duo erunt in lectulo uno:unus aſſumet̄,& alius relinquet̄:& duæ molentes, una aſſumet̄ & alia relinquet̄. Quibus dictis,oſtenditur medio noctis ſecuris omnibus conſummationē mundi eſſe uenturam. Origenes in tertio uolumine ἐξηγηματικῶν, epiſtolæ Pauli ad Theſſalonicenſes primæ, poſt multa, quæ uario prudentiq; ſermone diſſeruit, hæc intulit: de quibus nulli dubium eſt & Acacium plæraq; libaſſe.Quid eſt ergo quod ſcribunt Theſſalonicenſibus,in uerbo dei Paulus & Syluanus & Timotheus: Nos qui uiuimus, qui reſidui ſumus, in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierūt? Qui ſunt iſti uiuentes qui loquunt̄ talia? Vtiq; Paulus non ab hominibus,nec per homines apoſtolus:& chariſſimus eius filius in fide Timotheus & Syluanus,qui illis erat & affectione & uirtutibus copulatus.Et hoc nō ſolum illi,ſed quicunq; Pauli & ſcientia & cōuerſatione ſimilis eſt,dicere poteſt:Nos qui uiuimus, quorū corpus mortuum eſt propter peccatū:ſpiritus autē uiuit propter iuſticiam: & quorū mortificata ſunt membra ſuper terram: ita ut nequaq̄ concupiſcat caro contra ſpiritū.Si enim adhuc deſyderat caro,uiuit:& quia uiuit, deſyderat:& non ſunt mortificata membra illius ſuper terrā.Quod ſi mortificata ſunt, nequaq̄ contra ſpiritum cōcupiſcunt:quæ mortificatione ſui,huiuſcemodi deſyderiū perdiderunt. Sicut igitur qui uita cāruere præſenti,& ad meliora tranſlati ſunt:magis uiuunt, depoſito mortis corpore,& uitiorum omnium incentiuis: ſic qui mortificationem Ieſu in corpore ſuo circumferunt: nequaq̄ uiuunt iuxta carnem, ſed iuxta ſpiritum:uiuunt in eo qui uita eſt, & uiuit in eis Chriſtus:de quo ſcriptū eſt: Viuens eſt ſermo dei & efficax:qui eſt dei uirtus,deiq; ſapiētia. Viuunt enim in quibus uiuit uirtus dei,omni humana fragilitate depoſita: & in quibus uiuit ſapientia, quæ abſcondita eſt in deo: & in quibus uiuit & operatur iuſticia. Chriſtus enim factus eſt nobis:non ſolum iuſticia ex deo,ſed & ſapientia & omne quod uirtus eſt. Et ſiquidem in præſenti loco ſe a dormientibus & in Chriſto mortuis,qui hanc ſcribunt epiſtolam, ſepararent, uidebatur ſuperflua annotatio: & ex uno loco aſſumptum teſtimonium non ualeret. Nunc uero eodem ſenſu, quia & eodem ſpiritu,in prima ad Corinthios loquitur: Omnes non dormiemus,

omnes

A omnes aũt imutabimur:in mométo,in motu oculi, in nouiſſima tuba.Canet eñ tuba,& mortui reſurgẽt incorrupti,& nos imutabimur.Hoc quod in præſenti loco ſcriptũ eſt,in tuba dei deſcendet de cœlo,cõpara illi quod ad Corinthios dicit̃,in nouiſſima tuba: Canet eñ tuba, & cætera. Illi autẽ qd̃ ad Theſſalonicenſes legit̃,& mortui in Chriſto reſurgẽt primi:hoc quod ad Corinthios ſcriptũ eſt,& mortui reſurgẽt incorrupti. Porro quod ſequit̃, deinde nos q uiuimus q reſidui ſumus: illi reſpondet, & nos imutabimur:quoꝝ utrũq; ſic intelligi poteſt.Nos qui uiuimus, qui reſidui ſumus in aduẽtu dñi,& nos q imutabimur: & nõ ſumus ex his q appellant̃ mortui, ſed uiuimus: idcirco præſentiã dñi nõ in morte ſed in uita præſtolamur:qa de Iſraelitico genere ſumus, & electæ ſunt de nobis reliquiæ,de quib9 dñs olim loquebat̃:Dereliq mihi ſeptẽ milia uirorũ q nõ curuauerũt genu Baal.In Iohannis quoq; euãgelio,uiuorũ & nõ uiuorũ,duplex ordo deſcribit̃. Omnis qui credit in me,etiã ſi mortuus fuerit uiuet:& omnis qui uiuit & credit in me, nõ morie t̃ in æternũ.Si uiuos ita intelligimus,ut iam a nobis dictũ eſt: dormiẽtes & in Chriſto mortuos,illos eſſe credamus,qui cũ uelint in Chriſto uiuere,tñ peccato mortui ſunt.Sin autẽ reliquiæ & electio ſecundũ gratiã,appellant̃ uiuẽtes,qui nõ ita credunt nec de Iſraelitica nobilitate generati ſunt,dormiẽtes & mortui appellantur in Chriſto. Sunt qui hunc locũ ita ediſſerãt.Vi ui appellant̃ qui nunq; peccato mortui ſunt:qui aũt peccauerunt,& in eo quod peccauerũt mortui ſunt,& poſtea cõuerſi ad pœnitentiã,purgãt antiqua delicta,mortui appellant̃: q a peccauerunt:in Chriſto autẽ mortui:quia plena ad deũ mente cõuerſi ſunt.Porro qui uiuũt & habẽt teſtimoniũ fidei, & necdũ receperũt promiſſionẽ dei,qui & de alijs melius quiddã cogitant,ut nõ abſq; his qui iuſti ſunt coronent̃,in eo habẽt beatitudinẽ quod fruunt̃ bono cõſciẽtiæ & uiuunt & relicti ſunt in aduẽtu dñi ſaluatoris.Sed quia clæmẽs eſt deus, & uult ſaluare etiã eos qui dormierũt,& in Chriſto mortui ſunt, nõ præueniẽt illos, neq; ſoli rapient̃ in nubib9: ſed iuxta exẽplum euãgelicæ parabolæ,unũ denariũ unãq; mercedẽ,& undecimæ horæ oparij & primæ qui in uineã miſſi ſunt,ſalutis preciũ actipiẽt.Nec hoc alicui uideat̃ iniuſtũ, ut diſpar labor,unũ premiũ cõſequat̃.Magna quippe diuerſitas eſt eorũ q poſt uulnera ſunt ſanati,& eorũ qui nunq; uiderunt mortis errorẽ.De his puto dictũ: Quis eſt homo q uiuat & nõ uideat mortẽ? redimet de morte animã ſuã.Neq; eñ (ut qdã putãt) qs,pro eo quod eſt,nullus accipit̃:ſed quaſi dixerit, B quiſputas,iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Quis ſapiẽs & intelliget hæc? Et in alio loco: Dñe qs habitabit in tabernaculo tuo? Et iterũ.Quis cognouit ſenſum dñi? Reſidui ergo erũt de credẽtib9 pauci,qui aduentũ dñi uideãt,ſecũdũ id quod deus uerbũ factũ eſt, nequaq; in uilitate carnis, ſed in gloria triũphãtis. Et conſyderãdũ quõ primũ dormiẽtes appellauerit: deinde in Chriſto mortuos:quos uiuentes præuenire non poterunt.Qui enim nõ cuſtodierit hoc quod ſcriptũ eſt, Ne dederis ſomnum oculis tuis,neq; palpebris tuis dormitationem, ut ſaluus fias: ſicut caprea de uinculis, & ſicut auis de laqueis,dormiet & culpabili ſopore torpeſcet.Cũq; dormierit,tranſibit in mortem.Sicut enim mouetur qui uigilat,ſic qui dormit iacet immotus & mortis torpet ſimilitudine.Quod autem dormitionem ſequatur mors,& prima ad Corinthios epiſtola docere nos poterit:in qua ita ſcriptũ eſt:Nũc autẽ Chriſtus ſurrexit ex mortuis,primitiæ dormiẽtiũ:qa per hominem mors,& per hominẽ reſurrectio mortuorum.Et poſt paululum.Non omnes dormiemus,ſed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi,in nouiſſima tuba.Canet enim tuba,& mortui reſurgẽt incorrupti,& nos immutabimur. Cum ergo hæc de dormitione dicantur & morte,& illud legamus in Apoſtolo:Surge qui dormis & exurge de mortuis & illuminabit te Chriſtus:iuremus domino,& uotũ faciamus deo Iacob,unuſquiſq; dicens in corde ſuo:Si aſcendam ſuper ſtratum meum: ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum domino,haud dubium quin in anima ſua,tabernaculum deo Iacob:ut de9 in illo æterna ſede reqeſcat. Sequit̃.Quia ipſe dñs in iuſſu,& reliqua.Deſcẽdet eñ miſſus a patre,non diuerſitate uirtutis,ſed diſpenſatione iudicis:& deſcendet ad eos, qui deorſum ſunt uerbum dei & ſapiẽtia,& ueritas atq; iuſticia. Et quanq; mortui ſint ad quos dignat̃ deſcẽdere: nõ tñ ſunt ab eo alieni. Mortui eñ uocant̃ in Chriſto. Qui autẽ uiuũt hoc habẽt priuilegiũ,qd̃ eligunt̃ e plurib9.Attamẽ utrũq; agmẽ,& mortuoꝝ in Chriſto & uiuẽtiũ,rapient̃ pariter in nubibus obuiã Chriſto:ut nõ eũ expectẽt donec ad terrena deſcẽdat:ſed p̃ſentia illi9 & cõtubernio

C in ſublimibus pfruantur. Quãtaq; clæmẽtia Chriſti: ut pro ſalute noſtra, nõ ſolũ caro factus ſit, ſed ad mortuos uſq; deſcẽderit: & in ipſa morte habeat ſigna uiuentiũ. Aqua em̃ & ſanguis de latere eius egreſſa ſunt. Deſcẽdit igit᷑ ſermo diuinus uoce archãgeli præcedẽte, & præparãte ſibi uiã, in his q eius poſſunt ferre præſentiã. Quod ut queam⁹ intelligere, primi aduentus myſteria cognoſcamus. Scriptũ eſt de Iohãne q præcurſor eius fuit, quod in eremo dixerit: Ego uox clamãtis in deſerto: & reliq̃. Quid clamauit uox in deſerto? Parate uiã dñi, rectas facite ſemitas ei⁹. Ob q d᷑ premiũ quãue mercedẽ? Omnis uallis implebit᷑: & omnis mons & collis humiliabit᷑: & erunt praua in directa, & aſpera in uias planas: & uidebit omnis caro ſalutare dei. Hoc autem ideo: quia uerbũ caro factũ eſt, & habitauit in nobis. Nũc aũt nequaq; uox prophetæ in deſerto erit: ſed uox archãgeli parãtis uias: nõ in carnis humilitate ueniẽti, ſed ei q eſt apud patrẽ uerbũ de⁹. Et tũc quidẽ egrediebant᷑ in deſertũ: ut audirẽt aſſumpti hoĩs præcurſorẽ: & uiderẽt arũ dinẽ uẽto agitatã: de qua factæ ſunt tibiæ: & uocalis calamus, q in ore puerorũ dulci ſonat modulamine canentiũ in plateis atq; dicentiũ, Cantauim⁹ uobis & nõ ſaltaſtis. Nũc aũt in uoce archãgeli præcedẽtis dñm deſcẽdentẽ de cœlis, & in clariſſima tuba, unuſquiſq; credẽtium, uel ad prælium uel ad ſacerdotalia miniſteria prouocatur. Legimus in Numerorum libro, ſacratas deo tubas quæ ante hoſtias pſonẽt. Sinautẽ magna eſt uox angeli, & tubæ, & archãgeli: quanto maior erit tubæ dei: quæ parat uias, primũ dormientiũ & mortuorũ in Chriſto: deinde eorũ q uiuũt & reſidui ſunt, & ſermonis dei præſtolant᷑ aduentũ? Forſitan ſimplicis tubæ dãgor, dormiẽtib⁹ & mortuis in Chriſto neceſſarius eſt. Vox aũt archãgeli & tubæ dei, his q uiuũt & in præſentia dei reſeruant᷑. Videamus qd poſſit intelligi, & id qd᷑ ſequit᷑: Simul cũ illis rapiemur. Quo uerbo oſtẽdi puto ſubitũ ad meliora trãſcẽſum: & idcirco raptũ ſe uoluiſſe dicere, ut uelocitas trãſeũtis ſenſum cogitãtis excederet. Q d᷑ & in alio loco eiuſdẽ uerbi ꝓprietate ſignauit: Scio hominẽ in Chriſto ante annos q̃tuordecim ſiue in corpe, neſcio, ſiue extra corp⁹ neſcio, de⁹ ſcit, raptũ iſtiuſmodi uſq; ad tertiũ cœlũ: & ſcio huiuſmodi hominẽ ſiue in corpe ſiue extra corpus neſcio, de⁹ ſcit: qa raptus eſt in paradiſum: & audiuit uerba ineffabilia quæ nõ licet homini loqui. Alĩj enim proficiẽtes & (ut ita dicã) gradiẽtes ad maiora creſcebãt: donec fierẽt iuxta id qd᷑ ſcriptũ eſt: Magni ualde nimis: & quoſdã in cœlũ aſſumptos legimus. Paulus autẽ uas electionis in tertiũ cœ
D lũ raptus aſcẽdit: & idcirco audiuit uerba ineffabilia. Quõ aũt hi qui rapiunt᷑ in nubib⁹, rapiant᷑ obuiã Chriſto, diligẽtius contẽplandũ eſt. Scimus nubes ꝓphetas, qbus præcepit deus ne pluerẽt ſup Iſrael imbrẽ, qñ impleuerũt mẽſurã patrũ ſuorũ: & facta eſt lex & prophetæ uſq; ad Iohannẽ baptiſtã. Et qa deus poſuit in eccleſia primũ apl̃os, ſecundo prophetas: nõ ſolũ prophetæ, ſed & apl̃i nubes intelligẽdi ſunt. Si quis igit᷑ rapit᷑ ad Chriſtũ, aſcẽdit ſup nubes legis & euãgeliũ, ſup prophetas & apl̃os: & aſſumptis alis colũbæ: eorũ q̃ doctrina ad excelſa ſublatus, occurrit, nõ deorſum, ſed in aere & ſpũali intelligẽtia ſcripturarũ. Occurrẽs aũt in ſpũalibus & terrena dimittẽs: ſiue ille ſit dormiẽs, ſiue in Chriſto mortuus, ſiue uiuẽs: & in illius præſentiã reſeruatus, ſemp cũ illo erit: & pfruet᷑ uerbo dei: & ſapiẽtia, ueritate atq; iuſticia. Hæc celeri ſermone dictaui: qd eruditi uiri de utroq; ſentirẽt lꝯco: & qbus argumẽtis ſuas uellent probare ſentẽtias, ueſtræ prudentiæ exponens. Neq; enim tanta eſt meæ puſillitatis authoritas qui nihil ſum, & inuidor᷒ tantũ morſibus pateo: quãta eorũ qui nos in dño præceſſerunt. Nec iuxta Pythagoræ diſcipulos: præiudicata doctoris opinio, ſed doctrinæ ratio ponderãda eſt. Si quis aũt cõtrariæ factionis ĩmurmurat: quare eor᷒ explanatiões legã, quorũ dogmatib⁹ nõ acquieſco: ſciat me illud Apl̃i libẽter audire: Omnia probate, qd᷑ bonũ eſt tenete: Et ſaluatoris uerba dicẽtis: Eſtote probati numularij: ut ſi quis nũmus adulter eſt, & figuram Cæſaris non habet: nec ſignatus eſt moneta publica, reprobet᷑. Qui autem Chriſti faciem claro præfert lumine: in cordis noſtri marſupium recondatur. Etenim ſi dialecticam ſcire uoluero, aut philoſophorum dogmata, & ut ad noſtra redeam, ſcientiam ſcripturarum: nequaq; ſimplices eccleſiæ uiros interrogare debeo: quorum alia gratia eſt, & unuſquiſq; in ſuo ſenſu abundat: præſertim cum in domo magna patriſſamiliæ uaſorum diuerſitas multa dicatur: ſed eos qui artem didicere ab artifice & in lege domini meditantur die ac nocte. Ego & in adoleſcentia & in extrema ætate, profiteor & Origenem & Euſebium Cæſarienſem uiros eſſe doctiſſimos, ſed erraſſe in dogmatũ ueritate. Quod

A ecõtrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere: & tamen omnes in explanationibus scripturarũ, sudoris sui nobis memoriã reliquerunt. In terra aurũ quæritꝫ, & de fluuiorum alueis, splendens profertur glarea, Pactolusq; ditior est cœno q̃ fluento. Cur me lacerant amici mei, & aduersum silentem, crassæ sues grunniũt? Quarũ omne studiũ est, imo scientiæ superciliũ, aliena carpere: & sic ueterũ defendere perfidiã, ut perdant fidem suam. Meũ propositũ est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & a fide ecclesiæ catholicæ nõ recedere. Volens ad alias quæstiunculas respõdere, & uel mea uel aliena dictare, extemplo a fratre Syrinnio admonitus sum, ut & ad uos & ad cæteros sanctos fratres, q̃ nos amare dignantꝫ, litteras scriberem. Cohibebo igitur gradũ, & si uita comes fuerit, futuro me operi reseruabo, ut & uobis p̃ partes pareã: & fractũ ac senile corpusculũ, onus possit ferre moderatũ. Illud aũt breuiter in fine cõmoneo, hoc quod in latinis codicibus legitꝫ, Omnes quidẽ resurgemus, nõ omnes autẽ immutabimur, in Græcis uoluminibus non haberi: sed uel omnes dormiemus, nõ autem omnes immutabimur: uel nõ oẽs dormiemus, oẽs aũt immutabimur: quorũ quis sensus sit, supra diximus.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

NIli non plenas aquas.) Nam exundatio Nili, ubertatẽ frumẽtariã inducit. Subtegmen & stamina.) Mira similitudine significat uim rerũ cõgestarũ ad opus futurũ, siqdẽ hæc est materia & instrumẽta perficiendæ telæ. Canina facũdia.) Id est eloquentia rhetorũ, quæ accusandis aljs exercetꝫ, & cuius magna pars maledicẽtia est. Id ita esse fatebitꝫ, qui legerit Demosthenis orationẽ in Aeschynem, Ciceronis multas in multos. Quod philosophũ.) Non satis liquet quã notet fabulã. Certe in poetarũ fabulis, nulla philosophorũ mẽtio, nisi forte alluserit ad id qđ est apud Aristophanẽ in nubibus de Socrate & Strepsiade. Porro quod sequitꝫ, uix dum dimidiũ dixerã, est apud Terentium: Vtrũq; em̃ in Græcis codicibus inuenirꝫ.) Græci codices quos ego uiderim habẽt πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, id est, omnes quidẽ nõ dormiemus, omnes autẽ immutabimur. Verũ hac de re, paulo copiosius diximꝰ in annotationibꝰ nostris, q̃s ædidimꝰ in nouũ testamentũ recognitũ. ἐμ ῥιπῇ siue ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ.) ῥιπὴ significat ictũ, ut teli missi seu fulminis, a ῥίπτω iacio. ῥοπὴ momẽtũ lãcis, huc aut illuc inclinãtis, a ῥέπω uergo siue propendeo. Hieronymus ostẽdit in quibusdã codicibus inueniri ῥιπὴ, in q̃busdam ῥοπὴ. Verũ quõ Hieronymus postea facit mentionẽ atomorũ, cum de his nullã fecerit mentionem? Vnde uideor mihi locũ hunc posse restituere, ad hunc modũ, ut legamus, Quodq; sequitꝫ iuxta Græcos,
B ἐν ἀτόμῳ καὶ ῥιπῇ siue ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, utrũq; em̃ legitur. Quarto συλλεκτῶν ζητημάτων.) Id est collectitiarum quæstionũ. In tertio uolumine ἐξηγηματικῶν.) Id est enarratoriorũ. Sic em̃ uocat cõmentarios in quibus explicat scripturã sacram, ab ἐξηγοῦμαι enarro. Præiudicata doctoris.) Sic em̃ respondere solent discipuli Pythagoræ, poscẽtibꝰ rationẽ, αὐτὸς ἔφα, id est, ipse dixit, quasi satis esset Pythagorã ita docuisse. Quorum dogmatibus.) δόγματα proprie dicunt decreta seu placita. Vnde alibi Hieronymus testatꝫ Origenẽ sequi se ut interpretẽ scripturarũ, nõ ut dogmatisten. Glarea.) Id est, harena. Vergilius. Diuini glarea ruris. Quidã hic deprauate posuerãt, pro glarea gloria. Pactolus.) Inter fluuios auriferos numeratꝫ. Est autem in Lydia Pactolus, in Hispania Tagus. Imo scientiæ supciliũ.) Correctio est, quasi parũ recte uocauerit studiũ, cũ potius scientiæ supciliũ appellare debuerit. Supciliũ autẽ uocat fastũ & arrogãtiam.

HIERONYMVS PAVLINO.

VOce me prouocas ad scribendũ, terres eloquẽtia: & in epistolari stilo, prope Tulliũ repsentas. Qđ quereris me paruas & incõptas litterulas mittere, nõ uenit de icuria, sed de timore tui: ne uerbosius ad te loquẽs, plura reprehẽdenda trãsmittã, & nauigandi tpe, tantæ a me simul epłæ flagitantꝫ: ut si cũcta ad singulos uelim scribere, occurrere nequeã. Vnde accidit ut omissa cõpositione uerborũ & scribentiũ sollicitudine, dictem quicq̃d in buccã uenerit: & amicũ te tantũ meorũ dictorũ, nõ iudicẽ cõsyderẽ. Duas quæstiũculas tuæ litteræ præferebãt. Vnã, quare sit a deo induratũ cor Pharaonis & Apłus dixerit: Non uolẽtis neq; currẽtis, sed miserẽtis est dei, & cætera, quæ liberꝫ uidentꝫ tollere arbitriũ. Alterã, quõ sancti sint q̃ de fidelibꝰ, id est baptiçatis nascuntꝫ, cũ sine dono gratiæ postea acceptæ & custoditæ, salui esse nõ possint. Primæ in libris πρὸς ἀρχῶν quos nup̃ Pãmachio nostro iubẽte interp̃tatꝰ sum, Origenes fortissime rñdet: q̃ detẽtus ope, implere nõ potui qđ promiserã tibi, & Danielẽ nostrũ rursum cõperẽdinaui. Et qdẽ q̃uis mei amãtissimi & egregij uiri Pãmachij, tñ unius, uolũtatẽ in tẽpus aliud distulissem: nisi oĩs pene fraternitas de urbe eadẽ postulasset, asserẽs multos pclitari, & peruersis dogmatibꝰ acqescere. Vnde necessitate cõpulsus sum trãsferre libros: in quibus mali plus q̃ boni est: & hanc seruare mẽsurã: ut nec adderem quid nec demerẽ: græcãq; fidẽ, latina integritate seruarẽ. Quorũ exemplaria a supradicto fratre poteris mutuari: licet tibi

Græca

C Græca ſufficiãt:& non debeas turbidos noſtri ingenioli riuulos quærere,qui de ipſis fontib⁹ bibis. Præterea quia docto uiro loquor, & tam diuinis ſcripturis q̃ ſæculi litteris erudito: illud dignationẽ tuã admonitã uolo:ne me putes in modũ ruſtici balatronis cuncta Origenis reprobare quæ ſcripſit:quod in me criminat᷑ Calphurnius lanarius & diſcipuli eius:& quaſi Dionyſiũ philoſophum arguant, ſubito mutaſſe ſententiã, ſed tantũ praua dogmata repudiare. Scio em̃ æquali maledicto eos ſubiacere,qui bona mala dicunt,& illos qui mala bona iudicant: qui faciunt amarũ dulce,& dulce amarũ.Aut quæ eſt tanta pertinacia,ſic laudare alicuius doctrinã, ut ſequare blaſphemiã? De ſecũdo ꝓblemate tuo, Tertullianus in libris de monogamia diſſeruit:aſſerens ſanctos dici fideliũ filios,quod quaſi candidati ſint fidei,& nullis idololatriæ ſordibus polluant᷑.Simulq̃ conſydera,quod & uaſa ſacra in tabernaculo legimus, & cætera quæ ad ritum cerimoniarũ pertinẽt:cũ utiq̃ ſancta eſſe nõ poſſint, niſi ea quæ ſentiũt & uenerant᷑ deũ. Idioma igitur ſcripturarũ eſt:ut interdũ ſanctos pro mũdis & purificatis atq̃ expiatis nominẽt: ſicut & Bethſabee ſanctificata ſcribit᷑ ab immũdicia ſua: & ipſum templũ ſanctuariũ nominat᷑. Obſecro te,ne tacito mentis iudicio,me aut uanitatis arguas,aut falſitatis. Teſtis eſt em̃ mihi cõ ſciẽtiæ meæ deus, quod ab ipſo procinctu & interpretationis exordio, ſupradicta neceſſitas me retraxit,& ſcis ipſe nõ bene fieri,qd᷑ occupato animo fiat.Pilleolũ textura breue,charitate latiſſimũ,ſenili capiti confouendo,libenter accepi,& munere & muneris authore lætatus.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Dictem.) Qui dictat, pronũciat alĩs ſcribẽda:qui ipſe ſcribit, exactius expendit q̃ qui dictat. Quici quid in buccam.) Prouerbialis ſermo,id eſt, impræmeditate. Cõperendinaui.) Id eſt diſtuli, & prorogaui,quemadmodum dicimus & recraſtinare. Ruſtici balatronis.) Mihi uidetur hic locus non admodum eſſe ſyncerus. Conĩcio pro ruſtico xuſticum eſſe legendum, ut intelligas ſcurram gladiatorium & procacem. Balatro ſcurra quiſpiam fuit mordax. De quo Oratius.Balatro ſuſpendens omnia naſo.

Quod in me criminatur.) Locus hic plane deprauatus eſt,quanq̃ ſenſus ferme eſt idem.Antiqui codices ſic habent: Quod in me criminantur ὑπερᾳασπίσαι eius.Hyperaſpiſtæ autem dicuntur qui clypeo obtento protegunt aliquem. Videtur autem aliquis uelut explicare uolens ſubiecíſſe hæc uerba, q̃bus alibi ſcri
D bens ad Auguſtinum, notat Ruffinũ Origeniſtam. Quaſi Dionyſium.) Refertur Dionyſius quidam Alexandrinus Origenis diſcipulus,qui forte poſtea deſciuit a præceptoris dogmatibus:niſi mauis ad Syracuſanũ Dionyſiũ referre,qui e tyranno ludimagiſter factus eſt. Quod quaſi candidati ſint filĩ.) Pro filĩ,legendũ eſt fidei,& ſic habetur in exemplaribus emẽdatis. Candidati hic ſubſtãtiuũ eſt nomen,ſignificatq̃ eos,qui honorẽ aliquẽ ambiunt:ut olim cãdidati præturæ dicebant᷑ q̃ præturã peterẽt.Et Sulpicius in uita Martini,Agebat,inqt,bonis op̃ib⁹quendã baptiſmatis cãdidatũ. Et Fabius filiũ uocat auitæ eloquẽtiæ candidatũ. Ergo qui naſcunt᷑ ex chriſtianis ſancti uocantur & ante baptiſmũ, quod uelut ambiant & expectent baptiſmũ. Idioma.) Id eſt proprietas.Nam unaquæq̃ lingua ſua quædam habet peculiaria.

HIERONYMVS DESYDERIO.

LEcto ſermone dignationis tuæ:quẽ mihi non opinãti tua beneuolẽtia tribuit,gauiſus quidem ſum teſtimonio honeſti & eloquentis uiri: ſed in memet reuerſus,ſatis dolui,indignũ tantis laudib⁹ atq̃ præconio, opprimi me potius quã leuari. Scis em̃ dogma noſtrũ,humilitatis tenere uexillũ:& per ima gradiẽtes,ad ſumma nos ſcandere.Quotus igit᷑ ego,uel quãtus ſum:ut eruditæ uocis merear teſtimoniũ:ut mihi ab eo palmæ eloquẽtiæ deferat᷑,qui ſcribendo diſertiſſime, deterruit ne ſcriberẽ? Verũtamen audendũ eſt: ut charitas quæ nõ quærit quæ ſua ſunt,ſed quæ ꝓximi, reddat ſalutatiõis officia,qm̃ locũ implere nõ ualet p̃ceptoris. Gratulor tibi & ſanctæ atq̃ uenerabili ſorori tuæ Serenillæ,quæ feronomos calcatis fluctibus ſæculi,ad Chriſti tranquilla ꝓuenit: quanq̃ hoc nominis uaticinio in te prædeſtinatũ ſit.Legimus em̃ ſanctũ q̃q̃ Danielẽ appellatũ deſyderiorũ uirũ & amicũ dei, q̃ myſteria eius ſcire deſyderauit.Itaq̃ quod uenerabilis Paula,me eſt deprecata ut facerẽ, ſponte facio: hortorq̃ uos & precor ꝓ dñi charitatẽ,ut nobis ueſtros tribuatis aſpectus:& ꝓ occaſionẽ ſanctorũ locorũ, tanto nos ditetis munere. Certe ſi cõſortia noſtra diſplicuerint: adoraſſe ubi ſteterũt pedes dñi,pars fidei eſt,& quaſi recẽtia natiuitatis & crucis ac paſſionis uidiſſe ueſtigia.Opuſculorũ meorũ quia plurima euolauerũt de nidulo ſuo,& temerario æditiõis honore uulgata ſunt, nihil miſi,ne eadem forſitan mitterẽ quæ habebas. Quod ſi exemplaria libuerit mutuari:uel a ſancta Marcella quæ manet in Auẽtino:uel a Lot tẽporis noſtri, Domnione uiro ſanctiſſimo accipe poteris.Ego autẽ operiens præſentiã tuã: aut totũ tibi dabo cũ affueris: aut ſi hoc aliquæ impedierint difficultates,quæcũq̃ præceperis,libens mittam.Scripſi librum de illuſtribus uiris,

ab apoſtolis

A ab apostolis usq; ad nostrã ætatem, imitatus Tranquillũ græcũq; Apolloniũ: & post catalogũ plurimorũ, me quoq; in calce uoluminis quasi abortiuũ & minimũ omniũ christianorũ posui: ubi mihi necesse fuit usq; ad decimũ quartum annum Theodosij principis quæ scripserim breuiter annotare: quem librum cum a supradictis sumpseris, quicquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam si uolueris.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Serenillæ quæ.) Hic sequebatur dictio Græca, quam quidam sustulerant, alij uarie posuerunt, sed ita ut nihil potuerim conijcere quod mihi satisfaceret. Expectandũ est igitur exẽplar emẽdatius. Quanq; hoc munus uaticinio.) Et hic locus uarie scribitur, legendum est autem, nominis uaticinio, quod Serenillæ nomine, significaret illam effugituram sæculi tempestatem. Tranquillum.) Extat illius libellus de claris grãmaticis. Apollonius intercidit, sed Philostratus supereſt de claris sophistis.

HIERO. AD PAVLAM VRBICAM DE INTERPRETATIONE ALPHABETI HEBRAICI.

NVdiustertius cũ centesimũ decimũ octauũ psalmũ tibi insinuare conarer: & dicerẽ omnẽ moralẽ locum in eo esse cõprehensum: & quõ philosophi solent disputatiões suas in Physicam, Ethicã, Logicãq; partiri: ita & eloquia diuina: aut de natura disputare, ut in Genesi & in Ecclesiaste: aut de moribus, ut in Prouerbijs, & in omnibus sparsim libris: aut de logica pro qua nostri theoricẽ sibi uendicant, ut in Cantico canticorum, & in euangelijs: licet Aplus sæpe proponat, assumat, confirmet atq; concludat, quæ proprie artis dialecticæ sunt: studiosissime perquisisti, quid sibi uelint Hebrææ litteræ, quæ psalmo quem legebamus, uidebanť insertæ. Respondi scd'm ordinẽ litterarũ eũ esse cõpositũ: quod uidelicet ex prima littera, quæ apud eos uocatur Aleph, octo uersus inciperẽt. Rursus ex sequenti Beth, totidẽ uersus exordiũ sumerent: ac postea ex Gimel, idem numerus cõpleretur: atq; ita usq; ad Thau, quæ apud eos extrema littera est, psalmũ esse cõscriptũ: & ex singulis quibusq; elemẽtis scd'm interpretationẽ eorũ debere intelligi quæ sequerenť. Identidẽ flagitasti: ut tibi interpretatiões litterarũ edicerẽ singularũ. Dixi fateor: uerũ qa ppter barbariẽ linguæ memoria labiť omẽ qd' dixim9: desyderas cõmẽtariolũ fieri, ut si in aliq̃ forte titubaueris, obliuionẽ lectio cõsoleť. Ac priusq; de singulis differã, scire debes, quatuor psalmos scd'm ordinẽ Hebræorũ incipe elementorum, cẽtesimũ decimũ, & centesimũ undecimũ: & hunc de quo nunc scribimus: & cẽtesimũ quadragesimũ quartũ. Verum debes scire in prioribus psalmis, singulis litteris, singulos uersiculos qui trimetro iambico constant esse subnexos. Inferiores uero tetrametro iambico constare, sicuti & Deuteronomij canticum scriptum est. In cẽtesimo octauodecimo psalmo, singulas litteras octoni uersus sequuntur. In centesimoquadragesimoquarto, singulis litteris, singuli uersus deputantur. Sunt qui & alios hoc ordine putant incipere: sed falsa eorum opinio est. Habes & in lamentationibus Hieremiæ quatuor alphabeta, e quibus duo prima quasi saphico metro scripta sunt: quia tres uersiculos q sibi cõnexi sunt, & ab una tantũ littera incipiũt, Heroici cõma cõcludit. Tertiũ uero alphabetũ trimetro scriptũ est, & a ternis litteris, sed eisdẽ, terni ỽsus incipiũt. Quartum alphabetũ simile est primo & secũdo. Prouerbia quoq; Solomonis extremũ claudit alphabetũ: quod tetrametro iambico supputať: ab eo loco, in quo ait: Mulierẽ fortem quis inueniet. Quõ autẽ in his nostris litteris nõ potest quis ad legẽda uerba texẽdaq; procedere: nisi prius ab elemẽtis cœperit: ita & in scripturis diuinis, nõ ualemus ea quæ maiora sunt nosse: nisi ab ethica habuerimus exordium: secundũ illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi: quod uidelicet post opera cœperit habere scientiam secretorũ. Verũ iam cõplendũ est qd' petisti: ut sensum uniuscuiusq; elemẽti interpretatio annexa significet. Aleph, doctrina interpretať Beth, domus. Gimel, plenitudo. Daleth, tabularũ. He, ista. Vau, &. Zain, hæc. Heth, uita. Teth, bonũ. Iod, principiũ. Caph, manus. Lamed, disciplinæ siue cordis. Mem, ex ipsis. Nun, sempiternũ. Samech, adiutoriũ. Ain, fons siue oculus. Phe, os, ab ore nõ ab osse dictũ intellige, ne litterarũ ambiguitate fallaris. Zade, iustitia. Coph, uocatio. Res, capitis. Sin, dẽtiũ. Thau, signa. Post interpretationẽ elemẽtorũ intelligẽtiæ ordo dicẽdus est. Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima cõnexio est, doctrina domus, plenitudo tabularũ, quod uidelicet doctrina ecclesiæ quæ domus

dei est

C dei eſt,in librorũ reperiat plenitudine diuinorũ.Secunda connexio eſt, he,uau, zain,heth, iſta & hæc uita.Quæ em̃ alia poteſt eſſe uita ſine ſciẽtia ſcripturarũ? Per quã etiã ipſe Chriſtus agnoſcit qui eſt uita credentiũ. Tertia connexio habet, teth, iod, bonũ principiũ:qa quãuis nũc ſciamus uniuerſa quæ ſcripta ſunt:tamen ex parte cognoſcimus,& ex parte ꝓphetamus:& nunc per ſpeculũ in ænigmate uidemus. Cum autẽ meruerimus eſſe cũ Chriſto:& ſimiles angelis fuerimus:tunc librorũ doctrina ceſſabit:& tunc uidebimus facie ad faciem bonum principiũ ſicuti eſt. Quarta connexio eſt, caph, lamed, manus diſciplinæ ſiue cordis. Manus intelliguntur in ope:cor & diſciplina intelligunt in ſenſu:quia nihil facere poſſumus, niſi prius quæ faciẽda ſunt ſcierimus. Quinta connexio eſt, mem, nun, ſamech, ex ipſis ſempiternum adiutoriũ:hoc explanatione nõ indiget:ſed oĩ luce manifeſtius eſt, ex ſcripturis æterna ſubſidia miniſtrari. Sexta connexio habet, ain, phe, ſade, fons ſiue oculus oris iuſticiæ: ſcdm illud quod in quarto numero expoſuimus.Septima connexio eſt quæ & extrema, quo & in ipſo quoq; ſeptenario numero ſit myſticus intellectus, coph, res, ſin, thau, uocatio capitis, dentium ſigna. Per dentes articulata uox promitur: & in his ſignis ad caput omnium qui eſt Chriſtus peruenitur: per quem uenitur ad regnum ſempiternum. Oro te,quid hoc ſacratius ſacramento? Quid hac uoluptate iucundius? Qui cibi,quæ mella ſunt dulciora,cꝫ dei ſcire prudentiã: & in abdita eius intrare:& ſenſum creatoris inſpicere,& ſermones domini dei tui, qui ab huius mundi ſapientibus deridentur,plenos docere ſapientia ſpiritali? Habeant ſibi cæteri, ſi uelint, ſuas opes, gemma bibant,ſerico niteant,plauſu populi delectentur:& per uarias uoluptates, ſuas diuitias uincere nequeant:Noſtræ diuitiæ ſint in lege dñi meditari die ac nocte,pulſare ianuam non patentem,pænes trinitatis accipere,& ſæculi fluctus dño præeunte calcare.Saluta Bleſillam & Euſtochiũ tyrunculas noſtras.Saluta Felicianã, uere carnis & ſpiritus uirginitate felicem: ſaluta reliquũ caſtitatis chorum:& domeſticã tuam eccleſiam,cui omnia etiam quæ tuta ſunt timeo:ne dormiente patrefamilias,inimicus homo çiçania ſuperſeminet. Qꝫis em̃ dicere audeant:ego ciuitas firma,ciuitas quæ non oppugnatur,nullus hoſtili obſidente exercitu ſecurus eſt. Nemo ut beatus
D Cyprianus ait, ſatis tutus,periculo proximus. Exẽplar epiſtolæ ſi accipere uoluerit φιλοπονοτάτη noſtra Marcella,tribuito:& memento mei,obſecrans ut dominus noſter Ieſus Chriſtus conterat ſatanam ſub pedibus noſtris uelociter.Amen.

DIVI HIERONYMI IN TRADITIONES SEV QVAESTIONES HEBRAICAS LIBRORVM GENESEOS PROEMIVM.

QVI IN PRINCIPIIS librorum debebam ſecuturi operis argumẽta proponere: cogor prius reſpondere maledictis, Terentij quippiam ſuſtinens:qui comœdiarum prologos in defenſionem ſui ſcenis dabat. Vrgebat enim eum Luſcius Lauinius, noſtro Luſcio ſimilis: & quaſi publici ærarij furem,Poetam criminabatur.Hoc idem paſſus eſt ab æmulis & Mantuanus uates:ut cum quoſdam uerſus Homeri tranſtuliſſet ad uerbum: compilator ueterum diceretur.Quibus ille reſpondit:magnarũ eſſe uiriũ, Herculi dauã extorquere de manu.Sed & Tullius qui in arce æloquentiæ Romanæ ſtetit: rex oratorum,& latinæ linguæ illuſtrator:repetundarum accuſatur a Græcis.Non mirum ergo ſi contra me paruum homunculũ,immundi ſues grũniant:& pedibus margaritas conculcẽt:cum aduerſus doctiſſimos uiros, & qui gloria inuidiã ſuperare debuerant,liuor exarſerit. Verum hoc illis merito accidit: quorum in theatris,curia,concione,pro roſtris æloquẽtia pertonabat.Semper enim in propatulo fortitudo æmulos habet:feriũtq; ſummos fulgura montes. Me uero procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotũ,ſic quoq; ut Quintilianus ait,latentem inuenit inuidia. Vnde lectorem obſecro: (ſi quis tamẽ hæc quoq; captus amore leget) ut in libris Hebraicarũ quæſtionũ: quos in omnẽ ſcripturã ſanctam diſpoſui ſcribere,non quærat æloquentiã,non oratorum leporem: ſed magis inimicis pro nobis ipſe reſpondeat,nouo operi ueniam concedendã. Vt enim nos humiles atq; pauperculi nec habemus diuitias,nec oblatas dignamur accipere:Ita & illi nouerint, non poſſe

A se noticiam scripturarũ,id est diuitias Christi,cum mũdi pariter habere diuitijs. Studij ergo nostri erit,uel eorũ qui de libris Hebraicis uaria suspicant̃,errores refellere: uel ea quæ in latinis & Græcis codicibus scatere uident̃,authoritati suæ reddere:etymologias quoq; rerũ,nominũ atq; regionũ:quæ in nostro sermone nõ resonãt,uernaculæ linguæ explanare ratione.Et quo facilius emẽdatio cognoscat̃:ipsa primũ ut apud nos sunt testimonia proponemus,& ex collatione eorũ quæ sequunt̃,quid in illis,aut minus,aut plus,aut aliter sit, indicabimus.Neq; uero Septuaginta interpretũ,ut inuidi latrant,errores arguimus:nec nostrũ laborẽ,illorq; reprehẽsionẽ putamus,cũ illi Ptolemæo regi Alexandriæ,mystica quæq; in scripturis sanctis prodere noluerint:& maxime ea quæ Christi aduentũ pollicebant̃: ne uiderent̃ iudæi, & alterũ deum colere:quos ille Platonis sectator:magni idcirco faciebat: quia unum deum colere dicerent̃. Sed & euãgelistæ & dñs quoq; noster atq; saluator, necnõ & Paulus apostolus, multa quasi de ueteri testamento proferunt quæ in nostris codicibus nõ habent̃. Sup quibus in suis locis plenius disseremus.Ex quo ꝓspicuũ est,illa magis uera esse exemplaria:quæ cũ noui testamẽti authoritate concordant. Accedit ad hoc quoq; quod Iosephus qui Septuaginta interpretũ proponit historiam: quinq; tantũ ab eis libros Moysi trãslatos refert:quos nos quoq; cõfitemur plusq; cæteros cũ Hebraicis consonare.Sed & hi qui postea interpretes extiterũt,Aquilã loquor & Symmachũ & Theodotionẽ,longe aliter habẽt q; nos legimus.Ad extremũ(quod etiã obtrectatores nostros placare potest)peregrinæ merces tantũ uolentibus nauigent: balsamũ,piper & poma palmarũ rustici nõ emãt.De Adamãtio autẽ silleo:cuius nomẽ(si parua licet cõponere magnis)meo noie inuidiosius est,q cũ in homilijs suis,quas ad uulgũ loquit̃,cõmunẽ æditionẽ sequat̃:in tomis,id est in disputatione maiori,Hebraica ueritate stipatus,& suorũ circũdatus agminibus, interdũ linguæ pegrinæ quærit auxilia.Hoc unũ dico:quod uellẽ cũ inuidia nominis eius habere etiã scientiam scripturarũ,floccipendens imagines umbrasq; laruarũ:quarum natura esse dicitur, terrere paruulos:& in angulis garrire tenebrosis.

B

DIVI HIERONYMI QVAESTIONES SIVE TRADITIONES HEBRAICAE IN GENESIM.

IN principio fecit deus cœlũ & terrã. Plæriq; existimant,sicut in altercatione quoq; Iasonis & Papisci scriptũ est, & Tertullianus in libro cõtra Praxeam disputat,necnon Hilarius in expositione cuiusdam psalmi affirmat,in Hebræo haberi,In filio fecit deus cœlum & terram:quod falsum esse,ipsius rei ueritas comprobat. Nam & Septuaginta interpretes & Symmachus & Theodotio,in principio transtulerũt.Et in Hebræo scriptũ est bresith בְּרֵאשִׁית, qđ Aquila interpretat̃,in capitulo:& non babẽ בְּבֵן, qđ interpretat̃ in filio.Magis itaq; scđm sensum,quã scđm uerbi translationem de Christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte Geneseos,quæ caput librorum omnium est,q; etiam in principio Iohannis euangelistæ,cœli & terræ conditor approbatur. Vnde & in psalterio de seipso ait: In capite libri scriptum est de me:id est in principio geneseos.Et in euangelio:Omnia per ipsum facta sunt:& sine ipso factum est nihil. Sed & hoc sciendũ,quod apud Hebræos liber hic Bresith uocatur: hanc habentes consuetudinẽ:ut uoluminibus ex principijs eorum nomina imponant. Et spiritus dei ferebatur super aquas. Pro eo quod in nostris codicibus scriptũ est, ferebatur:in Hebræo habet merahefeth מְרַחֶפֶת, quod nos appellare possumus,incubabat siue confouebat,in similitudinẽ uolucris, oua calore animãtis.Ex quo intelligim9 nõ de spiritu mũdi dici,ut nõnulli arbitrant̃:sed de spiritu sancto,qui & ipse uiuificator omnium a principio dicitur. Si autem uiuificator, cõsequẽter & cõditor.Quod si cõditor,& deus,Emitte em̃,ait,spiritũ tuũ & creabunt̃.

Et congregationes aquarũ uocauit maria. Notandũ quod omnis congregatio aquarũ,siue salsæ sint siue dulces:iuxta idioma linguæ Hebraicæ,maria nuncupentur.Frustra igitur Porphyrius euangelistas ad faciendum ignorantibus miraculum:eo quod dominus super mare ambulauerit:pro lacu Geneçareth,mare appellasse calumniat̃:cum omnis lacus & aquarum congregatio,maria nũcupent̃. Et cõsummauit deus in die sexto opera sua quæ fecit. Pro die sexta, in Hebræo diem septimã habet.Artabimus igitur Iudæos,qui de ocio sabbati gloriantur,quod

C iam tunc in principio ſabbatum diſſolutum ſit, dum deus operatur in ſabbato, complens opera ſua in eo, & benedicens ipſi diei: quia in illo uniuerſa compleuerit. Et plantauit dominus deus paradiſum in eden, contra orientem. Pro paradiſo, hortum habet: id eſt gan גַּן. Porro eden עֵרֶן, delitiæ interpretantur. Pro quo Symmachus tranſtulit, paradiſum florentem. Necnon quod ſequitur, contra orientem, in Hebræo mikedem מִקֶּדֶם ſcribitur, quod Aquila poſuit. ἀπὸ ἀρχῆς: & nos ab exordio poſſumus dicere. Symmachus uero ἐκ πρώτης, & Theodotio ἐν πρώτοις, quod & ipſum non orientem, ſed principium ſignificat. Ex quo manifeſtiſſime comprobatur, quod priuſq; cœlum & terram deus faceret: paradiſum ante condiderat, ſicut & legitur in Hebræo: Plantauerat autem deus paradiſum in eden a principio.

Nomen uni Phiſon. Hunc eſſe Indiæ fluuium Gangen putant. Vbi eſt carbunculus & lapis praſinus. Pro carbunculo & lapide praſino, bdellion & onyx alij tranſtulerunt. Et ſumpſit dominus deus hominem, & poſuit eum in paradiſum uoluptatis. Pro uoluptate in Hebræo habet eden עֵרֶן. Ipſi igitur Septuaginta eden interpretati ſunt uoluptatem. Symmachus uero qui paradiſum paulo ante florentem tranſtulerat, hic poſuit ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς ἄλσης, quod & ipſum amœnitatem & delitias ſonat. In quacunq; autem die comederis ex eo, morte morieris. Melius interpretatus eſt Symmachus dicens, mortalis eris. Et miſit dominus deus ecſtaſim ſuper Adam. Pro ecſtaſi, id eſt mentis exceſſu: in Hebræo habetur thardema תַּרְדֵּמָה, quod Aquila καταφορὰν. Symmachus κάρον, id eſt grauem & profundum ſoporem interpretati ſunt. Deniq; ſequitur. Et dormiuit. Idipſum uerbum & in Ionæ ſtertentis ſomno poſitum eſt. Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur mulier: quoniam ex uiro ſumpta eſt. Non uidetur in Græco & in latino ſonare, cur mulier appelletur, quia ex uiro ſumpta ſit: ſed etymologia in Hebræo ſermone ſeruatur. Vir quippe uocatur is אִישׁ, & mulier iſſa אִישָׁה. Recte igitur ab is אִישׁ eſt appellata mulier iſſa. Vnde & Symmachus pulchre etymologiam etiam in Græco uoluit cuſtodire, dicens: ἅυτη κληθήσεται ἀνδρὶς, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἀυτῆς ἐλήφθη ἅυτη, quod nos latine poſſumus dicere: hæc uocabitur uirago: quia ex uiro ſumpta eſt. Porro Theodotio aliam etymologiam ſuſpicatus eſt dicẽs: Hæc uocabit' aſſumptio: quia ex uiro ſumpta eſt. Poteſt quippe iſſa אִישָׁה ſecundũ

D uarietatem accẽtus & aſſumptio intelligi. Serpens autem erat ſapientior cunctis beſtijs ſuper terram. Pro ſapiente in Hebræo habetur arum עָרוּם, quod Aquila & Theodotio πανοῦργον interpretati ſunt: hoc eſt nequam & uerſipellem. Magis itaq; ex hoc uerbo calliditas & uerſutia, q̃ ſapientia demonſtratur. Et audierunt uocem domini dei ambulantis in paradiſo ad ueſperam. In plæriſq; codicibus latinorum: pro eo quod hic poſuimus ad ueſperam, poſt meridiem habet: quia τὸ δειλϊνὸν Græcum ſermonem ad uerbum tranſferre non poſſumus: pro quo in Hebræo ſcriptũ eſt, laruah haiam לְרוּחַ הַיּוֹם qd' Aquila interpretat⁹ eſt ἐν τῷ ἀνέμῳ τῆς ἡμέρας, Id eſt in uento diei. Symmachus uero διὰ πνεύματος ἡμέρας, id eſt per ſpiritum diei. Porro Theodotio manifeſtius ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατάψυξιν τῆς ἡμέρας, ut meridiano calore tranſacto, refrigerium auræ ſpirantis oſtenderet. Super pectus tuum & uentrem tuum ambulabis. Ventrem Septuaginta interpretes addiderunt: cæterum in Hebræo pectus tantum habet: ut calliditatem & uerſutias cogitationum eius aperiret: quod omnes greſſus eius nequitiæ eſſent & fraudes. Sed & id quod ſequitur. Terram manducabis. Pro terra, aphar עָפָר ſcriptũ eſt: quod nos fauillam poſſumus dicere & puluerẽ. Ipſe ſeruabit caput tuum: & tu ſeruabis eius calcaneũ. Melius habet in Hebræo. Ipſe conteret caput tuum: & tu conteres eius calcaneũ: quia & noſtri greſſus præpediuntur a colubro: & dominus conteret ſatanam ſub pedibus noſtris uelociter. Multiplicans multiplicabo triſticias tuas & gemitus tuos. Pro triſticia & gemitu, in Hebræo dolores & conceptus habet. Et ad uirum conuerſio tua. Pro conuerſione, Aquila ſocietatem. Symmachus, appetitum uel impetum tranſtulerunt. Maledicta terra in operibus tuis. Opera hic non ruris colendi, ut plæriq; putãt, ſed peccata ſignificant: ut in Hebræo habetur. Et Aquila non diſcordat dicens: Maledicta humus propter te. Et Theodotio. Maledicta adama in tranſgreſſione tua.

Et uocauit

A Et uocauit Adam nomen uxoris ſuæ,uitam,quia ipſa eſt mater omniũ uiuentium. Quare Eua uita ſit appellata,demõſtrat,eo qđ ſit mater omniũ uiuentiũ. חַוָּה Eua quippe trãſfertur in uitã. Et eiecit adam,& habitare fecit contra paradiſum uoluptatis.Et ſtatuit cherubim & flam meã romphæã:quæ uertit̃ ad cuſtodiendã uiam ligni uitæ. Alius multo ſenſus in Hebræo eſt quã hic intelligit̃.Ait em̃:Et eiecit adam,haud dubiũ quin dñs:& habitare fecit ante paradiſum uoluptatis cherubim,& flãmeũ gladiũ,qui uerteret̃ & cuſtodiret uiã ligni uitæ. Non quod ipſũ adam quẽ eiecerat deus, habitare fecerit cõtra paradiſum uoluptatis:ſed quod illo eiecto ante fores paradiſi,cherubim,& flammeũ gladiũ poſuerit ad cuſtodiendũ paradiſi ueſtibulũ, ne qs poſſet intrare. Et cõcepit & peperit Cain,& dixit,acqſiui ſiue poſſedi hominẽ per deũ. Cain acqſitio ſiue poſſeſſio interpretat̃,id eſt κτῆσις, unde & etymologiã ipſius exprimens ait,canithi קָנִיתִי,id eſt poſſedi hominẽ per deũ. Et reſpexit deus ſup̃ Abel & ſup̃ munera eius: ſuper Cain autẽ & ſup̃ ſacrificia ei⁹ nõ reſpexit,& cõtriſtat⁹ eſt Cain ualde. Vnde ſcire poterat Cain qđ fratris ei⁹ munera ſuſcepiſſet de⁹,& ſua repudiaſſet:niſi illa interp̃tatio uera eſſet:quã Theodotio poſuit: Et inflãmauit dñs ſup̃ Abel & ſup̃ ſacrificiũ eius: ſuper Cain uero & ſuper ſacrifi/cium eius nõ inflãmauit. Ignem autem ad ſacrificiũ deuorandũ ſolitũ uenire de cœlo:& in dedicatione templi ſub Solomone legimus,& quãdo Elias in monte Carmelo conſtruxit altare. Et dixit dñs ad Cain:quare cõcidit uultus tuus? Nõne ſi recte offeras,nõ recte autẽ diuidas,peccaſti? Quieſce,ad te cõuerſio eius:& tu dñaberis eius. Neceſſitate cõpellimur in ſingulis diutius immorari. Siquidẽ & nũc multo alius in Hebræo quã in Septuaginta tranſlatoribus ſenſus eſt. Ait em̃ dñs ad Cain:Quare iraſceris? Et quare cõcidit uultus tuus? Nõne ſi bene egeris,dimittetur tibi: & ſi nõ bene egeris,ante fores peccatũ tuum ſedebit? & ad te ſocietas eius:ſed tu magis dominare eius.Quod autẽ dicit,hoc eſt.Quare iraſceris,& inuidiæ in fratrẽ liuore cruciatus,uultum dimittis in terrã? Nõne ſi bene feceris, dimittetur tibi omne delictum tuum:ſiue ut Theodotio ait,acceptabile erit:id eſt munus tuum ſuſcipiam,ut ſuſcepi fratris tui? Quod ſi male egeris: ilico peccatum ante ueſtibulũ tuum ſedebit, & tali ianitore comitaberis. Verum quia liberi
B arbitrij es:moneo ut non tibi peccatũ,ſed tu peccato domineris. Quod autẽ in Septuaginta interpretibus fecit errorem,illud eſt: quia peccatũ: id eſt hatath חַטָּאת, in Hebræo generis maſculini eſt,in Græco fœminini.Et q interpretati ſunt,maſculino illud,ut erat in Hebræo, genere trãſtulerũt. Et dixit Cain ad Abel fratrem ſuum. Subauditur ea quæ locutus eſt dñs.Supfluũ ergo eſt quod in Samaritanorũ & noſtro uolumine reperit̃: tranſeamus in campum. Omnis qui occiderit Cain,ſeptem uindictas exoluet. Pro ſeptem uindictis,Aquila ſeptẽpliciter interpretatus eſt.Symmmachus,ſeptimũ.Theodotio,per ebdomadẽ.Super quo capitulo extat epiſtola noſtra ad epiſcopũ Damaſum. Et habitauit in terra Naid. Quod Septuaginta Naid tranſtulerunt: in Hebræo nod נוֹד dicitur: & interpretatur σαλευόμενος, id eſt fluctuans & inſtabilis ac ſedis incertæ.Non eſt igitur terra naid, ut uulgus noſtrorum putat: ſed expletur ſententia dei,quod huc atq; illuc uagus & profugus oberrauit. Et uocauit nomen eius Seth. Suſcitauit em̃ mihi deus ſemen aliud pro Abel quẽ occidit Cain. Seth proprie θέσις id eſt poſitio dicitur.Quia igitur poſuerat eũ deus pro Abel, propterea Seth,id eſt poſitio appellatur. Deniq; Aquila:Et uocauit,inquit,nomen eius Seth dicẽs:quia poſuit mihi dñs ſemen alterũ. Et uocauit nomen eius Enos:hic ſperauit inuocare nomen dñi dei. Quomodo Adam homo interpretatur:ita & Enos iuxta Hebrææ linguæ uarietatẽ,homo uel uir dicitur.Et pulchre:quia hoc uocabulum habuit, de eo ſcriptum eſt: Tunc initium fuit inuocãdi nomen domini:licet plæriq; Hebræorum aliud arbitrentur,quod tunc primum in nomine domini & in ſimilitudine eius fabricata ſint idola. Virum & mulierem fecit eos, & benedixit eos, & uocauit nomen eorum Adam,id eſt homo.Hominis nomen,tam uiro q̃ fœminæ conuenit. Vixit autem Adam ducentos & triginta annos,& genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & uocauit nomen eius Seth. Sciendum quod uſq; ad diluuium,ubi in noſtris codicibus,ducentorũ & quod excurrit annorum genuiſſe quis dicitur:in Hebræo habeat centum annos,& reliquos qui ſequuntur.

Fuerunt autem dies Adam poſtq̃ genuit Seth ſeptingenti anni. Quia in ducentis errauerat,

C rat,conſequẽter hic poſuit ſeptingentos:cũ in Hebræo hic habeat᷑,octingentos & ſupra centũ.
Et uixit Mathuſala annis centum ſexagintaſeptem, & genuit Lamech. Et uixit Mathuſala poſtq̃ genuit Lamech,annos octingẽtoſduos,& genuit filios & filias. Et fuerũt oẽs dies Mathuſala quos uixit,anni nongenti ſexagintanouem,& mortuus eſt. Famoſa quæſtio & diſputatione omniũ eccleſiarum uentilata, quod iuxta diligentẽ ſupputationẽ, quatuordecim annos poſt diluuiũ Mathuſala uixiſſe referatur. Etenim cum eſſet Mathuſala annorũ centũ ſexagintaſeptem,genuit Lamech.Rurſum Lamech cũ eſſet annorũ centũ octogintaocto, genuit Noe. Et fiunt uſq̃ ad diem natiuitatis Noe,anni uitæ Mathuſala,trecenti quinquagintaquinq̃.Sexcenteſimo autẽ anno uitæ Noe,diluuium factum eſt.Ac per hoc habita ſupputatione per partes,nongẽteſimo quinquageſimoqnto anno Mathuſala,diluuiũ fuiſſe cõuincitur. Cum autem ſupra nongẽtis ſexaginta nouẽ annis uixiſſe ſit dictus,nulli dubium eſt quatuordecim eũ annos uixiſſe poſt diluuiũ.Et quõ uerum eſt quod octo tantũ animæ in arca ſaluæ factæ ſunt?Reſtat ergo ut quomodo in plæriſq̃,ita & in hoc ſit error in numero. Si quidem & in Hebræis & Samaritanorum libris, ita ſcriptum repperi: Et uixit Mathuſala,centum octogintaſeptem annis & genuit Lamech. Et uixit Mathuſala poſtq̃ genuit Lamech, ſeptingentos octoginta duos annos,& genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathuſala,anni nongenti ſexagintanouem,& mortuus eſt.Et uixit Lamech centũ octogintaduobus annis & genuit Noe. A die ergo natiuitatis Mathuſala,uſq̃ ad diem natiuitatis Noe, ſunt anni trecenti ſexaginta nouẽ: his adde ſexcentos annos Noe:quia in ſexcẽteſimo uitæ eius anno factum eſt diluuium: atq̃ ita fit,ut nongẽteſimo ſexageſimonono anno uitæ ſuæ Mathuſala mortuus ſit,eo anno quo cœpit eſſe diluuiũ. Et uocauit nomen eius Noe,dicens:Iſte requieſcere nos faciet ab operibus noſtris. Noe נֹחַ requies interpretat᷑. Ab eo igitur quod ſub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium, appellatus eſt requies. Videntes autem filij dei filias hominum quia bonæ ſunt. Verbum Hebraicũ eloim אֱלֹהִים cõmunis eſt numeri:& deus quippe & dij ſimiliter appellãtur: propter quod Aquila plurali numero,filios deorũ auſus eſt dicere:deos intelligens,ſanctos ſiue angelos.Deus enim ſtetit in ſynagoga deorum:in medio autem deos diſcernit. Vnde & Symmachus iſtiuſmodi ſenſum ſequens,ait:Videntes filij potentũ filias hominũ,& reliqua. Et di-
D xit dominus deus:Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis in æternum: quia carnes ſunt. In Hebræo ſcriptũ eſt:Nõ iudicabit ſpũs me⁹ homines iſtos in ſempiternũ , quoniã caro ſunt:hoc eſt:quia fragilis eſt in homine conditio,nõ eos ad æternos ſeruabo cruciatus: ſed hic illis reſtituam quod merent᷑.Ergo nõ ſeueritatẽ,ut in noſtris codicibus legitur,ſed clæmentiã dei ſonat,dum peccator hic pro ſuo ſcelere uiſitat᷑. Vnde & iratus deus loquitur ad quoſdã. Non uiſitabo filias eorum cũ fuerint fornicatæ:& ſponſas eorũ cũ adulterauerint. Et in alio loco: Viſitabo in uirga iniquitates eorum,& in flagellis peccata eorũ: uerũtamen miſericordiã meã non auferam ab eis.Porro ne uideretur in eo eſſe crudelis,quod peccãtibus locũ pœnitentiæ non dediſſet,adiecit. Sed erunt dies eorum centũ uiginti anni. Hoc eſt,habebũt centum uiginti annos ad agendam pœnitentiã.Nõ igit᷑ humana uita,ut multi errant,in centũ uiginti annos contracta eſt:ſed generationi illi,centũ uiginti anni ad pœnitentiã dati ſunt.Si quidẽ inuenimus q̃d poſt diluuiũ Abrahã uixerit annos centũ ſeptuagintaqnq̃,& cæteri ampli⁹ducẽtis & trecẽtis annis.Quia uero pœnitentiã agere contẽpſerũt, noluit deus tẽpus expectare decretũ : ſed uiginti annorum ſpacijs amputatis,induxit diluuium anno centeſimo agendæ pœnitentiæ deſtinato.
Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis:& poſt hæc quõ ingrediebant᷑ filij dei ad filias hominũ,& generabant eis. Illi erant gigantes a ſæculo homines nominati. In Hebræo ita habet:Cadẽtes erãt in terra in dieb⁹ illis,id eſt niphilim נְפִלִים.Et poſt hæc ut ingrediebant᷑ filij deorum ad filias hominum,& generabãt eis:hi erãt fortes a principio uiri nominati.Pro cadentibus ſiue gigantibus,uiolentos interpretatus eſt Symmachus. Et angelis & ſanctorum liberis, conuenit nomen cadentium. Noe uir iuſtus atq̃ perfectus in generatione ſua, deo placuit. Signanter ait,in generatione ſua:ut oſtẽderet nõ iuxta iuſticiã conſummatã: ſed iuxta generationis ſuæ eum iuſtũ fuiſſe iuſticiã.Et hoc eſt quod in Hebræo dicitur.Noe uir iuſtus,perfectus erat in

A erat in generationibus ſuis:cū deo ambulabat Noe: hoc eſt illius ueſtigia ſequebatur. Fac tibi arcam de lignis quadratis. Pro quadratis lignis,bituminatis legimus in Hebræo. Colligens, facies arcam,& in cubito conſummabis eam deſuper. Pro eo quod eſt, colligens facies arcā,in Hebræo habet,meridianum facies arcæ:quod manifeſtius interpretatus eſt Symmachus,dicēs: διάφανές, hoc eſt,dilucidū facies arcæ, uolens feneſtrā intelligi. Et quieuit aqua,& reuelati ſunt fontes abyſſi,& cataractæ cœli. Pro reuelatis fontibus,clauſos & obturatos,oēs interpretes trā ſtulerunt.Et pro eo quod ſequitur:ceſſauit aqua ſuper terram, & reliqua: ſcriptum eſt: & reuerſæ ſunt aquæ de terra,eūtes & reuertētes. Nota ſcd'm Eccleſiaſten,qd' oēs aquæ atq; torrētes, per occultas uenas ad matricē abyſſum reuertātur. Poſt quadraginta dies aperuit Noe oſtiū arcæ quod fecit,& emiſit coruum:& egreſſus non rediit ad eum,donec ſiccaretur aqua de terra.

Pro oſtio,feneſtra ſcripta eſt in Hebræo.Et de coruo aliter dicitur: Emiſit coruum,& egreſſus eſt,exiens & non reuertens,donec ſiccarentur aquæ de terra. Et erant filij Noe qui egreſſi ſunt de arca,Sem,Cham,& Iaphet. Frequenter Septuaginta interpretes non ualentes heth litterā, quæ duplicem aſpirationem ſonat,in Græcum ſermonem uertere: chi græcam litteram addiderunt: ut nos docerent iſtiuſmodi uocabula aſpirari debere: unde & in præſenti loco,Cham trāſtulerūt pro eo quod eſt Ham,a quo & Aegyptus uſq; hodie Aegyptiorū lingua,Ham dicitur.

Dilatet deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem. De Sem,Hebræi: de Iapheth, populus gentium naſcitur.Quia igitur lata eſt multitudo credentiū:a latitudine,quæ Iapheth dicit', latitudo nomen accepit.Quod autem ait:Et habitet in tabernaculis Sem,de nobis prophetatur qui in eruditione & ſcientia ſcripturarū eiecto Iſraele uerſamur. Et facti ſunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni. Ecce poſt diluuiū,trecētis quinquaginta annis uixit Noe. Ex quo perſpicuum eſt,centum uiginti annos generationi illi,ut ſupra diximus,ad pœnitentiam datos, & non uitæ mortalium conſtitutos. Filij Iapheth,Gomer & Magog, & Madai & Iauan & Thubal & Moſoch & Thiras. Iapheth filio Noe nati ſunt ſeptē filij: qui poſſederūt terrā in Aſia ab Amano & Tauro,Syriæ cœles & Ciliciæ montib9,uſq; ad fluuiū Tanain.In Europa uero uſq; ad Gadira,nomina locis & gentibus relinquētes: e quibus poſtea immutata ſunt plurima,cætera permanent ut fuerunt.Sunt autem Gomer Galatæ:Magog,Scythæ: Madai,Medi:

B Iauan,Iones qui & Græci:unde & mare Ionium. Thubal Iberi,qui & Hiſpani,a quibus Celtiberi,licet quidam Italos ſuſpicentur.Moſoch,Cappadoces:unde & urbs hodie apud eos Mazaca dicitur.Porro Septuaginta interpretes,Caphthorim cappadoces arbitrantur: Thiras,Thraces, quorum non ſatis immutatū eſt uocabulum.Scio quēdam Gog & Magog,tam de præſenti loco q̄ de Eçechiel,ad Gotthor; nuper in terra noſtra uagantiū,hiſtoriā retuliſſe:quod utrū uerū ſit,prælij ipſius fine monſtrabitur. Et certe Gotthos oēs retro eruditi,magis Getas q̄ Gog & Magog appellare cōſueuerāt.Hæ itaq; ſeptē gētes quas de Iapheth uenire ſtirpe memorauī: ad aquilonis partē habitāt. Filij Gomer,Aſchanaç & Riphath & Thogarma. Aſchanaç græci Reginos uocāt:Riphath,paphlagones.Thogarma,phrygas. Filij Iauan,Eliſa & Tharſis, Cethim & Dodanim.Ab his diuiſæ ſunt inſulæ nationum in terris ſuis. Vir ſcd'm linguam ſuam & cognationem ſuam & gentem ſuā. De Ionibus,id eſt de græcis naſcuntur Eliſei,qui uocantur Eolides: unde & quinta lingua Græciæ æolis appellatur: quam illi uocant πέμπτην διάλεκτον. Tharſis Ioſephus Cilicas arbitratur. θ aſpirationis litteram uitioſe a poſteris in τ dicens fuiſſe corruptam:unde & metropolis eorum ciuitas Tarſus appellatur, Paulo apoſtolo glorioſa. Cetim ſunt Citij, a quibus hodie quoq; urbs Cypri Citium nominat'. Dodanim, Rhodij: Ita enim Septuaginta interpretes tranſtulerunt. Legamus Varronis de antiquitatibus libros, & Sinnij capitonis: & Græcū phlegonta,cæteroſq; eruditiſſimos uiros:& uidebimus pene omnes inſulas,& toti9 orbis littora,terraſq; mari uicinas:græcis accolis occupatas: q ut ſupra dixim9 ab Amano & Tauro montib9, omnia maritima loca uſq; ad oceanū poſſedere Britannicū. Filij Chā,Chus & Meſraim & Phut & Chanaan. Chus uſq; hodie ab Hebræis æthiopia nūcupat': Meſraim,Aegyptus:Phut, Libye. A quo & mauritaniæ fluuius uſq; in præſens Phut dicitur. Omniſq; circa eum regio Phutenſis. Multi ſcriptores tam græci q̄ latini huius rei teſtes ſunt.

C Quare autem in una tantum climatis parte, antiquũ Libyæ nomen reſederit: & reliqua terra uocata ſit Aphrica: diſſerere non huius loci nec temporis eſt. Porro Chanaan obtinuit terrã, quã Iudæi deinceps poſſederunt eiectis Chananæis. Filij Chus, Saba, Heuila, Sabatha, Rhegma, Sabathacha. Saba a quo Sabæi: de qb⁹ Vergilius. Soliſq; eſt thurea uirga Sabæis. Et alibi. Cẽ tũq; Sabæo Thure calẽt aræ. Heuila getuli: in parte remotioris Aphricæ, eremo cohærẽtes. Saba tha a quo Sabatheni qui nũc Aſtabari nominãtur. Rhegma uero & Sabathacha paulatim anti qua uocabula perdidere: & quæ nunc pro ueteribus habeãt, ignoratur. Filij Rhegma, Saba & Dadan. Hic ſaba per ſin ש litteram ſcribitur: ſupra uero per ſamech ס: a quo diximus appellatos Sabæos. Interpretat᷑ uero nũc Saba Arabia. Nã in ſeptuageſimo primo pſalmo, ubi nos habemus, Reges arabum & ſaba munera offerent: in Hebræo ſcriptum eſt, reges ſaba: primũ nomen per ſin, ſecundum per ſamech. Dadan gens eſt æthiopiæ in occidẽtali plaga. Et Chus genuit Nemrod. Iſte cœpit eſſe potẽs in terra. Et poſt paululũ. Et fuit, inquit, caput regni ipſius Babel & arach & achad & chalanne in terra Sennaar. Nemrod filius Chus, arripuit inſuetam primus in populo tyrannidem: regnauitq; in Babylone, quæ ab eo, quod ibi confuſæ ſunt linguæ turrim ædificantiũ, Babel appellata eſt. בבל Babel enim interpretatur confuſio. Regnauit autem & in arach, hoc eſt in Edeſſa: & in achad, quæ nunc dicitur Niſibis: & in Chalãne quæ poſtea uerſo nomine a Seleuco rege eſt dicta Seleucia, uel certe quæ nunc κτησιφῶν appellatur.

De terra illa exijt Aſſur & ædificauit Niniuen & Rohoboth ciuitatẽ. De hac terra aſſyriorum pullulauit imperiũ, qui ex nomine Nini Beli filij, Ninũ condiderũt, urbẽ magnã quã Hebræi appellant Niniuen. Ad cuius uel ruinam uel pœnitentiam, tota Ionæ pertinet prophetia. Quod autẽ ait: Niniuen & Rohoboth ciuitatem: non putemus duas eſſe urbes: ſed quia Rohoboth plateæ interpretãtur, ita legendũ eſt: Et ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis. Et Meſraim genuit ludim & anamim & labaim & nephtuim & phetroſim & chaſlohim, e qbus egreſſi ſunt philiſtim & caphthorim. Exceptis labaim a quo libyes poſtea nominati ſunt, qui prius

D Phutei uocabantur: & chaſlohim qui deinceps Philiſtijm appellati ſunt, quos nos corrupte palæſtinos dicimus, cæteræ ſex gentes ignotæ ſunt nobis: quia bello æthiopico ſubuerſæ, uſq; ad obliuionem præteritorum nominum peruenere. Poſſederunt autem terram a Gaça uſq; ad extremos fines Aegypti. Et Chanaan genuit Sidon primogenitum ſuum & Chettæum & Hiebuſæum & Amorræum & Gergeſæum & Euæum & Aracæum & Sinæum & Aradium & Samaræum & Amathæũ. De Chanaan primus natus eſt Sidon, a quo urbs in Phœnice Sidon uocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus libani ſitum. A quo haud procul alia ciuitas fuit nomine Sim: quæ poſtea uario euentu ſubuerſa bellorum, nomen tantũmodo loco priſtinum reſeruauit. Aradij ſunt qui Aradum inſulam poſſederũt anguſto freto a phœnices littore ſeparatã. Samaræi qb⁹ Edeſſa nobilis Syriæ cœles ciuitas. Amath uſq; ad noſtrum tempus, tam a Syris q̃ ab Hebræis: ita ut apud ueteres dicta fuerat appellatur. Hanc Macedones qui poſt Alexandrum in oriente regnauerũt, Epiphaniam nuncupauerunt. Nonnulli Antiochiam ita appellatam putant. Alij licet non uere: tamen opinionem ſuam quaſi ueriſimili uocabulo conſolantes, Emath primã ab Antiochia manſionem Edeſſam pergentibus appellari putant: & eandem eſſe quæ apud ueteres dicta ſit Emach. Et fuit terminus chananæorũ a Sidone donec uenias in gerara uſq; ad gaçam pergentibus Sodomã & Gomorrã & Adamam & Seboim uſq; ad Laſan. Quia cæteræ ciuitates, Sidon uidelicet & gerara & ſodoma & gomorra & adama & ſeboim, notæ ſunt omnibus: hoc tantũ adnotandum uidetur, quod Laſa ipſa ſit quæ nunc Callirhoe dicit᷑: ubi aquæ calidæ prorũpentes in mare mortuũ defluũt. Filij Sem, Elam & Aſſur & Arphaxad & Lud & Aram. Hi ab Euphrate fluuio, partem Aſiæ uſq; ad Indicum oceanum tenent. Eſt autem Elam a quo Elamitæ principes Perſidis. De Aſſur ante iam dictum eſt quod Ninum urbem condiderit. Arphaxad a quo Chaldæi. Lud a quo Lydij: Aram a quo Syri: quorum metropolis eſt Damaſcus.

Filij Aram, Huz, & Vl, & Gether, & Mes. Huz Trachonitidis & Damaſci conditor: inter Palæſtinam & Cœlen Syriam tenuit principatum: a quo Septuaginta interpretes in libro Iob

ubi in

A ubi in hebræo ſcribitur,terra Huz,regionẽ Auſitidem,quaſi Huſitidem tranſtulerunt. Vl,a quo Armeni: Gether,a quo Acarnanñ ſeu Carñ. Porro Mes,pro quo Septuaginta interpretes Moſoch dixerunt,nunc uocantur Mæones. Arphaxad genuit Sela, & Sela genuit Heber. Ex Heber nati ſunt duo filñ: nomen uni Phaleg:quia in diebus eius diuiſa eſt terra: & nomen fratris eius Iectan. Heber,a quo Hebræi: uaticinio quodam filio ſuo Phaleg nomen impoſuit: qui interpretatur, diuiſio: ab eo quod in diebus eius, linguæ in Babylone diuiſæ ſunt. Iectan genuit Helmodad,& Saleph,& Aſermoth,& Iare, & Aduram, & Vzal, & Decla, Ebal, Abimael,Seba, Ophir, Heuila, & Iobab. Harum gentium poſteriora nomina inuenire non potui: ſed uſq; in præſens, quia procul a nobis ſunt: uel ita uocantur ut primum: uel quæ immutata ſunt,ignorantur. Poſſederunt autem a Cophene fluuio,omnem Indiæ regionem,quæ uocatur Ieria. Et mortuus eſt Aran ante patrẽ ſuum in terra qua natus eſt in regione Chaldæorum. Pro eo quod legimus,in regione Chaldæorũ: in hebræo habeť, אור בשדים ur chaſdim, id eſt,in igne Chaldæorũ. Tradunt autem hebræi ex hac occaſione,iſtiuſmodi fabulam: Quod Abraham in ignem miſſus ſit,quia ignem adorare noluerit,quẽ Chaldæi colunt: & dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit: quod in ſequentibus ſcribitur egreſſum eſſe Tharan cum ſobole ſua de regione Chaldæorũ:pro eo quod in hebræo habetur,de incendio Chaldæorum. Et hoc eſſe quod nunc dicitur:Mortuus eſt Aran ante conſpectũ Thare patris ſui in terra natiuitatis ſuæ: in igne Chaldæorũ:quod uidelicet ignem nolens adorare,igne conſumptus ſit. Loquiť autẽ poſtea dñs ad Abraham: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorũ. Et ſumpſerunt Abram & Nachor ſibi uxores:Nomen uxoris Abraham,Sarai:& nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran. Pater aũt Melchæ,ipſe eſt pater Ieſce. Aran filius Thare,frater Abrahã & Nachor,duas filias genuit,Melcham & Sarai cognomẽto Ieſcan ἀνώνυμον. E quib9 Melchã accepit uxorem Nachor,& Sarai Abraham:necdum quippe inter patruos, & fratrum filias,nuptiæ fuerant lege prohibitæ:quæ in primis hominibus, etiã inter fratres & ſorores initæ ſunt. Erat autẽ Abram ſeptuagintaquinq; annorũ, quãdo egreſſus eſt ex Charra. Indiſſolubilis naſcit
B quæſtio:Si em̃ Thara pater Abrahæ, cũ adhuc eſſet in regione Chaldæa,ſeptuaginta annorũ, genuit Abrahã: & poſtea in Charran ducẽteſimoquinto ætatis ſuæ anno mortuus eſt:quomõ nunc poſt mortẽ Thare,Abrahã exiẽs de Charra, ſeptuagintaquinq; annorũ fuiſſe memorať: cum a natiuitate Abrahæ uſq; ad mortẽ patris eius, centũ triginta quinq; fuiſſe anni doceantur. Vera eſt igitur illa hebræorum traditio,quam ſupra diximus,quod egreſſus ſit Thare cum filiis ſuis de igne Caldæorũ:& quod Abraham Babylonio uallatus incendio:quia illud adorare nolebat,dei ſit auxilio liberatus: & ex illo tempore ei dies uitæ,& tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt dominũ,ſpernens idola Chaldæorum. Poteſt autem fieri:ut quia ſcriptura reliquit incertum,ante paucos annos Thare de Chaldæa profectus, uenerit in Charran,q; mortẽ obiret. Vel certe ſtatim poſt perſecutionẽ in Charran uenerit,& ibi diutius ſit moratus. Si quis ergo huic expoſitioni contrarius eſt,quærat aliam ſolutionẽ: & tunc ea recte quæ a nobis dicta ſunt, improbabit. Et proficiſcẽs Abram,abiit in deſertũ:& fames facta eſt ſup terrã. Et in præſenti & in plurimis aliis locis, pro deſerto,ad auſtrũ,ſcriptũ eſt in hebræo. Hoc igitur notare debemus. Et uiderunt eam principes Pharaonis,& laudauerunt eam ad Pharaonẽ: & introduxerunt eam in domum Pharaonis: & Abram benefecit propter eam:& fuerunt ei oues,& armenta,& aſini,& ſerui,& ancillæ,muli,& cameli. Licet corpus ſanctarum mulierum,non uis maculet,ſed uoluntas:& excuſari poſſit Sarai, quod famis tempore,ſola regi in peregrinis locis marito conniuente,reſiſtere nequiuerit:tamen poteſt & aliter fœda neceſſitas excuſari:quod iuxta librum Heſter quæcunq; mulierum placuiſſet regi apud ueteres, ſex menſibus ungebatur oleo myrtino:& ſex menſibus in pigmentis uariis erat, & curationibus fœminarum:& tunc demum ingrediebatur ad regem. Atq; ita poteſt fieri,ut Sarai poſtq; placuerat regi:dum per annum, eius ad regem præparatur introitus, & Abrahæ Pharao multa donauerit:& Pharao poſtea ſit percuſſus a domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente. Et aſcendit Abram ex Aegypto ipſe & uxor eius,& omnia quæ illius erant: & Lot cum eo in deſertum. Erat autem

C Abram diues ualde, in pecore, & argento, & auro: & abijt unde uenit in desertum usq; Bethel. Pulchre de Aegypto liberatus ascendisse dicitur. Sed occurrit huic sensui illud quod sequit: quomodo potuerit exiens de Aegypto fuisse diues ualde? Quod soluitur ista hebraica ueritate: in qua scribitur: Abram grauis uehementer, hoc est, βαρὺς σφόδρα: Aegypti enim pondere grauabatur. Et licet uideantur esse diuitiæ pecoris, auri, & argenti: tamẽ si Aegyptiæ sunt, uiro sancto graues sunt. Deniq; non (ut in Septuaginta legim⁹) abijt unde uenerat in desertũ usq; Bethel: sed sicut in hebræo scriptũ est: Abijt itinere suo per austrum usq; Bethel. Idcirco eñ de Aegypto profectus est: non ut desertũ ingrederet, quod cum Aegypto reliquerat: sed ut per austrum, qui aquiloni cõtrarius est, ueniret ad domũ dei: ubi fuerat tabernaculum eius in medio Bethel & hai. Et uiri Sodomorum mali & peccatores in conspectu dei uehementer. Superflue hic in Septuaginta interpretibus additum est, in conspectu dei: siquidem Sodomorũ coloni apud homines mali, & peccatores erant. Ille autem dicitur in conspectu dei peccator, qui potest apud homines iustus uideri: quomodo de Zacharia & Helisabet in præconio ponitur, quod fuerint iusti ambo in conspectu dei. Et in psalmo dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Leua oculos tuos & uide a loco in quo tu nunc es ad aquilonem, & ad austrum, & ad orientem, & ad mare: quia omnẽ terram quam tu uides, tibi dabo eam & semini tuo. Quatuor climata mundi posuit, orientem, & occidentem, septentrionem, & meridianum. Quod autem in omnibus scripturis legitur, hic semel dixisse sufficiat, mare semper pro occidente poni: ab eo qđ Palæstine regio ita sita sit, ut mare in occidentis plaga habeat. Et rex Bale, hæc est Segor. Omnes hic consenserunt apud uallem salsam, hoc est, mare salis. Bale lingua hebræa, κατάποσις, id est, deuoratio dicitur. Tradunt igitur hebræi hanc eandem in alio scripturarum loco Salissam nominari: diciq; rursum, μόσχομ τριετίζουσαρ, id est, uitulam conternantẽ: quod scilicet tertio, motu terræ absorpta sit. Et ex eo tempore quo Sodoma & Gomorra, Adama & Seboim, diuino igne subuersæ sunt, illa paruula nuncupet. Siquidem Segor transfertur in paruam, quæ lingua Syra Zoara dicitur. Vallis autem Salinarum, sicut in hoc eodem libro scribitur: in qua fuerunt ante putei bituminis: post dei iram & sulphuris pluuiam, in mare mortuum uersa est: quod á græcis, λίμνη ἀσφαλτῖτις, id est, stagnum bituminis appellatur. Et conciderunt gigantes in Astaroth
D Carnaim, & gentes fortes simul cum eis: & ominæos in Saue ciuitate anteq; Sodomã peruenirent. Quatuor reges profecti de Babylone, interfecerunt gigantes: hoc est, רְפָאִים raphaim: robustos quoq; Arabiæ, & Zozim, in Hom, & Emim in ciuitate Saue, quæ usq; hodie sic uocat. Zozim autem & Emim, terribiles & horrendi interpretantur: pro quo Septuaginta, sensum magis q̃ uerbum ex uerbo transferentes, gentes fortissimas posuerũt. Porro בְּחָם Bahem pro quo dixerunt, ἅμα αὐτοῖς, hoc est, cum eis, putauerunt scribi per ה he, ducti elementi similitudine: cum per ח heth scriptũ sit. Bahem eñ cum per tres litteras scribit: si mediam ח he habet, interpretat, in eis: si autẽ ח heth, ut in præsenti, locum significat, id est in Hom. Et reuertentes uenerũt ad fontẽ iudicij, hæc est Cades. Per anticipationẽ dicit, qđ postea sic uocatũ est. Significat autẽ locũ apud petram, qui fons iudicij nominat: quia ibi deus populum iudicauit. Et percusserũt omnẽ regionẽ Amalekitarũ & Amorræorũ sedentẽ in Hazazonthamar. Hoc oppidum est, qđ nunc uocat Engaddi, balsami & palmarũ fertile. Porro Hazazonthamar in lingua nostra resonat, urbs palmarũ. Thamar quippe palma dicitur. Sciendũ autẽ pro eo quod post paululum sequitur: Et direxerunt contra eos aciem ad bellum in ualle Salinarũ, In hebræo haberi, in ualle שִׁדִּים Siddim: quod Aquila interpretat τῶν περιπεδίνων. Theodotio, τῶν ἀλσῶν, amœna nemora significantes. Et tulerunt omnem equitatũ Sodomorũ & Gomorræ. Pro equitatu: in hebræo habet, רְכוּשׁ rachus, id est substantiam. Et qui fugerat, nunciauit Abram transitori. Ipse uero sedebat ad quercũ Mamre amorræi fratris Eschol, & fratris Aunan, qui erant cõiurati Abraæ. Pro eo qđ nos posuimus, transitori: in hebræo scriptum est, עִבְרִי: hoc eñ transitor exprimit. Q đ autẽ ait: apud quercũ Mamre Amorræi: melius in hebræo legimus, apud quercũ Mamre Amorræi fratris Eschol: & fratris: non Aunan ut Septuaginta transtulerũt, sed Aner: ut ostenderet Mamre, & Eschol, & Aner Amorræos atq; germanos, socios fuisse Abrahæ.

Et persecutus

A Et perſecutus eſt eos uſq; Dan. Ad Phœnices oppidū, quod nunc Paneas dicit. Dan autē unus e fontibus eſt Iordanis. Nam & alter uocatur Ior, quod interpretat ῥεῦθρον: quod eſt riuus. Duob⁹ ergo fontibus qui haud procul a ſe diſtant, in unū riuulum fœderatis, Iordanis deinceps appellat. Et Melchiſedek rex Salem protulit panē & uinum, & ipſe ſacerdos dei excelſi, & benedixit ei. Quia ſemel opuſculum noſtrum, uel quæſtionū hebraicarū, uel traditionū congregatio eſt: propterea quid hebræi de hoc ſentiant, inferamus. Aiunt hunc eſſe Sem filium Noe: & ſupputantes annos uitæ ipſius, oſtendunt eum ad Iſaac uſq; uixiſſe: omneſq; primogenitos Noe donec ſacerdotio fungeret Aaron, fuiſſe pontifices. Porro Salem, rex Hieruſalem dicitur, quæ prius Salem appellabatur. Melchiſedek autem Apoſtolus ad Hebræos, ſine patre & matre commemorans, ad Chriſtum refert: & per Chriſtum ad gentium eccleſiam. Omnis enim capitis gloria, refertur ad membra: eo quod præputiū habens, Abrahæ benedixerit circumciſo: & in Abraham Leui, & per Leui Aaron: de quo poſtea ſacerdotiū. Ex quo colligi uult, ſacerdotiū eccleſiæ habentis præputiū, benedixiſſe circumciſo ſacerdotio ſynagogæ. Quod autē ait: Tu es ſacerdos in æternū ſcdm ordinē Melchiſedek: myſteriū noſtrum in uerbo ordinis ſignificat: neq; per Aaron irrationabilib⁹ uictimis immolandis, ſed oblato pane & uino: id eſt, corpore & ſanguine domini Ieſu. Domine deus quid dabis mihi? Et ego uado ſine liberis: & filius Maſek uernaculæ meæ, hic Damaſcus Eliezer. Et dixit Abram: Ecce mihi non dediſti ſemen: & filius uernaculæ meæ hæres meus erit. Vbi nos habemus, & filius Maſek uernaculæ meæ hæres meus erit: in hebræo ſcriptum eſt: וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי uben meſek bethi: quod Aquila tranſtulit, ὁ υἱὸς τοῦ ποτίζοντος οἰκίαν μου: id eſt, filius potum dantis domui meæ. Theodotio uero, ὁ υἱὸς τοῦ ἐπὶ τῆς οἰκίας μου: id eſt, & filius eius qui ſup domū meā eſt. Quod autē dicit, hoc eſt: Ego ſine liberis moriar: & filius procuratoris mei uel uillici, qui uniuerſa diſpenſat & diſtribuit cibaria familiæ meæ, uocaturq; Damaſcus Eliezer: hic meus hæres erit. Porro Eliezer interpretatur, deus meus adiutor. Ab hoc aiunt Damaſcū & cōditam & nuncupatā. Ego deus qui eduxi te de regione Chaldæorū. Hoc eſt qd pauloante iam dixim⁹ in hebræo haberi: qui eduxi te de
B אוּר בַּשְׂדִּים ur chaſdim, id eſt, de incendio Chaldæorū. Et poſuit ea contra faciem inuicem: aues uero non diuiſit. Deſcenderūt autem uolucres ſuper cadauera, & ſuper diuiſiones eorum: & ſedit cum eis Abram. Non pertinet ad præſens opuſculum huius expoſitio ſacramenti. Hoc tantum dicimus: quia pro his quæ poſuimus, in hebræo habet: Et deſcenderunt uolucres ſuper cadauera: & abigebat eas Abram. Illius enim merito ſæpe de anguſtijs liberatus eſt Iſrael. Ad occaſum autem ſolis ecſtaſis cecidit ſuper Abram. Pro ecſtaſi in hebræo תַּרְדֵּמָה thardema, id eſt, κατάφορα legitur, quā ſupra uertimus in ſoporē. Generatione autē quarta reuertentur huc. Haud dubium quin hi qui de ſemine fuerint Abrahæ. Quæritur quomō in Exodo ſcriptū ſit: Quinta autē generatione egreſſi ſunt filij iſrael de terra Aegypti. Super quo capitulo paruum uolumen ædidimus. Ecce concluſit me dominus, ut non pariam: ingredere ergo ad ancillam meā, ut habeam filios ex ea. Diligenter nota quod procreatio filiorum: in hebræo, ædificatio ſcripta eſt: Legit em̄ ibi: Ingredere ad ancillam meā: ſi quo modo ædificer ex ea. Et uide ne forte hoc ſit qd in Exodo dicitur: Benedixit deus obſtetricibus, & ædificauerūt ſibi domos. Et inuenit eam angelus domini ſuper fontē aquæ in deſerto, ad fontem in uia ſur. Conſequēter Aegyptia in uia ſur: quæ per eremum ducit ad Aegyptum, ire feſtinabat. Et uocauit nomen eius Iſmael: quia exaudiuit deus humilitatē meam. Iſmael interpretat, exauditio dei. Hic erit ruſticus homo. Manus eius ſup omēs: & man⁹ omniū ſup eum: & cōtra faciē omniū fratrū ſuorū habitabit. Pro ruſtico ſcriptum eſt in hebræo פֶּרֶא phere, quod interpretat, onager. Significat autem ſemē eius habiturū in eremo, id eſt Sarracenos uagos incertiſq; ſedibus: qui uniuerſas gētes, quib⁹ deſertū ex latere iungitur, incurſant, & impugnantur ab omnibus. Et locutus eſt ei dn̄s, dicens: Ecce teſtamentū meum tecum: & eris pater multitudinis gentium: & non uocabitur ultra nomē tuum Abram, ſed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multarum gentium poſui te. Notandū quod ubicunq; in græco, teſtamentū legimus: ibi in Hebræo ſermone ſit fœdus, ſiue pactum: id eſt, בְּרִית berith. Dicunt autē Hebræi quod ex nomine ſuo, deus: quod apud illos tetragrammaton

C tragrâmaton eſt, ה he litterâ, Abrahæ & Saræ addiderit: dicebaꝫ eꝫ primũ, אַבְרָם Abram: qđ interpretaꝫ, pater excelſus: & poſtea uocatꝰ eſt אַבְרָהָם Abrahã, qđ tranſferꝫ pater multarũ: nã qđ ſequiꝫ, gentiũ: nõ habeꝫ in nomie, ſed ſubaudiꝫ. Nec mirãdũ: quare cũ apud græcos & nos, a. littera uideaꝫ addita: nos ה he litterã hebræam additã dixerimꝰ: Idioma eꝫ linguæ illius eſt, per ה he quidem ſcribere, ſed per. a. legere: ſicut ecõtrario. a. litteram ſæpe per he pronunciant.

Et dixit deus ad Abraham: Sarai uxorẽ tuam nõ uocabis Sarai, ſed Sara erit nomẽ eius. Errant qui putant primũ Sara per unũ. r. ſcriptũ fuiſſe: & poſtea ei alterũ. r. additũ. Et quia. r. apud græcos centenarius numerus eſt, multas ſup nomine eius ineptias ſuſpicanꝫ: cum utiq; utcunq; uolunt ei uocabulũ cõmutatũ: nõ græcã, ſed hebræam debeant dare rationẽ: cum ipſum nomẽ hebraicũ ſit. Nemo autẽ in altera lingua quẽpiam uocans, etymologiã uocabuli ſumit ex altera. Sarai igitur primũ uocata eſt per ש ſin, ר res, י iod: ſublato igitur י iod, id eſt i, elemento, addita eſt ה he littera, quæ per. a. legiꝫ: & uocata eſt Saraa שָׂרָה. Cauſa autẽ ita nominis immutati hæc eſt, qđ antea dicebaꝫ princeps mea, unius tantũ domus materfamilias. Poſtea uero diciꝫ abſolute princeps, id eſt ἄρχουσα. Sequitur eꝫ: Dabo tibi ex ea filiũ & benedicã ei: & erit in gentes, & reges populorum erunt ex eo. Signanterq; non ut in græco legimus: Dixit dñs ad Abraham: Sarai uxor tua nõ uocabiꝫ nomẽ eius Sarai: in hebræo habeꝫ, non uocabis nomẽ eius Sarai: id eſt, non dices ei, princeps mea es: omniũ quippe gentiũ futura iam princeps eſt. Quidã peſſime ſuſpicanꝫ ante eam lepram fuiſſe uocitatã, & poſtea principem: cum lepra צָרַעַת zaraath dicaꝫ: quæ in noſtra quidem lingua uidetur aliquã habere ſimilitudinẽ. In hebræo autem penitus eſt diuerſa. Scribiꝫ eꝫ per צ ſade, & ר res, & ע ain, & ת thau: qđ multũ a ſuperioribus tribus litteris, id eſt, ש ſin, ר res, & ה he, quibꝰ Sara ſcribitur, diſcrepare manifeſtum eſt. Et cecidit Abraham ſuper faciem ſuam, & riſit: & dixit in corde ſuo: Si centenario naſceꝫ filius, & Sara nonagenaria pariet? Et poſt paululum: Et uocabis nomẽ eius Iſaac. Diuerſa opinio, ſed una eſt etymologia: quare appellatus ſit Iſaac. Interpretaꝫ eꝫ Iſaac, riſus. Alij dicunt qđ Sara riſit, ideo eum riſum uocatũ eſſe: qđ falſum eſt. Alij uero quod riſerit Abrahã, qđ & nos probamꝰ. Poſtq; eꝫ
D ad riſum Abrahæ, uocatus eſt filiꝰ eius Iſaac, tunc legimꝰ riſiſſe & Saram. Sciẽdũ tñ qđ quatuor in ueteri teſtamẽto abſq; ullo uelamine, nominibus ſuis anteq; naſcerentur, uocati ſunt: Iſmael. Iſaac, Salomõ, & Ioſias. Lege ſcripturas. Et dixit ei: Feſtina, tres mẽſuras farinæ ſimilæ cõmiſce.

Quia tres menſuræ abſolute hic dictæ uidenꝫ, & eſt incerta mẽſura: ꝓpterea addidi, quod in hebræo tria ſata ſimilæ habeat, id eſt tres amphoras: ut idem myſterium, & hic & in euangelio, ubi mulier tria ſata farinæ fermentare dicitur, agnoſcamꝰ. Dixit autẽ: Reuertens ueniam ad te in tp̃e hoc, & in hora, & habebit filiũ Sara. Pro hora, uitam legimus in hebræo: ut ſit ordo uel ſenſus: Reuertar ad te in tp̃e uitæ: q̃ſi dixerit, ſi uixero, ſi fuerit uita comitata: hæc aũt ἀνθρωποπαθῶς quõ & cætera. Riſit autẽ Sara in ſemetipſa, dicens: Necdũ mihi factũ eſt uſq; nunc, & dñs meus ſenex eſt. Aliter multo legiꝫ in hebræo: Et riſit Sara in ſemetipſa, dicens: Poſtq; attrita ſum, facta eſt mihi uoluptas? Simul nota qđ ubi nos poſuimꝰ, uoluptatẽ: eden ſcriptũ eſt in hebræo. Symmachus hunc locũ ita trãſtulit: Poſtq; uetuſtate cõſenui, facta eſt mihi adoleſcẽtia?

Et dixit: Nunqd eſt dñe ſi loquar? Qđ græce ſcriptũ eſt μήτι κύριε ἐὰν λαλήσω; Secundo Abraham ſic eſt locutus ad dñm: qđ nõ uideꝫ manifeſte ſonare quid dicat. In hebræo igitur plenius ſcribitur: Ne queſo iraſcaris dñe, ſi locutus fuero. Quia eꝫ uidebaꝫ interrogans dñm artare reſpõſione, temperat præfatione qđ quærit. Et locutus eſt ad generos ſuos: qui acceperant filias eius. Quia poſtea duæ filiæ Lot uirgines fuiſſe dicunꝫ: de quibꝰ & ipſe dudum ad Sodomæos dixerat: Ecce duæ filiæ meæ quæ nõ cognouerũt uirũ: Et nunc ſcriptura cõmemorat eũ habuiſſe generos. Nõnulli arbitranꝫ illas quæ uiros habuerũt in Sodomis remanſiſſe, & eas exiſſe cum patre, quæ uirgines fuerũt. Qđ cũ ſcriptura nõ dicat, hebræa ueritas exponẽda eſt, in qua ſcribitur: Egreſſus eſt Lot, & locutus eſt ad ſponſos, qui accepturi erant filias eius. Necdũ igitur uirgines filiæ matrimonio fuerant copulatæ. Et dixit ei: Ecce admiratus ſum faciẽ tuã. In hebræo habet: Ecce ſuſcepi faciẽ tuã, id eſt acquieſco precibꝰ tuis. Qđ Symmachus ſcđm ſenſum interpretans, ait, ὁρᾷς ἐδυσωπήθην τὸ πρόσωπόν σου. Et ecce aſcendebat flamma de terra quaſi uapor

fornacis

A fornacis. Pro q̃ legimus in hebræo: Ecce aſcẽdebat קיטור kitor, quaſi ἀναπνεύμασις fornacis: qđ nos uaporem, uel fumum, ſiue fauillam poſſumus dicere. Et aſcendit Lot de Segor, & ſedit in monte: & duæ filiæ eius cum eo: Timuit em̃ ſedere in ſegor. Quæritur quare cum primũ fugæ montis, Segor prætulerit, & eam in habitaculum ſuũ uoluerit liberari: nunc de Segor rurſum ad montẽ migret? Reſpõdebimus ueram eſſe illam hebræorũ coniecturã de Segor, qđ frequẽter terremotu ſubruta, Bale primum, & poſtea Saliſſa appellata ſit: timueritq; Lot, dicens: Si cum cæteræ adhuc urbes ſtarent, ipſa ſæpe ſubuerſa eſt: quanto magis nunc in cõmuni ruina non poterit liberari? Et hanc occaſionẽ infidelitatis, etiam in filias coitus dediſſe principium. Qui enim cæteras uiderat ſubrui ciuitates, & hanc ſtare, ſeq; dei auxilio erutum: utiq; de eo quod ſibi conceſſum audierat, ambigere nõ debuit. Illud igitur quod pro excuſatione dicitur filiarũ, eo quod putauerint defeciſſe humanũ genus, & ideo cum patre cõcubuerint, nõ excuſat patrem. Deniq; hebræi quod ſequit: Et neſciuit cum dormiſſet cum ea: & cum ſurrexiſſet ab eo: Appungunt deſuper, quaſi incredibile: & quod rerũ natura non capiat, coire quempiam neſcientẽ. Et conceperunt duæ filiæ Lot de patre ſuo, & genuit primogenita filium: & uocauit nomẽ eius Moab. Iſte eſt pater Moabitarũ uſq; in hanc diem. Et minor, & ipſa peperit filiũ: & uocauit nomẽ eius Ammon, id eſt filiꝰ populi mei. Ipſe eſt pater filiorũ Ammon. Moab interpretat, ex patre: & totum nomẽ etymologiam habet. Ammon uero cuius quaſi cauſa nominis redditur, filius generis mei, ſiue ut melius eſt in hebræo, filius populi mei: ſic deriuat, ut ex parte ſenſus nominis, & ex parte ipſe ſit ſermo. עמי Ammi em̃ a q̃ dicti ſunt Ammonitæ, uocat populus meus Etem̃ uere ſoror mea eſt de patre, ſed nõ ex matre. Id eſt fratris eius eſt Aran filia, non ſororis. Sed quia in hebræo habet: uere ſoror mea eſt filia patris mei, & nõ filia matris meæ: & magis ſonat, quod ſoror Abrahæ fuerit: in excuſationẽ eius dicimus, necdum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Et uidit Sara filium Agar Aegyptiæ, quem peperit Abrahæ ludentẽ. Quod ſequitur: cum Iſaac filio ſuo, non habet in hebræo. Dupliciter itaq; hoc ab hebræis exponitur: ſiue quod idola ludo fecerit: iuxta illud quod alibi ſcriptũ eſt: Sedit populus manducare & bibere,
B & ſurrexerunt ludere: ſiue quod aduerſum Iſaac, quaſi maioris ætatis, ioco ſibi & ludo primogenita uendicaret. Quod quidem Sara audiens, non tulit: & hoc ex ipſius approbatur ſermone dicentis: Eĳce ancillam hanc cum filio ſuo. Non em̃ hæres erit filius ancillæ cum filio meo Iſaac. Et ſumpſit panem & utrem aquæ & dedit Agar, ponens ſuper humerum eius & paruulum, & dimiſit eam. Quando Iſaac natus eſt, tredecim annorum erat Iſmael. Et poſt ablactationem eius, iſte cum matre expellitur domo. Inter hebræos autem uaria opinio eſt, afferentibus aliĳs: quinto anno ablactationis, tempus ſtatutum, aliĳs duodecimum annum uendicantibus. Nos igitur ut breuiorem eligamus ætatem, poſt decem & octo annos, Iſmael ſupputauimꝰ eiectum eſſe cum matre, & non cõuenire iam adoleſcenti matris ſediſſe ceruicibus. Verum eſt igitur illud hebræorum linguæ idioma, quod omnis filius ad comparationẽ parentum, infans uocetur & paruulus. Nec miremur barbarã linguam habere ꝓprietates ſuas: cum hodieq; Romæ omnes filiĳ uocentur infantes. Poſuit ergo Abraham panes & utrem ſuper humerũ Agar: & hoc facto dedit puerum matri: hoc eſt, in manus eius tradidit, commendauit, & ita emiſit e domo. Quod autem ſequitur: Et proiecit puerum ſubter abietem: & abiens ſedit de cõtra longe, quaſi iactu ſagittæ. Dixit enim: Non uidebo mortem paruuli mei. Et ſedit contra eum. Et ſtatim iungitur: Exclamauit puer, & fleuit: & audiuit deus uocem pueri de loco ubi erat: Et dixit angelus dei ad Agar de cœlo, & reliqua: Nullum moueat: In hebræo enim poſt hoc quod ſcriptum eſt: Non uidebo mortem paruuli mei: ita legitur, quod ipſa Agar ſederit contra puerum: & leuauerit uocem ſuam, & fleuerit, & exaudierit deus uocem paruuli. Flente enim matre, & mortem filiĳ miſerabiliter præſtolante, deus exaudiuit puerũ: de quo pollicitus fuerat, Abrahæ dicẽs: Sed & filiũ ancillæ tuæ in gentem magnam faciam. Alioquin & ipſa mater non ſuam mortem, ſed filiĳ deplorabat. Pepercit igitur ei deus, pro quo fuerat & fletus. Deniq; in conſequentibus dicitur: Surge & tolle puerũ, & tene manum eius. Ex quo manifeſtum eſt eum qui tenetur: nõ oneri matri fuiſſe, ſed comitẽ. Quod autem manu parentis tenetur, ſollicitus monſtratur affectus.

Et dixit

C Et dixit Abimelech & Ochozath pronubus eius,& Phichol princeps exercitus eius. Excepto Abimelech & Phichol,tertiũ nomẽ quod hic legitur, in hebræo uolumine nõ habet. Et dixit: Septẽ oues has accipies a me,ut ſint in teſtimoniũ mihi : quia ego fodi puteum iſtum.Ideo cognominauit nomẽ loci illius puteus iuramenti:quia ibi iurauerũt ambo. Vbi hic legit, puteus iuramẽti:in Hebræo habet בְּאֵר שָׁבַע Ber ſabee.Duplex aũt ẽ cauſa cur ita appellat9 ſit:Siue qa ſeptẽ agnas Abimelech de manu Abrahæ accepit:ſeptẽ em̃ dicũt Sabee. Siue quod ibi iurauerint:quia & iuramentũ Sabee ſimiliter appellatur. Quod ſi ante hanc cauſam ſupra nomẽ hoc legimus,ſciamus per Prolepſim dictum eſſe:ſicut & Bethel & Galgala: quæ utiq; uſq; ad tẽpus quo ita appellatæ ſunt,aliter uocabantur.Notandũ autẽ ex prioribus & ex præſenti loco,quod Iſaac nõ ſit natus ad quercũ Mambre,ſiue in Aulone mambre,ut in Hebræo habet:ſed in Gerariſ: ubi & Berſabee uſq; hodie oppidũ eſt. Quæ ꝓuincia ante nõ grande tẽpus, ex diuiſione præſidum Palæſtinæ,ſalutaris eſt dicta.Huius rei ſcriptura teſtis eſt,quæ ait:Et habitauit Abraham in terra Philiſtinorũ. Et dixit ei deus:Tolle filium tuum unigenitũ quem diligis Iſaac: & uade in terram excelſam:& offer illum ibi in holocauſtum ſuper unum de montibus,quem ego dicã tibi. Difficile eſt idioma linguæ Hebrææ in latinũ ſermonẽ uertere. Vbi nunc dicit, uade in terrã excelſam:in Hebræo habet,moria:quod Aquila trãſtulit, τὸ καταφανῆ ,hoc eſt,lucidam: Symmachus,τῆς ὁπτασίας,hoc eſt,uiſionis.Aiunt ergo Hebræi hunc montem eſſe, in quo poſtea templũ conditũ eſt in area Ornæ Iebuſæi:ſicut & in Paralipomenis ſcriptũ eſt:Et cœperũt ædificare templum in menſe ſecundo:in ſecunda die menſis in monte Moria.Qui idcirco illuminans interpretat & lucens:quia ibi eſt dabir,hoc eſt,oraculũ dei:& lex & ſpirituſſanctus,qui docet homines ueritatẽ,& inſpirat ꝓphetias. Et abiit ad locũ quẽ dixit ei deus in die tertia. Notandũ qd de Geraris uſq; ad montẽ Moria,id eſt ſedem templi,iter dierũ trium ſit:& cõſequẽter illuc die tertio perueniſſe dicatur.Male igitur quidam Abraham putant illo tẽpore ad quercũ habitaſſe mambre:cum inde uſq; ad montẽ Moria,uix unius diei iter plenũ ſit. Et eleuauit Abraham oculos ſuos:& ecce aries poſt tergum eius tenebat in uirgulto Sabech cornibus ſuis.Ridiculam rem in hoc loco Emiſenus Euſebius eſt locutus:Sabech(inquiẽs)dicitur hircus, qui rectis cornibus & ad carpendas arboris frondes ſublimis attollit. Rurſus Aquila συχνεῶν interpretatus
D eſt:quẽ nos uepretũ poſſumus dicere uel ſpinetũ,&(ut uerbi uim interpretemur) condenſa & inter ſe implexa uirgulta . Vnde & Symmachus in eandem ductus opinionẽ: Et apparuit(ait) aries poſt hoc retentus in rete cornib9 ſuis. Verũ quibuſdã,in hoc duntaxat loco,melius uidentur interpretati eſſe Septuaginta & Theodotio,qui ipſum nomen Sabek poſuerũt,dicentes:In uirgulto Sabek,cornib9 ſuis.Etem̃ σύχινον ſiue rete,qd Aquila poſuit & Symmachus, per ש ſin litterã ſcribi:hic uero ס ſamech litterã poſitã:ex quo manifeſtũ eſſe,non interpretationẽ ſtirpiũ condenſorũ & in modum retis inter ſe uirgulta cõtexta uerbũ ſabech:ſed nomẽ ſonare uirgulti, qd ita hebraice dicit.Ego uero diligenter inquirẽs σύχινεῶν, per ס ſamech litterã ſcribi crebro reperi. Et uocauit Abraham nomẽ loci illius,dominus uidet:ut dicant hodie, in monte domin9 uidet. Pro eo qd hic habet,uidet:in hebræo ſcriptũ eſt,uidebit.Hoc aũt apud hebræos exiuit in prouerbium:ut ſi quãdo in anguſtia cõſtituti ſunt, & dñi optant auxilio ſubleuari ,dicant , in monte dñs uidebit,hoc eſt:ſicut Abrahæ miſertus eſt,miſerebit & noſtri. Vnde & in ſignũ dati arietis ſolent etiã nunc cornu clangere. Et nunciauerũt Abrahã,dicentes: Ecce peperit Melcha & ipſa filios Nachor fratri tuo,Huç primogenitũ eius,& Buz fratrẽ eius:& Camuel patrẽ Syrorum & Caſed. Primogenitus Nachor fratris Abrahã de Melcha uxore eius filia Aran, natus eſt Huz:de cuius ſtirpe Iob deſcẽdit,ſicut ſcriptũ eſt in exordio uoluminis eius: Vir fuit in terra Huz nomine Iob.Male igitur quidã exiſtimãt Iob de genere eſſe Eſau:ſiquidẽ illud qd in fine libri ipſius habet,eo qd de Syro ſermone tranſlatus eſt:& quartus ſit ab Eſau,& reliqua , quæ ibi cõtinent,in Hebræis uoluminibus nõ habent.Secũdus natus eſt de Melcha Buz,quẽ Septuaginta Bauz trãſferre uoluerũt.Et ex huius genere eſt Balaam ille diuinus,ut hebræi tradunt: qui in libro Iob dicit Eliu,primũ uir ſanctus & ꝓphetes dei:poſtea per inobedientiã & deſyderium munerũ , dum Iſrael maledicere cupit, diuini uocabulo nuncupat: diciturq; in eodẽ libro: Et iratus Eliu filius Barachiel Buzites:de huius uidelicet Buzi radice deſcendens . Camuel uero

pater eſt

A pater eſt Damaſci. Ipſa enim uocatur Aran, quæ hic pro Syria ſcripta eſt: & ipſo nomine legit᷑ in Eſaia. Chaſed, quoq; quart⁹ eſt, a quo Chaſdim, id eſt, Chaldæi poſtea uocati ſunt. Et mortua eſt Sara in ciuitate Arboc, quæ eſt in ualle, hæc eſt Hebron in terra Chanaan. Hoc qd᷑ hic poſitum eſt, quæ eſt in ualle, in authenticis codicibus nō habetur. Nomē quoq; ciuitatis Arboc paulatim a ſcribentibus legentibuſq; corruptū eſt. Neq; em̄ putandū Septuaginta interpretes nomen ciuitatis Hebrææ, barbare atq; corrupte, & aliter quā in ſuo dicitur tranſtuliſſe, Arboc em̄ nihil omnino ſignificat. Sed dicit᷑, אַרְבַּע Arbeæ, hoc eſt quatuor: qa ibi Abrahā, & Iſaac, & Iacob cōditus eſt: & ipſe princeps humani generis Adā: ut in Ieſu libro apertius demonſtrabit᷑.

Audi nos dn̄e, rex a deo tu es nobis, in electo ſepulchro noſtro ſepeli mortuū tuū. Pro rege, principē, habet in Hebræo ſiue ducē. נָשִׂיא Naſi quippe nō rex, ſed dux dicitur. Et audiuit Abraham Ephron, & appendit Abraham Ephran argentum, quod locutus eſt in auribus filiorum Het. In Hebræo ſicut hic poſuimus, primum nomen eius ſcribitur Ephron, ſecundum Ephran. Poſtq̄ enim precio uictus eſt, ut ſepulchrum uenderet argento, licet cogente Abrahā, Vau littera quæ apud illos pro o legitur, ablata de eius nomine eſt: & pro Ephron appellat⁹ eſt Ephran: ſignificante ſcriptura, non eū fuiſſe conſūmatæ perfectæq; uirtutis, qui potuerit memorias uendere mortuorum. Sciant igitur, qui ſepulchra uenditant, & non cogūtur ut accipiant precium, ſed a nolentibus quoq; extorquent, immutari nomen ſuum, & perire quid de merito eorum: cum etiam ille reprehendatur occulte, qui inuitus acceperit. Et poſuit ſeruus manum ſuā ſub femore Abrahæ domini ſui, & iurauit ei ſup uerbo hoc. Tradunt Hebræi, quod in ſanctificatione eius, hoc eſt in circūciſione iurauerit. Nos autē dicimus iuraſſe eum in ſemine Abrahæ,
B hoc eſt in Chriſto, qui ex illo naſciturus erat, iuxta euāgeliſtā Matthæū loquentē: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij abrahā. Et tulit uir inaurem aureā, didrachmū pōdus eius. בֶּקַע Bace, quod in hoc loco pro didrachmo ſcribitur, ſemiuncia eſt. שֶׁקֶל Secel uero qui latino ſermone ſiclus corrupte appellat᷑, unciæ pondus habet. Ecce ego ſto ſuper fontem aquæ, & filij hominum ciuitatis egredientur ad hauriendam aquam: & erit uirgo, cui ego dixero, da mihi bibere paululum aquæ de hydria tua, & cætera. In Hebræo ſcriptum eſt: Ecce ego ſtans iuxta fontem aquæ, & erit adoleſcentula: quæ egredietur ad hauriendum: & dixero ei, da mihi bibere paululum aquæ de hydria tua: & cætera. Pro adoleſcentula quoq; quæ Græco ſermone νεανίς dicit᷑: ibi legimus alma עַלְמָה, quod quidē & in Eſaia habet᷑. Nā in eo loco ubi in noſtris codicibus ſcriptum eſt: Ecce uirgo concipiet, & pariet: Aquila tranſtulit: ecce adoleſcentula concipiet & pariet. In Hebræo legitur: Ecce alma concipiet, & pariet. Notandum ergo, quod uerbum alma, nunq̄ niſi in uirgine ſcribitur: & habet etymologiam ἀποκρυφος, id eſt abſcōdita. Scriptum ſiquidē eſt in Iob & Sapiētia. Vnde inuenietur? Et quis locus intellectus? & abſcondetur ab oculis omnis uiuentis. Vbi nunc diximus, abſcondetur: in Hebræo propter declinationē uerbi aliter figuratū, תֶּעְלַם naalma dicit᷑. Huic quid ſimile, licet maſculino genere declinet᷑, & in regnorum libris ſcriptū eſt, ex perſona Eliſæi loquentis ad Giezi. Et dn̄s abſcondit a me. Ergo alma, quod interpretatur abſcondita, id eſt uirgo, nimia diligentia cuſtodita, maioris mihi uidet᷑ laudis eſſe, q̄ uirgo. Virgo quippe iuxta Apoſtolū poteſt eſſe corpore, & nō ſpiritu. Abſcōdita uero quæ uirgo eſt, ὑπόστασιν uirginitatis habet, ut & uirgo ſit & abſcondita: & quæ abſcondita eſt, iuxta idioma linguæ Hebrææ cōſequenter & uirgo eſt: Quæ aūt uirgo, non ſtatim ſequitur ut abſcōdita ſit. Hoc idem uerbum, & in Exodo, de Maria ſorore Moyſi uirgine legimus. Oſtēdant igitur Iudæi in ſcripturis alicubi poſitum alma, ubi adoleſcentulam tantum, & non uirginē ſonet: & concedimus eis, illud quod in Eſaia apud nos dicitur: Ecce uirgo concipiet & pariet, nō abſconditam uirginem, ſed adoleſcentulam ſignificare iam nuptam. Et dimiſerunt Rebecam ſororē ſuā & ſubſtantiā ei⁹ & ſeruū Abrahā, & uiros qui cū eo erant. In Hebræo habet: & dimiſerunt Rebecam ſororem ſuam & nutricem eius & ſeruum Abrahæ & uiros illius. Decēs qppe erat, ut ad nuptias abſq; parētibus uirgo proficiſcens, nutricis ſolatio foueretur. Et ipſe habitabat in terra auſtri: & egreſſus eſt Iſaac exerceri in campo ad ueſperam. Terra auſtri, Geraram ſignat, unde a patre ad immolandum quondam fuerat abductus. Quod autē, ait, & egreſſus eſt, ut exerceretur in campo: quod Græce dicitur, ἀδολεσχῆσαι: in Hebræo legitur: Et egreſſus

C est Isaac,ut loqueretᵉ in agro declinante iã uespera.Significat aũt secundum illud,quod dominus solus orabat in monte:etiam Isaac,qui in typo domini fuit,ad orationem, quasi uirum iustum domo egressum:& uel nona hora,uel ante solis occasum,spirituales deo uictimas obtulisse. Et tulit theristrum, & operuit se. Theristrum pallium dicitur: genus etiam nunc Arabici uestimenti,quo mulieres prouinciæ illius uelantur. Et adiecit Abraham, & accepit uxorem,& nomen eius Cetura: & peperit ei Zamran & Iecsan, & Madan,& Madian, & Iesbok & Sue.Et Iecsan genuit Saba & Dadan.Et filij Dadan fuerũt Asurim & Latusim & Laomim.Et filij Madian, Iephar & Apher & Enoch & Abida & Aledea. Omnes hi filij Ceture. Et dedit Abrahã uniuersa quæ habuit Isaac. Filijs autem concubinarum, quas habuit, dedit munera,& dimisit eos ab Isaac filio suo: cum adhuc uiueret in oriente ad terram orientalem. Cetura Hebræo sermone copulata interpretatur aut coniuncta.Quã ob causam suspicantur Hebræi mutato nomine eandem esse Agar:quæ Sara mortua,de concubina transierit in uxorem. Et uidetur decrepiti iam Abrahæ excusari ætas:ne senex post mortem uxoris suæ uetulæ,nouis arguatur nuptijs lasciuisse. Nos quod incertum est relinquentes,hoc dicimus: quod de Cetura nati filij Abraham, iuxta historicos Hebræorum occupauerint τρωγλοδύτιμ & Arabiã:quæ nũc uocatur ἐυδαίμωμ usq; ad maris rubri terminos.Dicitur autem unus ex posteris Abrahæ,qui appellabatᵉ Apher, duxisse aduersus libyam exercitum:& ibi uictis hostibus cõsedisse:eiusq; posteros ex noie ataui Aphricã nũcupasse.Huius rei testis est Alexander:qui cognominatᵉ polyhistor,& Cleodemus cognomento Malchus,Græco sermone barbaram historiam retexentes. Quod autem ait,& filij Dadan,fuerunt Asurim & Latusim & Laomim.Asurim in negociatores trãsferri putãt.Latusim,æris ferriq; metalla cudẽtes.Laomim uero φύλαρχος, id est principes multarũ tribuũ atq; populorum.Alij ab hoc Asurim uocatos Syros esse contendunt, & a plærisq; filijs Abrahæ ex Cetura occupatas Indiæ regiones. Et mortuus est Abrahã in senectute
D bona, senex & plenus, & collectus est ad populum suum. Male in Septuaginta interpretibus additum est, & deficiens Abraham mortuus est: quia non conuenit Abrahæ deficere & imminui. Illud quoq; quod nos posuimus, in senectute bona senex & plenus: in Græcis codicibus ponitur,plenus dierum.Quod cum sensum uideatur exponere, eo quod luce & diei operibus plenus occubuerit:tamẽ magis ad Anagogẽ facit,si simpliciter ponatur plenus.

Et hæc nomina filiorum Ismael in nominibus suis & generationibꝰ suis.Primogenitus Ismaelis Nabaioth & Cedar,& reliqui,usq; ad eum locũ ubi ait:Et habitauerũt ab Heuila usq; Sur, quæ est contra faciem Aegypti uenientibus in Assyrios,in cõspectu omnium fratrum suorum cecidit. Duodecim filij nascuntur Ismaeli,e quibus primogenitus fuit Nabaioth:a quo omnis regio ab euphrate usq; ad mare rubrum Nabatena usq; hodie dicitur:quæ pars Arabiæ est. Nã & familiæ eorũ, oppidaq; & pagi ac munita castella,& tribus eorũ hac appellatione celebrãtur:ab uno quoq; ex his,Cedar in deserto, & Duma alia regio & Theman ad austrũ & Cedma ad orientalem plagam dicitur.Quod autem in extremo huius capituli, iuxta Septuaginta legimus, cõtra faciem omnium fratrum suorum habitauit:uerius est illud quod nos posuimus, coram omnibus fratribus suis occubuit,id est in manibus omnium filiorum suorũ mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte prærepto. Fratres autem pro filijs appellari, Iacob quoq; ad Laban demõstrat, dicens. Quod est peccatũ meũ:quia persecutus es post me: & quia scrutatus es oia uasa mea? Quid inueneristi de uniuersis uasis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis & fratribꝰ tuis:& dijudicẽt inter nos.Nec emꝫ possumꝰ credere:ut scriptura cõmemoret, qd Iacob exceptis liberis,secũ fratres aliquos habuerit. Et concepit Rebeca uxor eius,& mouebantur filij eius in ea. Pro motione,Septuaginta interpretes posuerunt ἐσκίρτωμ,id est ludebant siue calcitrabant: quod Aquila transtulit,confringebantur filij in utero eius.Symmachus uero διέπλεομ,id est in similitudinem nauis in superficie ferebantur. Et egressus est primus rubeus totus,sicut pellis pilosus. Vbi nos pilosum posuimus: in Hebræo habet שֵׂעָר sear. Vnde & Esau, sicut & alibi legimus, seir, id est pilosus est dictus. Et dixit Esau Iacob, da mihi gustum de coctione rubea ista,quia deficio:propterea uocatum est nomen eius Edom. Rubrum siue fuluum lingua hebræa Edom dicitur.Ab eo igitur,quod rubeo cibo uendiderit primitiua

A mitiua ſua, fului, id eſt Edom ſortitus eſt nomen. Seminauit autem Iſaac in terra illa, & inue-
nit in anno illo centuplum hordei. Licet in aliena terra ſeminauerit Iſaac: tamen non puto
quod tanta ei fertilitas hordei fuerit. Vnde melius puto illud eſſe, quod habetur in Hebræo, &
Aquila quoq; tranſtulit: & inuenit in anno illo centuplum æſtimatum, id eſt, ἑκατὸν εἰκασμένον:
Licet em̃ eiſdem litteris & æſtimatio ſcribatur & hordeū: tamē æſtimationes. שְׂעָרִים Searim le-
gunt, hordea uero שְׂעֹרִים Seorim. Tacens aūt ſcriptura genus frugū quod centuplicauerit: ui-
detur mihi cunctarum in illo uirtutum oſtendiſſe multiplicationem. Deniq; ſequitur. Et be-
nedixit ei dominus, & magnus factus eſt uir, & ambulabat uadens, & magnificatus, donec ma-
gnus fieret uehementer. Felicitas autem multiplicati hordei, ignoro ſi quem poſſit facere glo-
rioſum. Et abiit inde Iſaac, & uenit in uallem gerarum, & habitauit ibi. Pro ualle, torren-
tē habet in Hebræo. Neq; enim Iſaac poſtq̃ magnificat⁹ eſt, in ualle habitare poterat. Habita
uit aūt in torrente: de quo ſcriptū eſt: De torrente in uia bibit. De quo etiam Elias tempore fa-
mis bibit. Sed quia Elias non erat perfectus ut Chriſtus: ideo ei torrens ille aruit. Dominus
uero noſter, etiam in torrente traditus eſt: dedicans regenerationem noſtram, & baptiſmi ſacra
mentum. Et foderunt pueri Iſaac in ualle gerarum, & inuenerunt ibi puteum aquæ uiuæ.

Et hic pro ualle, torrens ſcriptus eſt. Nunq̃ enim in ualle inuenitur puteus aquæ uiuæ. Et
foderunt puteum alterum, & altercati ſunt etiam ſuper eo: & uocauit nomen eius inimicitiæ.
Pro inimicitijs, q̃d Aquila & Symmachus τὴν ἀντικρυμένην & ἐναντίωσιν trāſtulerūt, id eſt aduer-
ſum atq; cōtrariū: in Hebræo habet שִׂטְנָה ſatana. Ex quo intelligimus ſatanan cōtrariū interp̃-
tari. Et foderunt puteum alium: & non litigauerunt cum eis, & uocauit nomen eius latitudo.
Pro latitudine, in Hebræo habet רְחֹבוֹת rohoboth, ad ꝓbandū illud, quod ſupra dixim⁹: Ipe
ædificauit Niniuen ciuitatem & rohoboth, id eſt plateas eius. Et abimelech iuit ad eum
de geraris & ahuzath pronubus eius, & phichol princeps militiæ eius. Pro ahuzath pronu-
bo, in hebræo habet, collegium amicorum eius: ut non tam hominem ſignificet, q̃ amicorum
B turbam, quæ cum rege uenerat: in quibus fuit & Phichol princeps exercitus eius. Et uenerūt
pueri Iſaac, & nunciauerunt ei de puteo quem foderunt, & dixerūt ei: nō inuenimus aquā, & uo
cauit nomen eius ſaturitas. Neſcio quomodo in Septuaginta interpretibus habeatur: Et ue-
nerunt pueri Iſaac, & nunciauerunt ei de puteo, quem foderunt: & dixerunt ei, non inuenimus
aquam: Et uocauit nomen eius iuramentum. Quæ enim etymologia eſt, propterea uocari iura
mentum, quod aquam non inueniſſent? Econtrario in hebræo, cui interpretationi Aquila con-
ſentit & Symmachus, hoc ſignificat: quod inuenerint aquā: & propterea appellatus ſit puteus
ipſe ſaturitas: & uocata ciuitas Beer ſaba: hoc eſt puteus ſaturitatis: licet em̃ ſupra ex uerbo iu-
ramenti ſiue ex ſeptenario ouium numero: quod ſabe dicitur, aſſeruimus Beer ſaba appel-
latam: tamen nunc ex eo quod aqua inuenta eſt: Iſaac ad nomen ciuitatis, quæ ita uocabatur al
ludens, declinauit paululum litteram, & pro ſtridulo hebræorum ſin, a quo ſabe incipitur: Græ-
cum ſigma, id eſt hebræum ſamech poſuit. Alioquin & iuxta allegoriæ legem, poſt tantos pu-
teos in fine uirtutum, nequaq̃ congruit, ut Iſaac aquam minime reppererit. Ecce Eſau frater
me⁹ uir piloſus: & ego ſum uir læuis. Vbi nos piloſum legim⁹: in hebræo ſcriptū eſt שֵׂעִיר ſeir.
Vnde poſtea montis regio, in qua uerſabatur eſt dicta: diximus de hoc & ſupra. Et ſumpſit
Rebeca ueſtimenta Eſau filij ſui maioris, quæ erant deſyderabilia apud ſe domi. Et in hoc lo-
co tradunt Hebræi, primogenitos functos officio ſacerdotum: & habuiſſe ueſtimentum ſacer-
dotale: quo induti, deo uictimas offerebant, anteq̃ Aaron in ſacerdotium eligeretur. Et di-
xit Eſau, iuſte uocatum eſt nomen eius Iacob. Supplantauit enim me ecce ſecundo. Iacob ſup
plantator interpretatur. Ab eo igitur, quod fratrem arte deceperit: alluſit ad nomē. Qui ideo Ia
cob ante uocatus eſt: quod in ortu plantam fratris apprehenderat. Et fratri tuo ſeruies: & erit
quando depones, & ſolues iugum illius de collo tuo. Signat quod Idumæi ſeruituri ſint Iu-
dæis: & tempus eſſe uenturum: quando de collo iugum ſeruitutis abijciant, eorumq; imperio
contradicant. Secundum autem Septuaginta interpretes: qui dixerūt: Erit autem cum depoſue

C ris,& ſolueris iugum de collo tuo:uidetur pendere ſententia,nec eſſe completa. Et uocauit Iacob nomen loci illius Bethel & Vlam Luz erat nomen ciuitatis prius. Ab eo quod ſupra dixerat:Quam terribilis eſt locus iſte:non eſt hic niſi domus dei, & hæc porta cœli: nunc loco nomen imponit:Et uocauit illum Bethel,id eſt domum dei:qui locus uocabatur ante luza: quod interpretatur nux,ſiue amygdalon. Vnde ridicule quidam uerbum Hebraicum Vlam,nomen eſſe urbis putant:cū Vlam interpretet prius. Ordo itaq; iſte eſt lectionis:Et uocauit nomē loci illius Bethel,& prius luza uocabulū erat ciuitatis. Antiquæ oēs ſcripturæ,uerbo,ulam ſiue elem plenæ ſunt:quod nihil aliud ſignat,niſi ante,aut prius, uel ueſtibulum, ſiue ſuperliminare uel poſtes. Comple ergo hebdomadam iſtius: & dabo etiam hanc tibi. Poſtq; Liam Iacob fraude deceptus pro Rachel uxorem acceperat: dicitur ei a ſocero Laban, ut ſeptem dies poſt nuptias ſororis prioris expleat:& ſic accipiat Rachel, pro qua iterū ſeptem ānis alijs ſeruiturus ſit. Non igitur ut quidam male exiſtimant poſt ſeptem annos alios Rachel accepit uxorem:ſed poſt ſeptem dies nuptiarum uxoris primæ. Nam ſequitur:Et ingreſſus eſt ad Rachel:& dilexit Rachel magis q̄ liam:& ſeruiuit ei ſeptem annis alijs. Et concepit, & peperit filium, & uocauit nomen eius Ruben. Omnium patriarcharum propter compendium lectionis etymologias nominum uolo pariter dicere. Et uocauit,inquit,Ruben nomē eius,dicens:Quia uidit dñs humilitatem meam. ראובן Ruben interpretatur uiſionis filius. Et concepit,inquit, alterum filium,& dixit:quoniam exaudiuit me dominus:eo quod odio me haberet uir meus, & dedit mihi etiā hunc:& uocauit nomē eius Simeon. Ab eo quod ſit exaudita,Simeon nomē impoſuit. שמעון Simeon qppe interp̄tat auditio. De tertio uero ſequit. Et cōcepit adhuc, & peperit filiū:& dixit, nūc mecū erit uir meus:quia peperi ei tres filios:ideo uocauit nomen eius Leui.

Vbi nos legim9,apud me erit uir meus,Aqla interp̄tatus eſt,applicabit mihi uir me9,qd Hebraice dicit ילוה ilaue:& a doctorib9 Hebræor aliter trāſſert,ut dicāt,pſequet me uir meus,id
D eſt nō ambigo de amore in me uiri mei,erit mihi in hac uita comes, & eius dilectio me ad mortē uſq; deducet & pſequet,tres em̄ filios genui ei. Cōcepit adhuc,& peperit,& genuit filiū,& dixit:Nunc ſuper hoc cōfitebor dño,& ob id uocauit nomē eius Iuda. יהודה Iuda cōfeſſio dicitur. A cōfeſſione itaq; confeſſoris nomen eſt dictum. Verumtamē hic confeſſio pro gratiarū actione,aut pro laude accipitur:ut frequenter in pſalmis & in euāgelio:Confitebor tibi dñe pater cœli & terræ,id eſt,gratias ago tibi,ſiue glorifico te. Et concepit Bala, & peperit Iacob filium: & dixit Rachel, iudicauit me dominus: & exaudiuit uocem meā,& dedit mihi filium:propterea uocauit nomē eius Dan. Cauſam nominis expreſſit:ut ab eo quod iudicaſſet ſe dominus:filio Ancillæ,iudicij nomē imponeret: דן Dan quippe interpretatur iudiciū. Et concepit adhuc,& peperit Bala ancilla Rachel filium ſecundum Iacob:& dixit Rachel,habitare fecit me deus habitatione cū ſorore mea,& inualui:& uocauit nomen eius Nephthalim. Cauſa nominis Nephthalim, aliter hic multo exponit,quā in libro Hebræor nominū ſcripta eſt. Vnde & Aqla ait,συνανέσχεμέμε ὁ θεὸς καὶ συνανέσχεφλω, pro q̄ in Hebræo ſcriptū eſt, נפתולי אלהים נפתלתי naphthule,elohim,naphthaleti. Vñ a cōuerſiōe, ſiue a cōparatiōe qa utrūq; ſonat, cōuerſionē ſiue cōparationē,nephthalim filio nomē ipoſuit. Qd aūt ſeqt. Et peperit Zelpha ancilla liæ Iacob filiū:& dixit lia,in fortuna,& uocauit nomē ei9 Gad. Vbi nos poſuimus, in fortuna:& Græce dicit, ἐμ τύχῃ quæ pōt euentus dici:in Hebræo habet בגד bagad,qd Aqla interpretat,uenit accinctio. Nos aūt dicere poſſumus in procinctu. Ba em̄ poteſt p̄poſitionē ſonare in,& uenit. Ab euentu ergo ſiue procinctu, qui Gad dicitur, Zelphe filius Gad uocatus eſt. Sequitur.

Et peperit zelpha ancilla Liæ filium ſecundum Iacob:& dixit Lia, beata ego: quia beatificant me mulieres,& uocauit nomen eius Aſer diuitiæ. Male additæ ſunt diuitiæ,id eſt πλοῦτος, cum etymologia nominis Aſer,ſcripturæ authoritate pandatur dicētis,Beata ſum ego,& beatificāt me mulieres. Et ab eo quod beata dicatur ab hominibus:filium ſuū beatū uocauerit. אשר Aſer ergo non diuitiæ,ſed beatus dicitur,dūtaxat in præſenti loco. Nam in alijs ſecundum ambiguitatem uerbi poſſunt & diuitiæ ſic uocari. Et audiuit deus liam,& concepit,& peperit Iacob filium

A cob filiũ quintũ:& dixit Lia,dedit deus mercedem meam mihi:quia dedi ancillam meam uiro meo:& uocauit nomen eius Issachar. Etymologiam huius nominis,Septuaginta interpretes ædiderunt,est merces.Nõ utiq;,ut plæriq; addito pronomine male legunt, existimãdum est ita scriptum esse, quod is est merces,sed totum nomẽ interpretatur,est merces.יֵשׁ Ies quippe dicit̃ est:& שָׂכָר Sachar merces.Hoc aũt ideo,quia mandragoris filij Ruben introitũ,qui Racheli debebatur, ad se uiri emerat.Sequitur. Et cõcepit adhuc Lia,& peperit filium sextum Iacob,& dixit Lia,dotauit me deus dote bona:en hoc tempore habitabit mecum uir meus: quia peperi ei sex filios,& uocauit nomen eius Zabulon. Vbi nos posuimus,habitabit mecum,& Septuaginta interp̃tati sũt,diliget me:in Hebræo habet̃ יִזְבְּלֵנִי Izboleni.Et est sensus:quia sex filios genui Iacob,propterea iam secura sum:habitabit enim mecum uir meus.Vnde & filius meus uocatur habitaculum.Male igitur & uiolenter in libro nominum,Zabulon fluxus noctis interpretatur. Et post hæc peperit filiam, & uocauit nomen eius Dina. Hæc transfertur in causam, quã significãtius Græci δίκην uocant.Iurgij em̃ in Sicimis causa extitit.Post filios,& parentũ ponẽda sunt noia.לֵאָה Lia, interp̃tat̃ laborans רָחֵל.Rachel ouis,cuius filius Ioseph ab eo qd̃ sibi alium addi mater optauerat,uocatur augmentum. Transibo in uniuerso pecore tuo hodie, separa inde omne pecus uarium & discolor,& omne pecus unius coloris,in agnis, & uariũ & discolor in capris,erit merces mea:& respondebit mihi iusticia mea in die crastino,cũ uenerit merces mea coram te: om̃e in quo non fuerit uariũ & discolor in capris & in agnis,furtum erit apud me:& cætera. Multũ apud Septuaginta interpretes cõfusus est sensus:& usq; in præsentẽ diẽ nullum potui inuenire nostrorum:qui ad liquidum quid in hoc loco diceretur exponeret. Vis, inquit,Iacob me seruire tibi etiam alios septẽ annos:fac quod postulo. Separa omnes discolores & uarias,tam oues quã capras, & trade in manus filiorum tuorum.Rursumq; ex utroq; grege,alba & nigra pecora,id est unius coloris,da mihi.Si quid igitur ex albis & nigris,quæ unius coloris sunt,uarium natum fuerit,meum erit:siquid uero unius coloris,tuum.Rem non difficilem postulo. Tecum facit natura pecorum:ut alba ex albis,& nigra nascãtur ex nigris:mecũ erit iusticia mea:dum deus humilitatem meam respicit & laborem.Optionem Laban datam libenter arripuit: & ita ut Iacob postulabat faciens,triũ dierũ iter inter Iacob & filios suos separauit:
B ne quis ex uicinitate pecoris nasceret̃ dolus. Itaq; Iacob nouã stropham cõmentus est, & cõtra naturam albi & nigri pecoris,naturali arte pugnauit.Tres em̃ uirgas,populeas & amygdalinas & maligranati, q̃q̃q̃ Septuaginta styracinas & nucinas & plataninas habeant,ex parte decorticans,uariũ uirgarum fecit colorem:ut ubicunq; in uirga corticem reliquisset, antiquus permaneret color: ubi uero tulisset corticem,color candidus panderetur.Obseruabat ergo Iacob,& tempore quo ascendebantur pecora, & post calorem diei, ad potãdum auida pergebant:discolores uirgas ponebat in canalibus:& admissis arietibus & hircis,in ipsa potandi auiditate, oues & capras faciebat ascendi:ut ex duplici desyderio dum auide bibunt, & ascenduntur a maribus: tales fœtus conciperent:quales umbras arietum & hircorum desuper ascendentium in aquarũ speculo cõtẽplabant̃. Ex uirgis em̃ in canalib⁹ positis,uarius erat etiã imaginũ color.Nec mirũ hanc in cõceptu fœminarũ esse naturã:ut quales perspexerint,siue mente cõceperint in extremo uoluptatis æstu quæ concipiunt, talem sobolem procreent: cum hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud Hispanos dicatur fieri:& Quintilianus in ea cõtrouersia,in qua accusabatur matrona,quod Aethiopem pepererit,pro defensione illius argumentetur:hanc cõceptus esse naturã,quã supra diximus. Et scriptũ reperitur in libris Hippocratis,quod quædam suspitione adulterij fuerat punienda cum pulcherrimum peperisset, utriq; parenti generiq; dissimilem, nisi memoratus medicus soluisset quæstionem:monens quærere ne forte talis pictura esset in cubiculo:qua inuenta,mulier a suspitione liberata est.Postq̃q̃ autem nati fuerant hædi,& agni uarij, & discolores ex albis & unius coloris gregibus,separabat illos Iacob:& procul esse faciebat a pristino grege:Si q aũt nascebant̃ unius coloris,id est albi siue nigri,tradebat in manus filiorꝝ Laban:& ponebat uirgas,quas decorticauerat in canalib⁹,q̃bus effundebant̃ aquæ,& ueniebãt ad

C potandū cōtra pecora:ut cōciperent eo tēpore cū uenirent ad potandū:& cōcipiebant pecora cō
tra uirgas Iacob,uirgas quas posuerat corā pecoribus in canalibꝰ ad cōcipiendū in eis:& in sero
tinis ouibus non ponebat, & fiebant serotina Laban temporanea Iacob.Hoc in Septuaginta
interpretibus non habetur,sed pro serotinis & temporaneis,aliud nescio quid quod ad sensum
non pertinet,transtulerunt.Quod autem dicit scriptura,hoc est:Iacob prudens & callidus,iusti
ciam & æquitatē etiam in noua arte seruabat.Si ēm omnes agnos & hædos uarios pecora pro
creassent:erat aliqua suspitio doli:& aperte huic rei Laban inuidus contraisset. Ergo ita omnia
temperauit:ut & ipse fructum sui laboris acciperet: & Laban non penitus spoliaretur.Si quan
do oues & capræ primo tempore ascendebātur:quia melior uernus est fœtus,ante ipsas pone
bat uirgas,ut uaria soboles nasceretur.Quæcunq; autem oues & capræ sero quærebant marem:
ante earum oculos non ponebat:ut unius coloris pecora nascerentur. Et quicquid primum na
scebatur,suum erat,quia discolor & uarium erat:quicquid postea,Laban. Vnius ēm tam in ni
gro q̄ in albo coloris pecus nascebatur.In eo autem loco ubi scriptum est,ut conciperent in uir
gis: in Hebræo habet יחמנה iehāmenna. Vim uerbi Hebraici, nisi circūitu exprimere non pos
sum.Iehāmenna ēm ꝓprie dicitur extremus in coitu calor,quo corpus omne concutitur:& pa
tranti uoluptati uicinus est finis. Et pater uester mentitus est mihi,& mutauit mercedē meā
decem uicibus, & nō dedit ei deus ut noceret mihi.Si dixerit hoc,uarium pecus erit merces tua:
nascetur omne pecus uarium.Et si dixerit, unius coloris erit merces tua: nascetur omne pecus
unius coloris. Pro eo quod nos posuimus,mutauit mercedem meam decem uicibus,Septua
ginta interpretes posuerunt, decem agnis: nescio qua opinione ducti,cum uerbum Hebraicum
מנרים monim,numerū magis q̄ agnos sonet.Deniq; & ex cōsequētibꝰ hic magis sensus ꝓbat.
q̄d per singulos fœtus semper Laban conditionē mutauerit.Si uidebat uariū nasci pecus:post
fœtum dicebat:uolo ut in futurum mihi uaria nascantur.Rursum cū uidisset unius coloris na
sci pecora(Iacob quippe hoc audito,uirgas in canalibus nō ponebat)dicebat ut futuros fœtus,
D unius coloris sibi pecora procrearent.Et quid plura?usq; ad uices decem semp a Laban pecoris
sui,siue Iacob mutata cōditio est.Et quodcūq; sibi proposuerat ut nascerēt,in colorē contrariū
uertebatur.Ne cui autem in sex annis decem pariendi uices incredibiles uideātur:lege Vergiliū
in quo dicitur. Bis grauidæ pecudes.Natura autē Italicarū ouiū & Mesopotamiæ una esse tra
dit. Et furata est Rachel idola patris sui. Vbi nunc idola legimus: in Hebræo תרפים thera
phim scriptū est,quæ Aquila μορφώματα, id est figuras,uel imagines interpretat.Hoc autē ideo,
ut sciamus quid in Iudicū libro theraphim sonet. Et transiuit fluuium,& uenit in montē Ga
laad. Non quod eo tempore Galaad mons diceretur:sed per anticipationem,ut frequēter di
ximus,illo uocatur nomine quo postea nuncupatus est. Et mutasti mercedem meam decem
agnis. Idem error qui supra:Numerus enim pro agnis legendus est. Et dixit Iacob fratri
bus suis,colligamus lapides.Et congregatis lapidibus fecerunt aceruum,& comederūt super eū.
Et uocauit illum Laban aceruum testimonij,& Iacob uocauit illū aceruū testis. Aceruus He
bræa lingua גל gal dicit: ed עד uero testimoniū. Rursum lingua syra aceruus יגר igar appella
tur.שהדותא Saadutha testimoniū.Iacob igit aceruum testimonij,hoc est galaad,lingua appel
lauit hebræa. Laban uero idipsum,id est aceruū testimonij, Igar Saadutha,a gētis suæ sermōe
uocauit.Erat ēm syrus,& antiquam linguā parentū,prouinciæ in qua habitabat sermone muta
uerat. Et occurrerūt ei angeli dei,& dixit Iacob ut uidit eos:Castra dei hæc sunt,& uocauit no
mē loci eiꝰ castra. Vbi hic castra posita sunt:in Hebræo habet מחנים mahanaim: ut sciamus,
si quando interpretatum in alio loco ponitur,quem locum significet.Et pulchre, ad fratrem itu
rus inimicum,angelorum se comitantiū excipitur choris. Et dixit Iacob,deus patris mei Isaac
domine qui dixisti ad me,reuertere in terram tuam & benedicam tibi: minor sum omni miseri
cordia tua: & omni ueritate tua,quam fecisti pro seruo tuo. Pro eo quod nos posuimus,mi
nor sum, aliud nescio qd q̄d sensum turbet, in Græcis & latinis codicibus continet. Et dixit
ei:Quod nomen tibi?Qui ait,Iacob.Dixit autem ei:Iam nō uocabitur Iacob nomen tuum,sed

uocabitur

A uocabitur nomen tuum Israel: quia inualuisti cū deo, & cum hominibus ualebis. Iosephus in primo antiquitatum libro, Israel ideo appellatum putat: quod aduersum angelum steterit: quod ego diligenter excutiens, in Hebræo penitus inuenire non potui. Et quid me necesse est opiniones quærere singulorum, cum etymologiam nominis exponat ipse qui posuit: Non uocabitur, inquit, nomē tuū Iacob, sed Israel erit nomē tuū. Quare interpretatur Aquila ὅτι ἤρξας μετὰ θεοῦ. Symmachus ὅτι ἤρξω ἰσχύϊ πρὸς θεόν. Septuaginta & Theodotion ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ. שָׂרִיתָ Sarith em̄ qđ ab Israel uocabulo deriuatur, principē sonat. Sensus hic itaq; est. Non uocabitur nomen tuum supplantator, hoc est Iacob, sed uocabitur nomen tuū princeps cum deo, hoc est Israel. Quomodo em̄ princeps ego sum: & sic & tu q mecū luctari potuisti, princeps uocaberis. Si aūt mecū qui deus sum, siue angelus (quoniam plæriq; uarie interpretantur) pugnare potuisti: quanto magis cum hominibus, hoc est cum Esau, quem formidare non debes. Illud autem quod in libro nominum interpretatur Israel, uir uidens deum, siue mens uidens deum: omnium pene sermone detritum, non tam uere q̄ uiolenter mihi interpretatum uidetur. Hic enim Israel per has litteras scribitur, iod, sin, res, aleph, lamed, quod interpretatur princeps dei, siue directus dei, hoc est εὐθύτατος θεοῦ. Vir uero uidēs deū his litteris scribitur: ut uir ex trib⁹ litteris scribat̄, aleph, iod, sin, ut dicat̄ אִישׁ ais: uidēs uero ex trib⁹, res, aleph, he, & dicat̄ רֹאֶה rahe. Porro אֵל el ex duabus, aleph & lamech: & interpretat̄ deus siue fortis. Quāuis igit̄ grandis authoritatis sint & æloquentiæ, & ipsorum umbra nos opprimat: qui Israel uirum siue mentem uidentem deum transtulerunt: nos magis scripturæ & angeli uel dei, qui ipsum Israel uocauit authoritate ducimur, q̄ cuiusl ibet æloquētiæ sæcularis. Illud quoq; qđ postea sequit̄. Et bene dixit eū ibi, & uocauit Iacob nomen loci illius facies dei: uidi enim deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. In Hebræo dicit̄ פְּנִיאֵל Phanuel, ut sciamus ip̄m esse locū qui in cæteris scripturæ sanctæ uoluminibus: ita ut in Hebræo scriptum est, Phanuel legitur in Græco. Et diuisit pueros super Liam & super Rachel, & super duas ancillas, & posuit ancillas & fi-
B lios earū primos: Liam uero & pueros eius secūdos, & Rachel & Ioseph nouissimos, & ipse transiuit ante eos. Nō ut plæriq; existimant: tres turmas fecit, sed duas. Deniq; ubi nos habemus, diuisit, Aquila posuit ἡμίσυσεν, id est dimidiauit: ut unum cuneum faceret ancillarum cum paruulis suis: & alium Liæ & Rachel: quæ liberæ erant cum filijs earum: primasq; ire faceret ancillas, secundas liberas, ipse autem ante utrumq; gregem fratrem adoraturus occurreret.

Et ædificauit ibi Iacob domum, & pecoribus suis ædificauit tabernacula. Vbi nos tabernacula habemus: in Hebræo legitur סֻכּוֹת suchoth. Est autem usq; hodie ciuitas trans Iordanem hoc uocabulo in parte Scythopoleos, de qua in libro locorum scripsimus. Et uenit Iacob Salem ciuitatem Sichem, in terram Chanaan, cum ueniſſet de Mesopotamia Syriæ. Error oboritur, quomodo Salem Sichem ciuitas appelletur, cum Hierusalē in qua regnauit Melchisedec, Salem ante sit dicta. Aut igitur unius utraq; urbs nominis est: quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire: ut idem urbis & loci nomen in alia atq; alia tribu sit. Aut certe istam Salem: quæ nunc pro Sichem nominatur: dicimus hic interpretari consummatam atq; perfectam: & illā quæ postea Hierusalem dicta est, pacificam nostro sermone transferri. Vtrumq; enim accentu paululum declinato hoc uocabulum sonat. Tradunt Hebræi quod clau dicantis femur Iacob ibi conualuerit, & sanatum sit. Propterea eandem ciuitatem curati atq; perfecti uocabulū cōsecutam. Et uenit Hemor & Sichem filius eius ad portā ciuitatis suæ: & locuti sunt ad uiros ciuitatis dicentes, uiri isti pacifici nobis sunt. Vbi nunc Septuaginta interpretes pacificos transtulerunt, Aquila interpretatus est, ἀσυγκεχυμένους, id est, consummatos atq; perfectos, pro quo in Hebræo legitur שְׁלֵמִים salamim. Ex quo perspicuum est uerum esse illud quod supra de Salem diximus. Et introgressi sunt ciuitatem diligenter, & interfecerūt omnē masculū. Pro eo quod in Græcis legitur ἀσφαλῶς, id est diligēter: in Hebræo

C ſcriptum eſt בֵּטַח beta,id eſt audacter & confidenter. Et uenit Iacob in Luzam in terrã Chanaan,quæ eſt Bethel. Ecce manifeſtiſſime comprobatur,Bethel non Vlam Luz,ut ſupra dictum eſt,ſed Luzam,id eſt amigdalon ante uocitatam. Et mortua eſt Debbora nutrix Rebecæ,& ſepulta eſt iuxta Bethel. Si mortua eſt nutrix Rebecæ nomine debbora,ut Septuaginta quoq; hic interpretes tranſtulerunt,& ipſum uerbum eſt Hebraicum מְנֶקֶת meneket:ſcire non poſſumus,quare ibi ſubſtantiam poſuerunt,hic nutricem. Et dixit ei deus,iam non uocabit᷑ nomen tuum Iacob,ſed Iſrael erit nomen tuum,& uocauit nomen eius Iſrael. Dudum nequaquam ei ab angelo nomen imponitur, ſed quod imponendum ſit a deo prædicatur.Quod igitur ibi futurum promittitur, hic docetur expletũ. Et factum eſt dum appropinquaret chabratha in terra Chanaan:ut ueniret Ephrata,peperit Rachel. Verbum Hebraicum כִּבְרַת chibrath, in conſequentibus, ubi Iacob loquitur ad Ioſeph:Ego autem cum uenirem de Meſopotamia Syriæ,mortua eſt mater tua Rachel in terra Chanaan, in uia Hippodromi, ut uenirem Ephrata : neſcio quid uolẽtes,hippodromũ Septuaginta interpretes trãſtulerunt:& ſtatim ibi, ubi in Hebræo dicit᷑:Et ſepelierũt eã in uia Ephrata,hæc eſt Bethlehẽ,rurſum Septuaginta pro Ephrata poſuerũt hippodromũ:cũ utiq; ſi chabratha hippodrom⁹ eſt,Ephrata hippodrom⁹ eẽ nõ poſſit.Aqla aũt hoc ita trãſtulit:Et factũ eſt κατὸδὸν τῆς γῆς, id eſt in itinere terræ introiẽs in Ephrata. Sed melius eſt ſi tranſferat᷑,in electo terræ tẽpore cũ introieret Ephrata.Porro uernũ tẽpus ſignificat:cũ in florẽ cuncta rumpunt᷑,& anni tẽpus electũ eſt:uel cũ trãſeũtes per uiã carpunt & eligunt e uicinis agris quodcunq; ad manus uenerit,diuerſis floribus inuitati.Ephrata uero & Bethlehem unius urbis uocabulum eſt,ſub interpretatione cõſimili. Si quidẽ in frugiferam & in domum panis uertitur:propter eum panem,qui de cœlo deſcendiſſe ſe dicit. Et factum eſt cum dimitteret eam anima : ſiquidem moriebatur, uocauit nomen eius, filius doloris mei:pater uero eius uocauit nomẽ eius Beniamin. In Hebræo ſimilitudo nominis reſo-
D nat,filius eñ doloris mei,quod nomẽ moriẽs mater impoſuit, dicit᷑ בֶּן־אוֹנִי Benoni.Filius uero dextræ,hoc eſt uirtutis,quod Iacob mutauit,appellatur Beniamin.Vnde errãt qui putãt Beniamin filiũ dierũ interpretari. Cum eñ dextera appellatur יָמִין iamin, & finiatur in n,litteram: dies qdẽ appellant᷑ & ipſi יָמִים iamim,ſed in m,litterã terminat᷑. Et profectus eſt Iſrael:& extendit tabernaculũ ſuũ trans turrim Ader. Hunc locũ Hebræi eſſe uolunt,ubi poſtea templũ ædificatum eſt:& turrim Ader, turrim gregis ſignificari,hoc eſt congregationis & cœtus: quod & Micheas propheta,teſtatur dicens:Et tu turris gregis nebuloſa,filia Sion,& cætera: illoq; tẽpore Iacob trans locum,ubi poſtea templũ ædificatum eſt,habuiſſe tentoria. Sed ſi ſequamur ordinem uiæ,paſtorum iuxta Bethlehem locus eſt,ubi uel angelorum grex in ortu domini ceciniſt:uel Iacob pecora ſua pauit,loco nomen imponens:uel quod uerius eſt,quodam uaticinio,futurum iam tunc myſterium monſtrabatur. Et uenit Iacob ad Iſaac patrem ſuũ in Mamre ciuitatẽ Arbeæ,hæc eſt Chebron. Pro אַרְבַּע arbee in Septuaginta campũ habet,cũ Chebron in monte ſita ſit.Eadem aũt ciuitas dicitur & Mamre, ab amico Abrahæ ita antiquitus appellata. Et peperit Ada Eſau Eliphaz. Iſte eſt Eliphaz:cui⁹ ſcriptura in Iob uolumine recordat᷑.

Iſti filij Eſau,& iſti principes eorꝝ,ipſe eſt Edom: & hi filij Seir. Eſau & Edom & Seir,unius nomen eſt hominis:& quare uarie nuncupetur,ſupra dictum eſt.Quod autem ſequitur:& chorræi habitantis terram:& reliqua.Poſtquã enumerauit filios Eſau,altius repetit, & exponit qui ante Eſau in Edom terra principes fuerint ex genere Chorræorũ,qui in lingua noſtra interpretantur liberi.Legamus diligenter Deuteronomium:ubi manifeſtius ſcribitur,quomodo uenerint filij Eſau & interfecerint Chorræos ac terram eorũ hæreditate poſſederint. Et fuerunt filij Lotan chori & æmam,& ſoror Lotan Tamna,hæc eſt tamna : de qua ſupra dictũ eſt.Et Tamna erat cõcubina Eliphaz filij primogeniti Eſau,& ex ipſa nat⁹ eſt Amalech. Idcirco aũt Chorræorũ recordatus eſt:quia primogenitus filiorum Eſau ex filiabus eorum acceperat concubinã. Quod autem dicitur Thæman & kenez & Amalec:& reliqua:ſciamus poſtea regionibus Idumæorum

A mæorum ex his uocabula impoſita. Ipſe eſt Ana qui inuenit Iamim in deſerto cum paſceret aſinos Zebeon patris ſui. Multa & uaria apud Hebræos de hoc capitulo diſputantur: apud Græcos quippe & noſtros ſuper hoc ſilentium eſt. Alij putant iamim maria appellata. Iiſdem enim litteris ſcribuntur maria: quibus & nunc hic ſermo deſcriptus eſt. Et uolunt illum dum paſcit aſinos patris ſui in deſerto, aquarũ cõgregatiões repperiſſe: quæ iuxta idioma linguæ hebraicæ maria nũcupentur: quod ſcilicet ſtagnum reppererit: cuius rei inuentio in eremo difficilis eſt. Nonnulli putant aquas calidas iuxta Punicæ linguæ uiciniam, quæ Hebrææ cõtermina eſt, hoc uocabulo ſignari. Sunt qui arbitrentur onagros ad hoc admiſſos eſſe ad aſinas: & ipſum iſtiuſmodi repperiſſe concubitum: ut uelociſſimi ex his aſini naſcerentur, qui uocant iamim. Plærique putant quod equarum greges, ab aſinis in deſerto, ipſe fecerit primus aſcendi: ut mulorum inde noua contra naturam animalia naſcerentur. Aquila hũc locum ita tranſtulit: Ipſe eſt Anas qui inuenit σὺ τοῦ σιμεὶμ. Et Symmachus ſimiliter τοὺς σιμεὶμ, quæ interpretatio pluralẽ numerũ ſignificat. Septuaginta uero & Theodotion æqualiter tranſtulerunt, dicentes τὸμ ἰαμεῖμ: quod indicat numerũ ſingularem. Et regnauit pro eo Iobab filius Zaræ de Boçra. Hunc quidam ſuſpicantur eſſe Iob: ut in fine uoluminis ipſius additum eſt. Cõtra Hebræi aſſerũt de Nachor eum ſtirpe generatum: ut iam ſupra dictum eſt. Et Iſrael dilexit Ioſeph ſuper omnes filios ſuos: quia erat filius ſenectutis, & fecit ei tunicam uariam. Pro uaria tunica. Aquila interpretatus eſt tunicam ἀσϱαγάλϕομ: id eſt tunicam talarẽ. Symmachus, tunicam manicatam: ſiue quod ad talos uſq; deſcenderet, & manibus artificis mira eſſet uarietate diſtincta: ſiue quod haberet manicas: antiqui enim magis colobijs utebantur. Et uendiderunt Ioſeph Iſmaelitis uiginti
B aureis. Pro aureis, in Hebræo, argenteis habet. Neq; uiliore metallo dominus uenundari debuit, quã Ioſeph. Madianæi autẽ uendiderũt Ioſeph in Aegypto Phutiphar eunucho Pharaonis archimagiro. In plærisq; locis archimagiros, id eſt cocorum principes, pro magiſtris exercitus, ſcriptura cõmemorat: μαγϕεύειμ quippe Græce interptat occidere. Venditus eſt igit Ioſeph principi exercitus & bellatorum, nõ petephre, ut in latino ſcriptũ eſt, ſed Phutiphar eunucho. Vbi quæritur quomodo poſtea uxorem habere dicatur. Tradũt Hebræi emptum ab hoc Ioſeph ob nimiam pulchritudinem in turpe miniſterium, & a domino uirilibus eius arefactis, poſtea electum eſſe iuxta morem ἱεροφαντῶμ in pontificatum Heliopoleos: & huius filiam eſſe Aſeneth, quam poſtea Ioſeph uxorem acceperit. Et adiecit, & peperit filium, & uocauit nomen eius Sela: hæc autem erat in Chazbi, quando peperit eum. Verbum Hebræũ hic pro loci uocabulo poſitum eſt, quod Aquila pro re tranſtulit, dicens: Et uocauit nomen eius Selom: Et factum eſt, ut mentiretur in partu poſtquã genuit eum. Poſtquã enim genuit Selom, ſtetit partus eius. כְּזִיב Chazbi ergo nõ nomẽ loci, ſed mendaciũ dicitur. Vnde & in alio loco ſcriptũ eſt. Mentiet opus oliuæ, id eſt fructũ oliua nõ faciet. Et cõſolat9 Iudas aſcendit ad eos q tondebãt oues eius, ipe & Hiras paſtor ei9 odollamites. Pro paſtore, amicus legit. Sed uerbũ ambiguũ eſt, qa ñſdẽ litteris utrũq; nomẽ ſcribitur: uerũ amicus רֵעַ re: paſtor רֹעֶה ro legit. Et ſedit ad portã ænan quæ eſt in tranſitu thamna. Sermo Hebraicus עֵינַיִם enaim tranſfertur in oculos. Non eſt igitur nomen loci: ſed eſt ſenſus. Sedit in biuio, ſiue in compito, ubi diligentius debet uiator aſpicere, quod iter gradiẽdi capiat. Cognouit autem Iudas, & dixit, iuſtior eſt iſta, q̃ ego, eo quod non dedi eam Sela filio meo. In Hebræo habet iuſtificata eſt ex me, non quod iuſta fuerit, ſed quod comparatione illius minus mali fecerit, ne qua q̃ uaga ad turpitudinem, ſed liberos requirendo. Et ecce egreſſus eſt frater eius, & dixit, ut quid diuiſa eſt propter te maceria? Et uocauit nomen eius phares. Pro maceria, diuiſionem Aquila & Symmachus tranſtulerũt, quod Hebraice dicit פֶּרֶץ phares. Ab eo igit, quod diuiſerit membranulam ſecundinarũ, diuiſiõis nomẽ accepit. Vnde & phariſæi q ſe quaſi iuſtos a populo ſeparauerãt, diuiſi appellabant. Poſt hoc exijt frater eius: in cuius manu erat coccinũ, & uocauit nomẽ eius Zara. Hoc nomen interpretatur oriẽs. Siue igit, quia primus apparuit, ſiue quod plurimi iuſti ex eo nati ſunt: ut in libro Paralipomenon continet, זֶרַח Zara, id eſt oriens appellatus eſt.

Poſt uer-

C Post uerba hæc,peccauit princeps uinariorum regis Aegypti. Vbi nos posuimus,principem uinariorum:in Hebræo scriptū habet מַשְׁקֶה maskel:illud uerbū,quod in noie serui Abraham dudum legimus,quem nos possumus more uulgi uocare pincernam.Nec uile putetur officium: cū apud reges barbaros uscq; hodie maximæ dignitatis sit regi poculum porrexisse.Poetæ quoq; de catamitho & Ioue scriptitāt,quod amasium suū huic officio manciparit. Et ecce uitis in cōspectu meo, & in uite tres fundi, & ipsa germinās tres fundos. Tria flagella,& tres ramos,siue ,ppagines,Hebræo sermone significat,quæ ab illis uocant שָׂרִיגִים sarigim. Et uidebar mihi tria canistra chondritorum portare in capite meo.Pro tribus canistris chondritorū, tres cophinos farinæ in Hebræo habet. Et ecce de fluuio ascendebant septem boues,speciose ad uidendum,& electe carnibus & pascebantur in achi. Bis in Genesi scriptum est achi: & neq; Græcus sermo est,nec latinus.Sed & Hebræus ipse corruptꝰ est:dicit' eū in אָחוּ Ahu,hoc est in palude.Sed quia uau littera apud Hebræos,& iod similes sunt:& tātū magnitudine differunt:pro ahu, achi Septuaginta interpretes transtulerunt:& secundum cōsuetudinem suam ad exprimēdam duplicem aspirationem, heth ח Hebrææ litteræ,χ Græcam litteram copulauerūt.

Et respondit Ioseph Pharaoni dicens:Sine deo non respondebitur salutare Pharaoni. In Hebræo aliter habet.Sine me deus respondebit pacem Pharaoni. Deniq; Symmachus more suo apertius transtulit:Non ego,sed deus respondebit pacē Pharaoni. Ecce septem anni uenient abundantiæ magnæ in omni terra Aegypti. Miror quō uerbū Hebraicū שָׂבַע Saba, quod nos supra,abundantiam siue satietatem,in puteo quem foderunt extremum serui Isaac interpretati sumus: nunc Septuaginta rectissime transferentes,ibi iuramentū interpretati sunt: cum & iuramentū,& septē,& satietas,& abūdantia,prout locus & ordo flagitauerit, possit intelligi.Sed & in consequentibus ubicūq; abundantia legitur in Hebræo, idem uerbum scriptum habet'. Et clamauit ante eū præco,& constituit eum super omnem terrā Aegypti. Pro quo Aquila transtulit: Et clamauit in conspectu eius adgeniculationem . Symmachus ipsum He-
D braicū sermonē interpretans ait:Et clamauit ante eū אַבְרֵךְ Abrech. Vnde mihi uidet' nō tam præco siue adgeniculatio: quæ in salutando,uel adorādo Ioseph accipi potest intelligenda:quā id quod hebræi tradunt,dicentes patrē tenerū ex hoc sermone transferri. אַב Ab quippe dicitur pater:רֵךְ rech delicatus siue tenerrimus, significante scriptura: quod iuxta prudentiam quidē pater omniū fuerit:sed iuxta ætatē tenerrimus adolescens & puer. Et uocauit Pharao nomen Ioseph Zaphanath Phaanecha, & dedit ei Aseneth filiā Phutipharis sacerdotis Heliopoleos in uxorem. Licet hebraice hoc nomen,absconditorum repertorem sonet:tamē quia ab Aegyptio ponitur,ipsius linguæ debet habere rationē. Interpretat' ergo sermone Aegyptio Zaphanath Phaanecha צָפְנַת פַּעְנֵחַ, siue ut Septuaginta transferre uoluerunt ψομθομφανήχ, saluator mundi,eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio liberarit. Notandum autem quod domini quondam & emptoris sui filiam uxorem acceperit,qui ad id locorum pōtifex Heliopoleos erat. Neq; enim phas absq; eunuchis idoli illius esse antistites,ut uera illa Hebræorum super eo quod ante iam diximus suspitio comprobet'. Et Ioseph nati sunt duo filij antecq; uenirent anni famis,quos peperit ei Aseneth filia Phutipharis sacerdotis Heliopoleos. Vocauit aūt Ioseph nomen primogeniti sui Manasse: quia dixit, obliuisci me fecit deus omnium laborū meorum,& omnis domus patris mei. Nomen autem secundi, uocauit Ephraim : quia crescere me fecit deus in terra humilitatis meæ. Obserua propter quæstionem : quæ post paululum de Ioseph filijs proponenda est,quod ante famis tempus quo Iacob intrauit in Aegyptum, duos tantum Ioseph filios habuerit,Manassen & Ephraim. Manassen uocans ab eo, quod sit oblitus laborū suorū: ita eū Hebraice uocatur obliuio. Ephraim,eo quod auxerit eum deus:Et ex hoc enim uocabulo in linguam nostrā transfertur augmentum. Et deferte uiro munera, aliquid resinæ,& mellis & thymiama & stacten, & terebynthū, & nuces. Siue ut Aquila & Symmachus transtulerunt amygdala. Idcirco hoc capitulum posuimus:ut sciamus ubi in nostris codicibus habetur thymiama:in Hebræo esse נְכֹאת nechota,quod Aquila storacem transtulit,

ex quo

A ex quo domus nechota,quæ in Esaia legitur,manifestissime cella thymiamatis,siue storacis intel
ligitur,quod in illa aromata diuersa sint cõdita. Et biberunt & inebriati sunt cum eo. Idio-
ma linguæ Hebraice est,ut ebrietatẽ pro satietate ponat,sicut ibi:In stillicidijs eius inebriabitur
germinans: haud dubium quin terra pluuijs irrigata. Et pone argentum uniuscuiusq; in
ore sacculi,& condy meũ argenteũ mitte in sacculũ iunioris. Pro sacculo, peronem uel follem,
in Hebræo habet.Pro condy, id est poculo,quod etiã in Esaia legimus,Aquila,scyphum:Sym-
machus phialam transtulerunt. Descende ergo ad me ne steteris,& habitabis in terra gosen
Arabiæ. Hic Arabiæ additum est:in Hebræis enim uoluminibus non habetur. Vnde & er-
ror increbuit, quod terra gosen in Arabia sit. Porro si ut in nostris codicibus est per extremum
m,scribitur gosem: quod mihi nequaquam placet:terram signat complutam .גשן Gosen eñ in
imbrem uertitur. Dixit autem Pharao ad Ioseph,dic fratribus tuis,hoc facite:onerate ue-
hicula uestra: & ite in terram Chanaan. Pro uehiculis,quæ Septuaginta & Theodotion
τὰ φορεῖα interpretati sunt:iumẽta reliqui trãstulerunt. Et dedit illis cibaria in uia. Verbũ Ze
da,quod hic omnes ore consono ἐπισιτισμὸν, id est,cibaria uel sitarcia interpretati sunt:in psalte-
rio quoq; habetur. Vbi eñ nostri legunt, uiduam eius benedicens benedicam: licet in plærisq;
codicibus pro uidua,hoc est pro χήραν,nonnulli legunt θήραν:in Hebræo habet צידה zeda,id est
cibaria eius benedicens benedicam.Porro θήραν uenationem magis potest sonare q̃ fruges,tam
etsi moris sit Aegyptiorũ θήραν etiã far uocare,quod nũc corrupte atheran nuncupant. Om-
nes ergo animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob Aegyptum:& quæ exierunt de fœmoribus eius
absq; mulieribus filiorum Iacob, animæ sexaginta sex: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in
Aegypto, animæ nouem. Omnes ergo animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob Aegyptum
septuaginta quinq;. Quod excepto Ioseph & filijs eius sexgintasex animæ, quæ egressæ
sunt de femoribus Iacob introierunt Aegyptum, nulla dubitatio est. Ita enim & paulatim per
singulos supputatus numerus approbat:& in Hebræis uoluminibus inuenitur.Hoc autẽ quod
in Septuaginta legimus:filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto ,animæ nouem:sciamus
in Hebræo pro nouem,esse duas.Ephraim quippe & Manasse antequam Iacob intraret Aegy-
ptum:& famis tempus ingrueret:nati sunt de Aseneth filia Putipharis in ægypto. Sed & illud
B qđ supra legimus: Facti sunt autẽ filij Manasse:quos genuit ei cõcubina Syra Machir: & Ma
chir genuit Galaad,filij aũt Ephraim fratris Manasse,Suthalaam, Ethaam: filij uero Suthalaã
Edom,additum est:si quidem id quod postea legimus: quasi per anticipationem factum esse
describitur. Neq; enim illo tempore, quo ingressus est Iacob Aegyptum, eius ætatis erant
Ephraim & Manasse,ut filios generare potuerint.Ex quo manifestum est,omnes animas, quæ
ingressæ sunt Aegyptum de fœmoribus Iacob, fuisse Septuaginta: dum sexagintasex, postea
ingressæ sunt,& reppererũt in Aegypto tres animas,Ioseph scilicet cũ duobus filijs eius,Septua
gesimus autem ipse fuerit Iacob. Hãc rem ne uideamur aduersum scripturæ authoritatem lo-
qui,etiam Septuaginta interpretes in Deuteronomio transtulerunt:quod in Septuaginta ani-
mabus ingressus est Iacob in Aegyptum. Si quis igitur nostræ sentẽtiæ refragratur, scripturam
inter se contrariam faciet.Ipsi enim Septuaginta interpretes, qui hic septuaginta quinq; ani-
mas per πρόληψιν,cum Ioseph & posteris suis Aegyptum ingressas esse dixerunt,in Deutero-
nomio Septuaginta tantum intrasse memorant.Quod si econtrario nobis id opponitur,quomo-
do in actibus apostolorum,in concione Stephani dicatur ad populum septuaginta quinq; ani-
mas ingressas esse Aegyptum:facilis excusatio est. Non enim debuit sanctus Lucas qui ipsius
historiæ scriptor est,in gentes actuum apostolorum uolumen emittens:contrariũ aliquid scribe
re aduersus eam scripturã,quæ iam fuerat gentibus diuulgata.Et utiq; maioris opinionis illo
dũtaxat tẽpore Septuaginta interpretum habebaţ authoritas, quã Lucæ qui ignotus & uilis,
& nõ magnæ fidei in nationibꝰ ducebaţ. Hoc aũt generaliter obseruãdũ,quod ubicunq; sancti
apostoli,aut apostolici uiri loquũtur ad populos:his plærũq; testimonijs abutũţ,quæ iã fuerãt
in gẽtibꝰ diuulgata:licet plæriq; tradãt Lucã euangelistã,ut ꝓselytũ Hebræas litteras ignorasse.

Iudam uero misit ante se ad Ioseph,ut occurreret ei ad urbẽ heroum in terrã Rameſſe. In

Hebræo

C Hebræo nec urbem habet Heroum,nec terram Rameſſe,ſed tantūmodo goſen.Nonnulli Iudæorum aſſerunt,goſen nunc Thebaidem uocari.Et id quod poſtea ſequitur:dedit eis ut poſſiderent Aegypti optimam terram in Rameſſe,pagum Arſenoiten ſic olim uocatum autumant.

Et dixit ei,iura ergo mihi.Et iurauit ei:& adorauit Iſrael cōtra ſummitatem uirgæ eius. Et in hoc loco quidam fruſtra ſimulant adoraſſe Iacob ſummitatē ſceptri Ioſeph,quod uidelicet honorans filium,poteſtatem eius adorauerit:cum in Hebræo multo aliter legatur.Et adorauit,inquit, Iſrael ad caput lectuli: quod ſcilicet poſtq̄ ei iurauerat filius, ſecurus de petitione quam rogauerat:adoraret deum cōtra caput lectuli ſui. Sanctus quippe & deo deditus uir, oppreſſus ſenectute,ſic habebat lectulum poſitum:ut ipſe iacentis habitus abſq; difficultate ulla ad orationem eſſet paratus. Et nūciatum eſt Ioſeph:Ecce pater tuus egrotat:& tulit duos filios ſecū, Manaſſen & Ephraim. Et ex hoc loco illud quod ſupra diximus demonſtrat: quia Ioſeph ad id locorum duos tantum filios habuerit,Ephraim & Manaſſen.Si enim poſt multos annos moriente Iacob patre ſuo,duos tantummodo filios duxit ad benedictionem:utiq; illo tempore cū filij eius generare nō quiuerant,paruuli atq; lactentes,in ingreſſu patris & fratrum, nepotes ex eis habere non potuit. Et confortatus Iſrael,ſedit ſuper lectulum. Cauſam cur Septuaginta interpretes idē uerbū aliter & aliter ædiderint,neſcio:hoc unū audacter dico: quod ipm uerbū mitta מִטָּה,qđ hic in lectulū tranſtulerūt:ſupra ubi diximus,adoraſſe Iacob,uirgā potius quā lectulum nominauerunt. Et nunc ecce duo filij tui qui nati ſunt tibi in terra Aegypti antequā uenirem ad te in Aegypto mei ſunt:Ephraim & Manaſſe,quaſi Ruben & quaſi Simeon erunt mihi. Quos autem generaueris, poſt hæc tui erunt.In nomine fratrum ſuorum uocabuntur.

Si quis ambigebat,quod ſeptuaginta animæ introiſſent Aegyptum filiorum Iſrael:& quod Ioſeph eo tempore,quo ingreſſus eſt Iacob,non nouem,ſed duos tantum filios habuerit,præſenti capitulo confirmatur. Siquidem ipſe Iacob loquitur,duos eum filios habuiſſe non nouē.

D Quod autē dicit, Ephraim & Manaſſe, ſicut Ruben & Simeon erūt mihi, illud ſignificat.Sicut Ruben & Simeon duæ tribus erunt,& ex ſuis uocabulis appellabuntur:ſic Ephraim & Manaſſe duæ tribus erunt,duoſq; populos procreabunt: & ſic hæreditabunt repromiſſionis terram, ſicut & filij mei.Reliquos autem, ait,filios quos poſt mortem meam genueris: oſtendēs necdū illo tempore procreatos,tui erunt.In nomine fratrum ſuorum uocabuntur in hæreditatem ſuā. Non,inquit,accipient ſeparatim terram,nec funiculos proprios habebunt,ut reliquæ tribus:ſed in tribubus Ephraim & Manaſſe,quaſi appendices populi cōmiſcebūtur. Et ego dedi tibi Sicimam præcipuam ſuper fratres tuos,quam accepi de manibus Amorreorum in gladio meo & ſagitta. Sicima,iuxta Græcā & latinā cōſuetudinē declinata eſt.Alioqn Hebraice Sichem dicitur:ut Iohannes quoq; euangeliſta teſtatur:licet uitioſe ut Sichar legatur, error inoleuit: & eſt nūc Neapolis urbs Samaritanorum.Quia igitur Sichem lingua Hebræa tranſfertur in humerum,pulchre alluſit ad nomen,dicens. Et ego dabo tibi humerum unū. Pro præcipuo ēm. id eſt ἐξαίρετον,unum ſcribitur in Hebræo.Quod autem dicit ſe eam in arcu & gladio poſſediſſe, Arcum hic & gladium,iuſticiam uocat,per quā meruit peregrinus & aduena,interfecto Sichem & Emor de periculo liberari.Timuit ēm,ut ſupra legim⁹,ne uicina oppida atq; caſtella:ob euerſionem fœderatæ urbis aduerſus ſe conſurgerent:& dominus non dedit eis ut nocerent illi. Vel certe ſic intelligēdum:dabo tibi Sicimam quam emi in fortitudine mea: hoc eſt in pecunia quā multo labore & ſudore acquiſiui.Quod autem ait:Super fratres tuos:oſtendit abſq; ſorte dediſſe eam tribui Ioſeph. Siquidem eodem loco ſepultus eſt Ioſeph:& mauſoleū eius ibi hodie cernitur. Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea & principiū filiorū meorū:durus ad ferendum,& durus procacitate iniuria,ſicut aqua non ebullias.Aſcendiſti enim ſup lectulum patris tui,& tunc uiolaſti ſtratum meum cum aſcendiſti. In Hebræo ita ſcriptum eſt. Ruben primogenitus meus fortitudo mea,& capitulum in liberis meis.Maior ad portandum & maior robore:Effuſus es ſicut aqua,ne adijcias.Aſcendiſti enim cubile patris tui & contaminaſti ſtratum in aſcenſu.Eſt autem ſenſus hic.Tu es primogenitus meus,maior in liberis:& ſedebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ:& hæreditatem,quæ primogenitis iure debebat̄,ſacerdotiū ſcilicet & regnū

accipere

A accipere:hoc quippe in portando onere & prævalido robore demõstrat. Verum quia peccasti; & quasi aqua quæ uasculo non tenetur,uoluptatis effusus es impetu: idcirco præcipio tibi,ut ultra non pecces:sisq; in fratrum numero, pœnam ex peccato luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Simeon & Leui fratres consummauerunt iniquitatẽ adinuentionis suæ:in consiliũ eorum non ueniat anima mea: & in congregatione eorum non æmuletur iecur meum: quia in furore suo interfecerunt homines: & in desyderio suo subneruauerunt taurum. Necessitate compellimur iuxta propositum operis longius ea repetere,quæ ab hebræa ueritate discordant. Legitur enim ibi: Simeon & Leui fratres, uasa iniquitatis arma eorum. In arcanum eorum ne intret anima mea:& in conuentu eorum ne dissoluatur gloria mea:quia in furore suo interfecerunt uirum:& in libidine sua suffoderunt murum. Significat autem non sui consilij fuisse,quod Sichem & Emor fœderatos uiros interfecerint:contraq; ius pacis & amicitiarum,sanguinem fuderint innocentem: & quasi quodam furore, sic crudelitate rapti, muros hospitæ urbis euerterint. Vnde sequitur & dicit: Maledictus furor eorum,quia procax:& ira eorũ,quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Leui enim hæreditatem propriam non accepit, sed in omnibus sceptris, paucas urbes ad habitandum habuit. De Simeon uero,in libro Iesu scriptum est:quod & ipse proprium funiculum nõ fuerit consecutus,sed de tribu Iuda quiddam acceperit. In Paralipomenis autem manifestius scribitur:quod cum multiplicatus fuisset,& nõ haberet possessionis locũ,exierit in desertũ.Quidã prophetice interfectos homines,apostolos: & subneruatũ taurũ a pharisæis, Christũ interpretant. Iuda te laudabunt fratres tui. Quia Iuda,confessio siue laus interpretat:consequẽter scribitur:Iuda tibi cõfitebunt fratres tui:uel te laudabunt fratres tui. Adorabũt te filij patris tui.Catulus leonis Iuda:ex germine fili mi ascendisti:procumbens ut leo & quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum? Licet de Christo grande mysterium sit,tamen iuxta litteram prophetatur:quod reges ex Iuda per Dauid stirpem generentur,& quod adorent eum omnes tribus.Non enim ait,filij matris tuæ,sed filij patris tui.Et
B quod sequitur,ex germine fili mi:in hebræo habet,de captiuitate fili mi ascendisti:ut ostenderet eum captiuos populos esse ducturum. Et iuxta intelligentiam sacratiorem,ascendisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto:captiuitas, passionem:ascensus, resurrectionem signat. Alligans ad uitem pullum suum, & funiculo pullum asinæ. In hebræo ita habet:Alligans ad uitem pullum suum,& in Sorek fili mi asinam suam: quod uidelicet pullum asinæ,cui supersedit Iesus:hoc est, gentilium populum,uineæ apostolorum, qui ex iudæis sunt,copulauerit.Et ad Sorek,id est,electam uitem,alligauerit asinam: cui supersedit, ecclesiam ex nationibus congregatam.Quod autẽ dicit,fili mi,Apostrophen ad ipsum Iudam facit:quod Christus sit hæc uniuersa facturus.Sed & hoc sciendum quod ubi nos legimus.Alligans ad uitem pullum suum:pro pullo in hebræo possit legi,urbem suam:iuxta eundem sensum alijs uerbis ecclesia demonstrata,de qua alibi scriptum est:Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et, fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei. Issachar bonum desyderauit,requiescẽs inter medios cleros:& uidens requiem,quia bona est:& terram, quia pinguis: suppossuit humerũ suum ad laborandũ:& factus est uir agricola. In hebræo ita scriptũ est: Issachar asinus osseus recumbẽs in terminis: & uidens requiẽ,quia bona est:& terrã,quia pulchra est: inclinauit humerum suum ad portandum:& factus est in tributum seruiens.Quia supra de Zabulon dixerat,quod maris magni esset littora possessurus, Sidonẽ quoq; & reliquas Phœnices urbes contingeret.Nunc ad mediterraneam prouinciam redit: & Issachar quia iuxta Neptalim,pulcherrimam in Galilæa regionem possessurus est,benedictione sua habitatorem facit.Asinum autem osseum uocat,& humerum ad portandum deditum: quia in labore terræ, & uehendis ad mare oneribus,quæ in suis finibus nascebantur,plurimum laboraret: regibus quoq; tributa comportans. Aiunt hebræi per Metaphorã significari, quod scripturas sanctas die ac nocte meditans, studium suum dederit ad laborandum:& ideo ei omnes tribus seruiunt, quasi magistro dona portantes. Dan iudicabit populum suum, sicut unum de sceptris Israel. Fiat Dan coluber in uia:regulus in semita mordens ungulas equi,& cadet ascensor eius retrorsum:saluatorem tuum expectabo domine. Samson iudex Israel, de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit: Nunc uidens in

C ſpiritu comam nutrire Samſon Nazaræum tuum,cæſis hoſtibus triumphare: quod in ſimilitudinem colubri reguliq; obſidentis uias,nullum per terram iſrael tranſire permittat: ſed etiam ſi quis temerarius uirtute ſua, quaſi equi uelocitate cõfiſus, eam uoluerit prædonis more populari,effugere non ualebit. Totum autem per Metaphoram ſerpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazaræum tuum, quod & ipſe propter meretricem mortuus eſt: & moriens, noſtros occidit inimicos:putaui o deus ipſum eſſe Chriſtum filium tuum:uerum quia mortuus eſt,& non reſurrexit,& rurſum captiuus ductus eſt iſrael: alius mihi ſaluator mundi, & mei generis præſtolandus eſt: ut ueniat cui repoſitum eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Gad latrunculus latrocinabitur eum: & ipſe latrocinabitur plantam. Iuxta hebræum interpretati ſumus. Sed ubi nos latrunculum poſuimus,ibi ſcriptum eſt גדוד gedud: ut ad Gad nomen alluderet:qui ſignificantius ἔυζωνος ,id eſt,accinctus ſiue expeditus exprimi poteſt. Totum autem illud eſt,quod ante Ruben dimidiam tribum Manaſſe ad filios quos trans Iordanem in poſſeſſione dimiſerat, poſt quatuordecim annos reuertens, prælium aduerſum eos gentium uicinarum grande reppererit:& uictis hoſtibus,fortiter dimicarit.Lege librum Ieſu Naue & Paralipomenon. Non ignoro plura in benedictionibus patriarcharum eſſe myſteria, ſed ad præſens opuſculum nõ pertinet. Nephthalim uirgultum reſolutum,dans in generatione pulchritudinem. In hebræo ita ſcriptũ eſt:Nephthalim ager irriguus, dans eloquia pulchritudinis:ſignãs quod aquæ calidæ in ipſa naſcunt tribu:ſiue quod ſuper lacum Geneſareth,& fluento Iordanis irrigua ſit. Hebræi autem uolunt propter Tiberiadem, quæ legis uidebatur habere noticiam, agrum irriguũ & eloquia pulchritudinis ,pphetari.Porro ubi nos agrum irriguũ, & Septuaginta ςέλεγχος ἀνφιένον,id eſt,uirgultũ reſolutũ poſuerunt:in hebræo legit אַיָּלָה שְׁלֻחָה aiala ſeluha: quod poteſt & ceruus emiſſus tranſferri, propter temporaneas fruges, uelocitatem terræ uberioris oſtendens. Sed melius ſi ad doctrinã ſaluatoris cuncta referamus, quod ibi uel maxime docuerit:ut in euangelio quoq; ſcriptum eſt. Filius auctus Ioſeph, filius auctus, ſuper fontem filiæ, gradu compoſito incedentes ſuper murum. Et exacerbauerunt eum & cõtenderunt:& iraſcebantur aduerſus eum habentes ſagittas. Sedit in forti arcus eius, & dirupta ſunt uincula
D manuum eius,a manibus fortis Iacob: inde paſcetur lapis iſrael a deo patris tui, & reliqua. Quia Septuaginta interpretes in plæriſq; diſſentiunt,pro interpretatione eorum,ut in hebræo habetur expreſſimus. Et eſt ſenſus capituli:O Ioſeph qui ideo ſic uocaris,quia adauxit te mihi deus: ſiue quia inter fratres tuos maior futurus es: fortiſſima ſiquidem fuit tribus Ephraim: ut in Regnorum & Paralipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioſeph:qui tam pulcher es, ut te tota de muris & turribus ac feneſtris, puellarum Aegypti turba proſpectet, inuiderunt tibi,& te ad iracundiam prouocauerunt fratres tui: habentes liuoris ſagittas, & zeli iaculis uulnerati. Verum tu arcum tuum & arma pugnandi poſuiſti in deo, qui fortis eſt propugnator: & uincula tua quibus te fratres ligauerunt, ab ipſo ſoluta ſunt & dirupta: ut ex tuo ſemine ,tribus naſcatur Ephraim,fortis & ſtabilis,& inſtar lapidis durioris inuicta.Imperans quoq; decem tribub9 iſrael. Beniamin lupus rapax,mane comedet adhuc, & ad ueſperã dabit eſcã. Quanq; de Paulo apoſtolo manifeſtiſſima prophetia ſit:quod in adoleſcentia ſua perſecutus eccleſiam, in ſenectute prædicator euangelij fuerit: tamen in hebræo ſic legitur: Beniamin lupus rapax, ſiue capiens,in matutino comedet prædam, & ad ueſperam diuidet ſpolia. Quod ita Hebræi ediſſerunt:Altare in quo immolabantur hoſtiæ,& uictimarum ſanguis,ad baſem illius fundebatur,in parte Beniamin fuit.Hoc(inquiunt) ergo ſignificat, quod ſacerdotes mane immolant hoſtias,& ad ueſperam diuidunt ea quæ ſibi a populo ex lege collata ſunt,lupum ſanguinariũ, lupum uoracem ſuper altaris interpretatione ponentes: & ſpoliorum diuiſionem ſuper ſacerdotibus:qui ſeruientes altari,uiuunt de altari.

QVAESTIONVM SEV TRADITIONVM HEBRAICARVM IN GENESIM FINIS.

A

DES. ERASMI ROTERODAMI THEOLOGI IN QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAS GENESEOS SCHOLIA.

COgor prius.) Id queritur in Prologo Andriæ. Non qui argumentum narret, &c. Rex oratorũ.) Teſtatur ipſe Cicero, quod rex fori dictus fuerit, idq; inuidioſe, quod nemo uinceret, niſi illo uolente. Repetundarum accuſatur.) Quod ſua plæraq; a Græcorũ libris ſit mutuatus. Si quis tamen hæc quoq;.) Retulit carmẽ Maronis ex Georgicis, Si quis tamẽ hæc quoq;, ſi quis captus amore leget. Necnon Hilarius.) In commẽtario pſalmi ſecundi, quo probet incertitudinem hebraici ſermonis, hunc adducit locum, Breſith apud hebræos tria ſignificare, in capite, in principio, in filio. Scriptum eſt ferebatur.) Græcis eſt ἐπεφέρετο, id eſt, ſuperferebatur.

Secundum uarietatem accentus.) De uarietate accentus parum liquet, uerum eandem differentiam animaduertere licet, in Iſmuth, Iſmael & Iſraelita. Et Theodotio maledicta Adam.) Nam is uſus eſt uoce hebraica, græce loquens in hunc modum ἐπικατάρατος ἡ ἀδὰμ ἐν τῇ παραβάσῃ σου, μετὰ μόχθου φάγῃ αὐτήν, Tantum addito articulo diſtinxit Adam terram, ab Adam homine. Et dixit dominus ad Cain.) Et in hac æditione qua nunc utitur eccleſia, legimus: Egrediamur foras. Quam particulam Hieronymus ait redundare. Ex quo conijci licet, nec hanc eſſe pure Hieronymianam, ſed alicuius ſtudio deprauatam. Omnis qui occiderit Cain ſeptem uindictas.) ἑπτὰ τιμωρίας, id eſt, ſeptem pœnas, ſiue ſeptem ultiones. Aquila ſeptempliciter, ἑπτακοσίως. Theodotion, per hebdomaden, ἑβδομάδος δίκλω δώσῃ, id eſt, ſeptenarij pœnam dabit. Fluctuans & inſtabilis.) σαλευόμενος καὶ ἀκατασῶν.

Videntes filij Heloim filias potentum.) Symmachus enim uertit, δυναστευόντων. Aquila, τῶν ἐθνῶν, id eſt, gentium. Viri nominati.) οἱ ὀνόμαστοι, quaſi dicas, magni nominis. Pro cadentibus.) Sic enim Aquila, οἱ ἐπιπίπτοντες, incidentes ſiue irruẽtes: uiolentos Symmachus, nempe βιαίους. Meridianũ facies arcæ.) Sic enim tranſtulit Aquila, μεσημβρινὸν. διαφανὲς.) quod magis ſonat pellucidum, q̃ dilucidum. πέμπτην διάλεκτον.) Id eſt, quintam linguæ ſpeciem. κτησίφων.) Huius & Stephanus meminit. Vnde Cteſiphontij. Quæ nunc Callirrhoe.) Qd̃ pulchre fluat καλλιῤῥόη dicta græcis. Cognomento Ieſcha δυώνυμον.) Id eſt, binominem.

EX CAPITE TERTIODECIMO.

Et uiri Sodomorum mali.) Si in conſpectu dei, ſuperflue additum eſt ab interpretibus, ut ait Hieronymus, nec habetur apud hebræos, manifeſtum eſt hanc æditionem qua utimur, non eſſe ex hebraica ueritate, quandoquidem & in hac legimus, coram domino, uerbis alijs idem ſignificantibus. Vitulum con-
B ternantem.) Pro quo plærique deprauauerant conſternantẽ. Nam græce eſt τριετίζουσαν, quaſi dicas, trienizantem, hoc eſt, accedentem ad trimatum.

EX CAPITE QVINTODECIMO.

καταφορὰ.) Quam uertere poſſis degrauationem ſeu depreſſionem.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

ἀνθρωποπάθως.) Id eſt, humano affectu. Imitatur enim angelus affectum hominis, quaſi mors ſola poſſit obſiſtere, quo minus redeat ad diem promiſſum.

EX CAPITE DECIMONONO.

Appungunt deſuper.) Addunt deſuper, ſignificantes id diuinitus factum, ut Lot non ſentiret concubitum. Verum nec hoc uerbum habetur in noſtra æditione.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

Ludentem cum filio ſuo.) Græcorũ commentarij notant uerbum ludendi, in litteris diuinis nonnunq; accipi pro pugnare, ut libro Regum primo: Ludant pueri coram nobis. Per Prolepſim.) Id eſt, per occupationem ſiue anticipationem, cum ante tempus præuenientes aliquid uſurpamus. Veluti ſi rex dicatur filius regis, patri ſucceſſurus.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

Filium tuum unigenitum.) Aquila uertit, τὸν μοναχὸν, id eſt, ſolitarium ſiue unicum. Symmachus, τὸν μόνον σου, id eſt, unicum tuum. συχνεὼν.) Vox a denſitate dicta græcis, quibus συχνὸν denſum eſt.

EX CAPITE VIGESIMOQVARTO.

Vt loqueretur in agro.) Et ob id Aquila uertit, ὁμιλῆσαι ἐν χώρᾳ, id eſt, ad colloquendum in regione.

EX CAPITE VIGESIMOQVINTO.

τρωγλοδύτῶν.) Regio Troglodytarum inde dicta, quod in antris & cauernis habitent. Et εὐδαίμων, felix, ſeu fortunata.

EX CAPITE TRIGESIMO.

Vnde & Aquila ait.) καὶ συναναστράφην τῇ ἀδελφῇ μου, quod ita uertas licebit, & cõuerſata ſum ſimul cum ſorore mea. Interpretati ſunt, diliget me.) αἱρετιεῖ, hoc eſt, expetet. Vnde puto ſcriptum fuiſſe, deliget me, non diliget. Quam ſignificantius græci, δίκλω uocant.) Nam cauſa, latinis anceps eſt nomẽ, reſpondens tribus græcis, αἰτία λόγος & δίκη. At δίκη proprie cauſa eſt, quæ apud iudices agit. Quod ad ſenſum non pertinet, tranſtulerunt.) Sic autem legimus in commentarijs græcorum uertiſſe Septuaginta, ἐγένετο δὲ τὰ ἄσημα τοῦ λάβαν, τὰ δὲ ἐπίσημα τοῦ ἰακώβ, id eſt, & facta ſunt non inſignia Laban, inſignia uero Iacob.

EX CAPITE TRIGESIMOPRIMO.

Septuaginta interpretes poſuerunt decem agnis.) Sic enim reperimus apud græcos, τῶν δέκα ἀμνῶν. Cæterum Aquila & Symmachus conſentiunt cum Hieronymo. Quorum prior ita uertit, καὶ ἤλλαξε τὸν μίσθωσίν μου δέκα ἀριθμούς. Poſterior, καὶ ἤλλαξε τὸν μισθόν μου δεκάκις ἀριθμῷ. Admonent græcorũ commentaria apud Syros & hebræos, decies, poni pro ſæpenumero, quemadmodum apud latinos, milies & ſexcenties. Aquila, μορφώματα.) Explicat hunc locum in epiſtola quadam huius tomi.

C

EX CAPITE TRIGESIMOSECVNDO.

In græcis & latinis codicibus continetur.) Quid ſcriptum fuerit in latinis, parum liquet. In Græcis autem commentarijs ſic reperimus, ἱκανούσθω μοι ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ πάσης ἀληθείας, ἧς ἐποίησας τῷ παιδί σου, id eſt, ſufficiat mihi de omni iuſtitia, & de omni ueritate quam feciſti ſeruo tuo. Quare interpretatur Aquila, ὅτι ἦρξας μετὰ θεοῦ.) Id eſt, quoniam regnaſti cum deo. Symmachus, ὅτι ἦρξω ἰσχύι πρὸς τὸν θεόν.) Id eſt, quoniam regnaſti robore aduerſus deum. Septuaginta & Theodotion, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ.) Id eſt, quoniã inualuiſti cum deo. Siue directus dei, hoc eſt, εὐθύτατος θεοῦ.) Quaſi dicas, rectiſſimus dei.

EX CAPITE TRIGESIMOTERTIO.

Aquila poſuit, ἡμίσυσεν, id eſt, dimidiauit.) Ita legimus in Græcorum commentarijs.

EX CAPITE TRIGESIMOQVARTO.

Aquila tranſtulit, ἀπηρτισμένους.) Ab ἀπαρτίζω, perficio. Nam id uerbi reperitur in ſcriptis codicibus. Septuaginta tranſtulerunt, εἰρηνικοί, id eſt, pacati ſiue pacifici. Quanꝯ latina lingua uix habet, quo græcam exprimat uocem. Nam pacifici dicuntur εἰρηνοποιοί, ſed εἰρηνικοί ſunt qui non moliuntur bellum.

Quod in Græcis legitur, ἀσφαλῶς, id eſt, diligenter.) Sic enim aliquoties uerſum comperimus in euangelijs. Cæterum magis ſonat, tuto, ut conſentiat cum græca uoce.

EX CAPITE TRIGESIMOQVINTO.

Et factum eſt, καθ' ὁδὸν τῆς γῆς.) Id eſt, iuxta uiam terræ. Pro quo Septuaginta, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὑποδρομοῦ. Septuaginta, campum habent.) τοῦ πεδίου, id eſt, planiciem ſiue campum. Ipſe eſt Anan qui inuenit, σὺμ τοῖς σιμείμ.) Id eſt, cum Simim. Et Symmachus ſimiliter.) οὗτος ὄζὶμ ὁ ἀνάμ ὃς εὗρε τοὺς σιμείμ, id eſt, hic eſt Anan, qui repperit illos Simim. Nam articulus additus, indicat multitudinem. Aequaliter tranſtulerunt, τὸν ἰαμείμ.) Id eſt, ipſum Iamin. Articulus græcus indicat numerum unicum. Addunt Græci interpretes apud Hebræos ac Syros, ἰαμεὶμ ſonare, πηγὰς, id eſt, fontes. Apud Hebræos ἀμμαΐμ ſonare aquam, quod tamen Diodorus negat inueniri.

EX CAPITE TRIGESIMOSEPTIMO.

Scriptura commemorat, μαγειρεύειν.) μάγειρος, cocus, unde μαγειρεύειν, mactare, quod ab his occidantur coquendæ pecudes. Iuxta morem hieraphontarũ.) ἱεροφάνται dicebantur, qui ſacris cibis ueſcebantur, & ſacris miniſtrabant. Apud nos æditui dicuntur.

EX CAPITE TRIGESIMOOCTAVO.

Pro materia diuiſionẽ.) Nempe διακοπὴν & διαίρεσιν. Et maceria legendum eſt, non materia, cum græce ſit φραγμός. Princeps uinariorum.) Quod græcis compoſita uoce dicitur ἀρχιοινοχόος, id eſt, princeps pocillatorum.

EX CAPITE QVADRAGESIMO.

Tria caniſtra Chondritorum.) Chondritis græcis eſt ſimila, hoc eſt, farina purgatiſſima. Meminit eius uerbi Suidas. Nam Septuaginta uerterunt ad hunc modum, καὶ ὤμην τρία κανᾶ χονδριτῶν αἴρειν με, id eſt, & uidebar mihi tria caniſtra ſimilæ portare. Aquila ſic, τρεῖς κοφίνους γύρεως. Symmachus ſic, τρία κανᾶ βάϊνα.

EX CAPITE QVADRAGESIMOPRIMO.

D

Ahu, hoc eſt, in palude.) Ita uertit Aquila & Symmachus, ἐν τῷ ἕλει.

EX CAPITE QVADRAGESIMOQVARTO.

Condy autem meum.) Apparet condy uerbum Hebraicum, aut certe Aegyptium eſſe, poculi genus apud illos.

EX CAPITE QVADRAGESIMOQVINTO.

Septuaginta & Theodotion, τὰ φορεῖα.) Id eſt, fercula, ſiue uehicula, a uerbo φέρω, id eſt, portare. Sic eũ illi uerterunt, γεμίσατε τὰ φορεῖα ὑμῶν. Et, iumenta. ὑποζύγια eſt græce, atqꝫ hoc uerbo, ueteres non animal ſignificabant quod tergo ueheret, ſed plauſtrum equis aut bubus iunctum, ut indicat & Aulus Gelius.

EX CAPITE QVADRAGESIMOSEPTIMO.

Ad caput lectuli.) Quod Aquila uertit ad hunc modum, ἐπὶ τῷ ἄκρῳ τῆς κλίνης, id eſt, in ſumma parte lecticæ. Symmachus ſic, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κλίνης, id eſt, in capite lecticæ. At in noſtra æditione, quo clarior eſſet ſenſus, nonnihil addidit Hieronymus, uertens ad hunc modum. Quo iurante, adorauit iſrael dominum, conuerſus ad lectuli caput. In Hebræorum uoluminibus ita legitur, עַל רֹאשׁ חַמָּטָה.

QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAE IN libros Regum, parum liquet quo authore, niſi quod probabile eſt, quædam ex Hieronymi commentarijs, quos in præfatione pollicet̃, per ſtudioſum quempiam decerpta.

EVIT uir unus de ramathaim Zophim de monte ephraim, & nomẽ eius elcana, filiꝰ ierohã, filij elihu, filij thohu, filij Suph ephratæus. Ramathaim interpretatur, duo excelſa. Et hæc duo excelſa, duæ intelligunt̃ tribus: regalis uidelicet, & ſacerdotalis. Quod pater elcanæ de tribu fuerit Leui, liber Paralipomenon pleniſſime docet: in quo ſeries genealogiæ illius uſqꝫ ad Leui perducitur. Matrẽ quoqꝫ eius de tribu iuda extitiſſe monſtratur, in eo quod

ephrateus

A ephratæus uocat. Ephratæus ab ephrata uxore caleb,quâ cõstat de tribu iuda fuisse, dictus est. Et si quẽ mouet qd ab ephraim,non ab ephrata ephratæus uocet:uideat in subsequẽtib9 qualiter Dauid filius uiri ephratæi uocet: cũ liquido pateat eundẽ isai non de ephraim, sed de tribu iuda extitisse: & probet eundem elcana ephratæum ab ephrata,nõ ab ephraim dici. Zophim, speculatores interpretantur. Speculatores hic prophetæ intelliguntur:quorum filius elcana fuit. De monte ephraim. De monte uero ephraim fuisse dicit:quia ibi erat eius habitatio. Intra cunctas nanq; tribus,habitationem leuitarum fuisse non dubium est. Et ascendebat uir ille de ciuitate sua statutis diebus. Tribus festiuitatibus, paschæ uidelicet, & pentecostes, & solennitate tabernaculorum ascendebat in domum domini. Deditq; phenennæ uxori suæ & cunctis filijs eius & filiabus partes. Hæ partes, uestes intelliguntur:quæ in ijsdem tribus festiuitatibus iuxta morem illius gentis,uxoribus & liberis, ac famulis tribuebant. Annæ autẽ dedit partẽ unam tristi. In hebræo ita legitur: Annæ autẽ dedit partẽ unam duplicem,quia annam diligebat. Ne reputes ancillam tuam quasi unam ex filiabus belial:quia ex multitudiue mœroris & doloris mei locuta sum usq; ad præsens: Belial enim interpretatur, absq; iugo. Et notandum quod omnes qui ebrietatem sectantur, filij belial uocentur. Et adduxit eum secum postq; ablactauerat in uitulis tribus,& tribus modijs farinæ, & amphora uini:& adduxit eum in domũ domini in silo. In hebræo,nõ tribus modijs farinæ,sed modio farinæ legitur:quẽ locũ apud latinos scriptorũ uitio constat esse deprauatum. Si enim cum uitulis tribus,tres modios farinæ obtulit, contra præceptum legis fecit. In lege enim ita præcipitur:Mensis septimi prima dies uenerabilis & sancta erit uobis. Omne opus seruile non facietis: dies clangoris est & tubarum: offeretisq; holocaustum in odorem suauissimũ domino: uitulum de armẽto unum,arietem unum,agnos anniculos immaculatos septem:& in sacrificijs eorũ similæ oleo cõsperſæ. Tres decimas per singulos uitulos,duas decimas per arietem,unam decimam per agnum. Hæc uero decima,decima pars erat ephi. Vnde datur intelligi quod elcana non obtulerit tres modios farinæ cum tribus uitulis,sed nouem decimas:quibus secundum hebraicam mensurã, unus efficitur ephi. Exul-
B tauit cor meum in domino, & exaltatũ est cornu meum in domino. Cornu,filium uocat:quia quando sine filio erat,absq; cornu uidebat sibi esse. Recedant uetera de ore uestro. In hebræo ita habetur,Exeant uetera. Et est sensus: Exeant humilia de ore uestro, de quo antea grandia & superbia exibant. Quibus uerbis phenennam & filios eius increpat, quæ ob fœcunditatem sibi concessam, contra annan eleuabatur. Arcus fortium superatus est,& infirmi accincti sunt robore. Arcus ægyptiorũ,id est fortitudo & potentia,superata est:& infirmi scilicet israelitæ confortati sunt. Aliter:Arcus,id est,superbia & fortitudo phenennæ, qua in filijs gloriabatur,superata est:& Anna quæ ob sterilitatem infirma erat, accincta est robore filiorum. Donec sterilis peperit plurimos: & quæ multos habebat filios, infirmata est. In Hebræo & in Septuaginta translatione,non plurimi,sed septem leguntur. Iudæi hunc locum ita intelligunt: quod nato samuele,mortuus sit filius primogenitus phenennæ,mortui sint & alij filij. Sed quærẽdũ est,quomodo hoc stare possit cum phenenna, septem: Anna autem non nisi quinq; filios habuerit. Quã quæstionẽ hebræi soluentes, duos filios samuelis cum filijs Annæ annumerant. Domini enim sunt cardines terræ,& posuit super eos orbem. In hebræo ita habetur: Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ:hebræi, pauperes spiritu & humiles corde intelligunt: super quos dominum orbem posuisse dicunt:quia eorum meritis,terram stare autumant. Dominum formidabunt aduersarij eius: & super ipsos in cœlis tonabit. Super aduersarios suos dominus in cœlis tonabit:sicut est illud in libro Iosue. Cunq; fugerent a facie israel, & essent in descensu bethoron, dominus misit super eos lapides magnos de cœlo usq; azecha: & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis,q̃ quos gladio percusserant filij israel. Eli autem senex erat ualde, & audiuit omnia quæ faciebant filij sui uniuerso israeli:& quomodo dormiebant cum mulieribus, quæ obseruabant ad ostium tabernaculi. Dormisse eos dicunt hebræi cum mulieribus:eo quod post menstrui tempus aut partus nõ impleto (secundum legis præceptũ)sacrificio suadebant eas ad uiros suos redire,eisq; commisceri. Et dormire ideo dicuntur:quia eas dormire cum

C uiris ſuis, contra præceptum legis faciebant. Vnde idem Eli, poſt paululum ait: Non eſt enim bona fama quam ego audio, ut tranſgredi faciatis populum domini. Tranſgreſſionem ergo populus faciebat: quia ſacrificio non rite peracto, uxoribus ſuis iungebatur. Sicut enim ui extorquebant carnes ab immolante: ita etiam extorquebant ſacrificium ab offerente. Et idcirco ſicut in auferendis carnibus, faciebant homines detrahere ſacrificio domini: ita quoq; nihilominus in coniungendis uxoribus, tranſgredi faciebant populum dñi. Si peccauerit uir in uirum, placari poteſt ei deus: quia placato ſibi uiro in quem peccauit, placabilem ſibi facit deum, cui in uiro peccauit. Si autem in deum peccauerit uir, quis orabit pro eo? Non ergo eo modo in uirum, quo in deum peccatur. Quia in uirum peccare, peccatum qualecunq; eſt, leuiorq; remiſſio. In deum uero peccare, id eſt ab eius cultu recedere, impietatis peccatum eſt, difficiliorq; remiſſio: Et quoniam cū in uirum quis peccat, placato ſibi uiro, facit ſibi deū placabilem. In deum autē cum quis peccat, quis orabit pro eo? Ac ſi dicatur: Per quē, deum ſibi in quem peccauit, propicium facere poterit? Venit autem uir dei ad Eli, & dixit ad eum: Hæc dicit dominus: Nunquid nō aperte reuelatus ſum domui patris tui, cum eſſet in ægypto in domo pharaonis: & elegi eum ex omnibus tribubus iſrael, mihi in ſacerdotem, & cætera. Hunc uirum dei, iudæi phinees dicunt: quē & Eliam autumant. Reuelatus uero dominus fuiſſe dicitur domui patris eius, id eſt, Aaron: in eo loco ubi ait: Dixit enim dominus ad Aaron: Vade in occurſum Moyſi in deſerto, & cætera. Et in hoc loco primum dominus ei reuelatus dicitur. In ſacerdotem uero electus eſt ex omnibus tribubus iſrael: ſicut habes in Ele ſmoth & in Vaiekra. Quod uero ait: Venit uir dei ad Eli, & cætera quæ ſequuntur, ante tempus elcanæ dicta fuiſſe arbitrantur: ſed hic ob gloriam ſamuelis interpoſita dicuntur. Ecce dies uenient, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui. Brachium, arcam uocat, & dignitatem ſacerdotij: ut non ſit ſenex in domo tua. Senem, ſacerdotem magnum dicit. Et uidebis æmulum tuum in templo, in uniuerſis proſperis

D iſrael. Emulus domus Eli, Sadoch ſacerdos extitit: qui eiecto Abiathar, a Salomone ſacerdotium ſuſcepit: ſicut in Malachim legit. Proiecitq; Salomon Abiathar, ne eſſet ſacerdos domini, ut impleretur uerbum domini, quod locutus eſt ſuper domum Eli. Veruntamē non auferam penitus uirum ex te ab altari meo, ut deficiant oculi tui, & tabeſcat anima tua. Ideo dominus ſe non penitus ablaturum ex domo Eli uirum ab altari ſuo dicit: ut ſemper de domo Eli, eſſet in domo domini uir qui in dignitate ſacerdotij, alium ſubſtitutum uideret: & ſe eadem dignitate priuatum uidens, oculi eius deficerent, & anima tabeſceret. Vnde & in ſubſequētibus dicitur: Veniat ut adoret eum, id eſt, ſacerdotem magnum: & accipiat ab eo nummum argenteum, & tortam panis: dicatq;: Dimitte me obſecro ad unam partem ſacerdotalem, ut comedam buccellam panis. Et ſermo domini erat precioſus in diebus illis. Precioſus dicitur, quia perrarus erat. Omne enim quod rarum eſt, precioſum eſt. Non erat uiſio manifeſta: quia prophetia non plene manifeſtabat. Factum eſt uero in die quadam, Eli iacebat in loco ſuo: & oculi eius caligauerant, nec poterat uidere. Hic enim diſtinguendum eſt, & poſtea inferendum: Et antecq; lucerna dei extingueretur, Samuel autem dormiebat in templo domini: ubi erat arca dei. Intelligi autem hoc modo debet: Et antecq; lucerna dei extingueretur in templo domini, ubi erat arca dei, Samuel dormiebat. Quod uero ait: Antecq; lucerna dei extingueretur, intelligi oportet, antecq; lux diurna fieret: quando eadē extinguenda erat lucerna. Sic em̄ a domino per Moyſen iuſſum erat, ut eadem lucerna luceret uſq; mane: ſicut eſt illud in hebræo: Præcipe ait dominus filijs iſrael, ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarum puriſſimum piloq; contuſum: ut ardeat lucerna ſemper in tabernaculo domini: & collocabunt eam Aaron & filij eius, ut uſq; mane luceat coram domino. Porro Samuel necdum ſciebat dominum. Neſcire dominum dicitur: quia per prophetiæ myſterium, necdum ei reuelatus fuerat ſermo domini. Dixit dñs ad Samuel: Ecce ego facio uerbū in iſrael: qđ quicūq; audierit, tinnient ambæ aures eius. Hoc in loco cōminatio dñi eſt ſup Eli, & ſup domū eius: eo qđ in peccato filiorū Eli, arca dei caperetur, & iſrael rueret, & eius filij interirent, & domus Eli ſacerdotio domus domini priuaret: & ob id factum, audientium aures tinnirent ſtupore uehementi. Aperuitq; oſtia domus dñi,

& Samuel

A &Samuel timebat uisionē indicare Eli. Non est intelligendum quod Samuel aperuerit ostia domus domini,sed sacerdos. Et non cecidit ex omnibus uerbis Samuel in terram. Non cecidisse ex omnibus uerbis eius in terram dicitur:quia quicquid prophetabat, rebus gestis demonstrabatur. Et euenit sermo Samuelis uniuerso Israeli. Sermo eius fuit ad uniuersum Israel, quod percutiendi essent a Philistæis propter peccata filiorum Eli: quem sermonem,euentus rei postea probauit. Erat autem ibi lapis magnus & conciderunt ligna plaustri. Lapidem istum Hebræi arā ab Abrahā ædificatā intelligūt. Hi sunt aūt ani aurei, quos reddiderūt philistīm pro delicto domino:Açotus unum,Gaça unum,Ascalon unum,Geth unum,Accharon unum. Quinq; anos & quinq; mures,hæ quinq; ciuitates dederunt.Reliquæ autem ciuitates prouinciarum & uillæ quæ erant absq; muro,mures tantū dederunt. Idcirco dicitur, ab urbe murata usq; ad uillam quæ erat absq; muro.Quod autem sequitur.Et usq; ad Abel magnum,super quē posuerunt arcam domini.Abel magnū ciuitas est in termino Israel.Abel magnum idcirco uocatur cum antea Bethsamis uocitata sit,siue propter luctum super uiris Bethsamitibus ibi factum,siue propter distinctionē ciuitatis Abel bethmaca,de qua exclamauit mulier sapiens ad Ioab dicens:Qui interrogāt,interrogēt in Abela.Sic itaq; intelligēdū est,quod ab urbe murata usq; ad uillam quæ erat absq; muro,& usq; ad abel magnū,dederint mures.Super quem,id est super luctum,posuerunt arcam dñi quæ erat usq; ad illum diem in agro Iosue bethsamitis. Fuit ergo in agro illius donec in cariathiarim ducta est.Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia plæbis. In Hebræo ita habetur. Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia uiros.Hos septuaginta uiros,iudices septuaginta Hebræi intelligūt.Quorū merito & gloriæ,quinquaginta milia uiri cōparabant, sicut & de Dauid dicit:quia tu unus pro decem milibus computaris. Et factum est ex qua die mansit arca dñi in Cariathiarim, multiplicati sunt dies,id est uiginti anni. A tēpore quo reprobatū est sacerdotiū Eli usq; ad Samuelis ducatum,uiginti fuerūt anni miseriarum referti. Peracto uicesimo anno,trāslata est eadē arca a Samuele in Masphat,& de Masphat trāstulerūt eam Samuel & Saul in Galgala.Inde translata est a Saul in Nobe. De nobe in Gabaa. De gabaa translata est a Dauid in domum Obed edom.De domo Obed edom transtulit eā Dauid in sion. De sion trāstulit eā Salomon in sancta sanctorum. Et requieuit omnis Israel post dominum. Requieuisse post dominū dicuntur: quia abiectis idolorum sordibus,domino se ad seruiendum,toto corde tradiderunt.Quod & in subsequētibus dicitur. Abstulerunt filij Israel Baalim & Astaroth,& seruierunt dño soli,& conuenerunt in Masphat:hauseruntq; aquam, & effuderunt in conspectu domini. Hebræi tradūt quod coram domino in eandem aquam maledicta congesta sint: & sicut in lege mulier Zelotypa hausta aqua probatur:ita & hic idololatræ hac aqua ꝓbati sunt.Hi uidelicet qui se idola coluisse penitus denegabant. Tradunt etiam quod quicūq; idololatra hanc aquā gustasset, labia eius ita sibi adhærerent,ut nequaq; ea ab inuicē idololatra separe posset.Hoc indicio idololatra deprehendebatur & interficiebatur.Quod & sequentia demonstrant in eo quod ait: Iudicauitq; Samuel filios Israel in masphat. Iudicare in hoc loco idololatras,secundū legē morti tradere intelligendum est. Dicunt etiam quod Moyses hoc modo idololatras qui sibi uitulum fecerant probauerit: quādo arripuit uitulū & combussit,& contritum usq; ad puluerem sparsit in aquam, & dedit ex eo potū filijs Israel. Dixitq; Saul ad puerū suū:Ecce ibimus:quid feremus ad uirū? Non em̄ putabat Saul sibi asinas a Samuele aliter indicari, nisi precio diuinationis, ideo ait:Quid feremus ad uirum? Festina nunc:Hodie enim ueniet in ciuitatem: quia sacrificium est hodie populo in excelso. Sacrificiū in hoc loco prandiū intelligitur,quod preparauerat Samuel populo in kalendis. Et dimittam te mane,& omnia quæ sunt in corde tuo indicabo tibi:& de asinis quas perdidisti nudiustertius ne sollicitus sis: quia inuētæ sunt. Erat in corde Saul sicut Hebræi tradunt qđ rex futurus esset:qa uiderat per uisum se in uertice arboris palmæ collocari.Quæ uisio signum regale fuit. Cūq; abieris inde & ultra trāsieris & ueneris ad quercū thabor,inueniēt te ibi tres uiri ascendētes ad dñm in Bethel. Hi uiri causa oratiōis ibāt in Bethel ubi Iacob lapidē erexerat. Post hæc uenies ad collē dei. Collis dei locus erat ubi prophetæ habitabāt. Et insiliet in te spūs dñi & prophetabis cū eis.Prophetasse eū ibi iudæi dicūt

C de futuro ſæculo de Gog & Magog,& de præmijs iuſtorum & pœna impiorũ. Quando ergo uenerint ſigna hæc omnia tibi,fac quæcũ qꝫ inuenerit manus tua,quia deus tecũ eſt. Ac ſi diceret:his ſignis noſcere poteris qa deus te regẽ fore uoluit.Et idcirco ad om̃ia quæ tibi agẽda ſunt regaliter age:quia deus tecum eſt. Et deſcendes ante me in Galgala: ego quippe deſcendam ad te ut offeras oblationem & immoles uictimas pacificas. Septem diebus expectabis donec ueniam ad te,& oſtendam tibi quæ facias. Videtur quibuſdam inculpabiliter Saul obtuliſſe holocauſtum, cum Samuel expectatus ab eo, iuxta placitum ſeptem dierum nõ uenerit.Quod ſi quis hunc locũ bene diſtinxerit: inueniet eum nõ immerito culpatum fuiſſe & inobedientem redargutum.Locus autem hic apud Hebræos ita diſtinguitur:Et deſcendes ante me in galgala: ego quippe deſcendam ad te.Et poſtea infertur: ad offerendas oblationes & imolandas uictimas pacificas,ſeptẽ dieb9 expectabis,donec ueniã ad te & oſtendã tibi quæ facias.Non em̃ Samuel,ſuũ p̃ſtolari aduentũ Sauli ſeptẽ dierũ tẽpore præcepit, ſed ad offerẽdas oblatiões & immolãdas uictimas pacificas,ſe ab eo eiſdẽ ſeptẽ dieb9 uoluit expectari. Qđ ille nequaqꝫ fecit,& ideo merito culpatur & ſtulticiæ elogio denotatur. Reſponditqꝫ alter ad alterum, dicens: Et quis pater eorum? Ac ſi diceret: Et quis maior illo in dignitate & ſapientia? Optime enim poteſt inter prophetas uerſari,& pater eorum,id eſt magiſter uocari,qui tam doctus & ſapiens eſt.Pater,magiſter uocatur:ſicut Eliſeus Eliam patrẽ, id eſt magiſtrũ uocat: Pater mi,pater mi, currus Iſrael & auriga ei9.Et in libro Iob, Heliu Eliphaç patrẽ,id eſt magiſtrũ uocat,hoc modo, pater mi probetur Iob uſqꝫ in finẽ. Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpiſſet.Duobus autẽ annis regnauit ſuper Iſrael. Non de Iſboſeth filio Saul, ſed de eodem Saule dictum eſt hoc.Sic em̃ erat innocens quando regnare cœpit,ſicut filius eſt unius anni:& in eadem innocentia,duobus regnaſſe annis dicitur. Locutus eſt autem Samuel ad populum legem regni Hebræus,iudiciũ regni.Et repoſuit corã dño. Corã dño, id eſt corã arca dñi quæ erat in maſphat.

Et miſit dñs Ierubaal & Bedan & Iepta & Samuel,& eruit uos de manu inimicorũ ueſtrorum per circuitũ. Ierubaal ipſe eſt Gedeon:& Bedan ipſe eſt Samſon. Si timueritis dñm & ſeruieritis ei,& audieritis uocem eius & nõ exaſperaueritis os dñi. Os domini, dicit os prophetarũ,
D qui ex ore dñi loquebantur. Quod cum audiſſent Philiſtijm,Saul cecinit buccina in omni terra,dicens,Audiant Hebræi.Et uniuerſus Iſrael audiuit huiuſcemodi famam:percuſſit Saul ſtationem philiſtinorũ. Sic enim intelligendũ eſt:quod cum audiſſent philiſtijm,ſubauditur conturbati ſunt.Saul cecinit buccina. Hæc buccina ſignum uictoriæ & exhortationis fuit:ut audirẽt & noſſent Hebræi,cõturbatos & ſupatos eſſe philiſtæos.Propterea ſequitur: Et uniuerſus Iſrael audiuit huiuſmodi famã:percuſſit Saul ſtationem philiſtinorũ.His rebus compertis, confortatus eſt Iſrael propter hoc. Et ſequit̃. Et erexit ſe Iſrael aduerſus philiſtæos, id eſt uiriliter cœpit agere cõtra philiſtæos. Quod cum uidiſſent filij Iſrael ſe in arcto poſitos,afflictus em̃ erat populus:abſcõderũt ſe in ſpelũcis & in abditis:in petris quoqꝫ & in antris & in ciſternis.Hebræi autem tranſierũt Iordanem in terrã Gad & Galaath. Si ſe abſcondit Iſrael in præfatis locis:quid eſt quod ait:Hebræi autem tranſierunt Iordanem? Abſconſis enim quibuſdam Iſraelitis qui Saul & populum qui cum eo erat reliquerant:quædam pars eorum qui hic Hebræi uocantur timore perterriti,defecerunt a Saul,& a uiris qui cum eo erant: & deſcenderũt in caſtra philiſtijm. Quem locum ad intelligendum clarius & manifeſtius, ſequentia demonſtrãt, in eo loco ubi ait: Sed & Hebræi qui fuerant cum philiſtijm ab heri & nudiuſtertius, aſcenderantqꝫ cum eis in caſtris,reuerſi ſunt,ut eſſent cum Iſrael qui erant cum Saul & Ionathan. Omnes quoqꝫ Iſraelitæ qui ſe abſconderãt in monte ephraim,audientes quod fugiſſent philiſtijm, ſociauerũt ſe cũ ſuis in prælio.Et uerſus ad prædã,tulit oues & boues & uitulos,& mactauerũt in terra,comeditqꝫ populus cum ſanguine.Non fecit populus irritũ iuramentũ quo eos Saul adiurauerat,dicens:Maledictus uir qui comederit panem uſqꝫ ad ueſperã,donec ulciſcar me de inimicis meis:quia uictoria iam potiti erant:ſed peccaſſe dño & cum ſanguine comediſſe dicunt̃: quia contra legis præceptum anteqꝫ ſacrificium ueſpertinum perageretur,comederunt.Sic itaqꝫ uſus erat, ut quando homicidium ab eis,aut in ſuis,aut in exteris fiebat, ut non comederẽt anteqꝫ ſacrificium ueſpertinũ pro eis fieret.Aliter peccaſſe dño & comediſſe cũ ſanguine dicũtur: quia mactatis uictimis

non

A non obtulerunt ad ſanctuariũ ſacerdotibus iuxta legis præceptũ adipẽ & ſanguinẽ,cũ uidelicet ſanctuariũ ſecũ haberẽt. Quãdo locꝰ ſanctuarij ,pcul erat:iubeť ſanguis uictimarũ in terrã fundi:de his uidelicet uictimis quas ad ſuos uſus præparabãt. Quãdo uero ſanctuariũ præſens erat, ſanguis hoſtiarũ ſupꝫ altare dñi iubetur fundi:ſicut eſt illud in libro Deuteronomij:Sanguinem hoſtiarũ tuarꝫ fundes in altari:carnibus aũt ipſe ueſceris:quod præfatus tamẽ nõ fecit populus: Peccaſſe idcirco dicíť dño & cũ ſanguine comediſſe. Aedificauit autem Saul altare dño. Tunc primũ cœpit ædificare altare dño. Hebræus nõ habet primũ. Quærendũ itaqꝫ cum antea legať ædificaſſe altare, qñ a Samuele increpatus eſt:cur hic dicať, tunc cœpit ædificare altare dño. Aedificaſſe itaqꝫ antea legiť altare:ſed quia inobediẽter illud ædificauit,nõ dño ædificaſſe intelligiť. Hic aũt qa obediẽter & recte illud ædificauit,dño ædificaſſe phibeť. Dixitqꝫ Saul:Applicate huc uniuerſos angulos populi. Angulos populi,principes populi uocat,quibus idem populus adhærebat. Nunc ergo uade & percute Amalec & demolire uniuerſa eius. Non parcas ei,ſed interfice a uiro uſqꝫ ad mulierẽ,& paruulũ atqꝫ lactentẽ,bouem & ouem,camelũ & aſinũ, atqꝫ iumenta. Ideo autem dominus iumenta Amalec demoliri iubet, ut nec in iumentis eius memoria fieret, Dñs em̃ dixerat ſe deleturum memoriã Amalec de ſub cœlo. Idcirco præcipitur Sauli,ut eum penitus ab homine uſqꝫ ad iumẽta deleret. Sed quia eius memoria,id eſt Amalec penitus deleta non fuit, Saulis peccatum & inobedientia in cauſa extitit. De quo Amalec ita in libro Deuteronomij dicitur: Memento quæ fecerit tibi Amalec in uia quãdo egrediebaris ex Aegypto,quomodo occurrerit tibi,& extremos agminis tui qui laſſi reſidebant cæciderit. Laſſos hic Hebræi immundos ſecundũ legem extra caſtra manentes intelligunt:quos cæcidiſſe Amalecitæ dicuntur: quia ſicut ipſi tradunt, eorum circũciſionem amputauerunt, & in ſubſannationẽ dei,in cœlũ proiecerũt. Dixitqꝫ Saul Cineo, abite, recedite atqꝫ diſcedite,ne forte inuoluam te cũ eo. Tu em̃ feciſti miſericordiã cũ omnibus filijs Iſrael cũ deſcenderẽt de Aegypto. Ceni ipſe eſt Iethro cognatus Moyſi, de cuius genere erant Cinei qui deſcenderant ad Amalec & habitabant cũ eo, q utiqꝫ cõſanguineꝰ eorũ erat:& hæreditatẽ in eiꝰ terra habebat. Miſericordiã uero Cinei cũ filijs Iſrael feciſſe dicíť, ſiue qa Moyſen fouit in terra Madian, ſiue qa conſiliũ dedit Moyſi qualiter multitudinẽ populi gubernaret. Nunciatũ eſt autẽ Samuel eo qd̃ ueniſſet Saul in carmelũ,& erexiſſet ibi fornicẽ triumphalẽ. Quãdo uictoria potiebanť,faciebãt arcũ de myrtetis & palmis & oliuis ob ſignũ uictoriæ. Tulit aũt populus oues & boues, primitias eorũ quæ cæſa ſunt. Primitiæ hic ea quæ potiora & meliora erãt,intelligẽdæ ſunt. Porro triũphator in Iſrael nõ parcet & pœnitudine nõ flectet:neqꝫ em̃ hõ eſt ut agat pœnitentiã. In Hebræo legitur,porro triumphator Iſrael nõ mentieť. Triũphator iſte deus eſt. Nõ mentietur quia ea quæ promittit ſibi famulãtibꝰ largiť. Pœnitudine nõ flectetur:quia nõ pœnitet eum de bonis quæ largitus eſt. Sed nũc honora me coram ſenioribus populi mei & corã Iſrael. Honora me ſicut regem,ut ego præcedam ſicut rex,& tu ſubſequaris ut adorem dñm deum tuum. Senes autem populi ſui, ſuam tribum: & coram Iſrael,cæteras tribus Iſrael dicit. Et reſpondens unus de pueris ait:Ecce uidi filiũ Iſai bethlehemitẽ,& cætera. Puer iſte Doech Idumæus fuiſſe phibeť,inimicus Dauid:& omnia quæ de Dauid in laudẽ dixiſſe uideť,in odiũ eiꝰ dixiſſe diciť:qa uolebat inimicitiæ cauſa & inuidiæ liuore ut ad Saul ueniret,quatenꝰ ibi q̃libet occaſiõe necareť. Et directꝰ eſt ſpũs dñi in Dauid a die illa & in reliquũ. Ideo directꝰ in eũ ſpũs dñi diciť,eo quod tũc pſalmos canere cœperit. Et egreſſus eſt uir ſpurius de caſtris philiſtinorũ noie Goliath. Spurius diciť,quia a patre gigante,matre uero Gethea natus erat. Dauid aũt erat filius uiri Ephratei de Bethlehem Iuda,cui nomen erat Iſai, qui habebat octo filios. Quæriť cur hic octo filios habere dicať,cũ in Paralipomenon nõ amplius q̃ꝫ ſeptẽ legunť. Quod ita ſoluitur. Nathan prophetã filium Sammaa filij ſui quẽ in loco filij educauerat & nutrierat,inter filios annumerat. Nã & corã Samuele ſeptẽ eiꝰ filij legunť adducti fuiſſe,& octauꝰ eſſe in paſcuis. Inter q̃s Nathan adductũ fuiſſe,manifeſtũ eſt,q & Ionathan uocať. De quo in extrema pte Samuelis diciť. Percuſſit aũt eũ Ionathan filius Sãmaa fratris Dauid. Et notãdũ qd̃ ubicũqꝫ ꝓphe ta uocatur,Nathan ſcribitur non Ionathan. Et fratres tuos uiſitabis ſi recte agant:& cum quibus ordinati ſunt diſce. In Hebræo ita habeť. Et fratres tuos uiſitabis ſi recte agant:& pignora

B eorum

C eorũ tolles. Pignora in hoc loco Hebræi libellos repudij intelligũt. Siquidẽ uſum illi⁹ gẽtis fuiſſe ferũt, ut quãdo ibatur ab eis in pugnã, libellos repudij uxorib⁹ ſuis darẽt: ut ſi cõtigiſſet uirũ in prælio capi & in captiuitatẽ duci, mulier eius expectatis trib⁹ annis, ſi uir eius nõ rediſſet, aliũ du ceret uirũ. Quare ueniſti & quare dereliqſti pauculas oues illas in deſerto? Ego noui ſup̃biã tuã & nequitiã cordis tui. Noſſe ſe dicit illius ſup̃biã & nequitiã cordis: quia putabat eũ tumo re cordis eleuari, eo qđ Samuel unxiſſet illũ in regẽ. Aſſumẽs aũt Dauid caput philiſtæi, attu lit illud in Hieruſalẽ: arma uero ei⁹ poſuit in tabernaculo ſuo. Quod dicit attuliſſe Dauid ca put philiſtæi in Hieruſalẽ: anticipatio eſt qđ poſtea fecit. Arma uero ei⁹, id eſt philiſtæi: nõ eſt intelligendũ qđ in ſuo poſuerit tabernaculo, ſed in tabernaculo dñi: de quo tabernaculo poſtea hæc ab Abimelech ſacerdote ſuſcepit. Dixitq; Abner: Viuat ania tua rex ſi noui. Scdm illud locutionis genus hoc dictũ eſt, quo dictũ eſt illud: Benedixit Naboth deo & regi: ac ſi diceret, nõ uiuat ania tua rex ſi noui. Aliter, uideã mortẽ tuã ſi noui. Poſt diẽ autẽ alterũ inuaſit ſpũs dei mal⁹ Saul, & ꝓphetabat in medio dom⁹ ſuæ. More arrepticior; ꝓphetabat: & ꝓphetaſſe ſuũ in hoc loco, nõ ẽ aliud intelligẽdũ, niſi aliena retuliſſe. Et egrediebaṫ Dauid & ingrediebaṫ in cõſpectu populi. Quãdo egrediebanṫ in pugnã, ipſe primus more regio egrediebaṫ in cõſpe ctu eorũ & regrediebaṫ. Dixitq; Saul: Dabo eã illi, ut fiat illi in ſcandalũ, ut ſit ſup eũ manus Philiſtinor;. His duob⁹ piculis Saul Dauid putauit interimi poſſe, ſcilicet aut inſidijs filiæ ſuæ a qua ſe uidebat multũ amari: aut cauſa præputiorũ Philiſtinorũ propter quæ adipiſcẽda, Phi liſtæos erat bello aggreſſurus. Dixit ergo Saul ad Dauid: In duabus rebus gener me⁹ eris ho die. In duabus rebus generũ eum ſibi futurũ dicit: quia iam ei attulerat præputia philiſtinorũ Merob quã Saul dedit Adrieli Moholathitæ, & poſtea pro Michol ducẽta. Et q̃uis nõ apte di caṫ pro Merob Saul preputia Philiſtinorũ Dauid dediſſe: tamẽ qui præcedẽtia & ſubſequẽtia ꝑ legerit & ꝑſcrutat⁹ fuerit, inueniet eũ bis Sauli preputia Philiſtinorũ dediſſe. Poteſt etiã & aliter intelligi. In duab⁹ rebus gener meus eris hodie: quia ego quæſiui a te centũ preputia Philiſtino-

D rũ, & tu obtuliſti ducẽta. Ego autẽ egrediens ſtabo iuxta patrẽ meum in agro ubi tu fueris, & ego loquar de te ad patrẽ meũ: & quodcũq; uidero, nunciabo tibi. Deſcenſurũ nãq; Saulem in eundem agrum Ionathan Dauid dixerat, & ut in eodẽ agro Dauid abſconderetur, collocutũ inter eos fuerat. In quẽ agrum crebro Saul conſiliandi gratia cõuenire ſolebat, ubi etiã conſtitu tum fuerat ut occideretur Dauid, quod & Ionathan indicauerat Dauid. Et expoliauit ſe etiam Saul ueſtimẽtis ſuis & prophetauit corã Samuele. Quæſtio magna hic oritur, cum in præceden tibus legatur: Et non uidit Samuel Saulem uſq; in diem mortis ſuæ: & hic prophetaſſe coram Samuele dicatur. Quam quæſtionem Hebræi his duobus modis ſoluunt. Aut non uidit eum, quia quãdo iunctus eſt Saul cuneo prophetarum, abſcondit ſe Samuel ne uideretur ab eo. Aut non uidit eum indutum habitu regio quo indutus erat quãdo dictum eſt: nõ uidit eum uſq; in diem mortis ſuæ, ſubaudiṫ indutũ habitu regio. Expoliaſſe uero ſe non omnibus ueſtimentis, ſed regalibus tantũ intelligendũ eſt. Et ſit dñs tecum ſicut fuit cum patre meo. Et ſi uixero fa cias mihi miſericordiã dñi. Sit dñs tecum ſicut fuit cum patre meo, id eſt ſublime faciat regnũ tuũ, ſicut ſublime fecit patris mei regnũ. Et ſi uixero, facias mihi miſericordiã dñi, ut ſcilicet ſim ſe cũdus in regno tuo: & ſi mortu⁹ fuero, nõ auferes miſericordiã tuã a domo mea uſq; in ſempiter nũ. Venit aũt Dauid in nobe ad Achimelech ſacerdotẽ. Achimelech ipſe ẽ aia fili⁹ Achitob filij Phinees filij Heli. Et fuerunt uaſa puerorũ ſancta. Achimelech interrogat utrũ Dauid & pueri ſui quos in illum & in illum locum cõduxiſſe ſe dixerat: mundi eſſent. Dauid uero ænig matice pluraliter de ſeipſo reſpondit, dicens. Et fuerunt uaſa puerorum ſancta, a concubitu coniugali. Quod uero ait, porro uia hæc polluta eſt: & in Hebræo legitur, porro uia hæc laica eſt, ſic eſt intelligendum: uia hæc laica eſt, ac ſi diceret: in lege præceptum eſt ut extraneus non come dat ex eis: & tu interrogas utrum mundi ſint pueri, qui etiam ſi mundi eſſent, nequaq̃ eis ueſci deberẽt. Idcirco uia hæc eſt laica, qa tu laicaliter interrogas. Qđ uero ſequiṫ: Sed & ipſa hodie ſanctificabiṫ in uaſis meis: ipſa utiq; in uaſis, id eſt in mẽte ſua ſanctificari diciṫ: qa niſi neceſſita te corporis & periculo uitæ urgẽte, nequaq̃ ueſcereṫ eis: nõ tñ apte eoſdẽ legiṫ Dauid panes co mediſſe. Tradunt Hebræi nequaq̃ Dauid eos comediſſe panes: ſed aliter tamẽ dñs in euãgelio.

Erat autẽ

A Erat autē ibi quidā uir de ſeruis Saul in die illa intus in tabernaculo,& nomē eius Doech Idumæus. In Hebræo dicitur,obligatus in conſpectu dñi.Obligatus Idem Doech Idumæus erat uoto,quo ſe obligauerat aliquot diebus in tabernaculo dñi immoraturū & orationi uacaturū. Dixitq; Gad propheta ad Dauid:Noli manere in præſidio.Proficiſcere & uade in terrā Iuda. Miro modo hic introducit̄ Gad propheta,cū in præcedētibus eius nulla facta fuerit mētio.Sic itaq; hic introducit̄ ſicut Elias propheta in loco ubi dicit̄:Et dixit Elias theſbites de habitatoribus Galaad. Ex ore itaq; dñi Gad propheta,dauid dixit,ut nō moraretur inter gentes & in terra polluta,ſed in terrā Iuda rediret,& ibi iuxta uoluntatē dñi,pſecutionem inimicorū ferret. Et trucidauit Doech Idumæus in die illa octogintaqnq; uiros ueſtitos ephod lineo. In Hebræo habetur,portantes ephod lineum.Aiunt Hebræi nō omnes ephod lineū portaſſe,ſed tales eos fuiſſe,qui utiq; digni & idonei eſſent ad portandum ephod. Si tradent me uiri ceile in manus eius,& ſi deſcendet Saul ſicut audiuit ſeruus tuus:dñe deus Iſrael indica ſeruo tuo.Et ait dñs,deſcendet.Ac ſi diceret:ſi hic ſteteris,deſcendet.Et quod ait:Si tradent me uiri ceile: & dñs ait, tradent:iſte eſt ſenſus.Si deſcenderit Saul & hic te inuenerit,tradent. Porro eo tempore quo fugerat Abiathar filius Achimelech ad Dauid in ceila,ephod ſecum habens deſcenderat:ephod illud erat quod Moyſes iubente dño fecerat:in quo erat doctrina & ueritas,in quo etiam conſuluit ſacerdos dñm. Percuſſit igitur uterq;,Ionathan ſcilicet & Dauid fœdus coram dño. Coram dño, id eſt coram Gad propheta & Abiathar ſacerdote qui portabat ephod. Iuit igitur Saul & ſocij eius ad quærendū. Et nunciatū eſt Dauid;ſtatimq; deſcēdit ad petrā & uerſabatur in deſerto Maon. Deſcendiſſe ad petrā dicit̄,id eſt ad tutiſſimū locū, in quo ea quæ ſibi oneri & grauia erant repoſuit.Et ipſe uerſabat̄ in deſerto Maon quo ſibi ſuffugiū patebat. Erat autem uir quiſpiam in ſolitudine Maon Hebræus hoc in loco nō habet in ſolitudine. In Maon em̄ ciuitate habitabat nō in ſolitudine. Vere fruſtra ſeruaui omnia quæ huius erant,& nō pertiit quicq; de cunctis quæ ad eum pertinebant,& reddidit mihi malū pro bono. Tunc quippe ei reddidit malū pro bono,quando blaſphemauit eum cōuitiando,& dixit: Quis eſt Dauid, & quis eſt filius Iſai:Hodie increuerūt ſerui qui fugerūt dños ſuos. Et nunc fiant ſicut Nabal inimici tui:& qui quærunt dño meo malū. Fiant, inquit, ſicut Nabal, ut pereant ſicut Nabal in ſtulticia ſua. Cū ergo fecerit dñs tibi domino meo omnia quæ locutus eſt bona de te,& conſtituerit te ducē Iſrael,nō erit tibi hoc in ſingultū. Non erit,inqt,tibi hoc in ſingultū:ut modo effundas ſanguinē Nabal,& propter hoc flendū tibi ſit & pœnitendū. Saul autē dedit filiā ſuā Michol,uxorē Dauid Phalti filio Lais, qui erat de Gallim. Vt Hebræi tradunt non cognouit eam,id eſt Phalti:qm̄ ſi cognouiſſet eam,nunq; Dauid ſibi eā poſtea ſociaſſet: quia in lege penitus huiuſmodi prohibet̄ coitus. Idem nāq; Phalti de Gallim, id eſt de inundatione erat. Inundatio,hoc eſt gallim,lex intelligit̄. Legis em̄ doctor erat de Bahurim,id eſt de electis. Quando autem a Saule Michol ei datur,Phalti,id eſt euadens interpretatur. Quando uero ab eo eadem Michol aufertur, Phaltiel,id eſt euadens a deo interpretatur. Euadens a deo dicitur: quia cuſtodiuit eū,ne tangeret eā,ne fieret tranſgreſſor legis. Secutuſq; eſt eā uir ſuus plorans uſq; bahurim. Ploraſſe dicitur præ gaudio, eo quod dominus eū cuſtodiſſet ne eam tāgeret. Ait autem dauid ad Achimelech æthæum & Abiſai filium Saruie fratrem Ioab dicēs:Quis deſcendet mecum? Achimelech ipſe eſt Vrias. Vrias ergo interpretatur lux mea deus. Achimelech interpretatur frater meus rex. Et aſcendit Dauid & uiri eius,& agebāt prædas de geſſuri & de Getri & de Amalechitis.Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus.Hi pagi non erant ſub poteſtate Achis.Habitati in terra antiqtus dicunt̄:quia quieti & ſecuri habitati fuerāt,& nullius hoſtis depredationes perpeſſi. Samuel autem mortuus eſt:fleuitq; eum omnis Iſrael. Et ſepelierunt eū in Rama urbe ſua. Supra nāq; dicit̄ ſepultus fuiſſe in domo ſua in Rama. In domo ſua,in familia uidelicet & cognatione ſua.Quærit̄ nāq; cū ſupius iam mortuus legat̄:cur hic repetatur mortuus.Mortuus hic,ut Hebræi uolūt, reſuſcitatiōis ſuæ cauſa repetit̄. Conſuluitq; dominū:& non reſpondit ei,neq; per ſomnia,neq; per ſacerdotes. Hebræus,neq; per doctrinā neq; per prophetas.Reſpōdebat dñs per ſomnia,ſicut ꝯdem Hebræi aſſerūt,eo qd orādo & ieiunādo poſcebāt oraculū ſibi fieri diuinū:& deus illis p ſomnia reuelabat, ea quæ futura erāt:

B

quod in

C quod in hoc loco minime ſaul feciſſe legit᷑. Per doctrinā, per ephod ſcilicet, quod ſacerdos in pe/ctore portabat. Neq; p̄ prophetas, quia illis conſulētibus, dn̄s nequaq̄ reſpondebat. Hi prophe tæ dicuntur fuiſſe diſcipuli Samuelis, quibus prophetantibus iunxit ſe Saul, & prophetauit.

Quærite mihi mulierē habentē pythonem, & uadā ad eā & ſciſcitabor p̄ illā. Nullo accepto diuinit⁹ Saul reſpōſo, cōuertit᷑ ad pythones. Quāuis ergo ſaul legat᷑ eraſiſſe magos & hariolos de terra: hāc tn̄ mulierē Hebræi matrē fuiſſe Abner filij Ner autumāt: & propter eundē Abner ne perimeretur cū cæteris pythoniſſis, abſconſam & reſeruatā fuiſſe. Nec audiet uos quiſq̄ de ſermone hoc. Aequa em̄ pars erit deſcēdētis ad prælium & remanētis ad ſarcinas. Cum in lati-nis cōdicibus legatur, laſſos quoſdā ſubſtitiſſe ad ſarcinas: & in Hebræo habeat᷑ iuſſos fuiſſe ut reſiderēt ad ſarcinas: locus hic monſtrat Hebraicam ueritatē in hoc loco ſequi debere: quæ non laſſos, ſed iuſſos remāſiſſe ad ſarcinas dicit fuiſſe. Ait em̄ ita: Aequa pars erit deſcendētis ad præ lium & remanētis ad ſarcinas. Non ait, qui laſſi remāſerūt ad ſarcinas, ſed abſolute, remanētis ad ſarcinas: quia ſi laſſi remāſiſſent, nulla eis deberetur de prædis portio. Quod cum uidiſſet ar-miger eius uidelicet quod mortuus eſſet Saul, irruit etiā ipſe ſup̄ gladium ſuum, & mortuus eſt cū eo. Armigerū iſtum Hebræi Doech Idumeū dicunt fuiſſe, qui cernens ſaul mortuū, ſeip̄m ob metū Dauid interemit. Mortuus eſt ergo ſaul & tres filij ei⁹, & armiger illi⁹, & uniuerſi uiri eius. Viri iſti, pueri domeſtici ei⁹ intelligēdi ſunt. Hi tres filij ſaul cū eo interfecti ſunt, Ionathā, Abinadab qui & Ieſui & Melchiſua. Iſboſeth autē domi erat, qui anno quo ſaul rex cōſtitutus eſt, natus fuiſſe dicitur: qui etiā quadraginta annorū fuiſſe legitur cū regnare cœpiſſet. Vnde col ligitur ſaul quadraginta annos regnaſſe. Quærendū cur alibi legitur Ieſui, & alibi Abinadab: Ieſui em̄ interpretat᷑ æqualis. Aequalis ideo dicitur, quia æqualis meriti fuiſſe filij cum patre me morant᷑. Abinadab interpretat᷑ pater meus ſpōte. Sponte etem̄ ſua pater eius ſaul male agēdo acquiſiuit ut taliter una cum filijs perimeretur. In die autē tertia apparuit homo ueniens de caſtris Saul, & reliqua. Hominē iſtum Amalechitē Hebræi filiū Doech fuiſſe dicunt. Amale-chites em̄ & Idumeus unū eſt: quia filius primogenitus Eſau, Eliphaç fuit, & huius filius Ama-lech. Diadema autē & armillā quæ Dauid detulit a patre Doech, cōmendata ſibi fuiſſe, Hebræi

D phibent. Et planxerūt & fleuerūt & ieiunauerūt uſq; ad ueſperā ſuper Saul & ſup̄ Ionathan filiū eius, & ſup̄ populū dn̄i & ſuper domū Iſrael. Populū dn̄i, ſacerdotes: & domū Iſrael, gene raliter omnē populū Iſrael dicit. Et dixit ut doceret filios Iuda arcum. Ecce ſcriptū eſt in libro iuſtorū. Et dixit, ſubaudit᷑ Dauid: ut doceret, ſubauditur deus: filios Iuda arcū, reges uidelicet Iuda, doceret fortitudinē: ſcilicet ut fortes & intenti eſſent in timore dn̄i & in præceptis dei: ne p̄ inobedientiā reges Iuda a fortitudine & timore dn̄i ſicut Saul recederēt, & eo modo quo ipſe pe rierat, pirēt. Q d᷑ aūt ait: Ecce ſcriptū eſt in libro iuſtorū. Liber iuſtor⁹ liber Samuelis eſt, ubi cōti nent᷑ pphetæ iuſti, Samuel uidelicet, Gad & Nathan: in quorū libro ſcriptū eſſe perhibet᷑ quali ter Saul recedēs a timore dn̄i, per inobedientiā ſuam perijt. Indyti tui Iſrael ſup̄ montes tuos interfecti ſūt. In Hebræo habet᷑, ſup̄ excelſa tua. Et eſt ſenſus. O Saul, glorioſi Iſrael ſup̄ excel ſa tua interfecti ſunt: quia in peccato inobediētiæ tuæ una tecum perierūt. Inobediētia nāq; tua pro idolis, id eſt excelſis reputata eſt, ſicut eſt illud in libro Samuelis. Melior eſt em̄ obediētia q̄ uictimæ: & auſcultare magis, q̄ offerre adipē arietū: qm̄ quaſi peccatū hariolādi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idololatriæ nolle acquieſcere. Filiæ Iſrael ſup̄ ſaul flete qui ueſtiebat uos cocci-no in delitijs, qui præbebat ornamēta aurea cultui ueſtro. Veſtiebat eas coccino, & præbebat or namēta aurea cultui earū de prædis hoſtiū quas agebat. Quō ceciderunt fortes in prælio? ſub-audit᷑ in peccato tuo. Ionathan in excelſis tuis occiſus eſt. In Hebræo nō habet᷑, eſt. Eſt em̄ ſenſus. O ſaul, Ionathan in excelſis tuis, id eſt in peccato inobedientiæ tuæ occiſus, ſubaudit᷑ eſt.

Et nūc retribuet quidē uobis dn̄s miſericordiā & ueritatem. Miſericordiā in præſenti ſæculo: ueritatem in futuro: quia miſericordia quæ in præſenti ſæculo tribuitur ad compationē æternæ miſericordiæ mendaciū eſt. Abner autem filius Ner princeps exercitus ſaul, tulit Iſboſeth fi-lium ſaul: & circūduxit eū per caſtra. In Hebræo habetur, tranſduxit eum in mahanaim מַחֲנַיִם quæ interpretatur caſtra. Tranſduxit eum, intelligendū eſt ultra Iordanē: & in mahanaim regē eum cōſtituiſſe. Super Galaad & ſup̄ Ieſſuri. Hebræus, aſſuri, id eſt ſup̄ tribum Aſer. Et excla-

mauit

A mauit Abner ad Ioab & ait: Num uſq; ad internitionem tuus mucro deſæuiet? Hebræus non habet tuus. An ignoras quod piculoſa ſit deſperatio? In Hebræo ita habet: An ignoras qđ amarus erit finis. Et eſt ſenſus. Nunquid ignoras quod ad amaritudinẽ tibi proueniet, eo quod populũ hunc delere niteris? Sextus quoq; Iethraã de Egla uxore Dauid. Quæritur cur aliæ uxores Dauid ſupra notatæ ſint, & nõ dicant uxores dauid: & hic ſola Egla uxor dicat dauid? Egla ẽm ipſa eſt Michol, quæ ideo uxor eius hic ſola uocatur, eo quod in adoleſcẽtia primũ ipſã ſortitus fuerit in uxorem, quæ etiã partu occubuiſſe dicitur. Egla itaq; interpretat uitula. Nunquid caput canis ego ſum aduerſus Iudã? Ac ſi diceret: Propter te & propter domũ patris tui dicor caput canis eſſe contra Iudam, eo quod nõ reducã domũ Iſrael ad dauid, quẽ ſcio unctum eſſe regem, & regnaturum ſuper uniuerſum Iſrael. Caput canis ſe dicit eſſe: id eſt uilem, eo quod a domo Iuda ſic haberetur ſicut latratus canis: & eo quod princeps eſſet canum, id eſt ſtultorũ hominũ. Sed unã rem peto a te, dicens: Non uidebis faciem meã antecq; adduxeris Michol filiã Saul, & ſic uenies & uidebis me. Eſt ẽm hic defectus, & neceſſaria ſubauditio, qua reſpõdiſſe fertur Abner ad Dauid, ſe hanc rem penitus non poſſe facere, ut ei Michol reduceret, eo qđ frater eius rex eam haberet in poteſtate: & reſponſo excuſationis ratione pleno ab eo Dauid acceꝑpto, miſiſſe pro ea ad eius fratrem Iſboſeth legitur, ſicut ſequentia declarãt: Miſit autem dauid nuncios ad Iſboſeth filium ſaul, dicens: Redde uxorem meã Michol, quã deſpondi mihi centũ preputiꝭ philiſtiim. Plangẽſq; rex abner ait: Nequaq; ut mori ſolẽt ignaui mortuus es abner, hoc eſt nõ periſti in ſtultitia tua ſicut ignaui perire ſolent: quia fraude deceptus es. Manus tuæ nõ ſunt ligatæ, & pedes tui nõ ſunt cõpedib⁹ aggrauati. Non es iure belli captus, & manus tuæ non ſunt ligatæ, & pedes compedibus aggrauati, ſicut eorũ manus ſolent ligari & pedes uinciri qui in prælio capi ſolent. Dolo igitur non uiribus peremptus es. Duo autem uiri principes latronum erant filio Saul: nomen uni Baana, & nomen alteri Rechab filij Remmon Berothitæ de filiꝭ Beniamin. Duo uiri iſti principes erãt ſuꝑ expeditiões Iſboſeth. Mortuo uero abner, ut
B Hebræi tradunt, conciliati ſunt cũ miſiboſeth ut una interficerent Iſboſeth, & eundẽ miſiboſeth conſtituerẽt regem, & eiuſdẽ conſilij delatorem Miſiboſeth extitiſſe. Et idcirco hic idem miſiboſeth ſubintroducit hoc modo. Erat autẽ Ionathæ filio Saul filius debilis pedibus: quinquẽnis ẽm fuit quãdo uenit nuncius de Saul, & Ionathan ex Ieçrael, & cætera ſequẽtia. Videtes uero Baana & Rechab a Miſiboſeth ſuum proditum eſſe conſiliũ, timore perterriti, fuga lapſi ſunt in Gethaim: fuerũtq; ibi aduenæ uſq; ad tẽpus illud. Tempus illud intelligendũ eſt, quando inde reuerſi, domũ Iſboſeth feruẽte die ingreſſi ſunt, aſſumẽtes ſpicas tritici, & ꝓcutientes eũ in inguine. Spicas tritici quaſi cauſa primitiarũ tulerũt, ut honorẽ regi deferre uiderent, & eorum dolus nequaq; deprehẽderet. Filius triginta annoꝝ erat Dauid cũ regnare cœpiſſet, & quadraginta annis regnauit. In Hebron regnauit ſuꝑ Iudã ſeptẽ annis & ſex mẽſib⁹. In Hieruſalẽ aũt regnauit triginta & trib⁹ annis ſuꝑ oẽm Iſrael & Iudã. Quæritur cur nõ in ſumma quadraginta annorũ & ſex menſes annumerent. Quod ab Hebræis duobus ſoluitur modis. Dicũt ẽm quia Dauid ſex mẽſibus Abſolom filiũ ſuũ fugerit, merito eoſdẽ ſex menſes a ſũma regni illius eſſe excluſos. Dicũt etiã aliter, quod ſex mẽſib⁹ in Hebron Dauid quadã infirmitate corpis laborauerit, & id circo eoſdẽ ſex mẽſes nõ ſupputari in regno ei⁹. Ex eo nãq; tẽpore illũ regnaſſe dicũt in Hebron ex q̃ deuictis amalechitis, de ſpoliꝭ eorũ miſit dona ſeniorib⁹ Iuda, his q erãt in Hebron, & his q erãt in Bethel, & reliquis qui erãt in his locis in quib⁹ cõmoratus fuerat dauid ipſe & uiri eius.

Dictũq; eſt ad Dauid ab eis. Nõ ingredieris huc, niſi abſtuleris cæcos & claudos, dicẽtes: Nõ igredietur Dauid huc. Ac ſi dicat ab eis: Nõ ingrediet huc dauid donec nos hinc auferat q̃s inermes & imbecilles ſicut cæcos & claudos eſſe arbitrat: & quos bello aggreſſur⁹, ſicut cæcos & claudos ſe triũphaturũ putat. Idcirco dicit in Prouerbio: Cæcus & claudus nõ intrabũt in tẽplũ. In Hebræo habetur: Cæcus & claudus nõ intrabit domũ, hoc eſt, cæcus & claudus, ſubauditur dicunt: Non intrabit quilibet domum cæcorum & claudorum, cꝫdiu cæcus & claudus intus fuerint. Propoſuerat ẽm in die illa Dauid premiũ qui percuſſiſſet Iebuſæũ & tetigiſſet domatũ fiſtulas, & abſtuliſſet claudos & cæcos odiẽtes animã Dauid. In Hebræo ita habet. Et dixit Dauid in die illa, Qui percuſſerit Iebuſæum & tetigerit fiſtulam, & claudos & cæcos odiẽtes animã

C Dauid,ſubauditur erit princeps & dux,ſicut liber Paralipomenon declarat, hoc modo dicens: Omnis qui percuſſerit Iebuſæum,in primis erit princeps & dux.Aſcendit igitur primus Ioab filius Saruiæ & factus eſt princeps.Quod autem dicit:Qui tetigerit fiſtulam, ita intelligendū eſt: Qui tãtæ fuerit audaciæ & fortitudinis ut ad murū ciuitatis uſq; ueniat, & haſta ſua fiſtulã quæ in muro eſt tãgat,ipſe princeps erit. Et reliquerũt ibi ſculptilia ſua quæ tulit Dauid & uiri ei⁹. Tulit ea Dauid & igni iuſſit exuri,ſicut liber Paralipomenon declarat,ita dicẽs:Dereliq̃rũtq; ibi deos ſuos q̃s Dauid iuſſit exuri. Cõſuluit aũt Dauid dñm.Qui reſpõdit:Nõ aſcẽdas ſed gyra poſt tergũ illorũ & uenies ad eos ex aduerſo pirorum. In Hebræo non pirorũ,ſed flentiũ legitur.Ex aduerſo itaq; flentiũ eum uenire iubet,hoc eſt ex aduerſo idolorũ ſuorũ,ubi ſcilicet idola eorum erant in quibus confidebãt. Quæ idola idcirco flentiũ uocantur: quia fletu digna ſunt, & eos qui ea colunt,ad fletum miſeriarũ perducunt.Flentium itaq; eorum idola ob blaſphemiã hic ſermo diuinus uocat:ſicut alibi uocatur idolum Moab contaminatio Moab. Et cũ audieris ſonitum gradientis in cacumine flentium:hoc eſt cum audieris poteſtatibus angelicis eorũ idola(in q̃bus omnis fortitudo eorũ eſt)cõteri & cõculcari, tunc inibis præliũ: quia tũc egredietur dñs ante faciẽ tuã ut p̃cutiat caſtra philiſtiim. In eorũ nãq; idolis dñs iudicia fecit,ſicut & in dñs Aegyptior̃. Cõtriſtat⁹ eſt aũt Dauid, eo q̃d p̃cuſſiſſet dñs Oçam. Hebræ⁹:eo q̃d diuiſiſſet. Diuiſiſſe illũ dñs dicit̃:qa loc⁹ ubi erat Oçam uacuus apparuit. Et noluit Dauid ad ſe diuertere arcam domini in ciuitatẽ Dauid,ſed diuertit eam in domũ obed edom Gethei:qui Getheus ideo uocatur,eo quod in Geth pater eius habitauerit. Et benedixit dñs Obed edom & omnẽ domũ eius. Benedixiſſe domũ eius dominũ Hebræi dicunt,eo quod omnes uxores eius & cõcubinæ & nurus & ancillæ, maſculos peperint filios,necnõ & fœminæ quadrupedes geminos ediderint fœtus.De quo ita in libro Paralipomenõ ſcribit̃.Mãſit ergo arca dei in domo Obed edom tribus mẽſibus,& benedixit dñs domui eius & omnibus quæ habebat.Et alibi in eodem libro Paralipomenon dicitur.Filij autem Obed edom,ſemeias primogenitus,Ioçabat ſecũdus, Iohaa tertius,Sachar quartus,Nathanael quint⁹,Amiel ſextus,Iſſachar ſeptim⁹,Pallathi octauus quia benedixit illi deus. Igitur Michol filiæ Saul non eſt natus filius uſq; ad diem mortis ſuæ. Michol ipſa eſt Egla:hæc genuit Dauid Iethraam,cui⁹ partu occubuit. Dixitq; Nathã

D ad regem: Omne quod eſt in corde tuo,uade & fac:quia dominus tecum eſt. Hoc em̃ Nathan ex ſe,non ex ſermone domini dixit ad Dauid.Illud uero quod ſequitur,ex ſermone domini dixit:Hæc dicit dominus:Nunquid tu ædificabis mihi domum ad habitandũ? Ac ſi diceret: Non poteris mihi domum ædificare, quia uir ſanguinũ es & multum ſanguinẽ effudiſti. Neq; em̃ habitaui in domo ex die qua eduxi filios Iſrael de terra Aegypti uſq; ad diem hanc,ſed ambulabam in tabernaculo & in tentorio. Ambulaſſe ſe dominus dicit in tabernaculo & in tentorio: quia nec Moyſes nec Ioſue potuerunt ei ædificare domũ,eo quod uiri fuerint ſanguinum ſicut & Dauid. Per cũcta loca quæ trãſiui cũ omnib⁹ filijs Iſrael. Nunqd loquẽs locut⁹ ſum ad unã de tribubus Iſrael,cui præcepi ut paſceret populum meũ Iſrael,dicens:Quare nõ ædificaſti mihi domũ cedrinã? Hæc loca per quæ ſe tranſiſſe dominus dicit, intelligenda ſunt ſilo & galgala & nobe,& cætera loca,ubi tabernaculum & arca domini collocata fuit. Nunquid loquens locutus ſum alicui iudici de tribubus Iſrael,cui præcepi ut paſceret populum meum Iſrael:Quare nõ ædificaſti mihi domum cedrinam? Idcirco a nullo iudicum ſibi ædificari domũ cedrinam iuſſit, quia ab omnibus contra hoſtes pugnatum fuit,& omnes effuſores fuerunt ſanguinũ. Filius autem tuus cui non inſtabunt bella hoſtium,& qui non erit uir ſanguinum,ipſe ædificabit mihi domũ.Et nunc hæc dices ſeruo meo Dauid:Hæc dicit dominus exercituum:Ego tuli te de paſcuis ſequentem gregem.Et poſt pauca.Feciq; tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui ſunt in terra.Feci,inquit,dñs tibi nomen grande ſicut feci Abraham, Iſaac & Iacob & Moyſi & Ioſue:quorum nomina ſunt famoſiſſima in terra. Et ponã locum populo meo Iſrael, & plantabo eum & habitabit ſub eo. Hoc in loco tempus Solomonis ſermo deſcribit diuinus quo filij Iſrael pacem eſſent habituri per circuitum,& non eſſent affligendi & opprimendi ſicut tempore Iudicum fuerunt oppreſſi & afflicti. Qui ſi inique aliquid geſſerit, arguam eum in uirga uirorum & in plagis filiorum hominum. Virgam uirorum,gladiũ uocat inimicorũ.Plagæ uero

filiorum

A filiorum hominum,ſunt incõmoditates corporũ humanorũ,quibus pro peccatis ſuis a dño me rito homines flagellantur. Iſta eſt enim lex Adam domine deus. Hoc eſt,lex hominis eſt do mine deus, ut tibi in ſimplicitate cordis & puritate ſeruiat. Et tu facies ei iuxta miſericordiam tuam,ſicut mihi dignatus es facere ſeruo tuo propter uerbum tuum:& ſecundũ cor tuum feciſti omnia magnalia hæc:propter uerbum tuũ quod promiſiſti Abraham,Iſaac & Iacob feciſti om nia hæc mihi ſeruo tuo.Quod dicit,ſecundũ cor tuũ,intelligit̃ ſecũdũ miſericordiã tuã:quia nõ eſt ſimilis tui. Neq; em̃ eſt deus extra te in omnibus quæ audiuimus auríb9 noſtris.Non eſt,in quit,deus ſimilis tui qui fecerit magnalia hæc quæ audiuimus auríb9noſtris. A facie populi tui quem redemiſti ex Aegypto gentem & deum eius.Hebræus habet,gentibus & dijs earũ. Et eſt ſenſus.A facie populi tui quem redemiſti ex Aegypto,de manu ſcilicet Aegyptiorũ,quos in ma ri rubro peremiſti,& dijs eorum in quibus iudicia feciſti. Quia tu dñe exercituum deus Iſrael re uelaſti aurem ſerui tui,dicens:Domum ædificabo tibi:propter hoc inuenit ſeruus tuus cor ſuum ut oraret te oratione hac.Aurem eius dñs per prophetã reuelauerat ſe illi domũ ædificaturum. Idcirco Dauid inueniſſe ſe dicit cor ſuum,id eſt inuenit audaciã in corde ſuo,ut oraret eum ora tione hac. Factum eſt autẽ poſt hæc percuſſit Dauid Philiſtĩm & humiliauit eos:& tulit Da uid frenũ tributi de manu philiſtĩm. Frenũ tributi,q; erãt ciuitates philiſtinor;,quæ frequẽ ter Iſrael ſibi tributariũ faciebãt,q̃s ab eis tulit Dauid,& humiliauit eos, fecitq; ſibi tributarios. Vnde & in Paralipomenon legit̃: Percuſſit Dauid philiſtĩm & humiliauit eos, & tulit Geth & filias eius de manu eorum. Fecitq; Dauid ſibi nomẽ cum reuerteretur capta Syria. Feciſſe ſibi nomen dicitur:quia in ualle ſalinarum,cæſis decem & octo milibus,erexit ſibi fornicem triũpha lem.Et ſi quẽ mouet quod in plæriſq; latinorũ codicibus inuenitur Dauid non decẽ & octo mi lia in ualle ſalinarum,ſed duodecim milia cecidiſſe:nouerit hoc uitio ſcriptorũ in eiſdem codici bus inditum eſſe. Veraciter tamen Dauid in eadem ualle ſalinarnm decem & octo milia cecidit. Ioab uero duodecim milia:ſicut in titulo quinquageſimi octaui pſalmi ſcribitur. Dixitq; Siba ad regem.Sicut iuſſiſti dñe mi rex ſeruo tuo,ſic faciet ſeruus tuus,& Miphiboſeth comedet ſup
B menſam tuam.Notandum quod in Hebræo,ſuper menſam meam legatur:quia in hoc loco de fectus eſt,& neceſſaria ſubauditio.Quando enim dixit Siba: ſicut iuſſiſti dñe mi rex ſeruo tuo, ſic faciet ſeruus tuus:ſubaudiendum eſt Dauid dixiſſe,& Miphiboſeth comedet ſuper menſam meã,quaſi unus de filijs regis. Dixitq; Dauid,faciã miſericordiã cum Anon filio Naas ſicut fecit pater eius mecũ miſericordiã. Quãdo fugit Dauid a facie Achis regis Geth,uenit ad Naas regem Ammon qui fecit cum eo miſericordiã,multa impertiens ei bona.De Naas itaq; uenit in ſpeluncam Odollam,ubi uenerunt ad eum pater eius & mater & omnis domus eius.Inde uenit ad Moab,& dimiſit apud eum patrem & matrẽ & omnẽ domũ ſuam. Quod uero dixit Achis rex Geth:Hiccine ingredietur domũ meam?Abijt inde Dauid & fugit in ſpeluncam odollam. Abijt inde ſubaudiendũ eſt, de domo Naas, & inde fugiſſe illum in ſpelũcam odollam.Si uero quæritur,cur ad eum,id eſt ad Achis Dauid redierit ante cuius faciem fugerat: intelligendus eſt iſte Achis filius fuiſſe Achis a quo fugit Dauid.Vnde & in ſubſequentibus Achis cum quo Da uid in prælium contra Saul deſcendebat,filius dicitur fuiſſe Maoch. Non enim a patre hoc no men patronymicum,ſed a matre ſumpſit, quæ Macha uocabatur. Et idcirco non a patre hoc ſumpſit nomen,eo quod Dauid a ſe abiecerit. Reliquam autem partem populi tradidit Abi ſai fratri ſuo. Notandum quod ſolũmodo in hoc loco in Hebræo legatur Abiſa.In cæteris ue ro locis Abiſai.Abiſa itaq; interpretatur pater ſacrificij,& Abiſai pater meus ſacrificium.Ideo autem ex nomine illius unam litteram demptam Hebræi dicũt,eo quod necis Abner conſcius fuerit. Factum eſt ergo reuertente anno eo tempore quo ſolent reges ad bella procedere: mi ſit Dauid Ioab & ſeruos ſuos cum eo,& cætera. In Hebræo ita legitur: Eo tempore quo reges ad bella proceſſerant,miſit Dauid Ioab,& cætera. Hos reges dicit qui proceſſerunt contra Da uid in pugnam,ſcilicet regem Roob & Iſtob & Soba & Maadia:qui utiq; reges Syriæ fuerunt & pugnare uoluerunt conducti mercede a rege Moab contra Dauid,a quo triumphati eſſe le guntur. Et dixit Dauid: Nonne iſta eſt Bethſabee filij Eliam uxor Vriæ ethei? Eliam filius

C fuit Achitophel. Et uocauit Vriam Dauid ut comederet coram se & biberet,& inebriauit eũ.
Idcirco inebriasse eum dicitur,ut saltem ebrius in domum suam descenderet. Verũtamen quoniã blasphemare feciſti inimicos domini,propter uerbum hoc,filius qui natus est tibi mor/te morietur.In Hebræo ita legitur: Verũtamen quoniam blasphemando blasphemasti inimi/cos domini,propter uerbum hoc etiam & filius qui natus est tibi,morte morietur.Quod per an tiphrasim dictum est:& est sensus.Saluationem tribuisti inimicis domini,quibus insurgẽtibus contra populum domini,peccato hoc tuo præpediente,non poterit eis resistere populus domi/ni. Insuper etiam ipsi inimici uictorioſi existent propter peccatum tuum super populum domini. Et uocauit nomẽ eius amabilis dño,eo quod diligeret eum dominus. In Hebræo ita legitur:Et uocauit nomen eius iedidia,id est dilectus domini propter dominũ.Dilectus domi/ni propter dominũ dicitur,propter suam scilicet misericordiã gratuitã qua eum diligere digna/tus est:cum utiq; eius dilectione & misericordia indignus existeret quẽ cõstabat mamzerẽ esse.
Dimicaui aduersum Rabba,& capienda est urbs aquarum. Notandum quod in Hebræo quãdo cum adiectione nominũ ponitur,Rabbath scribitur:sicut est Rabbath filiorũ Ammon. Quãdo uero sine adiectiõe nominũ,nõ Rabbath sed Rabba scribitur. Cũq; dimicasset,cœpit eam & tulit diadema Melchom de capite eius.Melchom interpretatur rex eorum. Rex eorum uocat᷑ idolũ eorũ:qd᷑ hic uocat᷑ Melchom, cuius diadematis aurũ & gẽmas cõflasse & purgasse dicitur Dauid secundũ legẽ,& fecisse sibi inde diadema:quod hic positũ sup caput eius dicitur.
Populũ quoq; eius adducens serrauit,& circũegit super eos ferrata carpenta: diuisitq; cultris & transduxit in typo laterum.Serrauit enim eos ferratis carpẽtis,& diuisit cultris, sicut lateres di uidi solent qui ex paleis & luto conficiũtur. Porro Absalom fugiens abijt ad Tholmai filium amihur regẽ gessur. Tholmai pater fuit Maacha matris Absalõ, quã dicũt Hebræi a Dauid in prælio captam,& cæsarie & unguibus præcisis, secundũ legẽ eam uxorem sibi Dauid sociasse: & ex ea generasse Thamar & Absalom. Cessauit itaq; Dauid rex persequi absalom. In He/braeo legitur:Cessauit itaq; rex exire post absalom. Voluisse idẽ Dauid exire perhibetur ut re/duceret absalom.Sed pertractans in corde suo,quod quotiens eum uideret,totiens doloré mor
D tis amnon ei ad memoriam reduceret: idcirco cessasse dicitur exire post absalom, subauditur ut eũ ad propria reuocaret.Quod uero ait:eo quod cõsolatus esset sup amnon interitu:intelligẽ dũ est: qa postq; noluit exire post absalom ut reduceret eum & uideretur ab eo, cœpit cõsolari super morte amnon. Quãdiu enim putabatur idem absalom reduci ut uideretur ab eo, semper mors amnon filij sui animo eius occurrebat.Siue aliter,consolatus fuisse super amnon interitu dicit᷑,eo quod nouerat eũ flagitiosum & dignum morte meritoq; perisse. Intelligẽs autẽ Ioab filius Saruiæ qd᷑ cor regis uersum esset ad absalom. Cor regis uersum esse ad absalom uidisse dicitur,eo quod uiderit eum idem Ioab pro absalom suspirare, & ex eo intellexit quod cor eius uersum esset ad absalom. Misit thecuam & tulit inde mulierem sapientem.Thecua ciuitas est de qua fuit Amos propheta.Putatur autem eadem uidua auia fuisse eiusdem Amos prophe/tæ. Quæ respondit ei.Heu mulier uidua ego sum. Mortuus est enim uir meus:& ancillæ tuæ erant duo filij qui rixati sunt aduersus se in agro,nullusq; erat qui eos prohibere posset. Et per/cussit alter alterum & interfecit eum.Et ecce consurgẽs uniuersa cognatio aduersus ancillam tuã dicit,trade eum qui percussit fratrem suum.In ueritate autem ut Hebræi tradunt;hæc mulier ui/dua duos filios habuit,qui rixati sunt in agro super hæreditate patris sui, & alterum ab alte/ro interemptum. Seipsam tamen eadem uidua in persona Dauid posuit, & duos filios su/os in persona Amnon & Absalom. Cognationem uero quæ cõsurrexit aduersus filium suum, in persona cæterorum filiorum Dauid. In me domine mi rex iniquitas,& in domo patris mei: rex autem & thronus eius sit innocens:Ac si diceret,pro eo quod alter filius meus consurrexit aduersus alterũ, in me sit iniquitas,si tamen aliqua esse debet. In te autem o rex Dauid, nul/la sit iniquitas:quia absq; culpa es, eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Et sicut ego absq; culpa sum pro eo quod duo filij mei consurrexerunt aduersum se,& interfectus est alter ab altero:ita & tu absq; culpa es pro eo quod absalom amnon dignum morte inter/fecit.

A fecit. Quæ ait: Recordetur rex domini dei ſui, ut nō multiplicent proximi ſanguinis ad ulciſcē-
dum, & nequaq; interficient filium meum. Recordatio hic pro iuramento poſita eſt. Ac ſi dice-
ret. Recordetur rex promiſſionis ſuæ imo iuramenti, quo mihi per dominum deum ſum polli-
citus eſt: ut non multiplicent proximi ſanguinis ad ulciſcendū. Dixitq; mulier: Quare cogita-
ſti iſtiuſmodi rem contra populum dei? Et locutus eſt rex uerbum iſtud ut peccet & non redu-
cat eiectū ſuū. Ex hoc loco demonſtrat illud quod paulo ſuperius dictū eſt. Ceſſauit rex Dauid
ire poſt Abſalom, id eſt ceſſauit ut non exiretur ab aliquo & reduceret Abſalom. Inde ait mu-
lier. Et locutus eſt rex uerbum iſtud ut peccet & non reducat eiectum ſuum. Quod uero ait: Qua
re cogitaſti iſtiuſmodi rem cōtra populum dei? Populum dei, uocat eundem Abſalom, ſiue eos
qui cū illo erant, qui quaſi captiui & eiecti erant, eo quod non reducerentur ad hæreditatem dei:
ne forte coacti, dijs alienis in terra aliena ſeruirent. Nec uult perire deus animam, ſed retractat
cogitans ne pereat penitus qui abiectus eſt. Ac ſi diceret. Deus peccatores qui a diabolo capti-
ui detinentur, ut ad ſe conuertantur, uocat: & tu qui eum imitari debes, cur non eo modo agis?

Et quando tondebatur capillus: ſemel autem in anno tondebatur. In Hebræo ita legitur. Et
quando tondebatur caput eius. Statuto autem tempore tondebatur: quia grauabat eū ceſaries.

Ponderabat capillos capitis ſui ducentis ſiclis pondere publico. Non enim ſemel in anno, ut
latini codices habent, tondebatur caput eius: ſed ſtatuto tempore, id eſt de triginta in triginta
diebus. Poſt quadraginta autem annos dixit Abſalom ad regem. Vadam & reddam uota
mea quæ uoui domino in Hebron. Quadrageſimus agebatur annus ex eo tempore quo Saul
Nobe ciuitatem cum ſacerdotibus octogintaquinq; propter Dauid interemit. Et idcirco hic idē
quadrageſimus annus ponitur, ut monſtretur diuinā ultionem ſuſcitari ſuper Dauid, eo quod
Abimelech ſacerdotem fefellerit, & propter eum tot ſacerdotum cædes facta fuerit. Caue lector
plærosq; mendoſos codices, in quibus ſcriptum inuenitur, poſt quatuor (non poſt quadraginta)
annos. In ueracioribus uero codicibus & in Hebraica ueritate, non quatuor, ſed quadraginta ſcri
buntur anni. Si uero contentioſus quis, eoſdem quatuor annos aſtruere uoluerit ab eo tempo-
B re quo Abſalom Amnon fratrem ſuū interfecit, uſq; ad illud tempus quo patri dixit: Vadam
& reddam uota mea quæ uoui domino in Hebron: perſpicue ſe errare, ſi diligenter perſcrutatus
fuerit, inueniet: cū utiq; Abſalom interfecto Amnon in Geſſur apud Tholmai regē tribus an-
nis, & in Hieruſalem inde reuocatus non uiſo patre, duobus moratus fuerit annis, & ſexto anno
faciem patris uiderit, & contra eum perduellionem præparauerit. Votum nāq; ſe uouiſſe men-
tiendo dixit, id eſt orationem facturum in loco quo requieſcunt Abraham, Iſaac & Iacob. Et
depoſuerunt arcam dei. Et aſcendit Abiathar donec expletus eſſet omnis populus qui egreſſus
fuerat de ciuitate. Ideo arcam dei depoſuiſſe dicuntur, ut dominus ab Abiathar ſacerdote conſu
leret, quo uerſus Dauid ire deberet. Aſcendiſſe aūt Abiathar dicit, id eſt oraſſe. Et quia oracu-
lo diuino nō ei reſponſum eſt: idcirco in ſubſequētibus dixit Dauid, ut reportaret arca dei in ur-
bem. Quid mihi & uobis filij Saruiæ? Dimittite ut maledicat. Hebræus nō habet, ut male-
dicat, ſed tantū maledicat. Abiſai ſolus dixerat: Vado & amputabo caput eius: & Dauid ad Abi
ſai & Ioab reſpondit, dicēs: Quid mihi & uobis filij Saruiæ? Ac ſi diceret: Nunquid uultis inter-
ficere iſtū ſicut interfeciſtis Abner? Dominus enim præcepit ei ut malediceret Dauid. Et quis
eſt qui dicat, quare ſic fecerit, ſubauditur, quare ſic fecerit non dñs ſed ſemei. Semei qui maledice
bat Dauid ipſe eſt Nabath pater Ieroboam qui filius Gemini dicitur: & in zelo domus Saul
maledixit Dauid. Nomen uero aui eius Gemini fuit & ipſe ſemei ex tribu ephraim filij Ioſeph
extitit. Vnde & idem ſemei ad Dauid dicit: Primus quoq; ueni hodie de omni tribu Ioſeph.

Ad quem Abſalom. Hæc eſt, inquit, gratia ad amicū tuum? In Hebræo legitur: Hæc eſt, in
quit, miſericordia tua ad amicum tuum? Quod non affirmando, ſed negando pronunciandum
eſt. Et eſt ſenſus: Miſericordia eſt aut dici debet, quod Dauid amicum tuum dimiſiſti & cum eo
non iſti? Cūq; fugerit omnis populus qui cum eo eſt, percutiam regem deſolatum & reducam
uniuerſum populum, quomodo omnes reuerti ſolent. Scilicet ſicut reuerti ſolent qui amiſſo in
prælio rege reuertūtur, ſic uniuerſus populus Iſrael reuertetur ad te. Et cum ceciderit unus qui-

C libet in principio,audiet quæcũq; audierit, & dicet:Facta est plaga in populo qui sequebatur Absalom:& fortissimus quisq; cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur. In Hebræo ita habetur. Et fortissimus ipse cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur? quod non affirmando, sed negando pronunciandum est. Fortissimus iste Dauid intelligendus est: quod & sequentia declarant. Scit enim omnis Israel fortem esse patrem tuum, & robustos omnes qui cum eo sunt. Abijt ancilla & nunciauit eis. Et illi profecti sunt. Hæc ancilla quasi lauandi gratia cum pannis ad fontem Rogel ierat,ut penitus res non deprehenderetur. Puer autem qui rem indicauit Absalom,filius eiusdem ancillæ paruulus dicitur fuisse. Surgite & transite cito fluuium. Hebræi in hoc loco,non fluuium, sed aquam habent, quæ Iordanis fluuius intelligitur. Dauid autem uenit in castra,quæ mahanaim hebraice legũtur: in quo loco obuij fuerunt angeli dei Iacob: sicut in genesi legitur: Et uocauit Iacob nomen loci mahanaim,id est castra. Amasa autẽ erat filius uiri qui uocabatur Iethra de Ieçraele. In Hebræo legitur Iethra ismaelites. Vnde & in Paralipomenon ita legitur. Abigail autem genuit Amasa cuius pater fuit Iether ismaelites. Ismaelites enim idem Iether uocatur: quia filius eius Amasa opera Ismaelis imitatus, Dauid fugientem nequaq; est comitatus:cui dixerat: Tui sumus o Dauid,& tecum fili Isai.In libro uero Samuelis idcirco Iethra Ieçraelites uocatur: quia peccatum Amasæ filij eius quod in Dauid perpetrauerat Ioab,eum,id est Amasam percutiente deletũ est. Qui ingressus est ad Abigail filiam Naas sororẽ Saruiæ.Naas interpretatur coluber.Idcirco coluber, quia nullum admisisse mortiferum perhibetur peccatũ,nisi id quod originaliter de serpẽte antiquo contraxit.Est etiam Naas qui & Isai pater Dauid, sicut in Paralipomenon demonstratur: ubi enumeratis filijs Isai legitur,quorũ sorores fuerũt Saruiæ & Abigail. Cũq; uenisset Dauid in castra,id est in mahanaim:Sobi filius Naas de Rabbath filiorum Ammon &c.Iste Sobi filius fuit Naas regis cum quo pugnauit Saul.Ipse etiam Naas fecit misericordiam cum Dauid quando fugit a facie Saul: quo mortuo dixit Dauid: Faciam misericordiam cum Anon sicut fecit pater eius Naas mecum. Interempto uero a Dauid Anon qui ei in decaluandis seruis suis iniuriam fecerat,constitutus est ab eodem Dauid in loco fratris.Iste Sobi qui ad Dauid legitur cũ
D cæteris uenisse,& stratatoria & tapetia & uasa fictilia & cætera quæ sequuntur ei obtulisse.

Fuit autem ibi prælium dispersum super faciem omnis terræ. Et multo plures erant quos saltus consumpserat de populo, q̃ hi quos uorauerat gladius in bello. Saltus hic qui plures consumpsisse q̃ gladius uorasse legitur,bestias ferocissimas quæ in saltu erant,Hebræi autumant:a quibus plures consumpti q̃ a gladio uorati fuerint. Porro Absalom erexerat sibi cum adhuc uiueret titulum qui est in ualle regis. Dixerat enim: Non habeo filium & hoc erit monimentum nominis mei:uocauitq; titulum nomine suo:& appellatur,manus Absalom usq; in hunc diem. Hic locus superiori loco copulandus est:ubi dicitur: Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom,cum adhuc palpitaret hærens quercui.Et hic iungendum est:porro Absalom erexerat sibi,cum adhuc uiueret titulum qui est in ualle regis, & cætera quæ sequuntur. Tradunt Hebræi quod depositus de quercu,petierit sibi indutias anteq; perimeretur ut faceret sibi titulum ob memoriam sui, eo quod non haberet filium talem qui regno dignus esset.Putabat enim filios suos non solũ regno indignos,uerumetiam ob peccatum suum quod in patrem gesserat, præsenti uita indignos. In quo titulo manum dicitur defixisse & figuram manus suæ expressisse: & ob hoc titulum hoc modo uocari. Vocauitq; titulum nomine suo & appellatur manus Absalom usq; in hunc diem. Quod uero legitur: Et proiecerunt eum in saltum in foueam grandem, & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis.Proiectum eum in saltum Hebræi dicunt,eo quod gladio peremptus, lapidibus obrui deberet: quippe quia sceleratissimus erat: & geminæ neci obnoxius, scilicet qui & patrem contra legis præceptum ualde dehonorarit: & turpitudinem eius reuelarit. Ad quem Ioab, id est Achimaas dixit, non eris nuncius in hac die sed nunciabis in alia. Hodie nolo te nunciare. Filius enim regis mortuus est. Ac si diceret.Nolo ut uir talis qualis tu es, nuncium feras regi,quod filius eius mortuus sit. Nec enim decet,

ut tale

A ut tale nuncium portes. Idcirco dixit Chusi: Vade & nuncia regi quæ uidisti. Notandum quod in hoc loco Chusi: non proprium, sed appellatiuum sit nomen. Ac si diceret: Tu es dignus ut nuncium flebile (non achimaas) portes. Venitq; uniuersus populus coram rege: Israel autem fugit in tabernacula sua. Vniuersus populus qui coram rege uenisse legitur, hi sunt qui cum Dauid permanserant. Quod uero ait: israel fugit in tabernacula sua, hi intelligendi sunt, qui cum Absalom perduelliones extiterant. Miphiboseth quoq; filius Ionathan, descēdit in occursum regis illotis pedibus. Et notandū qđ in hebræo nō illotis pedibus, sed legitur, pedibus infectis. Fecerat nanq; sibi idem miphiboseth, ligneos pedes, quibus uti quasi pro naturalibus solebat: sicut solent facere claudi, quemadmodum & ille erat. Quid ultra loqueris? Fixum est quod locutus sum. Tu & Siba diuidite possessiones. In hebræo ita legitur: Dixi, tu & Siba diuidite agrum. Pro eo quod in hoc loco Dauid immemor fuit amicitiæ & fœderis, imo iuramenti, quod habuit cum Ionathan: & tam crudele dedit iudicium, dicens: Tu & Siba diuidite agrum: idcirco roboam & ieroboam diuiserunt eius regnum. Miphiboseth enim in samuelis libro legitur: & interpretatur, os uerecundiæ. In Paralipomenon uero idem miphiboseth, meribaal legitur: & interpretatur, litigans cum altissimo. Litigasse enim cum altissimo, id est, cum deo dicitur: eo quod Dauid reduxisset cum pace. Et quod ait idem miphiboseth regi, etiam cuncta accipiat: postq; reuersus est dominus meus rex in domum suam pacifice: non hoc dixisse suspicatur gratulanti animo, sed insultanti & quasi contra deum murmuranti: eo qđ Dauid dominus in pace reduxisset. Est autem seruus tuus Chamaan. In hebræo: Ecce seruus tuus Chamaam, ipse uadat tecū domine mi rex. Chamaam interpretat̄, suspirans. Q̄diu cum patre permansit, suspirans uocatus est. Postq; uero in doctrinam Dauid regis transijt, non Chamaam, sed Chamaan (quod interpretat̄, fidelis) appellatus est. Itaq; omnes uiri israel concurrentes ad regem dixerunt ei: Quare te furati sunt fratres nostri uiri iuda: & transduxerūt regem & domum eius iordanem, omnesq; uiros Dauid cum eo? Et respondit omnis uir iuda ad uiros israel: quia propior est mihi rex. Est enim hic defectus, & hæc subauditio: & plus amo regem, c̄q;
B tu. Et post pauca: Et respondit uir israel ad uiros iuda, & ait: Decem partibus ego sum maior apud regem: magisq; ad me pertinet Dauid, c̄q; ad te. In hebræo ita legitur: Decem partes mihi sunt apud regem, magisq; ego in Dauid c̄q; tu. Decē uero partes israel erant, id est decē tribus: & idcirco magis se in Dauid esse dicunt, c̄q; uiros iuda. Cur mihi fecisti iniuriā? Viri israel fecisse sibi iniuriā quærunt̄: eo qđ non expectauerit eos tribus iuda ad reducendum regem. Nonne sermo meus prior fuit, ut reducerem regem meum? Sermo eius prior fuit ad reducendum regem: sicut in præcedentibus demonstratur in eo loco, ubi dicitur: Sermo autē omnis israel peruenit ad regem in domo eius: subauditur, ut eum reducerent: quod & maioribus natu iuda, mandasse Dauid per sadoch & abiathar sacerdotes legitur, hoc modo, dicēs: Loquimini ad maiores natu iuda dicentes: Cur uenitis nouissimi? Hebræus: Cur estis nouissimi ad reducendum regem in domum suam? Et hic subiungendum est, fratres mei uos: os meum & caro mea uos, cur nouissimi reducitis regem? Et postea intelligendum est, mandasse illis quod sermo omnis israel ad eum iam peruenisset, ita dicens: Sermo autem omnis israel peruenit ad regem in domo eius. Durius autem responderunt uiri iuda uiris israel. Et hic defectus est. Dicuntur enim respondisse uiri iuda ad uiros israel: eo quod mentirentur, & non facerent hoc ob amorem regis: sicut asserebant. Pro quib⁹ uerbis Siba filius Bocri, uir iemineus cecinit buccina, & ait: Non est nobis pars in Dauid, neq; hæreditas in filio Isai. Ideo cecinit buccina: ut eius sonitu attoniti, tacerent. Quibus tacentibus, dixit: Non est nobis pars in Dauid, neq; hæreditas in filio Isai. Sermo dicitur in ueteri prouerbio: Qui interrogant, interrogent in Abela, & sic perficient. In hebræo non habetur prouerbio. Iste sermo, sermo legis est, in qua uidetur a domino per Moysen præceptū: ut quando ingressuri terrā Chanaan essent, & gentes deleturi: primū, pacē offerrent: & si pax ab eis reciperet̄, pacem recipientes, tributarij eorū efficerent̄: & si pacem non reciperent, tunc a filijs israel delerentur. Idcirco exclamasse mulier sapiens de ciuitate fertur: Nonne ego sum qui respondeo ueritatem in israel? & tu quæris subuertere ciuitatem? Quare præcipi-

C tas hæreditatem domini? Ac ſi diceret: Cur uis deſtruere ciuitatem hanc, anteq̃ pacem interro-
gando offeras, ſicut in lege iubetur? Cur etiam nō eandem legem in nobis iſraelitis ſeruas, quæ
in alienigenis olim ſeruata eſt? Hanc mulierē iudæi, zaram filiam azet, filij Iacob intelligunt: &
quod ſe matrem dixerit, ita dicens: Tu quæris euertere matrem iſrael. Idcirco matrem: quia
multorum annorū erat. Ira autem iairites erat ſacerdos Dauid, id eſt magiſter: ſicut alibi ſcri-
ptum eſt: Filij autem Dauid erant ſacerdotes, id eſt magiſtri fratrum ſuorum. Dixitq; domi-
nus propter Saul & domum ſanguinum: quia occidit gabaonitas. Domus ſanguinum, ſunt filij
Saul: qui cum Doech Idumæo dum adhuc pueri eſſent, ſacerdotes & gabaonitas in Nobe occi-
derunt. Hi ſunt armon & miphiboſeth, quos peperit ei reſpha filia Aia, & quinq; filij Michol,
filiæ Saul: quos genuerat adrieli filio berzellai, qui fuit de molathi. Quæritur cur filij michol di-
cantur: cum non michol, ſed eius ſoror merab uxor fuerit adrieli filio berzellai. Quod ita ſoluí-
tur: Merab quippe eos naturaliter genuit: & michol uxor Dauid quæ & egla dicitur: eos in loco
filiorū nutriuit, & ſibi in filios adoptauit: idcirco eius filij dicunt. Filij quippe iſrael iurauerant
eis. Et uoluit Saul percutere eos zelo. Zelo quaſi pro filijs iſrael & iuda, dicens Ioſue gratis eoſ-
dem gabaonitas uiuere permiſiſſe: & filijs iſrael & iuda prædam eorum iniuſte abſtuliſſe: idcirco
eos perimere iubet, quaſi pro zelo iſrael & iuda. Huius ultionis cauſa in gabaonitas, achimelech
ſacerdos extitit. Percuſſit eum ionathan filius ſemmaa fratris Dauid: Ionathan enim ipſe eſt na
than propheta. Tertium quoq; fuit bellum in gob contra philiſtæos: in quo percuſſit adeoda
tus filius ſaltus polymitarius bethlehemites goliath getheum. Gob enim interpretat, lacus.
Idcirco lacus: quia ſicut in lacum leonum quis mittitur, ita ſemetipſum contra goliath Dauid
miſit. Adeodatus ipſe eſt Dauid. Idcirco dicitur adeodatus: quia a deo eſt electus in regnum.
Filius ſaltus: quia de ſaltu ubi oues paſcebat, eſt eductus. Polymitarius: quia de genere beſcleel
mater eius fuit. Bethlehemites: quia noemi & ruth tēpore ubertatis reuerſæ ſunt in bethlehem.
Et quia panis cauſa ruth a booz nota eſt: propterea idem locus, domus panis uocatus eſt.
Quod uero adeodatus ipſe ſit Dauid, ſequētia declarant, ubi ait: Hi quatuor nati ſunt de areſ-
pha in geth, & ceciderunt in manus Dauid & ſeruorum eius. Dixit uir cui conſtitutum eſt de
D Chriſto dei iacob. In hebræo: cui conſtituta eſt ſcala Chriſto dei iacob. Scala eidem chriſto dei
iacob, id eſt Dauid cōſtituta eſt: per quam conſcenderet ad deum: eo quod idem ſcilicet confeſ-
ſus fuerit ſe peccaſſe domino in Vria etheo: & pœnitentiam agens, per hanc ſcalam conſcende-
rit ad deum. Hæc ſunt uerba Dauid nouiſſima. Nouiſſima ſunt: quia poſt pſalterium, & cæte
ra metra, hoc compoſuiſſe metrum dicitur, in quo ait: Dixit Dauid filius iſai. Dixit uir cui con-
ſtituta eſt ſcala chriſto dei iacob. Et deſcenderunt tres qui erant principes inter triginta, & ue-
nerunt in tempore meſſis ad Dauid in ſpeluncam odollam. Tres iſti fuerūt, abiſai filius ſaruiæ,
& ſibbachai uſathites, & ionathan filius ſemmaa fratris Dauid. Hi etiam tres irruperunt caſtra
philiſtinorum, & hauſerunt aquam de ciſterna bethlehem. Et de tribus iſtis abiſai primus erat,
quod in ſequentibus declarat. Abiſai quoq; frater ioab filius ſaruiæ princeps erat de tribus iſtis,
nominatus in illis tribus: & inter tres nobilior, eratq; eorum princeps: ſed uſq; ad tres non perue
nerat, id eſt ad tres uirtutes Dauid: ſapientiam uidelicet & humilitatem & fortitudinē: ſicut in
præcedentibus dicitur: Sedens in cathedra ſapientiſſimus. Ecce ſapientia. Ipſe eſt quaſi tenerri-
mus ligni uermiculus: Ecce humilitas. Qui octingentos interfecit impetu uno: Ecce fortitudo.
Ad has tres uirtutes nemo fortium Dauid peruenit. Idcirco autem eleazar inter tres fortes, qui
erant cum Dauid fuiſſe dicitur: quia in eo prælio in quo Dauid interfecit octingentos im-
petu uno, & ionathan filius ſemmaa uirum habentem digitos uigintiquatuor interfecit. In eo
etiam prælio idem eleazar percuſſit philiſtæos, donec deficerent manus eius, & obrigeſceret
cum gladio. Et Banaias filius Ioiadæ, filij uiri fortiſſimi magnorum operum de capzeel.
Notandum quod in hebræo non habetur, magnorum operum, ſed magiſter operum.
Capzeel enim interpretatur, congregatio dei. Magiſter enim erat de congregatione dei, id eſt,
Cerethi & Phelethi: qui interpretantur, occidentes & uiuificantes. Ipſe percuſſit duos leones
Moab, id eſt, duos fortiſſimos uiros Moab. Quando enim Dauid eoſdem moabitas bello
aggreſſus

A aggreſſus eſt,& fecit tres funiculos:duos ad mortificandum,& unum ad uiuificandum: iſti potentes,moabitas tuebantur. Et ipſe deſcendit & percuſſit leonem in media ciſterna,in diebus niuis.Leo iſte, Ioab fuit.In media ciſterna,id eſt,in domo domini, ubi cornu altaris tenebat. Ciſterna ideo dicitur: quia ſicut aqua ciſternæ,mundiciam affert: ita etiam nihilominus hæc ciſterna,id eſt,ſanctuarium domini,peccata expiabat. In diebus niuis:quia per mortem expiauit peccatum:iuxta illud Pſalmiſtæ:Lauabis me:quod impletum eſt in media ciſterna: & ſuper niuem dealbabor:quod impletũ eſt in eo quod ait,in dieb⁹ niuis. Ipſe quoq; interfecit uirum ægyptiũ,dignũ ſpectaculo. Vir iſte ægypti⁹ ſemei filius Iera fuit,qui maledixit Dauid.Sciendũ autem quod idem ſemei de bahurim fuit,id eſt,electus.Ideo ægyptius dicitur: quia opera illius ægyptij deũ blaſphemantis,quẽ Moyſes iubente dño interfecit in eremo imitatus fuit. Ille em̃ blaſphemauit deum,& iſte maledixit prophetã & regẽ. Dignũ ſpectaculo,id eſt dignũ morte Expectabatur enim:ut ſi egrederetur hieruſalem,interficeretur. Habentem in manu haſtam,id eſt,legem dei:quam ſi meditatus fuiſſet,permanendo in hieruſalem,non perimeretur. Quia ergo præceptum regis abagana idem irritum fecit, exeundo foras hieruſalem:idcirco in eum a banaia in uirga, id eſt, rectitudine iuſticiæ deſcenſum eſt: & haſta quam non rectam tenebat, ui ab eo extorta eſt. Et interfecit eum haſta ſua.Haſta enim ſua interemptus eſt: quia non cuſtodiendo legem, legis cenſura peremptus eſt. In lege enim ita ſcriptum eſt: Dijs non detrahes: & principem populi tui non maledices. Hæc fecit Banaias filius Ioiade. Et ipſe nominatus inter tres robuſtos,qui erant inter triginta nobiliores.Intelligit̃: quia ipſe nominari dignus eſſet inter tres robuſtos, id eſt, abiſai, ſibbachai,& ionathan:quippe qui uiribus eis equiparari poſſet. Hi etiam tres erant ſuper triginta. Et ne quem moueat, quod in ſumma non triginta, ſed trigintaſeptem legant̃. Triginta em̃ & ſeptem ſunt hoc modo:ſeptem,uidelicet fortiores hi ſunt,Dauid qui appellatur adeodatus,abiſai,ſibbachai, ionathan,eleazar, ſemmaa filius aggæ de arari & banaias,ecce ſeptem. Triginta autem hi ſunt, aſahel,eleanan,ſemma de aradi,elicha, elez,hira,habiezer,mobunai,ſelmõ,maharai,eleph, banaias phratonites, eldar,hidai,albialbõ,
B azmauet,eliaba,ſemma de arari,haiam,elipheleth,eliam,eſrai,pharai,Iigaal,boni,ſelech,naarai, hira,gareb,urias etheus.Ideo ergo urias etheus,ultimus ponitur: propter id quod ſequitur: Et addidit furor domini iraſci contra iſrael.Iam enim ultio facta fuerat in Dauid & in domo eius. In populo uero qui uoluit reſiſtere Dauid in perimendo uria etheo, necdum ultio diuina facta fuerat.Idcirco hic ultimus ponitur,ut ultio mortis eius,in populo monſtraretur.Pro quo populo legitur in ſubſequentibus Dauid dixiſſe: Vertatur manus tua obſecro contra me, & contra domum patris mei. Et inuenta ſunt de iſrael octingenta milia uirorum fortium, qui educerẽt gladium.Et de Iuda quingenta milia pugnatorum.In hebræo,uirorum legitur:In Paralipome non uero legitur,mille milia,centum milia. De iſrael & de Iuda quadringẽta ſeptuaginta milia. Quos quidem intelligendum eſt,a ioab numeratos eſſe:ſed ſummam eorum noluiſſe oſtendere Dauid, niſi tantum quantum in Samuelis libro ſcribitur. Immiſitq; dominus peſtilentiam in iſrael de mane uſq; ad tempus conſtitutum. Tempus conſtitutum dicit, quando ſacrificium ueſpertinum offerebatur. Emit ergo Dauid aream & boues,argenti ſiclis quinquaginta:quod & in Paralipomenon ita legitur: Dedit ergo Dauid ornan pro loco, ſiclos auri iuſtiſſimi ponderis ſexcentos.Intelligendum nanq; eſt boues,argenti ſiclis quinquaginta:aream uero ſexcentis aureis emiſſe. Secundi libri Regum finis.

In librum tertium Regum.

ERat autem Adonias pulcher ualde, ſecundus natu poſt Abſalom.Notandum quod in hebræo ita legitur:Et ipſum peperit poſt Abſalom, ſubaudit̃ peccatum. Sadoch uero ſacerdos & Banaias filius Ioiadæ & nathan propheta, & Semei & robuſtiſſimi Dauid nõ erant cum Adonia.Semei ipſe eſt nabath,pater hieroboam,qui fuit magiſter Salomonis,& fuit de bahurim,id eſt, de electis.Rhei aũt ipſe ẽ hiram zairites ſacerdos,id eſt magiſter Dauid.

Robuſtiſſimi

C Robuſtiſſimi nanq; Dauid ſupra notati,fortiſſimi intelliguntur. Nonne tu domine mi rex iu-
raſti ancillæ tuæ dicens: quod Salomon filius tuus regnabit poſt me, & ipſe ſedebit in throno
meo? Iuraſſe illi Dauid dicitur,quando eam conſolatus eſt poſt mortem filij:ſicut in libro Sa-
muelis legitur:Et conſolatus eſt Dauid Bethſabee uxorem ſuam. Eritq; cum dormierit domi-
nus meus rex cum patrib9 ſuis:erimus ego & Salomon filius meus peccatores,id eſt mamzeres.
Inde miſericordiam feciſſe deum cum Dauid, Salomon dicit in ſubſequẽtibus: eo quod filium
qui ſecundum legem mamzer erat, ſucceſſorem illi fecit. Ait enim ita: Tu feciſti cum ſeruo tuo
Dauid miſericordiam grandem:& dediſti ei filium ſedentẽ ſuper thronũ eius, ſicut eſt hodie.
Tollite uobiſcũ ſeruos domini ueſtri, & imponite Salomonẽ filium meũ ſuper mulam meam.
Seruos hic dicit cerethi & pheleti,id eſt,ſeptuaginta ſenes iudices. Habes quoq; apud te ſemei
filiũ gera,filij gemini de bahurim,qui maledixit mihi maledictione peſſima. Peſſima hebraice
nimrezeth dicit᷑: qđ quinq; litteris enunciat᷑,id eſt נ nun,מ mem,ר res,צ zade,ת thau.In נ nun,
noeph:id eſt,adulter:מ mem,moabita:ר res,raſa:id eſt,impi9:צ zade,zara:id ẽ,leproſus:ת thau,
thoaba:id eſt,abominatus. Et iuraui ei per deum dicẽs:Non te interficiam gladio,ſed lingua.
Poſtula ei & regnũ.Ipſe eſt frater meus maior me:& habet abiathar ſacerdotẽ,& ioab filium
ſaruiæ. In hebræo ita habetur:Et abiathar ſacerdoti & ioab filio ſaruiæ: quod ita intelligendũ
eſt:Poſtula ei,id eſt adoniæ & abiathar ſacerdoti & ioab filio ſaruiæ regnum. Viuit dominus
qui fecit mihi domum ſicut locutus eſt:id eſt,ſicut promiſit Dauid,fecit me ut eſſem rex domus
Dauid. Sepultuſq; eſt ioab in domo ſua in deſerto.Deſertũ hic pro mundicia ponitur.Mun-
da enim ſicut deſertum domus eius fuerat ab omni pollutione & ſanguine, excepto ſanguine
abner & amaſæ. Dilexit autẽ Salomon dominum ambulans in præceptis Dauid patris ſui:
excepto quod in excelſis immolabat.Hinc patet Salomon in eo quod ait, Immolabat in excel-
ſis: quia quatuor annis cunctatus eſt ædificare domum domini. Illud quippe erat excelſum
maximum:id eſt, altare illud quod Moyſes fecerat. Et præfectus unus erat ſuper terram. Iſte
præfectus azarias filius nathan erat,de quo ſupra ſcribitur: Et azarias filius nathan ſuper præ-
fectos non operum, ſed ſimpliciter. Et erat ſapientior cunctis hominibus. Sapientior ethan
eſdraitæ,& eman,& chalchol,& darda,filijs mahol. Ethan em̃ interpretat᷑,duriſſim9.Eſdraita,
D orientalis.Ethan ipſe eſt Abrahã orientalis.Eman qui interpretat᷑ fidelis,eſt Moyſes.Chalchol
qui interpretatur,gubernans,eſt ioſeph.Darda interpretatur,generatio ſcientiæ. Mahol, indul
gentia.Generatio ſciẽtiæ intelliguntur duodecim tribus:filij mahol,id eſt,filij iacob.Locutus eſt
Salomon tria milia parabolarũ. In prouerbijs enim uerſus noningenti & quindecim continen-
tur:in quibus etiam continentur tria milia parabolæ. Et fuerunt carmina eius quinq; milia.Et
diſputauit ſuper lignis a cedro, quæ eſt in libano uſq; ad hyſſopum, quæ egreditur de pariete:
& diſſeruit de iumentis,& uolucribus,& reptilibus,& piſcibus.Diſputauit enim de naturis ligno
rum,iumentorũ,reptilium & piſcium, de ui uidelicet & naturis illorũ,& tempore quo naſcunt᷑:
& cur non omnia in unaquaq; terra naſcantur. Anno quarto fundata eſt domus domini in
menſe zib. Menſis iſte Aprilis eſt, qui & Var uocatur. Zib enim interpretatur,uultus.Idcirco
uultus: quia in dedicatione templi, nubes gloriæ uultus domini texit templum. Var autem in-
terpretatur, pauor. Ideo pauor:quia timetur ne ea quæ fruges terræ debent,in hoc menſe aeris
intemperantia, infructuoſa fiant. Miſit quoq; rex Salomon & tulit Hiram de Tyro filium
mulieris uiduæ de tribu Nephtalim,patre Tyrio artificem ærarium. Vnde & in Paralipome-
non legitur: Miſi ergo tibi uirum prudentem & ſcientiſſimũ Huram patrem meum,filium mu-
lieris de filiabus Dan:cuius pater Tyrius fuit. Et notandum quod in malakim,Hiram dicitur:
in Paralipomenon uero Huram. Hiram em̃ interpretat᷑, uiuit ſublimis:Huram autẽ deus ex-
celſus. Hiram in Malakim dicitur fuiſſe de Tyro, & filius mulieris uiduæ de tribu Nephtalim
patre Tyrio. Sciendum quod de tribu Nephtalim pater eius fuerit: quo mortuo, uxor eius
quæ hic mulier uidua ſcribitur, eundem Hiram in Tyrum miſiſſe docendi gratia dicatur: &
a quo doctus in Tyro fuit, pater eius Tyrius uocatur. Idcirco patre Tyrio fuiſſe dicitur,
cum utiq; pater eius de tribu Nephtalim fuerit. Quod uero in Paralipomenon legitur Hu-
ram, regem dixiſſe: Miſi tibi uirum prudentiſſimum & ſcientiſſimum Huram patrem meum,

patrem

A patrem dignitatis gratia eum uocat: ſicut in plæriſq; locis legitur. Filium uero mulieris de filiab⁹ Dan eum uocat, quia mater eius de tribu Dan fuit, de genere ſolomith ſororis ooliab filij aiza-mas: cuius filius ſolomith ægyptius in eremo lapidatus eſt: non enim eadem ſolomith ſponte eidem ægyptio coniuncta fuit, ſed uim ab eo perpeſſa eſt: Idcirco meritis eius factum fuiſſe di-citur: ut de filiabus eius talis naſceretur, qui operaretur in domo domini. Nam & meritis balæ concubinæ iacob quondam factum fuiſſe autumant: quod mortua rachel non ſolum ioſeph in loco filij educauit, uerumetiam pro fratribus eius interceſſit, ut immemor eſſet iniuriæ fratrum ſuorũ. Et pro hac re dominus ei tribuit, ut de uno eius filio Dan naſceret ooliab ſocius beſeleel, qui ædificaret domum domini, & altero eius filio nephtalim naſceret hiram, qui domũ domini in hieruſalem fabricaret. Quos occidit & effudit ſanguinem belli in pace: & poſuit cruorem in baltheo ſuo &c. Sanguinẽ belli effudiſſe dicitur: quia cum eſſet pax, ſuſcitauit bellum. Venit nuncius ad ioab, quod declinaſſet poſt adoniam: & nõ declinaſſet poſt ſalomonem: id eſt uenit ad eum fama, quod in domo ſalomonis diceretur illum ſecutum non fuiſſe ſalomonem, ſed de-clinaſſe poſt adoniam: ut ſcilicet antecẽ adonias affectaſſet regnum, ſalomonem non dilexiſſe: nec ei fauiſſe, ſed ab eo declinaſſe diceretur: quod totum rei probauit euentus.

QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAE IN LIBROS PA RALIPOMENON.

EBer nati ſunt duo filij: nomen uni phaleg. Quia in diebus eius diuiſa eſt terra: quia in diebus eius facta eſt turris, ubi cõfuſio linguarum facta eſt. Nembrod cœpit eſſe in terra, id eſt, potens. Cethura, ipſa eſt agar: quod in pſalmo manifeſtatur, cum dicit: Tabernacula idumæorũ & iſmaelitarum moab & agareni. Iſmaelitas uocans filios iſmael: qui utiq; agar filius fuit: & agarenos, madianitas, & cæteras tribus, quas de
B cethura procreatas, ſacra ſcriptura cõmemorat. Zephi fili⁹ eliphaz, qui in geneſi zepho, id ẽ ſpe-culator noiat: in Paralipomenon, zephi: id eſt, ſpeculatus. Scribit em utrunq; per ץ zade litterã. Sephi filius ſobal: in Paralipomenon, unipes. Sepho, in geneſi bipes: utrunq; tamen per ש ſin litteram. Thamna cõcubina eliphaz mater amalek, fuit de genere horreorũ, qui ante idumæos habitauerunt in terra ſeir. Sed in Paralipomenon inter eliphaz filios computatur, quæ quancũ eius fuerit concubina, & ex ea ſuſceperit amalek: ut filiam tamẽ eam educauit. Hemam filius lo-than in Geneſi: id eſt, perturbans: qui in Paralipomenon ſcribitur homam, id eſt, perturbatus. Filius ſobal alian de genere horreorũ, in Geneſi ſcribitur, aluan, id eſt exaltatus: in Paralipome-nõ, alian, id eſt eiectus: quia horrei exaltati fuerũt, antecẽ edom terrã illam caperet: eiecti poſtcũ ab eo triumphati patriam amiſerũt. Hamaran filius diſon, filij ana. In Paralipomenon, hama-tan, id eſt rubricatus, ſordidus, uel temulentus: in Geneſi hamdam, concupiſcibilis. Hamaran, & hamdam, unius hominis nomẽ eſt. Akan filius aſer de genere horreorum in Geneſi tribula-tor: in Paralipomenon, iaekan, id eſt tribulatus. Phai, eructans: qui in Geneſi ſcribitur, Phau: id eſt, eructantes: in Paralipomenon, phai eructans: cuius uxor uocabatur mehethabel, quod interpretat, benigna domini, filia matreth, id eſt, diſpenſatoris. Mezaab filia aurificis, quæ duos patres habere deſcribitur, ad ſignificandum myſterium ſub una interpretatione nominum: ut aurifex genuerit diſpenſatricem: diſpenſatrix genuerit benignitatem domini. Alua in Geneſi interpretatur, eleuatio: Aleia in Paralipomenõ, ſuper eam. Et notandum quod primum reges, dixerit de edom, poſtea duces: cum prius duces fuerint, & poſtea reges: quorũ ducum quaſdam matres, id ẽ uxores eſau hic nominat: ut eſt oholibama uxor eſau & thamna cõcubina eliphaz. Achan filius charmi, in Ioſue. Achan, id eſt, coluber inſidians: in Paralipomenon, achar, id eſt, turbator. Chalubai filius eſtom, filij pharez, filij Iuda: ipſe eſt caleb filius iephone. Ipſe eſt ca-leb Zenezæus: de loco qui uocatur Canaz, ipſe duxit uxorẽ Azuba, ex qua natus eſt Gerioth. Duxit aliam uxorem nomine Ephrata, ex qua ſuſcepit Hur uirum Mariæ ſororis Moyſi, patrẽ Vri, auum Beſelehel. In Paralipomenõ, chalubai canis meus. In Ioſue & in heptatico caleb canis

Heſrõ

C Esrom & iephone unum est. Cum autem mortuus esset esrom, ingressus est chaleb ad ephratā. Idcirco uocatur chaleb ephrata: quia chaleb fuit uir ephratæ. Idcirco dicitur esrom sexaginta annos habuisse, quando accepit uxorem filiam machir, ut monstretur per annorū numerū, & de Aegypto illum egressum fuisse, & in terrā repromissionis uenisse: quia a uiginti annis & supra ad bellum describebantur usq; ad annum sexagesimum. Ab anno sexagesimo, & leuitæ ministrare, & milites pugnare desinebant. Vnde & Romani eos emeritos uocant: qui iam militare desierunt. Nason genuit salma. In Paralipomenon, salma, id est, pax. In Ruth, salmon, id est, pacificus. In Paralipomenon, isai filius obed: id est, sacrificiū meum. In Regum uero gissai: id est sacrificiū. Filius isai, abinadab: filius aran, aminadab. In Paralipomenon, simmaa. In Regum, samma. Samma, ibidem: simmaa; exaudibilis. In Paralipomenon: absai, filius saruie: id est, pater sacrificij. In Regum, abisai pater meus, sacrificium. In Paralipomenon: filius iether ismaelites. In Regum: filius iethra ismaelites. Iethra, residuū: iether, modicum residuū. Filius ismaelites uocatur propter meritorū qualitatem. Hahalai filius sesan, ipse est elimelech pater maalon & chelion. Sesan ideo dicitur filios non habuisse: quia isti absq; filijs mortui sunt. In Hieremia: ismael, filius nathaniæ, filius elisama de genere ieraa ægyptij. Quod uero dicit illum de semine regio, moloch uult intelligi idolum moab: qđ in hebræo, rex interpretatur. Ziph nomen loci est, a quo fuerunt ziphæi: qui uenerūt ad saul. Gazez, id est tonsor: filius haran, filij chaleb, ipse est nabal carmelus. Ephrata, quia de ephraim fuit: ab eius nomine bethlehem ephrata uocat. Iair, iudex, qui in Iudicum scribitur, filius segab, filij efrom. Idcirco in Iudicū galaadites putatur: quia esrom duxit filiam machir patris galaad uxorē. Viculos & ciuitates sexaginta suscepit iair in hæreditatē, eo quod esset auia eius, filia machir, filij manasse. Assuhur filius esrom pater thecue. Thecue est ciuitas de qua sumpsit ioab mulierem sapientem. Onam filius hieramiel filij esrom accepit nomē onan filij iuda, qui mortuus est. Et in eo differūt, quod filius iudæ in hebræo per נ nun: filius uero hieramiel per מ mem scribit. Maresa patris hebron. Hebron locus est, ubi Dauid regnauit septem annis. Filij uero hebron, chore & thaphua, & rechem, & samma: filij autē maresa. Samma autem genuit raham patrē hierchaam. Hierchaam locus est. Maon filius

D sammai pater bethsur. Bethsur nomen loci est, & ab eodem maon locus nomen accepit: qui in Regum scribitur mohon. Saab filius iahaddai pater madmena. Madmena locus est. Sua pater machbena. Machbena locus ē, & fuerūt hi filij chaleb: & patrē gabaha id est loci, unde fuit saul. Filij hur, sobal pater cariathiarim & Salma pater bethlehē. Hariph pater bethgader, cariathiarim & bethlehē, & bethgader nomina locorū sunt. Cariathiarim, ipsa est cariatharbe, & cariathbaal & hebron, quæ cariathiarim uocatur, id est ciuitas syluarū. Cariathbaal, ciuitas mariti: cariatharbe, ciuitas quatuor: quæ oia interpretari possunt in patriarchis, qui ibi sepulti sunt. Sobal pater cariathiarim uidebat dimidium requietionum propter uiciniam sepulchri patriarcharum: cui⁹ filij fuerūt iethrei, & phutei, & semethei, & maserei. Ex his egressi sunt serahitæ & estaolitæ: qui nomina locorum sortiti sunt: id est sarahaa & estaol, ubi sepultus est samson. Requietio, sepulchrū intelligitur. Filij salma, filij ur bethlehem & nethophati, qui in regnorum scribuntur: eleauan filij patrui eius de bethlehem, & eleb filius baana netophatites. Qui idcirco scribuntur coronæ domus iacob, propter societatem, qua mutuo in prælijs utebantur. Sarai, id est, saraite, de quo supra dictum est. Iabeth filius zobeba, de quo in sequentibus scribitur: eo quod exaudierit eum dominus, fuit doctor: in cuius cōspectu sedebant filij cinei, qui & obab, cognati moysi, qui in hoc libro scribæ uocantur. Canentes atq; resonantes ideo scribunt, eo quo assidue in lege dei & in prophetis uersabantur. In tabernaculis autem eos cōmoratos, & regum historia scribit. Hi uenerunt de calore patris domus rechab, id est de stirpe rechab. Achinoam uxor Dauid iezraelitis. Hic iezrahel locus est in q̄ naboth habitauit. In Paralipomenon, danihel: In Regum, chilaab: id est, uindicans patrem: eo quod disceptans cum miphiboseth quæstionibus legis: & uictor apparebat, & patrem ulcisci uidebatur. Getraham filius Dauid de egla uxore sua. Egla interpretatur, uitula: quam nōnulli putant michol filiam saul. In Paralipomenon, simma filius Dauid, qui in Regum samua nominat. Simma interpretatur, exaudi: samua, exaditus. Bathsua mater salomonis. In Paralipomenon dicitur filia amihel: & interpretatur, nomen

est

A ei9 Bathſua filia deprecationis, in Regũ Bethſeba, filia Eliam filij Achitofel, & interpretatur filia ſeptẽ, filia ſatietatis, filia iuramenti. Eliam interpretatur, deus meus populus, Ammiel populus meus deus: in Paralipomenon ſcribuntur duo filij Dauid, Noga & Elipheleth, qui in Regũ non habentur. Filij Ioſiæ, ſellum, ioannan & Ioachaz. Sellum eſt, quem nechao rex Aegypti captiuum duxit in Aegyptum. Vnde meminit Hieremias, quoniã hæc dicit dominus ad ſellum filium Ioſiæ regem Iuda qui regnauit pro Ioſia patre ſuo. Qui egreſſus de loco iſto non reuertet huc ultra. Ioachim, qui & Eliachim, ipſe Ioachim ductus eſt in Babylonem cum uaſis templi domini, & Daniel, Anania & Azaria & Miſael cũ eo. Ioachim filius eius, q & Iechonias, q etiã Chananias, captiuus ductus eſt in Babylonem, cum cæteris uaſis domus domini, cũ Eçechiele & Mardocheo, in cuius loco ſubſtitut9 eſt Matanias, qui & Zedechias. Filij Iechoniæ, Aſſir Salathiel, unum nomen eſt, ipſe eſt Pedeia pater Zorobabel. Et interpretatur Pedeia redemptus domini, Aſſir carceratus, Salathiel frutex dñi. Sennezer filius Iechonie, qui in Ezra ſeſbazar nominatur. Sennezer interpretatur blaſphematus. Seſbazar interpretatur tribulatus. Seſbaſar ſcribitur cui Cyrus annũerauit uaſa domus dñi. Sechenias habuit filium Semeiam unicũ, qui habuit quinq; filios, Athus, Iegaal, Baria, Naria, & Saphat: qui cum patre ſuo Semeia, qui unicus pater erat, ſex cõputãtur. Filij Iuda quinq;, qui iam ſuperius alijs nominibus nominati ſunt. Hic autem mutatis nominibus, ideo repetũtur. Pharez, interpretat diuiſio, Heſron interpretatur atrium, Zara ortus. Charmi ipſe eſt Er. Charmi interpretatur uinea mea, Er uigilans. Hur qui & Onan. Hur interpretatur feneſtra, Onan murmuratio. Subal ipſe eſt ſela. Subal genuit raiha, & raiha genuit iahad, iahad genuit ahumai & laad: laad genuit etham, Etham genuit iezrahela, quo nomẽ accepit urbs, in qua naboth habitabat. Sobal ipſe genuit raiha, qui alio noie Er nominat: idcirco quod Er & Onan, in peccato ſuo mortui ſunt. Sobal interpretat ſpica, Sela miſſus. Quod uero prius alijs noibus & modo alijs noibus noiantur, ad myſteriũ pertinet.

B Phanuel pater Gedor, & Ezer pater Huſa, filij fuerũt Hur, fratres huri filij mariæ. Gedor uero & Huſi noia ſũt locor. Aſſuhur genuit Ethnan, & nomẽ matris ei9 Alaha, Ethnã genuit Chos. Chos genuit ſoboba, Soboba genuit Iabes, qui fuit doctor, de quo ſuperius dictum eſt. Quod uero inter Chos & Iabes introducuntur cognationes Aharhel filij harum, hæc cauſa eſt: Aharhel, ipe eſt obab, qui interpretat poſt exercitum. Filius Harũ, ipe eſt iethro. Harum interpretat exaltatus. Quia ergo iabes docebat eos habitãtes in tentorijs, ſicut ſuperius dictũ eſt, ideo introducuntur in eius progenie, quaſi a maioribus eius progeniti ſint. Hunc Iabes ferunt nõnulli adhuc uiuere, propter hanc ſententiam qua dicitur, præſtitit ei deus quæ precatus eſt. Caleb frater ſuha ipſe eſt Ram. Ram interpretatur excelſus, & ſuha humilis. Caleb genuit mahir, Mahir genuit eſton, Eſton genuit Tehinna. Q d' uero dicit eũ patrẽ urbis Nahas, intelligi põt aut Bethlehẽ aut mater Iſai, qa Iſai in alio loco nahas, id eſt coluber uocat. Abigail ſoror eſt Dauid filia nahas, id eſt Iſai: qui utroq; nomine uocabat. Getra Iſmahelites habuit uxorem Abigail filiam Nahas. Quod uero dicit, iſti ſunt filij recha. Recha interpretatur tener, quẽ hic Dauid nõnulli intelligi uolũt. Sic em ipe ait: Ego ſum tener & unctus rex. Et in alio loco, quaſi ligni uermiculus tenerulus. Idcirco em uiri recha, id eſt Dauid dicunt, quia ꝓpter exprimendam genealogiã Dauid in hac ſententia ãnotati ſũt, Chenez genuit Othoniel & Saraiam. De ſaraia dicit ꝓ diſſe ioab. Qui ideo dicit pater uallis artificũ, quia de filijs ei9 fuerũt architecti ad ædificãdũ domũ dñi. Filij Ezra iether & mared effer & ialon. Ezra interpretatur auxiliũ, ipm em dicũt amrã patrẽ Moyſi & Aaron. Iether interpretat reſiduũ, ipſe eſt aaron. Mared rebellãs, ipſe eſt Moyſes. Effer puluis, ipſe eſt Eldad. Ialon ilex, ipſe eſt Medad, idem duo qui ꝓphetabãt. Tradit em Moyſen poſt acceptã legẽ in eremo patri iniunxiſſe, ut matrẽ dimitteret, eo qd' illius amita eſſet, filia em fuit leui. Poſt cuius diſſidium, duxiſſe aliam uxorem amram: ex qua ſuſcepit duos filios hos, Eldad & Medad. Quod uero ſequitur, genuitq; Mariam & ſamai & ieſba patrem eſtemoa: ſamai Moyſen intelligi uolunt qui interpretatur cœleſtis. Ieſba aaron, qui interpretatur collaudatio, patrẽ eſtemoa, id eſt ignẽ manentem, eo quod filij Aaron in aſſiduis ſacrificijs igne utebant. Qd' uero ſeqt, uxor eius indaia genuit iared. Indaia, ipſa eſt iachabeth mater moyſi. Noia uero quæ ſequuntur pene omnia Moyſi nomina intelligi uolunt, quia ideo iared uocat,

C id est descendēs, quod de monte descenderit:pater iedor,id est sepium, eo quod quasi quadam sepis lege,circūdederit populum.Heber iunctor,eo quod populum dei seruitio iunxerit:patrē Socho,id est prophetiæ,eo quod ipse sit doctor prophetarum.Icuthiel,id est sperans in deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Aegypto:siue quod spe parentum de aquæ periculo liberatus sit:patrē zanoha,qui interpretatur gubernator,eo quod magnā populo in eremo gubernationem exhibuerit:siue quod doctrina sua,quotidie gubernaret. Quod uero dicit:hi aūt filij Bithia, filiæ Pharaonis quā accepit Mered.Pharaonis filiā,idcirco in hoc loco matrē Moysi uocat, & interpretatur filia domini,ꝓpter bonam uoluntatē quā in nutriendo puero habuerit:& Amaret,id est Moysi accepta esse dicitur,eo quod relictis idolorum cultibus,ad dei cultum conuersa sit.Charmi pater Ceila & Estamoa,qui fuit de Machati. Ceila nomē loci est, & Machati similiter. Simon pater Amnon & Rina filiꝰ fuit Estamoa,filij Odaia filia Asriel, filij Ialaleel,filij Canaz, filij Sela, filij Iudæ.Er pater Lecha,idcirco hic ponitur propter memoriā pristini nominis. Cognationes ergo domus operantiū byssum in domo iuramēti hi sunt, qui cum Beseleel morati sunt ad explēdū opus tabernaculi.Iuramēti etenim domus,idcirco dicitur sicut & tabernaculum fœderis,quod in eo fœdus esset dei,quod cum hominibus fecit,& iuramētū quod iurauit ad Abraham, Isaac & Iacob. Quod uero sequitur.Qui stare fecit solē. redit ad progeniē Pharez,de quo ortus est Dauid,oportunum iudicans progeniem Iuda,de qua tribꝰ regia orta est in Dauid terminare.Tradūt Hebræi em̄ hūc fuisse Elimelech uirꝝ Noemi patrem Maalon & Chelion,in cuius tempore sol steterit,propter præuaricatores legis,ut tāto miraculo uiso,cōuerterentur ad dominum deum suum.Quod quia facere cōtempserunt:idcirco fames inualuit,& ille qui in tribu Iuda prior uidebat, famis inopia cū uxore & filijs, nō solum patria pelleretur,sed etiam in eadem peregrinatione cū filijs moreret. Viros aūt mendacij esse maalon & chelion, qui hic,securus & incendēs appellantur,& de quibus dicitur quod principes fuerint in Moab, eo quod uxores moabitidas duxerint, in hebræo expressius ponitur, & ab eruditis illius linguæ didicimus, ut nō principes,sed mariti dicantur. Quod uero sequitur,

D quæ reuersæ sunt in Iehem, Noemi & Ruth demonstrat,quæ in Iehē, id est panem post inopiā famis audita ubertate panis, in Bethlehem reuersæ sunt.Et quia hæc historia in libro Ruth scribitur: idcirco subsequitur: Hæc autem uerba uetera.Figulos uero dicit habitantes in plantationibꝰ& sepibus,ꝓgeniē quæ de Ruth ꝓpagata est:quæ in sepibus & plantationibꝰhabitasse legit,quādo ad regiā dignitatem,hæc plantatio peruenit. Cōmorati sunt ibi, hoc est in Bethlehem apud regem in operibus eius, quia ex eis Dauid rex ortus est,cuius opera miris præconijs prædicant. Filij Symeon in Genesi sex describūtur.Hic uero sex tollitur,eo quod nulla ꝓgenies de eo processit.Mutātur uero nomina quædam suis rationibus.In Genesi scribitur Iemuel.Iemuel, mare dei: in Paralipomenon Namuel. Namuel,loquens cum deo. Alius uero in Genesi uocatur Ohad:in Paralipomenon Iarib.Ohad interpretat laudatio. Iarib litigans: quia de eius ꝓgenie exiuit zamri, qꝯ cū scorto madianitide peccans,a phinees peremptus est.Iachin, in Genesi quod interpretatur præparatio:in Paralipomenon Zara, quod interpretatur ortus.Saul uero quē eodē nomine in utroq; libro cōmemorat,hic filium cananitidis tacet,& uicinitate fratrū nominis ex zara,qui interpretat ortus decorat. Quod dicit,hæ ciuitates eorū usq; ad regem Dauid, hoc uult intelligi,quod Sicelech & Bersabeæ,quæ tribus Iudæ fuerunt,& a tribu Symeon inuasæ sunt, a Dauid denuo in pristinam Iudæ redierunt hæreditatem. Aimēmon unius uillæ nomen est, quæ interpretatur fons malorum granatorum.Et uniuersi uiculi eorꝝ per circuitū ciuitatum istarū usq; Baal. Baal,in hoc loco ipsa est,quæ in alio loco Cariathbaal scribitur:de qua superius dictum est. Notandum de reliquijs Amalec, Behera filius Baal de stirpe Ruben,ipse est pater Oseæ prophetæ. Notandū,quod ipsa sit Cetura quæ & Agar: Nam cum dicat rubenitas & gaditas & dimidiā tribum manasse pugnasse cum agareis:sequitur præbuisse eis auxilium,Itureos Napheos & Nodab,qutiq; filij Ismael fuerūt.Idē in Paralipomenon Nodab,in Genesi Cedma uocatur.Cedma interpretatur antiquorū.Nodab uter. Fuit em̄ bellum dñi,quia dñs pugnauit cum eis.Transtulit Theglatphalasar,Ruben & Gad & dimidiā tribū manasse,& adduxit eos in Hala,& in Abor & Hara,ipsa est rages.In Malachim

uero

A uero Hara ꝑtermittit. Ioſedech ſacerdos, ipſe eſt Eſdras. Demonſtrat hoc liber eiuſdē Eſdre, ubi dicit: Et poſt hæc uerba in regno artaxerſis regis Perſarū Eſdras filius Saraiæ filij Açariæ. Sed & in libro ſuo ſe ꝑtermittit hūilitatis cauſa. Qd uero dicit Ioanas genuit Açariā, & ipē eſt Açarias qui ſacerdotio functus eſt in domo quā ædificauit Solomon in Hieruſalē, monſtrat eūdem Açariā reſtitiſſe Oziæ regi, quando intrauit in tēplū dñi cū thuribulo & terremotus magnus factus eſt. Tradūt etiā Hebræi eūdē Eſdrā eſſe Malachiā, pphetā, q in duodecim pphetis ultim⁹ eſt. Ipſius filius eſt Ieſus ſacerdos magnus, de quo meminit Zacharias propheta. Sciendū ſane quia crebræ appellationes pſonarū & immutatiōes nominū & repetitiōes, ad magnū myſteriū pertinēt. Filij Chaat Aminadab filius ei⁹. Iſte Aminadab ipē eſt, qui in Numero iſſahar ſcribit pater Core. Filius Samuel, qui in Regū iohel noiatur: in Paralipomenon uaſſeni ſcribit, quia Abia filius Samuelis in iudicē cōſtitutus, munerū acceptor erat. Et quia iſte iohel qui & uaſſeni ſciebat hoc & nō corripiebat eū, ideo dicunt uterq; feciſſe. In hoc uero loco demonſtrat eū ſeparatū a fratre ſuo, quia acceptor munerū erat. Eliel pater ieroham filius tohu: in Regum Eliu ſcribitur. Sic em̄ habes, & nomen eius Elcana filius ieroham, filij Eliu, filij tohu. Eliel interpretatur deus meus deus. Eliu, deus meus ipſe. Et hic Eliel dicit, id eſt, deus meus deus: in Regum uero ubi necdū ad templi miniſteriū deſignatur, ſed ſolūmodo genealogiæ ordo texitur dicit Eliu, id eſt, deus meus ipſe. Quod uero dicit Hemmā cantor filius iohel, & expleta genealogia, dicit Aſaph fratrē eius. Hic frater nō unius patris aut matris dicit, ſed eo modo quo ſolemus ꝓpinquos fratres appellare. Quod uero genealogia Aaron repetitur, & uſq; ad Achimaas peruenit, putatur hoc ob laudem & memoriā Achimaas factū eſſe, eo qd fideliter erga Dauid in oibus egerit. Iecmaā cū ſuburbanis ſuis. Iecmaam, in Paralipomenon, per mem, quod interꝑtat uindicatio populi: in Ioſue ſcribit Iecmaan, ꝑ nun, id eſt acqſitio ppli. Hac uidelicet ratiōe, quia q primitus in cuſtodienda lege fuerūt acqſitio populi: propter peccata ſua uerſi ſunt in uindictā populi. Porro ex dimidia tribu manaſſe aner, & ſuburbana eius. Aner ex uno de pueris Abrahæ nomē accepit, q uocabat Aner, eo quod ibi habitauit, & ibi ſepultus eſt. In ioſue uero thaanach uocat. Aner interꝑtat lumē. Thaanach reſpōdit. In Paralipomenō, Baalā & ſuburbana eius: in ioſue giblaam ſcribit. Giblaā inueteratio populi. Balaā turbatio ppli. Ramoth uero in Paralipomenō ſcribit. Vnde dicit, ramoth quoq; & ſuburbana ei⁹ in tribu iſſachar. Ramoth uero galaad, quæ in Regum ſcribitur, in tribu Ephraim: in Paralipomenon de tribu Aſar. Maſal cum ſuburbanis ſuis. Hic maſal parabola interpretatur. In libro uero ioſue miſaal ſcribitur, quod interꝑtatur interrogatio dei. In Paralipomenō, hucac & ſuburbana eius: in ioſue uero helecath ſcribit. Hucac interꝑtatur ſculpſit, Helecath portio. Duæ ſūt cædes: una in tribu iſſachar & altera in tribu neptalim in galilæa ubi fuit barath fili⁹ achinoem. In Paralipomenon, hamon cū ſuburbanis ſuis: in Ioſue hamathdor. Hamon interꝑtat calefactio. Hamathdor calefactio generationis. In Paralipomenon, Cariathaim & ſuburbana eius: in Ioſue uero ſcribit Carthan. Cariathaim interpretatur urbs maris: Carthan urbs. In Paralipomenon, in tribu gad ramoth, in galaad & ſuburbana eius. Ramoth galaad, in Regum unum nomē eſt, & eſt in tribu Ephraim. In Paralipomenon uero filij iſſachar thola & ſua iaſub & ſimeron. Iaſub in Geneſi iob nominat. Iob interꝑtat ululatio, Iaſub reuocās, Simeron nomē hois, & ſamaron nomē ciuitatis. Simerō ubi nomē eſt hois ꝑ i, ubi nomē eſt ciuitatis ꝑ a. Filij iſraiha: in Paralipo. qn q; dicūt eē, & nō ſūt niſi q̄tuor, ſed anūerat cū eis pater eorꝝ iſraiha q unicus patri ſuo ozi fuit, & fiūt quinq;. In Paralipomenō, filij beniamin bela & bechar & iadiel: in Geneſi pro iadiel aſbel ſcribit. Iadiel interꝑtat cognoſcēs deū, aſbel captiuus dei. Oēs iſti filij becher. Vbicūq; in lege ſcribit, oēs iſti filij, cuiuſlibet aut pro meritorū excellentia, aut pro meritorū deterioratione fiunt. Filij aūt belan iehus & beniamin & ahoth & canana. Ahoth de cuius progenie fuit iudex ahoth, qui in Iudicū libro ſcribit. Canana uero iſte eſt a quo egreſſi ſunt beniamitæ, qui nephas ppetrauerūt, ꝓpter quod magnæ cædes in Iſrael tempore Iudicum factæ ſunt. In Paralipomenon, filij neptalim iaſihel & guni & ieçer & ſellū: in Geneſi iſte ſellū ſillem ſcribitur. Sellū interꝑtat pax, ſillem recēs. Quod uero ſequitur, filij balaa, quæ fuit concubina Iacob: Quidam putant ideo illā in hoc loco ab eſdra nominatam, quia poſt mortem Iacob legatione functa fuerit inter ioſeph & cæte-

C ros patriarchas, qua precati ſunt eum ne recordaretur peccati eorꝝ. In Paralipomenon porro filij manaſſe aſriel, cõcubinaq; eius Syra. Idem manaſſe peperit machir patrem galaad. Ferũt hãc ſyram filiam fuiſſe, filij laban, quæ in Aegyptum famis inopia ad uenũdandum a patre ducta, a manaſſe qui horreis præerat miſericorditer ſuſcepta, patri cibarijs datis, ab eodẽ manaſſe in cõ iugium ſumpta eſt. Huphim & ſuphim unum nomen eſt: & eſt ſoror eius maacha, quã accepit Eſron dum ſexaginta eſſet annorum, ex qua ſuſcepit ſegub. Huphim interpretatur thalamus, ſuphim unctus. Nomen autem ſecundi Zalphaad: & idcirco iſte ſecũdus nominatur, quia hi duo principes erãt in tribu manaſſe, id eſt huphim, q & ſuphim & çalphaad. Soror autem eius regina, id eſt bedan, filij ulam: alius eſt iſte bedan, & alius eſt bedan in Regum, id eſt Sampſon. Bedan interpretatur in dan. Iſta ſoror regina eſt debbora uxor Barach, qui alio noie Laphidoch uocat. Suthala filius Ephraim, genuit Ezer & Elaad, q congregata multitudine de Iſrael, aſcẽdere niſi ſunt ad terram repromiſſiõis, & in geth philiſtinorꝝ interfecti ſunt. Fratres uero q ad conſolandum Ephraim uenerunt, aut eos dicimus. qui de patriarchis ſupererant, aut cognationẽ quã fraterno nomine ſæpe nominauimus. Filij autẽ beria, id eſt ſara, quæ ædificauit beth horon inferiorẽ. Virtꝰ illius fœminæ deſcribit. Ozenſara nomẽ eſt loci. Eliſama filius amihud, ipſe eſt patriarcha de tribu Ephraim, qui in libro Numerorũ ſcribitur. Iſta eſt ſichẽ quã percuſſerunt Symeon & leui. Sera filia azer dicitur ꝓphetiſſa fuiſſe & meritorꝝ p̃rogatiuis exuberaſſe. Berzaith de progenie melchiel, de filijs aſer, fuit ditiſſimus olei & cæterarũ opum, & tulit primitias Eliçeo prophetæ. In eo impletum ferunt quod Moyſes de aſer ait, tingat in oleo pedẽ ſuũ. Ahara filius beniamin: in Geneſi ſcribitur Gera, quod interp̃tatur peregrinus. In Paralipomenon, ahara frater odoris. Et notandũ, quod hic quinq; de filijs beniamin pretermiſerit: de qbus necdum progenies creuerat. Nohaha in Paralipomenon, ipſe eſt qui in Geneſi, naamã. Nohaha requies, naaman pulcherrimus. In Paralipomenon rapha: in Geneſi ſcribitur ahi, quod inter

D p̃tat frater meus. Rapha medicina. Hi ſunt filij ahod principes cognationũ habitãtiũ in gabaa q tranſlati ſunt in manahath. Manahath interpretatur ſepulchrũ. In manahath tranſlati ſunt, quando pro ſcelere in uxorem leuitæ perpetrato gladio corruerunt. Quod uero ſequitur: Naaman autem & ahia & gera ipſe trãſtulit eos, deſignat eos fuiſſe principes & illis eminuiſſe gera. Vnde & ſingulari nũero deſcribũtur, ipe tranſtulit eos. De iſto gera proceſſit progenies gera q fuit pater ſemei. Sarachim dimiſit uxores ſuas uſim & bara, & fugit in terram moab, & accepit uxorẽ odes, ex qua ſuſcepit filios qui hic ſcribuntur. Hi fugauerunt habitatores geth & ulti ſunt fratres ſuos filios ephraim, q eorꝝ ceciderãt gladio. Fuerũt autẽ filij ulã uiri fortiſſimi & magno robore, tendẽtes arcũ, & multos habẽtes filios ac nepotes, centũ quinq̃ginta. Hic cẽtũ quinquaginta referunt ad filios Vlã, ut iſte ſit ſenſus: fuerũt aũt filij ulã cẽtũ q̃nq̃ginta, p̃ tropũ q uocatur hyperbaton. Nathinnei, id eſt donati. Sũt em̃ gabaonite, eo quod ad ſeruiẽdũ dati ſunt ad tẽplũ dñi a ioſue. Açarias quoq; filius helchie. Iſte eſt helchias ſacerdos magnus q librum legis inuenit tpe ioſue, & dicit fuiſſe pater Hieremiæ prophetæ. Bachbachar carpẽtarius idcirco deſcribit, quia artificio ſuo fungebatur in domo dñi, & erat de tribu leui. Et barachiæ filius aſaph, filij Elcana, qui habitauit in atrijs nethophati. Nethophati nomẽ loci eſt, ubi habitauit helel filiꝰ baana, de quo ſuperius dictum eſt. Qui erant coronæ domus Iacob. Abdia filius ſemeie, filij galal, filij idithun. Iſte eſt idithun cantor Dauid. Obſeruabãt in porta regis, ad oriẽtẽ de filijs leui per uices ſuas, qui erant cantores: & uicibus ſuis ad pſallendum cum Dauid ueniebant. Sellum uero filius core, filij abiaſaph, filij core: hic prior core per aleph ſcribitur, & ſonat core: ſecundus uero p heth, & ſonat Corach. Core damãs, Corach caluus, ipe eſt qui in Nũeris ſcribit. Hi ſũt corite ſuper opa miniſterij cuſtodes ueſtibulorum tabernaculi. Iſti cuſtodiebant oſtium tabernaculi exterius. Patres uero eorum qui ſubter ſcribuntur, & qui in pſalterio titulos habent, ipſi cuſtodiebant oſtiũ interius tabernaculi dñi, & erãt cantores caſtrorũ dñi. Tabernaculũ dicit ubi dñs requieſcebat. His quatuor excubijs creditus erat om̃is numerus ianitorũ: & quatuor partes qbus obſeruabãt cuſtodes domus dñi, deſcriptæ ſunt in libro Nũerorꝝ. Erãt em̃ in unaq̃q; parte q̃nq̃ginta & tres q faciũt ducẽtos duodecim. Phinees filius eleazar erat dux eorꝝ corã dño. Hic monſtrat Phinees adhuc in eo tẽpore uiuere. Et in tabernaculo uicibus ſuis. Hæ ſunt uices uigintiq̃

tuor

A tuor,quæ in ſequentibus deſcribuntur,quarum in euãgelio mentio eſt,de uice abia.In gabaon autem commorati ſunt pater gabaon iaiel & nomẽ uxoris eius maacha. Iaiel,ipſe eſt qui in Regum ſcribitur abiel pater chis patris ſaul. Abiel interpretatur pater meus deus, Iaiel deſertus dei,propter meritorum diſtantiam.Et notandum,quia inter filios iaiel,Ner & chis uocant fratres,ſicuti & ſunt,& in Regum ita habetur.In ſequẽtibus uero dicitur,Ner genuit chis,nõ quod eum genuerit,ſed quod eum educauerit,genuiſſe eũ dicitur. Iſti habitauerũt eregione fratrũ ſuorũ in Hieruſalem cũ fratribus ſuis.Quis foris muros Hieruſalẽ habitarẽt:dicũt propter uicinitatẽ tamẽ & conuentũ loci in Hieruſalẽ habitaſſe.Abinadab filius ſaul, in Paralipomenon: In Regũ uero ubi occiſus eſt cũ patre,abinadab uocat,id eſt pater meus uotũ.In alijs uero locis ieſbi,id eſt coæquatus.Aſbaal filius ſaul,ipſe eſt iſboſeth.Eſbaal interptatur ignis maritus,Iſboſeth uir cõfuſionis. Filiꝰ ionathan meribaal q & meribabaal,ipſe eſt miphiboſeth.Meribaal interpretatur litigans cũ marito. Meribabaal litigans in maritum.Raphaia & rapha unũ nomen eſt,filius binaa,filij moſa. Rapha interptat defluens.Raphaia medicina dñi. Azarichambocru unius hominis eſt nomen.Bocru interpretatur primogenitus.Tradunt em̃ eũ armigerum ſaul doech idumæũ fuiſſe: & puerum qui diadema & armillã ſaul detulit ad Dauid filiũ doech idumæi.Ipſum etiã doech ferunt puerum ſaul fuiſſe,qui cũ eo perrexerat ad requirendas aſinas patris ſui. Interijt ergo ſaul & tres filij eius,& omnis domus eius pariter concidit.Domũ eius pariter concidiſſe dicit,non ut non eſſet, de quibus fuit mardocheus,ſed ut non regnaret. Et caput eius affixerunt in templo dagon.In Hebræo nõ caput,ſed corpus habet,quia caput iam miſerant ad circũducendũ.In Regũ uero ſcribit in bethſan.Bethſan em̃ tradunt uocatam domũ dagon quæ interpretatur domus dormientis.Alia eſt em̃ bethſan in Iudicum, & in Ioſue quæ interpretat domus ſecuritatis. Ioab aũt reliqua urbis extruxit,id eſt pereũtibus iebuſæis gladio, ſi qui ex Iſraelitis inter eos inuenti fuiſſent ab eo ſaluabãtur.Ieſbaã filius hachmoni princeps interciginta.Ieſbaam interpretatur ſedẽs in populo,filius Hachmoni,id eſt ſapientiſſimꝰ,ipe eſt
B Dauid.Hoc eſt qd in Regũ ſcribit:Sedet in cathedra ſapiẽtiſſimus, & minuit de ſapiẽtia,quaſi uermiculus ligni tenerrimus ꝓpter peccatũ,quod cõmiſit in Vriam.Et cum in Regũ uolumine dicat octingentos illum uno impetu interfeciſſe: propter ipſum peccatum:in Paralipomenon, hic dicit trecentos eum interfeciſſe. Vnde & in Regũ ſcribit, uno impetu.Adohi frater fuit iſai patris Dauid,cuius filius fuit eleazar qui fuit inter tres potentiſſimus,id eſt baanaian filiũ ioiade,&Abiſai filiũ ſaruie fratrẽ ioab. Steterunt in medio agri,& eum defenderũt,Dauid ſcilicet & eleazar. Hoc in Paralipomenõ: In Regũ uero ſingulariter ponit,ut regis fortitudo mõſtret.
Deſcenderũt autẽ tres de triginta principibꝰ ad petrã,in qua erat Dauid ad ſpeluncã odollã. Tres iſti,hi ſunt qs ſupra memorauimꝰ. Deſyderauit ergo Dauid aquã,q nõ deſyderio aquæ hoc fecit,ſed ad ꝓbandũ utrũ tam fortes inueniri potuiſſent qui hoc attentarent.Sacrificauit eã dño gratias agens,quia tam fortes uiros in Iſrael dederat.Et notandũ,quod uinũ quod deo in ſacrificiũ offerebat,aq mixtũ erat. Baanaia filiꝰ ioiade,ipe ꝓcuſſit duos ariel moab.In Regũ ſcribit duos leones moab,ipe ꝓcuſſit,id eſt duos uiros fortes de moab.Idẽ baanaias multa opa perpetrauit de capzeel.Capzeel nomẽ loci eſt.Hic opera eius laudat,id eſt ſapientiã,quia unus erat de ſeptuaginta ſenioribus Iſrael.Capzeel cõgregatio dei.In Paralipomenon ſammoth arodites,ipſe eſt qui in Regũ ſcribit ſamma.Samma interpretat ibidem. Samoth noia.Heleç filiꝰ phalti de laito,quod in Regũ ſcribit.In Paralipome. heleçpolonites ſcribit.Hic ꝓgenie matris deſignat. Ploni em̃ fuit ꝓximus booz,de quo dicitur in Ruth eſt quidã propinquior. In Paralipomenõ ſibbochai uphathites, ipſe eſt qui in Regũ ſcribitur mobunai.Mobunai interpretatur ædificiũ meum Sibbochai irretitus.In Paralipomenon Ilai aothites,ipſe eſt q in Regũ ſcribit, zalmon.Zalmon interpretatur ſub umbra. Ilai exaltatus.Aothites filius ahohi fratris iſai. Heleb,in Paralipemonon q in Regum ſcribit heled.Heleb adeps,Heled terra.Hurai in Paralipomenon in Regum ſcribit Hedai. Hurai interpretat feneſtra mea.Hedi interpretatur acumen meum. Abiel in Paralipomenon, in Regum Abialbon. Abiel pater meus deus. Abialbon pater meus dolor.In regum filij iaſen ionathan,non eſt putandum quod filius eius ſit. Sigillatim em̃ ponitur ionathan,& eſt filius eius ſagie in Paralipomenon.Filij uero aſem gizoni.Iaſen interpretat dormitor. Aſem nominatus.Aiham filius ſachar:in paralipomenon,& interpretat

C merces: in Regū ſcribitur ſcharar,& interpretat' cātor.Eliphal filius Vr,in Paralipomenō: in Regum Eliphelet filius Azbai. Eliphal interpretatur deus meus mirabilis. Vr ignis.Eliphelet deus me⁹liberabit .Azbai pepcit mihi.In Paralipom.Hepher meheratites.Hepher ipe eſt Elia pater Bethſabee fili⁹ Achitophel.Meherati uenūdat⁹. Hepher fouea.Eliā deus me⁹mirabilis.Achitophel frater meus ruina,itē, frater meus mirabilis.Ezro in Paralipomenō interptat' atriū eius.In Regum Ezrai, interpretatur atrium meum.In Paralipomenon Naari filius Ezbai:in Regum Pharai de arbi . Naari puer meus . Ezbai hyſſopus meus. Pharai interpretatur gluto , arbi, locuſta. In Paralipomenon Iohel frater Nathan:in Regum ſcribitur Igal filius Nathan. Ioel Interpretatur dñs deus.Ioel & Ionathan & Nathan propheta fratres fuerunt filꝛ Sammaa fratris Dauid.Igaal redemptus.Quod uero in Paralipomenon Ioel frater Nathan,& in Regū filius Nathan ſcribitur,hæc cauſa eſt.Illic ponitur pro educatione pater,hic pro natura frater.Mibahar filius Hagari,in Paralipomenon:in Regū bani de Gaddi. Mibahar interpretat' de electis.Hagari aduena meus: bani filius meus, de Gaddi,hoc eſt de tribu Gad.Hira Ietreus filius Iether patris Amaſe.Huria etheus uir Bethſabee,a loco q uocat' Eth, Etheus uocatus eſt. Hi triginta ſeptem fuerunt cum Dauid cum fugeret ante ſaul.Maacha nomē eſt officꝛ fœminarū de cauſis muliebrib⁹.Maacha ingenioſa.Selech Ammonites,eo quod in Ammō miniſterio fūgeretur.Githma Moabites, eo quod in Moab miniſterio fungeret'. Hactenus Beniamitæ.Elchana & Ieſia & Azrahel.Incipiunt leuitæ.Sed & de Gaddi tranſfugerunt ad Dauid:de Gaddi id eſt de tribu Gad. Hi præbuerunt auxiliū Dauid aduerſum latrunculos,id eſt Amalechitas qui prædati ſunt uxores eius,& eorum qui cum eo erant,uſqꝫ dum fieret grandis numerus quaſi exercitus dei.Sexcentorum milium numerus,qui de Aegypto egreſſi ſunt.Ioiada quoqꝫ princeps de ſtirpe Aaron ipſum tradunt fuiſſe Phinees,ad cuius comparationem, Sadoch puer uocatur. Quod uero dicit principes cū eis ueniſſe,id eſt ſacerdotes. De filꝛs Iſſachar uiri eruditi q norunt ſingula tempora:Ipſi enim erant doctores,computatores & magiſtri ſiue ad feſtiuitates
D celebrandas , ſiue ad cætera: & ideo dictum eſt in benedictione Iſſachar.Suppoſuit humeros ſuos & factus eſt tributis ſeruiens. Congregauit ergo Dauid cūctum Iſrael,a Sihor Aegypti.Sihor Aegypti fluuius eſt a Nilo deriuatus.In Hieremia,quid tibi eſt ad uiā Aegypti,ut bibas aquas Sihor?In Ioſue de Sihor, qui eſt ſup faciē Aegypti,uſqꝫ ad terminos accaron. Cū peruenīſſent ad aream chidon. Chidon interptatur clypeus. Traditur em̄ iſte locus eſſe ubi Ioſue ſtabat quando dictum eſt ei , leua clypeum cōtra urbem Ahi.Eliada filius Dauid,in Regū & in Paralipomenon, in primo loco nominatur eodem modo,in ſecūdo uero loco Baliada.Eliada interpretatur deus meus cognouit.Baliada maritus cognouit. Tradunt propter tranſgreſſionem Dauid,hoc nomen immutatum. Abinadab interpretatur deus meus uotum. Aminadab populus meus uotum. Iuſſerat em̄ idem aminadab duobus filꝛs ſuis Oza & Ahio,ut portarent arcam dñi humeris ſuis.Et quia neqꝫ ipſi eam portauerunt, neqꝫ chaatitis ad portandū dederūt,idcirco Oza mulctatus eſt morte.Fuit em̄ peccatū in nō portando,in ſuſtinendo arcā. iam pœna peccati.Diuiſio enim Oza traditur quod aruiſſet brachium eius & humerus,ubi arca dñi portanda erat,& in illius loco diuiſio quædā facta eſt. Euertit arcā dei in domo Obed edom.Obed edom leuita erat, & ignorabat Dauid ob quam cauſam indignatio dei ueniſſet in Ozam.Poſtqꝫ uero cognouit cauſam pro qua Oza percuſſus eſt, iuſſit eam portari in humeris ſicut ſequētia demonſtrant. Venit cōtra illos ex aduerſo flentiū.Tradunt Philiſtæos idolum habuiſſe,cui in lachrymis hominum ſacrificium parabatur.Huic illi more ſuo lachrymis ſacrificabant.Et eis ex aduerſo Dauid uenit,in quorū capitibus iam furor domini ſeuiebat quādo ad eos uentū eſt. Ideo timuerunt gentes Dauid propter idolum deſtructum,cui humanis lachrymis ſacrificabatur.Tetenditqꝫ ei tabernaculum.Aliud nouum tabernaculū fecit quo iſtud quod a Moyſe factū fuerat in eremo cooperiret. In cymbalis æneis concrepantes.In Hebræo habet in cymbalis æneis ad audiēdum,quia uidelicet ab ipſo pſalmo incipiebāt qui habet in capite:Exaudi domine iuſticiam meā,qui eſt ſextus decimus.In Nablis arcana cantabant. In hebræo habet,pro iuuentutib⁹,quia a pſalmo quadrageſimoqnto incipiebāt q hoc habet in titulo.In citharis pro octaua cantabāt,quia a ſexto pſalmo incipiebāt q hoc habet in titulo,p octaua autem,quidam putāt pro circūciſione.Chonenias autem princeps leuitarū, prophetiæ præ-

erat

A erat ad precinendum melodiam: quia ipſe eis ſpiritu prophetiæ, melodias & uerba ad memoriã reuocabat. Barachias & Elchana ianitores arcæ. Hic ianitores portatores uocat. Cũq; adiuuiſſet deus leuitas qui portabãt arcã fœderis timẽtes caſum Oze. Obededom & Ieihel ſup organa. Iſte Ieihel eſt de cuius progenie fuit Azhiel ꝓphetes, qui in diebus Ioſaphat propheta uit. Sed increpauit pro eis reges, Pharaonẽ & Abimelech. Sadoch autẽ ſacerdotẽ & fratres illius ſacerdotes corã tabernaculo dñi in excelſo, qui erãt in gabaon. Hic Gabaon, quidã locũ quẽdam arbitrantur eſſe in Hieruſalẽ, ubi a Dauid tabernaculũ fœderis & arca teſtamẽti dñi collocata ſunt. Gabaon interpretat᷑ uallis. Excelſam aũt ꝓpter ſublimitatẽ cultus diuini exiſtimant. Reuerſus eſt Dauid ut bñdiceret domui ſuæ. Quidã bñdictionẽ hic ꝑ antiphraſim dictã putãt. Domũ uero michol, filiæ ſaul quã increpauit Dauid, eo qd᷑ indignata ſit cũ uidiſſet eũ ſubſiliẽtẽ corã dño ante arcã teſtamẽti. Fecitq; ſibi nomen q̃ſi unius maiorũ qui celebrant᷑ in terra. Vnius maiorũ aut Abrahã, aut Iſaac, aut Iacob. Vt tolleret Dauid Geth & filias eiꝰ de manu Philiſtinorꝝ. In Regũ ſcribit᷑: Tulit frenũ tributi, ut dilataret imperiũ ſuũ uſq; ad flumẽ Euphratẽ. Quidã putãt de Adeçer dictũ, necnõ & de thibahath & de chun: in regũ Betha & beroth. Betha interpretat᷑ requies. Berothai fontes mei. Thibahat macellũ. Chun cõpercuſſus: ꝓpter deriſionẽ em̃ in hoc loco immutatio nominũ facta eſt. Thou rex Emath in Paralipomenõ: in Regũ thoi. Thoi error meus: Thou error eorũ, qa filiũ ſuũ in dolo ad Dauid mittebat. Idcirco nois imutatio facta eſt. Miſit Adurã filiũ ſuũ: in Regũ Iorã. Iorã, deus excelſus. Adurã, decor excelſus. Fecit Dauid ſibi nomẽ ut reuerteret᷑ capta ſyria in ualle ſalinarũ cæſis decem & octo milibus. Eodẽ modo, & in Regũ ſcriptum eſt. Multi em̃ duodecim milia habent, errore ducti, eo qd᷑ in pſalmo ſcribit᷑ duodecim milia. Sed illic duodecim milia Ioab interfeciſſe phibet᷑, hic decem & octo milia abiſai: & ꝓpter regalis nois dignitatem, Dauid uictoria aſſcribit᷑. Eſt em̃ in paralipomenon plane ſcriptũ quod abiſai hæc decem & octo milia interfecerit. Commentarij cõmẽdatores qui adnotatis rebus & cauſis regi eas ad memoriã referebãt. Abimelech filius Abiathar in Paralipomenõ: in Regũ Achimelech ſcribit᷑. Abimelech pater meus rex. Achimelech frater meus rex. Suſa ſcribit᷑ in Paralipomenõ: in Regũ Saraia. Suſa gaudiũ. Saraia princeps dñi. Bahurim interp̃tatur electorꝝ. Phalthi liberatus. Lais filius leonis. Venit uſq; ad Bahurim uſq; ad locũ doctorũ & electorũ, e quibꝰ unus erat. Cerethi exterminatores. Phelethi admirabiles. Dicunt᷑ em̃ fuiſſe ſeptuaginta iudices loco eorꝝ ſubſtituti, quos Moyſes in eremo dño p̃cipiente delegerat. In Regũ filij Dauid ſacerdotes: in Paralipomenõ primi ad manũ regis ſcribunt᷑. Ad unũ enim ſenſum utrũq; cõuenit, quia hic dicit eos primos, & illic ſacerdotes, ꝓpter nobilitatẽ & prioratũ. Hi enim ſunt q ei in Ebron nati ſunt. Faciã miſericordiã cũ Anon filio Naas. Præſtitit em̃ pater eius mihi gratiã. Naas fuit rex Ammon, q in Regũ ſcribit᷑, cũ quo primũ ſaul in defenſione Iabes Galaath pugnauit & uicit eũ. Quia ergo erat inimicus ſaul, idcirco gratiã p̃ſtabat Dauid, ſi quãdo ad eũ ueniebat. In Regũ dimidiã partẽ barbæ p̃cidit & ueſtes eorꝝ medias uſq; ad nates. In Paralipomenõ decaluauit & p̃cidit tunicas eorꝝ medias uſq; ad inguina. Qd᷑ in uno loco deeſt, in alio habet᷑: unde colligit᷑ eos decaluatos fuiſſe, & barbas raſas eos habuiſſe, & ueſtimenta p̃ciſa ante & retro. Sophach aũt princeps militiæ erat Adadeçer. Sophach interp̃tat᷑ euiſceratus: in Regũ ſcribit᷑ Sobach, & interp̃tat᷑ colũbaris. Tulit aũt coronã Dauid melchom de capite eius. Melchom idolũ Ammonitarũ, de quo in regũ, & in Paralipomenõ, & in Sophonia ſcribit᷑. Melchom interpretat᷑ rex eorũ. De ſimulacro em̃ illius idoli tulit Dauid diadema. Illicitũ erat de idolis aliqd auri appetere aut argenti, Iudæis per legẽ. Sed ut ipſi tradunt ethai ietheus q de gente philiſtinorũ ad Dauid uenerat, ipſe diadema diripuit in capite melchom, ut liceret Hebræo de manu hois capere, quod de capite idoli nõ licebat. Poſt hæc initũ eſt bellũ in Geçer, in regum, in gob. Gob interpretatur locuſta. Geçer uero nomen loci eſt, & interpretatur ordinatio Sicut locuſtæ ita filij Araphe delebant Iſrael. Arapha enim fuit nurus noemi de cuius progenie fuerũt gigantes, Goliad & fratres eius: in quo percuſſit Sobochai Huſethites Zaphai: in regũ Zaph. Zaph interpretatur liminare. Zaphai liminare meum. In Paralipomenon de genere Raphaim, in Regum de ſtirpe Rapha, quia filij Orphe erant de genere gigantium, in quo percuſſit a deo datus. In Hebræo legitur, Elehanan filius Iair leemites frater. Iair uigilans: in Regum ſcribitur Hur filius Iaare, quod interpretatur ſaltus, in Regum ſcribitur

B

C Bethlehemites: in Paralipome. Iehemites frater. Interfecit ergo goliath, getheum fratrem goliæ philistæi, quem interfecit Dauid. Fuerunt enim de stirpe Orphe quinq, de quibus in sequentibus dicit. Et percussit eũ ionathan filius sammaa fratris Dauid. Ionathan ipse est
• nathan ꝓpheta, q habuit duos fratres, iohel & ionadab. Idcirco ei hic nomẽ patris ponitur, quia inter preliatores describitur. Vbi uero de ꝓphetia eius scribitur, nõ ei annotatur pater, eo quod pater eius propheta non fuerit. Quod in peccatum reputetur Israeli, id est in mortẽ quæ pro peccato uenit. In Paralipomenon quingenti septuaginta milia. In Regũ mille trecenta milia. In Paralipomenon scribuntur & hi qui remanserunt & hi qui interfecti sunt. In Regum uero uiui tantũmodo nũerant. Quod uero scribit septuaginta milia interfecta fuisse: hic tantũ capita seniorũ numerant. Cæterum de plæbe tot milia interfecta sunt, quot millenariũ trecẽta numerũ excedunt. De tribu Leui & beniamin, quia non sunt numerati, nõ sunt interfecti: quia beniamin ideo euasit, quia recẽti tẽpore fraterno gladio pene usq; ad internecionem corruerat. Leui uero non numerabatur, quia sacerdotij dignitate præcellebat. Gladium domini & mortem, & angelum dñi. Dicitur dñs in Aegyptum descendisse & percussisse Aegyptum plagis, & peremisse primogenitos Aegyptiorũ. Hic uero qd terribiliter positum est, primũ de gladio dñi, temperatur dũ dicitur, & angelum dñi, non in manu hominis: ut flagellum eius non esset in manu hominis, sed in manu dei, quia multæ miserationis est. Flagellum em̃ hominis, & in gladio est & in famæ, quia possunt ꝓhibere uenundationes hi apud quos sunt frumenta. Vidit dñs & misertus est. Aiunt Sadoch sacerdotem infulatum dñm deprecatũ fuisse & imitatum fuisse patrẽ suum Aaron, & illius preces & deuotionem dñm uidisse & misertum fuisse. In Paralipomenon ornan, & interpretatur lumen nobis: in Regum uero areuna, id est arca. Ornan iebusæum fuisse ibi patescit, quia noluit Dauid absq; pecunia aliquid eius offerre dño. In lege em̃ est prohibitum. Quidam idcirco dicunt bis sanguinem fusum a Dauid pro sanguine hostili, quẽ effudit & pro sanguine Vrie q effusus est. Filij Gersan, filij Moysi sebuel primus. Ipsum ferunt esse qui in Iudicum Ionathan scribitur, qui fuit sacerdos in tribu dan. Ionathan interpretatur dñi donũ.
D Sebuel reuertẽs ad dñm, de quo scribitur: Ipse & filij eius fuerunt sacerdotes in tribu dan usq; ad diem captiuitatis terræ, id est usq; ad diem quãdo arca dñi ab allophylis capta est. Sebuel reuertitur deus, iuxta hoc quod habetur in propheta: Conuertimini ad me, & ego cõuertar ad uos

Porro filij rahabia multiplicati sunt supra domũ. Et hic impletũ est, qd dñs dixit ad Moysen, dimitte me, ut deleam populum istum & faciam te in gentẽ, quæ maior ista est. Nouissima supputabitur filiorum Leui: cũq; diu tabernaculum dñi mutabatur de loco ad locũ, a uiginti annis eligebantur. Postq; uero templum dñi ædificatũ est a triginta annis. Quod uero in quibusdam codicibus habetur, ad feruentẽ similam, & in quibusdã ad feruentẽ tantũmodo, error ineſt. In Hebræo non habet in hoc loco similã, quia simila iam paulo superius nominata est, sed ad torrendum, in Hebræo ponit, ut subaudias spicas. Primitiæ em̃ spicarum quando deferebãt, torrebãt & grana comedebant. Quod genus cibi uulgo graneas uocant. In qbusdã codicibus habet, sup omne pondus & mensurã, sed in Hebræo in hoc loco pondus nõ habet, sed mẽsurã tantũ gemi nato noie positã, siue eã quæ brachijs aut manib9, aut funibus metit, siue eã quæ uasis. Principes sanctuarij, filij ithamar. Principes dei, de filijs eleaçari: principes sacerdotum de eleazar. Et idcirco principes dei dicũtur principes sanctuarij de ithamar, quia ibi ministrabant. Vicesima Eçechiel: a qua cognomen sortitus est Eçechiel propheta. Salomith de filijs issachar. Superius generis fœminini. Salomoth uero in sequentibus generis masculini. Filij merari iaaziahu. Hic iaaçiahu in uicesimaquarta maaçiahu scribitur. Maaçiahu interpretatur de auxilio dei. Iaaziahu auxilium domini. Vt exaltet cornu, id est, cornu Israel siue cornu, regem Dauid. In sorte uicesima eliba qui paulo superius eliatha nominat9 est. Eliatha interpretat deus meus tu. Eliba deus meus ueni. Obed edom plaga australis, & filius est domus consilij. Domum consilij plærisq; intelligi uolunt sanctasanctorum, in quo erat arcanum consilij. Elihu frater Dauid princeps Iuda: in Regum Eliab uocatur. Eliab deus meus pater. Elihu deus meus dominus. Noluit autem eos Dauid numerare a uiginti annis inferius. Vsus enim erat, ut si quãdo numeraretur a uiginti annis & supra numerarentur: hi qui poterant ad bella procedere, aut aliquo ministerio fungi. Quia uero Dauid generaliter iussit omnes numerari, & in-

fra uigin

A fra uiginti annos & ſupra uiginti annos, idcirco indignatione dñi expertus eſt. In faſtis regis Dauid: quia ſuperueniente indignatione dei, omnis iſte numerus cõturbatus eſt, & nõ fuerũt diſtributi per miniſteria, neq; ad aliqua officia. His autem theſauris qui erant in urbibus. Theſauros in hoc loco, non ſolũ pecuniã, ſed & omnes ſubſtantias nominat. Ionathan aũt patruus Dauid cõſiliarius, ipſe eſt nathan propheta. Patruus uero honoris & ꝓpinquitatis cauſa uocatur. Iahiel filius achamoni erat cum filijs regis. Iſte iahiel eſt filius Dauid, qui in Regũ chilab noiat. Achamoni ſapiẽtiſſimus ipe eſt Dauid. Tauros mille cũ libaminibus ſuis, id eſt cũ uino. Vnxerunt ſecũdo Solomonẽ filium Dauid. Vnxerũt aũt eum in principẽ dicentes. Quicũq; regnet tu deus noſter, tu ſemper ſis deus noſter. Qui præerant ſubſtantiæ regis cum eunuchis. Quæri poteſt cur hic eunuchi ad tam grande conſilium uocati eſſe dicantur, cum Iſraelitas abſcindi lex prohiberet, & alienigenæ non facile poſſunt admitti ad tam grande conſilium. Tradunt Hebræi in hoc loco illos uocari eunuchos, qui ab omnibus actibus ſæculi alieni, orationi tantũ & lectioni uacabant: & uxores non cauſa libidinis, ſed ſuſcipiẽdæ prolis gratia habebãt, quos Ioſephus ſecũdum eorum hæreſim eſſenos uocat. Audite me fratres mei & populus meus. In hoc loco & fraternitatẽ & prioratũ ſuũ demonſtrat. Seditq; Solomon ſuper thronũ dñi propter ſimilitudinem leonũ qui etiam in cherubim deſcribũtur. Geſta autẽ Dauid priora & nouiſſima: Priora quãdo regnauit in hebron, nouiſſima quãdo regnauit in Hieruſalẽ. Notandũ quod q̃ draginta ãnis regnaſſe phibetur, & in libro Samuel ſecundo ſcribitur ſeptem annis & ſex menſibus in hebron, in Hieruſalẽ triginta tres. Primi libri Paralipo. finis.

In librũ ſecundũ Paralipomenon.

FEciſti cum patre meo miſericordiam magnam, & cõſtituiſti me regem pro eo. Quia ſecundum legem phibitum erat me q de alterius uxore generatus ſum introire eccleſiam dei. Et fecit eos eſſe in urbibus quadrigarum, & cum rege in Hieruſalem. Vrbes quadrigarũ dicit cortes, quæ in Hieruſalẽ erãt ædificatæ ad ſtationẽ curruũ, qd & ſequẽtia monſtrant
B cũ dicitur, & cum rege in Hieruſalem. Et qui de Aegypto & q de Coa. Alij dicunt inſulã eſſe unã de cycladibus, in qua fuit Aeſculapius. Hebræi dicũt, & hoc noie cõgregationẽ ſignificari. In Paralipomenon hurã quod interpretatur deus excelſus: In Regũ, hiram quod interptat uiuit excelſus. Miſiq; tibi hurã patrem meũ. Hic huram filius fuit mulieris de ꝓgenie ſalomit, de tribu Dan, qui in libro Numerorũ ſcribit. Patrẽ uero eius tradunt Hebræi fuiſſe Hebræũ de progenie ooliab de tribu Dan, q in eremo cũ beſeleel opat⁹ eſt. Qd uero hic Tyriũ eũ uocat, illi dicũt hoc tranſlatione factũ fuiſſe. Zori em̃ lingua eorũ plaſmator intelligitur. Tyrus em̃ quam illi Zor uocant, in quibuſdã locis plaſmatio intelligi ſolet. Idcirco uocat illũ patrẽ ſuũ, quia ad eũ de terra Iſrael ad peregrinandũ profectus, docuit eum timorem dñi, & adduxit eum ad cognitionẽ dei. Moria interpretatur uiſio, ipſe eſt em̃ locus, de quo dictum eſt abraham: uade in terrã uiſionis. In menſura prima, id eſt menſura qua Moyſes tabernaculum in eremo menſus eſt. Iachin interpretatur præparator, hunc uolunt intelligi Dauid. Booz propter uirtutem caſtitatis. Secũdum ſpeciẽ quã iuſſerat fieri ſubauditur deus. Boues propter memoriã uituli in eremo conditi. Baſilicam grandẽ, ubi reges orabant. Dñs dixit ut habitaret in caligine, quãdo ad Moyſen dixit: Ecce ego uenio ad te in columna nubis. Et cũ deprecati fuerint in loco iſto, exaudi de cœlo: & propiciare peccatis eorum, & reduc eos in terram quam dediſti patribus eorum. Cum enim eos in loco ipſo oraturos dicat: cur dicit, & reduc eos in terram quam dediſti patribus eorum, niſi forte hi qui ibi ad orandum uenerint, obtinere ualeant, ut hi qui in captiuitatem ducti ſunt reducãtur. Et conuerſi a peccatis ſuis exaudias eos. Notãdum, quod cum ad orandum pergitur, a peccatis conuertendum eſt. Sanctificauit Solomon medium atrij ante templum domini. Quia præ multitudine ſacrificiorum hoſtiæ non poterant offerri omnes in altari, & ideo me diã partẽ atrij dedicauit: ut & in ea ita offerret, ſicut in altari. Fecitq; die octaua collectam. Hæc eſt collecta quæ in libro Numeri ſcribit. Dies octauus erit uobis celeberrimus atq; ſanctiſſimus. Eſt em̃ cœtus atq; collectæ. Duab⁹ em̃ uicib⁹ in ãno hæ collectæ colligebãt, id eſt die octauo paſcæ & die octauo tabernaculorũ. Et notãdũ, qd in ea quæ in paſca celebrabat dicit, celebrabitis collectã dño deo ueſtro. In ea uero quæ in ſolẽnitate tabernaculorum, celebrabitis collectam uobis. Non auertas faciem Chriſti tui, id eſt nõ reprobes deprecationẽ meã. Vnde & dicitur

Suſcepi

C Suſcepi faciẽ tuã,lætantes atq; gaudẽtes ſup̃ bonis,quæ fecerat dñs Dauid & Solomõ & Iſrael pp̃lo ſuo.Quia Dauid dimiſſo peccato Vrie ethei regnũ cõceſſit in ſempiternum.Et Solomoni quẽ lex prohibebat eccleſiã dei intrare,nõ ſolũ ueniam,ſed etiã regnũ cõceſſit: & Iſrael,qui poſt
• multitudinem præuaricationum, templum in quo dñm inuocarẽt,requiẽ & dei gratiam merue runt.Ciuitates quas dederat hiram Solomon ædificauit.Eas ciuitates quas Solomon dedit hi ram,& iſte noluit eas ſuſcipere,ſed uocauit terram chabul,ipſas dicit hiram Solomon dediſſe.

Oĩa quæ uoluit Solomõ atq; diſpoſuit ædificauit in Hieruſalẽ,& in Libano.Hic in libano tẽplũ ſignificatur,iuxta iſtud Ezechielis.Aperi libane portas tuas:in ſolẽnitate ebdomadarũ,id eſt pentecoſtes. Reliqua autem opera Solomonis priorum & nouiſſimorum.Priorum antecẽp̃ præuaricatus eſſet:poſteriorũ poſtcẽp̃ p̃uaricatus eſt. In uiſione q̃q; Iaddo uidentis, Iaddo ipſe eſt prophetes qui ad arguendum ieroboam pro altari quod fecerat a deo miſſus eſt in ſamariam.

Pater tuus duriſſimo iugo nos oppreſſit, eo quod uigintiquatuor milia per uices menſibus ſingulis morabantur cum rege in Hieruſalem. Iniit conſilium cum ſenibus qui ſteterunt cõrã patre eius Solomone,id eſt cum banaia filio ioiade,&iahiel filio achamoni,qui alio nomine
• chilab uocatur. Relicto cõſilio ſenum cum iuuenibus tractare cepit,id eſt adhuram,qui in ſequentibus lapidatus deſcribitur. Nunc autem uideo domum tuã Dauid. Nunc autem uideat deus, quia quod nos a domo Dauid recedimus, peccatũ eſt filiorum eius, qui nos abiiciunt.In Regum aduram, in Paralipomenon adhuram.Aduram fluuius exaltatus:adhuram ruina exaltata. Et ædificauit ciuitates muratas. Cauſa belli ædificauit ciuitates.Sacerdotes excelſorũ & dæmonũ.Quia ſicubi fiebat imago,dæmones dabant reſponſa & cõſtituebãtur eis ſacerdotes. Duxit aũt roboam uxorẽ malaad, filiã Ierimut, filij Dauid.Iſte ierimut nõ ſcribitur,neq; in Regum,neq; in Paralipomenon,quia fuit de filijs concubinarum. Accepit maacham filiam abeſſalon. Nõ eſt iſte abeſſalon filius Dauid,ſed alius, qd̃in Regũ uolumine demõſtrat̃.Scripta ſunt in libro Semeie prophetæ & addo uidẽtis.Hunc addo ſuperius iaddo noiauit.Stetit abia
D ſuper montẽ ſamaraim.Multi putant hoc de ſamaria dictum,quod non poteſt eſſe. Fuit enim mons in Ephraim haud procul a carmelo,ubi fuit Elias.Ipſi & filijs eius pactũ ſalis. Pactum ſalis in quibuſdam locis pro lege ponitur,quæ omnium condimentũ eſt,& in hoc loco pro domo Dauid,qui uniuerſo Iſraeli cõdimentum fuit.Porro roboham erat rudis & corde pauido.Quia ſemeie prophetæ uerba extimuit. In tauro & arietibus ſeptẽ cõſecrabantur manus illius q̃ ſacerdos futurus erat.Hunc emm̃ morem ieroboam ceperat ad ſacerdotes idolorum conſecrandos. Et corruerunt uulnerati ex Iſrael quinq̃ginta milia uirorum fortium.Hi nimirum qui ante idolũ curuauerũt genua ſua: Præceptum emm̃ erat in lege,ut ſi quis idolũ adoraret,moreretur.Et cepit bethel & filias eiꝰ. Bethel ipſa eſt,in qua poſuerat ieroboã uitulũ.Ephron quoq; & filias eius. Ephron ipſe eſt ſichem. Açarias autem filius odeth.Odeth ipſe eſt iaddo,qui ad ieroboã miſſus eſt. In tẽpore illo non erat pax egredienti & ingredienti. Tradunt hoc quinquaginta duobus annis poſt euerſionẽ templi impletum,ita ut in his qnquaginta duobus ãnis,nec auis uolauerit,nec beſtia pertranſierit per Hieruſalem,& Iſrael fuerit abſq; ſpe & oẽs gentes in conturbatione. Et ædificauit altare dñi qd̃erat añ porticũ.Illud ſcilicet qd̃a Solomone cõſtructũ fuerat renouauit.In oĩ emm̃ corde ſuo iurauerunt.In corde,in ieiunio,& in afflictione,in uoluntate,in eleemoſyna. Sed & maacha matrẽ aſa regis.Idcirco nõ dixit matrẽ ſuã,qa nõ ambulabat uiã rectã ſicut filiꝰeiꝰ. Ex auguſto depoſuit imperio,hoc eſt de ſacerdotio.Cõminuit ſimulacrũ priapi & cõbuſſit in torrente cedron.Aiunt cõminuiſſe iſtud & clam uoluiſſe proiicere, quod dñs ut patefaceret,in torrẽte cedron ex aqua ignis proceſſit. Iuſſit eũ in neruũ mitti,eo quod publice ſe arguit. Doluit pedes aſa,quia podagrico hũore correptus eſt.Notandũ,quod regibꝰcauſa reuerẽtiæ cõbuſtiones ueſtimẽtorũ & aromatũ fiebãt.Vñ dicit̃,& iuxta cõbuſtiones maiorũ faciẽt tibi.Et ambulauit in uijs Dauid primis,id ẽ antecẽp̃ peccaſſet Dauid. Poſt iſtũ quoq; amaſias filius Zachri cõſecrat̃ dño,eo quod eẽt de tribu iſſachar & eẽt doctor.Porro rex Iſrael ſtabat, in curru ſuo cõtra ſyros,uſq; ad ueſperũ,& mortuꝰẽ occidẽte ſole.Accepto uulnere mortali,iuſſit ſe teneri,ne dep̃henderet̃ ab hoſtibꝰquod uulneratus eſſet,& illius ruina & hoſtibꝰ uictoriã & populo periculũ fugæ incuteret. Occidẽte ſole mortuꝰ eſt,ut nocte p̃ſidiũ fugæ ſuæ populus haberet.Ieu filiꝰAnani,illius uidelicet pphetæ q̃ ab Aſa rege Iuda in carcerẽ miſſus eſt.Filij Moab &

filij ammõ

A filij Ammon & cum eis de ãmonitis. Ammonites, idumæos uult intelligi, quia ob reuerentiã fraterni nominis, nolebant in priſtino habitu arma mouere cõtra Iſrael, ſed tranſſigurabant ſe in habitũ ammonitarũ. De his locis q̃ trãs mare ſũt, mare ſalinarũ ubi Iordanis influit añ atriũ nouum. Atrium nouũ uocat, id eſt atriũ, quod peccando uetus fecerant, & pœnitendo ad priſtinã nouitatẽ reduxerant. Nomen eẽ tuũ in domo iſta. Quod ſcriptũ erat in fronte pontificis ſiue in ueſtimẽto ephod, quod in ſequentibus monſtrat. Idem locus Ieruel uocatus eſt, ab ea die, id eſt timor dei. Egreſſi ſunt per deſertũ thecue: unde fuit thecuites fœmina. Cõfitemini dño, quoniã in æternũ miſericordia eius. Idcirco deeſt bonus, quia in hac re nõ manſuetudinẽ ſuã qua omnes tolerat, ſed iudiciũ exercuit. Vocauerunt locũ illũ uallis benedictionis. Vallis benedictionis, ipſe eſt Ieruel, de quo ſupra dictum eſt. Nomẽ matris eius Azuba, filia Silai. Silai interpretat miſſus, ipſe eſt Anani pphetes, filius Iaddo, de quo ſuperius dictũ eſt. Qui id circo miſſus uocatus eſt, eo quod ad patrẽ Ioſaphat generũ ſuũ, ad pphetãdũ miſſus ſit. Prophetauit Elieçer filius Dodahu. Dodahu intelligit filius auũculi eiꝰ Ioſaphat fuiſſe. Oẽs hi filij Ioſaphat regis Iuda, quia imitabãtur opera regis Ioſaphat: ideo duplicat cũ dicit: Oẽs iſti filij Ioſaphat. Ambulauit Ioram in uijs regũ Iſrael, ſicut egerat domus Ahab. Filia qppe Ahab erat uxor eiꝰ. Athalia erat uxor eiꝰ, quæ nõ Ahab, ſed Amri filia erat, ſed imitatiõe illius, filia eiꝰ uocata eſt. Vnde & in Regum dicitur de Ioram. Erat quippe gener domus Ahab. Inſuper excelſa fabricatus eſt. Plærique putãt in domo dñi, illum excelſa fabricatũ fuiſſe, quæ ſita eſt in monte moria, qd manifeſtiꝰ in geſtis Manaſſe regis oſtẽdit. Nec remãſit ei filiꝰ niſi ioahas. Ioahas, ipſe eſt Athaſias, pater Ioas filius Ioram, cuiꝰ ſoror fuit ioſabeth. Ioſabeth uero nõ fuit filia Athaliæ, ſed de alia uxore ſuſcepit eã Ioram. Quæſtio ualde perplexa oboritur. Dicit enim regnaſſe ioram octo ãnis, & uixiſſe eũ q̃draginta ãnis: & dicit filiũ eius Athaſiã cũ regnare cepiſſet fuiſſe q̃draginta duorũ ãnorũ. Qd ſi ita eſt, duobꝰ ãnis añ̃ ipſe natꝰ eſt, ipſe illũ genuit. Qd niſi ſoluatur, ẽ ſit ridiculũ, etiã ſimplex lector aduertit. Ipſe enim ioram q hic q̃draginta ãnis uixiſſe deſcribit & octo ãnis regnaſſe, uixit ãnos q̃draginta, & regnauit uiginti & octo. Octo eẽ ãni q ei in regno tribuunt, ipſi ſunt anteq̃ fratres occideret, cũ adhuc innocẽter uiueret. Viginti uero ãni q bus regnauit: ideo a numero eiꝰ auferunt, quia in languore & in tribulatiõe deduxit eos: ideo fi-
B lio eius tribuunt, q nõ amplius q̃ uiginti duos annos habens, regnaſſe phibet, ne de numerorũ ſumma remanẽtes, errorẽ indagini temporũ facerẽt. Ahazias enim uixit uiginti tribꝰ annis, uno tantũ ãno regnauit. Collatio enim lectionis libri Regũ huic ſoluẽdæ quæſtioni, magnũ prebet auxiliũ. Igitur Azarias filius ioram rex Iuda: Hic Azarias paulo ſuperius Ahazias noiatus eſt. Ahazias interptat apphendens dñm: Azarias adiutoriũ dñi. Et ideo mutat ei nomẽ in melius in hoc loco, eo quod iuxta pceptũ dñi, ad infirmũ uiſitãdũ deſcẽderat. Et filios fratrũ Ahaçiæ q miniſtrabãt ei. Filios fratrũ dicit cõſobrinos & cõſanguineos. Et tertia pars in porta q̃ appellat fũdamẽti. Porta fundamẽti, porta ſanctuarij. Et omne reliquũ uulgus obſeruet cuſtodias dñi: id eſt, q̃uis neceſſarij ſint ad implendũ opus, id eſt ad cõfirmandũ regem, obſeruẽt tamen cuſtodias dñi, ne qs exterorũ ingrediat locũ, quẽ ingredi nõ debẽt niſi ſacerdotes & leuite. Im poſuerũt ſup eũ diadema & teſtimoniũ. Teſtimoniũ phylacteria, eo quod in illis decẽ uerba legis eſſent. Vnxitq; eũ ioiada pontifex & filij eius. Zachariã dicit qui propheta erat, quẽ poſtea idem ioas interfecit, ut ad magnũ damnationis eius ptineret augmentũ, eũ interficere, qui ſe in regẽ unxerat. Vidit regem ſtantẽ ſup gradũ ſuũ, ſup columnã uidelicet quã Solomon præparauerat regiꝰ in baſilica. Pepigit ioiada fœdus inter ſe uniuerſumq; populũ & regẽ. Se in loco legis & dei, qppe q miniſter dei erat collocãs: & cuiꝰ nomẽ interptat dñm cognoſcẽs. Et ppl'm & regẽ, ut & populus & rex obedirẽt deo & legi eius, & populus erga regẽ fideliter ageret, & rex populũ cũ iuſticia regeret. Sub manibus ſacerdotũ leuitarũ. Ne de alia tribu ſacerdotes fierẽt niſi de leui. Cõſtituit q̃q; ianitores in portis domus dñi, ut nõ ingrederet immũdus in omni re, id eſt, ut nullatenus ulla occaſiõe ingrederet in domũ dñi aliquis de ſacerdotibus Baal. Et urbs quieuit: ſiue quæ eatenus idolorũ cultibꝰ tpe Athaliæ inquieta erat, ſiue qa poſt tumultũ q̃ rex unctus eſt, athalia interfecta, ſingulis ad domus ſuas pgentibꝰ, oĩs tumultuatio cõqeuit. Et nomen matris eius Sebia, de Berſabee. Idcirco nomẽ patris illiꝰ nõ ſcribit: quia non fuit tã celebre

ut ſcribi

C ut ſcribi potuiſſet. Quorum enim nomina ſcribunt, aut celebritate aut potentia, aut generoſita-
te illorꝝ fit. Egredimini ad ciuitates Iuda,& colligite de uniuerſa Iſrael pecuniã ad ſartatecta
tẽpli dei ueſtri per ſingulos annos. Hæc eſt pecunia quã in lege dari præceptum eſt,quã in di
numeratione ipſius,per ſingulos ãnos dare cõſueuerãt, id eſt ſinguli dimidios ſiclos,quod a die
bus,ex quo Athalia regnare ceperat nõ dederãt. Athalia em̃ impꝛiſſima & filiꝝ eius deſtruxe-
runt domũ dñi. Filios eius ,ſacerdotes idolorum dicit,plærumq; em̃ in ſacro æloquio filiꝝ nõ na
ſcendo,ſed imitãdo uocãtur. Deſtruxerãt aũt domũ dei,ſiue ſpoliando iſtã ornamentis,ſiue ut
ferunt,terremotu facto,ſicut tempore Oçiæ:ut ſicut illo intrante cum thuribulo,ita etiam Atha
lia idola in domũ dñi mittere nitente,terremotus factus ſit. Eo quod feciſſet bonum in Iſrael,
& cum deo & cum domo eius. Cum deo, quia idola quæ ad aſpernationem dei facta erant,
ſubuertit. Cum domo eius,quia ruinas & ſciſſuras inſtaurauit in Iſrael,quia regnũ domus Da-
uid inſtaurauit,amouẽs inde idololatriã,quæ peccatis illorum dñata fuerat. Poſtq; obiit ioia
da,ingreſſi ſunt principes Iuda,& adorauerunt regem. Adorauerunt eum ut deum:& acquieuit
eorꝝ obſequijs delinitus,ut ſe ut deum coli permitteret. Hæc dicit deus. Quare tranſgredi-
mini præceptum domini? Ac ſi aperte dicat:quem uos deum habere deſtitiſtis, intantũ,ut ta-
le nephas feceritis,quod nunq; ante in uobis factum eſt. Et notandũ,quod non in alio loco in-
uenitur:Hæc dicit deus,niſi hic tantum,filiꝝ enim Zachariæ cum eo interfecti ſunt, & ideo di-
cit filiorum Ioiade ſacerdotis. Inſidiati ſunt ei Zebat filius Semmaa amanitidis & Ioza-
bath filius Samarith Moabitidis. Idcirco em̃ eos dicit filios Amanitidum & Moabitidum,ad
exaggerandam maliciam Iſraelitarum, qui ulciſci noluerunt ſacerdotem dei, quod illi fecerunt
qui filiꝝ alienigenarum fuerũt. Porro filiꝝ eius,& multitudo ꝓphetiæ,filios eius,quos ſyri inter
fecerunt coram eo, facientes in eum ignominioſa iudicia, ſiue quia turpes in eum res egerunt,
D ſiue quia interficientes filios eius improperabant ei ſcelus,quod iſte in Zachariam perpetraue-
rat. In Hebræo:Et fundamentum domus dei,eo quod ſanguis Zachariæ uſq; ad fundamen-
tum templi & altaris peruenerit. Fecitq; bonum in conſpectu domini,uerumtamen non in
corde perfecto,quia pro præſentis ſæculi dignitate,non pro futura patria laborabat: Iugulauit
ſeruos qui occiderant regem patrem ſuum. Qꝛq; illi dei timore & in ultione Zachariæ illũ occi
derint:tamen ab eo occiſi ſunt iudicialiter, quia nõ ore prophetæ,nec conſultu dñi,ſed ſua præ-
ſumptione illũ occiderunt. Non eſt deus cum Iſrael & cunctis filijs Ephraim. Quia cũ alijs tri
bubus erat, cum tribu Ephraim unde reges erant, non erat propter præuaricationem Hiero-
boam & cæterorꝝ regum. Separauit itaq; amaſias exercitum qui uenerat ad eũ ex Ephraim,
quia idola ſecum habebant. Amaſias poſt cædem idumæorꝝ & allatos deos filiorum ſeir,ſta-
tuit illos in deos ſibi. Cum em̃ præcipitarentur illa decem milia,illa idola quæ ſecum habebant
reſponſum dederunt: ideo illos interfectos quia de cultu eorũ negligentes fuiſſent. Vidẽs ergo
ille idola reſpõſa dare & a ruina eripi,hoc errore deceptus,adorauit ea. Miſit prophetã ad eũ.
Propheta hic Eliezer,eſt filius Dodahu,id eſt auunculi eiꝰ,de q̃ ſuperius dictũ eſt. Ceſſauitq;
ꝓpheta,& dixit. Ceſſauit ad minas regis,&dixit ad imperiũ dñi. Quia feciſti hoc malũ,& in
ſuper non acquieuiſti conſilio meo. Conſilio aũt eiꝰ acquieſceret,ſi eos igne cõbureret,ueſtimẽ-
ta diſrumperet,cinerẽ ſuper caput ſpargeret, & totum ſe pœnitentiæ daret:hoc etenim illi conſi
liũ ꝓphetes dederat. Carduus Libani qui eſt in Libano. Hic carduũ libani uocat,ob gene-
roſitatem illius,qui q̃uis negligenter ageret,magnis erat maioribus procreatus,quippe qui de
Iſrael ſemine erat. Omne q̃q; aurũ & argẽtũ & uniuerſa quæ reperta ſunt in domo dñi apud
obed edom. Apud Obededom,qa eiꝰ filiꝝ cuſtodiebãt ea,& ab eo deſcripta ibi ꝑmanebãt. Vi
xit amaſias filius Ioas rex poſtq; mortuꝰ eſt,Ioas filius Iohaaz rex Iſrael,quindecim ãnis. Eo tẽ
pore in utero habebatur Ozias,qui poſtea regnauit in Hieruſalẽ. Vnde & ſcribitur,ſedecim an
norũ erat Ozias, cum regnare cepiſſet. Ex eo tempore quo diſceſſit amaſias a domino,inſur-
rexit ſuper eum coniuratio in Hieruſalẽ, quia ex eo tempore quo prophetæ conſilium non au-
diuit,neq; ad dominũ cõuerti uoluit,præparatio cõiuratiõis illius facta eſt,& eatenus dilata, do
nec ad conſũmationẽ peruenirẽt. Reportanteſq; ſuper equos ſepelierunt eum. Non em̃ ſine
cauſa ſcriptura dicit eum ſuper equos portatum: ſed colligitur ideo illum portatũ ſuper equos,

quia

A quia deos edom qui in equis portabant, adorauerit. Et idcirco nō portatū ſuper humeros: quia neglexerat ſeruire deo iſrael, cuius myſteria ſup humeros chaatitarū portari iuſſerat. Ozias in Paralipomenon: in Regum, azarias ſcribitur filius amaſiæ. Ozias em̄ interpretat, uirtus dei. Azarias, auxilium domini. Idcirco enim uirtus dn̄i uocatur: quia magna in eum uirtus domini oſtenſa eſt percuſſione lepræ & terremotu facto. Exquiſiuit deum in diebus Zachariæ, intelligentis & uidentis deum. Zacharias filius zachariæ, filij ioiadæ, qui poſt mortem patris natus, poſthumus patris nomē ſortitus eſt. Intelligens enim & uidens dicebatur. Intelligens propter ſacerdotiū, uidens propter prophetiam. Contra arabes qui habitabant in gurbaal, ipſa eſt gerara in qua peregrinatus eſt abraham. Edificauit ozias turres in hieruſalem ſuper portā anguli, & ſuper portam uallis, portam ciuitatis: a porta ephraim, uſq; ad portam anguli: quam ioas rex iſrael deſtruxerat, ipſe inſtaurauit: portam enim ephraim, portā uallis nominat. In ædificando noluit eius nomē ponere, quod in deſtruendo poſuerat. Nec immerito: quia qui idolis immolabat, & particeps in deſtruendo fuerat, in ædificatione proprio nomine nō meruit nuncupari: ſed nomine uallis cenſetur propter humiliationē. In domo ſeparata: iuxta quod in Leuitico ſcribitur: Reliqua autem ſermonū oziæ priorū & nouiſſimorū, ſcribit Eſaias propheta. Eſaias propheta ſcripſit in anno quo mortuus eſt rex ozias, uidi dominū ſedentē: eo anno illum mortuū fuiſſe deſcribit, quo lepra percuſſus eſt. Et in muro ophel multa cōſtruxit. In muro ophel, hoc eſt, in muro nebulæ: qđ intelligit̄ ſanctaſanctorū. Dominus em̄ dixit, ut habitaret in nebula. Filius uigintiquinq; annorum erat ioatham, cum regnare cœpiſſet. Hic & initium regni eius & innocētia deſcribitur: ut monſtraret eum in innocentia perſeueraſſe, qua cœpit. Maſiam filiū moloch, id eſt filium idoli ammon, quod uocabatur moloch, id eſt rex. Idcirco enim filius eius dicitur, quod illi ſacra inſtituebat & cultus. Hoc & in Hieremia habes de iſmaele, qui deſcribitur de genere regio: cum non de genere regio fuerit, ſed de gera ſeruo ægyptio. Ea tempeſtate erat ibi propheta nomine odeth, ipſe eſt pater azariæ, qui aſa regi prophetauit. Ad prophetandum em̄ in ſamariam uenerat: quia de Iuda erat. Idcirco nō dixit: Hæc dicit dominus: quia nō erant
B digni ſermone prophetæ. Iratus enim erat deus illis. In hoc ſolo loco achaz uocatur rex iſrael: nō quod ſuper omnē iſrael regnauerit, ſed quia ſecutus ſit opera regum iſrael: intantū ut nullus ante eum de regibus nequior fuerit. Vnde & dicitur de eo, quod nudaſſet Iudam, præceptis & auxilio dei, ſicut de Aaron ſcribitur, quod nudaſſet populum. Auxit peccatum ipſe rex achaz. Quod uidetur quaſi ſuperfluum. Quod dicit ipſe, cauſa notationis hoc facit. Notat enim eius malitiā, ſicut & crebro in laudem hoc pronomē poni ſolet. Et ſepelierunt eum in ciuitate hieruſalem: quia non ſepelierunt eum in ſepulchro regum, ſed in hieruſalem ciuitate in alio loco. Quod uero dicit: non receperunt eum in ſepulchro regum iſrael, ſonat in hebræo: quod quaſi ipſi eum nō receperint, qui ibi ſepulti ſunt: ſed quoniam melius intelligi debeat, aut ab ædituis qui eadem ſepulchra cuſtodiebant, prohibitum eſt: aut alio aliquo modo, uoluntate tamē dei. Nomē matris eius abia, filia zachariæ poſthumi: zachariæ ꝓphetæ & ſacerdotis, qui a Ioa rege interfectus erat. Ipſe in anno & menſe primo regni ſui. In hebrææ linguæ idiomate, etiā primus dies regni eius in hac deſcriptione ſubauditur: Auferte omnē immundiciam de ſanctuario, id eſt idola quæ achaz poſuerat: quæ in modum mulieris menſtruatæ & polluta erant & polluebant. Auerterūt facies ſuas a tabernaculo domini, & præbuerūt dorſum. Quod plene ſcribit̄ in Ezechiel, ubi dicitur, uigintiquinq; uiros habentes dorſa ad templum, & adorantes ad ortum ſolis. Hircos ſeptē pro peccato. Contra morem in hoc loco factum eſt. In omnibus enim locis unus pro peccato hircus offerri ſolebat. Sed quia multa erant peccata: ideo ſeptem hirci offerri debuerūt. Idcirco Gad uidentem uocat: quia prophetia per uiſum ei ueniebat. Mos erat leuitis, ut illi detraherent pelles holocauſtorum: Et ſacerdotibus: ut quando pro peccato fiebat ſacrificium, ſacerdotes detraherent. Et idcirco ſacerdotes in hoc loco detrahebant pelles: quia pro peccato ſacrificium erat. Et quia ſacerdotum numerus non ſufficiens erat ad hoc peragendum: quia tempore achaz regis, diſperſi necdum reuerſi erant: ideo iuuerunt eos fratres eorum leuitæ: quia leuitis rectius erat ad ſacrificandū uti, cꝫ ſacerdotibus: eo quod tēpore achaz, & ipſi conſenſerūt: quippe quia exēplar altaris Damaſceni, Vrie pontifici miſſum eſt. Scripſit quoq; epiſtolas ad

C ephraim & manaſſe. Cum om̃i iſrael publice miſiſſet nuncios, manaſſe & ephraim latẽtẽ miſit, ad eos q̃s ſciebat cõuerſum iri poſſe p̃ epiſtolas. Illi em̃ ſuperbiores erant, propter regiam digni tatẽ, quæ erat in domo ephraim. Magna em̃ pars populi comedit de phaſe, non iuxta qđ ſcri ptum eſt: Scriptum em̃ erat: ut qui primo menſe non poterant comedere, ſecundo comederent. Venit em̃ plurima multitudo quæ purificata non erat in menſe ſecundo: & quia in tertio menſe illicitum erat illud peragere, in ſecundo peregerũt. Pro his orauit ezechias, quẽ exaudiuit domi nus & placat⁹ eſt pp̃lo ſuo. Aiunt neminẽ pollutũ, potuiſſe phaſe comedere, quin ſtatim morere tur: & in eo placatũ dominũ cognouerũt: quia comedentes extincti nõ ſunt. Reuerſuſq̃ eſt cũ ignominia in terrã ſuam. Tradunt hebræi illi caput & barbam raſam ab angelo, in ignominiã, & hoc fuiſſe, qđ per prophetã Eſaiam dictum eſt: In die illa radet nouacula acuta cõducta in rege aſſyriorũ caput & barbam, & cætera. Quẽ cum eadem ignominia perueniſſet ad tẽplum dei ſui neſrath, quẽ dicunt in reliquijs arcæ Noe, culturã habuiſſe. Cum ergo quereret̃ deprecans, cur ſe non adiuuiſſet: qui etiã filios ſuos adramelech & ſaraſar ſibi offerret, ſi hoc ille ratum duceret, illi hoc audiẽtes poſt tot clades, ruinas, & ignominias, timẽtes ab eo interfici, interfecerũt eũ. De portento qđ acciderat ſuper terrã, de ſolis reditu per lineas decẽ. Ad hoc unũ myſteriũ inquirendũ, legati regis babyloniæ uenerũt. Reliquit eum deus ut tentaret̃: quia nõ prohibuit eũ p̃ prophetam oſtẽdere theſauros ſuos, ſed theſauros domus domini. Vnde & poſtea ab eodem pp̃heta obiurgatus eſt. Et ſepelierũt eum ſup̃ ſepulchra filiorũ Dauid. Et hoc notandũ: quia excelſius ſepulchrũ cæteris filijs Dauid habuit meriti prærogatiua. Et adorauit omnẽ militiam cœli. Duodecim ſigna quæ in zodiaco ſunt ut tradunt. Edificauit autẽ ea cuncto exercitui cœli, id eſt ſub nomine ſtellarũ dæmonib⁹, in ualle benenon, quæ alio loco gehennon dicit̃: id ẽ uallis filiorũ ennon. Eſt enim hæc haud procul ab hieruſalem: de qua in Hieremia & in Regum libro plene ſcribitur. Ab ea enim originẽ accepit nomẽ gehenna. Locutuſq̃ eſt dominus ad eum & ad populum eius: & attendere noluerunt in manu Eſaiæ prophetæ. Tradunt hebræi eundem manaſſen filium fuiſſe filiæ Eſaiæ: & ideo in hoc loco, quanc̃p̃ nomen matris ſcribatur, patris tamen illius nõ ſcribit̃: quia indignus erat prophanus rex tanto auo. Tradunt hebræi idcirco occiſum Eſaiã, eo qđ eos appellauerit principes ſodomorũ & gomorræ. Et quia dixit: Vidi dñm ſedentem, cum per Moyſen dixerit: Non enim uidebit me homo & uiuet. Et quia dixit: Addet deus ad dies tuos quindecim annos: eo quod per Moyſen dixerit: Et numerũ dierũ tuorũ implebis. Et quia dixerit: Quærite dominum dum inueniri poteſt: inuocate eum dum prope eſt, cum dicatur: Quis eſt tam propinquus, quomodo dominus deus noſter, quando eum inuocamus? Et cognouit manaſſes qđ dominus ipſe eſt deus. Dum em̃ in babylonẽ ductus fuiſſet, & in uaſe æneo perforato miſſus, admoto igni, inuocauit omnia nomina idolorũ quæ colebat: & cum non fuiſſet ab eis exauditus neq̃ liberatus, recordatum fuiſſe, quod a patre crebro audierat: Cum inuocaueris me in tribulatione, & cõuerſus fueris, exaudiã te: ut in Deuteronomio ſcribitur: exauditũ eſſe a domino & liberatũ & reductum in regnũ ſuũ, & in modum Habacuk reductũ, ſicut ille deductus fuerat in babylonẽ. Circumdedit ophel, id eſt inſtaurauit ædificiũ ſanctis ſanctorũ, qđ pro idolis cõſtruxerat. Ad occidẽtẽ geon, id eſt a torrẽte geon ædificare cœpit uſq̃ ad portã piſcium, quæ eſt porta de parte ioppen. Scripta ſunt in ſermonibus ozai. Hic ozai quidã Eſaiam intelligere uolunt. Ozai em̃ interpretat̃, uiſio mea. Et ideo immutato nomine introducit̃, qđ manifeſtet̃ longe iſtius merita ab illius meritis diſtare, qui eum interfecit. Ab omni quoq̃ iuda & beniamin, & habitatoribus hieruſalẽ. Habitatores hieruſalẽ dimidiã tribũ manaſſe dicit, qui plærũq̃ in tribu beniamin cõputant̃. Ad Holdan quæ habitabat in ſecunda. Holdan uxor fuit ſellum, auunculi patris Hieremiæ, & patris ananeel. Habitabat in ſecunda. Locus em̃ erat hieroſolymis extra murum, id eſt, inter murũ ciuitatis & antemurale, qui uocabat̃ ſecunda: cuius mentio fit in Sophonia propheta. In Paralipomenon, filij tocaat, filij haſra: in Regũ, ticua filij araaz. Tocaat interpretatur, ſtridor. Haſra, diminutio. Ticua, ſpes. Araaz, negociator. Cuſtodis tẽpli: quia tẽplum domini ſeruabat. Ponite arcam in ſanctuario templi qđ ædificauit Salomon filius Dauid rex iſrael. Notandum qđ arca dñi elata de templo fuit, quã modo in templum reduci Ioſias præcepit. Tempore enim achaz quando ſimulacra in

templo

D

A tēplo missa sunt,elata est inde & ducta in domū Sellum,uiri holde auunculi hieremiæ,ubi permansit usq; ad tempus iosiæ. Nec em̄ poterat arca dei esse in loco ubi simulacra introducta fuerant:& gētilicius usus & ritus nefandissim⁹ obseruabat᷑. Stabāt in ordine iuxta præceptū Dauid & asaph & Eman & idithū prophetarū regis. Ideo ꝓphetæ regis uocabant᷑:quia cū Dauid rege cantabāt. Non fuit phase simile huic in israel a dieb⁹ Samuelis ꝓphetæ: quia omnes qui inuenti sunt in illa festiuitate:ibi septē dieb⁹ cōmorati sunt:& oēs sufficiēter de regis substantia, & de his quæ supra memorata sunt,epulati sunt. Cōtra aliā pugno domū,id est,cōtra adad rēmon regis filij tabrimon,q regnauit in charcamis:quē ea tēpestate qn̄ iosiam, rex nechao interfecit.Factus est em̄ planctus magn⁹ in mageddo:cui⁹ meminit Zacharias᷑ ꝓpheta. Noluit acquiescere sermonib⁹ nechao ex ore dei:quia ꝑ hieremiā ꝓphetā ꝓphetauerat, qd᷑ ille ascēsurus erat in charcamis & uictoria potiturus:quæ ꝓphetia nechao regē minime latuit. Vnde & rapsaces dicit de sennacherib rege assyriorū: Dn̄s iussit me ascēdere ad terrā istā. Quia iā ꝓphetæ isrl᷑ ꝓphetauerāt hoc,qd᷑ ille ascēsurus esset, qd᷑ eum minime latuit. Om̄es cātatores & cātatrices, usq; in præsentē diē:eo qd᷑ scriptū est in lamētatiōe hieremiæ:Spūs oris dn̄i,christus dn̄s.Opa ei⁹ prima & nouissima. Nouissima in hoc loco ea dicit:eo qd᷑ nō cōsuluit dn̄m,utrū pergere deberet cōtra nechao.Reliqua aūt ỿbor̄ ioachim & abominationū ei⁹ q̄s opatus ē,& quæ inuētæ sunt in eo.Inter cætera mala quæ gessit,etiā hoc fecit in corpore suo,qd᷑ dn̄s prohibuit, dum diceret:Non tondebitis capita uestra in rotundū,neq; sup̄ mortuū,neq; stigmata facietis in corporibus uestris.Quæ postq̄ mortuus est,in corpore ei⁹ inuēta sunt.Nabo ꝓphetia.Est em̄ nomē idoli,cui idē nabo seruiebat. Chodanasar capiens plasma uinū,ipse præcepit mihi ut ædificarē ei domū in hierusalem.Audierat em̄ ꝓphetiā Esaiæ,in qua dixerat:Hæc dicit dn̄s christo meo Cyro:cuius apprehendi manū.Esdras scriba ei hoc legit:& idcirco dixit sibi a dn̄o hoc præceptū de cunctis regibus terrarū.Hi duo per prohetiam anteq̄ nascerent᷑,proprijs nominibus uocati
B sunt:id est,iosias & cyrus. Iosias, ut destrueret idola & cultum dei renouaret. Cyrus, ut ruinas templi instauraret.

Secundi libri Paralipomenon finis.

CENSVRA ERASMI ROTERODAMI IN PRAECEDENS OPVS.

NOn parū est discriminis inter annotatiōes,q̄s diuus Hieronym⁹ scripsit in Genesim, & quas hacten⁹ in reliquos libros pētateuchi,quāq̄ & illas nōnihil abbreuiatas suspicor.Et tn̄ in præfatione similes cōmentariolos pollicet᷑,nec est dissimile ueri,opus hoc ab Hieronymo fuisse cōscriptū. Verū solet ille in docendo esse diligētior q̄ hic est,citare diuersas interpretatiōes, adducere græca hebræaq; testimonia, & om̄ino fusius ac locupleti⁹ rem edisserere. Ad hæc quodam in loco propemodum fatetur se nescisse hebraice. Proinde conijcio præsens opus a docto quopiam,sed græcarum & hebraicarū litterarum ignaro,e diuersis,in compendium fuisse cōtractum, omissis his,quæ tantum latinæ scientes torquere possent,& his quæ poterat intellectu consequi breuiter annotatis. Aduigilandum igitur,si forte liber integer,ut ab Hieronymo scriptus fuit,inueniri queat.Hæc interim indigna uisa sunt,quæ prætermitterentur.

DIVI HIERONYMI EVSEBII IN LOCA HEBRAICA PROEMIVM.

EVsebius qui a beato Pamphilo martyre cognomentū sortitus est,post decē ecclesiasticæ historiæ libros, post temporū canones,quos nos latina lingua ædidimus,post diuersarū uocabula nationū:quæ quō apud hebræos olim dicta sint,& nunc dicantur exposuit,post topographiā terræ iudææ,& distinctas tribuū sortes: ipsi⁹ quoq; hierusalē tēpliq; in ea cū breuissima expositione picturā:ad extremū in hoc opusculo laborauit, ut congregaret nobis de sancta scriptura omniū pene urbiū,montiū,fluminū,uiculorū,& diuersorum locorū uocabula:quæ uel eadē manēt,uel immutata sunt postea, uel aliqua ex parte corrupta. Vnde & nos admirabilis uiri sequētes studiū,scd'm ordinē litterarū,ut sunt in græco posita trāstulim⁹,relinquētes ea quæ digna memoria nō uident᷑,& plæraq; mutātes. Semel em̄ ut in tēporū libro præfatus sum,me uel interpretē esse,uel noui operis cōditorē:maxime cū quidā uix primis imbutus litteris,hunc eundē librū ausus sit in latinā linguā nō latine uertere: cuius imperitiam ex cōparatione eorū quæ transtulim⁹ prudens statim lector inueniet. Vt em̄ excelsa mihi non uendico,ita terræ inhærentia me supergredi posse credo.

ARarat,armenia.Siquidē in montibus Ararat,arca post diluuiū sedisse perhibet᷑: & dicunt᷑ ibidē usq; hodie ei⁹ pmanere uestigia.Meminit horū mōtiū & Hieremias in uisione cōtra

C babylonem. Ioſephus quoq; in primo antiquitatū iudaicarū libro, ſæculariū litterarū hiſtorias proferēs: Animaduertēs inquit Noe terrā diluuio liberatā, ſeptē alios dies abire permiſit: & uniuerſa aialia beſtiaſq; patētib⁹ clauſtris emittēs, ipſe cū ſua prole egreſſus eſt: immolans deo hoſtias, gaudenſq; cū liberis. Hunc locū armenij exitū uel egreſſum uocāt. Siqdē ibi cultores illarū regionū, arcā primū ſediſſe teſtant᷑: & lignorū quædā ſupeſſe monumēta. Arcæ hui⁹ & diluuij, omnes qui barbaras ſcripſere hiſtorias recordant᷑: quorū unus eſt Beroſus chaldæus, qui ſuper diluuio referēs, hæc locutus eſt. Dicit᷑ hui⁹ nauis in armenia ꝓpter montē carduenorū pars aliq; permanere, & ꝗſdā bitumē ex ea auellentes circūferre: ꝙ utunt᷑ uel maxime hi qui luſtrant᷑ & ſe expiant. Sed & Hieronym⁹ ægyptius, qui antiquitates phœnicū pulchro ſermone cōſcripſit: & Mnaſeas, & multi alij. Nicolaus quoq; Damaſcen⁹ in nonageſimoſexto libro refert. Eſt in armenia ſup myniadē mons noie Bearis: ad quē multos in diluuio cōfugiſſe autumāt, ibiq; ſaluatos eſſe. Alios ỽo in arcæ alueo ſupernatantes, ad ei⁹ uerticē peruenisſe: & uſq; ad multas ætates ligna arcæ mōſtrari ſolita: ꝙs quidē ego puto nō eſſe alios, niſi eos ꝙs Moyſes legifer iudæorū in ſuis uoluminib⁹ ædidit. Achad, urbs regni nemrod in babylone. Porro hebræi hanc eſſe dicūt
• meſopotamiæ ciuitatē, quæ hodie quoq; uocat᷑ Niſibi, a Lucullo ꝗndam romano cōſule obſeſſam, captāq;: & añ paucos annos a Iouiano imperatore Perſis traditam. Agai ad occidentalē plagā uergit, bethelis nō multū ab ea diſtans. Sita aūt eſt Bethel euntib⁹ Aeliam de Neapoli in leua ꝑte uiæ, duodecimo circiter miliario ab Aelia: & uſq; hodie paruus licet uicus oſtēdit᷑: ſed & eccleſia ædificata eſt, ubi dormiuit Iacob pergens meſopotamiā. Vnde & ipſi loco Bethel, id eſt dom⁹ dei nomē impoſuit. Agai ỽo uix paruæ ruinæ reſidēt: & locus tm̄ modo mōſtrat᷑. Et ſciendum qđ in hebræo. g. litterā nō habet, ſed uocat᷑ ai: ſcribiturq; per elementū qđ apud eos dicit᷑ ỿ ain. Aſtaroth carnaim, terra gigantum quondam in ſupercilio ſodomorum, quos interfecit chodorlaomor. Sunt hodieq; duo caſtella in Batanea hoc uocabulo, nouē inter ſe milib⁹ ſepata inter adaram & abilam ciuitates. Arboch, corrupte in noſtris codicib⁹ arboch ſcribit᷑, cū in hebræo legat᷑ arbee, id ē, quatuor: eo qđ ibi q̄tuor patriarchæ, Abrahā, Iſaac, & Iacob ſepulti ſunt, & Adam magn⁹: ut in Ieſu libro ſcriptū eſt: licet eum quidam cōditū in loco caluariæ ſuſpicent᷑.
D Hæc eſt aūt eadē chebron olim metropolis philiſtinorū, & habitaculū gigantū, regnūq; poſtea Dauid in tribu Iuda ciuitas ſacerdotalis & fugitiuorꝝ. Diſtat ad meridianā plagā ab Aelia milibus circiter uigintiduobus quercus Abrahā, quæ & mamre, uſq; ad Conſtantij regis imperium mōſtrabat᷑: & mauſolæum ei⁹ impreſentiarū cernit᷑. Cunq; a noſtris iam ibidē eccl̄ia ædificata ſit, a cunctis in circuitu gētibus terebynthus ſuperſtitioſe colit᷑: eo quod ſub ea angelos Abrahā ꝗndā hoſpitio ſuſceperat. Hæc ergo primū arbee, poſtea a chebron uno filiorū Chaleb ſortita uocabulū eſt. Lege uerba dierū. Ailat in extremis finibus palæſtinæ iuncta meridianæ ſolitudini & mari rubro: unde ex ægypto Indiam, & inde ad ægyptū nauigat᷑. Sedet aūtē ibi legio romana cognomento decima: & olim quidē ailat a ueteribus dicebat᷑, nunc ỽo appellat᷑ aila. Sed & elamitarū quondā natio fuit, cui imperauit chodorlaomor: cui⁹ in actib⁹ quoq; apl̄orū mētio fit: & in regnorꝝ libris, urbs quædā palæſtinæ Aelam ſcribit᷑. Adama, una de quinq; ciuitatib⁹ ſodomorū euerſa cū cæteris. Hazazonthamar, in hac habitabant ꝗndā amorræi: ꝙs interfecit chodorlaomor iuxta eremū Cades. Eſt & aliud caſtellū Thamara, uni⁹ diei itinere a memphis oppido ſepatū, pergētib⁹ Aeliā de chebron, ubi nunc romanū præſidiū poſitū eſt. Allus, regio idumæorū, quæ nunc gabalene dicit᷑ uicina Petræ ciuitati. Aenan euntib⁹ thānan, nunc deſertus locus & ꝓxim⁹ Tamne uico grandi, qui ſitus ē inter Aeliā & dioſpolim. Eſt & fons in ſupra dicto Aena loco: unde & aenan, id eſt, fontis nomē accepit: in ꝙ ſtans idolū maxima illi⁹ regionis ueneratiōe colit᷑. Porro hebræi affirmāt aenā nō locū ſignificare, ſed biuiū: ubi certo intuitu neceſſariū ſit ad unā de duab⁹ uīs eligendam. Areaatad, locus trans iordanē: in ꝙ planxerūt ꝗndā Iacob, tertio ab hiericho lapide, duob⁹ milib⁹ ab iordane, q nunc uocat᷑ betagla: qđ interpretat᷑, locus gyri: eo qđ ibi more plangentiū circūierint in funere Iacob. Aelim, caſtra filiorū iſrl̄, & locus in deſerto: in ꝙ duodecim fontes, & ſeptuaginta palmarū arbores, Moyſes de mari rubro exiēs repperit. Aelus in deſerto, ubi filij iſrl̄ caſtrametati ſunt. Aſeroth, pars eremi, ubi Maria & Aaron cōtra Moyſen locuti ſunt. Habitauerūt aūt ꝗndā Euei in aſeroth uſq; ad urbē

Gaçam.

A Gazã. Verũ hæc loca nõ aſeroth,ſed aſerim appellari hebræi putant. Aſemona,caſtra filiorũ iſrl'in deſerto.Abetharim:ꝑ q̃ Aqla & Symmachꝰ,explorato⁊ uiã interꝑtati ſũt:ubi aduerſum chananæũ,q ab auſtro cõtra iſrl' eruperat,in ſolitudine dimicat'.Ahie, q̃ & achalgai,ꝑ hac ſymmachꝰ interꝑtat',in collibꝰ. Eſt aũt e regione q̃ndã moab nunc areopolcos ad oriẽtalẽ plagã. Arnõ,rupes q̃dã in ſublime porrecta in finibꝰ amorræorũ inter moab & amorræos. Moab ⁊o arabiæ ciuitas ẽ,q̃ nũc areopolis noiat':oſtẽdũt regiõis illiꝰ accolæ locũ uallis in ꝑrupta demerſæ ſatis horribilẽ & ꝑiculoſũ,q a plæriſq; uſq; nũc arnonas appellat':extẽditurq; ad ſeptẽtrionẽ are opoleos: in q̃ & militũ ex oĩ ꝑte ꝑſidia diſtributa,plenũ ſanguĩs & formidinis teſtant' ingreſſũ. Hic q̃ndã moabitar⁊ fuit & poſtea ſeon rex amorræor⁊ iure belli eũ obtinuit:ſed & terra filio⁊ iſrl', trãs iordanẽ incipiẽs ab arnone ,uſq; ad mõtes herinõ & libanũ extẽdit'. Ar,locꝰ uel oppidum arnonis, qd'a Septuaginta interꝑtibꝰ, ꝑ extẽſam uocalẽ ἐρημ dicit'. Aeſimon locus deſerti: deniq; & ipm uocabulũ incultã terrã deſertãq; ſignificat. Abelſathim,locus in deſerto ad meri diem moabitarũ. Azer ſiue iazer,terminꝰ urbis ammon, q̃ nũc philadelphia dicit':diuidẽs eã amorræorũq; regionẽ:& ẽ in octauo circiter lapide eiꝰ,ad ſolis occaſum uicus iazer uſq; in ꝑſentẽ diẽ ꝑmanẽs. Aroer, oppidũ moabitar⁊,qd'ſitũ eſt ſuꝑ ripã torrẽtis arnon, poſſeſſum olim a gẽte ueterrima omnĩm:& poſtea retẽtũ a filiꝭ Lot,id ẽ moabitis,cũ priores accolas ſubuertiſſent. Et oſtẽdit' uſq; hodie in uertice mõtis illiꝰ:ſed & torrẽs per abrupta deſcẽdẽs,in mare mortuũ fluit. Cecidit aũt aroer in ſortẽ tribꝰ Gad cõtra faciẽ rabba. Aſtaroth, antiq̃ ciuitas Og regis baſan:in q̃ habitauerũt gigantes,q̃ poſtea cecidit in ſortẽ tribꝰmanaſſe,regionis bataneæ:& ſex milibꝰab adar urbe arabiæ ſepata eſt.Porro adra ab oſtra uigintiquinq; milibꝰ diſtat.Diximus & ſupra de aſtaroth charnaim. Agri ſpecula mons eſt moabitarũ, in quẽ adduxit balach filiꝰ ſephor, balaã diuinũ ad maledicẽdũ iſrl' ſuꝑ uerticẽ,q ꝓpt' uehemẽs ꝑruptũ uocat' exciſus: & ĩminet mari mortuo haud ꝑcul ab arnone. Araboth moab,ubi ſcd'o numeratus ẽ ppſs:qd' Aqla interꝑtat',humilia ſiue æq̃lia Moab:hãc habẽs cõſuetudinẽ,ut eremũ ꝓpt' planiciẽ ὁμαλήν, id eſt,æq̃lẽ interꝑtet' & planã.Deniq; ſymmachꝰ ꝑ araboth moab, cãpeſtria moab trãſtulit:& B eſt uſq; hodie locꝰ iuxta montẽ phogor,euntibꝰ a libiade in eſbũ arabiæ cõtra hiericho:q ita appellat' araba. Hanc ut ſupra,Aqla trãſtulit planã,Symmachꝰ interdũ cãpeſtrẽ, interdũ inhabitabilẽ,Theodotion,occidẽtalẽ. Atharoth,ciuitas olim amorræorũ trãs iordanẽ,q̃ poſtea cecidit in ſortẽ tribꝰGad:uocatꝰẽ aũt atharoth & filiꝰ ſalma ſiue ſalmo,ut in Paralipomenõ ſcriptũ eſt. Atharoth ſophan,& hæc ciuitas tribꝰGad. Arath,ciuitas amorræorũ uicina deſerto Cades: & uſq; nũc oñdit' uilla ab oppido malatis in quarto lapide a chebrõ uiceſimo in tribu iuda.

Aſemona ciuitas in deſerto, ad meridiẽ iudæ, diuidens ægyptũ & ſortẽ tribus Iudæ ad mare uſq; tendentẽ. Poſui & ſupra aſemona caſtra filiorũ iſrl'. Aorabi, terminus Iudææ prouinciæ ad orientẽ reſpiciẽs tribus iudæ.Eſt aũt & uicus nunc uſq; grandis,nouẽ milibꝰ a Neapoli cõtra orientẽ deſcẽdẽtibꝰad iordanẽ & hiericho,ꝑ eã q̃ appellat' acrabitene:ſed & cõfiniũ amorræor⁊ acrabitene dicit':de q̃ loco nõ extermĩauit alienigenas tribꝰ nephtalim:ut in Iudicũ libro ſcriptũ eſt. Azadada,cõfiniũ iudæ reſpiciẽs ad aquilonẽ. Arath terminꝰ & ipſe iudæ diſtans a chebron milibꝰ uiginti ad meridiẽ,de q̃ ſupra poſitũ eſt. Aſarenã,terminus iudæ,ad ſeptẽtrionẽ.

Aſernai,terminꝰ & ipſe iudæ. Arbela,terminus & ipſe iudæ,ortum ſolis aſpiciẽs. Eſt & uſq; hodie uicus arbel trãs iordanẽ, in finibꝰ Pellæ ciuitatis palæſtinæ & aliꝰ hoc uocabulo in campo prægrãdi diſtans ab oppido legionis milibꝰnouẽ. Aulon,nõ græcũ ut q̃dã putãt, ſed hebræũ uocabulũ eſt:appellat' aũt uallis grãdis atq; cãpeſtris in imẽſam longitudinẽ ſe extẽdẽs:q̃ circũdat' ex utraq; ꝑte mõtibꝰ,ſibi inuicẽ ſuccedẽtibꝰ& cohærẽtibꝰ,q incipiẽtes a libano & ultra,uſq; ad deſertũ pharã perueniũt.Suntq; in ipo aulone,id eſt ualle cãpeſtri urbes nobiles,Schytopolis,tyberias ſtagnũq; ꝓpter eã: ſed & hiericho,mare mortuũ,& regiones in circuitu: ꝑ q̃s mediꝰ iordanis fluit,oriẽs de fontibꝰpaneadis,& in mare mortuũ introiẽs. Amalechites,regio in deſerto ad meridiẽ iudæ trãs urbẽ Petrã eũtibꝰ ailã, cuiꝰ & ſcriptura recordat' dicẽs:Amalech habitat in terra ad auſtrũ: ſed & iuxta eũ aliꝰ chananæus habitabat, q & dimicauit cõtra filios iſrl' in deſerto:de qbꝰ ita ſcribit': Amalech aũt & chananæus habitabãt in ualle. Araba, Aqla planã, Symmachꝰ,campeſtrẽ interpretant':ſicut ſupra dictũ eſt.Porro eſt & alia uilla araba noie,in fi-

C nibus dioceſareæ, q̃ olim Saphorine dicebat', & alia trib⁹ milib⁹ a Schytopoli cõtra occidentẽ.
Amman q̃ nunc philadelphia, urbs arabiæ nobilis, in qua habitauerũt olim raphaim gens antiqua, quã interfecerũt filij Lot habitantes ꝑ eis in amman. Argob, regio Og regis baſan ſup iordanẽ, quæ cecidit in ſortẽ dimidiæ trib⁹ manaſſe: & eſt uſq; hodie uicus circa Geraſam urbem arabiæ, quindecim ab ea diſtans milib⁹ cõtra occidentẽ, qui arga appellat': qd' interpretat' Symmachus, mẽſurã. Aſedoch urbs amorræorũ, quæ cecidit in ſortẽ trib⁹ ruben: appellat' autẽ addito cognomẽto aſedoch phaſga: qd' in lingua noſtra reſonat, abſciſſum. Abarim, mons in q̃ mortu⁹ eſt Moyſes. Dicit' autẽ & mons eſſe nabau in terra moab cõtra hiericho ſupra iordanẽ in ſupcilio phaſga. Oſtenditurq; aſcẽdẽtib⁹ de libiade in eſbun antiq̃ hodieq; uocabulo iuxta montẽ phogor, nomẽ priſtinũ retinentẽ: a q̃ circa eum regio uſq; nũc appellat' phaſga. Auothiair, qd' interpretat' ἔπαυλις, air. Hæc eſt baſan in qua ſunt uici ſexaginta, in monte galaad: qui ceciderũt in ſortẽ dimidiæ trib⁹ manaſſe: qui locus nunc uocat' golam in terra batanea. Antiliban⁹, ea q̃ ſũt ſupra libanũ ad orietalẽ plagã reſpiciẽtia, antiliban⁹ appellãt', circa regionẽ damaſci, q̃ cecidit in ſortẽ trib⁹ manaſſe. Azecha ciuitas chananæorũ in parte trib⁹ Iudæ, ad quã uſq; ꝑſecutus eſt Ieſus quinq; reges. Sed & hodie uocat' uilla azecha inter eleutheropolim & Aeliã.
Aialon uallis atq; præruptũ, ſup qd' orante q̃ndã Ieſu luna ſtetit iuxta uillam quæ uſq; nunc aialon dicit' cõtra orientẽ bethelis, trib⁹ ab ea milib⁹ diſtans haud procul a gabaa & rama ſaulis urbib⁹. Porro hebræi affirmant aialon uicũ eſſe iuxta nicopolim in ſcdo lapide pergẽtib⁹ Aeliã.
Achor hebraice dicit' Emecachor: quod interpretat', uallis tumultus, uel turbarũ: eo qd' ibi tumultuatus & turbatus ſit iſrl: in qua lapidauerũt q̃ndã acham ꝓpter furtũ anathematis. Eſt aũt ad ſeptẽtrionẽ hiericho: & uſq; hodie a regionis accolis ſic noiat'. Meminit hui⁹ Oſee ꝓpheta.
Aſedoch alia ciuitas, nõ quæ ſupra: licet eodẽ noie uocet', quã expugnauit q̃ndã Ieſus rege eius interfecto. Aſor ciuitas regni iabin, quã ſolã incendit Ieſus: quia metropolis erat oim regnorũ philiſtiim. Eſt & alia uilla uſq; hodie aſor in finib⁹ aſcalonis cõtra orientẽ ei⁹ q̃ cecidit in ſortem
D tribus iuda: cui⁹ & ſcriptura meminit, appellans eã ad diſtinctionẽ ueteris aſor nouã. Aermõ regio æueorũ, quã obtinuit ieſus. Hebræus ỹo quo prælegẽte ſcripturas didici: affirmat montẽ Aermõ paneadi iminere: quẽ q̃ndã tenuere æuei & amorræi: de q̃ nũc æſtiuæ niues tyrũ ob delitias deferunt'. Ahalach mõs quẽ Aqla interp̃tat', diuidẽtẽ mõtẽ, & ſymmach⁹, leuẽ mõtẽ, id ẽ lympidũ ſiue lubricũ. Aermõ mõs amorræoꝝ: de q̃ nũc dictũ ẽ quẽ phœnices uocãt Sanior: & amorræ⁹ appellauit ſanir: dicituq; in ỹtice ei⁹ inſigne tẽplũ, qd' ab ethnicis cultui habet' e regione paneadis & libani: & terra filiorũ iſrl' trãs iordanẽ ad ſolis ortũ a p̃rupto arnõ uſq; ad montẽ aermon extendit'. Anob ciuitas quã expugnauit ieſus: & eſt uſq; hodie uilla iuxta dioſpolim quaſi q̃rto miliario ad orientalẽ plagã, q̃ uocat' bethoannaba. Plæriq; autẽ affirmant in octauo ab ea miliario ſitã, & appellari bethãnabã. Aſdod in ſorte trib⁹ iudæ, q̃ nũc uocat' azotus: in q̃ derelicti ſunt gigantes, qui appellabant' enakim: & eſt uſq; hodie inſigne oppidũ palæſtinæ.
Ader urbs, quã expugnauit ieſus rege illi⁹ interfecto. Aphec, & hæc ciuitas eſt quã rege ipſi⁹ trucidato expugnauit ieſus. Achſaph, & cõtra hui⁹ regẽ Ieſus pugnaſſe deſcribit', appellaturq; hodie uillula chaſalus in octauo lapide dioceſareæ ad radicẽ mõtis Tabor in cãpeſtribus. Accaron in tribu Dan: ſiue (ut ego arbitror) in tribu iuda: ad leuam chananæorũ, urbs una de qnq; olim ſatrapijs palæſtinæ: & decreta eſt quidẽ tribui iudæ, nec tñ tenta ab ea: quia habitatores priſtinos nequiuit expellere. Sed & uſq; hodie grãdis uicus iudæorũ Accaron dicit' inter azotum & Iamniam ad orientẽ reſpiciẽs. Quidã putãt accaron turrim Strattonis, poſtea cæſareã nuncupatã. Azotus, q̃ ſupra aſdod, uſq; hodie nõ ignobile municipiũ palæſtinæ: & una de quinq; ciuitatib⁹ allophylorũ: decreta quidẽ tribui iudæ, ſed nõ retenta ab ea: quia nequaq; ueteres accolas potuit expellere. Aſcalon, urbs nobilis palæſtinæ: q̃ & ipſa antiquit⁹ una fuit de quinq; ſatrapijs philiſtinorũ: ſeparata quidẽ tribui iudæ ꝑ ſortẽ, tñ nõ retẽta ab ea: quia habitatores eius ſuperare nõ potuit. Apheca termin⁹ amorræorꝝ ſup iordanẽ in ſorte tribus Ruben: ſed & uſq; hodie eſt caſtellũ grande, apheca nomine iuxta oppidũ Palæſtinæ. Agad ſita ad radices montis hermon. Aemath urbs, q̃ cecidit in ſortẽ Ruben: ſed & nũc amathus uilla dicit' trans iordanem in uiceſimoprimo miliario Pellæ ad meridiem. Eſt & alia uilla in uicinia Gadaræ nomine amatha, ubi calidæ aquæ erũpũt. In regnorꝝ q̃q; libris ſcribit': ab itroitu emath uſq; ad mare ara

ba, hoc

A ba,hoc eſt deſerti:qđ eſt mare mortuū.Ego aūt inueſtigās,repperi Emath urbē Cœles ſyriæ appellari, quæ nūc Græco ſermone epiphania dicit̄. Amon,trans Iordanē in tribu Gad, hæc eſt admā: de qua ſupra diximꝰ Philadelphia ciuitas illuſtris arabiæ. Addara,i tribu Iuda iuxta deſertū.Eſt q̄q; & alia uilla in finibꝰ Dioſpoleos iuxta thamniticā regionē quæ a thāna uilla uſq; hodie ſic uocat̄. Accara, uicꝰ in deſerto ſitus in poſſeſſione tribꝰ Iudæ,pro q̄ Symmachꝰ interpretat̄ pauimētū. Achor,in tribu Iuda:de qua & ſupra diximꝰ. Addomim,q̄ndā uillula nūc ruinæ i ſorte tribꝰ Iudæ,q̄ locꝰ uſq; hodie uocat̄ maledomim: & Græce dicit̄ ἀνάβασις ϖυῤῥωμ.Latine aūt appellari poteſt aſcēſus rufforū ſiue rubentiū,ꝓpter ſanguinē q̄ illic crebro a latronibꝰ fundit̄.Eſt aūt cōfiniū tribꝰ Iudæ & Beniamin deſcēdētibꝰ ab ælia hierichū,ubi & caſtellū militū ſitū eſt ob auxilia uiatorū.Huiꝰ ſanguinarij & cruēti loci,dñs q̄q; in ꝑabola deſcēdētis hierichū de hieroſolyma recordat̄. Aman,in tribu Iuda. Aaſer,in tribu Iuda: appellat̄ aūt nūc uicus p̄grandis pgētibꝰ aſcalonē de azoto. Aſarſaul,in tribu Iudæ Ain,in tribu iuda urbs ſacerdotibꝰ ſepata. Eſt & uſq; hodie uilla Bethennim noīe,in ſecūdo lapide a therebyntho,hoc eſt a tabernaculo abrahā,q̄tuor milibꝰ a chebron. Aſtaol,in tribu Iuda:& uſq; hodie uillula uocabulo aſto,inter azotū & aſcalonē ꝑmanet. Aſna,in tribu Iuda. Adollā,in tribu iuda:& uſq; hodie uicꝰnō paruꝰ ad orientē Eleutheropoleos in decimo miliario hoc nomīe uocat̄. Adithaim, in ſorte tribꝰ Iudæ.Dicit̄ aūt & quædā uilla adia iuxta gazan:& alia aditha iuxta Dioſpolim,q̄ſi ad orientalē plagā reſpiciēs. Adaſa,in tribu Iuda uſq; hodie uicꝰiuxta Gufnas.Sed miror quō Gufnēſem regionē in tribu Iudæ poſuerit,cū perſpicuū ſit ſecundū librū Ieſu in ſortē eā tribus Ephraim cecidiſſe. Ather, in tribu Iuda. Aſan,in tribu Iuda,Eſt uſq; hodie uicꝰ noīe Bethaſan ad ælią pertinēs in decimoq̄nto ab ea miliario. Aſenna,in tribu Iuda. Agliph,in tribu iuda. Anab,in tribu Iuda,nūc uſq; uicus in finibus Eleutheropoleos. Eſt & alia uilla grādis Iudæorū noīe anea. Ain daroma contra auſtralē plagam chebronis,nouē ab ea milibus ſepata.

B Aſtemec,in tribu Iuda uicus & ipſe Iudæorū eſt in Daroma ad aquilonē loci anem. Anim, in tribu Iuda. Eſt uicus anea iuxta alterū,de quo ſupra diximus ad orientalē plagam reſpiciens cunctis habitatoribus chriſtianis. Afeca,in tribu Iuda. Ammata, in tribu Iuda. Arebba,in tribu iuda. Atharoth,iuxta Rāmam in tribu Ioſeph. Atharoth,ciuitas in tribu ephraim,nūc uicus ad aquilonē ſebaſte in quarto eiꝰ miliario atharus dicitur. Adara,ciuitas tribꝰ ephraim.

Aſer, ciuitas tribꝰ Manaſſe:nūc demōſtrat̄ uilla deſcendētibꝰ a Neapoli Scythopolim in decimoq̄nto lapide iuxta uiā publicā. Atharoth, ciuitas tribus Beniamin.Sunt autē duæ atharoth haud ꝑcul ab ælia. Athanoth, ciuitas ſortis Beniamin ſacerdotibꝰ ſepata in tertio ab ælia miliario:de q̄ & Hieremias propheta fuit. Addar,ciuitas ſortis Beniamin. Aelmon,ciuitas tribꝰ Beniamin ſacerdotibꝰ ſepata. Amec caſis,id eſt uallis caſis in tribu Beniamin. Anim,in tribu Beniamin. Aphra in tribu Bēiamin.Eſt & hodie uicus effrē in q̄nto miliario Bethelis ad orientē reſpiciēs. Amoeniā,in tribu Beniamin. Aphin, in tribu Beniamin. Arim,in tribu Beniamin.Eſt & uilla iuxta Dioſpolim quæ uſq; hodie appellatur Betariph, Amſa,in tribu Beniamin. Aſar,in tribu Symeon. Armarkabob,in tribu ſymeon. Ain,in tribu iuda ſiue ſymeon ciuitas ſacerdotibus ſeparata. Aſenna, in tribu Symeon. Amathar, in tribu zabulon. Anua, in tribu zabulon. Eſt & alia uilla anua euntibus de Neapoli ælią, in decimo miliario.

Anathon,in tribu zabulon. Achaſeluth, ciuitas in tribu Iſſachar: appellatur autem & quidam uicus Chaſalus iuxta montem Tabor in campeſtribus in octauo miliario diocæſareæ ad orientem reſpiciens,ſicut ſupra diximus. Aphraim,ciuitas tribus Iſſachar,eſt hodieq; uilla afarea noīe in ſexto miliario legionis contra ſeptentrionē. Alimelech ſortis aſer. Amath,in tribu aſer. Aemes,in ſorte tribꝰ Iſſachar. Anerith, in ſorte tribꝰ Iſſachar. Aciſap, in tribu aſer. Abdon,in tribu aſer ciuitas ſepata leuitis. Aniel,in tribu aſer: eſt quædā uilla noīe Betoaenea in quintodecimo lapide a Cæſaræa ſita in monte cōtra orientalē plagā,in qua & lauacra dicūtur eſſe ſalubria. Achran,in tribu aſer. Amon,in tribu aſer. Accho,quæ nūc Ptolemaīs appellat̄ ſortis aſer, de qua habitatores priſtinos nequiuit expellere. Achziph,in tribu aſer in qua alienigenæ ꝑmanſerūt.Hæc eſt & dippa in nono miliario ptolemaidis pergentibus tyrū. Amna, ſortis aſer, Aphec,ſortis aſer,in q̄ habitatores priſtini ꝑmāſerūt. Addēne, in tribu nepthalim.

Aſor,in tribu nepthalim,quā rex aſſyriorū populaſſe ſcribit̄. Aſſeddim,in tribu nephtalim.

C Amath,in tribu nepthalim. Azanoth,termin⁹ nephtalim:eſt aũt & nũc uic⁹ ad regionẽ diocæ ſareæ ptinẽs in cãpeſtrib⁹. Aialon, urbs ſortis Dan,ſepata leuitis,& ẽ hodie uic⁹ ali⁹ haud pro cul a nicopoli.Sciẽdũq; qd̃ pro aialon Septuaginta,ædiderũt,ubi erãt urſi. Arat,eſt ciuitas in q̃ habitauerũt filij obab ſoceri Moyſi in medio Iſraelis. Areth,fons apud quẽ Gedeon caſtrame tat⁹ eſt. Aſiroth,ciuitas ſiſare principis Iabis.Eſt aũt Iabis trãs Iordanẽ nũc uilla pgrãdis a ciui tate Pella ſex milib⁹ diſtãs,pgẽtibus geraſam. Ares,aſcẽſus,pro q̃ Aqla interp̃tat̃ ſaltuũ.Sym mach⁹ mõtiũ. Aruir,ubi dimicauit Iepte:eſt hodieq; uilla in mõte ſita,uiceſimo ab Aelia lapi/ de ad ſeptẽtrionẽ. Arima,ubi ſcriptura refert ſediſſe abimelech. Athalim,ciuitas in terra zabu lon:de qua fuit & ille aialon q iudicauit pp̃m Iſrael. Abela,uinearũ ubi dimicauit Iepte in ter ra filiorũ ammon:nã & uſq; in præſentẽ diẽ in ſeptimo lapide philadelphiæ uilla abela cernit̃ ui netis cõſita:alia quoq; eſt ciuitas noie abela uini fertilis,in duodecimo a gaderis miliario cõtra orientalem plagam:necnon & tertia in phœnice Abela,inter damaſcũ & paneadẽ. Armatha, ſophim: ciuitas Elchanæ & Samuelis in regione Tamnitica iuxta dioſpolim: unde fuit Ioſeph q in euãgelijs ab arimathia eſſe ſcribit̃. Abenezer,quod interpretat̃ lapis adiutorij ſiue lapis auxiliator.Eſt aũt locus unde tulerũt philiſtijm arcã teſtamẽti inter Aeliã & aſcalonẽ iuxta uillã bethſamis. Aphes domim,ubi dimicauit Saul,pro quo Aqla poſuit in finib⁹domim. Anne geb,pro q̃ Aqla auſtrũ,Symmach⁹ meridiẽ trãſtulerũt. Arith,ubi ſedit Dauid,eſt uilla arath noie ad occidentẽ æliæ. Aialim,pro quo Aqla trãſtulit ceruorũ. Theodotio lapides ceruorũ. Aendor quæ eſt in Iezrael ubi filij Iſrael ſe ad præliũ p̃parãtes,caſtra poſuerũt,Et eſt hodie grã dis uic⁹ ændor iuxta montẽ tabor ad meridiẽ in quarto miliario. Aphec,iuxta ændor Ieçrae/ lis ubi dimicauit Saul. Arma,ad quẽ locũ ſpoliorũ partẽ miſit dauid. Athach,ad hũc locum q̃q; miſit prædæ partẽ dauid. Amma, in deſertũ eũtibus Gabaon. Aethon adaſai,pro quo Symmach⁹poſuit inferiorẽ uiã. Area orne,hæc eſt hieruſalẽ. Aſſure,ciuitas iudæ quã ædifica uit ſalomon. Abelmaula,urbs unius de principib⁹ ſalomonis:unde fuit & Heliſeus propheta. Eſt aũt nũc uicus in aulone,de quo ſupra diximus in decimo a Scythopoli miliario cõtra auſtra lẽ plagã noie bethahula.Sed & abelmea uillula nũc nũcupat̃ inter Neapolim & Scythopolim.

D Auotihar,ciuitas uni⁹de principib⁹ ſalomonis. Ailath,ſuper litt⁹rubri maris in terra Edom: de qua ſupra dictũ eſt. Aheloth,quã extruxit azarias. Aenda,hui⁹expugnator aſa rex Iudæ atq; ſubuerſor.Aſiongaber,in hoc loco claſſis Ioſaphat ui tẽpeſtatis attrita eſt. Fert̃ autẽ ipſa eſ ſe eſſia haud procul ab ailath in mari rubro. Allea bargozan,noia fluminũ in terra mœdorũ: ad quorũ mõtes captiuus Iſrael ductus eſt. Abana,fluui⁹ damaſci. Aopſithe uel aphuſoth quod Aqla in libertatẽ uertit. Aian,quã expugnauit rex aſſyriorũ. Ahia,in aſſyriorũ regiõe locus. Ameth,regio aſſyriorũ. Aſſima,oppidũ in terra Iudæ qd̃ædificauerũt hi q ad eã uene rãt de Emath. Arcem, refert Ioſephus hãc eſſe Petrã urbẽ nobilẽ Palæſtinæ. Adramelech idolũ aſſyriorũ: qd̃ & ſamaritæ uenerati ſunt. Arnonim,iuxta Eſaiã uiæ nomẽ eſt in uiſiõe cõ tra Moab,p̃ q̃ Aqla oronaim poſuit.Et Symmach⁹,oranim .Agallim,& hui⁹ Eſaias meminit in uiſione contra Moab. Eſt aũt nũc agallim uicus ad auſtralẽ partẽ areopoleos,diſtãs ab ea mi lib⁹ octo. Aelim,pute⁹ Dimon,& hui⁹ loci in eadẽ uiſiõe Eſaias recordat̃. Ariel,huius quoq; Eſaias meminit:quã Aqla & Symmach⁹interp̃tati ſũt leonẽ dei.Hãc eſſe putãt q dã areopolim, eo quod ibi nũc uſq; ariel idolũ colãt,uocatũ ἀπὸ τοῦ ἄρεος.i. a marte:unde & ciuitatẽ dictã ſuſpi cãtur.Mihi aũt uidet̃ iuxta cõſequẽtiã textũq; prophetiæ,ariel ibi allegorice hieruſalẽ ſiue tem plũ ſignificare,hoc eſt leonẽ dei:quod forte regnũ fuerit & potens.De hoc in libris Hebraicarũ quæſtionũ pleni⁹ dictũ eſt. Adama,in Eſaia, pro q̃ Aqla & Symmachus humũ. Theodotio terrã interp̃tant̃. Ager fullonis,& hoc in Eſaia ſcriptũ eſt.Oſtẽdit̃ aũt nũc uſq; locus in ſubur banis Hieruſalẽ. Aſedech,& hãc Eſaias propheta futurã in ægypto uaticinat̃.Sciẽdũ aũt quod in Hebræo pro hoc noie ſcriptũ ſit heres: quod a ſiccitate qdã interpretant̃ in ſolẽ:& alij in teſtã tranſferũt,uolẽtes uel heliopolim ſignificari uel Oſtracinen.Sed & hui⁹ rei diſputationẽ, qa lon gior eſt,in libris Hebraicarũ quæſtionũ repies. Arphath, urbs Damaſci quã expugnauit rex Aſſyriorũ,ſicut in Eſaia & Hieremia & libris regnorũ ſcribit̃. Aneugaua,& hui⁹ Eſaias memi nit,quã Aqla tranſtulit ane & gaua,ſcilicet,u ſyllabã quæ in medio nominis poſita eſt,in cõiun ctionẽ & interpretatus. Symmachus uero ſollicitauit & humiliauit. Legimus ſup̃ hoc in regno-

rum libris

A rũ libris. Armenia,in Esaia quæ est ararat. Asael, huiꝰ meminit Zacharias ꝓpheta. Ananeel,turris Hierusalẽ,sicut in Zachariæ libro scriptũ est. Asseremoth, in Hieremia,pro quo in Hebræo scriptũ est sademoth,qđ Aqla interpretat suburbana. Aenioth,in Hieremia,qđ Aqla uertit in officinas uel tabernas. Aabaoth,in Hieremia,pro quo in Hebræo legit Luit. Aethan in Hieremia,quã Aquila ualidã.Symmachus interpretatur antiquã. Acheldemach,ager sanguinis:qui hodieq; monstratur in Aelia ad australẽ plagã montis sion. Aenon iuxta salim ubi baptiçabat Iohannes, sicut in euangelio κατὰ ἰωάννην scriptũ est: & ostendit nunc usq; locus in octauo lapide Scythopoleos ad meridiem iuxta Salim & Iordanem.

BAbel quæ & Babylon,interpretat confusio.Erat autẽ ciuitas regni Nemrod, in qua eorum qui ædificauerunt turrim diuisæ sunt linguæ,quorum principem Iosephus fuisse Nemrod affirmat. Testẽq; eius historiæ, Sibyllam græcam exhibens:Locus,inquit,in quo turrim ædificarunt nunc appellatur babylon,propter confusionẽ sermonis eorũ qui altissimã turrim,omni studio fabricabant.Si quidẽ Hebræi confusionẽ babel uocant.De hac turre & diuersitate linguarũ,scribit & Sibylla in hunc modũ.Cũ omnes mortales una lingua uterentur: quidã ex his altissimã turrim ædificauerunt,cœlum per eã cupientes scandere: dñ uero turbines mittẽtes,euertere turrim: & ꝓpriã atq; diuersam unicuiq; tribuere linguã,unde urbẽ quoq; cõtigit appellari babylonẽ. Bethel,uicus in duodecimo ab Aelia lapide ad dexterã eũtibꝰ Neapolim,quæ primũ Luza,id est amygdalũ uocabatur:& cecidit in sortem tribus Beniamin iuxta Bethan & Gai,quã expugnauit Iesus rege illius interfecto.Porro qđ qdã putãt secũdũ errorẽ græcorum uoluminũ Valamaulas antiquitus nuncupatam,uehementer errant.Verbũ quippe Hebræum & nomen ipsius ciuitatulæ pariter miscuerunt, cum ulam significet prius,id est πρότερον, Luza ꝙo amygdalũ:& sit sensus:uocabat aũt Bethel priꝰ luza.Necnõ & hoc qđ bethauẽ aliud oppidũ suspicant, Hebræi putant eandẽ esse bethel. Sed ex eo tempore quo ibi ab Hieroboã filio Nabath uituli aurei fabricati sunt:& a decem tribubus adorati,uocatũ esse bethauen,id est domũ idoli, quæ ante uocabatur domus dei.Sed & super hoc in libris Hebraicarũ quæstionũ

B plenius diximus. Bala,quæ est segor nũc zoara nuncupat:sola de quinq; sodomorũ urbibus Lot precibus reseruata. Imminet autem mari mortuo,& præsidium in ea positum est militum Romanorum:habitatoribus quoq; proprijs frequẽtatur:& apud eam gignitur balsamũ,& poma palmarum,antiquæ ubertatis indicia.Nullum autem moueat quod segor eadem zoara dicit:cũ idẽ sit nomẽ paruulæ uel minoris. Sed segor Hebraicæ,zoara syriace nuncupatur. Bala autem interpretatur absorpta: super quo in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus.

Balanus,id est quercus luctus,sub qua Rebeccæ nutrix sepulta est. Barath,inter cades & barath hodieq; agar puteus demonstratur. Bethlehem, ciuitas Dauid in sorte tribus Iudæ: in qua dñs noster atq; saluator natus est,in sexto miliario ab Aelia contra meridianam plagam, iuxta uiã quæ ducit Chebron,ubi & sepulchrũ Iesse & dauid ostendit:& mille circiter passibus, procul turris Ader,quæ interꝓtat turris gregis,q̃dã uaticinio pastores dñicæ natiuitatis cõscios ante significãs.Sed & ꝓpter eandẽ Bethlehẽ,regis quondã Iudææ Arcelai tumulus ostẽdit: qui semitæ ad cellulã nostrã e uia publica diuertẽtis principiũ est.Vocabatur aũt Bethlehẽ & filius Ephrate,id est Mariæ,ut in Paralipomenon plenius legimꝰ.Lege diligẽter historiã. Bersabee, in tribu Iuda siue Symeonis, est usq; hodie uicꝰ grãdis in uicesimo a Chebrõ miliario,uergẽs ad austrũ:in quo & Romanorũ militũ præsidiũ positũ est. A quo loco termini iudeæ terræ incipiẽtes tendebant usq; ad Dan, quæ iuxta Paneadem cernitur,Interpretatur uero Bersabee puteus iuramenti, eo quod ibi Abraham & Isaac fœdus cum Abimelech sociauerunt iurantes. Nec mouere debet quẽpiã si interdũ ciuitates Iudæ easdẽ in tribu Symeonis uel Beniamin reperiat. Tribꝰ em̃ Iuda bellicosissimis uiris pollẽs,& crebro aduersarios superãs,in om̃ibꝰ tribubꝰ tenuit principatum: & idcirco etiã aliarũ tribuum sortes in eius interdum funiculo nuncupãtur: alioquin in medio tribus Iudæ habitasse Symeonem scriptura manifestissime docet. Balam in tribu Iuda. Baschat,in tribu Iuda. Bethdagon in tribu Iuda: sed & usq; hodie grãdis uicus cõpherdago inter diospolim & Iamniã demonstrat. Bethaloth,in tribu Iuda. Bethaphu in tribu Iuda uicus trans Raphaim milibus quatuordecim euntibus Aegyptum,qui est terminus

Palæstinæ.

C Palæſtinæ. Betharabà,pro quà Symmachus tranſtulit in locis quæ iuxta inhabitabilem ſunt, ſignificans eremum. Beeſthara,in tribu Manaſſe ſeparata leuitis in regionibus Baſanitidis.

• Bethaim,in tribu Beniamin iuxta Gai & Bethel contra Máchmas: licet plæriq; (ut ſupra dictum eſt) eandem putent eſſe bethel. Baliloth,in tribu Beniamin. Bethſur,in tribu Iuda,ſiue Beniamin:& eſt hodie bethſoron uicus euntibus nobis ab Aelia chebron in uiceſimo lapide, iuxta quẽ fons ad radices montis ebulliẽs,ab eadẽ in qua gignitur ſorbetur humo. Et apoſtolorum acta referunt eunuchum candacis reginæ in hoc eſſe baptiçatum a Philippo.Eſt & alia uilla Bethſur in tribu Iuda, mille paſſibus diſtans ab Eleutheropoli. Beroth,in tribu beniamin. Bola,in tribu Symeonis. Boon,in tribu Beniamin. Bethalon, in tribu Beniamin,pro qua Symmachus interpretat in cãpeſtrib9. Bethalla,in tribu beniamin. Borooth in tribu beniamin. Ballath in tribu Simeonis. Bathul, in tribu Simeonis. Beramoth, in tribu Simeonis. Beth,in tribu Simeonis. Baaleth,in tribu Simeõis. Bethlabaoth,in tribu Simeõis. Bethlehem,in tribu zabulon,ad cuius diſtinctionẽ altera Bethlehem appellatur Iudæ. Bethphaſes,in tribu Iſſachar. Bathne,in tribu Aſer,& nunc appellat uicus Bethebẽ in octauo miliario Ptolemaidis contra orientem. Bethagon locus in quo duæ tribus zabulon & Iſſachar habent confinia. Bethemech, qd interpretat Symmachus locũ uallis. Eſt autẽ ſortis Aſer. Bethana,in tribu Neptalim,& eſt uilla nomine Bathanea in quintodecimo a Cæſarea lapide:in qua dicunt lauacra eſſe ſalubria: quã & ſupra ſub nomine Anee poſuimus. Bane,in tribu Dan. Barach, in tribu Dan uſq; hodie prope Açotum. Bareca,uiculus appellatur. Bezech,urbs regis adonibezech:& hodieq; duæ uillæ ſunt noie Bezech uicinæ ſibi in decimoſeptimo lapide a Neapoli deſcendẽtibus Scythopolim. Bethſan, ex hoc oppido tribus Manaſſæ accolas priſtinos non potuit expellere:& nunc appellatur Scythopolis, urbs nobilis palæſtinæ, quã interdũ ſcriptura cognominat domũ ſan,quod in noſtra lingua interpretat inimicus. Bethſamis ciuitas ſacerD dotalis in tribu Beniamin:quæ uſq; hodie demonſtratur de eleutheropoli pergentibus Nicopolim in decimo miliario contra orientalem plagam. Bethnath in ſorte tribus Neptalim. Sed nec de hac priſtinos accolas trib9 Neptalim ualuit expellere. Bethſamis altera,in tribu Neptalim,in qua & ipſa cultores priſtini permanſerũt. Baal ermon,mons circa Lybanum in finibus allophylorum. Baleth in tribu Dan. Bethara, quod interpretat domus aquæ ſiue putei quã in expeditione bellãdi occupauit Gedeon. Bethaſepta ubi terga uertit Madian. Balanus,id eſt quercus ſicimorum,ubi regnauit Abimelec,quæ uſq; hodie oſtendit in ſuburbano rure Neapoleos prope ſepulchrũ Ioſeph. Borconni,qd uertit Aqla in ſpinas,& Symmach9 in tribulos.

Bera,ubi cũ Abimelec Ioathan fugiſſet habitauit.Diſtat aũt uicus bera ab eleutheropoli octo milibus ad aquilonẽ. Baalthamar,iuxta gabaa ubi filij Iſrael aduerſum tribũ Beniamin iniere certamẽ,& uſq; hodie bethamari in ſupra dictis locis uicul9 appellat. Bethcur,uſq; ad hũc locũ populus Iſrael fugiẽtes pſecut9 eſt alienigenas,appellãs eũ lapidẽ adiutorij. Bama,ubi Saul ungẽdus in regẽ,cũ Samuele cibũ ſumpſit.Porro bama Aquila ſemp excelſum tranſtulit. Boſes,nomen petræ,de qua in libris hebraicarũ quæſtionũ diximus. Beſor,turris ad quam uenit Dauid. Beſaran,ad quẽ locũ Dauid prædæ partẽ miſit. Bahurim,loc9 ad quẽ uſq; pſecutus eſt Michol filiã Saul uir ſuus lachrymãs. Baalaſor,iuxta Ephraim:ubi ab Abſalon pecora tondebant. Bethmacha,uſq; ad hãc pſecutus eſt Ioab perduellẽ ſabe, & poſt hæc eã ab Aſſyriorũ rege captã legimus.Eſt aũt aſcẽdentibus de eleutheropoli Aeliam in octauo lapide,nũc uilla quæ mechanũ dicit. Ballath, urbs quã ædificauit Solomon. Bethſaliſa,unde uenit homo cũ muneribus ad Heliſeũ prophetã.Eſt autẽ uilla in finibus dioſpoleos,quindecim ferme ab ea milibus diſtans contra ſeptentrionẽ in regione tannitica. Bethagan,uia p quã Ochoziã fugiſſe legim9. Baſechad,urbs antiq iudææ. Bethacad,uicus ſamariæ ad quẽ uenit Hieu rex Iſrael q in latiſſimo cãpo ſitus, non amplius quindecim milibus a legionis oppido ſeparatur, pro quo Aquila interpretatur domus curuantiũ,Symmachus domus ſingulorum,eo quod anguſtus & humilis introitus,ſingulos tantũ,& nec ipſos ſtãtes ingredi ſuſtineret. Benith, quã cõſtruxerũt Samaritani q de babylonis regione trãſierãt. Byblos, ciuitas phœnices cui9 meminit Eçechiel, p qua in Hebræo cõtinet Gobel. Bubaſtus ciuitas Aegypti:iuxta Ezechielẽ.Boz in terra cedar,

ſicut

A ſicut ſcribit Hieremias. Bel,idolũ Babyloniorũ. Bethzaida, ciuitas eſt Galilææ,Andreæ,Petri & Philippi apoſtolorũ, ꝓpe ſtagnũ geneſareth. Bethphage, uillula in mõte oliueti,ad quã uenit dñs Ieſus. Bethania,uilla in ſecundo ab Aelia miliario, in latere mõtis oliueti: ubi ſaluator noſter Laçarum ſuſcitauit: cuius monumentum eccleſia nunc ibidem extructa demonſtrat.

Bethbaara,trans Iordanem ubi Iohãnes in pœnitentiã baptiçabat: unde & uſq; hodie plurimi de fratribus,hoc eſt de numero credentium, ibi renaſci cupientes,uitali gurgite baptiçantur.

Betheſda, piſcina in Hieruſalem quæ uocabatur προβατικὴ: & a nobis interpretari poteſt pecualis.Hæc quinq; quondam porticus habuit,oſtenduntur q; gemini lacus: quorũ unus hybernis pluuijs adimpleri ſolet: alter mirũ in modũ rubens,quaſi cruentis aquis,antiqui in ſe operis ſigna teſtatur.Nam hoſtias in eo lauari a ſacerdotibus ſolitas ferunt:unde & nomen accepit.

CArnaim Aſtaroth, nunc uicus eſt grandis in angulo Bataneæ: & appellatur carneæ trans fluenta Iordanis:traduntq; fuiſſe ibi domum Iob. Sed & ſupra meminimus Carneæ uiculi in nono ab Aelia miliario. Cades, ubi fons eſt iudicij, & Cadeſbarne in deſerto,quæ coniungit ciuitati Petræ in arabia, ibi ocubuit maria:& Moyſes rupe pcuſſa, aquã ſitiẽti populo dedit.Mõſtrat ibidẽ uſq; in p̃ſentẽ diẽ ſepulchrũ mariæ,ſed & principes Amalech ibi a chodorlaomor cæſi ſunt. Cene,regio principũ idumæorũ. Cariathaim,ciuitas quã extruxerũt filij Ruben. Nũc aũt eſt uicus chriſtianis omnib9 florẽs,iuxta medabã urbẽ arabiæ:& appellatur coraiatha in decimo miliario ſupradictæ urbis,contra occidentalẽ plagã,uicinus eius loci q appellat Bare. Cariatharbe, id eſt uillula quatuor, quæ & chebrõ, de qua iã ſupra dictũ eſt.

Canath,uicus arabiæ,qui nunc cannatha dicitur:quã cum cœpiſſet Naban,appellauit Nabotholiam. Fuit autẽ in tribu Manaſſe regione trachonitidis iuxta boſram. Cata chryſea, id eſt aurea.Sunt autem montes auri fertiles in deſerto procul undecim milibus a choreb: iuxta quos Moyſes Deuteronomium ſcripſiſſe perhibetur, ſed & metalli æris quod noſtro tempore corruit,monteſq; uenarũ auri plenos olim fuiſſe uicinos exiſtimãt. Cademoth deſertum, ex quo loco miſit legatos Moyſes ad Seon regem Amorræorũ. Cariath,uicus qui ſub gaba metropo
B li fuit. Cedes,ciuitas quam cœpit Ieſus, rege ipſius interfecto.Eſt autem in ſorte tribus Iudæ.

Cademoth,altera ciuitas filiorũ Ruben. Cedſon,in tribu Ruben ſepata leuitis. Capſeel,in tribu iuda. Cina,in tribu iuda. Ceila,in tribu iuda,ubi quõdã ſedit Dauid: & nũc uillula ceilæ ad oriẽtalem plagam eleutheropoleos pergẽtibus chebron,quaſi ab octauo miliario,in qua ſepulchrũ demonſtratur prophetæ Habacuk. Cariathbaal,ciuitas Iarim in tribu Iuda. Cana, in tribu Ephraim. Camſaim,in tribu Ephraim. Cane,in tribu Manaſſe. Cariathiarim quæ & cariathbaal ciuitas ſaltuum,una de urbibus Gabaonitarũ pertinẽs ad tribũ Iuda:euntibus ab Aelia dioſpolim in miliario uno.De hac fuit Vrias propheta,quẽ interfecit Ioachim in Hieruſalem ſicut ſcribit Hieremias.Sed in Paralipomenon libro filius Sabal appellatur cariathiarim.

Ciſion,in tribu Iſſachar ciuitas ſepata leuitis. Carta,in tribu zabulon ſeparata leuitis. Cana,uſq; ad Sidonem maiorem: eſt quippe & altera minor ad cuius diſtinctionẽ maior hæc dicitur.Fuit autem cana in tribu Aſer,ubi dominus noſter atq; ſaluator aquã conuertit in uinum. Vnde & Nathanael uerus Iſraelita ſaluatoris teſtimonio comprobatur: & eſt hodie oppidum in galilæa gentium. Cedes,ſortis Neptalim ciuitas ſacerdotalis ac fugitiuorũ,in galilæa ſuper montem Neptalim.Sed & hanc cœpit rex Aſſyriorũ quæ nunc Cidiſſus appellatur in uiceſimo Tyri miliario iuxta paneadẽ. Cartam,in tribu Neptalim,ciuitas ſepata leuitis. Cethron,in tribu zabulon in qua priſtini remanſere cultores. Carcar,ubi erãt zebeæ & ſalmana:quos interfecit Gedeon,& eſt uſq; hodie caſtellum cognomento Carcaria, unius diei itinere a Petra diſtans.

Camon,ciuitas in qua ſepultus eſt Iair cum primum iudicaſſet populum Iſrael. Appellatur autem hodie uicus cimana in campo latiſſimo ſex milibus a legione ad ſeptentrionalẽ plagam pergẽtibus Ptolemaidem. Ciſon, torrens iuxta montem Thabor,ubi contra Siſaram dimicatum eſt. Cadomi,torrens iuxta quem Debbora bellum geſſit. Cœlas titanorum,id eſt uallis gigantum aduerſus quos præliatus eſt Dauid. Clautomon,id eſt fletuum locus,a planctu nomen accepit. Ceni regio Philiſtiim. Carmelus,ubi quondam Nabal carmelius fuit,& nunc uilla eſt carmelia nomine,decimo lapide oppidi Chebron,uergens ad oriẽtalem plagam:ubi &

Romanũ

C Romanum præſidium eſt poſitū. Cedron appellatur torrens ſiue uallis:cedron iuxta Hieruſalē ad orientalē plagā eſt:cuius & Iohānes euāgeliſta meminit. Cyrene in finib⁹ Aegypti:ad
• quem locum rex Aſſyriorū trāſtulit Damaſcenos. Coa quæ eſt iuxta Aegyptū. Carchedon, id eſt carthago,cuius Eſaias & Eçechiel in uiſione tyri recordant̄:pro q̄ in Hebraico tharſis ſcriptū eſt.Sed & de hac in libris Hebraicarū quæſtionū plenius dixim⁹. Cœlas,id eſt uallis Ioſaphat inter Hieruſalē & montē oliueti.Lege prophetā Iohel. Cedem in Eçechiel,q̄d Aquila & Symmach⁹ interpretāt̄ orientē. Cedar in Eçechiel,principes cedar. Sed & Eſaias & Hieremias in uiſione arabiæ huius uocabuli recordantur.Eſt autē regio in eremo ſaracenorū a filio Iſmaelis cedar ita cognominata. Carioth in regione moabitarū,ſicut Hieremias ſcribit. Capharnaū iuxta ſtagnū geneſareth,uſq; hodie oppidū in galilæa gentiū ſitū,in finibus çabulon & neptalim. Hucuſq; per c litterā,id eſt κ græcū legere debemus: exinde p elementū χ quod aſpirationē in ſe continet,& a latinis minime habetur, ſcribendū pariter ac legendū. Chalanne ciuitas regni Nemrod in Babylone:cuius & Eſaias meminit, dicens: Et chalanne ubi turris ædificata eſt. Chalach urbs aſſyriorū,quā ædificauit Aſſur egrediēs de terra ſennaar. Charran ciuitas Meſopotamiæ trās edeſſam,quæ uſq; hodie Charra dicit̄:ubi Roman⁹ cæſus eſt exercit⁹,& Craſſus dux capt⁹. Chebron quæ q̄ndā appellabat̄ arbe,licet male in Græcis codicib⁹ habeat̄ Arboch:cōdita eſt aūt ante ſeptē annos q̄ Tanis urbs Aegypti cōderet̄. Dixim⁹ de hac & ſupra. Fuit autē & metropolis enakim: q̄s gigantes & potētes intelligere debemus. Chobaa ad leuā partem Damaſci:eſt autem Chobaa uilla in ī̄ſdem regionibus, habens accolas Hebræos:qui credentes in Chriſtum,omnia legis præcepta cuſtodiūt.Et a principe hæreſæos Hebionitæ nuncupātur.Contra huiuſmodi dogma Paulus apoſtolus ſcribit ad Galatas. Chabrata quod interpretat̄ Aquila κὰθοδὸν, id eſt iuxta uiam quæ ducit in ephrata, id eſt Bethlehē: ubi cū rachel Beniamin peperiſſet occubuit.Super hoc uerbo quid nobis uideatur, in libro Hebraicarum quæſtionū diximus. Chazbi ubi geminos Iudæ filios Thamar ædidit. Oſtenditur aūt nunc locus deſertus iuxta Odollam in finib⁹ Eleutheropoleos.De hoc quoq; in libris Hebraicarū quæſtionū plenius a nobis diſputatū eſt. Choreb mōs dei in regione Madian iuxta montē ſina ſupra Arabiam in deſerto:cui iungitur mons & deſertū ſaracenorū quod uocat̄ Pharan. Mihi autem
D uidetur quod duplici nomine idem mons: nunc ſina,nūc choreb uocetur. Charadda caſtra filiorū Iſrael. Chēnereth mare ubi eſt terminus Iudææ in tribu Nephtalim. Sed & oppidū q̄d in honorem Tyberij cæſaris Herodes rex Iudææ poſtea inſtauratū appellauit Tyberiadē,ferūt hoc primū appellatū nomine. Chephira uic⁹ ad ciuitatē pertinēs Gabaon in tribu Beniamin.

Chaſlon in tribu Iuda & in finib⁹ Aeliæ uilla p̄grādis. Chiſil,in tribu Iuda. Chabon,in tribu Iuda. Chaphtis in tribu iuda. Charmel unde Nabal charmelus fuit: de qua & ſupra dictum eſt. Chilon in tribu iuda. Chephri in tribu Beniamin. Chaſelatabor in tribu Zabulon. Chethim Cyprus dicitur: in qua ciuitatem condidit Luza. Nam & urbs hodie Cypritium appellatur. Charri, ad quem locum perſecutus eſt Ioab res nouas molientem ſibam.

Chomarim ubi Ioſias ſimulacra combuſſit. Chalanne ubi turris ædificata eſt iuxta Eſaiam, ſicut diximus. Charran ciuitas aſſyriorum in regione Theman iuxta Eſaiam. Chaſelath iuxta thabor terminus Zabulon:diximus de ea & ſupra ſub nomine chaſalus. Chabol terminus aſer.Chalab, de hac cultores priſtinos aſer non potuit expellere. Chorath torrens trans Iordanem:ubi abſconditus eſt Elias e regione eiuſdem fluminis. Chota regio aſſyriorum.

Chobar flumen babylonium,ſicut in Eçechiele & in Hieremia ſcribitur. Charchamis ciuitas iuxta flumē Euphraten. Chamoan uillula iuxta Bethlehem. Chelon, quæ Aelon oppidum Moab,ſicut & in Hieremia ſcribitur.Chamos idolum Moab. Chorozain oppidū Galileæ,quod Chriſtus propter incredulitatem miſerabiliter deplorat & plangit. Eſt autē nunc deſertum in ſecundo lapide a capharnaum. Chimarrus, id eſt torrens cedron (de quo & ſupra diximus)inter montē oliueti & Hieruſalē,ubi dn̄m ſaluatorē Iohānes euāgeliſta narrat traditū.

DAſſem urbs aſſyriorū nobilis quā extruxit Aſſur,inter Niniuen & chalad. Drys,id eſt quercus Mamre iuxta Chebron quæ uſq; ad ætatē infantiæ meæ & Cōſtātij regis imperiū therebynthus monſtrabat̄ puetus, & annos magnitudine indicans,ſub qua habitauit

A bitauit Abraham. Miro autem cultu ab ethnicis habita est, & uelut quodam insigni nomine consecrata. Damascus nobilis urbs Phœnices. Eodem autem uocabulo & Masech ancillæ Abraham filius appellatus est. Porro masech quid sibi uelit, in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputaui: hic tantum interpretis sum functus officio, non quod ancillam Abrahæ Masech nūcupatā ꝓbem. Dan uiculus est in quarto a paneade miliario eūtibus Tyrum: qui usq; hodie sic uocatur, terminus Iudææ prouinciæ contra septentrionem: de quo & Iordanis flumen erumpens, a loco sortitus est nomen. Ior quippe ξειθρομ, id est fluuiū siue riuū Hebræi uocāt. Dānaba ciuitas Balach, filij Beor regis Edom, post quē regnauit Iob: licet mihi uideat͂ lōge aliter: & est usq; hodie uilla dānaba in octauo miliario Areopoleos pgētib⁹ arnonē & altera dānaba sup montē Phogor in septimo lapide esb⁹. Dothaim, ubi inuenit Ioseph fratres suos pecora pascētes: q & usq; hodie in duodecimo a Sebaste miliario, cōtra aquilonis plagam ostenditur. Debon quæ & dibon, in solitudine castra filiorum Israel. Est & alia dibon uilla pergrādis iuxta arnonē: quæ cū prius fuisset filiorum Moab, & post eam Seon rex Amorræorum belli iure tenuisset, a filijs Israel capta atq; possessa, in partem uenit tribus Gad. Meminit hui⁹ Hieremias & Esaias in uisiōe cōtra Moab. Debongad filioꝝ Israel castra. Dis memoab, id est ad occidētē Moab iuxta Iordanem contra hierichum: ubi Balach rex Moab & maiores natu Madian, Israelem insidijs deceperunt: in quo loco & Moyses Deuteronomiū scripsit. Dabira ciuitas in tribu dan: cuius regē interfecit Iesus. Est autem & alia uillula Iudæorū in mōte Tabor regionis ad diocæsaræam pertinentis. Dornapheth quod Symmachus transtulit dor maritima: hæc est dora in nono miliario cæsareæ Palæstinæ pergentibus Tyrum nūc
B deserta: quæ cum cecidisset in sortem tribus manasse, eam possidere non potuit: quia in ea habitatores pristini permanserunt. Dabir in tribu Iuda, quæ uocabatur ciuitas litterarū: hanc præoccupauit Othoniel frater Caleb, interfectis in ea filijs enakim. Fuit aūt & ipsa sacerdotib⁹ separata. Porro Othoniel quidā arbitrant͂ filiū fratris Caleb. Dabor super iordanē ciuitas Amorræoꝝ. Dimona in tribu Iuda. Dedan in tribu Iuda Daenna in tribu Iuda: eadē aūt est, q̄ & dabir ciuitas litteraꝝ. Dahiua siue Dahiud in tribu Iuda. Duma in tribu Iuda uic⁹ grādis in daroma, hoc est ad australē plagā in finibus Eleutheropoleos, decē & septē ab ea miliaribus distās. Dāna in tribu Zabulon ciuitas separata leuitis. Dasbath in tribu Zabulō. Dabrath in tribu Issachar urbs separata leuitis. Drys, id est q̄rcus in Ephrata in tribu Manasse, unde fuit Gedeon. De hac quid nobis uisum sit, in libris Hebraicarū quæstionū diximus. Quæritur enim quō Ephrata in tribu Manasse nunc esse dicatur. Dibon de qua supra diximus, cuius meminit Esaias in uisione cōtra Moab. Deseth quod Aquila trāstulit parietē. Symmachus murū. Dodanim de qua Esaias in uisione scribit Arabiæ. Est autē iuxta Areopolim.
Darom huius meminit Eçechiel, quod Symmachus uertit in Aphricum. Diospolis ciuitas Aegypti, sicut scribit Eçechiel. Dadan in regiōe cedar: de qua scribit Hieremias. Deblataim in terra Moab, sicut scribit Hieremias. Dedan in regione idumæa, sup qua scribit Hieremias. Est autem in quarto miliario a metallofeno contra Aquilonem. Decapolis, sicut in euangelio legimus. Est autem regio decem urbium trans iordanem circa Hippū & pellē & Gadarā.

EDen sacer paradisi locus ad orientē, quod in uoluptatē delitiasq; trāsfert͂. Euila ubi aurum purissimū, quod hebraice dicitur Zaab, & gemmæ preciosissimæ carbunculus smaragduſq; nascuntur. Est autem regio ad orientem uergens, quam circūit de paradiso phison egrediens, quē nostri mutato nomine Gangen uocant. Sed & unus de minoribus Noe euila dictus est, quem Iosephus refert, cum fratribus suis a flumine cephene & regione Indiæ usq; ad eū locum, qui appellatur Ierie possedisse. Sed & ismael in solitudine euila habitasse scribitur: quam scriptura sancta esse ait in deserto sur contra faciem Aegypti: & inde tendere usq; ad terram Assyriorū. Euphrates fluuius mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salusti⁹ author certissimus asserit tā Tygris q̄ Euphratis in Armenia fontes demōstrari. Ex quo animaduertimus aliter de paradiso & fluminibus eius intelligendum. Ellesar ciuitas regis Arioth.
Ephrata regio Bethlehem ciuitatis Dauid, in qua natus est Christus. Est aūt in tribu iuda: licet plæriq; male existiment in tribu Beniamin iuxta uiā, ubi sepulta est Rachel quinto miliario

C ab Hierusalem in eo loco, qui a septuaginta uocatur hippodromus. Legimus Ephratam, in Paralipomenon libro, sicut supra dictum est. Ebrona in deserto castra filiorũ Israel. Emath quam transierunt exploratores, qui ab Iesu missi sunt. Erma ubi pars populi cæsa est Israelis ab Amalech & chananæo: quem in Deuteronomio amorræum scriptura uocat. Esebon ciuitas seon regis Amorræorum in terra Galaad: quæ cum fuisset ante moabitarum: ab amorræis belli iure possessa est. Meminit huius Hieremias, Esaias quoq; in uisione contra moab. Porro nũc uocatur esbus, urbs insignis Arabiæ, in montibus qui sunt contra hiericho, uiginti a iordane milibus distans. Fuit autẽ in tribu Ruben separata leuitis. Edrai, ubi interfectus est Og rex basan, gigas id est potens, omnisq; illius cæsus exercitus. Nunc autem est Adara insignis ciuitas Arabiæ, in uicesimo quarto lapide ab Osdra. Eleale ciuitas amorræorum in galaad, quæ cecidit in sortem tribus Ruben. Meminit huius & Esaias in uisione cõtra Moab & Hieremias: sed & usq; hodie uilla grandis ostenditur in primo ab esbus miliario. Enna quæ est iuxta desertum cades. Ermon, mons ermon, quem phœnices cognominant sanior: iam supra positus.

Emec Achor, quod interpretatur uallis Achor, id est tumultus atq; turbarum: ubi Acham lapidibus oppressus est, eo quod quædam de anathemate sustulisset. Est autem locus iuxta Hiericho, haud procul a galgalis. Male ergo quidã putant uallẽ Achor, a noie eius qui lapidatus est nuncupatam: cum ille Acham dictus sit, & nõ Achor uel Achar. Eglon quæ & Odollam in tribu Iudæ: cuius regem nomine Dabir interfecit Iesus. Est autem nũc uilla prægrandis in duodecimo ab Eleutheropoli lapide contra orientem: de qua & supra diximus. Esron quæ & assur. iuxta eremum in tribu Iuda: de qua supra dictum est. Enakim, & in hac interfecit Iesus enakim gigantes de regione montana in chebron. Sed mihi non uidetur nomen esse loci, sed habitatorum chebron. Ephron in tribu Iuda. Est & uilla prægrandis Ephrea nomine contra septentrionem in uicesimo ab Aelia miliario. Edre in tribu Iuda. Etna in tribu Iuda. Ebezin thia in tribu Iuda. Euim in tribu iuda. Elolath in tribu iuda. Ereb in tribu iuda: est hodieq; uilla in daroma, id est ad austrũ quæ heromith nuncupat. Esan in tribu iuda. Elul in tribu iu

D da. Est & hodie in regione ad æliam pertinente uilla nomine Alula iuxta chebron. Elthei in tribu iuda: est hodieq; thecua uicus in nono ab ælia miliario cõtra meridianã plagam, de quo fuit Amos, ppheta: cuius sepulchrum ibidẽ ostenditur. Engaddi in tribu iuda: ubi absconditus est Dauid in solitudine, quæ est in aulone hierichus, hoc est in regione illa cãpestri, de q̃ supra diximus. Vocat aũt usq; hodie uicus prægrandis Iudæorũ engaddi: iuxta mare mortuũ, unde & opobalsamũ uenit; quas uineas engaddi Solomon nũcupat. Eschemo ciuitas sacerdotalis, nũc aũt ostenditur prægrandis uicus Iudæorum in daroma: qui locus ad eleutheropoleos pertinet regionẽ. Emec raphaim, id est uallis Raphaim in tribu Beniamin. Edomia in tribu Beniamin: nunc uero ostenditur uilla eduma in acrabatene duodecim ferme milibus distans a Neapoli contra orientalem plagam. Erma, & hanc Iesus cepit rege illius interfecto: quæ fuit in sorte Symeonis siue Iuda. Ether sortis symeonis: & nunc est uilla prægrandis nomine Iethira, in interiore Daroma iuxta Malathã. Etha in tribu symeonis. Elehath in tribu Aser ciuitas leuitis separata. Edrai in tribu Neptalim. Esthaul in tribu Dan, ubi mortuus est sampson: q̃ usq; hodie ostenditur in decimo eleutheropoleos miliario contra aquilonem pergẽtibus Nicopolim. Eltheco in tribu dan separata leuitis. Elba, de hac trib9 aser accolas pristinos nequiuit expellere.

Eremmõ uicus iudæorũ prægrãdis in decimo sexto ab eleutheropoli miliario cõtra meridiem in daroma. Emathdor in tribu Neptalim separata leuitis. Emath terminus allophyloꝝ in regione Damasci. Ergab, ad quem locum Ionathan filius Saul ueru dirigit, militaribus iaculis se exercens. Pro quo Aquila & Symmachus interpretati sunt lapidem, licet in alio loco Symmachus pro hoc τὸν περίμετρον dixerit. Echela, ubi absconditus est Dauid, nunc uero Echela uilla dicit in septimo ab eleutheropoli miliario: iuxta quam & sepulchrum Habacuk prophetæ ostenditur. Elmoni locus quispiam interpretatur: pro quo Aquila & Theodotion transtulerũt τὸν δᾶνα, quod nos dicere possumus hũc uel illum. Porro licet lector agnoscat, quod in principio quoq; libri huius aliqua ex parte perstrinxi me nõ omia, quæ transfero cõprobare. Sed idcirco quædam iuxta authoritatem græcam relinquere: quia de his in libris Hebraicarũ quæstionum

plenius

A plenius diſputaui. Eſtema ad quem locum miſit Dauid. Eloth quã ædificauit rex Azarias.
Emath,in Eſaia damaſci ciuitas,quã oppugnauit rex Aſſyriorum.Meminit huius Zacharias & Eçechiel.In Amos quoq; Emath rabba ſcribitur,quod nobiſcum ſonat Emath magna.Diximus de hac & ſupra, quod nobis uideret hanc eſſe epiphaniam iuxta emeſam: quæ uſq; hodie Syro ſermone ſic dicit. Eſer urbs quã ædificauit Solomon. Elceſe,de quo loco & Nahum propheta fuit:nam appellatur elceſæus. Emacim,quod Symmachus & Aquila tranſtulerunt ualliũ. Emaus de q̃ loco fuit Cleophas,cuius Lucas meminit euangeliſta:hæc eſt nũc Nicopolis inſignis ciuitas palæſtinæ. Ephraim iuxta deſertũ,ad quã uenit dñs Ieſus cũ diſcipulis ſuis. Diximus de hac & ſupra ſub Ephron uocabulo. Hucuſq; per correptam litteram e, nominũ ſunt lecta principia. Exinde per extenſum legamus elementum,quod græce dicitur ἦ. Elath regio principũ Edom,& ciuitas Eſau,in decimo a Petra miliario cõtra orientẽ. Eroim,ciuitas in Aegypto,ad quã Ioſeph occurrit patri ſuo Iacob. Heliopolis ciuitas ſolis urbs in Aegypto,p q̃ in Hebræo ſcriptũ eſt,On,in q̃ Petefres ſacerdos fuit.Meminit huiꝰ & Eçechiel. Ethã caſtra filiorũ Iſrael in deſerto,quæ appellat Ebutham. Engannim in tribu Iuda,nũc eſt uicus iuxta Bethel. Enaim in tribu Iuda,hodieq; uilla eſt bethenim circa therebintũ.Endor in tribu manaſſet ubi Pythoniſſa a Saule rege Iudææ cõſulit.Diximꝰ & ſupra de endor,q̃ eſt iuxta oppidũ naim in cuiꝰ portis,ſaluator filiũ uiduæ ſuſcitauit.Eſt aũt circa ſcythopolim engannim,i tribu iſſachar ciuitas ſeparata leuitis.Sed & alia q̃dã ciuitas enganna dicit,circa geraſam trãs iordanẽ. Enadda,in tribu iſſachar. Eſt aũt uſq; hodie q̃dã uilla enadda pgentibus de eleutheropoli Aeliã,q̃ſi decimo miliario.Enaſor in tribu neptalim poſita eſt,& ſupra aſor. Ereccon,terminꝰ tribus dan, iuxta ioppen. Etam, ubi habitauit ſamſon,in ſpelũca etham, iuxta torrentẽ. Elam legimꝰ uallẽ ela:quã aquila & theodotio interptant uallẽ quercus.Engaddi deſertũ,in quo abſcõditus eſt Dauid.Poſuimus & ſupra engaddi in tribu iuda iuxta mare mortuũ,cõtra occidẽtẽ. Emath regio allophylorũ.Porro iuxta Hieremiã ciuitas damaſci.Eman terminus damaſci: ſicut in eçechiel legimus,ad orientẽ uergens atheman & palmetis,quẽ cæteri interpretes ædiderũt thamar.

B Fiſon quod interpretatur caterua, fluuius quem noſtri Gangen uocant,de paradiſo exiens,& pergens ad Indiæ regiones,poſt quas erumpit in pelagus. Dicit autem ſcriptura circũiri ab hoc uniuerſam regionem Euila,ubi aurum præcipuum naſcitur & carbunculus lapis & praſinus. Faran nũc oppidum trans Arabiã iũctum ſaracenis,qui in ſolitudine uagi errant.Per hoc iter fecerunt filij Iſrael cum de monte ſyna caſtra mouiſſent. Eſt ergo ut diximus trans Arabiam contra auſtralem plagam,& diſtat ab Aula cõtra orientem,itinere triũ dierum.In deſerto autẽ pharan ſcriptura cõmemorat habitaſſe Iſmaelem.Vnde & Iſmaelitæ qui nũc ſaraceni. Legimus quoq; chodorlaomor regem percuſſiſſe eos,qui erãt in deſerto pharan. Filiſtim,quæ nunc dicitur aſcalon:& circa eam regio palæſtine. Fanuel locus in quo Iacob tota nocte colluctans,Iſraelis uocabulum meruit iuxta torrentem Iaboch.Fanuel autem interpretatur facies dei,ab eo qd Iacob ibi deũ uiderit. Fogo ciuitas Adad regis,quæ eſt in regiõe gabalitica. Fenon caſtra filiorũ Iſrael in deſerto. Fuit autem quõdã ciuitas principũ Edom,nũc uiculus in deſerto:ubi æris metalla,damnatorũ ſupplicijs effodiunt inter ciuitatẽ Petrã & zoaram,de quo & ſupra diximus. Fithon ciuitas Aegypti,quã ædificauerũt filij Iſrael. Fin caſtra filiorũ Iſrael in deſerto. Fatura ciuitas trans meſopotamiã,unde fuit balaã hariolus:ſed & iuxta eleutheropolim quædã uilla nomine fatura nũcupat euntibus gazã. Fogor & bethphogor mons Moabitarum,ad quem balach rex adduxit balaam hariolũ in ſupercilio Libiadis.Sed & alia uilla fogor,haud procul a Bethlehem cernitur:quæ nunc Phaora nuncupatur. Faſga ciuitas amorræorũ. Eſt autẽ & mons cõtra orientalẽ plagam faſga,pro quo Aquila interptatur excíſum.Sed & Septuaginta interpretes faſga in quodam loco excíſum tranſtulerunt. Fanuel ciuitas quã ædificauit Hieroboam. Fanuel turris quã ſubuertit Gedeon.Sed & unus de filijs Or uocatꝰ eſt fanuel. Fraaton unde fuit abdon iudex ppli Iſrael in mõte amalech. Felmonialmõ, quod Aquila interpretat illũ uel iſtum,Symmachus uero neſcio quem locũ. Theodotion illũ locũ. Felmoni, de q̃ in libris Hebraicarũ quæſtionũ plenius diſputatum eſt. Fogo ciuitas regni edom. Farfar fluuius Damaſci. Fature regio Aegypti iuxta Eçechielem & Hieremiam, in qua profugi habitauerunt Iudæi.

C GEon fluuius,qui apud Aegyptios Nilus uocaꝛ,in paradiſo oriens,& uniuerſam Aethiopiam circũiens. Gomorra,una de quinq; ciuitatibus ſodomorũ,quæ cum reliqs diuina ultione ſubuerſa eſt. Gerara,ex cuius nomine nunc geraritica uocatur, regio trans daroma ꝓcul ab eleutheropoli uiginti milibus & qnq; ad meridiẽ.Erat autẽ olim terminus chananæorũ ad auſtralẽ plagã & ciuitas metropolis palæſtinæ,Scriptura cõmemorat fuiſſe eã inter Cades & Sur,hoc eſt inter duas ſolitudines,quarũ una Aegypto iungitur,ad quã populus trans fretum rubri maris peruenit.Altera uero Cades,uſq; ad ſaracenoꝝ eremũ extenditur.

Galaad,mons ad quẽ ſeptimo die ꝓfectionis e charris Iacob profugus uenit. Eſt aũt ad tergum phœnices & arabiæ, collibus lybani copulatus: extenditurq; per deſertum uſq; ad eum locum, ubi trans Iordanem habitauit olim rex ſeon amorræorum. Cecidit ſupradictus mons in ſortem filiorũ Ruben, gad & dimidiæ tribus Manaſſe.Sed & Hieremias loquiꝛ: Galaad tu mihi initiũ lybani:a quo monte & ciuitas in eo condita,ſortita eſt uocabulum,quam & cœpit de amorræorum manu Galaad filius Machir, filij manaſſe. Gader turris,ubi habitãte Iacob. Ruben patris uiolauit thorum,quæ abſq; g,littera in Hebræo ader ſcribitur Geſſen regio Aegypti quam inhabitauit Iacob cum liberis ſuis. Gaſiongaber caſtra in ſolitudine filioꝝ Iſrael: ſicut in Numerorum libro ſcriptum eſt. Porro iuxta Deuteronomium ciuitas eſt Eſau,quã nũc Eſſiam nuncupari putant iuxta mare rubrum & ailã. Gethaim,pro qua in hebræo poſitũ eſt auith,ciuitas Adad,q quartꝰ regnauit in idumæa terra,quæ nũc gebalene diciꝛ. Gai in ſolitudine caſtra filioꝝ Iſrael,& uſq; hodie gaia urbs diciꝛ Palæſtinæ iuxta ciuitatẽ Petrã. Gelmon de blathaim caſtra,id eſt mãſio filioꝝ Iſrael in deſerto. Galgad mõs in deſerto,ubi caſtrametati ſunt filij Iſrael. Gaza ciuitas æueorũ,in q̃ habitauere cappadoces,priſtinis cultoribꝰ interfectis. Apud ueteres aũt erat terminꝰ chananeæorũ iuxta ægyptũ:cecidit q; in ſortẽ tribꝰ Iudæ,ſed eã

D tenere nõ potuit:quia enakim,id eſt gigantes fortiſſimi allophyloꝝ reſtiterunt:& eſt uſq; hodie inſignis ciuitas palæſtinæ.Quæriꝛ aũt quõ in q̃dã ꝓpheta dicaꝛ,gaza futura in tumulũ ſempiternũ.Qdꝛ ſoluiꝛ ita,antiquæ ciuitatis locũ uix fũdamẽtoꝝ p̃bere ueſtigia:hãc aũt quæ nũc cerniꝛ in alio loco, ꝓ illa q̃ corruit ædificatã. Gargaſi ciuitas trãs iordanẽ iuncta mõti galaad quã tenuit tribus manaſſe.Et hæc eſſe nunc diciꝛ Geraſa urbs inſignis Arabiæ.Quidã aũt ipam eſſe gadarã exiſtimãt.Sed & euangeliũ meminit geraſenorũ. Gaggada,ubi aquarũ torrẽtes ſunt. Eſt aũt locus in ſolitudine. Gaulon ſiue galon in tribu Manaſſe ciuitas ſacerdotalis & fugitiuorũ in regione baſanitide. Sed & nũc gaulon uocaꝛ uilla prægrandis in bethania,ad cuius nomẽ & regio ſortita uocabulũ eſt. Gebal,mons in terra repromiſſionis,ubi ad imperiũ Moyſi altare cõſtructũ eſt.Sunt aũt iuxta hierichũ duo mõtes uicini cõtra ſe inuicẽ reſpiciẽtes.E qbus unꝰ garizim:alter gebal diciꝛ.Porro ſamaritani arbitranꝛ hos duos montes iuxta Neapolim eſſe, ſed uehemẽter errãt: plurimũ em̃ inter ſe diſtant:nec poſſunt inuicẽ benedicentiũ,ſiue maledicẽtiũ inter ſe audiri uoces.Quod ſcriptura cõmemorat. Garizim mõs ſup quẽ ſteterũt,hi q maledicta reſonabant iuxta ſupra dictũ montẽ gebal. Golgol,quæ & galgal,iuxta quã mõtes eſſe ſcribunꝛ garizim & gebal. Galgal aũt locus eſt,iuxta hiericho.Errant igiꝛ Samaritani,q iuxta neapolim garizim,& gebal montes oſtendere uolunt,cũ ipſos iuxta galgal eſſe ſcriptura teſtaꝛ.

Gai in moab,quod interpretaꝛ uallis Moab,iuxta Phogor,ubi ſepultus eſt Moyſes. Galgala,hæc eſt quam ſupra poſuimus golgol ad orientalem plagam antiquæ hierichus cis iordanem,ubi Ieſus ſecundo populum circũcidit,& paſca celebrauit:& deficiente manna ,triticeis panibus uſus eſt Iſrael.In ipſo loco lapides quoq; quos de alueolo Iordanis tranſtulerunt ſtatuerunt,ibi & tabernaculum teſtimonij fixum multo tempore fuit.Cecidit autem in ſortem tribus Iudæ,& oſtendiꝛ uſq; hodie locus deſertus in ſecũdo hierichus miliario ab illius regionis mortalibus miro cultu habitus. Sed & iuxta Bethel quidã aliã galgalã ſuſpicantur. Gai iuxta bethan & bethel, quam expugnauit Ieſus rege illius interfecto: & habitauit in illa quondam citra Iordanem Amorræus:nunc deſertus tantum oſtenditur locus. Gabaon unde gabaonitæ ſupplices uenerunt ad Ieſum,erat olim metropolis ciuitas & regalis æueorum, cæciditq; in ſortem tribus Beniamin:& nunc oſtenditur uilla eodem nomine in quarto miliario bethelis contra orientalem plagam,iuxta rama & remmon,ubi Solomon hoſtijs immolatis, diuinũ meruit oraculum.Fuit autem & ipſa ſeparata leuitis. Gabe ſortis Beniamin,& hæc leuitis ciuitas ſepa

rata.

A rata. Gazer in ſorte tribus Ephraim,urbs ſeparata leuitis:quam & ipſam expugnauit Ieſus rege illius interfecto.Aedificata eſt autem poſtea a Solomone:nunc Gazara uilla dicitur in quarto miliario nicopoleos contra ſeptentrionem. Veruntamen ſciendum, quod alienigenas ex ea Ephraim non potuit expellere. Goſon,& hanc expugnauit Ieſus. Geth,in hac gigantes qui uocabantur enakim & Philiſtinorum accolæ permanſerunt.Oſtenditur uicus in quinto miliario ab eleutheropoli euntibus dioſpolim. Geſom ciuitas alienigenarũ, quæ eſt & gergaſſi in baſanitide:de qua filij Iſrael expellere nõ ualuerunt geſſuri. Gader,& huius regem interfecit Ieſus.Legimus quod Iacob trans turrim gader fixerit tabernaculum ſuum. Goim in gelgel: quod Aquila & Symmachus interpretantur,gentes in gelgel. Gelgel, & hanc cœpit Ieſus, & nunc oſtenditur uilla nomine galgulis ab antipatride in ſexto miliario contra ſeptentrionem.

Golathamaim, locus qui interpretatur poſſeſſio aquæ. Gadda in tribu Iuda. Eſt autem hodieq; uilla in extremis finibus Daromæ contra orientem, imminens mari mortuo. Gaddera in tribu Iuda:nunc appellatur uilla ad regionẽ ciuitatis Aelienſis pertinens,nomine gadora,circa terebinthũ. Gaedur in tribu Iuda,hodieq; uocaꝫ gedrus,uicus prægrandis in decimo miliario dioſpoleos pergentibus eleutheropolim. Getremmon in tribu Manaſſe,ciuitas ſeparata leuitis. Gai uallis ſiue præruptum. Geennon,quod interp̃taꝫ uallis ennon,& ab hac qui dã putant appellatam gehennam.Cecidit autẽ in ſortem tribus Beniamin iuxta murũ Hieruſalem contra orientem:ſuper qua in libris hebraicarum quæſtionum plenius dictum eſt Gabli terra allophylorum. Giſon in tribu Iuda. Gethefer in tribu Zabulon. Gabathon in tribu Dan ciuitas ſeparata leuitis.Eſt quoq; oppidum,quod uocatur gabe in ſextodecimo miliario cæſareæ:& alia uilla Gabatha in finibus dioceſareæ iuxta grandem campum legionis:necnõ
B gabaa & gabatha uiculi cõtra orientalem plagam Daromæ.Sed & alia gabatha in tribu Beniamin:ubi fuit domus ſaul:alienigenarum quoq; in Regnorum libris quædã gabatha ſcribitur, & iuxta Bethlehem in tribu Iuda. Getremmon alia ciuitas in tribu Dan ſeparata leuitis. Eſt autem nunc uilla prægrandis in duodecimo miliario dioſpoleos pergentibus ad eam de eleutheropoli. Galiloth locus iuxta Iordanem in tribu Beniamin, ubi altare dño conſtruxerunt filij Ruben. Gaas mons in tribu Ephraim:in cuius ſeptentrionali plaga ſepultus eſt Ieſus filius Nauæ:& uſq; hodie iuxta uicum Thamnã ſepulchrum eius inſigne mõſtratur. Gabaath in tribu Beniamin,urbs Phinees filij Eleazari:ubi ſepultus eſt Eleazarus.Eſt autẽ nũc gabaatha uilla in duodecimo miliario eleutheropoleos,ubi & ſepulchrum prophetæ Habacuk oſtenditꝫ.

Gabaan,uſq; ad hanc bellatum eſt contra tribum Beniamin,ſicut in libro Iudicum ſcribitur.

Getha,ad quem locum tranſtulerunt arcam teſtamenti de Azoto:nũc uicus grandis uocatur githam,inter antipatridem & Iãniam. Sed & alia uilla appellatur gethim. Gallim unde fuit phalthi,qui poſt fugam Dauid michol uxorem eius acceperat.Meminit & huius loci Eſaias: dicitur autem eſſe quidam accaron uicus qui uocetꝫ gallim. Gelamſur regio allophylorũ. Gelbue montes alienigenarum,in ſexto lapide a Scythopoli,in quibus etiam uicus eſt grandis qui uocatur gelbus. Gedud,ad quã deſcendit Dauid,pro q̃ Aquila τὸμ ἐυζωνον,id eſt expeditũ uel accinctum, Symmachus latronum cuneũ tranſtulerũt. Gazera,ubi Dauid percuſſit alienigenas. Poſuimus & ſupra gazer. Geſſuri regio alienigenarũ in ſyria. Gilon unde fuit Achitophel. Gob,ubi cõmiſſum eſt prælium. Galilæa.Duæ ſunt galilææ,ex quibus una galilæa gentium uocatur,uicina tyriorum finibus,ubi & Solomon uiginti quinq; ciuitates donauit Hirã regi tyri in ſorte tribus Neptalim.Altera galilæa dicitur circa tyberiadẽ & ſtagnum geneſareth in tribu Zabulon. Gion,ubi Solomõ unctus eſt in regem. Geri locus,in quo percuſſit Hieu rex Iſrael ochoziam regẽ Iuda iuxta ieblaã. Gethacopher,unde Ionas ꝓpheta fuit. Gaddi,quã p cuſſit Azael rex Damaſci.Poſita eſt & ſupra gadda. Gemela regio idumæorũ,p qua Aqla & Symmachus interp̃tanꝫ uallẽ ſalis. Gebin,meminit hui9 Eſaias:& eſt uilla geba in qnto miliario a gufnis euntibus Neapolim. Gozan in regione emath,& huius meminit Eſaias. Eſt autẽ in finibus Damaſci. Gareb collis iuxta Hieruſalẽ,ſicut ſcribit Hieremias. Gabarth,pro quo Aquila interp̃tatur in ſepibus,Symmachus uero in coloniis.Lege Hieremiã. Gepha nomẽ regionis,ut in Eſaia ſcriptũ eſt. Gamen ſiue gamon,regio moabitarũ iuxta Eſaiam. Gadara

C urbs trans iordanem contra Scythopolim & tyberiadē ad orientalem plagam ſita in monte, ad cuius radices aquæ calidæ erūpunt, balneis deſup ædificatis. Gergeſa, ubi eos qui a dæmonibus uexabantur, ſaluator reſtituit ſanitati: & hodieq; ſuper montem uiculus demonſtrat' iuxta
• ſtagnū tyberiadis: in q̄ porci præcipitati ſunt. Dixim⁹ de hoc & ſupra. Gethſemani, locus ubi ſaluator ante paſſionē orauit. Eſt autem ad radices montis oliueti nūc eccleſia deſup ædificata.
Golgotha, locus caluariæ, in quo ſaluator pro ſalute omniū crucifixus eſt: & uſq; hodie oſtenditur in Aelia ad ſeptentrionalem plagam montis ſion.
IAboch fluuius, quo trāſmiſſo, luctatus eſt Iacob, aduerſus eū q̄ ſibi apparuerat: uocatuſq; eſt Iſrael. Fluit aūt inter Amman, id eſt philadelphiā & Geraſam in quarto miliario eius: & ultra procedens, Iordani fluuio cōmiſcetur. Idumæa regio Eſau, quæ ex eo quod ille Edom uocabatur, nomen accepit. Eſt autem circa urbem Petram, quæ nunc dicit' gabalene. Iethet regio principū Edom, in eadem, de qua ſupra diximus gabalene. Iroth locus deſerti, ad quem uenerūt filij Iſrael mare rubrum trāſfretantes. Iebata caſtra in ſolitudine filiorū Iſrael.
Incendiū, id eſt ἐμπυρισμός, locus in deſerto, ubi quandā partē populi flāma cōbuſſit. Intha-
• ath caſtra in deſerto filiorū Iſrael. Iāna, quæ eſt in cāpo moab, ſubter uerticem faſga, id eſt exciſi quod reſpicit ad deſertū iuxta arnon. Iaſſa, ubi aduerſus ſeon ammorræorū regē dimicat'. Meminit huius Eſaias in uiſiōe cōtra moab: ſed & Hieremias. Et uſq; hodie oſtendit' inter medabā & deblatai. Iaçer ciuitas amorræor̄ in decimo lapide philadelphiæ ad ſolis occaſum, trās iordanē q̄ fuit terminus trib⁹ gad, extēdit' q; uſq; aroer, quæ & ipſa reſpicit uſq; rabbā. Meminit urbis Iaçer & Eſaias in uiſione cōtra moab, ſed & Hieremias. Fuit aūt ſeparata leuitis, & diſtat ab Eſebon qndecim milibus: e qua magnū flumē erūpens, a Iordane ſuſcipitur. Iordanis fluuius diuidens Iudæam, Arabiam, & Aulonē: de quo ſupra diximus: q uſq; ad mare mortuum fluens, poſt multos circūitus iuxta hiericho, mortuo commixtus mari, nomē amittit. Iethabatha locus in deſerto, ubi torrentes aquarū demonſtrant'. Iericho urbs, quam iordane tranſ-
D greſſo ſubuertit Ieſus rege illius interfecto: p qua extruxit aliā Ozam de Bethel ex tribu Ephraim, quā dn̄s noſter atq; ſaluator, ſua præſentia illuſtrare dignatus eſt. Sed & hæc eo tēpore quo Hieruſalem oppugnabat' a Romanis: ꝓpter perfidiam ciuiū capta atq; deſtructa eſt: pro qua tertia ædificata eſt: quæ uſq; hodie permanet. Et oſtendunt' utriuſq; urbis ueſtigia uſq; in præſentem diē. Ieruſalem, in qua regnauit Adonibezech: & poſt eum tenuere Iebuſæi, e quibus ſortita eſt uocabulū, quos multo poſt tēpore Dauid exterminans, totius eā Iudææ ꝓuinciæ metropolim fabricatus eſt, eo quod ibi locum templi emerit, & impenſas ſtructuræ, Solomoni filio dereliquerit. Hāc eſſe Ioſephus refert quæ in Geneſi ſcribitur Salem, ſub rege Melchiſedek. Fuit aūt in tribu Beniamin. Iebus ipſa eſt quæ & Hieruſalē. Iarim ciuitas gobaonitarū. Iarimuth ciuitas quā ſubuertit Ieſus in tribu Iuda, q̄rto diſtās ab Eleutheropoli lapide, iuxta uillā eſchaol. Iſimoth, ubi abſconditus eſt Dauid: de qua & ſupra quid nobis uideret' diximus, ponentes bethſimuth. Sed & in Regnorū libro primo, pro iſimuth, Aquila interp̄tat' diſſipatam. Symmachus uero deſertam. Iedna in ſexto ab Eleutheropoli lapide pergētibus chebron. Iethonā ciuitas carmeli, quā cœpit Ieſus, rege illius interfecto. Iair ciuitas trib⁹ manaſſe. Iamuel in tribu iuda. Eſt autem uſq; hodie oppidum palæſtinæ Iamnia inter dioſpolim & azotū. Iabir ciuitas litterarum in tribu iuda. Iagur in tribu iuda. Iermus in tribu iuda. Eſt autē uſq; hodie uilla iermucha in decimo ab eleutheropoli lapide aſcendentibus Aeliā. Iethael in tribu iuda. Iettan in tribu iuda. Iether in tribu iuda, ciuitas ſacerdotalis. Et nunc eſt uilla prægrandis Iethira nomine, in uiceſimo miliario Eleutheropoleos: habitatores quoq; eius omnes Chriſtiani ſunt. Sita eſt autem in interiori daroma iuxta malathā. Diximus de hac & ſupra. Ianum in tribu iuda: eſt uilla ianua in tertio miliario legionis contra meridiem. Sed non uidetur ipſa eſſe quæ ſcribitur. Iethan in tribu iuda, ciuitas ſacerdotalis: eſt hodieq; uicus prægrandis iudæorum in decimo octauo lapide ab Eleutheropoli ad auſtralem partem in daroma. Ieçrael in tribu iuda, ſed non eſt ipſa quæ ſupra Ieçrael in tribu manaſſe: hodieq; prægrandis uicus oſtenditur in cāpo maximo inter Scythopolim & legionē. Fuit aūt terminus iſſachar. Sed & unus de poſteris ephrate, ſicut in Paralipomenō legim⁹ uocatus eſt Ieçrael. Iecdaan in tribu iuda. Iephlethi

in tribu

A in tribu Ioseph. Ianon in tribu Ephraim. Hāc quoq; cepit rex Assyriorum: & hodie uicus ostē ditur Ianon in acrabitena regione in duodecimo lapide neapoleos cōtra orientē. Iamin pro q̄ Aqla & Symmachus interp̄tant dexterā. Iasab, p quo hebræi habitatores legunt. Inemech, pro qua Aquila & Symmachus trāstulerūt in uallem. Ieblaā in tribu manasse, de qua alienige nas non ualuit expellere. Ierphel in tribu Beniamin. Iecnal in tribu Zabulon, ciuitas separata leuitis. Iaschie in tribu zabulon, nunc usq; ioppe uocat, ascensus iapho. Sed & oppidū siccami num nomine, de cæsarea ptolomaidem pergentibus sup mare propter montē carmelum epha dicitur. Iepthael in tribu zabulon. Iadela in tribu zabulon. Iermoth in tribu Issachar urbs sacerdotibus separata. Posuimus & supra ierimuth: cuius & Osee propheta meminit. Icoc sortis neptalim in cōfinio triū tribuū, id est in tribu zabulon ad australē plagā, in tribu Aser ad occidētē: porro in tribu iuda ad solis ortū. Iabnel, in tribu neptalim. Ieron, in tribu neptalim.

Iethlan, in tribu dan. Ielon in tribu dan. Iud in tribu dan. Ieracon in tribu dan. Inlechi, p quo Aquila interp̄tat in maxilla. Iabis galaad, & hāc oppugnauerūt filij israel. Nūc aūt est uicus trās iordanē in sexto miliario ciuitatis Pellæ, sup montē eūtibus gerasam. Iaar saltus, in q̄ examen apū fuit. Ierameli, regio allophylorū. Iether, ad quā misit Dauid: nūc est uilla in da/ roma, noie Iethira, de qua & supra diximus. Iecmaan ciuitas principū Solomonis. Itabyriū, pro qua Aquila & Symmachus in Osee ꝓpheta trāstulerūt tabor. Est aūt mons tabor in cam/ po maximo ad occidentalē plagā legionis. Iethoel nomē petræ in Regnorum libris. Iethaba, urbs antiqua iudææ. Imaczeb, p q̄ Symmach⁹ trāstulit in ualle zeb. Inachim, siue Ibachim, p
B quo Aquila & Symmachus trāstulerunt in fletu: meminit huius Micheas ꝓpheta. Ioppe, oppi dū Palæstinæ maritimū in tribu Dan. Inaraba, p q̄ Aquila trāstulit in humili uel plano. Porro Symmach⁹ in cāpestri. Iturea & trachonitis regio: cuius tetrarcha fuit Philippus: sicut in euan gelijs legimus. Trachonitis aūt dicit terra iuxta Arabiæ desertū, quod bosræ iungitur.

LAsa terminus Chananæorꝝ circa sidonē. Luza in tribu Beniamin, quā postea cognomi nauit Iacob bethel. Est autē usq; hodie uilla, in sinistra parte uiæ de neapoli pergentib⁹ Aeliam. Luza, hæc altera est, quæ cecidit in sortē filiorū Ioseph, iuxta sichem in tertio la/ pide neapoleos. Lothan, urbs ducum Edom. Lebona in deserto, castra filiorū israel. Labon locus solitudinis, trās iordanē, in quo Moyses Deuteronomiū legit. Lachis, in tribu iuda. Sed & hanc cœpit Iesus, rege eius interfecto. Meminit huius Esaias & Hieremias: & nunc est uilla in septimo miliario ab Eleutheropoli euntibus Daromā. Lebna, in tribu iuda, ciuitas sacerdo/ talis, quā tenuit iesus, rege illius interfecto: nunc est uilla in regione Eleutheropolitana: quæ ap/ pellatur Lobna. Scribit de hac Esaias. Lasaron, & hāc cœpit Iesus rege illius interfecto. Lapis boen filiorum Ruben: est autem terminus tribus iudæ. Laboth, in tribu iuda. Lamas, in tribu iuda. Labaoth, in tribu Symeon. Labanath, in tribu Aser. Lachū, terminus neptalim. La/ boemath, pro quo Aquila interp̄tat ingressus emath. Lesem, hāc filij Dan ui captā cognomina uerūt Dan. Luza altera iuxta bethel, in terra cethim, quā cōdidit ille qui abierat de bethel, si/ cut historia narrat. Lechi, pro quo Aquila & Theodotion interpretantur maxillā: de qua su/ pra diximus. Laisa, hanc filij Dan captam manu, possederunt: cum esset procul a sidone: & uo cauerunt eam Dan. Fuit autem terminus terræ Iudæ contra septentrionem a Dan, usq; ad Ber sabeæ se tendentis. Meminit huius & Esaias. Sita est autem iuxta paneadem: de qua Iordanis fluuius erumpit. Lamathara, ad quem locum Ionathan iacula dirigebat: pro quo Aquila in/ terpretatur ad signū. Symmachus ad cōdictum. Ladabar, ubi erat miphiboseth. Lodabar, unde fuit machir. Libanus, mons phœnices altissimus. Luith, huius meminit Esaias, & est usq; hodie uicus inter Areopolim & zoaram nomine luitha.

MEsse regio Indiæ, in qua habitauerunt filij iectan, filij Heber. Mamre, hæc est che/ bron, iuxta quam sepultus est Abraham cū Isaac & Iacob, de qua supra diximus. Mamre autem & unus uocabat amicorum Abraham. Madian, urbs ab uno fi/ liorum Abraham ex cethura sic uocata. Est autem trans Arabiam ad meridiem in deserto Saracenorum, contra orientem maris rubri, unde uocantur madianæi & madianæa regio. Legi mus & filias obab soceri Moysi, filias madian: sed hæc alia ciuitas est ὁμώνυμος eius, iuxta arnonem & areopolim, cuius nunc ruinæ tantūmodo demonstrantur. Moab ab uno filiorū

C Lot,qui uocabat Moab,urbs Arabiæ:quæ nũc Areopolis dicitur,ſic uocata eſt:cuius & ſupra meminimus.Appellatur autem Moab ex nomine urbis & regio.Porro ipſa ciuitas,quaſi proprium uocabulũ poſſidet,rabbath moab,id eſt grandis moab. Maſraca ciuitas regni Edom, circa gabalenen. Mabſar, uſq; ad præſentem diem uicus grandis in regione gabalena: & appellatur mabſara ad urbem Petrã pertinens. Magdiel, & hæc in regione gabalena poſſeſſa olim a ducibus Edom. Magdalus,ad quam filij Iſrael cum exiſſent de Aegypto peruenerũt, anteq; tranſirent mare rubrum.Legimus & in Eçechiel de magdalo uſq; ſienem. Porro Hieremias Iudæos,qui ſecum fugerant, Babyloniorum impetum declinantes, in hac urbe Aegypti habitaſſe refert. Merra,quod interpretatur amaritudo.Eſt autẽ locus,in quo amaras aquas, iactu ligni Moyſes in dulcem uertit ſaporem. Memoriæ,id eſt ſepulchra cõcupiſcentiæ,caſtra filiorum Iſrael in deſerto,ubi poſt eſum carnium aſcendit ira dei ſuper illos. Maceloth caſtra filiorum Iſrael in ſolitudine. Matheca caſtra filiorum Iſrael in ſolitudine. Maſurith caſtra filiorũ Iſrael in deſerto. Mathane,quæ nunc dicitur mathana:ſita eſt autem in arnone,duodecimo miliario procul cõtra orientalem plagam medebat. Miſor ciuitas Og regis Baſan.Significat autẽ miſor loca plana atq; campeſtria. Machanarath terminus urbis Amman,quæ & philadelphia dicitur. Madbares quã nos uocamus eremũ,hanc Hebræi madbarim noiant. Miſaida filiorum iacin locus in ſolitudine,in quo obijt Aaron. Maceda, in hac concluſit Ieſus quinq; reges in ſpelunca,quos interfecit cum rege maceda,quæ fuit in tribu Iuda:& nunc eſt in octauo miliario Eleutheropoleos cõtra ſolis ortum. Madon ciuitas,in qua rex fuit Iobab,aduerſus quẽ bellum geſſit Ieſus. Maſſefa in tribu Iuda,apud quã habitabat iepte iuxta Chariathiarim,ubi quondã arca teſtamenti fuit,& Samuel populũ iudicauit.Meminit huius & Hieremias. Merrom,aquæ ad quas exercitu præparato, caſtra ſunt poſita.Eſt autem nũc uicus merrus nomine in duodecimo miliario urbis Sebaſte iuxta dothaim. Maſrephothmaim, ꝑ quo Aqla maſrephoth aquæ,Symmachꝰ maſrephoth maris interp̃tati ſunt. Machathi,urbs amorræorum ſuper Iordanem iuxta montem Ermon:de qua exterminare non ualuerunt filij Iſrael

D machatheũ. Marom,& hanc cœpit Ieſus rege illius interfecto,poſita eſt & ſupra marrus. Mageddo,& hanc cœpit Ieſus rege illius interfecto:quæ cum cecidiſſet in ſortem tribus manaſſe,ne quaq; poſſedit eam,quia priſtinos habitatores nequiuit expellere. Miſor, pro quo Aquila & Symmachus humilem interpretati ſunt.Eſt autem ciuitas tribus Ruben,ſeparata leuitis in regione gabalena. Medaba,uſq; hodie urbs Arabiæ,antiquum nomen retinens iuxta Eſebon. Mephaath in tribu Beniamin.Sed & alia eſt trans Iordanem,in qua præſidium Romanorũ eſt militum propter uicinam ſolitudinem. Maſpha in tribu Gad ſeparata leuitis. Eſt autem & alia nunc Mapha in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionem pergentibus Aeliam, pertinens ad tribum iuda. Manaim in tribu Gad ſeparata leuitis in regione Galaaditide. Medemana in tribu Iuda,cuius meminit Eſaias:& nunc eſt menois oppidum iuxta ciuitatem Gazam. Magdala in tribu Iuda. Maſera in tribu Iuda: cuius nunc tantummodo ſunt ruinæ in ſecundo lapide Eleutheropoleos. Maon in tribu iuda contra ſolis ortum Daromæ. Maroth in tribu iuda. Maddi in tribu Iuda. Maſſa in tribu Beniamin. Macoth in tribu manaſſe. Marala aſcenſus Zabulon. Moladab in tribu Iuda uel Symeonis. Maſam in tribu Aſer iuxta carmelum ad mare, ciuitas ſeparata leuitis. Mareſalinarum,quod uocatur mortuũ ſiue aſphalti, id eſt Bituminis inter hiericho & zoaram. Meeleb terminus Neptalim. Magdihel in tribu Neptalim: & hodie paruus uicus oſtenditꝰ in qnto miliario Dore pergentibus Ptolomaidem.Mons oliuarũ ad orientem Hieruſalẽ, in quo diſcipulos erudiebat Ieſus. Moſphethaim, ꝑ quo Aquila interpretatꝰ ſortiũ,Symmachus uiciniarũ. More nomẽ eſt collis,de q̃ in libris Hebraicarꝫ quæſtionũ plenius diſputatꝰ. Mennith,ubi iepte p̃liatus eſt:nũc autẽ oſtenditꝰ mannith uilla in quarto lapide Eſbus pergẽtibus Philadelphiam. Machmas,uſq; hodie uicus grandis oſtenditꝰ in finibus Aeliæ,antiquũ nomẽ retinens,nouem ab ea milibus diſtans iuxta uillam Rama. Meſſab hoſtile oppidũ iuxta gabaa. Magdon ſiue magron,ubi ſedit Saul. Maſſepha in moab,ad quam profugus Dauid cum Saulis inſidias declinaret uenit. Maſareth, in qua ſedit Dauid,nũc deſerta, ꝑ q̃ Aquila interp̃tatꝰ munitiões,Symmachus refugia.Theodotion ſpeluncas. Maſbach ciuitas hoſtilis regis Adrazar. Mela,id eſt gemela,

quam

A quã Aqla & Symmachus trãſſerũt uallẽ ſalis. Diximꝰ de hac & ſupra. Maacha regio regis Geſſur. Modim uicus iuxta dioſpolim, unde fuerunt machabæi: quorũ hodieq; ibidẽ ſepulchra monſtrantur. Sat ita q; miror quomodo Antiochiæ eorum reliquias oſtendant, aut quo hoc certo authore ſit creditũ. Mabſar tyri, p quo Aquila & Symmachus interpretant munitã tyrũ. Magao urbs quã ædificauit Solomõ. Meeber, p q Aqla trãſtulit ἀντιπέραν. Symmachꝰ ἐξεναντίας, id eſt, trans uel de cõtra. Maces urbs unius principũ Solomonis. Mello ciuitas quã ædificauit Solomon. Porro Symmachus & Theodotion adimpletionẽ trãſtulerunt: & de hac in libris Hebraicarum quæſtionum plenius dicitur. Medam ciuitas quã ædificauit Solomon.

Memphis ciuitas Aegypti, cuius Oſee, Eçechiel, & Hieremias, pphetæ recordant, ſed & Iudæi q cũ Hieremia de Hieroſolymis, pfugi exierant, habitauerũt in memphis. Machaas in Oſee, pro quo Aquila & Symmachus concupiſcentias interpretantur. Miletus ciuitas Aſiæ, de qua Eçechiel ſcribit. Mariboth, cuius meminit Eçechiel, dicens: uſq; ad aquam Mariboth, pro quo Aquila lites, Symmachus iurgia uel contradictiones interpretantur. Moraſthi, unde fuit Micheas propheta. Eſt autem uicus contra orientem eleutheropoleos. Maſagan regio Moabitarum, ut ſcribit Hieremias. Miſor regio Moabitarum iuxta Hieremiam. Mophath regio moabitarum: ſicut in Hieremia legimus. Poſita eſt & ſupra mephra. Maon regio moabitarũ, iuxta Hieremiam. Melchom idolum Ammonitarũ, ſicut ſcribit Hieremias. Magedã, ad cuius fines Matthæus euangeliſta ſcribit dominum perueniſſe, ſed & Marcus eiuſdem nominis recordat: nunc autem regio dicitur magedena circa Geraſam.

NAid terra in qua habitauit Cain: uertitur aũt in Salum, id eſt motũ, ſiue fluctuationẽ. Niniue urbs Aſſyriorũ, quã ædificauit aſſur egrediens de terra Sennaar. Eſt & alia uſq; hodie ciuitas Iudæorũ nomine Niniue in angulo arabiæ, quã nunc corrupte neneuen uocant. Naaliel iuxta arnonẽ caſtra filiorũ Iſrael. Nabã, quod Hebraice dicitur nebo, mons ſupra iordanẽ contra Hierichum in terra moab, ubi Moyſes mortuus eſt, & uſq; hodie oſtenditur in ſexto miliario urbis Eſbus contra orientalem plagam. Nabo ciuitas filiorum Ruben in regione galaad: cuius meminit Eſaias in uiſione contra moab, & Hieremias. Eſt & cuiuſdã uiri uocabulum Naban, qui caan & cæteros uicos qui circũ eũ erãt, ex ſuo nomine nũcupauit Naboth. Sed & uſq; hodie oſtendit locus deſertus Naba, diſtans a ciuitate Eſbus milibus octo contra meridianã plagam. Negeb auſter, apud Hebræos nageb dicitur, quod Symmachus interpretat meridiem. Sciendum autem, quod eadem plaga apud Hebræos tribus uocabulis appellat, Nageb, theman, darom, quod nos poſſumus auſtrum aphricum & meridiem, ſiue eurũ interptari. Nephendor, quod Symmachus interpretat maritimã. Dor aũt eſt oppidũ iam deſertũ in undecimo miliario Cæſareæ pergẽtibus ptolomaidẽ. Naptho, nomẽ fontis in tribu Beniamin. Naama ciuitas tribꝰ Iudæ. Neeſib in tribu iuda, quæ nũc uocat naſib in ſeptimo miliario eleutheropoleos pgentibꝰ chebron. Nepſam in tribu Iuda. Naaratha in tribu ephraim, & nũc eſt Naorath uilla Iudæorũ in qnto miliario Ierichꝰ. Napheth in tribu manaſſe. Naaloth in tribu Zabulõ ciuitas ſeparata leuitis. Nezeb in tribu neptalim. Neela, de hac alieni genas Zabulon non ualuit expellere. Eſt hodieq; in regione batanea uiculus noĩe neila. Nabe ſiue noba, ad quã aſcẽdit gedeon, urbs ſacerdotibus ſeparata, quã poſtea legimꝰ furore ſaulis ſubuerſam. Nemra ciuitas tribꝰ Ruben in terra galaad: eſt uſq; hodie uicus grandis. Narama in regione batanea. Namoth locus in rama, ubi ſedit Dauid: & de hoc in libris Hebraicarum quæſtionũ diximus. Nachon, area nachon, pro qua Aquila interptatur area præparata. Nephath ciuitas unius principis Solomonis. Neriger, & hãc extruxerũt in regiõe Iuda ſamaritani qui de babylonia ſunt profecti. Nezab quam condiderunt æuei in terra Iuda. Neſereth idolũ aſſyriorũ. Nemrim, cuius meminit Eſaias in uiſiõe cõtra moab & Hieremias, nũc aũt eſt uicꝰ noĩe Benameriũ ad ſeptẽtrionalẽ plagã zoaræ. Nabeoth regio, de qua ſcribit Eſaias. Naçareth unde & dñs noſter ſaluator naçareus uocatus eſt: ſed & nos apud ueteres. quaſi opprobrio naçarei dicebamur quos nũc Chriſtianos uocãt. Eſt aũt uſq; hodie in galilæa uiculus cõtra legionem in qntodecimo eius miliario ad orientalem plagã iuxta montem tabor nomine Nazara. Naim oppidũ, in quo filiũ uiduæ a mortuis dñs ſuſcitauit, & uſq; hodie in ſecundo miliario tabor montis oſtenditur contra meridiem iuxta endor.

B

Oreth

C OReth ciuitas regni Nērod in Babylone Oolibama ciuitas principū Edom. Odollā, diximus de hac & ſupra,cuius meminit Eſaias. Othon,ubi ſecūdo filij Iſrael caſtrametati ſūt,egrediētes de ſochoth iuxta deſertū,quādo ꝓfecti ſūt de ægypto. Opher, & hāc cœpit Ieſus rege illi⁹interfecto. Ooli ciuitas in tribu Aſer. Ophera,uia ophra ducēs ad terrā ſaal. Hucuſqꝫ ꝓ o breuē litterā legim⁹:exinde ꝓ extēſum legam⁹elemētū. On urbs i Aegypto q̄ Heliopolis græce dicit̄,id eſt ciuitas ſolis,quā ædificauerūt filij Iſrael,ſicut Septuaginta interꝓtes arbitrant̄. Alioqui in Hebraicis uoluminibus nō habet̄.Et recte, ſiquidem antecꝫ Iacob ingrederetur Aegyptū erat extructa iam ciuitas,quæ & ſacerdotem petefrem patrem Aſeneth habuit. Or mons, in quo mortuus eſt Aaron, iuxta ciuitatē Petram,ubi uſqꝫ ad præſentem diem oſtenditur rupes,qua percuſſa,Moyſes aquas populo dedit. Oboth in deſerto caſtra filiorū Iſrael. Oſa in tribu Aſer. Orā in tribu Neptalim. Ophir, ſicut in Regnorū libris legimus eſt inſula,unde aurū afferebat̄ Solomoni.Fuit aūt unus de poſteris Heber noie Ophir,ex cuius ſtirpe uenientes a fluuio Cophene,uſqꝫ ad regionem Indiæ,quæ uocatur Ieria habitaſſe refert Ioſephus:a quo puto & regionem uocabulum conſecutam. On ciuitas ſamariæ,pro qua in Hebraico ſcriptum eſt Aun,quod & Aquila & Symmachus interpretātur,in utile,Theodotion,iniquitatem. Ocho ciuitas ſacerdotalis. Oronaim urbs Moabitarū,ſicut in Hieremia ſcriptum eſt.

PVteus iuramēti,quem fodit Abraham,id eſt Berſabee in regione geraritica.Dixim⁹de hac & ſupra. Puteus uiſiōis in deſerto,apud quē habitauit Iſaac. Puteus iudicij,uſqꝫ in præſentem diem in regione geraritica.Vocat̄ autē uilla Berdan nomine,quod latine dicitur puteus iudicij. Puteus iuramenti,ubi iurauerunt Iſaac & Abimelech,uocaturqꝫ oppidū Iſaac.Sunt autem & alij plures putei in ſanctis ſcripturis, qui hodieqꝫ in geraritica regione, & iuxta Aſcalonem demonſtrantur. Petra,ciuitas Arabiæ in terra Edom, quæ cognominata eſt Iectael, & a Syris recem dicitur.

D RObohoth ciuitas Aſſyriorum, quam ædificauit Aſſur egrediens de terra Sennaar. Et de hac in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Robohoth urbs alia iuxta fluuium,ubi erat rex Edom:& uſqꝫ hodie eſt præſidiū in regione Gabalena,& uicus grādis qui hoc uocabulo nuncupatur. Rameſſe,urbs quā ædificauerūt filij Iſrael in ægypto: olim autem & uniuerſa prouincia ſic uocabatur,in qua habitauit Iacob,una cum liberis ſuis. Roob quā tranſierūt exploratores qui ab Ieſu filio naue miſſi ſunt:& uſqꝫ hodie uicus Rooba in quarto lapide Scythopoleos ſic uocatur qui & leuitis ſeparatus fuit. Raphaca in deſerto,ubi filij Iſrael caſtrametati ſunt. Raphidim locus in deſerto,iuxta montem Choreb, in quo de petra fluxere aquæ,cognominatuſqꝫ eſt tentatio:ubi & Ieſus aduerſus amalech dimicat prope Pharan. Rathma in deſerto caſtra filiorum Iſrael. Remmon phares,ubi filij Iſrael caſtrametati ſunt. Reſſa,caſtra filiorum Iſrael. Rammoth in tribu Gad ciuitas ſacerdotalis & fugitiuorum in terra Galaaditide.Nunc autem eſt uicus in quintodecimo miliario philadelphiæ cōtra orientem. Recem,hæc eſt Petra ciuitas Arabiæ,in qua regnauit Rocan, quem interfecerunt filij Iſrael.Dicitur autem ipſe quoqꝫ rex Madian. Remmon in tribu Symeonis uel Iudæ:hodieqꝫ eſt uicus Remmon iuxta Aeliam contra Aquilonē in quintodecimo eius miliario. Rogel,nomen fontis in tribu Beniamin. Rama,in tribu Beniamin ciuitas ſaulis,in ſexto miliario ab Aelia ad ſeptentrionalem plagam contra Bethel.Meminit huius & Hieremias. Recem in tribu Beniamin. Remmon,petra. Remmon,in tribu Symeonis uel Zabulon. Rabboth in tribu Iſſachar:eſt uſqꝫ hodie alia uilla Rebbo in finibus Eleutheropoleos ad ſolis ortū. Rethom in tribu Iſſachar. Roob in tribu aſer ciuitas ſeparata leuitis. Rama in tribu aſer uſqꝫ ad ciuitatē munitā aſſyriorū. Rama in tribu Neptalim.Idcirco eadē noīa uiculorū tribub⁹uarijs aſſignantur: quia cū apud nos unū nomen ſonare uideantur, apud Hebræos diuerſis litteris ſcribuntur. Reccath in tribu Neptalim. Ruma quæ & aarima,ubi ſedit Abimelech, ſicut in libro Iudicum ſcriptum eſt,quæ nunc appellatur Remphtis.Eſt autem in finibus Dioſpoleos,& a plærīſqꝫ Arimathea nūc dicit̄. Remmath,ad quā Dauid prædæ partem miſit. Rachel,& ad hanc Dauid ſpoliorū partē miſit. Rāmoth Galaad,uilla trans iordanē iuxta fluuiū Iaboch.Dixim⁹ de hac ſupra. Rabbath ciuitas regni ammon nūc philadelphia:cui⁹ meminit

Hieremias

A Hieremias. Roos quã pertrãsiuit Dauid, pro quo Aquila & Symmachus interpretantur arcẽ Rogellim unde fuit Berzelai galaadites amicus Dauid. Raphaim uallis allophylorꝝ ad septẽ trionalem plagam Hierusalem. Rẽman ciuitas regum syriæ iuxta Damascum. Reth, hanc percussit asa rex. Rethem, pro qua Aquila interpretatur ἄφκευθον, id est iuniperũ, Symmachus umbraculũ. Rẽmon, huius meminit Esaias in uisione cõtra Moab. Reseph, ciuitas syriæ. Rapheth urbs assyriorꝝ in regiõe themã, de q̃ in Esaia scribit. Rebla in terra emath: unde uictor pharao adductum ioachaz transtulit in Aegyptũ. Remma, mons in Esaia, pro quo Aquila interpretatur mons emona, Symmachus in armenia. Est autẽ & uilla rẽmus in Daroma. Porro in regnorum libris, Remma domus dicitur idoli damasceni. Reblata regio babyloniorꝝ, uel urbs quã nunc antiochiam uocant. Ramale, pro quo Aquila interpretatur exaltabit: scriptum est in Zacharia. Est autem & alius locus in tribu beniamin iuxta bethlehem, de quo dicitur: Vox in rama audita est: de hoc in libris Hebraicarum quæstionũ plenius dicitur. Rhinocorura ciuitas Aegypti, cuius meminit Esaias. Sciendum autem, quod hoc uocabulum in libris hebraicis nõ habetur: sed a Septuaginta interpretibus propter noticiam loci additum est. Quod in libro hebraicorum nominum diximus: hoc etiam nunc in s, litteræ uidet titulo præno tandum: apud hebræos tria esse s, hoc est samech zade & sin. Quæ cum apud græcos & latinos sono simili proferantur: in sua lingua aliter atq; aliter resonant. Vnde accidit ut eadem nomina apud nos diuersum sonare uideantur, & plus q̃ cæteræ litteræ hæc habeant. Non em̃ ex una, sed ex tribus litteris loca & urbes & uiculi describũtur.

B Sidon urbs phœnices insignis, olim chananæorũ termin⁹ ad Aquilonẽ respiciẽs: & postea regionis Iudææ. Cecidit aũt in sortẽ tribus aser, sed nõ eã possedit: qa hostes neq̃q̃ ualuit expellere. Sennaar cãpus babylonis, in q̃ turris extructa est. Vnde egressus Assur ædificauit Niniuen. Meminit huius loci Iosephus in primo antiquitatum libro, ita scribẽs. De campo q in Babylonia regione uocat sennaar, narrat Hestiæus historicus: dicẽs, qdã sacerdotũ pro fugi de tẽplo Gamalĩ Iouis sacra rapientes, in sennaar cãpum Babyloniæ peruenere. Sichem & salem, quæ latine & græce sicima uocata est, ciuitas Iacob nunc deserta est. Ostenditur autẽ locus in suburbanis Neapoleos iuxta sepulchrũ Ioseph, quã subuertit Abimelech, & semina uit in ea salẽ: sicut in libro Iudicũ scriptũ est. Postea uero instaurata est a Hieroboã, ut Regnorꝝ narrat historia: & sita est in finib⁹ trib⁹ Ephraim. Sed & fili⁹ emmor appellabat sichẽ a q̃ & loc⁹ nomẽ acceperat. Fuit aũt & altera sichẽ in mõte Ephraim ciuitas fugitiuorꝝ. Sennaar unde fuit Amraphel, q aduersus reges Sodomorũ bellũ gessit. Sodoma ciuitas impiorum diuino igne consumpta, iuxta mare mortuum. Seboim & hæc ciuitas impiorum in æternos cineres dissoluta, iuxta urbẽ quõdã sodomã. Sophera mons oriẽtis in India, iuxta quẽ habitauerũt filĩ Iectan, filĩ Heber, quos Iosephus refert a cophene flumine, & Indiæ regiõibus usq; ad id locorũ peruenisse: ubi appellatur regio Ieria: sed & classis Solomonis per triennium hinc quædã commercia deportabat. Seora, urbs iuxta sodomã, quæ & segor & zoara: de qua supra diximus. Saue ciuitas antiq̃ in q̃ habitauerunt Ommei gens ualida super regionẽ sodomæ quã excidit Chodorlaomor. Seir mõs in terra Edom, in qua habitauit Esau in regiõe gabalena: quæ ex eo quod Esau pilosus esset & hispidus: seir, id est pilosi nomen accepit. In quibus locis prius habitauit Chorræus, quem interfecit Chodorlaomor. Meminit montis seir, & Esaias in uisione idumææ. Salem ciuitas sicimorum, quæ est sichem: sed & alia uilla ostẽditur usq; in præsentem diem iuxta Aeliam cõtra occidẽtalem plagam hoc nomine: in octauo quoq; lapide a Scythopoli in campo uicus salumias appellat. Iosephus uero salem esse affirmat, in qua regnauit Melchisedek, quæ postea dicta est solyma: & ad extremum Hierosolymæ nomen accepit. Sur ubi inuenit angelus ancillam saræ Agar inter cades & Barad. Extenditur autem desertum sur usq; ad mare rubrũ, quod ad Aegypti cõfinia puenit. Porro cades solitudo est sup urbẽ Petrã: sed & scriptura desertum cades contra faciem Aegypti extendi memorat: ad quod primum uenere Hebræi rubro mari transuadato. Segor quæ & Bala & Zoara, una de quinq; ciuitatibus sodomorum ad preces Lot de incendio reseruata, quæ usq; nunc ostenditur. Meminit huius & Esaias in uisione contra Moab: de qua & supra diximus. Scenæ, id est

tabernacula

C tabernacula, locus in quo habitauit Iacob regreſſus de Meſopotamia, qui lingua Hebraica appellatur Sochot. Sochot prima manſio filiorum Iſrael in deſerto, poſtq; de Aegypto ſunt profecti anteq; mare trāſirent rubrum. Sin deſertum inter mare rubrum & ſolitudinem ſina. Nam de deſerto ſin filij Iſrael uenerūt in Raphidim, & a raphidim in deſertum Sina iuxta mōtem Sina, ubi Moyſes tabulas legis accepit. Deſertum autem ſin idem dicit eſſe ſcriptura quod & cades: ſed hoc iuxta Hebræos. Cæterum in Septuaginta interpretibus nō habet. Selmona caſtra filioꝝ Iſrael in deſerto. Saphar, mōs ſaphar in deſerto caſtra filioꝝ Iſrael. Sattim, ubi pplus pollutꝰ eſt fornicatione filiarꝝ Moab. Eſt aūt iuxta montē Phogor: unde & Ieſus exploratores ad inueſtigandam, & noſcendam terrā miſit Hiericho. Sabama ciuitas Moab in terra Galaad: quæ cecidit in ſortem tribus Ruben: meminit & huius Eſaias in uiſione contra Moab. Senna terminus Iudæ, & uſq; hodie oſtēditur in ſeptimo lapide Hierichꝰ contra ſeptentrionalē plagam uilla noīe Magdalſenna: quod interpretatur turris ſenna.

Selcha ciuitas regis Og in regione baſanitide. Sephama terminus Iudæ ad ſolis ortum Sadada terminus Iudæ. Semeron, & hanc cepit Ieſus rege illius interfecto. Dicunt autē nūc pro ea ſebaſten uocari oppidum Palæſtinæ: ubi ſancti Iohannis baptiſtæ reliquiæ cōditæ ſunt. Legimus in regnorum libris, quod Amri rex Iſrael emerit montem ſemeron a quodam ſemer: & ædificauerit in uertice eius ciuitatem: quam ex nomine domini appellauerit Semeron. Seira, & hāc cepit Ieſus filius Naue. Selcha ciuitas in regione Baſanitide. Sihor locus cōtra faciē Aegypti: ſed & hodie oſtenditꝫ uilla noīe ſihor inter Aeliā & Eleutheropolim in tribu iuda: ſup hoc in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Saorth in tribu Ruben, ſuper iordanem. Sachoth in tribu Gad ſuper iordanē. Saphon in tribu Gad, ſuper iordanem. Sacharona in tribu Iuda. Samen in tribu Iuda. Saal in tribu Iuda uel Symeon. Sicelech

D quā Achis rex alienigenarum dedit ad inhabitandum Dauid. Eſt autē in Daroma ſortis iudæ uel Symeonis. Sāſana in tribu iuda. Selei in tribu iuda. Saara uicus in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionem pergentibus Nicopolim, quaſi in decimo miliario in tribu Dan ſiue iuda. Socho in tribu iuda. Sunt autem uſq; hodie uiculi duo pergentibus Aeliam de Eleutheropoli in nono miliario uiæ publicæ, unus in mōte, & alter in campo ſitus, qui ſochoth nuncupantur. Sarain in tribu iuda. Senam in tribu iuda. Saphir uilla in montanis ſita inter Eleutheropolim & Aſcalonem in tribu iuda. Socho de qua ſupra dictum eſt. Dicūtur autem ſamaritani qui de Babylone profecti ſunt, hūc uiculum condidiſſe. Scatha in tribu iuda. Selo in tribu Ephraim, in quo loco arca teſtamēti manſit, & tabernaculū domini uſq; ad tempora Samuelis. Eſt autem in decimo miliario Neapoleos in regione Acrabitena, ſed & iudæ patriarchæ filiū ſelon appellatum legimus. Sichem in tribu manaſſe ciuitas ſacerdotalis & fugitiuorum in monte Ephraim, ubi ſepelierunt oſſa Ioſeph, de qua & ſupra diximus. Sames, id eſt fons, ſames in tribu Beniamin, p quo Aqla interpretat fontē ſolis. Semri in tribu Beniamin. Sela in tribu Beniamin. Sabeæ in tribu Symeon. Sarith terminus Zabulon. Samas pro q̄ Theodotio & Symmachus tranſtulerūt ſolis. Semron in tribu Zabulon. Sulem in tribu iſſachar, & uſq; hodie uicus oſtēditur nomine ſulē, in quinto miliario Tabor montis contra auſtralem plagam. Seon ſiue ſoen in tribu iſſachar, hodieq; oſtenditur uilla iuxta montē Tabor. Saſima terminus iſſachar. Sior in tribu Aſer. Sienaim quercus pertinēs ad terminū Neptalim. Soreth in tribu Dan, ubi Sampſon fuiſſe legimus iuxta eſtaol, de qua ſupra diximus. Sames in tribu Dan, de qua & ſupra memoriam feci ſub nomine Bethſamis.

Selab in tribu Dan, uſq; hodie grandis uicus oſtenditur in finibus ſebaſtenis nomine ſelaba.

Sephet chananæorum locus. Sirotha quo confugit iudex Ahod. Diximus autem ſupra de ſeira. Sur oreb, quod Aquila interp̄tat petra Oreb. Selmon mons quē conſcendit Abimelech aduerſus ſicimam dimicans. Sephina pro quo Aquila & Symmachus interpretantur Aquilonem. Sorech nomen torrentis, de quo loco fuit Dalila illa ſampſonis, ſed & uſq; hodie ad ſeptentrionalem plagam Eleutheropoleos uicus oſtenditur nomine Capharſorech iuxta uillam ſaraa, unde fuit ſampſon. Sophim mons Ephraim in loco Armathem. Saliſa quā ſaul trāſiit. Senna nomē petræ. Saalim uilla quā p̄trāſiit ſaul in finibus Eleutheropo

leos cōtra

A leos contra occidentẽ,ſeptẽ ab ea milibus diſtãs. Sciph, ubi ſamuel inuenit ſaulem. Sabim, ubi ſaul prælĩatꝰ eſt. Sonã,unde fuit illa mulier ſunamitis: eſt autẽ hodie uicꝰ in finibꝰ ſebaſte in regione acrabitena uocabulo ſanim. Saphamoth, ad quẽ locum miſit Dauid. Seira, nomen putei,a quo Ioab fecit reuerti principẽ exercitus abner. Suba,cuius regẽ percuſſit Dauid. Sarthan,quæ eſt ad radices Ieçrael. Sophera,quæ eſt & ſophir,unde ueniebant naues ſalomonis:de qua ſupra diximus.Eſt autẽ mons orientis pertinens ad Indiæ regionem. Sarara. ciuitas pergẽtibns Edom. Saba,ciuitas regalis æthiopiæ,quã Ioſephus a Cambyſe rege meroen cognominatã ex ſororis uocabulo refert. Sela, ubi percuſſus eſt Ioas. Sapharnaim,de quibus locis aſſyrij tranſmigrantes,habitauerunt in ſamaria:& ab ipſis ſamaritanorũ gens ſumpſit exordiũ. Meminit horum & Eſaias. Sademoth, ubi Ozias rex idolorũ ſigna combuſſit. Sarepta,ciuitas ſidoniorũ in uia publica ſita:ubi habitauit quondam Elias. Saron,cuius & Eſaias meminit,dicẽs:In paludes uerſus eſt Saron. Vſq; in præſentẽ aũt diẽ,regio inter montẽ Tabor & ſtagnũ tyberiadis ſaronas appellatur.Sed & a cæſarea paleſtinæ,uſq; ad oppidũ Ioppe omnis terra quæ cernitur,dicitur ſaronas. Sephela,ſicut ſcribit Eſaias,pro quo Aquila campeſtrẽ, Symmachus uallem interpretatur. Vſq; hodie omnis regio iuxta Eleutheropolim campeſtris & plana, quæ uergit ad aquilonem & occidentem,ſephela dicitur. Sennaar,pro quo Aquila ſennan, Symmachus interpretatur uberem: meminit huius & Micheas propheta. Sedrach, terra Damaſci, legimus in Zacharia Sion, mons urbis Hieruſalem. Samaria, ciuitas regalis in Iſrael, quæ nunc ſebaſte dicitur.Sed & omnis regio quæ fuit circa eam ,a ciuitate quondam nomen acceperat. Sor tyrus,metropolis phœnices in tribu Nephtalim. Soene, ciuitas thebaidis, ſicut ſcribit Eçechiel. Sabarim, inter Damaſcum & Emath: ſicut ſcribit Eçechiel. Sais,ciuitas ægypti:cuius meminit Eçechiel, a qua & Saites pagus. Sadala, termi/nus Iudæ:ſicut ſcribit Eçechiel. Saliſa,pro quo Aquila interpretatur triennalẽ:meminit huius Hieremias. Sichar,ante Neapolim iuxta agrũ quẽ dedit Iacob filio ſuo Ioſeph,in quo domi/nus noſter atq; ſaluator ſecundũ euangelium Iohãnis,ſamaritanæ mulieri ad puteum loquitur,
B ubi nunc eccleſia fabricata eſt.

TIgris,fluuius de paradiſo exiens,iuxta ſcripturæ fidẽ,pergenſq; contra aſſyrios: & poſt multos circuitus,ut uult Ioſephus,in mare rubrum influens. Vocatur autẽ hoc nomine propter uelocitatem,inſtar beſtiæ nimia pernicitate currentis. Terebynthus, in ſicimis,ſub qua abſcondit Iacob idola,iuxta Neapolim. Tina,in tribu Iuda. Talem,in tribu Iuda.Teſan,in tribu Iuda. Tyrus,in tribu Nephtalim. Tabath, ubi pugnatum eſt aduerſus Madian. Tob terra,in qua habitauit Iepte. Tophet, in ualle filiorum Ennon: ubi populus Iſrael, gentium ſimulacra uenerabatur.Eſt autem locus in ſuburbanis Hieruſalem. Tanis ciuitas Aegypti, ſicut Eſaias & Eçechiel ſcribunt. Tafnas, ciuitas Aegypti. Lege Oſee,Eçechiel & Hieremiam.In hac habitauerunt Iudæi, qui ob metum Babyloniorum cum Hieremia fugerunt. Trachonitis, regio ſiue ithurea:cuius tetrarches fuit Philippus iuxta euangelium Lucæ. Diximus de hac & ſupra. Eſt autem trans Boſrã arabiæ ciuitatẽ in deſerto, contra auſtralẽ plagã quaſi ad Damaſcũ reſpiciẽs. Hucuſq; per t,ſimplicem litterã legerimus. Verũ quoniã quæ ſequunt apud Hebræos nõ ex thet,ſed ex thau,id eſt theta græco ſcribunt,cũ aſpiratione legere debemꝰ. Theman regio principũ Edom in terra Gebalitica,a themã filio Eliphaz filij Eſau ſortita uocabulũ:ſed & uſq; hodie eſt uilla nomine Theman diſtãs ab urbe Petra,quinq; milibus: ubi & Romanorꝝ militũ præſidiũ ſedet: de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorꝝ. Vnus quoq; filiorum Iſmael appellabatur themã. Sciendũ autem quod omnis auſtralis regio Hebræis themã dicit. Thamna,ubi oues ſuas totõdit Iudas:oſtẽdit hodieq; p̃grãdis uicus in finibus Dioſpoleos euntibus æliam in tribu Dan ſiue Iudæ. Thãna,ciuitas alia principũ Edom:ſed & concubina Eliphaz filij Eſau, thãna appellata eſt, quæ pepit ei Amalech:unde Amalechitæ. Thaphol,locus in deſerto trãs Iordanem:in quo Deuteronomiũ ſcripſit Moyſes contra Hiericho.

Thaat, caſtra filiorũ Iſrael. Thara, caſtra filiorũ Iſrael. Thaffu, in tribu iuda ciuitas quã expugnauit Ieſus rege illius interfecto.Diximus & ſupra de termino Palæſtinæ & ægypti quæ appellatur Bethaphu. Thaanach,ciuitas quã expugnauit Ieſus rege illius interfecto.Fuit autẽ

C in tribu Manasse separata leuitis:& nunc in quarto miliario oppidi legionis hoc nomine uicus ostẽditur. Thenath,in tribu Ioseph:hodieq; uilla est thenath in decimo miliario Neapoleos contra orientem,descendentibus Iordanem. Thaphue, in tribu Ioseph. Thaphut,in tribu Manasse. Thecua,usq; hodie iuxta desertũ ciuitatis Aeliæ uicus ostẽditur:unde & Amos propheta fuit. Therſã, & hanc cum rege suo cœpit Iesus. Therema, in tribu Beniamin. Tholad,in tribu iuda siue Symeonis. Thabor,terminus zabulon.Est autẽ mons in medio galilææ campo,mira rotunditate sublimis,distans a diocæsarea decẽ milibus contra orientalẽ plagã:qui confiniũ quoq; inter tribũ Issachar & Nephtalim fuit. Thalcha,in tribu Symeon:nunc uicus grandis iudæorũ dicitur thella,quasi in sextodecimo miliario Eleutheropoleos contra orientalem plagã Thãnatsara, ciuitas Iesu filij Naue: in mõte sita : de qua & supra sub nomine thãne diximus:in qua usq; in præsentẽ diem,sepulchrũ eius ostenditᷣ in tribu Dan. Thaanac,ciuitas iuxta quã Debbora aduersum Sisaram dimicauit in tribu Manasse,separata leuitis,quã tenere non potuit,pristinis cultoribus nequaq; eiectis.Est autem uilla nunc prægrandis,distans a legione tribus milibus. Thebes,urbs quã cũ oppugnaret Abimelech,fragmine molæ ictus interijt. Est autẽ usq; hodie uicus nomine thebes,in finibus Neapoleos pergẽtibus Scythopolim quasi in tertiodecimo eius lapide. Thãnatha,posuim9 & supra. Thãna,in tribu iuda. Thelamage,locus in quo Abner misit ad Dauid.Sed sciendũ quod pro hoc uerbo Aquila interpretatur extemplo,Symmachus pro semetipso. Thaath,iuxta galaad. Thampsa,terminus regni Salomonis. Thermoth, ciuitas quã ædificauit Salomon in deserto, cuius in libris Hebraicarum quæstionũ mentionẽ plenius fecimus. Tharsis,unde aurũ afferebatur Salomoni: hanc putat Iosephus Tarsum urbẽ esse Ciliciæ.Porro iuxta Eçechielẽ prophetã Carthago sentitur.Siquidem in eo loco ubi secundũ Septuaginta interpretes legimus Carthaginẽ,in Hebræo habem9 tharsis scriptũ.Nõnulli Indiam putauerunt:& de hoc tam in libro epistolarũ,quas ad Marcellã scripsimus,q; in libro Hebraicarũ quæstionũ plenius diximus. Tharsa,ubi Asa rex Israel fuit.

Tharsila,unde fuit Manaen,usq; hodie est uiculus samaritanorum in regione Batanea, qui therſila dicitur. Thesba,unde ortus est Elias propheta thesbites. Theman iuxta Eçechielem
D ciuitas Idumeæ.Porro Esaias in uisione eam ponit arabiæ. Meminit huius & Hieremias. Abdias autẽ scribit ciuitatẽ Esau. Sed & unus filiorũ eius theman appellabatᷣ: sicut supra diximus.

Tharthat, quã in terra iudææ Euæi cõdidere. Thalassar, regio syriæ. Thogorma, legimus in Eçechiele. Thapheth,legim9 in Hieremia aranthapheth. Est aũt in suburbanis Aeliæ usq; hodie locus qui sic uocatur,iuxta piscinam Fullonis,& agrum acheldema.

VR chaldæorum,ubi mortuus est Aram, frater Abrahæ: cuius hodieq;,sicut Iosephus refert,tumulus ostenditur:& super hoc quid nobis uideatur,in libris Hebraicarũ quæstionũ plenius diximus. Vlamaus,pro quo in Hebræo scriptũ habetur Luza. Eadẽ est autẽ quæ & Bethel:sicut supra diximus.Sed & quædã uilla noie Vlama in duodecimo Diocæsareæ lapide ostenditᷣ cõtra solis ortũ. Vz,unde fuit Iob de regione Ausitidi: sed & unus de posteris Esau,Vz nomine appellabatur.De quo in libris Hebraicarũ quæstionũ diximus.

Xil,in tribu Iuda.

ZOphoim,regio principũ in terra Edom quæ nũc uocatᷣ Gabalena. Zoab,ciuitas Amoræorũ sita in arnone: de qua scriptũ est, ꝓpterea dicitᷣ in libro bellorũ dñi: Zoab inflãmauit torrẽtes arnon. Zephrona, terminus Iudæ ad septẽtrionẽ. Zaret,uallis: zaret in parte deserti. Zit,in tribu iuda. Zãnohua,in tribu iuda:usq; hodie in finib9 Eleutheropoleos ælią ꝓgẽtib9,uilla zanua nũcupatᷣ. Ziph,in octauo miliario chebron cõtra orientẽ:usq; hodie uic9 ostẽditᷣ,ubi abscõditus est dauid.Fuit autẽ tribus iuda in daroma in finibus eleutheropoleos.

Ziph,mõs squalid9 uel caligãs siue nebulosus.Iuxta ziph,in q̃ sedit dauid ꝓpe chermelã, quæ in scripturis sanctis carmelus appellatᷣ: uicus hodie iudæorũ:unde fuit Nabal carmelius.Sed & unus de posteris caleb dict9 ẽ ziph,Lege Paralipomenon. Zochora,in Hieremia ciuitas Moabitarũ:hæc est quæ nũc uocatᷣ zoara siue segor,una de qnq; ciuitatib9 sodomorũ. Zeb,ciuitas ammã,hodieq; uilla zia ostẽditᷣ in qntodecimo lapide philadelphiæ,cõtra occidẽtẽ:de q̃ scribit Hieremias. Zoeleth,nomẽ lapidis ubi adonias ĩmolauit uictimas iuxta fontẽ Rogel.

A ACheldemach,ager ſanguinis:qui hodie quoq; demonſtrat in Aelia ad auſtralē plagam montis ſion:& hactenus iuxta Iudæorum conſilium,mortuos ignobiles, alios terra tegit,alios ſub diuo putrefacit. Aſiæ regio,quæ cognominatur minor,abſq; oriētali parte, qua ad cappadociam ſyriāq; progreditur, undiq; circūdata eſt mari: cuius puinciæ ſunt,Phrygia,Pamphylia,Cilicia,Lycaonia,Galatia,& aliæ multæ:ſed ſpecialiter ubi Epheſus ciuitas eſt,Aſia uocat. Aegypti regio,a ſeptētrione mare magnū ſinūq; Arabicū: ab oriēte rubrū mare:a meridie oceanū:ab occaſu Libyam habet: cuius inferiorem partē Nilus dextera leuaq; diuiſus,amplexu ſuo determinat Canopico hoſtio ab aphrica:ab aſia peluſiaco. centū ſexaginta paſſuum interuallo:quā ob cauſam inter inſulas quidam ægyptum retulere:ita ſe fundente nilo utrinq;,ut Δ litteræ figuram efficiat:inde multi quod græcæ litteræ figuram efficiat,uocabulo deltā appellauere.Aegypti uero menſura ab unitate aluei,unde ſe primū findit in latera ad canopicū hoſtiū,centū ſexagintaſex paſſuū: ad peluſiacū,ducentorū qnquagintaſex.

Arabiæ regio,inter ſinū maris rubri,qui perſicus:& eū q arabicus dicitur:habet gentes multas Moabitas,Ammanitas, Idumæos,Saracenos alioſq; quāplurimos.Arabia autē ſacra interpretari dicitur:eo quod ſit regio thurifera,odores creās:hinc eam græci εὐδαίμωμ,noſtri beatam uocauerunt. Aethiopum regio ab Indo flumine conſurgens,iuxta ægyptū inter nilum & oceanū & in meridie,ſub ipſa ſolis uicinitate iacet:quorū tres ſunt populi,Aegypti,Heſperiæ & occidentis. Antiochia, ciuitas Syriæ cœles, in qua Barnabas & Paulus apoſtoli ſunt ordinati.Eſt autē & alia in Piſidia prouincia,in qua ijdē prædicantes Iudæis dixerunt: Vobis oportebat primū loqui uerbū dei,ſed quoniā repuliſtis illud &c. Alexādria,ciuitas ægypti,quæ q̄ndā No dicebat, inter ægyptum,aphricā,& mare quaſi clauſtrum poſita, in qua beati euāgeliſtæ Marci tumulus hodieq; ueneratur. Azotus,oppidum inſigne palæſtinæ quod Hebraice dicitur Aſdod:& eſt
B una de quinq; olim ciuitatib⁹ allophylorū. Attalia, ciuitas pamphyliæ maritima. Amphipolis,ciuitas & ipſa macedoniæ:eſt alia eiuſdem nominis in ſyria. Apollonia,& ipſa ciuitas macedoniæ:& eſt altera in prouincia Aphricæ quæ dicitur pentapolis. Athenæ, ciuitas in Achaia philoſophiæ dicata ſtudijs:quæ cum una ſit,plurali numero ſemper appellari ſolet: cuius piræus portus,ſeptēplici muro quondā cōmunitus fuiſſe deſcribitur. Areopagus,athenarū curia,quæ interpretatur uilla Martis,quod ipſe ibi quondā cum ducētis duodecim dijs dicatus ſit. Aſos, ciuitas Aſiæ maritima,eadem apollonia dicta. Antipatris, ciuitas palæſtinæ nunc diruta, quā Herodes rex Iudææ ex patris ſui nomine uocauerat. Appij forū,nomē fori Romæ,ab Appio quondā conſule tractum:a qua & uia appia cognominata eſt.

BAbylon,metropolis regni Chaldæorū,ubi eorum qui ædificabant turrim,linguæ diuiſæ ſunt,a quo & regio circūpoſita,Babylonia uocatur.Hanc fuiſſe potētiſſimā:& in cam peſtribus per quadrum ſitam,ab angulo uſq; ad angulū muri,ſedecim milia paſſuum tenuiſſe,id eſt ſimul per circuitū ſexagintaquatuor milia,refert Herodotus:& multi alij qui græcas hiſtorias conſcripſerunt.Arx autem,id eſt capitolium illius urbis,eſt turris quæ poſt diluuiū ædificata,quatuor milia paſſuum tenere dicitur:cuius poſt ruinā muri tantū fictiles remanſiſſe, & ob beſtias quæ illic abūdant captandas, recuperati eſſe tradūtur. Bithynia, prouincia Aſiæ minoris quæ & quondam Bibraia,& deinde mygdonia dicta eſt.Et maior phrygia. Iera flumine a Galatia diſterminata,habet ciuitatē eiuſdem nominis. Bercœa,ciuitas in Macedonia quæ uerbum domini nobiliter accepit.

CAppadocia regio,in capite Syriæ,id eſt ad ſeptentrionē. Cirene,ciuitas in Libya: cui⁹ regio etiam Pentapolitana uocatur,eo quod quinq; urbibus maxime fulgeat:Berenice, Arſinoe,ptolemaide,apollonia,ipſaq; cirene. Creta,græciæ inſula,centū quondā oppidis inſignis,famoſaq; diuitijs maxime æris.Ibi em̄ prima huius metalli inuentio & utilitas fuit: cui proximum eſt in finibus Ciliciæ promontoriū & oppidū ueneris. Cilicia prouincia Aſiæ, quam Cydnus amnis interſecat & mons amanus,cuius meminit Solomon,a ſyria cœle ſeparat.

Carra,ciuitas meſopotamiæ,apud Romanos Craſſi clade,apud nos hoſpitio Abrahā patriarchæ & parētis ei⁹ morte,nobilis. Chaldæorū regio inter Babyloniā & Arabiā, Tigrim & euphra-

C ten. Chanaan,filius Cham,obtinuit terrā a Sidone uſq; ad Gazam,quā Iudæi deinceps poſ-
ſederūt eiectis chananæis. Cæſareæ ciuitates duæ ſunt in terra promiſſionis. Vna Cæſarea pa
læſtinæ in littore magni maris ſita eſt, quæ q̄ndā Pyrgos, id eſt turris ſtratonis dicta eſt: ſed ab
• Herode rege Iudææ,nobili⁹ & pulchri⁹ & cōtra uim maris multo utilius inſtructa,in honorē cæ
•ſaris Auguſti cæſarea cognominata eſt:cui etiam templū in ea marmore albo cōſtruxit: in qua
nepos eius Herodes ab angelo percuſſus,Cornelius centurio baptiçatus,& Agabus propheta
• zona Pauli ligatus eſt. Altera uero cæſarea Philippi:cuius euangelīj ſcriptura meminit: ad radi
ces montis Libani,ubi Iordanis fontes ſunt,a Philippo tetrarcha eiuſdē regionis facta,& in ho
norem Tyberīj cæſaris cognominata eſt. Sed & tertia Cæſarea,Cappadociæ metropolis eſt,cui⁹
Lucas ita meminit:Profectus ab epheſo & deſcēdens cæſareā,aſcendit & ſalutauit eccleſiam.
Corinthus,ciuitas Achaiæ maritima. Cenchreæ port⁹ Corinthiorū ciuitatis. Chios,inſula ante
Bithyniā, cuius nomen ſyra lingua maſticen deſignat,eo quod ibi maſtix gignitur. Hanc aliqui
Chiam appellauere a Chione nympha Choos. Gnidus, inſula cōtra Aſiam nobiliſſima adia
cens prouinciæ Cathiæ:& eſt eiuſdē nominis oppidum in inſula Calymna.

• DAmaſcus,urbs nobilis phœnices,quæ & quondā in omni Syria tenuit principatum, &
nunc Saracenorū metropolis perhibet:unde & rex eorū Nauuias,famoſam in ea ſibi
ſuæq; genti baſilicā dedicauit,chriſtianis in circuitu ciuibus,baptiſtæ Iohannis eccleſiā
frequētantibus. Derben,ciuitas Lycaoniæ prouinciæ.

Θ Lamitæ,principes perſidis,ab Elam filio Sem appellati. Epheſus Amazonum opus,ciui
tas in Aſia,ubi requieſcit beatus euangeliſta Iohannes.

FRygia,prouincia Aſiæ,troade ſuperiecta in ſeptentrionali ſua parte Galatiæ: contermi
na meridianæ Lycaoniæ & Piſidiæ Macedoniæq;, ab oriente cappadociam attingit.
Duæ autem ſunt Phrygiæ, quarū maior Smirnam habet:minor uero Ilium. Phœni
cia,prouincia Syriæ,cuius partes ſunt,Samaria & Galilæa,& aliæ plurimæ regiones.

GAlilææ duæ ſunt. Vna Galilæa gentiū uicina finibus Tyriorū in tribu Neptalim. Alte
ra circa Tyberiadē & ſtagnū Geneſareth in tribu zabulon. Galatia,prouincia Aſiæ,
a gallis uocabulū trahēs: q̄ in auxiliū a rege Bithyniæ euocati,regnū cum eo facta ui
D ctoria diuiſerunt. Sicq; deinde græcis admixti,primo gallograeci,poſtea galatæ ſunt appellati.

Græcia,prouincia quædam Achaiæ,quæ a græcis ſcriptoribus hellas uocata eſt,in qua athe
næ ciuitas eſt quondam actica dicta.

HAdrumetus,ciuitas in Bazatio regiōe Aphricæ. Hadria,nomē maris cōtra Rauennā,
quod p hoſtia Padi fluuiū intrat, ſumpto uocabulo ab hadria proxima ciuitate, quæ
idem mari nomen adriatici dedit. Hieruſalē, metropolis quondā totius Iudææ, quæ
nunc ab Aelio adriano cæſare, qd eā a Tito deſtructā,latiore ſitu inſtaurauerit,Aelia cognomi
nata eſt:cuius ope factū eſt:ut loca ſancta,id eſt dñicæ paſſiōis & reſurrectiōis: ſed & inuētionis
• ſanctæ crucis quondam extra urbem iacentia, nunc eiuſdē urbis muro ſeptētrionali circūdent.

IVdæa aliquādo tota terra duodecim tribuū appellatur. Aliquando duæ tantū tribus,quæ
quondā Iuda uocabant,ad diſtinctionē galilææ & ſamariæ,aliarūq; in terra repromiſſio
nis regionū. Et notandū apud hiſtoricos quod Iudæa ad palæſtinā:galilæa uero & ſa
maria ad phœnicē pertineāt. Ioppe,oppidū palæſtinæ maritimū in tribu Dan:ubi hodie ſaxa
monſtrant in littore,in quibus andromeda relegata,Perſei quondā uiri ſui fertur liberata fuiſſe
præſidio. Iconium,ciuitas celeberrima Lycaoniæ,& eſt altera in Cilicia. Italia regio & patria
Romanorū, ab Italo rege uocabulū traxit, quæ ab Aphrico & a Borea mari magno cincta,reli
qua alpium obiicibus obſtruſa eſt.

LIbyæ ꝓuinciæ duæ ſunt, Vna Libya cyreneaca:de qua dictū eſt:Et partes libyæ quæ eſt
circa Cyrenen. Hæc porta ægypti in parte Aphricæ prima eſt: & mari libyco cognomen
dedit:poſt quā libya æthiopū uſq; ad meridianū ptingēs oceanū. Lydda,ciuitas palæ
ſtinæ in littore magni maris ſita quæ Dioſpolis appellat. Lycaonia,prouincia Aſiæ eſt:& eiuſ
dem nominis ciuitas eſt in phrygia minore. Lyſtra,ciuitas Lycaoniæ. Lycia, ꝓuincia Aſiæ.

Laſæa, ciuitas littoraria cretæ inſulæ iuxta locum qui uocatur boni portus, ut ipſe Lucas ex
• ponit:pro qua quidam corrupte Thalaſſa legunt.

Mons

A MOns oliueti ad orientē Hieroſolymæ,torrēte cedrō interfluēte, ubi ultima ueſtigia dñi humo impreſſa hodieq; mōſtrant. Cūq; terra eadē quotidie a credētibus hauriat: nihilomin9 tñ eadē ſancta ueſtigia,priſtinū ſtatū cōtinuo recipiūt. Deniq; cū eccleſia,in cuius medio ſunt rotūdo ſchemate,& pulcherrimo ope cōderet,ſummū tantū cacumen, ut phibēt,propter dñici corporis meatū,nullo modo cōtegi,& cōcamerari potuit: ſed trāſitus eius a terra ad cœlū uſq; patet aptū. Medi a madai filio Iaphet appellati:ſunt aūt inter flumē Indū,& flumē tygrim regiōes iſtæ,a mōte caucaſo uſq; ad mare rubrū ptingētes,Aracuſia,Parthia,Aſſyria,Perſida & Media: quas ſcriptura ſacra, uniuerſas ſæpe mœdiæ noīe uocat. Meſopotamia, regio inter flumia tygrim & euphratē,quæ & ipō uocabulo græco,in medio fluminū eſſe poſita mōſtrat. Hinc ad meridiē babylonia:deinde Cedar:nouiſſime arabia eudæmon. Madian,ciuitas iuxta Arnonē & areopolim,cui9 nūc ruinæ tantūmodo demonſtrant,ubi Moyſes apud Iethro ſocerū ſuū exulabat. Meſia, puincia Aſiæ,nūc æolis dicta.Eſt aūt & altera eiuſdē noīs iuxta fluuiū danubiū.Sūtq; authores q dicāt trāſiſſe ex europa meſas,& brigas,& hunos a qb9appellant in Aſia myſi,phryges & bithynij. Macedonia, puincia græcor; nobiliſſima & uirtutib9 Alexādri magni nobilior facta. Mytilenæ, inſula cōtra Aſiam, quæ a proxima cōtinēte abeſt quingentaſeptē milia paſſus. Miletus,ciuitas in Aſia maritima:decem ſtadijs ab hoſtio mæandri amnis ſecreta:ubi Paulus Epheſiorū maiores alloquitur.Eſt & inſula non ignobilis nominis eiuſdem in mari Aegeo uel Ionio.

NAçareth,uiculus in Galilæa iuxta montem tabor,unde & dñs noſter Ieſus Chriſtus nazarenus uocatus eſt: habetq; eccleſiā in loco quo angelus ad beatā Mariā euāgelizatur9 intrauit.Sed & aliā ubi dñs eſt nutritus. Neapolis,ciuitas Cariæ quæ eſt prouincia Aſiæ.

PArthi inter flumen Indū,qđ ab oriēte eſt: & inter flumē tygrim, quod eſt ab occaſu,ſiti ſunt,ut ſupra dictū eſt. Pontus,regio multarū gentiū iuxta mare ponticū, quod Aſiā europāq; diſterminat.Et propter plurimā oſtiorū danubij infuſionē, dulci9 cæteris eſſe dinoſcit. Pamphylia, puincia Aſiæ. Paphus,maritima in Cypro inſula,ueneris quondā ſacris,carminibuſq; poetarū famoſa,quæ frequēti terremotu lapſa,nūc ruinarq; tantū ueſtigijs qd
B olim fuerit oſtēdit. Perge, ciuitas pamphyliæ prouinciæ. Piſidia, prouincia Aſiæ. Philippi ciuitas in prima parte macedoniæ. Patara,ciuitas lyciæ prouinciæ in Aſia. Ptolemais,ciuitas in Iudæa maritima prope montē carmelū,quæ quondā a quodā ptolemæo dicta eſt.Eſt autē altera Ptolemais in pentapoli prouincia Aphricæ: cuius ſupra memini. Puteolis, ciuitas colonia campaniæ,eadem dicitur Ceadicta.

ROma, urbs quondā totius orbis domina, a cōditoris ſui Romuli noīe ſic uocata.Quā propter eximiā uirtutē,plæriq; ſcriptorū quaſi ſola eſſet,urbē appellare malebāt. Rhodus cycladū inſularq; nobiliſſima:& ab oriēte prima,quondā ophiuſſa uocata,in qua eiuſdē noīs urbs fuit æreo coloſſo famoſa,ſeptuaginta cubitorū altitudinis:diſtat a portu Aſiæ uiginti milibus paſſuū. Regium ciuitas Siciliæ maritima, uiginti milia paſſuū a promontorio peloro ſecreta:cui9 nomē Græcū interpretat diſcretio: eo qđ hæc Siciliæ pars quondā Brutio agro Italiæ cohærēs,mox interfuſo mari ſit auulſa,qndecim paſſuū lōgitudine freto,in latitudine aūt modo iuxta colūnā regiā in q freto eſt ſcopulus ſylla.Itē carybdis mare uerticoſum,ambo clara ſæuicia.

SAmaria,ciuitas regalis in Iſrael in uertice montis ſomer poſita,Sed & omis regio quæ circa eā fuit,a ciuitate quondā nomen acceperat:media inter Iudæā & Galilæā iacet. Hæc ab Herode antipatri filio in honorē Auguſti cæſaris græco noīe Sebaſte, id eſt Auguſta uocata eſt. Sichem,ciuitas Iacob,nūc Neapolis dicta, iuxta ſepulchrū Ioſeph, quæ a filio Emmor ſui regis uocabulū ſumpſit:iuxta quā dñs Samaritanæ mulieri loquit ad fontē:ubi nūc eccleſia fabricata eſt ex latere montis garizim. Sina,mons in regione madian ſup arabiā in deſerto,q alio noīe Choreb appellat. Vnde dicit:Et fecerūt uitulū in choreb:cū hoc Moyſes in ſyna factū ſcripſerit. Saronas qđ interpretat cāpeſtris regio,eſt Cæſareæ palæſtinæ,uſq; ad oppidū Ioppe pertingēs.Et eſt hodie locus paſcēdis gregib9aptus:quæ iuxta ſoli qualitatē Petro prædicāte, fidei cōtinuo fructus germinauit. Sed & inter montē tabor & ſtagnū tyberiadis, regio Saronas appellat. Sidon,urbs phœnices inſignis, olim terminus chananæorū ad aqlonē iuxta libani

C montis ortū ſita,& ipſa artifex uitri. Seleucia ciuitas ſyriæ nobilis,in promontorio ſyriæ antiochiæ ſita. Salamis,ciuitas in Cypro inſula nūc cōſtātia dicta, quā Traiani principis tempore, Iudæi interfectis omnib⁹ accolis deleuerūt. Samothracia inſula in pacaſiaco ſinu. Syria,quæ Hebraice aran dicit̄,regio eſt inter flumen euphraten & mare magnū uſq; ad ægyptū ptingēs: habet maximas prouincias:comagenā,phœniciā & palæſtinā,abſq; ſaracenis & nabatheis,quorū gentes ſunt duodecim. Samos inſula in mari ægeo,in qua repta prius fictilia uaſa tradunt̄. Vnde & uaſa ſamia appellata ſunt. Smyrna,ciuitas Lyciæ prouinciæ in Aſia: cuius Lucas ita meminit:Et pelagus ciliciæ,& pamphyliæ nauigātes uenim⁹ in ſmyrnā lyciæ. Pro quo aliq codices habēt:uenimus in lyſtrā quæ eſt in cilicia.Porro Hieronymus in libris Hebræorū nominum ponit Smyrnā & interpretat̄ amarā. Salmon,ciuitas maritima cretæ inſulæ. Syrtes, arenoſa in mari magno loca multū terribilia & metuēda: eo qđ ad ſe oīa diripere ſoleāt & appropinquātes uadoſo mari hæreāt.Hæ aūt ad mare ægyptiū uicinæ ſunt & pariter admiſcent̄. Syracuſa,metropolis Siciliæ,ſub ꝓmontorio pachino:ſiquidē Sicilia ipſa trib⁹ eſt diſtincta promontoriis:unde & a trianguli ſpecie, trinacria q̄ndā uocata: mox a ſiculo rege ſicilia dicta eſt. Primū promontoriū dicit̄ pelorū,& ſpectat ad aquilonē:cui meſſana ciuitas proxima eſt:& aduerſum ex Italia dictū eſt promontoriū Cenus,duodecim ſtadiorū interuallo. Secundū dicitur pachinum quod reſpicit ad euronotum. Tertium appellatur Lilibeum,ciuitatem eiuſdem nominis habens & dirigitur in occaſum.

TArſus, ciuitas metropolis Ciliciæ prouinciæ Paulo apoſtolo glorioſa. Tyrus,metropolis phœnices in tribu Neptalim,uiceſimo ꝓpe miliario a cæſarea Philippi. Hæc q̄ndam inſula fuit prælto mari, ſeptingentis paſſibus diuiſa: ſed ab Alexandro, terra continens facta eſt,propter expugnationē,multis in breui freto aggerib⁹ comportatis:cuius maxime nobilitas cōchylio atq; purpura cōſtat. Troas,ciuitas Aſiæ maritima, eadem antigonia dicta,
D Thyatira ciuitas Libyæ quæ eſt prouincia Aſiæ,templo quondā Eſculapij famoſa:cuius ciuis erat illa Lydia πορφυρόπωλις, id eſt purpuræ uenditrix, quæ in Philippis fidem Chriſti ſuſcepit.
Theſſalonica ciuitas macedoniæ. Theatrum,locus a ſpectaculo uocabulū mutuans, quod in eo populus ſtans deſuper atq; ſpectans,ludos ſcenicos contemplaretur.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM NOMINVM HEBRAICORVM PRAEFATIO.

PHilo uir diſertiſſimus Iudæorū,Origenis quoq; teſtimonio comprobatur ædidiſſe librum hebraicorū nominū,eorūq; etymologias iuxta ordinem litterarum e latere copulaſſe.Qui cū uulgo habeatur a Græcis,& bibliothecas orbis impleuerit,ſtudiū mihi fuit in latinā cum linguā uertere.Verum tam diſſona inter ſe exemplaria reperi,& ſic confuſum ordinem,ut tacere melius iudicauerim q̄ reprehenſione quid dignū ſcribere.Itaq; hortatu fratrū Lupuli & Valeriani,qui me putāt aliquid in Hebrææ linguæ noticia profeciſſe,& rei ipſius utilitate cōmotus,ſingula per ordinē ſcripturarū uolumina ꝓcucurri:& uetus ædificiū,noua cura inſtaurās,feciſſe me reor quod a Græcis q̄q; appetendū ſit.Præterea & illud in præfatiōe cōmoneo,ut ſi qua hic prætermiſſa ſunt, alteri ſciat lector opi reſeruata. Libros em̄ Hebraicarū quæſtionū nūc in manib⁹ habeo,opus nouū:& tā Græcis q̄ latinis uſq; ad id locorū inauditū:nō qđ ſtudiū meū inſolenter extollā,ſed qđ ſudoris cōſcius,ad lectionē eorū ꝓuocē neſciētes.Si quis igit̄ & illos & præſens uolumē,librū quoq; locorū quē æditurus ſum habere uoluerit,paruipēdet ructū & nauſeā Iudæorū. Ac ne forte cōſummato ædificio quaſi extrema deeſſet manus,noui teſtamēti uerba & nomina interpretatus ſum,imitari uolens ex parte Origenē,quē poſt apoſtolos, eccleſiarū magiſtrū,nemo niſi impius negat. Inter cætera em̄ ingenij ſui præclara monumenta etiā in hoc laborauit,ut quod Philo quaſi Iudæus omiſerat,hic ut chriſtianus impleret.

INTERPRETATIONES NOMINVM HEBRAICORVM.

NOn ſtatim ubicūq; ex a littera q̄ apud Hebræos dicit̄ aleph ponunt̄ noia, exiſtimādū eſt ipſam ſolā eſſe q̄ ponit̄. Nā interdū ex ain,ſæpe ex he, nōnunq; ex heth litteris quæ aſpiratiōes ſuas uoceſq; cōmutāt habet exordiū.Sciēdū igit̄ qđ tā in geneſi q̄ i cæteris libris

A libris ubi a uocali littera nomẽ incipit, apud hebræos a diuersis (ut supra dixim9) inchoet elemẽtis. Sed qa apud nos nõ est uocũ tanta diuersitas, simplici sum9 elatione cõtenti. Vnde accidit, ut eadẽ uocabula quæ apud illos nõ similiter scripta sunt, nobis uideant in interpretatiõe uariari.

INTERPRETATIO NOMINVM DE GENESI IVXTA NVMERVM ALPHABETI.

AEthiopiæ, tenebræ, uel caliginis. Assyriorũ, diligẽtiũ. Adam, homo, siue terren9, aut indigena, uel terra rubra. Abel, luctus, siue uanitas, aut uapor, siue miserabilis. Ada, testimonium. Ararat, armenia, siue mons uellicatus. Ascenez, ignis sic aspersus. Anuila, dolens, siue parturiens. Archat, insidiæ. Assur, dirigẽs, uel beatus, aut gradiẽs, siue arguens. Ananim, respõdẽtes aquæ. Amorræũ, amarũ, uel loquentẽ. Arucheũ, circũrodentẽ me. Asenneũ, leuantẽ me. Aradiũ, uindemiator me9 sufficiẽs. Amathi, indignatio mea. Adama, hum9, uel terra, siue terrena. Arfaxat, sanãs depopulationẽ. Aram, excelsus. Asarmoth, atrium mortis. Adoram, generatio excelsa. Ahizel, pergẽs. Abimael, pater meus a deo. Abram, pater excelsus. Aran, riscus, arca uel capsa. Aegyptus, tribulatio coangustans. Aggea, questio, uel festiuitas. Amraphel, dixit ut caderet. Arioch, ebrius, uel ebrietas. Astaroth, ouilia, uel faciũt exploratores. Amalec, pplus lambens, uel lingẽs. Aner, lumẽ, uel illuminatio, uel lucerna, uel ciuitas, uel oculus hois. Agar, aduersa, uel cõuersa. Abrahã, pater uidẽs populũ. Ammon, fili9 ppli mei, uel ppls mœroris. Abimelech, pater meus rex. Azia, uidẽs. Arbee, quarta, uel quatuor. Asurim, nemus. Apher, humilis, siue puluis. Abidahe, pater meus sciẽs. Ader, grex. Aser, beatitudo, siue beatus. Ana, respõsio, siue respõdens. Aluham, despiciẽs. Ahia, umbraculum. Abdan, desyderabilis. Achan, necessitas, uel labor eorũ. Aran, iracũdus, uel decus. Adad, præcipuus, uel patruelis. Auith, iniqua. Achobor, mures. Adollamitem, testificantem, siue testimonium aquæ. Aunan, mœror eorum, uel labores. Asenec, ruina. Aod, indytus. Amul, parcens. Aggi, festiuitas mea. Aheri, declinans. Arohedi, uindemiator sufficiens. Arieli, leo dei mei. Achi, frater meus.

B Arad, descendens. Asom, festinantes. Adad, testimoniũ, uel ramnus.

BAbylon uel babel, cõfusio. Bethel, dom9 dei. Bara, in malicia, siue creatura. Bale, præcipitans, siue deuorãs. Barad, grando. Bersabee, puteus satietatis, uel puteus septimus. Buz, despiciens, siue cõtemnẽs. Bathuel, uirgo dei. Beeri, puteus meus, siue putei mei. Basemoth, in noibus, siue delinquẽs, uel ueniẽs, aut posita. Bala, inueterata. Benoni, filius doloris mei. Beniamin, fili9 dexteræ. Balaam, sine ppło, uel absq; substantia eorũ, siue in eis. Beor, impelle. Bosra, in tribulatione, uel angustia. Badad, præcipuus. Balaannan, habens gratiam. Beria, in clamore ei9. Bechor, primogenitus, uel in clitellis, aut ingressus est angustus.

CAin, possessio, uel acquisitio. Cainan, lamentatio, uel possessio eorum. Cithim, amentes, uel stupentes. Carnaim, cornua. Cades, sancta, siue mutata. Cinei, possidentes. Ceni, nidus meus, uel possessio. Cenez, zelotypus, uel sessio eius. Cedmonei, antiqua tristicia, uel oriẽtales. Camuel, resurrectio dei, uel statio dei. Cedar, tenebræ, uel mœror. Cedma, oriẽtalis, uel antecedẽs. Chore, caluitiũ. Caath, molares dentes, siue patientia. Huc usq; p simplicẽ c. litterã lecta sint noia: exin aspiratione addita, id est per χ græcũ legẽda. Cherubim, scientia multiplicata, uel quasi plures. Cham, calidus. Sed sciendũ qd in hebræo χ litterã nõ habeat: scribit autẽ per ח, quæ duplici aspiratione profert. Chethim, confracti. Chus, æthiops. Chanaan, σαλὸς, hoc est, motus eorum, uel negociator, aut humilis. Chalanne, cõsummatio futura, siue omnes nos. Chalec, quasi uiride. Chesluim, contecta regio eorũ. Chapturim, man9 exploratorũ, siue tortorũ, sed meli9 cappadoces. Chethe9, mentis excessus, siue fixus, uel abscisus. Sed hoc nomẽ in hebraico non incipit a cõsonanti littera, uerum ab ח heth, de qua iam supra dixim9. Chaldæi, quasi dæmonia, uel q̃si ubera, aut feroces. Charran, foramina, siue ira, uel fodiens eos. Sed & hoc nomen a ח hebraico incipit. Chebron, coniugium, siue incantator, aut uisio sempiterna: & hoc ח heth in principio habet. Chodorlaomor, quasi generatio manipuli, siue quasi decorum manipuli. Chorræi, de foraminibus,

C minibus,quos uocant troglitas. Choba,cõdemnatio. Chaſed, quaſi populantes. Sunt autẽ Chaldæi. Chet, percutiens. Chettura, thymiama offerens, uel copulata, aut iuncta. Choadad,præcipuũ. Chabratha,q̃ſi electũ,ſiue graue. Chorri,ſiue chorræ⁹, farina,aut farinatus,ſeu poſt me,uel foramẽ meũ. Chazbi,mendaciũ. Charmi,uinea mea,uel cognatio mea. Chaber,cõiunctio, uel incantator: ſed & hoc per ח heth litterã ſcribit᷑.

D Odanim,patruelis:in ꝓpinquos uertit᷑ & cognatos. Dedan, ſolitari⁹, ſiue fratruelis eorum. Daſem, frenum. Decla,ſubtile,ſiue palmata. Damaſcus,ſanguinis potus,ſiue ſanguinis oſculum,uel ſanguis ſacci. Dadan,iudicãs. Dedan,grande iudiciũ. Dan,iudiciũ,aut iudicãs. Duma,tacẽs. Dina,iudiciũ iſtud. Debbora,apis ſiue eloquẽtia. Diſon, fortis pa pilla,ſiue calcabit eã:ſed hoc ſyro ſermone dicit᷑:cæterũ hebraice,pinguedo iterp̃tat᷑,aut cinis,id eſt fauilla holocauſtorũ. Diſan,ſiſr ut ſupra: licet q̃dã putẽt fortẽ elephãtẽ interp̃tari. Den-

E naba,iudiciũ afferẽs. Dothaim,papulum,uel uiride eorum, aut ſufficientẽ defectionẽ. Den,uoluptas,ſiue deliciæ,uel ornat⁹. Euila,dolẽs,ſiue parturiẽs. Euphrates,frugifer, ſiue creſcẽs. Eua,calamitas,aut uæ,uel uita. Enoch,dedicatio. Enos,hõ,ſiue deſperatus,uel uiolẽtus. Euæũ,ferũ,ſiue peſſimũ. Eber,trãſitor. Elmodad,ad matrẽ ei⁹ p̃cipuã,ſiue dei mẽſurã. Ellaſar,dei declinatio,ſiue hanc ſeparãs. Eſrom,iacula gregũ. Eſcol,botrus,ſiue ignis oĩs. Ephrõ,puluis mœroris,uel puluis inutilis,ſiue puluis eor̃. Eldaa,ad ſciẽtiã,ſiue de ſciẽtia. Ethe⁹,formidãs,ſiue ſtupẽs. Edom,rufus,ſiue terren⁹. Emor,aſin⁹. Ephrata, uber tas,ſiue puluerulẽta. Eſer,fict⁹, id ẽ plaſmat⁹. Eſban,ignis ĩ eis. Efraim,frugifer,ſiue creſcẽs. Eſrõ,ſagittã uidẽs. Eſbel,ignis uan⁹,ſiue uet⁹. Huc uſq; ꝑ breuẽ litterã e,nũc ꝓ ꝓductã noĩm ſunt legẽda principia. Eliſa,de⁹ me⁹,uel ei⁹ ſalus,uel ad inſulã,uel dei mei ſaluatio. Elam,ſæculi uel orbis. Emim,horribiles. Eliezer,dei auxiliũ. Epha,diſſolut⁹,ſiue mẽſura. Eſau,factura,ſiue rube⁹, uel aceruus lapidũ,ſeu,uan⁹,aut fruſtra. Elom,regio campeſtris,aut quercus, uel robore⁹. Eliphaz,dei mei aurũ. Emam,calor eorũ. Ebal,uallis uet⁹, aut aceruus lapidũ.

F Ela,terebynthus. Er,uigiliæ,ſiue pollicẽs, aut reſurrectio,uel effuſio. Enaim,oculi, ſiue fontes. Eroon,id eſt eroim, in facie eorum, ſiue uigiliæ dolorum.

Iſon,os pupillæ,ſiue oris mutatio. Fut,libyæ,ſiue oris declinatio. Fetruſim,diſſoluẽs mẽſurã. Filiſtim,cadẽtes,ſiue ruina poculi,aut cadẽtes potione. Farao,diſſipãs,ſiue diſcooperiẽs eũ. Faleg,diuidẽs. Ferezei,ſeparãtes,ſiue diſſeminati,uel fructificãtes. Faran, ferocitas eorũ. Fichol,os oĩm:ab ore,nõ ab oſſe. Filiſtĩm,ruina duplex. Faldas, ruina paupertatis, ſiue cadens germẽ. Fau,nihil,aut ſubito. Fiennon,ori eorũ,aut ori uincto. Futifar,os inclinãs ad diſſecãdũ. Farez,diuiſio. Fetrefe,libyc⁹ uitulus,ſiue diſcooperiẽs, uel certe diuiſio,aut

G os declinãs. Falluí,mirabilis. Fua,hic,aduerbiũ loci,ſiue rubrũ. Fanuel,facies dei: Eon,pect⁹,ſiue p̃ruptũ. Gomer,aſſumptio,ſiue cõſũmatio,uel pfectio. Gergeſe⁹, colonũ eĩciẽs,ſiue aduenã,ꝓpinquantẽ. Gerara,ruminationẽ uidit,ſeu maceria. Sed ſciẽdũ q̃d᷑ gerara interp̃tat᷑,incolat⁹:gedera ע o,maceria ſiue ſepes. Gaza,fortitudo ei⁹. Gomorra,populi timor,ſiue ſeditio. Sciendũ q̃d᷑ g litterã in hebraico nõ habet,ſed ſcribit᷑ ꝑ uocalẽ ע ain. Geter,torcular uidẽs,ſiue accola exploratiõis. Gegal,p̃ruptũ,ſiue uallis uetus. Geraris,aduenæ,ꝓpinquãtes,ſiue cornupeta eor̃. Gaam,uallis æſtus. Gad,tẽptatio,ſiue latrunculus,uel fortuna. Galaad,aceruus teſtimonĩ,ſiue tranſmigratio teſtimonĩ. De hoc in libris hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Gathan,tangens riſit. Geſen,appropinquans

I palpationi eorum,ſiue uicinitas. Gerſam,aduena ibi, aut adiectio eorum. Gera,ruminatio,uel incolatus. Guni,elatio mea, ſiue hortus meus.

Iobel,dimittens,aut mutatus,ſiue defluet. Iubal,delatus,ſiue dimittens. Iareth, deſcendens,ſiue roborans. Iapheth,latitudo. Iauan, eſt & non eſt, ſiue columba: ſed ſyrum eſt. Iebuſæum,calcatũ,ſiue præſepe eor̃. Iectan,paruulus. Iaree,luna. Iobab,mago patre,ſiue diſtillans. Ieſcha,tabernaculũ,uel unctio ei⁹. Iſmael,auditio dei. Iſaac,riſus, uel gaudiũ. Iedlaph,manũ tollens,uel manũ ad os. Iexan,durus,ſiue duricies. Ieſboch,eſt cinis, ſiue tactus. Iethur,uerſus,aut ordinat⁹. Iudith,laudans,aut cõfitens,aut iudæa. Iacob,ſupplantator. Iuda,laudatio,ſiue cõfeſſio. Iſſachar,eſt merces. Ioſeph,augmẽtũ. Iordanis,deſcenſio eorũ.

A sio eorum. Ior,riuus. Iaboch,harena,siue lucta. Ieus, parcens,aut faciens, aut commotus. Ieglam,despiciens. Iectran,superfluus eorum. Ietheth, dans. Irad, ciuitatis dissensio. Iram,ciuitas eorũ. Iras,uidit fratrẽ meũ,siue fratris mei uisio. Iamuel, dies ei⁹ de⁹. Iamin, dextera. Iachin,præparans. Iob,magus. Ioalel,uita dei,siue exordium dei, uel præstolans deum. Iemna,marina,siue numerabilis. Iesua,planicies,siue est desyderiũ meũ,aut certe saluator. Iessul,est dolore. Iasiel,dimidium dei. Iesar,figmentum,siue tribulatio.

LAmech,humiliatus,aut percutiẽs,siue percussum. Ludim,nati,siue prosunt fortiter. Laabim,deusti,siue flammãtes. Lesa,in salutẽ. Luth,utilis. Lot,uinctus, siue declinatio. Laban,candidus. Lathusim,malleatores. Laommin,tribus,siue matres. Lia,laboriosa. Leui,additus,siue assumptus. Lotam, uinculum eorum,siue ipse cõclusus.

MAuiael,quis est dñs deus,uel ex uita deus. Malaleel,laudans deũ. Mathusale,mortis cõcussio,uel mortuus est,& interrogauit. Magog,qđ ἀπὸ γωγ, id est tectũ,uel de domate,hoc ẽ,de tecto. Madai,mẽsura,siue cꝫ sufficiẽter. Mosoch,prolongatio, siue defectio, aut certe cõpressus. Mesraim,hostes eorũ,siue mẽsura. Sed sciendũ qđ mesraim,ægyptus appellat. Mesa,aqua rara,uel euado. Melcha, regina eius. Mamre,diuisio, siue perspicuũ. Masech,potũ dans,siue ꝓpinãs. Moab de patre. Maacha,frangẽs,siue cõfracta. Madan, metiẽs,siue respõdẽs. Madian,de iudicio,siue de causa. Mabram, de iucunditatib⁹. Masma,exaudientẽ. Massa,leuans,siue pondus,aut onus. Mahelethi,chorus, seu a principio. Meza,existo. Maneeth,requiescens, siue donanti. Masreca,uectigal uanum,siue libans,uel trahens. Meezabel, cꝫ bonus deus. Matred, percussio, siue uirga descendens. Mizaab, aquam hauriens, siue aqua fluens. Mabzar, munita. Magdiel, de repromissione dei, siue turris dei, uel magnificat me deus. Madianæi uel madianitæ, dꝫ iudicantes. Manasse, oblitus, uel necessitas. Merari, amarus, uel amaritudines. Melchiel, rex meus deus. Machir,uendens. Memphon,de ore eorum. Melchisedec, rex iustus.

NAid,motus,siue fluctuatio. Noemina,decus,siue uoluptas,uel fides. Noe, requies.

B Nemroth,tyrann⁹,uel profugus,aut transgressor. Niniue,pulchra, uel germen pulchritudinis. Nepthuim,scalpẽtes,siue aperiẽtes. Nachor,requies luminis,uel requiescẽti luce, uel obsecratio nouissima. Nabaioth, ꝓphetans. Nabdeel,seruiẽs deo, uel ursus dei. Nephis,refrigerium,uel anima. Nephtalim,cõseruauit me, uel dilatauit me, uel certe implicuit me. Naath,requiescens. Noeman,fidelis,uel motus eorum.

OBeth, longitudo. Ochozath,tenẽs. Oolibama,tabernaculũ meũ in aliquo,uel tabernaculi altitudo. Odollamites,cõtestans aliquẽ,uel testimoniũ in aqua. Ophim,thalami. Huc usqꝫ cũ per.o.breuem litteram legerimus:exin per extensum pronunciemus elementũ.

ROphir siue aphir,quod per א aleph litteram scribitur:interpretatur, irritum, uel herbosum. Ox,uolentem. Omar,populus,uel amarus. Onan,mœror eorum.

RIphath,uidẽs buccellã,siue uidẽs bona. Rodij,qđ hebraice dicit,rodim, interpretantur,descẽdẽtes,aut patruus iudicãs,uel uisio iudicij. Rechema,tonãs uel excelsa. Rohoboth, inclinatio,uel plateæ. Ragau,egrotans,uel pascẽs. Raphaim,gigantes. Rebecca,multa patientia, uel multũ accepit, siue patiẽtia. Remma uel ruma,uidẽs aliquid,uel excelsa. Rachel, ouis,uel uidẽs principiũ,aut uisio sceleris,siue uidẽs deũ. Hoc aũt scđm accẽtuũ & litterarũ euenit diuersitatẽ:ut tã in cõtrarias significationes noia cõmutent. Ruben,uidẽs filiꝰ,uel uidẽs in medio. Raguel,pastor dei,uel pabulũ eiꝰ deus. Ros,caput. Rameſſe,pabulũ,uel tinea,siue malicia de tinea. Qđ in principio dixeramꝰ in uocalibꝰ litteris obseruandũ: eo qđ apud nos interdũ una sit littera,& apud hebræos uarijs uocibꝰ ꝓferat:hoc nunc quoqꝫ in s,littera sciẽdum est. Siquidẽ apud hebræos tres s,sunt litteræ:una q̃ dicit ס samech,& simpliciter legit,quasi ꝑ s, nostrã litterã describat:alia ש sin,in q̃ stridor qdã nõ nostri sermonis interstrepit: tertia צ zade: quã nostræ aures penitꝰ reformidãt. Sicubi ergo euenerit,ut eadẽ noia aliter atqꝫ aliter interp̃tentur,illud in causa ẽ,qđ diuersis scripta sũt litteris. Hoc aũt qđ in Genesi diximꝰ, in oibꝰ libris sic

SEla,umbra eiꝰ. Seth,positio,uel positꝰ,aut poculũ,siue gramẽ,aut semẽ, (obseruãdũ. seu resurrectio. Sem,nomẽ uel noiatus. Saba,captꝰ siue captiuitas, uel certe cõuertẽs. Sabatha,gyrãs,siue circuiẽs. Sabathacha,circuiẽs te,siue circũsessio tua, uel sedes tua.

Sennaar,

C Sennaar,excussio dentiũ,siue fetor eorũ. Sidona, uenatio mœroris. Samareũ, lanã meam, siue cõiunctum meũ,sed melio custos. Sodoma,pecus silens,uel cæcitas,uel similitudo eorũ. Seboim,caprearũ uel damularũ, siue statio eius mare, aut statio maris. Saleph, missa. Sephar,narratio, siue liber. Serug,corrigia,siue perfectus. Sarai, princeps mea. Sichem,humeri,uel labor. Seor,parua,uel meridiana. Sennaab, dentis pater,siue fetor patris. Semeber,nomẽ perditionis,siue ibi perditio. Segor,parua:ipsa est quæ & supra Seor. Sed sciendũ: quia litterã.g.in medio nõ habeat:scribatur q; apud hebræos p uocalẽ y ain. Sau, siue sauhe, digne,uel eleuatio. Seir,pilosus,uel hispidus. Saraa,princeps. Sur,murus,uel directus,aut cõtinens. Saba,cõuersio,siue rete. Sue,loquẽs,siue cantilena. Symeon,exauditio,uel nomẽ habitaculi. Sale,pax,uel reddens. Sichimorũ,humeri:ipsa est quæ & Sichem. Sed in latinũ & græcũ sonũ uertit. Sebeon,stante iniquitate. Sophar,speculator eio, uel buccina. Samma,perditio. Saphon,speculator. Sobal,uana uetustas, uel uectes ad portandũ. Salama, uestimentũ,uel pacifica. Saul,expetitus,uel abutens. Saua,eloquentia, uel damor. Sela,ut eius,uel dimissio eio,aut petitio. Somtonphanec,corrupte dicit:nã in hebræo legimo, zaphanethphane:quod interpretat,absconditorũ repertor.Porro ab ægyptijs didicimus,qd in lingua eorũ resonet,saluator mũdi. Semrom, nomẽ uidens, aut custos. Sared,ut descẽderet. Sephion,egressum est os tristiciæ. Suni,pupilla mea,uel secundus meo. Sare,malicio-sus,uel sibilans. Syria, sublimis, siue humecta. Satalam,radicatus.

Aeth,occidẽs. Tacho,silens. Talam,ros. Huc usq; cũ p litterã.t.simplicẽ legerimo: nunc aspiratione addita,legendũ est. Thobel,siue thubal,ductus ad luctum, uel cõuersus ad uniuersa. Thiras,timẽs,siue rediẽs ad superfluũ. Thogorma, incolato quispiã,aut interpres.

Thares,exploratores læticiæ,siue gaudiũ. Thara,exploratores odoris,siue exploratio ascẽsionis,uel pastio. Thargal, sciens iugũ, uel explorator. Thamar, palma, siue amaritudo,uel cõmutans. Theman,auster,uel africus. Thamna,uetans,uel deficiens. Thamath,perfecta pars,siue cõsummatio data. Thola,uermiculus,uel coccinũ. Thesbon,festino ad intelligẽdũ.

D US, consiliator. Vl, dolens, siue parturiens. Vsam, festinus eorum.

ZAmram,cantio eorũ,uel tẽpus ostendens. Zelphan,ambulans os:ab ore,nõ ab osse: uel fluens os. Zabulon,habitaculũ eorũ,uel iusiurandũ eio,aut habitaculũ fortitudinis,uel fluxus noctis. Zara,oriens,uel ortus. Zauan,motus,uel fluctuatio eorũ. Zohomim, præparati in acie:uel,q̃ hæc est aqua. INTERPRETATIONES DE EXODO.

A Ser, beatus. Aaron, mons fortitudinis, siue mons fortis. Aheberim,hebræorũ,uel transeuntium. Apherezæi,separati,siue abs q; muro. Anacim, humilitas uana,siue humiles uanos,uel humiles cõsurgẽtes,aut respõsio uana,aut monile colli. Aod,gloriosus. Amram,pplus excelsus. Aminadab,pplus meus spõtaneus. Abiu, pater meus est, siue pater ipse. Asir,uinctus. Abiasar,patris mei collectio. Amalech, populus brutus, siue populus lingens. Abiud, patris robur,siue pater eorũ. Accherubim,cognosce & intellige,siue scientiæ multitudo. Achisamech,fratrem meum roborans.

B Eseleel,in umbra dei. Beelsephon,habens speculam.

C Aath,patiẽtia,uel molares dentes,siue dolans aut componẽs. Cades, sancta. Chanani,negociatores,siue hic pauperculus,aut præparati,uel humilitas. Charmi, uinea mea,uel agnitio aquæ. Cherubim,scientiæ multitudo, aut scientia & intellectus.

D An,iudiciũ,uel iudicans. Hebreorũ,transeuntiũ. Ebrioth,transitus. Ethi, timuerunt, siue obstupuerunt. Emori, mater lux mea. Eui,ferales,uel feroces. Enoch, dedicauit. Emorræum,loquentem,siue amaricantem. Esrom,sagittam uidens,siue atrium tristiciæ,uel fortis. Ebron,participatio tristiciæ siue fortitudinis, uel augmentum sempiternum. Eleazar,deus meus adiutor,siue dei adiutorium. Edom,rufus. Huc usq; per.e. breuem litteram legimus:exin per extensum legamus elementum. Elisapham, dei mei speculator, uel deus meus abscondens. Elisabei, dei mei saturitas, uel dei mei iuramentum, aut dei mei septimus. Elcana, dei possessio. Ethan, consummatus, siue suscipiens nauigationem.

Elim,aries. Epha, mensura. Eliezer, deus meus adiutor. Eliab, deus meus pater.

Farao,

A FArao,diſſipãs,ſiue diſcooperuit eũ. Fitom,os abyſſi,uel ſubito. Fua,hic,aduerbiũ loci,ſiue apparebo:ſed melius rubrũ. Fallu,mirabilis. Futiel,hic declinãs deũ: aduerbiũ loci,non pronomen:uel declinans deus,ſiue oris declinatio dei. Finees, ori parcens,uel ore requieuit,aut oris auguriũ. Filiſtim,ceciderũt duo. Faſech, tranſgreſſus,ſiue tranſcenſio.

GAd,temptatio,ſiue accinctus, uel latrũculus. Gerſam,aduena ibi. Gerſom,eiectio eorũ,ſiue aduena ibi, aut aduena pupillæ. Gadiel,accinctio mea deus. Gadi, hædus,ſiue tẽptatio mea. Gamaliel,reddidit mihi deus. Goel, propinquus,ſiue redimens. Galaad,aceruus teſtis.Sup hoc in libris hebraicarũ quæſtionũ plenius diximꝰ. Guni, horti,ſiue arrogantia mea. Gabua,ſublimitas. Gomor,menſura atticorum cœnicum trium.

ISrael,eſt uidere deum,ſiue uir,aut mens uidens deum.Et de hoc in libris hebraicarũ quæſtionũ plenius diximus. Ietro,ſuperfluus huius. Ieſubæi,calcatus,ſiue præſepe meũ. Iamuel,dies eius deus. Iamin,dextera. Iachin, præparans. Ieſſaar, eſt meridies, ſiue meridianꝰ,aut unctio mea,uel metaphoricos,oleum. Iochabed, ubi eſt gloria,ſiue eſt grauis, aut domini gloria. Ithamar,ubi amarus,uel ubi palma,uel eſt amarus, ſiue inſula palmæ. Ieſus, ſaluator. In,menſura liquentis materiæ.

LEui, additus. Lobeni, filio meo, uel cor ego, aut candor.

MEſraim,hoſtes eorum,uel ægyptus. Moyſes uel Moſes, attractans,uel palpans, aut ſumptus ex aqua,ſiue aſſumptio. Madian,de iudicio. Merari, amara, ſiue amaritudines. Mooli,de infirmitate,ſiue chorus meus, aut ab initio. Moſi, attrectator, ſiue palpator meus. Miſael,tactus dei, ſiue quis interrogauit. Magdolon,quis grandis,uel turris. Moab,de patre. Maria,illumiatrix mea,uel illuminãs eos, aut ſmirna maris, uel ſtella maris. Mara,uel merra,amaritudo. Marath,amara. Manhu, quid ẽ hoc.

NEphtalim,latitudo. Naphec,pruna,uel carbo,ſiue ſeductio. Naaſſon,augurans, uel augur fortis. Nadab,ſpontaneus. Naue, ſemen,germen,uel pulchritudo.

B OZiel,fortitudo mea deus. Omer,criſpans, ſiue manipulus. Oliab, protectio mea pater. Oephi, trium modiorum menſura. Nomina quatuor quæ ſequuntur, per extenſam legenda ſunt litteram. Oreb, ardor, ſiue ſiccitas,aut coruus,uel ſolitudo.

ORi, lux mea. On, labor, uel dolor. Or, iracundia.

RVben,uidẽs filiꝰ,uel uidẽtẽ filiũ. Rameſſes,intonuit lætꝰ,ſiue malicia de tinea. Raguel,paſtio dei, ſiue amicꝰ eiꝰ deꝰ, Raphidim, laxæ manꝰ,uel ſanitas iudicij,aut uiſio oris ſuſ-

SYmeon,audiuit triſtitiã,uel nomẽ habitaculi. Sephra,adhæſit uel placens. (ficiẽs eis. Sephora,auis eius,uel pulchritudo,ſiue placens. Sor,meridianꝰ. Soriel, coanguſtans deus,uel robuſtus deus. Salu,tẽptatio reſpiciẽs. Saul,expetitus,ſiue abutẽs. Semei, audi,uel auditio mea. Setri,exactor meꝰ,uel abſcõſio mea. Sochoth,tabernacula. Sur,mu

TRus,aut robuſtus,ſiue anguſtia. Sin,amphora, uel tẽptatio,ſiue rubus. Sinai, rubꝰ. amphora mea, ſiue mẽſura mea,uel mandatũ. Sabbata,requies. Sethim,ſpinarũ. Heman,auſter. Thelame,riui aquarũ,uel ager aquarũ. Thola,uermiculus,aut coccinũ. Theth,ſubter. VR,ignis,aut lumẽ,uel luminoſus. Zabulon,habitaculũ fortitudinis. Zecri, memoria mea. ¶Finiunt interpretationes hebraicorũ nom libri Exodi: inter quas & quæſtiones de Leuitico potes inuenire: exceptis quatuor, quas ſubnectere curauimus. Badriſath, κλίμα,id eſt, plaga:uerbi gratia,qd' dicimus plaga ſeptẽtrionalis,uel meridiana. Melcho,rege. Salumith,retributio,uel pacifica.

INTERPRETATIONES DE NVMERIS.

AAron,mons fortis. Aminadab,ppłs meus ſpõtaneꝰ. Amiuth, ppłs meꝰ inclytus. Abidan,pater meꝰ iudex. Aggelaoni,annũciat iniquitatẽ meã. Ahiezer,frater meꝰ adiutor. Amiſaddai,ppłs meus ſufficiẽs. Achran, turbauit eos. Ahira,fratris mei amicus. Anam,nubes. Abia, pater meꝰ iuſte, uel patris mei abundantia. Aſeroth,atrium anguſtiæ,ſiue beatitudinis. Amiel,populus meus dei. Amath,indignatio,uel uter. Ahiman,frater meus quis. Anachim,monile collo ſublimi. Aethi,obſtupefaciẽs, ſiue perterrẽs. Abiram, pater meus excelſus. Aunan, non eſt, uel inutile. Arrad, ſuſcitauit deſcendens, uel ſuſcitauit deſcenſionem. Atarum, exploratorum. Aei,quam græci λιθολόγημα uocant.

Arnon,

C Arnon,aceruus triſticiæ,ſiue laus. Ar,ſuſcitauit,uel uigilia. Ammon, populus mœroris. Aggag,σῶμα,id eſt, tectum. Aſur,beatitudo, ſiue greſſus. Aggi, feſtiuitas, ſiue ſolennis. Arodi, maledictio ſufficiens, ſiue maledictus. Arieli, leo deus meus. Ammon, pepercit. Aſereel, beatus deus. Aphar, fodit, ſiue humus. Agla,ſolennitas iſta, ſiue uitulus. Achiram,fratris mei ſublimitas. Arad,deſcendi. Abet,commiſit,uel certamen inijt,aut particeps. Araboth, humilem, planam, atq; campeſtrem. Abarim, in tranſitu: quod ſignificantius græce πτερᾶμ dicitur. Atharoth,coronæ. Aroer,ſubleuans,uel uacuefactio,uigilis,aut myricæ. Abiroth,ſcalptum. Alas,fermenta,ſiue commiſce: quod græce dicitur φύραμον. Arada,obſtupuit,admiratus eſt. Aſmona,feſtinus, ſiue feſtinans, aut numera. Aggedgad, annuncia, ſiue accinctus,uel latrunculus. Achiam,umbraculum,ſiue prærupta. Alamon, ſuper multitudinem,aut deſpectio. Abetſatim,luctus littorũ uel riparum. Achrabbim, ſcorpiones, uel decentẽ. Adar,ſublimis,uel palliũ. Aſemona,os eius:ab oſſe,nõ ab ore. Aſmo, nouiſſimũ eius. Arebla,inſidiatrix. Ain,fons. Azan,fortitudo eorũ. Achidod,fratris mei gloria.

BEniamin,filius dexteræ. Bamot, in morte,ſiue excelſa. Baſan,bruchus,ſiue pingue do.Nam quod interpretari ſolet ignominia,uel confuſio,Buſa dicit. Balach,lingens, uel elidens,aut inuoluens. Balaam,uanus populus,ſiue præcipitans eos,uel ſine populo. Beor, impelle. Baal, habens, ſiue uir. Beelphegor, habens os pelliceum. Bechor, in ſagmate,uel ingreſſus eſt agnus. Bale,præcipitauit,ſiue abſorbuit. Baria, in malis, ſiue in commutatione eius. Beelſephon, habens aquilonem, ſiue ſpeculam. Baon, in iniquitate. Bamech,electa cõmotio. Bethanamra, domus bardorũ, ſiue domus amaritudinis. Beelſephon,aſcenſio ſpeculæ. Betharan, domus arcæ uel montium, aut aſcenſus humilium. Baalmeon,habẽs habitaculũ. Benachan,filius neceſſitatis. Baci,luctus,ſiue in uomitu,aut uetus.

CAdes,commutatus,ſiue ſanctus. Ceni, ærarius meus, ſiue nidus meus,aut poſſeſſio. Citus,ſtupentibus,ſiue mirantibus. Canat,æmulatio,ſiue zelotypia. Calaath,eccleſia uenit,uel uoces. Cadeſbarne,cõmutatus, electus, uel mutabilis. Cariathaim, uilla,uel oppidum eorum. Core,caluicium. Camuel,reſurrectio dei, aut ſtabit deus. Huc uſq; per.c.litteram ſimplicẽ legerimus:exin aſpiratione addita, nominũ ſunt legenda principia.

D Chanaan,reuerſus eſt,ſiue quaſi reſpondentes, aut quaſi mouentes. Chaleb, quaſi cor,aut omne cor,uel canis. Chamos,cõgregatus,uel quaſi attrectatio. Chozbi,calix in me,ſiue immola mihi. Chenneroth,cithararum ſignum,aut quaſi lucernæ. Chaſlon, ſcelerata triſticia, uel quaſi protectio. Cherubim,quaſi plures,aut uermiculata pictura, uel ſcientiæ multitudo.

DVel, agnoſcant deum. Dathan, donum eorũ,ſiue ſufficiens donum. Dibon,ſufficiens ad intellectum, uel abundanter intelligens. Dibongad, ſufficienter intelligens tentationem. Depheca,adhæſit,ſiue remiſſio. Deblaim, lateres, ſiue maſſas, quæ de recentibus ficis compingi ſolent: quas hebræi deblatan, græci παλάτας nuncupant. Itaq; in præſenti loco,nomen quod propoſuimus,interpretatur,palatæ eorum.

EPhraim,creſcens,ſiue frugifer. Eldad,ad ſolum, ſiue ſolitarium, uel ad unum. Erma, anathema eius. Eſebon,cogitatio,ſiue cingulum mœroris. Edraim, deſcenſio paſtorum. Elcan,pars eorum,ſiue teſtimonium eorum. Eſbel,ignis uetus ſiue uanus. Euí, deſyderaui. Elade,ad aſcenſum. Ebrona,tranſgreſſus, ſiue tranſgreſſio. Eniel, gratia mea deus. Ephod, ſuperindumentum, uel ſuperhumerale. Eſcol,botrus,ſiue ignis omnis. Huc uſq; per.e breuem litteram legerimus:exin per extenſum legamus elementum. Eliſar,pater meus fortis,ſiue pater meus coanguſtans. Eliab, deus meus pater, uel deus pater. Elon, exercitus fortitudo. Eliſame,deus meus audiuit. Eliſama, deus meus audiens. Eliſaphath, deus cõgregauit,uel dei mei protectio,ſiue abſconſio. Enan, nubes. Edrai, inundatio paſcet me. Er,uigilans,aut conſurgens,uel pollicens. Elon,quercus, ſiue aulon:de quo in libro locorum plenius diximus. Eran,uacue fecit. Ethan, fortem. Eſaun,uoluntas mœroris, ſiue fortitudinis. Enon,fons triſticiæ. Elidad,deus meus patruelis, uel deus meus patruus.

FAdaſſur,redemptio fortis, ſiue uallata. Fegiel, occurre mihi deus, uel occurſio dei. Faran,ferus eorum,uel frugifer. Falecti, ſaluator meus. Faleth,ruina, uel deiectio.

Faſga,

Fasga,abscisus,uel dolatus,aut os multum:ab ore,non ab osse. Fethora,oris exploratio,siue buccella luminis,uel os turturis. Fagur,oris pellis,uel hiauit. Finees,os requit,uel silet,uel ori pepercit. Farez,diuisio, Finoni,os meum nepotũ. Farnac,uitulꝰ saginatꝰ,aut discessio mea.

Gedeon,tentatio iniquitatis,uel tentatio iniquitatis meæ. Garizim,diuisio,siue præcisio.

IFanne,innuit,uel innuens. Iegal,propinquus,uel redimens. Iesu,saluator. Iazer,adiutum. Iarden,descensio eorum,uel uide iudicium. Iassa,dimidia,uel factum mandatũ. Iaboch,lucta uel puluis. Iarib,odor eius,uel luna. Iasub,cõuersio. Ialel,expectauit deum. Iamna, mare uel dextera eius. Ieseui,quod est desyderaui,uel æqualis meus. Iaasel, dimidiauit deus. Ieser,plasmauit,hoc est finxit uel fictum. Iair,illuminãs. Ietebata,bonitates,siue declinauit ut ueniat. Isimoth,adducet mortem. Iegali,redimẽs me,uel ꝓpinquꝰ meꝰ.

Lael, in deum uel deo. Lomna,alba uel candida.

MAnasses,obliuiosus, uel quod oblitus est. Madian,contradictio,uel responsio. Medad,mensus est. Michael,quis ut deus. Machi,quid. Matana,donum. Medaba,aquæ eminentes. Machir,restituet,siue uenundabit,uel de infirmitate. Mala,chorus,uel infirmitas. Melcho,rex eius. Malchiel,rex meus deus. Macheloth,ecclesia. Macha, dulcedo,uel saturitas. Maseroth,exclusiones,uel uincula,aut successiones,siue disciplinæ, quod in nostris codicibus mazuroth legitur.

NAthanael,deus meus,uel donum dei. Naabi,absconditꝰ uel requieuit in me. Nefe, sufflans,uel suspirans. Namuel,dormiuit deus,siue in quo deus. Noa,motus, quem Græci significantius σάλον uocant. Neeman,decus,siue motus eorum. Namra,pardus siue amaritudines. Nabau,ueniemus,uel in conclusione. Nobe,latrans. Naason,serpentinus,uel augurium.

OThotham, signum eorum. Ozin,auris. Ofan,maritima eorum,uel thalamus eorꝝ. Ofir,ignominia. Sed apud Hebræos ꝑ beth litterã scribit. Hucusq; ꝑ o breuẽ litterã legerimꝰ,exin ꝑ extẽsũ legamꝰ elemẽtũ. Obab,dilectus, siue amplexus,aut sepes. Ori,coquẽs,uel claudẽs me,uel apꝑhendẽs. Osee,saluator,aut saluãs. Onam,dolor,uel tristicia eorum,aut mussitatio,uel murmuratio. Or,lumen. Obat,magus,uel pythonissa,quã Græci ἐγγαστρίμυθον uocãt. Og,coaceruãs,siue absconditus. Oni,dolor meus.

RAfao,sanãs,aut medicans. Rahob,plateæ,siue latitudo. Recem,uarietas,siue pictura. Rebe,quatuor,sed ꝑ ain litterã scribitur. Ratma,uisio cõsũmata,siue iuniperus, uel sonitꝰ. Remmonfarez,maligranati diuisio,siue sublimiũ diuisio. Reesa,frenum.

SAddesor,uberum eorum lux,uel uberum lumen. Salamiel,retribuẽs mihi deus,uel pax mea deus. Surisaddai,continens mea ubera,uel fortis meus dominus. Suriel,continẽs me deus,uel fortis meus deus. Scar,pusillus. Samoe,audiẽs. Saphat,iudicauit. Sodi, arcanum meum, uel exclusit me. Susi,equus meus. Sethur,absconditus,siue diuertens. Sisai,longæuus meus. Soontanis,urbs ægypti. Seon,germen quod non est,uel germẽ inutile,uel alloquium inutile,aut calor,siue tentatio lacessens. Sefor,auis. Sethim,spinæ. Satan,contrarius. Seth,positio,siue posuit. Seir,pilosus,uel hircus. Salu,tentatio respiciẽs: sed melius εὐδάθες: quẽ fortunatũ uel uegetũ possumꝰ appellare. Sesion,abscõditus,uel egrẽdere os,uel mœroris,aut specula eorũ. Soni,coccus,uel pupilla mea. Sela,petitio,uel petẽs. Séron,nomẽ uidit,uel custos eiꝰ. Sichem,humerꝰ. Semidahe,nomẽ meũ sciẽtia. Salphaad, umbra formidinis, siue umbra in idipm:id est,pariter. Sutala,poculũ mixtũ,siue spina uiridis uel madida. Sufan,atterẽs,siue ad umbraculũ rastrorũ,q̃d Hebraice dicit sufasim. Sofar,tuba. Sarahe,uelamẽ,siue princeps fratris. Sicher,ebrietas. Salim,redde. Sabama,cõuersio quæpiã, siue leua in eis,uel tolle altitudinem. Safan,labiũ,uel hericius, aut lepus. Sochoth, tabernacula. Salmona,umbra portionis,siue umbra numerauit,aut imago eius. Sin, sitiẽs. Senna,uolũtas,siue mãdatũ eiꝰ. Sedada,ex latere eiꝰ. Safan,labiũ,siue barba supioris labij, quã Græci μύσακα uocãt. Safatam,iudicãs ppẽm. Samuel,nomẽ eiꝰ deus. Salomi,pax mea.

THola,uermiculus,uel coccinum. Thersa,complacens sibi, quod græce melius dicitur εὐδοκοῦσα. Thena,castra,uel donata. Theth,subter. Thare,exploratio,uel pastura,si

&&& ue nequitia

ue nequitia. Hæc omnia quæ ex littera hac posuimus, cum aspiratione in suis legenda sunt principijs. Vapsi, finis meus. Zachur, memor. Zarad, alienus, uel descensio. Zoob, aurum. Zemeri, iste exacerbans, siue amaricans. Zare, ortus est. Zefer, hoc os uidistis: ab ore, non ab osse. Zamri, psalmus, uel canticum meum.

DE DEVTERONOMIO.

Astaroth, caulæ, presepia, ouilia, uel atria. Aza, fortitudo eius. Araba, occidens, siue uespera. Argob, maledicta sublimitas. Aui, feri. Auothiair, gloria luminis, uel uita luminis, ita tamen ut pronuncietur auathiair. Acan, necessitas. Aseroth, atria, siue uestibula, si tamen per heth & sade litterā scribatur. Si uero p aleph & sin, beatitudines sonat. Amora, populi illuminatio, siue populus eius. Adama, humus. Beelsegor, habens os pellis, siue superior pellis. Basar, angustia, siue in angustia, uel infantia. Bosor, in angustia. Beroth, putei. Barne, filius mutationis. Balaam, uanus populus. Cademoth, a principio mortis, siue principiū mortis. Tria nomina hæc quæ sequuntur ex c, p aspirationē legēda sunt. Chorreus, iracundus, siue de foramine, quem Græci τρώγλη uocant. Chapthurim, manus tortorum. siue exploratorum. Chaptor, Cappadocia. Edraim, inundatio malorum, uel natiuitas pessimorum, siue descensio pastorum. Erma, anathema. Euim, iniqui. Ermon, anathema tristiciæ. Esdod, effusio. Emmim, populi. Quatuor nomina quæ sequunt, per extensam uocalem legenda sunt. Esau, aceruus lapidū, siue collectio lapidū, quod græce dicitur λιθολόγημα: uel frustra aut factura, id est ποίκσις. Elath, terebinthus, uel aulones. Emim, terribiles. Ebal, uorago uet⁹. Fasga, abscisa, uel dolata, siue os delicti. Faras, auctus, siue succrescens. Fennador, cōuersio generationis. Gaza, fortitudo. Sed sciendum quod apud Hebræos non habeat in principio litterā consonātem: uerum incipiat a uocali ain, & dicatur aza. Gesuri, iuxta lumē, uel uicinia luminis. Golan, trāsmigratio eorū, uel uolutabrū eorum. Gergeseum, colonum applica. Gaulon, uolutatio eius. Garizim, diuisio, siue aduena. Galgal, rota. uel reuelatio. Gai, uorago. Gebal, uorago uetus, siue λιθολόγιον. I litterā &, L, idcirco prætermisim⁹, quia eadē nomina in cæteris libris interpretantur: & supfluum est dicta uel dicenda repetere. H autem a plærisq; aspiratio putatur esse, non litterā. De K supfluum est facere mentionē: cum etiā apud Latinos exceptis kalendis, supflua iudicetur. Igit' obseruādum q; eadē nomina quæ hic uel alibi prætermissa sunt, in alijs libris possumus inuenire. Misor, directum, quod græce dicitur εὐθύα, uel plana atq; campestria. Maachati, fracti sunt mihi, aut uenter percussus. Mosera, eruditio, uel disciplina eius. Mamoazer, de longe, siue alienatus. Oraim, conceptus, siue cōprehēsio. Rafaim, medici, uel gigantes. Rabbath, mītitudo, uel grādis. Rubeni, uisio filij mei, uel uidete inter me. Ramoth, excelsum signū, siue uidit mortē, uel excelsa. Sidon, uenatio tristiciæ, siue inutilitatis. Sareon, princeps mœroris. Sanir, leua nouitatem, siue dens lucernæ. Salacha, leuās ueni, uel tollēs uenit. Sethim, spinæ. Seboim, caprea, uel damma aut statio eius. Sames, mandatum humile. Sina, tentatio, siue rubus, si tamen p samech litterā scribat'. Thebel, insulsitas. Zozomim, hæ cogitatiōes, siue q̄ est hæc aq̄, uel in acie p̄parati.

QVAESTIONES IN LIBRVM IESV NAVE:

Ain, quæstio, uel chaos. Adonibezech, dominus meus fulgurās, uel dominus cōtemptus uani. Si uero per sade litterā scribatur, interpretari potest, dominus meus iustus. Azeca fortitudo, siue decipula. Ailon, quem supra aulonē diximus, quod si æglon legere uoluerimus, interpretatur, uacca eorum. Aser, sagitta luminis. Araph, medicamentū: quod si legere uoluerimus ara, interpretatur furibunda. Araboth, humilia, plana, atq; campestria. Alac, pars mea, siue lubricum. Aermon, anathema mœroris, uel tristicia. Anaba, uua, uel humilitas mea. Asdod, dissolutio, uel effusio, siue incendiū. Arnon, lumen eorum, aut maledictio eorū. Aroer, suffusio uigiliæ, siue exurgēs uigilia, sed meli⁹ myricæ. Ader, grex. Amanon, mōs Ciliciæ, qui & thuris: inde Amana, inquietus, turbulentus, uel dens uigiliarū. Adram, congregatio eorum. Afec, continuit, siue cōtinentia. Adraim, inundatio pessimorum. Accaron, eruditio tristiciæ, uel sterilitas. Amas, indignatio, uel furor. Azot⁹, id est asdodij, gens patrui mei, uel incēdia. Ascalon, appensa, uel ignis infamis. Assaar, mane diluculum. Achrabbim, scorpiones.

Adar

Adar,magnificus,ſiue pallium. Aſamona,os eius:ab oſſe,nō ab ore. Achor,turbatio,uel tu multus. Adomim,rubra. Anacam,humilis exurgens. Ahiman,frater eius. Acſa,claudicans, uel factura: id eſt ποίησις. Atoniel, tempus eius dei, uel reſponſio dei. Adada uſq; ad teſtimonium. Aſergadda,atrium accinctionis eius. Aſmona,celeriter numera. Aium, acerui lapidū: id eſt λιθολόγιον. Ain,fons,uel oculꝰ. Ain, chaos. Aingannim,fons,aut oculus hortorum. Adollamim,congregatio eorum. Adaſa,noua. Aathar,deprecatio. Achazib,mendacium,ſiue ſtultitia. Ani,pauper. Arab,inſidiæ. Ammeta,luctus. Accen,nidus. Alala,laxitas. Araba,multa,uel inſidiæ occidens,ſiue aſpera. Ataroth,corona. Aſreel,beatus deus. Agla,feſtiuitas eius. Aſer,beatus:ſi per aleph & ſin litterā ſcribatur: ſin autem per heth & ſade,atrium interpretatur. Amathim,indignatio:id eſt bilis eorū. Anem, circuli, uel coronæ,ſiue præcinens. Aerim,aceruus lapidum:id eſt λιθολόγιον. Aphara, uitulus,uel taurꝰ. Aſara,humus eius:alijs quippe litteris ſcribit. Ammona,populus eius. Afani,uolans ego. Aalee,mille. Aſarſualim,atrium uulpium. Aſom,os:ab oſſe,non ab ore. Aſan,fumus. Aſarim,fodiens mare. Ames,robuſtus. Amad,populus adhuc. Acharan,turbans eos. Ammon,populus mœroris. Amma populus eius. Annaceb,cognomētum. Aſeph,atriū ſiue ueſtibulum. Adame,cruores,ſiue ſanguines:numero plurali. Aialon,campi,uel aulones. Anathoth,obediens,uel reſpondens ſignum. Abdo,ſeruus eius. Ammador,populus generationis. Alal,laxitudo, quā Græci χαυνότηϰ uocant,ſiue leuitas,p extenſam primam ſyllabā. Aſtarten,facturā ſuperfluā:id eſt ποίησιν περιττήν. Aſtaroth,factura:id eſt ποίησις exploratorꝝ.

BEthauen,domus inutilis. Babylon,confuſio. Betharan,domus iræ,uel domus montium. Balagad,habuit accinctum,uel uir accinctus,aut uir pirata,uel fortunatus. Bethaſimoth, domus deſerta,uel domus adducens mortem. Bamoth, excelſa. Baal,habens. Baalmeon,habens domiciliū. Bethfeor,domus oris pellium. Begumim,fabri cœmentarij. Betharam,domus ſublimiū,ſiue montiū. Bethanamra,domus pardorum,ſiue amaritudinū. Bethaglam,domus feſtiuitatis eorum. Betharaba,domus humilis,uel ueſperæ. Boon,pollex,uel in medio. Baala,habens eam,uel ſupra. Bala,habens eam, uel uir eius,ſiue uenit hæc. Baaloth,in aſcenſu,uel aſcenſus:numero plurali. Bethafeleth,domus ſalutis. Bazeota,deſpectio,ſiue contemptus. Baal,uetuſtas. Baſecoth,adeps,uel defecatio. Bethdagon,domus tritici. Bethtafue,domus mali:non a malicia,ſed ab arbore intelligēdū. Bethſur,domus robuſti. Bethanoth,domus præcinentiū. Betharaba,domus multa,uel grādis. Benennā,in eis,uel in medio eorum. Bethagla,domus feſtiuitatis eius. Beroth,putei. Betula,uirgo. Bethmarcaboth,domus quadrigarꝝ. Bethlabaoth,domus uenientiū. Balathad,habitꝰ:ab habēdo,nō habitu:id eſt cultu ueſtis. Beram,puteus altitudinis. Bethfeſe,domus oris florentis. Bethſamis,domꝰ ſolis. Beten,uenter. Bethemec,domus uallis. Benael, ædificatio dei. Bethanab,domus humilitatis,uel domus reſpondens. Belathala,habita:genere fœminino,ab habendo:participium eſt,non uerbum imperatiuū. Banebarach, filius fulguris. Balac,elidens.

CAriathiarim,ciuitas,uel uilla ſyluarū. Cadeſbarne,cōmutata,electæ,ſiue ſanat electe. Cades,ſanctitudo,uel ſancta,ſiue mutata. Cariatham,ciuitas eorum,uel uocatio perfecta. Cain,lamentatio. Ceila,ad fundam iacta,ſiue ſuſcitans eā,aut tollens ſibimet. Carmelus,mollis,ſiue cognitio circūciſionis. Cariathbaal,ciuitatē habuit,ſiue ciuitas habita. Cane,calamus. Notandū quod latinū canna,de lingua Hebræa ſumptū eſt. Caſim,ſummitas,uel principiū. Cathat,ſiue caath,morſus,uel congregati. Caſeon,duri fortitudine. Caſabam,congregatio eorum. Cartham,uocationē perfecit. Cedemoth,prius,uel oriētalis. Huc uſq; per,c,ſimplicem litterā legerimus,exin aſpiratione addita legendum eſt. Chidon,ſcutū,uel dypeus. Chifara,catulus eius,uel manus diſſipata,ſiue expiatio. Quod autem diximus,catulus eius, leonem ſignificat:quē Græci uocāt σκύμνον. Chermel,molle,uel tenerum,ſiue cognitio circūciſiōis. Melius aūt ſi interpretet, agnus tener. Chellon,reuelatio eorū. Chiſil,robuſtꝰ. Chabon,quaſi intelligēs. Chereloth,uidiſti ſignū. Chiſiloth,ſtulti ſignū. Chabul,quaſi germē.

DAbir,loquens,uel loquela,aut ursum timens. Dar,generatio. Dibon,abūdanter, uel satis intelligens. Dabira,loquens,uel eloquētia,uel ursum timēs. Dimona,satis numerans,uel sublimitas. Dalam, egens,paup. Daleā,egestas eorꝝ. Duma, silentiū, siue gaudium. Dana,causa,uel iudicium eius. Dabath,dunis. Dabrath,loquela. Dedara, generatio eius. Domna,silentium.

ELlom,uitulus mœroris,uel festiuitas eorum. Esdod,effusio,uel incendium,siue ignis paruelis. Euæus,lapides colligens,quod græce dicitur, λιθόλογος. Eui,desyderās,siue est. Esrom,irascens,uel sagitta uisionis. Eneam,ecce ista,uel ecce sunt. Emmam,mater eorū. Eltholeth,ad natiuitatē. Ermon,anathema,siue damnatio. Eschaol,ignis parturitionis. Esna, δευτερώσις,quā nos a secundo numero dicere possumus secundantem, uel ignis,uel edissertio. Eschamina,concitatio. Eglon,uacca eorum. Esaan,innitor,siue confirmo. Elthechem,protulit. Emec,uallis. Eglon,festiuitas ista,uel uitulus mœroris,uel iuuencæ. Elec,portio. Emecasis,uallis concisionis. Erma,anathema eius. Ennathon,gratiā dantes. Enarad,ecce concepit. Elcath,portiunculam. Elam melech,ad regem. Estamoe,mulier uentris. Elthaci,nequaq̄ uomentē. Hucusq̄ per e breuē litterā legerimus,exin p extensum legamus elementum. Elo,exercitus eius, p̄ ἐυπορία enim semp in Hebræo,aut turmæ militū describunt,aut opes.

Engaddi,fons hædi. Endor,fons generationis. Engannim,fons hortorū. Ennadda,fons exacutus. Edroi,inundatio pascens me. Eram,uita sublimis.

Fesga,dolata,siue præcisa,aut oris multi. Falecti,saluans me.

GAzer,præcisio,siue diuisio,uel constrictio. Gosnam,iuxta eam uel applicatā. Gaza, fortis,ab ain littera incipiens,non a consonāte, gimel. Geth,torcular. Gessor,applicans lumen,uel applicans dirigentē. Galiloth,reuelationis,uel trāsmigrationis. Gazeo,robusto. Getheo,torculari. Gadera,sepes eius. Gaderoth, maceria uel sepes. Gailoth, colles. Gabaon,collis mœroris. Getthaafer,torcular eius humi,uel fossum. Gabathon,sublimitas eorꝝ,uel collis mœroris. Gethremmon,torcular excelsū,uel torcular sublimiū. Golā,trāsmigratio eorꝝ. Galim,loca palustria,uel acerui. Galgalis,uolutabrū. Gabaath,collis patruelis.

IErimoth,timens mortē,uel altitudo mortis. Iasie,est os:ab ore,nō ab osse. Iabin,intelligens,uel intelligentia,uel sensus,uel prudentia. Iecmam,possedit populū. Iazer,auxiliū. Iarim,saltuū,uel syluarū. Iebneel,ædificatio dei. Iagur,colonus, uel aduena. Ietan, mercedes. Ietrael,honestas dei. Iepte,aperiens,uel apertus. Ianum,dormitans. Iecta,extēderunt. Iezrael,semen dei. Ierdom,incubuit populus. Ianua,requies. Ieblaam,desipiscens populus. Ierphal,dimisit deus. Iecnaam,possessio populi. Iafie,adapertio,uel ostēsio,siue superficies. Iepheel,aperiet deus. Iedala,manus,maledictio. Iaiel,reqes dei. Ieraon,timebunt. Ierachon,aurugo:quam Græci ἴκτερος uocant. Ieffonne,nudus,uel conuersio. Ieta,indinatio. Iezel,fortitudo,uel adiutorium.

LAchis,interest,uel sibimet uir. Lobna,candor,uel lateres. Labo,ingressus,siue uenientes. Laamas,ad iniquitatem. Luza,amigdalon,licet quidam interpretentur κλοιὸν,torquem uidelicet dānatorꝝ:quā uulgo bloiam uocāt. Potest aūt interp̄tari & hic ipse. Labec,acceptabilis. Lacū,ad cōsurgendū. Lesem,ad nomē. Lesemdan,nominis iudicium.

MEeda,exustio,siue orientalis,uel inantecessum,id est prius. Madon,contradictio,siue habitatio. Masepha,specula,siue de specula. Masphat, speculatio,uel cōtemplatio, uel intentio,uel locus iudicij. Marom,sublimis,siue de excelso. Masarphoth,incēdia, siue de tribulatiōe rostrorꝝ. Maachati,uēter cæsus,siue fracta ē mihi. Marom,aliter amara tristicia. Mageddo,pomorū eius,siue cœnacula eius. Medab,aquarū fames. Mephaat,aquarꝝ impetus,siue ab eis tempora. Manaim,castra. Mesphat,iudiciū. Maabeel,congregatio dei. Modaba,natiuitas. Medabena,de oneribus. Magdalgad,turris piratæ, uel turris accincti. Maresa,a capite. Maon,habitaculum. Maaroth,speluncæ. Meddin,iudiciū. Maala,chorus. Melcha,regina. Melsa,rixa,uel azyma. Marala,amara conscensio. Maalaph,de mille siue de doctrina. Magdaliel,turris mea deus. Masadda,requirentem,siue retinentem. Misor,directa,siue campestris,uel de tribulatione.

NApheddor,conuersio generationis. Nephtoe,dissoluti,siue deceptio. Nasib,titulus uel statio. Naabsan,uel nasab,exiccata. Naal,ascensio. Noa,mouens,siue commotio. Naalal,laudent.

OZiph,germinatio. Orchiataroth,longitudo coronæ. Oli,infirmitas. Ozanoth, quasi signum,uel forte signũ. Hucusq; per o breuẽ litterã legerimus:nunc per extensam legendum est. Oam,uæ populo,siue insaniens. Oram,uæ excelso,uel iracundia. Osa,spes. Othoniel,responsio dei,uel reuelatio dei,uel tempus mei dei,uel signũ dei.

Ocet,diligens,siue pscrutans. Oga,indytus,uel gloriosus. Ono,dolor eius.

Q litteram:quã neq; Græci resonant, nec Hebræi,& exceptis latinis nulla alia lingua habet: a nobis hic penitus prætermissa est.

RAal,latitudo,uel fames,siue impetus. Recem,uarietas,siue uacuefactio. Rebe,quartus,uel ordinatus. Ramoth,uisio mortis. Ragal,res uel deorsũ ferens. Raphaim gigãtes,uel resolutæ matris. Remmon,sublimitas. Rama,excelsa. Rabboth,multi. Ramath,excelsa hæc. Roob,late. Raahat,maxillæ siue buccæ.

SArathan,tribulatio eorum. Semro, custos eius,uel nomen uidit. Salacha,tulit sibimet,uel tẽtatio itineris. Saron,princeps tristiciæ. Semron maron,custos amari mœroris. Sabama,leua excelsã,siue cõuersio q̃dã. Sart,uinculũ siue angustia eius. Sin,egre diẽs. Sechrona,ebrij uel tabernacula. Sisai,lõgæuꝰ. Seme,auditio. Sualim,uulpes. Sicileg,defecatio uocis adductæ,siue effũdit sextariũ. Senesanna,tollẽs rubrũ uel tentatiões. Saloim,emersiões uel emissiões. Saraa,carbones siue angustia malorꝝ. Socha,tabernaculũ uel umbraculũ. Saarim,portæ. Sanã,abũdãs siue egressus eorũ. Samer,custodita. Sior,paruulum siue turbulentũ. Sabacha,reticulum. Selom,auulsio uel dimissio,siue ubi est ipse.

Semdahe,nominis scientia. Samari,lana mea. Selam,latus:a latere,non a latitudine.

Sabe,septem,uel septies. Sarith,reliquiæ. Sonim,coccinũ. Seon,semini eius. Saasim, incubuit egrediens. Sala,tollens. Sames,sol. Salabim,aggrauans intellectum.

TAla,ros eorũ,siue irrorata. Tyrus,quæ hebraice dicitur zor:& interpretat' tribulatio, siue angustia,uel fortitudo. Hucusq; per t,simplicẽ litterã legerimus,exin aspiratione addita legendũ est. Thaphue,malum:ab arbore,nõ a malicia intelligendũ, siue tympanum apertum. Thaanac, respondens siue humilitas. Thersa,complacitio,quæ significantius græce dicitur εὐδοκία. Thalme,sulcus,uel dependens. Thamna,numerus uel fidelis, siue numerata,aut cõsummatio eorum. Thennat,ficus. Therela,uidisti therebintũ. Thabor, ueniens lumen. Thalla,ager eius uel appensio. Thaphnathsare,numerus operimenti noui.

Vr,ærarium,siue ad iracundiã prouocans. Zebbi,dotis meæ. Zabdi,fluxus uehemens,siue abundans. Ziph,germinans. Zanoe,repulit,uel iste requieuit.

DE LIBRO IVDICVM.

ADonibezech,dominus fulminis,siue dominus contemptus uani. Achiman,frater meus quis. Axa,claudicans,uel irascens. Athaniel,tempus meum dei. Arrad,consurrectio descensionis,aut testimoniũ descendens. Accho,usq; huc,aut hamus,uel humilitas eius. Alab,lac uel lactea. Achrabbim,scorpiones. Astaroth,ouilia uel factura: id est ποίκσισ exploratorũ. Anatha,responsio. Arasth,artifex. Abinoem,patris mei decor. Abel, luctus uel cõmittens. Abelmeola, luctus parturientis. Ares,sol. Abiezer,patris mei adiutoriũ. Abed,seruus. Armon,anathema mœroris uel imago tristiciæ. Auoth,cõmoratio, uel sedes,aut uinculum,siue incunabula:quod græce dicit' ἔπαυλις. Abgam,pater sordis. Abdon seruus mœroris. Allel,laus. Aoth,laus. Aminadab,populus meus spontaneus.

BEzech,fulgur uel contemptus uanus siue micans. Baalmesur,habens:uel uir ex principe. Barach,fulgurans. Bachal,iugum. Bara,creatura,siue lectus. Baraennim, creatura nidorũ siue tribuli. Baalberith,habens pactũ. Bera,puteꝰ. Berith,pactũ. Baalthamar,habens palmã. Booz,in fortitudine,siue in quo uirtus.

CEnez,possessio contemptibilis,uel spretio. Cethrom,tenebræ eorum, uel thymiama. Cison,impegerũt,siue duricia eorũ,uel lætitia. Carcar,inuestigatio. Camon,resur-

rectio inutilis. Quatuor noia quæ sequunt ex c littera, aspiratione addita sunt legenda. Chetim, insaniēs uel formidās, siue signata. Chusam, æthiopia eorum. Chamos, quasi attrectās, uel cōgregās. Chelion, cōsūmatio, siue omnis dolor, uel ab initio. Debbora, apis uel loquax. Dalila, paupcula, uel situla. Dagon, piscis tristiciæ. Enach, humilis cōsurgens, uel humilitas inanis. Elohe, deus. Eglon, rotatus, uel orbita, uel iuuencæ, uel festiuitas ista, uel uitulus mœroris. Eçri, auxiliū meū. Ephod, supindumentū: quod græce dicit ἐπένδυμα, siue ἐπωμίδα.

Ephrata, frugifera, siue de cinere ueniēs, aut puluerulenta. Et sup hoc quid nobis uideat, in libris Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Ephrathites, humus aut puluis eorꝝ, siue frugifer. Duo noia quæ sequunt, p extēsum legamus elementū. Eud, accipiēs gloriā. Etam, auis eorum. Fura, laguncula uel frugifer. Fanuel, facies dei. Fua, operarius uel sonitus, aut euidens. Farez, diuidēs, uel uiolētus, siue diuisio. Gasar, cōmotio. Gera, ruminatio. Gedeon, circūiens in utero uel inutile, siue tētatio iniqtatis eorꝝ. Gabatha, collis siue sublimis. Gariçim, accola siue aduena eius. Gaala, abīciēs siue reuelatio. Gaza, fortitudo eius. Gadam, tētatio, uel accinctio populi. Iezbaam, defluens, uel desipiscens populus. Iabin, intelligēs, uel sapiēs, uel sensus, uel prudentia. Iael, cerua, uel coniugiū ceruale, siue incipiēs. Ioas, sperans, siue tēporalis, uel dñi robur. Ierobaal, iudicet baal, uel iudicet habens, aut supior, siue iurgiū habens. Iecbaze, torcular lupi. Iecha, torcular. Iephone, cōuersio. Iothā, est pfectus. Iair, est illuminās. Ionathan, columbæ donū, uel colūbæ dedit, aut dñi donū. Iabes, exiccata, uel siccitas.

CANTICVM DEBBORAE.

LAphidoth, lampas, siue quasi os cultri: ab ore, nō ab osse. Lais, leo, uel sibimet uir. Meroz, aquæ sacramentorū. Maaz, robust⁹, fortis. Mere, manifestus, uel illuminās aut aptus. Mello, plenus. Manne, requies. Micha, quis hic: aduerbiū loci: uel qs est iste. Nahellel, laus, hymnus. Nabe, latratus. Tria noia quæ ex o subīcimus, p extensam legenda sunt litterā. Obed, seruiens. Othoniel, responsio dei, uel reuelatio dei. Obab, dilectio. Othoniel, tēp⁹ mei dei, uel signū dei. Oreb, coruus, aut siccitas. Racab, ascēsio, siue cōscendens. Rasathaim, impietas eorꝝ. Sasai, longæuus, uel senarius. Sepheth, specula. Sallabbim, salus cordiū. Syria, sublimitas. Sairath, capra. Semegar, nomē aduenæ, siue ibi colonus. Sisara, gaudīj exclusio, siue tollēs recedentē, uel eq uisio. Sectha, spinæ. Saratha, uinciens uenit, siue tribulatio. Suroreb, saxū corui. Salmana, umbra prohibendi, uel umbra cōmotionis. Samir, uepres, uel incultū. Seon, tentatio calens, uel germē quod nō est. Semanath, nomē humile. Samson, sol eorꝝ, uel solis fortitudo. Sorec, electa, optima. Salma, sentiens, uel pfecta, siue pacifica. Tabath, bona. Excepto hoc noie, cætera quæ sequunt huius litteræ p aspirationē legenda sunt. Thalmai, suspensio uel sulcus. Thamathares, enumeratio solis. Thanach, humilitas, uel respondebit tibi. Thebes, conuersio, siue fieri oua. Zeb, lupus. Zebul, habitaculū. Zabulonites, habitaculum eius.

IN RVTH.

BOoz, in fortitudine. Elimelech, deus meus rex. Iesse, insulæ libamē. Maallon, de fenestra, siue a principio, uel cōsummatio. Noemi, pulchra. Orpha, ceruix eius. Ruth, uidens, uel festinans, siue deficiens.

DE PRIMO LIBRO REGVM.

ANna, gratia eius. Aphec, furor nouus, aut cōtinenter. Aminadab, pater meus spōtaneus uel urbanus. Abia, pater dñs, uel pater fuit. Abiel, pater meus deus. Ammoni, cōprimens, uel coangustās me. Asor, sagitta luminis. Ahias, frater alius, uel frater ei⁹. Achitob, frater meus bonus. Achinaam, fratris decor. Abenner, pater meus lucerna, uel pater lucernæ. Agag, ἀγῶμα, id est tectū. Armathaim, altitudo eorꝝ. Azecha, fortitudo siue decipula. Adreel, greges dñi. Azel, abiēs, pgens. Achis, uerūtamē uir siue frater me⁹ aut frater uir. Achimelech, frater me⁹ rex. Auilath, dolēs siue parturiēs. Arch, mora. Abiathar, pater supflu⁹. Achela, suscipiēs eā. Abigal, pater exultatiōis, siue pater erroris. Abisai, patris mei incēsū, uel sacrificiū. Aendor, ocul⁹ aut fōs generatiōis. Abigail, patris mei exultatio. Asanfumās. Aathach, tēpore suo. Baalim, habētes siue ascēdētes uel supiores. Bethchar, domus

agnitionis

agnitionis,uel domus agni. Bochorach,primogenit9 tuus. Bezech,ægestas. Badan,sol9 uel in iudicio. Beses,in ipso floruit uel abscisio. Bama,in quo. Barita,pythonissa,quam Græci ἐγγαστρίμυθον uocant. Bosori,annunciatio uel caro. Bersabee,puteus satietatis,uel puteus septimus. Cariathiarim,ciuitas syluarum. Cus,durus,uel uomit9 uiri,siue uomẽs uir. Quæ sequunt̃,aspiratione addita sunt legenda. Cherubim,multitudo scientiæ. Chetti,insaniẽtes, uel metuentes. Cherethi,interficiẽtes,qui significantius græce dicunt̃ ἁλοδρεύοντες. Chaleb, quasi cor,aut omne cor,siue canis. Dauid,fortis manu,siue desyderabilis. Damaim,sanguinũ. Doech,motus siue sollicit9:quod græce dicit̃ ἀγώνιος. Eleazar,adiutoriũ,siue dei adiutoriũ. Escabod,cecidit gloria,uel uæ gloriæ. Et de hoc quid nobis uideat̃,in libris Hebraicarũ quæstionũ pleni9 disputatũ est. Euilath,a principio. Ebrei,transitores. Etthi,mecũ. Escha moe,cogitans. Tria noia quæ sequunt̃,p extẽsam litterã ꝓferenda sunt. Elchana,dei possessio. Eliu,deus meus iste. Eliab,deus meus pater. Finees,os requieuit,siue os mutũ uel silẽs.

Fenenna,cõuersio. Falti,saluatori meo. Gabaa,collis. Galgala,uolutatio siue reuelatio.

Goliath,reuelatus siue trãsmigrans. Gallim,trãsmigrãtes siue reuelati. Gesuri,iuxta lumẽ meũ,uel applicantes e lumine meo. Garizim,abscisiones. Gelboe,uolutatio siue decursus uel aceru9 pluẽs. Gedori,applicãs siue accedens. Icroboã,misericors. Iosue,saluator. Iechonia, præparatio dei. Ioel,incipiens uel fuit dei. Iabes,exiccata. Ierobaal,iudiciũ baal,siue iurgiũ supioris aut habentis. Iesaui,id est desyderaui. Iessai,insulæ sacrificiũ,siue incẽsum. Ioab,inimicus,uel est pater. Ierameeli,misericordia dei mei. Matar,pluuia,uel compluto me.

Machemas,humilitas siue attrectata. Mageddon,tentãs. Melchisue,rex me9 salus,siue rex meus tyrãnus. Merob,de multitudine. Michol,aqua ois,uel ex oib9. Meolati, a parturiẽte me,siue adolente me. Maon,habitaculũ. Maoch,euiratus:quẽ Græci θλασίαμ uocant.

Ner,lucerna. Nuath,pulchritudo. Nobe,latratus. Nabal,insipiens:quod si legere uoluerís nebel,mensuræ nomẽ est siue psalterij. Ophni,discalciatus,siue insania cõuersiõis. Odollam,testimoniũ eorꝝ. Ramathaim,excelsa eorꝝ. Rachal,negociatio. Rachel uero interpta tur ouis,aut uidens deũ. Sophim, specula,uel scopulus. Saupha,speculator,uel supereffundens. Sabaoth,exercituum,siue uirtutum. Samuel,nomen eius deus. Semsi,sol meus.

Saror,coangustans,siue indutus. Saul,petitio,uel habitans,uel abutens, uel abusiuum eorum. Salisa,tertia,uel uitula triennalis,uel ui consternans. Salim,uulpes:sed melius si legatur sualim. Suph,specula,uel effundens. Sena,tollens,uel angustia,siue dens. Soba, mandatũ in ea. Sur,rectus,uel fortis,uel inuincibilis. Sama,ubi,uel audiens. Sochot,ramus uel humilitas. Sethui,fatuus. Satuia,uinctus siue angustia. Sonaim,coccinea,uel subsistens eis.

Sephamoth,labiũ mortis. Thou,amens uel errans. Ziphei,germinantes siue florẽtes.

DE SECVNDO LIBRO REGVM.

ASuri, atrium meum. Abisa,patris incendium,siue sacrificium, uel holocaustum:quod significantius græce κάρπωμα dicitur. Asae,factura:id est ποίημα. Amman,cubitus mensura,non brachium. Amon,matris fletus. Abessalon,pater pacis. Adonia,dominator dominus. Aggia,festus,siue solennis. Abithal,pater meus ros. Agla, iuuencula, uel uitula. Aia,uultur. Adrezer,decorum auxilium. Achohereth,disperdens,siue dissipãs.

Amiel,populus meus dei. Anon,dolens. Abisai,pater sacrificij. Ammiod,populus meus glorioſus. Ahitophel,frater meus cadens,siue irruens, uel frater meus cogitans,siue tractans.

Arachi,longitudo mea. Amesa,populum tulit. Aphelethi,mirabilis. Adoniram, dominus excelsus. Adoram,generatio excelsa. Ahiloth,frater indytus. Armoni,illuminans me, uel anathema,siue cellarium meum,aut domus mea. Adino,tenellus,uel delicatus.

Ahesani,uoluntatis siue consilio egeo. Ahoi,spinarum. Aga,meditans,siue loquens.

Ararites,montanus. Adollam,congregatio eorum. Ariel,leo dei. Asael,factura dei:id est ποίημα. Aradius,obstupescẽs,uel admirãs. Aras,elatus. Alab,lac. Abiezri,dei mei auxilium. Anathothites,respondens signum. Adai,robustus,siue sufficiẽs. Abialbon,pater meus superintelligens. Azmath,fortis morte. Ahiem,frater matris. Aserai,atrium meum.

Arunas,illuminati.

BAurim,electi. Berothi,putei. Baana,uenit reſpondens. Bega,excelſa. Banaia,cementarius,id eſt ædificator domini. Bethroob,domus platearum. Bethſabee,filia ſaturitatis:ita tamẽ ut prima correpta ſit ſyllaba:alioquin ubi producit̃,ſemp dom⁹ interpretatur. Balaſor,habens ſagittam luminis,uel aſcenſio atrij. Bethchar, domus agni. Baurim,electi,ut ſupra:uel iuuenes. Berzellai,ferrum meũ. Bochori,primogenitus meus. Bethmacha,domus humilis,uel fori,uel tributi. Baana,uenit reſpondens. Bareumi, fugit eum quiſpiam. Bethoro,domus iræ. Caſir,meſſis. Cabſeel,congregatio dei. Tria nomina quæ ſequuntur,aſpiratione addita legenda ſunt. Chalamach,omnẽ fortitudinem.

Chuſi,æthiopia. Chorethi,diſſipans ſiue diſperdens. Eliaba,nequaq̃ abſconditus.Excepto hoc nomine:cætera quæ ex,e,littera ſequunt̃,p extenſam primã ſyllabã legenda ſunt. Eliſue,dei mei ſalus. Eliſame,deus meus audiens. Elidahe,deus meus ſcit. Eliphaleth,de⁹ meus ſaluans. Elianan,domino donante. Feletthe,mirabilis,ſiue excludẽs. Faraothoni, auolantis triſticiæ meæ. Farai,hi ante me. Gio,lucta,ſiue luctari. Gelo,migra,uel tranſmigrãti. Gera,ruminans. Gom,fouea. Gob,lacus. Gaas,cõmotus. Gelonites,tranſmigrãtes.

Garab,ſcabioſus. Hiram,uiuẽs excelſe. Hiſtob,uir bonus. Hiras,uigilans. Hiſboſet, uir confuſionis. Idcirco cum aſpiratione hæc nomina poſuimus:quia & apud Græcos & apud Hebræos per diphthongũ ſcribũtur. Ieçrael,ſeminauit deus. Iethraam,ſupfluus populus.

Iebgar,elegit. Iaphie,illuminat uel oſtendit. Ioram,qui eſt ſublimis,uel manus ſublimis, uel manus ſublimiũ. Ieroboſeth,iudicans confuſionẽ:id eſt ignominiã. Ididia,amabilis dño.

Ionadab,domini ſpontaneus. Ioadahe,ipſe cognoſcens. Ioſaphat,ipſe iudicat. Iodahe, ſciens ſiue cognoſcens. Ieſbi,eſt in me. Iaare,ſaltus. Ioiadahe,domini cognitio,ſiue ipſo cognoſcente. Iaſan,uetus. Iagaal,propinquus. Iaazaher,auxiliabitur. Ietan,reſpondens.

Lodabar, ipſi uerbum. Laſabi,ſperauit in me. Manaim,conſolatio ſiue reqes. Maacha, molitus ſiue confractus. Miphiboſeth,de ore ignominia. Maana,requies. Maaria,domus mea,uel amara,ſiue ex uiſione. Maachati,ſubactus:id eſt mollitus meus. Nephee,applicãsori,uel lyncuri⁹:nomen eſt lapidis. Naas,ſerpẽs. Nethophathi,incluſus. Neele,ſcala uel torrens. Naalia,torrentes. Orchathi,æſtimatio mea. Odſi,menſis meus. Tria nomina quæ ſequuntur per extenſam litteram proferenda ſunt. Obedadam,ſeruiẽs humo. Ohiada,ipe cognoſcit. Oren,ira. Reſpha,λιθόστρωτον,ſiue curſus. Rachab,quadriga. Roboam, latitudo populi. Ragal,triſtes uel deorſum. Ragalim,pedes. Rapha,ſanitas. Ribai,iudicantes.

Saphati,iudicans me. Sion,ſpecula uel ſpeculator,ſiue ſcopul⁹. Samoe,auditio. Sobab conuertens. Soba,ſecta:a ſecando,nõ a ſectando. Suſacim,gaudiũ cilicij. Siba,egreſſus uenit. Saraia,princeps dñs. Sobach,cõuertẽs te. Sunẽ,coccineũ ſiue eleuãs. Sabe, ſaturitas.

Sadoch,iuſtus. Sia,indigentes ſiue dormitantes. Subochai,cõdẽſum ſiue fructetũ. Et ſup hoc quid nobis uideat̃,in libris Hebraicaꝝ q̃ſtionũ pleni⁹ dixim⁹. Samai,ubi mihi,ſiue audiens. Salmon,umbra uirtutis. Sarai,princeps mea. Salech,egrediens. Thebes,fuerũt in ea ſiue facta mea. Thalme,ſulci. Thecue,clangor uel tuba ſiue pcuſſio. Thecuites,tuba canẽs ſiue buccinator. Theethim,inferiores uel ſubter. Hæc noia q̃ poſuim⁹ p litterã t,aſpiratiõe addita ſũt legẽda. Vria,lux mea dei. Vſi,feſtinãs. Vrchi,lõgitudo mea. Vſathi,feſtinãte me.

DE TERTIO LIBRO REGVM.

ABiſai,pater me⁹ ſuperfluus ſiue patris mei rugitus. Accherethi,interficiẽs ſiue diſſipãs uel demoliẽs. Amaſa,pplm tollẽs ſiue leuãs. Açor,atriũ. Azaria,auxiliũ dñi. Ahia frater eius:uel ubi hæc. Ahiſar,frater meus princeps. Adoniram,dñs meus excelſus. Aelam,ante,fores ſiue ueſtibulũ. Adadezer,decorũ auxiliũ. Adoram,generatio excelſa ſiue decor excelſi. Ano,dolor eorꝝ. Aſa,tollẽs ſiue ſuſtollẽs. Auan,ſubuertit eos ſiue mouens eos uel fons. Anachim,nõ eſt inocẽs. Anani,gratificat⁹ mihi ſiue donat⁹ mihi. Ahab,frater patris. Azuba,relicta uel deſerta. Bethſabee,filia iuramenti:per breuem primam ſyllabam legendum eſt. Benur,filius aerius ſiue filius ignis. Bethſames,domus ſolis. Bethanan, domus gratiæ aut doni. Baſamath,delinquens. Baaloth,aſcendentes. Bul,germinis.

Booz,in fortitudine. Baraſa,in ægeſtate,ſiue ueniens ad faciendum, uel hauriens.

Cane,pœnitẽtia,ſiue clangor tubæ. Carmelus,tenellus,aut mollis,ſiue ſcientia circũciſionis.

Hucuſq⁹

Hucuſq; p,c,ſimplicē litterā legerimus:exin aſpiratione addita legendū eſt. Chalācad, paſcēs, ſiue nutriēs. Chamos,congregatio,ſiue quaſi attrectanti,uel palpanti. Charith,diuiſio, ſiue cognitio. Chanaan,erubeſcens,ſiue negociator. Dachar,compungentes. Dardahe,generatio cognitionis. Dabir,oraculum. Dui,pulchritudo. Damaſcus, ſanguinē bibens,uel propinās. Eſda,miſericordia. Ezrael,ſemen dei. Emori,amaricantis,uel loquentis. Eſrai,indigena,uel oriētalis. Ezazon,uiſio. Hucuſq; p,e,breuē litterā,exin p extenſam legamus. Eli, deus meus,ſiue ſcandens,ſiue ſcindens. Elioreb,dei hyems. Eri,uigil meus. Elon,aulon:de q̄ plenius in uolumine locorum diximus. Ethan,robuſtus,ſiue aſcenſus. Eman,accipiēs,uel formido eorꝝ. Ethanim,robuſtorum. Eſiongaber,uoluntas,ſiue conſiliū triſticiæ confortatæ, uel iuuenilis. Ela,maledicta,uel ipſi. Eſaion,uoluntas,ſiue conſiliū mœroris. Elias,deus dñs, Eliſae,dei mei ſalus. Felethi,admirabiliter. Fadaia,redemptio dñi. Gaber,aut uir,aut iuuenis,uel fortis,ſiue uiriliter. Goneabath,furtū filiæ. Gonath,arrogantia tua,uel hortus tuus.

Gezi, præruptū uidens,uel uallis uiſio. Gir,diuiſio,uel præciſio. Gozan,tonſio eorū,uel fortitudo eorum. Gabe,collis. Godolia,magnificus dñi. Iezabel,cohabitatrix,ſiue eſt fluxus uanus. Ieconiā,ulciſcitur populū. Iair,illuminauit. Iacon,præparatio. Ieroboam,dijudicās populū,uel dijudicās ſup nos. Ieſſai,inſulæ ſacrificium,uel holocauſtū. Ioſia,cuius eſt ſacrificiū domino,uel ſalus dñi,uel fortitudo domini. Ieu,ipſe,uel eſt. Ioram,qui eſt excelſus. Ioſaphat,domini iudiciū. Iemla,plenitudo,uel circūciſio. Leben,ædificatio,uel candida.

Mageddo,cœnacula eius. Maacha,percutiens,ſiue percuſſa. Maces,de fine. Maol,chorꝰ, uel de plenitudine. Malachra,deſpiciēs,ſiue diuiſio. Mechonoth,fulcra:quæ Græci baſes uocant,id eſt ὑποθεσεις. Melloth,plenitudo,ſiue adimpleta. Machaia,quid hic,aduerbiū loci, ſiue quis dominabitur. Moſe,ſaluificator,ſiue a ſaluatore. Naphaddor,diſperſa generatio.

Netna,imago. Neiſoth,ſtatio. Naboth,cōſpicuꝰ,uel ſeſſio,ſiue excluſio. Nadab,ſpōte. Naama,decor. Naaman,decor domini mei. Neſib,ſtans. Namſi,tangēs,uel attrectās, ſiue palpans. Omri, criſpans meus, uel manipulus meus. Oza,robuſtus domini. Olda, deſtructio,ſiue diuerticulū. Tria noia quæ ſequunt̄,p extenſam litterā,pferēda ſunt. Og,cōgregans. Ophir,infirmās. Obedia,ſeruiens dño. Rei,paſtor meus. Ramoth,uiſio mortis. Razon,myſticus,uel ſacratus. Rabaam,impetus populi,uel latitudo populi. Sunamitis,quicūq; moriet̄,ſiue mortificata. Siſa,tentatio,ſiue farinaceus. Saalabim,aggrauans intellectum. Soca,ramus. Sarthan,tribulatio eorū,ſiue demolitorū,aut coangustantium. Sion, ſpecula,uel mandatū,ſiue inuiū. Saba,captiua. Sathan,contrarius,ſiue aduerſarius. Suba, incēſa,ſiue cōuertēs. Sadala,latꝰ eiꝰ:a latere,nō a latitudine. Sabua,lepra. Seſac,byſſus cilicij. Sichima,humerus. Semeia,audiēs dñm. Somer,cuſtos. Sali,miſſa. Sophar,diſſipare uel diuidere. Sigab,ſuptollere. Sareptha,icēdiū,ſiue tribulatio panis. Sidonia,uenatio inutilis. Saphat,iudicās. Sedechia,iuſtus dñs. Taphath,paruulus uenit. Tabremmon, bonꝰ ad uidendū,ſiue bona ſublimitas,uel bona uiſio eorꝝ. Hucuſq; p,t,ſimplicē litterā legerimus,exin aſpiratiōe addita legēdū eſt. Thanath,reſpōdet tibi. Thermad,exploratio redēptiōis. Thaſi ſa,laudicatio,ſiue remiſſio uitæ. Thedor,paxilli. Themor,zmirna. Tharſis,exploratio gaudij. Thaphnes,coopte ſignū,quod ſignificātius græce σημεῖον dicit̄. Therſa,placēs. Thebni, palea mea. Theſbi,captiuans,ſiue conuertēs. Zoelet,tractū,ſiue protractū. Zabad,fluēs torris,quē uulgo titionē uocant. Zamri,iſte laceſſens, uel amaricās:proprie eī nomē ab amaritudine figuratū eſt. Zaba,iniqtas. Zabaoia,dotata dñi.

DE LIBRIS REGVM.

Ahiel,uiuēs deo,uel uidēs deū. Abiram,patri excelſo. Azael,uiſus deo. Adad,patruꝰ, uel patruelis,aut teſtis. Azaia,app̄hendēs deū,uel fortitudo dñi,ſiue fortitudo eius.

Abana,lapides eius. Athalia,tēpus dñi,uel tēpus eius,ſiue tpalis dñi. Aramathai, deijciēs eū. Arnon,lux eorꝝ,uel arca mœroris. Amaſia,robuſtus dñi,uel populus elatus. Affee,cōtinebit,uel apprehendet. Amia,robuſtus domini,uel populus domini. Amathi,ueritas mea. Azaria,adiutor dominus. Affith,libertas. Argob,maledicens excelſum.

Ariel,leo dei. Aſor,ſagitta luminis. Aaz,continens,aut apprehendens. Ala,infirmitas. Abur,liuor,aut uulnus. Aſama,delictum. Adramelech,ſtola regis,uel decor regis. Anamelech

mẽlech,reſpõdente regi. Abiſa,uoluntas mea in ea: Aſaph,colligens. Arphath,ſanãs,aut ſanatus. Anei,nunqd cõmotus eſt. Amos,robuſtus: Ararat,armenia, uel mons cõuulſus. Aſaradon,uincens,uel exacutus. Aruſ,inciſa,uel aureus. Adaia,teſtimonium dñi. Achicam,frater meus ſurgẽs. Aſaia,facienti dño. Achabor,mus. Ares,ſol. Amital,calefactꝰ ros. Auil,ſtultus,inſipiens.

BAalzebub,deuorans muſcam. Baalſaliſa,habens tertium. Badachar,uenit compungi. Bethagan,domus horti. Bethcacon,domus ſculpturæ. Baſan,cõfuſio,ſiue pinguedo,uel ſiccitas. Bedech,inſtauratio. Banada,filius decorus. Baladan,uenit ſibi met iudicans,uel uanitas pro ſemetipſo. Baſecat,adipem. Bethim,domibus.

CAbalaam,præcipitauit. Cadeſim,cõmutati,ſiue effœminati. Caree,caluus. Hucuſ q; per,c,ſimplicẽ litterã legerimus,exin aſpiratione addita proferẽdũ eſt. Chabratha, electio:ſup hoc in libris Hebraicarũ quæſtionũ plenius diſputatũ eſt. Charith,conciſio. Charan,ira,uel foramen. Chomarim,æditui.

EZer,ſeparatus,ſanctificatus. Elciau,pars dñi. Ebſiba,uolũtas mea in eo. Eſeliau,p pe dominũ eſt. Enam,ecce hæc ſunt. Ennathan,ad dantẽ,ſiue deo dante. Quatuor nomina quæ ſequunt̃,p extenſam litterã proferamus. Eloth,arietis ſignum,uel arietatio. Elam,dei ppls,uel pro foribus. Elia,dei dñi. Eliachim,dei reſurrectio. Eſaia,ſalꝰ dñi.

FArfar,fodientes,ſiue diſſipationes,uel talpæ. Ful,ruina,uel cadens. Facria, aperiente domino,uel oris aſſumptio. Falaſar,cadens princeps,uel cadentẽ principẽ. Farurim, conſciſſio. Faſee,tranſcenſus,ſiue tranſgreſſus. Fadai,redemptio domini.

IEblaam,abſorbet. Ioſabe,ubi eſt ſaturitas,uel domini ſaturitas. Ioiade,domini cognitio. Iozacar,dñi memoria,uel q eſt memor. Iozabad,dñi dos,uel q eſt dotatus. Ioaaz ubi ẽ retinere,uel dñi retẽtio. Ioadina,dñi delicata,ſiue q̃ eſt delicata,uel tenella. Iectel, cœtꝰ dei,uel auxiliũ dei. Iona,colũba,uel ubi eſt donatus,ſiue dolens. Iachalia,fortitudo dñi. Ioatham,cõſummatus,ſiue perfectus. Iezechia,apprehendẽs dominũ,uel fortitudo domini. Ioae,ubi eſt frater,uel domini frater,ſiue factura fratris. Iothaba,peccantes in ea. Ididia, amabilis dñi,uel amabilis eius. Ieremiahu,excelſus domini. Iezania,audiẽs uel auſcultãs dominũ. Ioiacim,domini reſurrectio,uel domini ſuſcitatio,ſiue qui eſt conſurgens.

MAſſa,onus,ſiue aſſumptio. Mattham,donata,uel donãs. Manaem,cõſolãs. Manaa,cõſolatio,ſiue munus,aut ſacrificiũ. Medon,aquæ eorũ. Mocotha,plagæ eiꝰ. Mocoth,plagæ. Marodas,amara arrogãtia, ſiue contritio. Meſſalem,reddens,uel reddita. Mazaroth,ζώδιομ, q̃ duodecim ſigna Mathematici aſſerunt. Moloc,rex. Meſti,uarietas. Mageddo,de tẽtatiõe. Mathania,donũ dei. Mechonoth,fulturæ,q̃s baſes uel hypotemata,id eſt ſuppoſitiões poſſumus dicere. Maſſephat,ſpeculatio, ſiue cõtemplatio. Marodach,amaritudinẽ imittẽs. Mamzamaroth,tridẽtes,uel fuſcinulæ,q̃s Græci ἀναλύμπτηρας uocãt.

NAboe,ppheta,uel ,pphetãs. Naaman,decus,ſiue cõmotio eorꝝ. Nergal,lucerna acerui. Naazab,,pphetauit tũc,ſiue ſeſſiõis initiũ. Noeſthan,æs eorꝝ. Niniue, fœta,ſiue germẽ pulchritudinis,uel ſpecioſa, Neſrath,fugitiuꝰ tener,uel tẽtatio tenera. Nechotha,ſtyracem eiꝰ,uel aromata. Necho,,pcuſſi. Nabuchodonoſor,,pphetia lagunculæ anguſtæ, ſiue ,pphetãs,iſtiuſmodi ſignũ ſiue ſeſſio in agnitiõe anguſtiæ. Naoſta,æs eiꝰ. Nabuzardan, ,pphetauit palas,q̃ uẽtilabra uulgo nũcupãt,ſiue ,pphetia alieni iudicij. Nathania,donãte dño.

RAchab,aſcẽſio,ſiue excelſa. Ramalia,excelſus dñi. Raaſon,curſus,uel cõplacitio, ſiue placẽtia,quã ſignificãtiꝰ Græci εὐδοκίαμ uocãt. Rabſaris,princeps eunuchus, ſiue magiſter,aut maior eunuchꝰ. Rabſace,priceps deoſculãs,ſiue multꝰ oſculo. Rafes,uolucres ſiue curſus oris. Rablai,multũ hæc,ſiue mlta. Ruma excelſa. Roblath,multã iſtã,ſiue mltitudo.

SVnem,dẽtes,uel coccineũ,ſiue uarietas. Samariã,cuſtoditã. Sabath,reqes,uel ītermiſſio. Sir,lebes,uel aula,quã uulgo ollã uocãt. Saderoth,περιβολοὶ mœnia,uel porticus publicæ. Sabia,caprea,uel dama. Sela,ſemp. Semath,audiẽs. Saulũ,reddens. Salmanaſſar,perfectus uinculo,uel ad uinciendũ. Sapharuahim,libri,uel litteræ. Sochothanoth,tabernacula,uel umbracula filiarꝝ. Sennacherib,tollẽs,uel leuãs deſerta. Sobnas,ſedẽs,uel reuertẽs.

Saeſdema

Saesdema,pestilens aer,quem Græci ἀνεμοφθοϱίαμ uocant. Sarasar,princeps tribulatiõis. Safau,labium eius. Sademoth,arua,uel regiones. Saraia,uinctus. Safania,abscondit dominus,uel domini protectio.

Omnia nomina quæ p tlitterã subdita sunt,aspiratione addita sunt proferenda.

THapse,indignans,siue sessio offendiculi. Theglat,trãsmigrãs,actiua significatione intelligendum,quod græce dicitur ἀπωικίζωμ,id est alios trãsferens. Thartach,subuersio quã melius Græci ἀναϱοπὴμ uocãt. Thartan,turturem dedit,uel supfluus,uel elongãs. Thalasar,appensus princeps. Thaasar,diuitiæ. Thecum,Patientia. Therac,elongatus,siue ut nomen propriũ figuremus,Proculus. Thof,protectio oris,siue gehenna. Theraphim, icẽdia,sed meli9 imagines,uel figuræ,q̃s Græci μοϱφώματα uocãt. Thanameth,cõsolator.

DE PSALTERIO.

ABessalon,pater pacis. Asaph,cõgregãs. Aleph,mille,siue doctrina. Ai ,fons,siue ocul9. Beelphegor,habẽs hiauit,siue habẽs os pellis,uel pelliceũ. Beth,domus. Babylon,cõfusio. Cades,immutata uel sancta. Coph,uocatio,uel auis:sed melius excussio,quã Græci ἔκκϱυσμα uocant. Cedar,tenebre,uel mœror. Chusi,æthiops. Caph, manus,palma,uel uola. Deleth,pauper,uel tabula,uel ianua. Ezraites,semen dei. Ermon, anathema ei9,uel anathema mœroris. Ephrata,frugifera,siue equidẽ uides. He,ipsa uel ista, siue suscipiens. Heth,uita,uel uiuacitas. Fe,os:ab ore,non ab osse:siue laqueus,siue decipula.

Gebal,definiens,siue disterminans. Gimel,retributio,uel plenitudo. Iemini,dextera mea.

Idithun,transiliens eos,siue saliens eos. Iod,principium,uel scientia,aut dominator.

Lamech,doctrina,siue disciplina. Mem,ex quo,uel ex ipsis,siue a qua. Nun,fœtus,uel piscis siue sempiternum. Res,caput. Selmon,umbra offendiculi,uel sentiẽs,siue imago fortitudinis.

Samech,firmamentũ:quidam erectionẽ,uel adiutoriũ,siue fulturã putãt. Sade,regio,siue iustitia,uel ueneratio. Sin,dentes. Teth,bonũ. Quatuor reliqua quæ sequuntur,aspiratione addita proferenda sunt. Thabor,ueniens lumen,uel ueniat lux. Thau,signum,uel subter.

Thalasar,appẽdit principem. Thobel,offerre. Vau,& ipse. Zebeth,uictima,siue hostia. Zai,oliua,uel fornicatio,siue hæc. De alphabeto Hebræorum plenius in ea epistola,quã super centesimo decimo octauo psalmo,ad sanctã Paulam scripsi,existimo disputatum.

DE ESAIA PROPHETA.

AIt,condemnatio. Aelamite,despiciẽtes,siue comparati. Asaph,cõgregãs. Aiath,mos. Arran,ira,uel irascẽs. Ane,nũqd cõmot9 est. Aua,iniqtas. Adremelech,decoϱe regnũ,uel decorus rex. Aserdan,uinculũ cutis,siue iudicij,uel exacut9. Achor,turbatio, uel tumultus,siue peruersio. Barachia,benedict9 dñs,uel bñdicẽs dñs. Bosra,in tribulatiõe.

Baladan,ueniens eam iudicare. Bel,uctustas,siue absq̃. Citiorum , conciforum,siue plagæ consummationis. Carthaginis,scrutatiõis. Ciro,hæreditas. Duo nomina quæ sequũtur per aspirationẽ legẽda sunt. Chalanne,omnes. Chelcian,pars mea dñs est. Dimaon,sufficit eis mœror. Desech,calcatio,uel unctio. Dodanim,patruelis uertit etiã in ꝓpinquos. Emmanuel,nobiscũ deus, Eleale,ad ascẽsum,siue cõscẽsum. Eglaim,uituli,uel iuuẽcæ. Ezao,uisio. Tria noia que sequunt p extẽsam ꝓferẽda sunt litterã. Elamite,λιθολόγιομ eoϱ,siue comparati , aut despiciẽtes. Elim,aries,siue deficiẽs. Efa,resolutus,uel effundẽs. Facec,aperiẽs. Fut,induite.

Gebim,fossæ. Gazon,nux eoϱ. Iasub,reuertẽs. Iaas,dimidiũ,uel fuit. Ioach,cuius est frater,sed melius cõfitẽs,siue glorificãs. Ierusalẽ,uisio pacis. Laisa,leo. Luit,maxillæ,siue genæ. Luth,utilis,uel declinãs,siue utinã. Madian,iniqtas. Magro,gutturi,uel de fauce. Magmas uile tributũ,siue de tactu. Madebena,a saltu eius. Memphis,ab ore. Marodac,amara cõtritio,siue ꝓcacitas. Mosoc,capiẽtes. Nabao,ꝓphetia,uel ueniẽtes. Nerid,pardoϱ,siue apostataϱ. Niniue,feta,uel germẽ pulchritudinis,aut speciosa. Nasaram,germẽ molle,uel teneϱ.

Nabo,sessio,uel superueniẽs. Ozia,fortitudo dñi. Oronaim,foramẽ mœroris. Romelia excelsus dñi. Resef,λιθόστϱωτον. Rabba,multa,uel multitudo. Sorec,ultima,uel electa. Sicera,ebrietas. Seraphim,ardẽtes,uel incẽdentes. Sion,specula. Siloa,missus. Sabaoth,exercituũ,siue uirtutũ,uel militiaϱ. Samariã,custodia eoϱ. Sufir,irritũ. Sabama,tollẽs altitudinẽ.

Sargon

Sargon, princeps horti. Sobnam, sedēs uel reuertens. Sisaim, egrediens. Saron, princeps mœroris, uel cantans tristiciam. Seraphar, princeps tribulatiōis, siue elatio. Sabaim, captiui. Saba, captiuitas. Tabeel, bonus deus. Tanis, mandans humilia. Zacharia, memor domini.

DE OSEE.

BEeri, puteus meus, uel in lumine. Baalim, in superioribus, superiores, uel habentes, aut uiri. Bethaben, domus inutilis, uel domus idoli. Debelaim, palatæ. Gomer, cōsū mata atq; perfecta. Iotan, domini consummatio, siue perfectio. Iezrael, semen dei. Iarib, dn̄udicans, uel ulciscens. Ierebeel, iudiciū dei, uel dn̄udicans supior. Mahamad, desyderabile. Osee, saluans, uel saluatus, aut saluator. On, inutilitas, uel dolor, aut labor, siue iniquitas. Salmana, umbra cōmotionis, uel cōsūmatus, siue perfectus. Seboim, statio, siue stātes.

DE AMOS.

AMos, fortis, siue robustus, uel populus auulsus, siue populum auellens. Accaron, gregis pascua, siue in pascuis, quod græce dicitur ἐμ ποιμενοζοφίοις. Amasia, populus dn̄i, uel fortis domini, uel populū leuans. Gaza, fortitudo eius. Gog, δῶμα, id est tectū. Melchon, rex noster. Rephan, factura uestra, uel reqes uestra. Theman, auster. Thecue, tuba, uel buccina, siue percussio, quam græci κρουσμὸν uocant.

DE MICHAEA.

AChaz, apprehendens, uel tenens. Anachim, humilitas renuens. Michæa, qs hic, aduerbium loci, uel quis iste. Morasthi, hæres meus.

DE IOHELE & ABDIA.

Nemrod, apostata. Fatuel, latitudo dei, uel aperiens deus. Ioel, incipiens, uel est deus, uel dei. Abdia, seruus domini. Amathi, ueritas mea, uel fidelis meus.

DE IONA & NAHVM.

Iona, colūba, uel dolens. Ioppe, pulchritudo. Elcesei, aduocati. Niniue, speciosa. Nahum consolator. Senam, abundantia. Sarafad, incendium.

DE HABACVC & SOPHONIA.

Habacuc, amplexans. Amaria, dicente domino, uel uerbū domini. Godolia, magnificatus dominus, uel magnificus. Sophonia, abscondens eum.

DE AGGEO.

Aggeus, festus, siue solennis. Iosedech, domini iustus, siue iustificatus. Salatiel, petens domini, uel petitio domini. Sabath, sceptrum, uel uirgam. Zorobabel, princeps uel magister Babylonis, siue aliena trāslatio, uel ortus in Babylone.

DE ZACHARIA & MALACHIA.

Addo, seruus, siue testis eius, uel fortitudo eius. Asael, factura dei. Ananeel, gratia dei. Chaseleu, spes eius. Ragom, hyems, siue multum delictum. Rama, excelsa. Sedrac, decorus meus. Elia, deus dn̄s. Malachia, angelus dn̄i, uel meus. Thesbites, captiuās.

DE HIEREMIA.

ANathot, responsio, siue respondens, signum, uel obedientia. Amon, fidelis, uel nutriēs siue onus. Achobor, mus. Anania, gratia dissipata, siue gratia dei. Azor, adiutus. Amasia, factura dei. Ananeel, cui donauit deus. Asedemoc, arua, uel suburbana. Ananeel, gratia dei. Anan, gratia. Ania, gratia domini, uel donās dominus. Abdiel, seruiens deo. Abdemelech, seruꝰ regis. Asa, factura. Afree, furor alienus, siue uita dissipata atq; discissa. Azau, fortitudo eius. Aroer, suffossa, sed melius myricæ. Alasa, triplex, uel cōternata. Ahi, quæstio, uel uallis, siue uiuit. Arfath, sanans. Aschenez, ignis ita aspersus.

BAmiathal, calefactus ros. Auil, stultus, insipiens.

BVz, despectus, siue contemptus. Baruch, benedictus. Baalis, habens uirum. Baasa ueniente factura. Bosor, tribulatio. Bel, uetustas. Bethulia, dolens domus dei.

CAriathiarim, ciuitas saltuum, siue syluarum. Colaia, uox facta. Cedron, tristis mœror, siue dolor. Cariatham, ciuitas, uel oppidū eorū. Carioth, occursus igni. Huc usq; per c simplicē litterā legerimus, exin aspiratione addita proferendū est. Chelcia, pars dn̄i Chabomin, manus uel aceruus spinarum: sed melius præparationis, licet plærig; Hebræorꝫ

A riq; Hebræorum líbã,uel cruſtulam ſignificari putent. Chamoam,ſimilis eis. Charmamos agnus congregatus, ſiue agnitio, quaſi ſarmentum. Chamos, congregatus. Dedan,hoc iudicium,ſiue tale iudicium. Dalaia,hauriens dñs,uel pauperculus dñi. Díbon, fatis intelligens. Deblathaim,palatæ eorum. Ennom,ecce hæc,ſiue ſunt. Elnathan,ad dantẽ,ſiue addentem,uel donum dei. Elaſa,ad faciendum. Eçriel,adiutus a deo. Eſebon,cogitatio mœroris. Hucuſq; per e,breuem litterã legerimus: exin per extenſum legamus elemẽtũ. Elam, oppoſiti,ſiue abiecti,uel compoſiti. Eliſama,deus meus audiens. Eſai,defectio mea. Eliſame,deo meo audiente. Elon, exercitus fortitudinis. Feſor, os nigredinis. Fathures, deceptus,calcatus,ſiue buccella cõfirmata. Farao nechao,diſſipãs præparata. Gamaria,retribuẽs dñs,ſiue cõſũmans dñs. Garab,ſcabies,ſiue incolatus multus. Gamuel,retributio dei. Ieremía,excelſus dñi. Iechonía,p̃paratio dñi,uel ſic factus dño. Iezonía,auſcultãs dñm. Iegdaliau,magnificus dñi. Ioachal,robuſtus & fortis. Ieraia,timens dñm. Ionathan, dñi donũ, uel columbam dedit. Iuchal,potens. Ioanam, erat donãs,uel dñi donũ. Iazer, auxiliatus Maſeia,factura dñi. Morethi,hæres meus. Moloch,rex. Matthama,munus & donum. Melchia,rex meus. Maſefa,ſpeculatio,ſiue contemplatio. Magdalo,magnificentiæ,ſiue turri Mefaat,aquæ impetus. Maon,habitaculum. Melcham,rex eorum. Marodac, amara contritio,ſiue impudentia. Medon,metientes. Neleamitis,hæreditas cuiuſdã, Neria,lucerna dñi. Nathania,donũ dñi,uel dedit dñs. Nergel,lucerna acerui. Nabuſabaru,calcatũ tẽpus. Nechao,paratus iſte:holofernes,uitulus ſaginatus. Omre,uerbũ. Excepto hoc nomine,quatuor quæ ſequuntur per extenſam uocalem legenda ſunt. Ofaz, obrizum.Eſt autẽ genus auri,quod græci κιβδὸν uocãt. Oiade,eius ſcientia,ſiue ipſe cognouit,uel dñi ſcientia. Oſai ſaluabit me. Oronaim foramẽ mœroris. Rechab,q̃driga uel alcendens. Rabſaris,princeps eunuchus. Rabmag,princeps cibi. Rablata,multa hæc,ſiue multũ iſte. Sedechia,iuſtus dñi.

Sior,firmamentum nouum uel turbidum. Sor,fortis,uel petra,ſiue tyrus. Seſac, biſſus facceus,ſiue manus ſacci. Selom,tranſlatus,ſiue reſtituens. Samaia,audiens dñm. Safane,labium eius. Salom,retribuens,ſiue pacificus. Sefela,humilis,ſiue campeſtris. Selemia, reddente dño. Saraia,princeps fuit. Safathia,iudicat domin9. Saraſar, princeps tribulatiõis. Samagar,nomẽ aduenæ. Sarſachim princeps cãdaueris, uel ruinæ. Safan,chœrogryllius, lep9uel hericius,ſiue labiũ eorũ. Sabama,attollẽs excelſum. Segon,loq̃la inutilis. Tafnas,in ſanum os ſerpentis,ſiue opertũ ſignum. Duo nomina quæ per t,litteram ſequuntur,aſpiratione addita ſunt legenda. Thof,gehenna,uel operculum oris. Thaamath,dedit indignationẽ, ſiue bilem.

B

DE DANIELE.

AFfanez,equorum domitor. Anania,gratia dei. Abdenago,ſeruiens taceo. Amalaſar,dixit princeps. Arioth,ad ſolitudinẽ redigens. Aſuerus,atriũ eius,uel beatitudo Aſtiages, uoluntas,uel conſilium feſtiuitatis. Habacuk,amplexans eos, ſiue ſuſcipiens eos. Artaxerſis,lumẽ ſilentio tentans. Balthaſar,capillus capitis. Bari,in commutando,ſiue putei uel in uentre. Bel,uetuſtas. Dura,loquens. Elam,ſæcula uel ſempiterna. Forthommim,diuiſio perfecta populi glorioſi.Et de hoc quid nobis uideatur,in libris Hebraicarũ quæſtionum plenius diximus. Ioachim,cuius eſt præparatio,uel dñi præparatio. Ieçechiel, fortis dei,uel apprehendens deum. Iezania,auris eius,uel auſcultante dño. Iobab, inimicus, ſiue eſt pater. Iſimoth,adducet mortem. Iſar,immutata uel paruula, Iezahel, eſt iter. Infuit,uel menſura. Miſael,quæ palus dñi. Miſac,qui riſus uel de gaudio. Mane,numerauit. Michael,quis ut deus. Perſe,tentantes. Suſanna, lilium, uel gratia eius. Sennaar,dentis uacuefactio. Sidrac,decorus meus. Suſis equitatio,uel reuertens. Vlai,palus,a palude nõ a palo,ſiue dolor femoris aut umbraculi.

DE EZECHIELE.

AZur,adiutus. Accerethi,interficiens, ſiue demoliens. Aſſurim,ignis illuminationũ. Aram,ira uel iracundus. Aun,inutilis,ſiue idolum, Ainagallim, fons uel oculus uituli. Azara,crepido. Auran,iracundia. Ariel leo dei. Aſer beatitudo. Arſemel, ſilentiũ circũciſionis. Achal, omnia. Aradi,deponentes. Aelamitæ,appoſiti ſiue collati aut obiecti.

C obiecti. Buzi,deſpectus ſiue cõtemptus. Banaia,ædificium dñi. Berota,putei eius. Baal meon,deſcenſio humilis. Bagazin,in excelſo cõtemptus. Bubaſtus,os uel labium exprimenti. Bath,filia uel menſura. Cariathim, ciuitas eorũ. Cedar,triſtis uel tenebræ. Cades,mutata uel mutatus. Cur,gelu. Huc uſq; per c,ſimplicem litterã legerimus:exin aſpiratione addita proferẽdum eſt. Chobar,grauitudo uel grauitas ſiue iuxta electũ. Chodchod,carthaginẽſes. Channa,fundum uel præparatio. Chalamad,cõſummauit,ſiue menſus eſt. Chaldæi,q̃ ſi ubera,uel quaſi feri,aut quaſi dæmones. Cherethim, diſponentes,pro quo melius in Græco διαζιδέμεροι. Chennor,agnitio luminis,uel cætera. Cherchoro,cognita ablatio. Chelbõ,lactei.

Chalamar,oĩs amaritudo. Chomor,laceſſiones. Deblata,palatæ. Dioſpolis abnuẽs,ſed melius græce iouis ciuitas. Eſemel,electrũ. Eliſa,ad inſulam,ſiue deus ſaluator. Elbon,robuſtus fortitudine, ſiue dei fortitudo. Ethalon,incunabula mœroris. Ezer,fortitudo uel auxilium. Emmer,ſermo uel uerbum. Eſchani,habitantes contemptũ. Eliſee,dei eſt hæc, uel dei ſalus. Huc uſq; per e,breuem litterã legerimus:exin per extenſum legamus elementum. Engallim fons,uel oculus uitulorum. Elam,ſempiternũ, uel ſæculũ uel λιθολόγιον eorũ. Eſi menſura. Engaddi,oculus uel fons hædi. Enom,fõs fortitudinis. Felechia,ſalus dñi. Fut,libyæ.

Fennag,nutus. Fares diſſipans. Facud,uiſitatus uel uiſitans. Gaze,gaçophylacium,ſiue fortitudo eius. Gog,tectũ. Gomor,cõſummatio ſiue perfectio uel uenũdatio. Galali,uolutabra. Galilæa uolubilis,ſiue tranſmigratio facta. Ieçechiel,fortitudo dei. Iezania,auris eiꝰ.

In,menſura. Iob,ocioſus. Ir,uigil. Lidi,nati. Maalmeon, habuerunt habitationẽ,ſiue de habitatione. Moſoch,amentes,ſiue trahentes. Magog,quod tectum, uel de tecto. Megia,deſpectio. Machalaim,cõſummatio eorum. Magdol,magnitudo uel turris. Magalim tranſmigrationes ſiue coloniæ. Manaim,de requie. Noe,requies,uel cõmotio. Oolla,tabernaculum meũ in ea. Oeſa,æſtus. Huc uſq; per o,breuem litteram legerimus:exin per extenſam legendũ. Ozan,abĳt, Oram,irati. Ofar,uolantes. Oſia,ſalus dñi. On,dolor uel mœror. Rabbath, multitudo. Raama, tonitrus. Rodĳ, uiſio iudicĳ. Ramoth, uiſio mortis.

Regma,malicia quæpiam. Semel,idolum.Et notandum quod latinus ſermo ſit in Hebræis uoluminibus a ſimilitudine,unde & ſimulacra dicuntur. Safan, hericius uel lepus, ſiue labium eius. Semoth, nomina. Sela, umbraculum eius. Sanir, tolle nouitatem, uel dens lucernæ. Sœne, gyrus eius uel expecta. Seim, exeuntes. Sodada, latus eius,a latere non a latitudine intelligendum. Sabarim, circũire montes. Saphirus, ſpecioſus,egregius. Sua,ſaluatoris. Sais, temptatio. Sataim, libri uel hiſtorici. Sonam, pecus eorum uel dentes eorum. Tanis,mandatum humile. Tafnas,ſtupens os ſerpentis,ab ore nõ ab oſſe intelligendum. Exceptis his duobus nominibus,cætera eiuſdem litteræ per aſpirationem proferenda ſunt. Thelabim,diſperſi.Et ſuper hoc in libris hebraicarum quæſtionum quid nobis uideatur,plenius diximus. Thammuz,conſũmantes,ſiue contemptus:& ſuper hoc in libris illis pleniſſime dicit. Therafim,figuræ. Thuba, deferens uel deferet ſiue delatus. Thogorma, auellens,uel incolatus cuiuſdam. Thafnes,opertum ſignum. Thicon,mediam: Thau, conſummatio. Thaſof,ſpecula. Thobel,uniuerſa uel uanitas. Themora,cõſumatio amaritudinis. Sarda, abalienatus ualde.

DE IOB.

AVſitidi,cõciliatrici. Et ſuper hoc quid nobis uideatur,in libris hebraicarum quæſtionũ diximus. Aſom,ſilens uel oſſeus. Adad,patruelis, uel teſtis. Baldad,uetuſtas ſola. Barachiel,benedictio dei. Buzites,cõtẽptibilis. Barad,grando. Barachel,benedixit deũ. Buzi,contẽpſit me. Dennaba,iudiciũ ferens. Eliphaz,dei cõtẽptus. Eliu,deus meꝰ iſte,uel deꝰ dñi. Gabis,altitudo cõfuſiõis,ſiue πεῤῥόθολι. Getham,applicuerũt eos. Iob,dolẽs. Leuiathan,additamẽtũ eorũ. Maçuroth,ζώδιον,id eſt ſigna horoſcopi. Naamatites,mouẽs mortem. Naamath,decor. Oofar,uolans. Ophir,infirmitas. Raam, uiſio uel multum. Raphaim, gigantes uel medici. Rathamim,iuniperi. Ram,excelſus. Saucaccorum,cantilenæ. Sofar,ſpeculæ diſſipatio,uel ſpeculatorem diſſipans,ſiue ſpeculatorem uidebo. Saba, conuerſio, uel captiuitas. Sechem,uarietas. Satan,aduerſarius. Sin,loquẽs. Senec,cymbalum. Topçium,bonum.

A DE EVANGELIO MATTHAEI

Abraham,pater uidens populum. Aminadab,populus meus uoluntarius. Abia, pater dominus. Asa,tollens aut attollens. Aaçia,apprehendēs dn̄m,aut robur dn̄i, uel fortitudo eius. Aaç,apprehendens. Amon,fidelis uel nutricius,si tamē ab aleph littera exordium habeat:quod si ex ain scribitur,onustus interpretatur. Abiu,pater meus iste, uel pater meus est. Azor,adiutor. Archelaus,agnoscens leo. Amen,uere siue fideliter. Andreas,decorus,uel respondens pabulo. Alpheus,fugitiuus,sed melius millesimus uel doctus. Amora,populus scitus,uel populi illuminatio. Abel,luctus,aut uapor siue uanitas. Achel demach,ager sanguinis,syrum est non hebræum, Booz,in quo robur, uel in ipso fortitudo, sed melius in fortitudine. Bartholomæus,filius suspendētis aquas,uel me,syrum est nomē nō hebræum. Bethçaida,domus frugum,uel domus uenatorum. Bariona,filius columbæ,syrū est pariter & hebræum.Bar, quippe lingua syra filius, & iona columba,utroq; sermone dicitur. Bethphage,domus oris uallium,uel domus buccæ:syrum est nō hebræum,quidā putant domus maxillarum uocari. Bethania,domus afflictionis eius,uel domus obediētiæ. Barachia, uel benedictus dn̄i,uel benedictio dn̄i. Barrabban,filium magistri eorū,syrū est non hebræū.

Caïphas,inuestigator,uel sagax,sed melius uomēs ore. Cadrantes,caligo uel tenebræ, quē nos per q,litteram quadrantem dicimus. Corbana,oblatio. Chananæus,possidens siue possessio. Hucusq; per simplicē c,litteram scripta sunt nomina,quæ græci per κ efferunt:exin aspiratione addita legendum quā illi litteram chi,uocant. Chanani,negociator uel motabilis,aut ipse pauperculus. Chorozain,hoc mysterium meum. Chananæi,negociatores. Diabolus, defluens: græce uero dicitur criminator. Dauid,desyderabilis,aut fortis manu. Daniel,iudi-
B cū dei,uel iudicat me de⁹. Esrom,sagittā uidit,siue atriū eorū. Essai,insulæ libatio,sed melius incensum. Hucusq; per e,breuē litterā legerimus:exin p extēsum legamus elemētū. Eliacim dei resurrectio,uel deus resuscitās,aut deus resuscitauit. Eliu,deus meus iste,uel dei mei istius. Eliezer,deus me⁹ adiutor. Elia, deus dn̄s. Eli eli lāma azabthani,deus meus deus me⁹ q̄re dereliqsti me. Farez,diuisio. Farisæi,diuidētes siue diuisi. Gennesar,ort⁹ principū. Gehenna,de ualle sunt, siue uallis gratuita. Getsemani,uallis pinguedinū. Golgotha,caluaria,syrū est nō hebræū. Iesus,saluator uel saluaturus. Vt i,litteræ seruemus ordinem,aspirationē h,in plæriq; omisimus:licet eam grāmatici non putent litteræ loco habendā. Isaac, risus siue gaudium. Iacob,supplantator siue supplantans. Iudas,confitens siue glorificās. Iosaphat,ipe iudicās,sed melius dn̄s iudicauit. Ioram,ubi est aut q est excelsus,sed melius sublimabit. Ioatham,consummatus siue perfectus. Iezechia,fortis domini,uel confortauit dn̄s. Iosia,ubi est incensum dn̄i,uel salus dn̄i:potest & fortitudo domini dici. Iechonias,præparans,uel præparatio domini. Ioachim, ubi est præparatio,uel dn̄i præparatio. Ioacim,dn̄i resurrectio,siue dn̄s suscitans. Ioseph,apposuit,siue apponēs. Ierusalem,uisio pacis,uel timebit perfectæ. Ieremias,excelsus domini. Iohanna,cui est gratia,uel domini gratia. Isaia,salus dn̄i. Iscarioth,memoriale domini:quod si uoluerimus legere Issacharioth,interpretatur est merces.Potest autem dici & memoria mortis. Iericho,odor eius siue luna. k litteram nos superfluā habemus exceptis kalendis,per c,uniuersa exprimimus,unde consequenter hic prætermissa est.

Lebbeus,figuratū nomē a corde,quod nos diminutiue corculum possumus appellare. Manasses,obliuiosus. Mathan,donum,siue donatus. Mariam plæriq; æstimant interpretari illuminant me isti,uel illuminatrix uel zmyrna maris,sed mihi nequaq; uidetur.Melius aūt est, ut dicamus sonare eam stellam maris, siue amarum mare:sciēdumq; quod maria sermone syro domina nuncupatur. Matthæus,donatus quondā. Magedda,poma eius uel nuncia. Magdalene,turris,sed melius sicut a monte mōtanus:ita turrensis,a turri dicatur. Naason, quidā putant requietum sonitum interpretari,sed melius est augurans,siue serpens eorū. Naçareth flos,aut uirgultum eius,uel mundiciæ,aut separata,aut custodita.Scribitur autem non per z, litteram,sed per hebræum sade,quod nec s,nec z,litteram sonat. Nazareus,mūdus. Neptalim, discretus siue seiunctus,uel conuertit siue cōuoluit me. Obed, seruiens. Osanna, saluifica, quod græce dicitur ὡς ἀππά. Vtrūq; autē nomē per extensam litteram legendum. Raab,lata

C siue dilatata. Rachab,aſcẽdẽs uel cõcita ſiue uidẽs. Ruth,feſtinãs. Roboã,impet9 ppſi. Rachel, ouis,uel uidẽs deũ. Rama,excelſa ſiue exaltata. Racha,uanus. Rabbi,magiſter me9. ſyre eſt. Ramatham,excelſa eorũ,uel ſublime eis. Salman,ſenſibilis ſiue ſenſus. Solomon, pacificus ſiue pacatus erit. Salathiel,petitio mea deus. Hæc tria nomina p ſin litterã ſcribunt: reliqua duo ſade in exordio habent. Sadoch,iuſtificatus ſiue iuſtus. Sidon,uenatio. Thamar,palma uel amara. Thomas,abyſſus uel geminus,unde & græce didymus appellat. Thasei,paſcens ſiue paſtura. Zara,oriens ſiue ortus eſt. Zorobabel,ipſe magiſter Babylonis,id eſt confuſionis. Zabulon,habitaculum:poteſt & habitaculi ſubſtantia nuncupari. Zebedæus,dotatus ſiue fluens iſte. Zacharia,memoria dñi uel memor domini. Zacheus, iuſtificatus aut iuſtus,uel iuſtificandus,ſyrum eſt non hebræum.

DE MARCO.

ABba,pater,ſyrum eſt non hebræum. Arimathia, altitudo eius, uel exaltatus eſt ipſe. Idumæa,rufa ſiue terrena. Iſrael,uir uidens deũ,ſed melius rectus dñi. Chenna,zelotes,unde in alio loco chananæus,in alio zelotes dicit. Salome,pacifica. Tyro,anguſtiæ. Tyrus quippe lingua hebræa zor dicitur,quod in noſtrũ ſermonẽ tranſfertur anguſtia. Tiberius,uiſio eius ſiue bonitas eius. Tabita cumi, puella ſurge,ſyrũ eſt. Traconitis, negociatio triſticiæ.

DE LVCA.

APepheta,adaperire. Auguſti, ſolẽniter ſtãtis,aut ſolẽnitatẽ additã. Abiline, lugẽtes. Aaron,mons eorũ. Anna,gratia eius. Aſer,beatus,aut beatus erit. Amos,onerans,aut onerauit. Aggeus,ſolẽnitas. Addai,robuſtus:uiolenter figuratũ nomẽ ab eo quod dicitur ſaddai. Arfaxath,ſanãs depopulationẽ. Adam,homo aut terrenus,ſiue indigena. Ammaus,populus abiectus. Ceſar,poſſeſſio principalis. Cirinus,hæres qui apud nos melius effertur & uerius per q,litteram ut dicatur quirinus. Coſam, diuinans. Cainam, luctus aut lugens. Capharnaum, ager,uel uilla cõſolationis. Eſeli,uicinus meus. Eber, trãſitus. Enoch,dedicatio. Enos,homo. Hucuſq; per e,breuem litteram legerimus:exin per extenſum legamus elemẽtũ. Erodes,pelliceus,glorioſus. Eliſabeth,dei mei ſaturitas,uel dei mei
D iuramentũ,aut ſeptimus. Eli,aſcendens. Elmadadi,dei mei menſura. Er,uigilans, aut uigilia. Enam,oculus eorũ. Eliſeus,dei mei ſalus. Fanuel,facies dei. Faſe,tranſitus ſiue tranſgreſſio, pro quo noſtri paſca legunt. Falech,diuidẽs aut diuiſit. Filippus,os lampadis, uel os manuũ. Gabriel,cõfortauit me deus,aut fortitudo dei,uel uirtus mea deus. Galilæa,uolubilis,aut tranſmigratio perpetrata,uel rota. Geraſenorũ,ſuburbana aut coloni ibidẽ. Itureæ, montanæ,ſyrum eſt. Iordanis, deſcenſus eorũ,aut appẽhenſio eorũ,uel uidens iudiciũ. Ione, columba mea. Iannai,p̃paratus. Ioiarim,dñs exaltans,uel eſt exaltans. Iared, deſcendens, ſiue cõtinens,qd græce dicit, ἐπικρατορ. Ioanna,dñs gratia ei9,uel dñs miſericors. Iairus,illuminãs aut illuminatus. Liſania,natiuitas tẽptatiõis,ſed nimiũ uiolenter. Leui, appoſitus. Lamech,humilis:quidã putãt percutientẽ,ſiue pcuſſum poſſe reſonare. Laçarus,adiutus. Lot, ligatus,aut declinans,uel uacans. Moyſes,aſſumptus,uel palpãs,ſiue cõtrectãs,aut urgens,ſed melius eſt ex aqua. Matthathia,donũ dei,aut aliquãdo. Melchi,rex meus. Matuſale,mortuus eſt & miſit. Maallelel,laudatus dei,uel laudãs deũ. Martha,irritãs,puocãs:ſermone aũt ſyro,dña interp̃tat uel dñans. Naaſon,augurãs. Nahũ,cõſolatio ſiue cõſolator. Neri,lucerna mea. Nathan,dedit uel dãtes. Nachor,requieuit lux. Noe reqeſcit,aut reqeuit. Naa,pulchra. Niniuite,natiuitas pulchritudinis aut ſpecioſi. Petrus, agnoſcens. Pontius,declinãs cõ ſiliũ. Pilat9,os malleatoris. Sed ſciẽdũ eſt,qd apud hebræos p,littera nõ habet,nec ullũ nomẽ eſt qd hoc elemẽtũ ſonet. Abuſiue igit accipẽda,q̃ſi p f,litterã ſcripta ſint. Ros,caput. Ram, ſublimis. Reu,paſcẽs,aut paſtus eſt. Sicera,ebrietas. O mẽ em̃ qd inebriari põt,apud hebræos ſicera dicit. Simeon,audiẽs uel audiuit triſticiã. Sedi,ex latere meo. Semi,audiens. Salathiel,petitio mea de9. Salman,pax. Seruch,lorũ ſiue corrigia,uel depẽdẽs ſiue pfectio. Salẽ, miſit. Sem,nomẽ. Seth,poſit9 aut ponẽs uel poſuit,aut poculũ ſiue germẽ uel reſurrectio. Saraphtha,incenſa,ſiue anguſtia panis,nomen ex hebræo ſyroq; cõpoſitũ. Simon,pone mœrorem, uel audi triſticiam. Suſanna,lilium aut gratia eius:ſed melius ſi fœmininum nomen figuretur a lilio. Samarite,cuſtodes. Sodoma, paſtio ſilens uel declinatio eorum aut fulua. Satan,aduerſari9 ſiue trãſgreſſor. Saba,captiuitas. Sadducæi,iuſtificati.

Aenon

DE IOHANNE.

A ENon,oculus aut fons eorũ. Anani,donauit mihi. Banereẽ filij tonitrui,qd'corrupte boanerges,usus obtinuit. Barsemia,filius cæcus,quod & ipsum corrupte quidam bartimeum legũt. Beelzebub,habens muscas,aut uir muscarũ.In fine ergo nominis b,littera legenda est non l,musca eñ zebub uocatur. Barrabbas,filius patris. Cæphas,petrus,syrum est. Cana,possessio siue possidet. Ephraim,fertilis siue auctus,quem nos possumus ab augendo augentiũ dicere. Messias, unctus, id est Christus. Manna,quid est. Nazareth, flos mundiciæ. Salim,pugilli siue uolæ aut ortus aquarum,quod breuius græce dicitur,βρίον/τα. Sichar,conclusio siue ramus. Corrupte autem pro sichem quæ transfertur in humeros ut sichar legeretur usus obtinuit. Siloe, missus.

DE ACTIS APOSTOLORVM.

ANdreas,decus in statione,uel respondens pabulo,sed hoc uiolentum. Melius autem est ut secũdum græcã etymologiã ἀπὸ τοῦ ἀνδρός,hoc est a uiro uirilis appellet'. Alphe us,millesimus,siue super os,ab ore nõ ab osse. Acheldemach, ager sanguinis, syrum est. Aegyptus,tenebræ siue tribulatio. Arabes,humiles siue campestres. Annas, donans. Alexander,auferens angustiam tenebrarum,sed & hoc uiolentum. Ananias,gratia domini. Amos, potens uel fortis, si tamen ab aleph littera incipiat & finiatur in sade: quod si exordium sumit ab ain, & consummatur in nun, in populum transfertur. Azotus, hebraice uocatur esdod, & secundum pristinum nomen etymologiã habet ignis patruelis. Ascalon,ignis insanus,aut ignis ignobilis. Aeneas, respondẽs,aut pauper siue miseria. Agabus, nuncius tribulationis,sed & hoc uiolentũ. Atalia,tẽpus eius,melius declinatio domini. Amphipolis,populus ore corruens. Appollonia,disciplina,uel synagoga eorum,sed & hoc uiolẽtum. Athenienses,exploratores,aut respondentes,uel humiles,siue tempore dissipati, sed & hoc uiolentum. Areopagus, primitiua solẽnitas,sed & hoc uiolentum est,cum Atheniensis curiæ nomen sit,quæ a marte nomen accepit. Aquila,dolens siue parturiens. Achaia,soror laB borans. Apelles, congregans eos,sed uiolentũ. Arthemis, id est Diana,suscitãs ægrotatiões, uiolentum est. Aristarcus, suscitans coronam. Antipatridem,donantis laudationem, uiolentũ est. Agrippa,congregans subito. Adrumetina,diuidẽs sublimiter,uiolentum est. Adria,continens mala, siue locus malorum,uiolentum est. Appij forum,libera, uel fortis ubertas.

Bartholomæus,filius suspendentis aquas uelut supra. Barsaban,filium reuertentem,uel filium quietis,ex syro & hebræo sermone nomẽ compositum. Barnabas,filius prophetæ,uel filius uenientis,aut ut plærique putant,filius consolationis. Blastum,habentem lucrum. Berieu, maleficum, siue in malo: nõnulli barieu corrupte legunt. Bithynia,filia speciosa, siue inutilis.

Beroea,filius eius,syrũ est. Bernice,eleganter,uel electe commota,uel filius innocens,ex syro hebræoq; cõpositum. Cappadocia,manu redempta domino, uiolentum est. Cirene hæres. Creta,uocationes,aut uocatæ,inter syrum & hebræum. Caiphas,inuestigator,aut sagax, uel uomẽs ore. Cyprius,tristis aut mœror. Cirenẽses,hæredes. Cilicia,cœtus aut luctus,uel assumptio,aut uomitus eius. Cæsarea,possessio principalis. Candacis,commutatæ. Cornelius,intelligens circũcisionem. Claudius,spes trãquillitatis. Cis,uomens uir,aut durus. Colloniam,reuelationem eorum, aut uocem eorũ. Corinthũ conuersationem eorũ,quã Græci significantius πολιτείαν uocãt,hoc est administrationem reipublicæ. Crispus, sciens, uel cognoscens. Co,excussio,siue præstolatio. Cinereas,possidens sectatores. Cos, mentis excessus.

Cauden,recursum,aut retentionem siue clangorem. Exceptis paucis nominibus, omia pene ex c,littera uiolenter interpretata sunt. Dauid,desyderabilis siue manu fortis. Damascus,sanguinis poculum. Derben,generationis filium,siue loquentẽ. Dionysius,dijudicatus, siue uehementer fugiens. Damaris, silens caput. Demetrius,uehementer innectens, siue nimium persequens. Derbeus, loquax siue ut supra. Drusilla,generis pacifici. Dioscori, pulchri ad tegendũ, sunt autem gemini castores. Eleonis,id est montis oliueti,quod interpretatur diuinitas uel allaborantes. Elamite,obiecti,oppositi,siue despecti. Ebrei,transitores. Emor,asinus si per heth, litteram scribat': quod si per aleph,loquax dicitur. Elimas,ad transgressionem,siue

C transſgredi faciens. Ermes,anathema mœroris. Eraſtus,frater meus uidens,ſatis abſurde uocabulum figuratum. Elada,ad ſciẽtiam uel ad aſcenſum,ſiue dei ſcientia.Syra uero lingua dicitur ſuper hanc. Ellenon,id eſt Græcorum,ad aſcendẽtes,ſiue ſcientia dei. Epheſum, uoluntas mea in ea,ſiue finis eorꝝ. Euthyces,amẽs.Porro græce dicit᷑ fortunat9. Ebraice,trãſitorie. Eurielion,cõmiſcens,ſiue deorſum ducens. Quæ ſequuntur duo nomina per extenſam elitteram ſunt legenda. Erodes,pellis gloria. Eſaias,ſalus dñi:uerum apud hebræos ab i, littera ſumit exordiũ. Filippus, os lampadarum. Frygia,ſciſſio pectorũ. Fariſæi,diuiſi. Farao, denudans eum, ſiue diſſipator eius. Fœnicis, annuerunt, ſiue nutus. Fiſidiam, os ſonitus,quia ut ſupra dixi p,litteram non habent,propterea piſidiam per f,efferunt. Felicem, ruinam facturæ,ſiue timorem eius,latinum nomen eſt. Feſtum, ore multorum: & hoc latinum nomen uiolenter hebraice figuratur. Galilæi, uolubiles ſiue rotabiles. Gamaliel, retributio dei. Gaza,fortitudo eius,g,littera addita eſt,ſiquidem hebraice per ain,ſcribitur. Galionis,tranſferentis. Galatiam,magnificam ſiue tranſlatam. Gaium,cõmotum,ſed melius uallenſem. Ieroſolima,uiſio pacis. Iohannes,in quo eſt gratia,uel dñi gratia. Ioſeph,auctus. Iuſtus,parcẽs ſiue ipſe alleuat9. Ioel,incipiente deo,ſiue eſt deus. Ionata,columba dans,ſiue columba ueniens. Ioppe,pulchritudo. Italica,mentis exceſſus. Ieſar,inſulæ oblatio. Iaſonis, deſyderãtis,ſiue q mãdatũ fecerit. Iuliũ,incipiẽtẽ. Iconiũ,p̃paratio aut cõſolatio. Libyam,uenientes ſiue introit9,nũero plurali. Leuites,addit9. Libertinorꝝ,faciẽtiũ paleas. Lydda,utilitas. Lutius,ipſe ſuſcitãs. Lycaonia,ad ſuſcitãdũ. Lyſtra,generans decorẽ. Lydia,quã nos poſſumus dicere p̃dificatã.Porro græce melius appellat᷑ ὁ φλαθεῖσα.Lyſias,generat9. Lycie,lachrymãtis. Laiſa,in ſalutem.Omnia pene ex l,littera noĩa uiolenter uſurpata ſunt. Matthæũ donatum. Maria,illuminata,uel ut ſupra. Medi,mẽſurantes ſiue mẽſurati. Meſopotamia, eleuata uocatione quadã,ſed melius a græco etymologiã poſſidet,qd᷑ duob9 fluuiis,euphrate am-
D biatur & tigri. Madian,in iudicio uel ex iudicio. Moloch,rex ueſter, quẽ & melchom ſolent dicere. Marcus,excelſus mandato. Manaem, caſtrum. Moeſia, attrectatio ſiue palpatio. Macedo,quẽ nos orientalẽ poſſumus dicere,figuratũ nomẽ ab eo,quod hebraice legit᷑ mecedẽ. Mitylene,declinãs ſiue tranſmigrãs. Miletum,generantẽ. Mnaſonem,conſolantẽ ſiue quieſcentẽ. Myrra,amara. Militine,de infirmitate,ſiue mandatũ humilitatis. Naçaræum, mundũ,ſanctũ ſiue abiunctũ. Nicanorẽ,ſtantẽ lucernã. Nicolaum,ſtultũ eccleſiæ languẽtis. Niger,aſcendens. Neapolim,cõmotionẽ mirabilẽ. Naſſon,augurans. Petrus, agnoſcẽs ſiue diſſoluens. Parthi,diuidentes p̃fecte. Pontus,indinans. Pamphylia,cõuerſi a ruina,ſiue diuiſio cadens. Pontius,declinans cõſiliũ. Pilatus,os malleatoris. Procorũ,fructus congregãtem. Parmenam,diuidentẽ plenitudinẽ. Paſca,tranſcenſus,ſiue trãſgreſſio. Paſum, redemptionem cadentẽ. Parion,diſcooperiẽtem. Perge,uoraginem. Phithona,os abyſſi. Priſcilla,agnoſcẽs. Pirrhus,diſſoluens. Patara,ſeparans. Ptolemais,deducens ad menſuram. Portium,diuidentem duriciam eorum. Publius,tabernaculum eius. Puteoli,declinãtes.Hæc omnia græca nomina uel latina,quã uiolenter ſecundũ linguã hebraicam interpretata ſint, perſpicuum puto eſſe lectori. Romani,ſublimes uel tonantes. Raſaim, facturæ ueſtræ uel laxitati eorum. Rhode,uidens uel fortis. Rhodem,uiſionẽ aut diſſenſionem. Regium, paſcua eorũ. Romam,ſublimen ſiue tonitruum. Samaria,cuſtos. Simonis,obedientis ſiue ponẽtis triſtitiã,aut audientis mœrorẽ. Solomon,pacificus. Samuel,nomẽ eius deus. Sadducæi,iuſtificati. Sapphirã,narrãtẽ ſiue litteratã,aut librariã, uel certe ſyro ſermone formoſa. Stephanũ,normã ueſtrã,uel σκοπὸν ueſtrũ, quo ueru & iacula dirigunt᷑. Sichem,humeri. Sinai,ſentis, aut ſecundus interpretatur, aut mandatũ mẽſuraq; eius,uel certe tẽptatio. Saulus, temptatio reſpicientis uel ſaturitas. Sarona,cantans triſtitiam. Sidonij,uenatores. Seleuciam,tollentẽ ſemetipſam,ſiue experimentũ itineris,uel exeuntem ad uocationem. Salaminã, umbra commotionis,aut fluctus uel ſalutationem iudicij. Sergio,principi uallis,ſiue hortuli. Saul,petitio ſiue expetitus dicitur. Silam,miſſus. Syria,ſublimis iuxta Hebræam etymologiam,nam ſyria hebraice aran. Samothracia,auditio reuelationis,ſiue reſponſionis. Soſthenes,ſaluanti eos,ſiue gaudiũ da mihi. Sceua,uulpecula clamans,uel loquens. Soſipater,narrans. Secun

A rans. Secundus, eleuans. Samus, auditus. Sicariorum, ebriosorum. Sebaste, gyro siue gyranti, ita tamen ut a samech littera exordium habeat. Salmonem, nomen habitaculi. Syrtim, angustiam siue tribulationem, melius autē Salustius a tractu ait nomē impositū. Syracuse, murus siue maceria lætitiæ. Timonem, numerantem sitim siue pinguedinē. Tabita, damma uel caprea. Tyrij, coangustati, ut supra diximꝰ, ab Hebraico zor nomine declinatū. Troadem, requiem. Tyranni, continentis eos siue cōfortantis eos. Tertullus, placens sterco re, uel aggere eorum. Taberne, uisiones eorum siue bona uisio. Hucusq; per simplicem litteram τ, nunc per θ græcum legenda sunt. Theophile, sursum ferens siue conuertens, sed melius græca etymologia, ab eo quod amatus sit deo. Thomas, didymus, id est geminus uel abyssus. Theudas, laudatio, siue capiens aut signū. Tharsensis, explorator lætitiæ. Thyatira, illumināta. Thessalonicensiū, festinantium umbram roborare siue firmare.

DE EPISTOLA IACOBI APOSTOLI.

ABraham, patris uidentis multitudinē. Elia, dei dñi. Esaia, salus dñi. Iob, magus. Iunia, incipiens. Iason, factus in mandato. Raab, dilatata. Sabaoth, uirtutū siue exercituum.

DE PRIMA EPISTOLA PETRI APOSTOLI.

ASia, eleuans. Bithynia, uirguncula aut filia dñi. Babylon, cōfusio siue trāslatio. Cappadocia, manus redēpta dño. Galatia, transmigrans siue translata. Marcus, sublimis mandato. Sara, princeps. Siluanus, missus.

DE SECVNDA EPISTOLA PETRI.

BAlaam, uanus populus aut deuoratio eius. Bosor, in tribulatiōe, aut carneus siue pelliceus. Cappadocia, manus redimēs dño. Electe, ascendētes. Galatia, transmigrata. Gomorra, populi timor siue cæcitas, g, in principio additū est, alioquin ex ain describit. Lot, declinans siue uinctus. Marcus, sublimis mādato siue defricatꝰ aut amarus. Noe, requies. Pontius, declinans. Paulus, mirabilis. Sara, princeps. Simon, audiens. Sodomis, fuluis aut tacentibus. Siluanus, missus.

B DE PRIMA EPISTOLA IOHANNIS.

Diotrephes, speciosus insulsus, siue decor insaniens.

DE TERTIA EPISTOLA IOHANNIS.

Demetrius, fortis ad persequendum, siue fortis uirga deiscere. Gaius, mobilis.

DE EPISTOLA IVDAE.

AEgyptus, tenebræ, siue tribulatio. Adam, homo. Balaam, uanus populus. Cain, possessio. Core, caluicies aut glacies. Diabolo, defluenti siue clauso in ergastulis. Enoch, dedicatio. Gomorra, populi timor aut cæcitas. Michael, quis ut deus. Moses, palpans siue leniens. Sodoma, pecus tacens.

DE EPISTOLA PAVLI AD ROMANOS.

ABraham, pater uidens populū. Adam, homo siue terrigena. Abba, pater, syrū est. Achaia, frater quis, aut frater eius, uel frater dñi, uel frater meus dñs. Aquila, dolēs siue parturiens. Asia, eleuata siue gradiens. Andronicus, decorus ad stadium, aut respondens siue cogitans passionem. Ampliatus, populus malleator. Apelles, congregans eos. Aristobulus, suscitans dolore germen. Asyncritū, dirigens thuribulū. Beniamin, filius dexteræ. Baal, habēs siue deuorās. Cenchreis, possidēs sectatores. Dauid, desyderabilis. Epineton, superindutum. Ermon, anathematizātes mœrorē. Ermam, auferentē siue anathema nostrū. Erastus, frater meus uidens aut uigilans. Tria noia quæ sequūtur per h, litterā sunt legenda. Hesaias, salutare dñi. Helias, deus dñs, aut fortis dñs. Herodionē, formidinem. Farao, discooperiēs eum. Feben, ore ædificantem, aut oris filium. Flegon, dissecans siue diuidens. Filologum, ore præcipuū, uel os meū ei in hortū. Gomorra, populi timor uel cæcitas. Gaius, mobilis siue uallensis. Iuda, confitens siue glorificans. Iesu, saluator, Israel, uir uidēs deū. Isaac, risus. Iesse, insulæ libamē. Illyricus, aduena aut elemētū, uel certe secū dū uersus. Ierusalē, uisio pacis. Lucius, ipse eleuans siue cōsurgēs. Moses, attrectās siue leniens. Macedonia, orientalis. Maria, illuminans aut illuminata. Narcissus, ascensus lætitiæ siue lucerna scindens, aut colligens. Nereus, lucerna domini. Osee, saluator. Olympam parturientem thalamos. Paulus, mirabilis, siue electus. Priscus, agnoscens.

C Persidam, temptantem siue dissuentem latera sua. Patrobam, dissoluentē eum, siue uidentē eum. Quartus, plangens siue superflue. Rebecca, multa patientia, siue quæ multum accepe/rit. Rufum, sanantem nos, uel reficientem nos. Sara, princeps. Sabaoth, uirtutum siue exercituum. Sodoma, pecus tacens, siue fulua uel sterilis. Sion, specula. Spania, expeditio siue accinctio, sed rectius hispania scribit. Stacchin, facientē cantilenas. Satanas, παραβάτης siue contrarius. Sosipatrus, saluans dispersos. Trifenam, innuentē siue reuertentē. Trifossam, perspicuam. Timotheus, beneficus. Tertius, adiungens, id est applicans se. Vrbanus, luce gaudens.

AD CORINTHIOS.I.

APollo, miraculum, siue congregans eos. Achaia, frater meus quispiam uel frater meꝰ dñs. Aquila, parturiens siue dolens. Barnabas, filius consolationis. Corinthum, ciues siue decuriones eorum. Cephas, petrus, syrū est. Crispum, scientem. Chloes, inuestigantes siue omnes, sed melius conclusio siue consūmatio. Damascus, sanguinis potus. Epheso, uolūtas mea in ea, siue anima mea in ea. Eua, uita siue calamitas. Ebrei, transitores. Gaium, commotum. Galatia, magnifica siue translatio. Iudæis, confitentibus siue laudantibus. Iacobo, supplantatori. Ierusalem, uisio pacis. Moses, palpans siue leniēs. Macedonia, orientalis. Maranatha, dñs noster uenit, syrū est. Prisca, cognoscens. Sosthenes, saluans in tempore. Stephana, regulā uestram, uel speculatorem uestrum, siue iudicantem uos. Siluanus, missus. Satanas, aduersarius. Sabbatum, requies.

AD CORINTHIOS.II.

ASia, auferens siue pergens. Abraham, pater uidens multitudinem. Areta, stupor siue descensio. Beluir, cæca angustia, siue cæcum lumen, uel filius præuaricationis, sed rectius belial dicitur. Damascus, sanguinis potus. Eua, calamitas siue uita. Ebrei, trāsitores. Israelitæ, uiri uidentes deū. Siluanus, missus. Satanas, transgressor siue aduersarius. Troadem, requiem siue latitudinem. Titum, querentē, siue bonū, sed melius mutatū.

AD GALATAS.

D ARabiam, humilē siue occidentalem. Antiochiam, paupertatis silentium. Abraham, ut supra. Abba, pater, syrū est. Agar, aduena siue cōuertēs. Cilicia, assūptio siue uocatio lamētabilis. Damascus, ut supra. Iudaismū, cōfessionē. Ierosolima, uisio pacis. Iacobo, supplantatori. Iohānes dñi gratia, siue cui donatū est. Isaac, risus. Israel, uir uidens deū. Petrus, dissoluens siue discalcians. Syria, sublimis. Syra, mēsura eius siue tētatio.

AD EPHESIOS.

BEniamin, filius dexteræ. Clemens, ecclesiastes, siue concionator. Epafroditē, frugiferū. Ebreus, transitor. Eucodiam, apprehendentem dominum.

AD PHILIPPENSES.

PHilippenses, os lampadarū. Pharisæus, diuisus. Philippus, os manuum siue lampadarū. Sinthichan, loquelam siue ἀδολεχίαν, quam nos dicere possumus cantilenam. Thessalonicam, festinans umbram statuere.

AD COLOSSENSES.

ARistarcus, mons facturæ superfluæ. Archippus, longitudo operis siue insidiæ oris, uel insidiæ dilatati. Barnabas, filius consolationis. Colossis, uoce factæ. Demas, silens. Epaphra, frugifer, uel equidē uidens. Iesus, saluator. Iustus, parcens, siue ip̄e elatus. Ierapoli, iudicio superiori. Laodicia, tribus amata domini, sed melius natiuitas expectata Lucas, ipse cōsurgens, aut ip̄e eleuās. Marcus, sublimis mandato siue amarus: uel certe attritꝰ atq; limatus. Nimpham, applicitā ori eorꝝ. Onesimo, decoro siue respondenti. Tychicus, tacens.

AD THESSALONICENSES.

Achaia, frater meus quis, siue frater meus dñs. Athene, in tempore dissipatæ. Siluanus, missus. Satanas, aduersarius siue transgressor.

AD HEBRAEOS.

Abraham, pater uidens multitudinem. Aegyptus, tenebræ siue angustiæ. Aaron, mons fortitudinis. Abel, luctus. Barac, fulgurans. Cain, possessio. Dauid, desyderabilis siue fortis manu. Enoch, dedicatio. Esau, rubeus siue aceruus lapidū. Ebreus, transitor. Farao, nudauit eum siue dissipauit eum. Fase, transcensus, quod interpretatur pasca. Gedeon, experimentum

A mentū iniquitatis. Ieſus,ſalus ſiue ſaluator. Iuda,confitēs,uel laudator. Iſaac,riſus. Iacob, ſupplantator. Ioſeph,addens ſiue augmentū. Iericho,luna,ſiue odor eius. Iepthe,aperuit,ſi/ue aperiētes. Leui,additus. Moſes,palpans uel leniēs. Melchiſedek,rex iuſtus. Manna,qd nam eſt iſtud. Noe,requies,ſiue requieſcens. Raab,ſi per ain mediā litterā ſcribat̄,famē ſigni ficat:ſi per he,impetū:ſi p heth,latitudinē. Sabbata,requies. Salē,pax. Sara,princeps. Sam pſon,ſol eorū. Sion,ſpecula. Samuel,nomen eius deus.

DE TIMOTHEO.

ALexander,leuans anguſtiā tenebrarū. Adam,homo. Galatia,trāſlatio. Gallia,trāſ ferens. Diabolum,defluentē ſiue clauſum in latumꝫs. Epheſum,uolūtas eius. Eua, calamitas,aut uita,ſiue uæ. Iamnes,marinus ſiue ubi eſt ſignū. Iambres,mare pelli/ceū,ſiue mare in capite. Oneſiphorus,reſpōdēs narrationē. Pontius,inclinās cōſiliū. Pilat⁹, ore malleator,ſiue ore cōtundēs. Satanas,aduerſarius. Ymeneus,dormitans.

DE TIMOTHEO. II.

ASia,eleuatio. Archipp⁹,lōgitudo operis. Ariſtarc⁹,mōs facturæ ſupſiue. Antiochia, paupertatis ſilentiū. Aquila,dolens ſiue parturiēs. Creſcens,tenebroſus. Carpum, ſcientē pſpicue. Corinthus,orit̄ ipſe. Claudia,ſpes tranquillitatis. Dauid, deſyderabilis, uel fortis manu. Demas,ſilēs ſiue terrenus uel ſanguineus. Dalmatiā,paupertatē grandē. Euni ce,ornantis. Euchodiam, apꝑhendentē dn̄m. Ermogenes,uomēs eos in ualle, ſed meli⁹ mōs ſcrutat⁹. Epheſo,uolūtas ei⁹. Eraſtus,frater uidens. Eubulus,cohabitator. Fygelus,occurrēs ſiue aduerſarius. Filonē,facie dei. Filethus,declinās ſiue os meū. Galatia,magnifica ſiue trāſ latio. Iconiū,uocatā ſiue durā,ſed meli⁹ ubi eſt calam⁹. Loide,ὀφελήθησει,id eſt,quæ cōſecuta eſt utilitatē. Lyſtris,utilitas anguſtiæ uel tribulatiōis. Lucas,ipſe cōſurgēs,aut ipſe eleuās. Li nus,candidus ſiue tibicen. Moſes,palpans ſiue contrectans. Membranas,apertas ſiue mani/feſtas. Mileto,generare,ſiue qui eſt eius. Priſcam,agnoſcentē. Pudens,indutus cōſilio. Ro
B ma,excelſa ſiue tonitruum. Troadi,ſeruienti. Trophimū,diſſoluentē thalamos.

DE TITO.

ARteman,anathematizantē,ſiue cōturbantē. Apollo,mirabilē. Cretam,uocationē cō ſummatā. Nicopoli,germen protectiōis meæ. Zenam,cōmotionem eius, ſiue com mouens eū uel ipſe requieſcens.

DE PHILEMONEO.

APphia,cōtinēs,ſiue cōtinētia uel liberā. Archippo,longitudini operis. Demas,ſilens. Epaphran,quē nos creſcentē,ſiue augmētū poſſum⁹ dicere. Filemoni,mire donato,uel certe os panis eorum. Oneſimum,reſpondentem.

DE APOCALYPSI IOHANNIS APOSTOLI.

ASia,elatio. Amen,uere ſiue fideliter. Aſer,beatitudo,ſiue beatus. Aegyptus, tribu latio. Armageddon,cōſurrectio tecti,ſiue cōſurrectio in priora:ſed melius mons e la-truncūlis uel mons globoſus. Alleluia,laudate dn̄m. Balaam,uanus populus. Ba/lac,elidēs. Beniamin,fili⁹ dexteræ. Babylon,cōfuſio ſiue trāſlatio. Diabolus,deorſum fluēs. Dauid,deſyderabilis. Epheſus,uolūtas mea,ſiue cōſiliū meū. Euphrate,frugifero. Filadel phia,ſaluans hærentē dn̄o. Gad,tēptatio. Gog,σῶμα,id eſt tectū. Iezabel,fluxus ſanguinis, uel fluēs ſanguine,ſed meli⁹ ubi eſt ſterqliniū. Iſſachar,eſt merces. Ieſus,ſaluator. Ioſeph,ad augens. Laodicia,trib⁹ amabilis dn̄o,ſiue fuerūt in uomitu. Leui,additus. Labbaddon,pdēs ꝑeo qd̄ eſt interficiēs,ſed meli⁹ ſolitari⁹ eorꝝ. Māna,qd eſt hoc. Manaſſes,obliuioſus ſiue ob ſtupeſcēs. Michael,qs ut deus. Magog,de domate,hoc eſt de tecto,ſiue qd̄ eſt tectū. Nicolai tarū,effuſio,ſiue eccleſia languens,uel ſtulticia eccleſiæ languētis. Neptali,cōuerſantis. Paulo, ori eorū,ſiue ori tubæ. Pergamo,diuidēti cornua eorꝝ,uel diſſecanti uallē. Ruben,uidete filiū ſiue uidete in medio. Smirne,cantico eorū. Sardis,principi pulchritudinis. Satane, trāſgreſ ſori,ſiue aduerſario. Simeon, audiētis triſticias. Sodoma,pecori tacenti. Zabulon,habitacu lū pulchritudinis.

DE EPISTOLA BARNABAE.

ABrahā,pater uidēs populū. Adā,homo. Amalech,populus lingēs ſiue popul⁹ brutus Dauid, deſyderabilis. Eua,calamitas,ſiue uæ,aut certe uita. Ephraim,frugifer,ſiue u/bertas. Manaſſe,oblit⁹. Nahū,germē. Rebecca,patiētia. Sabbata,reqes. Siō,ſpecu la. Sina,menſura,mandatū uel tēptatio. Satan,aduerſarius,ſiue prævaricator. Finis.

IN HEBRAICA VOCABVLA CENSVRA.

Comperimus in hoc opere nonnihil uariare exemplaria, & eandem dictionem non semel expositam, maxime in his quæ uulgatis biblijs, ut uocant, annectuntur. Vnde uidentur a studiosis adiecta nonnulla, quod fere fit in hoc scripti genere, quod diuersarum rerum collectione constat. Neq; uero statim reprehendendum, si quid discrepet a sententia Hebræorum. Primũ non in omnibus Hieronymus, suum sequitur iudiciũ, sed ut interpres, alienã refert sententiã. Deinde miscẽtur hic quædam e Syro sermone, aut Arabico, chaldæo ue, quod harum linguarum nonnulla sit inter ipsas affinitas. Postremo fieri potuit, ut aliter nunc scribant Hebræi quædam in uoluminibus suis, q̃ olim scripserint.

IN LOCA ACTORVM CENSVRA.

Eruditus libellus, nec indignus Hieronymo, nisi quod alicubi citat ipsum Hieronymum. Quod tamen ipsum haud scio, an e marginali spacio translatum sit in cõtextum. Illud mirũ quod e tam multis tam pauca recensuerit loca, idq; paucis, ut mihi suspitio sit opus a fastidioso quopiam in compendiũ fuisse contractum.

Operum diui Hieronymi Stridonensis, Tomus quartus, summa cura, pariq; fide feliciter absolutus. In accuratissima officina Iohannis Frobenij, apud inclytam Basileam.
Anno.M.D.XVI.

CANON TERNIONVM

a	f	n	u	D	L	S
Erasmus	ut & illorum	truncum	Hieronymi	bos remediũ	de quibus	rent.
rebantur	non superbæ	ham auro	Suscepit	sine frontis	in dexteram	omnibus esse
sordidissime	ut famulos	gustum est	Timotheus	uirtutem	piunt,	rare si
	gens oritur	rex Dauid	Lucas	moda	uitis eorum	uideamur
b	g	o	x	E	M	T
redderet	Vt illud	sto eas	Iacobus	remedium	artificis	De hisipsis
pariter	tarium	tissima	p christiano	itaq; paren	ascensus	euidenter
agnoscit	Saguntum	est quæ	Seuero	euangelio	fecisse	pore:
lacum: ppius	triuntur	ret, ne	psit	ne peccatorũ	animus	promittatur
a	h	P	y	F	N	V
Epistolæ siue	fugerunt	sanguinis	nem. De	cultant	ficat demon-	est scire
proposito	summo	nostra	nens,	suam cõne	nec patria	tionibus
baptismo	circiter	multa	exarata	arce credẽdũ	errari nõ	Quod si
libelli	etiam adhuc	ne in manus	libros	iudicio non	homo sit	gem &
Diuum			z	G	O	X
b	i	q	Matronianus	ergo nubes	nobis cuius	na suscepta
ne omnis	ita & hoibus	centes man⁹	fidei	necnon	struetur	& uerissimis
in illo	æquat	dei cultor	admodum	profecto	consequenter	nãt falsa
stus Adde	ei extorqueri	ut de delitijs	negat ullum	angelicis	ria perdidisti	bus purgere
solito more	torio	lud quod				
c	k	r	A	H	P	Y
cta hæc	cinio	priorum	CA. TO. II.	eam uere	latoris	pia
quaq;	Babylon	mihi dabit	Erasmus Ro	Scientes	ne corruatis	scensiones
Exprimeret	tructæ	Qui dixerũt	reiecit,	libus oblata	nerat	pterea
cessit te	cedat,	trans,	nus, inuentio/	cõuersatiõe	per soliditatẽ	scipuli
d	l	s	B	I	Q	Z
consortia	est in sensum	phorresco	nulla suaderi	debet, non	tione nos	de Canticis
insumpserim	ut crines	inter Samni-	modo placeat	nullius magis	nobis	tauerat
sbyterum	indignaris	semel sang.	uitioꝝ	impossibile	gatus	nisses
lætam	Excuses	nes ante	tus Petrus	scientia	Censura	co: alterum
e	m	t	C	k	R	Aa
reprehendas	nisi uim	Scripturus	mo nos	est tãq;	durant	quomodo
ad nuptiarũ	sup cisternã	ro clara	nõ humana	patris dictus	inclina	ritum qui
regum sunt	rem linguæ	ad uirginem	tesq; nos	ergo a patre	esse referat	cum apud
poris, tantum	uertiginem	quo ille	rit ossa	passibilem	uitias suas	mul fieret

Bb
uolumina
uas in hono.
corpa filiorũ
ſtra dicamus

Cc
oues a
ꝓpheta eꝫ
ſionem
intelligere

Dd
Iulius
doſio
luerit ſanctã
Vigilius

Ee
in unum
Accipe ergo
diſputare
rurſus

Ff
more per
monaſterioꝝ
conuerſatio
cum contra

Gg
uicarium
bile eſt
ſcidit in
aliqua

Hh
gere poſſu.
ſumptum ma.
in uentre
diuinitus
Quod in

Ii
Eraſmus
in qua
quod in
me cum

kk
ſibus
Beatiſſimo
noſtrum
ſimæ

Ll
De officio
Non nimium
aliorum ſilere
conculcare

Mm
ſentimus
ergo prius
bitur
cibis &

Nn
uere dicam
inuenire
peccato
rare omnino

Oo
impinguatur
orationibus
plora
eius excellen.

Pp
& peccatorũ
eorum uerbis
paratus eum
deducatur

Qq
ætate
Quo itaqꝫ
Sequenti
beatiſſimi
cunctiſqꝫ

CA.TO.III

AA
Eraſmi
diſputatum
& unigenitꝰ

BB
In eius aſſum
Heraclitum
ſtibus
rior ueſter

CC
Chriſto
autem
teneat
ſine uxo

DD
ſcopus eſſe
damnationis
in epiſtola
ſtam amaſſe

EE
euomuit
mus
rentes legem
uertere

FF
ſtiriqꝫ
mus manet
uobis
qui portant

GG
rentur
tutione
te meritorum
naufragium

HH
ſtoli
Regum
ricus
& huius

II
panem
relæſus
opinionibus
diatus ſit

KK
Argumentũ
ſe adhuc
mo cogitaue
ſcriptis

LL
baro
uirginem
ſculta
potiuſqꝫ

MM
ſercharíſſimæ
pæqꝫ &
Hæc inquit
unum rurſum

NN
quæ ex eo
tibus manus
poſtea in
uocę & manu

OO
aliꝭs pollet
angelis non
uirtute dei
niendo

PP
intelligat
tioſi homines
Arrio tunc
dus Chriſtia

QQ
cũ cætera
uoce dãnaſſe
ſe optimum
cẽ de angelis

RR
matrem
me quid
proferres
ritum ſanctũ

SS
certe Orige
logi ꝓphetã
nis ψεῦδος
& nondum

TT
diſſimo
ferres
Et iterum
putas finxiſſe

VV
ſi uelit
atqꝫ deſtruit
dicis peccato
rit. Quod

XX
præceperit
poteſtatẽ
re:uerbi
norum

YY
& tamen
uitiꝭ ſub
ſe inuenire
licos
ritus:&

ZZ
uantur
delicti
crito
propheticũ

aaa
Theophilus
modo ex
cuſare
quod

bbb
ma,&
cuſſorem
& naſcitur
Siquis

ccc
nobis
Paulus
dicens
ab ipſo

ddd
ctus
ad offenſio
deatur contra
derentur qui

eee
ſcandalo
Argumẽtum
rorẽ habere
feratur

CA.TO.IIII.

AAA
D.Eraſmi
cleſiæ
rum ac

BBB
tẽnens ſi
Naſonis.
nant. Ad
betur hiſtoria

CCC
ſus in
Quid ſibi
ta autem
ſabbatum

DDD
dine uenimuſ
Et profecti
trypho
tamen

EEE
degenerent
mate princi
inſtruit
Græce

FFF
cidarim
publice
accepit
ergo a me

GGG
Sed inter
pretes
ſpeculam
la &

HHH
ut ignorantiã
tur. Dominus
eorum labor
noſtrarum

III
doctrinæ
lum ſæculi
Argumentũ
ad alterutrũ

KKK
ruperit
theum
uiuimus
ni ſtantes

LLL
& ſodomita
pedes
faciens
dominus

MMM
loquitur
& uas fra
aliꝭ prophetia
terantes

NNN
cognoſcunt
indigebant
co ſcriptas
Quare

OOO
dicitur deus
& audiat
domo eius
quod niſi

PPP
ti quoqꝫ
mortem
bebant
oẽs autem

QQQ
ſe noticiam
Et uocauit
erat in ge
ubi in he

RRR
pater eſt
mitiua ſua
cob filium
uocabitur

SSS
accipere
deſ. Eraſ.
Ephratæus
& Samuel

TTT
mauit
filiorum
fecit
Vt tale

VVV
eius Bath ſua
uero hara
tuor
erat

XXX
quia deus
templo
Gazam
ba, hoc

YYY
bitauit
plenius
rara
in tribu

ZZZ
leos contra
Nomina
Mons
Libris

&&&
Faſga
Adar
Naphed dor
agnitionis

ẽẽẽ
riqꝫ Hebræ:
Abraham
Aenon
rans. Secũdus

BIBLIOT. UNIWERSYT. W POZNANIU

Steht Sol. lib 2. fol 115.

Parochia et Bridlia
quomodo differant fol 54.

Hier. Homil. in cant. Cant. f 80 lib 2

Ibidem de Sgrultura Moysis

Origenis errores 143.

Quare Hæretici Baptisati suscipiuntur fol 66

Cymeri populi apud quos Sol nunquam apparet ob nubium densitatem unde Cymmeri et tenebræ. fol 83.

Si culpa est rondisse quæso ut patienter audias multo maior est provocasse 160

Principes cum suscipiunt proditionem damnant proditorem.

Quæstio cur generalia creata fol 19. lib 1.

Quæstio qui dixerit contra spm sitam non remittetur ei lib 2 fol 62

Ibidem 12 quæstiones sequuntur Hier proposi ab Helidia fol 63 lib 2

Quærite mi muliere Talenti pithone lib 2. fol 109.

Protinus ad censum de moribus ultima fiet Quæstio.

Sancti pro nobis orant Adversus Vigilantium fol 56 ibidem de Cereis fuse satis

